

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**PROPONTİS'İN GÜNEYDOĞUSUNDA M.Ö. 1. BİNYIL
YERLEŞMELERİ VE MEZAR TİPLERİ
(M.Ö. 8-4. YÜZYILLAR)**

DOKTORA TEZİ

Hüseyin ERPEHLİVAN

Arkeoloji Anabilim Dalı

Klasik Arkeoloji Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zeynep ERDEM

HAZİRAN 2018

Hüseyin ERPEHLİVAN tarafından hazırlanan PROPONTİS'İN GÜNEYDOĞUSUNDA M.Ö. 1. BİNYIL YERLEŞMELERİ VE MEZAR TİPLERİ (M.Ö. 8-4. YÜZYILLAR) adlı bu tezin Doktora tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Zeynep ERDEM
Tez Danışmanı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Prof. Dr. Zeynep ERDEM

.....

Üye : Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

.....

Üye : Doç. Dr. Daniş BAYKAN

.....

Üye : Doç. Dr. Kenan EREN

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi H. Murat ÖZGEN

.....

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak yazılmıştır.

Bu doktora tezi gerek kariyerim gerekse sosyal hayatım boyunca bana doğru yolu gösteren ve sonsuz anlayışları ile beni destekleyerek hep yanımda olduklarını bildiğim ve bunu her zaman hissettiğim aileme ithaf edilmiştir.

Bu doktora tezi, TÜBİTAK tarafından 2214/A Yurt Dışı Doktora Sırası Araştırma Burs Programı kapsamında, 1059B141600960 sayı ile ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü, 2015-01.BŞEÜ.04-05 kodlu proje ile desteklenmiştir.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

Hüseyin ERPEHLİVAN

**PROPONTİS'İN GÜNEYDOĞUSUNDA M.Ö. 1. BİNYIL
YERLEŞMELERİ VE MEZAR TİPLERİ
(M.Ö. 8-4. YÜZYILLAR)**

ÖZET

Bu doktora tezinde Anadolu'nun kuzeybatısındaki Propontis, modern adıyla Marmara Denizi'nin güneydoğusunda kalan, Kios (modern Gemlik) ve Kyzikos (modern Belkıs) arasındaki sahil ve bu sahil hattı boyunca Kuzeybatı Anadolu'nun dağlık kesimlerine kadar ulaşan iç bölgenin, M.Ö. 8-4. yüzyıllardaki yerleşmelerin ve kültürlerin yeni araştırmalar ve bulgular ile yeniden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bölge antik kaynaklarda Mysia, Bithynia ya da Hellespontos Phrygiası olarak bilinir.

Bu süreçte, bölgenin politik durumu, sahil şeridindeki bağımsız Hellen koloni kentleri ile önce Lydia, ardından Akhaimenid hâkimiyetindeki iç bölge ile karakterize edilmektedir. Tez kapsamında yapılan değerlendirmeler; yayınlanmış sonuçlar, müzelerin yayınlanmamış raporları, tekil eserler ve tez kapsamındaki yüzey araştırmalarından gelmekte ve bölgedeki tüm yerleşmelerin belirlenmesini sağlamaktadır.

Sonuç olarak gerek literatür gerekse arazi ve arşiv çalışmaları ışığında bölgenin çok kültürlü bir yapısı olduğu, farklı siyasi ve kültürel kimlikleri aynı anda barındırdığı ancak Anadolu'daki komşu bölgelerle karşılaştırıldığında pek çok yönden benzerlikleri olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mysia, Bithynia, Phrygia, Arkaik Dönem, Akhaimenid Dönem

**SETTLEMENTS AND GRAVE TYPES TO THE
SOUTH-WEST OF THE PROPONTIS
DURING THE 1ST MILLENNIUM B.C.
(8th-4th CENTURIES B.C.)**

ABSTRACT

This thesis aims to reassess settlement patterns during the 8th-4th centuries BC in north-western Anatolia, particularly in the south-east of the Propontis, an area that extends along the Marmara Sea between Cius (modern Gemlik) and Cyzicus (modern Belkıs) and reaches inland until the north-western Anatolian highlands' piedmont. The region is known as Mysia, Bithynia or Hellespontine Phrygia from ancient sources.

During this phase, the regional political geography is characterised by autonomous Greek colonies on the coast, as well as Lydian and -later- Achaemenid rule inland. The analysis, based on published data, unpublished museum excavation reports and surveys builds a dataset of all known evidence in the region and reassesses the patterns of the settlements.

In conclusion of the researches and surveys it has been determined that the region has multi-cultural structure and consists of different political and cultural identities however, so many similarities have been detected when compared to the neighbouring Anatolian regions.

Keywords: Mysia, Bithynia, Phrygia, Archaic Period, Achaemenid Period

ÖNSÖZ

“Propontis’in Güneydoğusunda M.Ö. 1. Binyıl Yerleşmeleri ve Mezar Tipleri” başlıklı bu doktora tezi ile gerek literatür, gerekse arazi çalışmaları ve özgün malzeme üzerinden yapılan değerlendirmeler ile bölge yerleşmelerine dair katkılar verilmesi amaçlanmıştır. Doktora çalışmaları sırasında yürütülen arazi çalışmalarından ziyade zaman zaman karşılaşılan çeşitli bürokratik zorluklar, hiç şüphesiz motivasyon açısından çalışmanın verimliliğini olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca böylesine geniş bir bölgede, sınırlı zaman, ekip ve maddi kaynaklar ile yürütülmeye çalışılan arazi çalışmaları için bir doktora tezine verilen azami süre içinde zamanın olabildiğince verimli kullanılması hedeflenmiştir. Ancak bu gibi kısıtlı imkân ve sürelerle asla sonuçlandırılmayacak bu türdeki araştırmaların sonuçlarının gelecekteki çalışmalara naçizane kaynaklık etmesi başlıca temennidir.

Doktora tezimin danışmanlığını üstlenerek gösterdiği özveri ve tüm yol göstericiliği için çok kıymetli danışmanım Prof. Dr. Zeynep ERDEM’e öncelikle teşekkür etmek isterim. Ayrıca tez izleme komitesinde yer alarak, çok değerli yönlendirmelerini ve yardımlarını aldığım Doç. Dr. Daniş BAYKAN’a ve tez konusunun belirlenmesi aşamasından itibaren değerli görüşleri ile destek olan Doç. Dr. Kenan EREN’e teşekkür ederim. Jürimde yer almayı kabul ederek değerli zamanlarını ayıran Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN ve Dr. Murat ÖZGEN’e de teşekkür ederim. Son olarak tezin son dönemlerinde TÜBİTAK’ın desteği ile Viyana Üniversitesi, Klasik Arkeoloji Enstitüsü’nde gerçekleştirdiğim yurtdışı araştırmalarına danışmanlık görevini üstlenen Prof. Dr. Günter SCHÖRNER’e çok teşekkür ederim.

Bu tez konusunun çıkış noktası ve ilham kaynağı, bir lisans öğrencisiyken katıldığım Apollonia ad Rhydacum Kenti ve Uluabat Gölü ve Çevresi Yüzey Araştırmaları sırasında, 2007 yılında keşfedilen ve de bu tez kapsamında tekrar değerlendirilen İncilipınar - Yakup Tepe yerleşmesidir. Kariyerim açısından verdiği destekler ile beni mesleğe bağlayan ve ilerlememde önemli pay sahibi olan hocam Prof. Dr. Serdar AYBEK’e teşekkürlerimi sunarım.

Arazi çalışmaları için gerekli izinleri sağlayan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne, iş birlikleri için Bursa Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü ve Bandırma Müzesi Müdürlüğü’ne, Balıkesir ve Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü’ne teşekkür ederim. Ayrıca arazi çalışmaları sırasında birlikte çalıştığımız Bursa Arkeoloji Müzesi uzmanlarından Selçuk ÇAPRAK, Bandırma Müzesi uzmanlarından Ferhat YÜCEDAĞ, Ayşe Tuğba DELİKAYA, Döndü URHAN ve Tülin TAN’a ve araştırmaların bir kısmında ekibe dâhil olan arkeologlar Ufuk ve Nesrin ÖZDEMİR’e yardımları için teşekkür ederim.

Tez kapsamında incelenen müzelerin envanterlerinde yer alan eserler üzerine yapılan çalışmalara izin veren Bursa Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü, Balıkesir Kuva-yi Milliye Müzesi Müdürlüğü ve Bandırma Müzesi Müdürlüğü'ne ve de çok değerli iş birliği ve önemli katkıları için Bursa Arkeoloji Müzesi uzmanlarından Ebru DUMLUPINAR'a ayrıca teşekkür ederim.

Marmara Bölgesi Tarih Öncesi Araştırmaları sırasında toplanmış ve şu anda İstanbul Üniversitesi, Prehistorya Laboratuvarı'nda bulunan malzemeye bakılması için izin veren Prof. Dr. Mehmet ÖZDOĞAN'a ve incelemeler sırasında yardımcı olan Doç. Dr. Eylem ÖZDOĞAN'a, çalışma içinde kullanılan dijital arazi modeli ve haritaların hazırlanması aşamasında, ham verilerin sağlanmasında yardımcı olan Arş. Gör. Ebubekir KARAKOCA'ya, hem ArcGIS programı hem de programın arkeoloji alanında kullanımı üzerine olan engin bilgisini ve yardımlarını benimle cömertçe paylaşan Dr. Michele MASSA'ya teşekkür ederim. Ayrıca bazı epigrafik eserler için Prof. Dr. N. Eda AKYÜREK-ŞAHİN'e, yüzey seramiklerinin değerlendirilmesi aşamasında bölge ve dönem ile ilgili çok önemli çalışmaları bulunan Doç. Dr. Gökhan COŞKUN'a ve çevre bölgeler ile ilgili çalışmalarını ve tecrübelerini benimle paylaşan, Dr. Ergün KARACA, Dr. Ali BORA ve Dr. Serkan GÜNDÜZ'e de teşekkür ederim. Almanca çeviriler ve İngilizce metinlerin redaksiyonu aşamasındaki yardımları için Arş. Gör. Sevingül BİLGİN'e ve gerek Hellence çeviriler gerekse arazi çalışmalarına verdiği değerli katkılar dolayısıyla Arş. Gör. Haralambos NİKOLAYİDİS'e ayrıca teşekkür ederim.

Tez süremi neredeyse tamamı boyunca, bünyesinde Araştırma Görevlisi olarak çalıştığım Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyelerine, gösterdikleri anlayış ve hassasiyet için teşekkür etmek isterim. Ayrıca tezin tarih öncesi bölümleri bağlamında, yerleşmelerin coğrafi dağılımları konusunda değerli görüşlerini esirgemeyen Prof. Dr. Turan EFE'ye, tarih öncesi çanak çömleklerin değerlendirilerek sınıflandırılması aşamasında yardımcı olan Doç. Dr. Murat TÜRKTEKİ'ye, Hitit kaynakları konusunda yardımları için Öğr. Gör. Sezer SEÇER-FİDAN'a ve tezin tarih öncesi çağları kapsayan bölümlerini okuyarak önerdiği değerli görüşleri ve de tezin arazi çalışmalarının finansmanının sağlandığı Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi bünyesinde doktora araştırma projesinin yürütücülüğünü üstlenen Dr. Deniz SARI'ya ayrıca teşekkür etmek isterim.

Bu doktora tezinin literatür araştırmalarının büyük kısmı Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Kütüphanesi'nde yürütülmüştür. Diğer bir kısımlar ise Viyana Üniversitesi bünyesindeki, Arkeoloji ve Numismatik Kütüphanesi, Eski Çağ Tarihi Kütüphanesi ve Afrika ve Orta Doğu Çalışmaları Kütüphanesi'nde ve Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi'nde yürütülmüştür. Bahsi geçen kurumların kütüphanelerinde sağlanan imkânlar ve çalışmalarım sırasında yardımı esirgemeyen yetkililere ve çalışanlara teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
ÖNSÖZ	viii
ÇİZELGELER LİSTESİ	xiii
RESİMLER LİSTESİ	xiv
HARİTALAR LİSTESİ	xx
KISALTMALAR	xxi
1. GİRİŞ	1
2. BÖLGENİN ARAŞTIRMA TARİHÇESİ	13
2.1. Tarih Öncesi Araştırmaları	13
2.2. Epigrafi Araştırmaları	17
2.3. Kyzikos Araştırmaları	21
2.4. Daskyleion Araştırmaları	24
2.5. Diğer Araştırmalar	30
3. BÖLGENİN TARİH ÖNCESİ	37
3.1. Paleolitik ve Epi-Paleolitik Çağlar	37
3.2. Neolitik Çağ	40
3.3. Kalkolitik Çağ	45
3.4. İlk Tunç Çağı	49
3.5. M.Ö. 2. Binyıl	54
3.6. Tez Kapsamında Keşfedilen Yerleşmeler	56
4. BÖLGE TARİHİ	63
4.1. Hitit Kaynakları	63
4.2. Hellen ve Anadolu Mitleri	64
4.3. Bölge Adlandırmaları ve Halkları	69
4.3.1. Mysler'in Yurdu ve Kökenleri	69
4.3.2. Phrygler'in Yurdu ve Kökenleri	72
4.3.3. Bithynler'in Yurdu ve Kökenleri	73
4.3.4. Diğer Halkların Yurtları ve Kökenleri	74
4.4. Hellen Kolonizasyonu	76
4.5. Siyasi Tarih	80

5. TEZ KAPSAMINDA YÜRÜTÜLEN ARAZİ ÇALIŞMALARI	91
5.1. Gemlik ve Çevresi	92
5.2. Bursa Ovası ve Çevresi	94
5.3. Mudanya ve Çevresi	96
5.4. Uluabat Gölü'nün Güneyi	99
5.5. Karacabey ve Kuzeyi	102
5.6. Karacabey-Mustafakemalpaşa Ovası	104
5.7. Bandırma ve Çevresi	106
5.8. Manyas Gölü'nün Güneyi	110
5.9. Manyas Gölü'nün Batısı	112
5.10. Yenişehir ve İnegöl Bölgesi	116
6. BÖLGE YERLEŞMELERİ	117
6.1. Kentler	117
6.1.1. Artaio Teikhos	119
6.1.2. Artake	120
6.1.3. Besbikos	122
6.1.4. Dareion	123
6.1.5. Daskyleion ad Mare	125
6.1.6. Kios	127
6.1.7. Kyzikos	132
6.1.8. Miletopolis	140
6.1.9. Miletou Teikhos	144
6.1.10. Myrleia	146
6.1.11. Plakia	149
6.1.12. Pythopolis	150
6.1.13. Skylake	151
6.1.14. Tereia	153
6.1.15. Zeleia	154
6.2. Satraplık Merkezi Daskyleion	157
6.3. Küçük Yerleşmeler	159
6.3.1. Antik Adı Bilinen Yerleşmeler	159
6.3.1.1. Baris	159
6.3.1.2. Kaue	160
6.3.1.3. Pannukome	161
6.3.1.4. Thrakia Kome	162
6.3.2. Antik Adı Bilinmeyen Yerleşmeler	162
6.3.2.1. Badırğa - Solakçayır	162

6.3.2.2. Bostancı - Höyüçük	163
6.3.2.3. Büyüksoğuklar - Koca Tepe	164
6.3.2.4. Çamlıköy - Buğday Tepe	165
6.3.2.5. Dereköy - Asar Tepe	165
6.3.2.6. İncilipınar - Yakupdede Tepe	166
6.3.2.7. Kalebayır	167
6.3.2.8. Merinos Çiftliği	168
6.3.2.9. Orhaniye - Kocabük Tepe	169
6.3.2.10. Subaşı - Kayrak Tepe	170
6.3.2.11. Sultaniye - Tepecik Çiftliği	170
6.3.2.12. Şirinçavuş - Kale Tepe	171
6.3.2.13. Tahtalı - File Tepe	172
6.3.2.14. Tepecik - Yer Tepe	173
6.3.2.15. Tepetarla Höyük	173
6.3.2.16. Tütüncüyolu-Üyücek	174
6.3.2.17. Yolağzı Höyük	175
6.4. Tekil Buluntular	176
6.4.1. Edincik Rölyefleri	176
7. BÖLGENİN VE YAKIN BÖLGELERİN MEZAR TİPLERİ	179
7.1. Çevre Bölgelerdeki Mezar Tipleri	179
7.2. Tez Kapsamında Araştırılan Bölgede Görülen Mezar Tipleri	194
7.2.1. Nekropolisler	194
7.2.2. Tümülüsler	195
7.2.2.1. Daskyleion Çevresindeki Tümülüsler	195
7.2.2.2. Bölgenin Batısındaki Tümülüsler	200
7.2.2.3. Bölgenin Doğusundaki Tümülüsler	202
7.2.2.4. Diğer Tümülüsler	205
7.2.3. Kaya Mezarlar	206
7.2.4. Diğer Mezarlar	207
7.2.5. Tekil Buluntular	208
7.2.5.1. Mezar Stelleri	208
7.2.5.2. Küçük Buluntular	210
8. SONUÇLAR	215
KAYNAKLAR	225
EK A. ÇİZELGELER	251
EK B. RESİMLER	268
EK C. HARİTALAR	352

ÇİZELGELER LİSTESİ

- Çizelge 2.1.* Araştırma Tarihçesi Kronolojisi
- Çizelge 3.1.* Prehistorik Yerleşimler ve Dönemleri
- Çizelge 4.1.* Tarihi Kaynaklara Göre Bölge Adlandırmaları ve Detayları
- Çizelge 4.2.* Tarihi Olaylar Kronolojisi
- Çizelge 4.3.* Kios Pers Hanedanlığı Soy Ağacı (CORSTEN, T., (1985), 33)
- Çizelge 4.4.* Kios Pers Hanedanlığı Yönetim Süreleri
- Çizelge 6.1.* Attika Delos Deniz Birliği'ne Tribute Miktarları
- Çizelge 6.2.* Yerleşmelerin Tescil Bilgileri (BKVKBK)
- Çizelge 6.3.* Yerleşmelerin Dönemsel Tayinleri
- Çizelge 6.4.* Tüm Yerleşmelerin Dönemsel Tayinleri

RESİMLER LİSTESİ

- Resim 3.1.* Nilüfer İlçesi Paleolitik Buluntu Yerleri (DİNÇER, B., (2017), Şek. 82)
- Resim 3.2.* Kaynarca Paleolitik Buluntuları (DİNÇER, B., (2014a), Fig. 4)
- Resim 3.3.* Araştırma Bölgesi ve Çevresindeki Paleolitik Buluntu Noktaları (Google Earth 2018, Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri)
- Resim 3.4.* Bölge ve Çevresindeki Akeramik Neolitik Buluntu Noktaları (ÖZDOĞAN, M.- GATSOV, I., (1998), Fig. 1a)
- Resim 3.5.* Aktopraklık Neolitik Dönem Monokrom Çanak Çömlekleri (KARUL, N., (2009), Res. 3)
- Resim 3.6.* Ilıpınar X. Evre Yanmış Ev Planı (ROODENBERG, J. J., (1994), Res. 2)
- Resim 3.7.* Dağlık Bursa Tarihöncesi Buluntu Yerleri (DİNÇER, B., (2010), Res. 1)
- Resim 3.8.* Aktopraklık B Kalkolitik Dönem Yapıları (KARUL, N., (2013), Res. 7)
- Resim 3.9.* İTÇ IB Döneminde Troia ve Bithynia Kültürleri Yayılım Alanları (SARI, D., (2011), Lev. 29, 33)
- Resim 3.10.* D. H. French Araştırmalarında İncelenen Yerleşmeler (FRENCH, D. H., (1967), Fig. 1)
- Resim 3.11.* Büyük Kervan Yolu ve İTÇ III Yerleşmeleri (EFE, T., (2007) Fig. 17a-b)
- Resim 3.12.* Marmara Çevresindeki İTÇ Yerleşmeleri (KILIÇ, S., (2008), Fig. 1)
- Resim 3.13.* Daskyleion'dan Bulunmuş Eski Babil Mührü ve Baskısı (YAYLALI, S., (2005), Fig. 2)
- Resim 3.14.* Merinos Çiftliği Prehistorik Malzeme Yayılım Alanı (Google Earth 2018)
- Resim 3.15.* Saraylar Tepe Prehistorik Malzeme Yayılım Alanı (Google Earth 2018)
- Resim 3.16.* Kayseri Çiftliği Prehistorik Malzeme Yayılım Alanı (Google Earth 2018)
- Resim 3.17.* Yolağzı Prehistorik Malzeme Yayılım Alanı (Google Earth 2018)
- Resim 3.18.* Gönü-Tepecik Prehistorik Malzeme Yayılım Alanı (Google Earth 2018)
- Resim 3.19.* Bekçikaya Prehistorik Malzeme Yayılım Alanı (Google Earth 2018)
- Resim 3.20.* Tepecik Çiftliği Prehistorik Malzeme Yayılım Alanı (Google Earth 2018)
- Resim 3.21.* Asar Tepe Uydu Fotoğrafı (Google Earth 2018)

- Resim 3.22.* Miletopolis Kenti Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)
- Resim 3.23.* Miletopolis Buluntusu İTÇ-OTÇ Geçiş Dönemi Gaga Ağzılı Testi (Bursa Arkeoloji Müzesi 2006/72)
- Resim 3.24.* Prusa ad Olympum Kenti Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)
- Resim 3.25.* Prusa ad Olympum Buluntusu? Pasikion'un Mezar Steli ve Yazıtı (AKYÜREK-ŞAHİN, N. E., (2014), Fig. 1-2)
- Resim 3.26.* Prusa ad Olympum Buluntusu Çanak Çömlekler
- Resim 5.1.* Bölgeyi Kapsayan 1:25.000 Ölçekli Haritalar (BKVKBK)
- Resim 5.2.* 1:25.000 Ölçekli Haritalardan Edinilen Muhtemel Yerleşmeler (Google Earth)
- Resim 5.3.* Dijital Tarama İçin 5x5 km² Grid Sistemi (Google Earth)
- Resim 5.4.* Arazi Çalışmaları Süresince Araştırılan Tüm Noktalar (Google Earth)
- Resim 5.5.* 2015 Sezonunda Araştırılan Tüm Noktalar (Google Earth)
- Resim 5.6.* 2016 Sezonunda Araştırılan Tüm Noktalar (Google Earth)
- Resim 5.7.* 2017 Sezonunda Araştırılan Tüm Noktalar (Google Earth)
- Resim 5.8.* 2018 Sezonunda Araştırılan Tüm Noktalar (Google Earth)
- Resim 6.1.* Erdek İlçe Merkezi ve Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)
- Resim 6.2.* Erdek Kourosu
- Resim 6.3.* İmralı Steli (ÖTÜKEN, S. Y., (1996), Taf. 47.5)
- Resim 6.4.* Sırakayalar Limanı ve Çiftekaya Tepe (Dareion?) Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)
- Resim 6.5.* Çiftekaya Tepe (Dareion?) Yüzey Seramikleri
- Resim 6.6.* Daskyleion ad Mare ve Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)
- Resim 6.7.* Daskyleion ad Mare Yüzey Seramikleri
- Resim 6.8.* Kios Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)
- Resim 6.9.* Atina-Kios? Steli (RITTER, S., (2001), Abb. 3)
- Resim 6.10.* Kios Sikkelerinden Örnekler (BMC Bithynia Pl. XXVIII 7-14)
- Resim 6.11.* Kios Buluntusu Figürinler (Bursa Arkeoloji Müzesi)
- Resim 6.12.* Kyzikos ve Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)
- Resim 6.13.* Kyzikos Kent Planı (KOÇHAN, N.- MERAL, K., (2014), Res. 1)
- Resim 6.14.* Kyzikos Elektron Sikkelerinden Örnekler (BMC Mysia Pl. VI 1-18)
- Resim 6.15.* Kyzikos Gümüş ve Bronz Sikkelerinden Örnekler (BMC Mysia Pl. IX 1-17)
- Resim 6.16.* Kyzikos Kourosu İstanbul Arkeoloji Müzesi 5536 (LAUBSCHER, H. P., (1963/4), Taf. 32)
- Resim 6.17.* Kyzikos Kourosu Bandırma Müzesi 975 (MERAL, K., (2004), Res. 1-3)
- Resim 6.18.* Kyzikos Koresi (KOÇHAN, N., (2002), Res. 1)
- Resim 6.19.* Kyzikos Kabartmalı Sütun Tamburu (AKURGAL, E., (1965), 28.2)

- Resim 6.20.* Kyzikos Biga Kabartması (MENDEL, G., (1909), Pl. VII.2)
- Resim 6.21.* Kyzikos Biga Kabartması Parçası (MENDEL, G., (1909), Pl. VII.1)
- Resim 6.22.* Kyzikos Aslan ve Boğa Kabartması
(HASLUCK, F. W., (1902), Pl. IV.2a)
- Resim 6.23.* Kyzikos Arkaik Mimari Parçaları (KOENIGS, W., (1981), Fig. 1-3)
- Resim 6.24.* Kyzikos Attik Stel Parçası
(PFUHL, E.- MÖBIUS, H., (1977), Kat. 93)
- Resim 6.25.* Kyzikos Mezar Steli (AKURGAL, E., (1987), Tad. 116b)
- Resim 6.26.* Kyzikos Demetrios'un Mezar Steli
(PFUHL, E.- MÖBIUS, H., (1979), Kat. 1275)
- Resim 6.27.* Miletopolis ve Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)
- Resim 6.28.* Miletopolis Sikkelerinden Örnekler
(MALATYA, G. C. (2015), Kat. 1, 16, 25)
- Resim 6.29.* Miletopolis Buluntusu Seramikler (Bursa Arkeoloji Müzesi)
- Resim 6.30.* Akçakoyun - Dedebayırı (Miletou Teikhos?) Sit Sınırları
(Google Earth 2018, BKVKBK)
- Resim 6.31.* Akçakoyun - Dedebayırı (Miletou Teikhos?) Yüzey Seramikleri
- Resim 6.32.* Myrleia ve Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)
- Resim 6.33.* Myrleia Sikkelerinden Örnekler (BMC Bithynia Pl. XXVIII 1-3)
- Resim 6.34.* Myrleia Akropolisi Yüzey Seramikleri
- Resim 6.35.* Plakia Sikkelerinden Örnekler
(SNG Cop. 545, Pecunem Auc. 21/202, CNG Elec. Auc. 288/200)
- Resim 6.36.* Çalılıburun Tepe (Skylake?) Uydu Fotoğrafı (Google Earth)
- Resim 6.37.* Çalılıburun Tepe'den (Skylake?) Bulunmuş Plakia Sikkesi
(Alt: SNG Cop. 545)
- Resim 6.38.* Çalılıburun Tepe (Skylake?) Yüzey Seramikleri
- Resim 6.39.* Zeleia'nın Lokalize Edildiği Üvecik Tepe (Google Earth)
- Resim 6.40.* Zeleia Sikkelerinden Örnekler (SNG Cop. 501-503)
- Resim 6.41.* Üvecik Tepe Yüzey Seramikleri
- Resim 6.42.* Daskyleion Uydu Fotoğrafı (Google Earth)
- Resim 6.43.* Didyma Yazıtında Tarif Edilen Arazinin Krokisi
(WIEGAND, T., (1904), Abb. 14)
- Resim 6.44.* Thrakia Kome Zeus Khalazios Adak Steli
(HASLUCK, F. W., (1904), Fig. 1)
- Resim 6.45.* Badırğa - Solakçayır Sit Sınırları (ŞAHİN, M., (2016a), Res. 13)
- Resim 6.46.* Badırğa - Solakçayır 4. Yüzyıl Kantharos Kaidesi
(GÜLSEFA, G.- ÇITAKOĞLU, H., (2016), No. 2)
- Resim 6.47.* Bostancı - Höyüçük Uydu Fotoğrafı (Google Earth)
- Resim 6.48.* Bostancı - Höyüçük Yüzey Seramikleri
- Resim 6.49.* Büyüksoğuklar - Koca Tepe ve Sit Sınırları
(Google Earth 2018, BKVKBK)

- Resim 6.50.* Büyüksoğuklar - Koca Tepe Yüzey Seramikleri
- Resim 6.51.* Çamlıköy - Buğday Tepe Uydu Fotoğrafi (Google Earth, 2018)
- Resim 6.52.* Çamlıköy - Buğday Tepe Yüzey Seramikleri
- Resim 6.53.* Dereköy - Asar Tepe Uydu Fotoğrafi (Google Earth, 2018)
- Resim 6.54.* Dereköy - Asar Tepe Yüzey Seramikleri
- Resim 6.55.* İncilipınar - Yakupdede Tepe Uydu Fotoğrafi (Google Earth 2018)
- Resim 6.56.* Ayaz Köyü Şekerpınar Mevkii'nden Bulunmuş Yazıt (ÖTÜKEN, S. Y., (1996), Taf. 44.5)
- Resim 6.57.* İncilipınar - Yakupdede Tepe Yüzey Seramikleri
- Resim 6.58.* Kalebayır ve Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)
- Resim 6.59.* Kalebayır Yüzey Seramikleri
- Resim 6.60.* Merinos Çiftliği ve Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)
- Resim 6.61.* Merinos Çiftliği Yüzey Seramikleri
- Resim 6.62.* Orhaniye - Kocabük Tepe Uydu Fotoğrafi (Google Earth 2018)
- Resim 6.63.* Orhaniye - Kocabük Tepe Yüzey Seramikleri
- Resim 6.64.* Subaşı - Kayrak Tepe Uydu Fotoğrafi (Google Earth 2018)
- Resim 6.65.* Subaşı - Kayrak Tepe Yüzey Seramikleri
- Resim 6.66.* Sultaniye - Tepecik Çiftliği Uydu Fotoğrafi (Google Earth 2018)
- Resim 6.67.* Sultaniye - Tepecik Çiftliği Klasik ve Hellenistik Yüzey Seramikleri
- Resim 6.68.* Şirinçavuş Kale Tepe ve Yerleşmenin Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)
- Resim 6.69.* Şirinçavuş Kale Tepe Yüzey Seramikleri
- Resim 6.70.* Tahtalı - File Tepe ve Yerleşmenin Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)
- Resim 6.71.* Tahtalı - File Tepe Yeni Tescillenen Alanlar (ŞAHİN, M., (2016a), Res. 82)
- Resim 6.72.* Tahtalı - File Tepe 4. Yüzyıl Tabak Parçası (GÜLSEFA, G.- ÇITAKOĞLU, H., (2016), No. 2)
- Resim 6.73.* Tepecik - Yer Tepe Uydu Fotoğrafi (Google Earth 2018)
- Resim 6.74.* Tepecik - Yer Tepe Yüzey Seramikleri
- Resim 6.75.* Tepetarla Höyük Uydu Fotoğrafi (Google Earth 2018)
- Resim 6.76.* Tepetarla Höyük Yüzey Seramikleri
- Resim 6.77.* Tütüncüyolu-Üyücek Uydu Fotoğrafi (Google Earth 2018, BKVKBK)
- Resim 6.78.* Tütüncüyolu-Üyücek Yüzey Seramikleri
- Resim 6.79.* Yolağzı Höyük ve Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)
- Resim 6.80.* Yolağzı Höyük Yüzey Seramikleri
- Resim 6.81.* Edincik'ten Bulunmuş Arkaik Rölyefler (Sol: Bursa Arkeoloji Müzesi 3115, Sağ: HASLUCK, F. W., (1902), Pl. IV.1.)

- Resim 7.1.* Tepecik Tümülüsü Mezar Odası
(İREN, K.- DOĞAN, Z.- ATAY, Ç., (2014), s. 52)
- Resim 7.2.* Tepecik Tümülüsü Buluntusu Lydia Kandili ve Lydion
(İREN, K.- DOĞAN, Z.- ATAY, Ç., (2014), s. 54)
- Resim 7.3.* Yeniköy Bayırı Tümülüsü Buluntusu Lydion ve Alabastron
(BAKIR, T.- GÜRTEKİN-DEMİR, R. G.- TANRIVER, C., (2003), Res. 5,6)
- Resim 7.4.* Eşenköy Tümülüsü Mezar Odası (TAN, T., (2011), Res. 4.22)
- Resim 7.5.* Eşenköy Tümülüsü Buluntuları (TAN, T., (2011), Res. 4.39-50)
- Resim 7.6.* Kocaresul Tümülüsü Mezar Odası
(İREN, K.- YILDIZHAN, H., (2014), Res. 7)
- Resim 7.7.* Kocaresul Tümülüsü Buluntusu Attika Kylikisi
(İREN, K.- YILDIZHAN, H., (2014), Res. 9)
- Resim 7.8.* Kuru Tümülüsü Mezar Odası
(İREN, K.- DOĞAN, T., (2012), Res. 7)
- Resim 7.9.* Kuru Tümülüsü Buluntuları
(İREN, K.- DOĞAN, T., (2012), Res. 8)
- Resim 7.10.* Kösemtuğ Tümülüsü Mezar Odası Plan ve Batı Cephesi Çizimi
(ATEŞLİER, S., (1992), Şek. 1-2)
- Resim 7.11.* Kösemtuğ Tümülüsü Buluntusu Grafittolu Seramik ve Altın Takılar
(BAKIR, T., (2004), Res. 5, ATEŞLİER, S., (1992), Lev. 2a-c)
- Resim 7.12.* Kral Kyzikos Tümülüsü Uydu Fotoğrafı (Google Earth)
- Resim 7.13.* Karadağ Tümülüsü Uydu Fotoğrafı (Google Earth)
- Resim 7.14.* Çinge Tümülüsü Uydu Fotoğrafı (Google Earth)
- Resim 7.15.* Çepni Tümülüsü Uydu Fotoğrafı (Google Earth)
- Resim 7.16.* Duraköy-Höyüçük Tümülüsü Uydu Fotoğrafı (Google Earth)
- Resim 7.17.* Duraköy Arkaik Aslan Heykeli
- Resim 7.18.* Mudanya Tümülüsü Dromosu ve Mezar Odası Planı ve Kesitleri
(MANSEL, A. M., (1946), Res. 2-3)
- Resim 7.19.* Mudanya Tümülüsü Buluntuları
(MANSEL, A. M., (1946), Res. 10, 12, 14-16)
- Resim 7.20.* Gemlik Tümülüsü Mezar Odası Doğu ve Kuzey Cephesi Fotoğrafları
(MANSEL, A. M., (1974), Res. 8a, 12a)
- Resim 7.21.* Gemlik Tümülüsü Mezar Odası Planı ve Doğu Cephesi Çizimi
(MANSEL, A. M., (1974), Res. 4, 8b)
- Resim 7.22.* Görükle Tümülüsü Mezar Odası Plan ve Kesit Çizimi (ŞAHİN, M., (2009), Çizim 1-2)
- Resim 7.23.* Görükle Tümülüsü Seramik Buluntuları Çizimi
(ŞAHİN, M., (2009), Çizim 5)
- Resim 7.24.* Bursa Tümülüsü Mezar Odası (YALMAN, B., (2011), s. 33)
- Resim 7.25.* Bursa Tümülüsü Buluntusu Lagynoslar
(ÖZKAN, E.- ÜNAL, F., (2009), s. 6)

- Resim 7.26.* Daskyleion Kaya Mezar Dromosu
(İREN, K.- KARADAĞ, M.- KASAR, Ö., (2016), s. 6)
- Resim 7.27.* Daskyleion Kaya Mezar (İREN, K.- KASAR, Ö., (2014), Res. 14)
- Resim 7.28.* Edincik Mezarları Plan ve Kesit Çizimleri
(YALMAN, B., (1990), Şek. 3)
- Resim 7.29.* Edincik Mezarları Buluntuları (YALMAN, B., (1990), Şek. 6a-6c)
- Resim 7.30.* Çalışkanlar 1-2-3 Numaralı Mezarlar
(KAYA, E.- TAN, T., (2006), Res. 10, 12, 8)
- Resim 7.31.* Çalışkanlar Mezar Buluntuları
(KAYA, E.- TAN, T., (2006), Res. 19, 20, 23, 24)
- Resim 7.32.* Helva Tepe Steli
(Bursa Arkeoloji Müzesi, NOLLÉ, M., (1992), Taf. 4)
- Resim 7.33.* Devşirme Kullanılmış Daskyleion Stelleri
(KARAGÖZ, Ş., (2014), Abb. 15a-b, 16a-b 17a, 18a-b)
- Resim 7.34.* Manyas-Dereköy Steli (NOLLÉ, M., (1992), Taf. 7a)
- Resim 7.35.* Çavuşköy Steli (NOLLÉ, M., (1992), Taf. 9)
- Resim 7.36.* Yeniyenice Frizi (NOLLÉ, M., (1992), Taf. 15a)
- Resim 7.37.* Eskiçatal Steli
(PFUHL, E.- MÖBIUS, H., (1979), Taf. 188, Kat. 1271)
- Resim 7.38.* Yeni Bulunan Yolağzı Steli (AA'nın 12.10.2017 Tarihli Haber Ekleri)
- Resim 7.39.* Apollonia ad Rhydacum Civarında Bulunmuş Bronz Hydria
(DEVAMBEZ, P, (1937), Pl. XV)
- Resim 7.40.* Mudanya-Dereköy Kaidesi (Bursa Arkeoloji Müzesi)
- Resim 7.41.* Harita Tepe Figürini (Bursa Arkeoloji Müzesi)

HARİTALAR LİSTESİ

- Harita 3.1.* Bölgedeki Prehistorik Yerleşmeler
Harita 4.1. M.Ö. 395/4 yılında II. Agesilaos'un Muhtemel Geçiş Rotası
Harita 6.1. Yüzyıllara Göre Yerleşmeler
Harita 6.2. Barrington Atlas Map 52'de Gösterilen Araştırma Bölgesi
Harita 6.3. Çiftekaya Tepe'nin (Dareion) Görüş Menzili
Harita 6.4. Dedeboyun'un (Miletou Teikhos) Görüş Menzili
Harita 7.1. Bölgenin Mezar Tipleri ve Mezar Buluntuları
Harita 7.2. Bölgede Tespit Edilmiş Tümülüsler
Harita 7.3. Daskyleion ve Çevresindeki Tümülüsler

KISALTMALAR LİSTESİ*

B	: batı
BKVKBK	: Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
Bk.	: bakınız
cm.	: santimetre
Çev.	: çeviren
D	: doğu
Ed.	: editör
Eds.	: editörler
Env.	: envanter
et al.	: ve diğerleri
Fig.	: figür
Fot.	: fotoğraf
G	: güney
İTÇ	: İlk Tunç Çağı
K	: kuzey
Kat.	: katalog
km.	: kilometre
Lev.	: levha
m.	: metre
M.Ö.	: Milat'tan önce
M.S.	: Milat'tan sonra
m²	: metrekare
mm.	: milimetre
Pl.	: plate / planche (levha)
Res.	: resim
s.	: sayfa
Şek.	: şekil
Taf.	: tafel (levha)
vd.	: ve devamı

* Türkçe kısaltmalar için Türk Dil Kurumu Kısaltmalar Dizini (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&id=198:Kisaltmalar) kıstas alınmıştır.

1. GİRİŞ

Amaç

Bu tez çalışması temel olarak Propontis'in Güneydoğusu olarak anılan, Bursa ve Balıkesir illeri sınırlarında kalan bölgeyi ve bölgedeki M.Ö. 1. binyıl içine tarihlenen bazı antik yerleşmelerin saptanabildiği ölçüde incelenmesini kapsamaktadır. Bu yerleşmeler ile ilgili aşağıdaki bölümlerde anlatılacak olan yöntemler kullanılarak elde edilen arkeolojik verilerin, tarihsel veriler ile bir araya getirilerek hem kendi içinde hem de diğer yerleşmelerle olan bağlantılarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Tez ile beraber yürütülen arazi ve literatür araştırmalarından edinilen yerleşmelere ya da yerleşim izlerine dair bilgilerle bölgenin yerleşim şemaları da ortaya konulacak, yerleşmelerin birbirleri ile bağlantıları ya da kıyı ve iç bölgelerdeki kentler olan ilişkileri değerlendirilecektir.

Önem

Tezin başlıca önemi, çeşitli metotlar ile elde edilmiş veriler sayesinde hem bölgenin kültürel mirasına katkıda bulunulması, hem de ileride yapılacak arkeolojik çalışmalara kaynak ve temel oluşturacak olmasıdır. Bölge yerleşmelerinin derinlemesine araştırılması ve söz konusu dönemdeki önemlerinin ortaya konmasının ardından, ileride yapılabilecek arkeolojik kazılar ile Arkeoloji Bilimi ve yanı sıra bölgenin kültürel turizm potansiyelinin artırılmasına katkı sağlayacaktır. Tez çalışması sırasında elde edilen veriler ileride yapılacak araştırmalara da rehberlik edecek ve araştırmacıları bu çalışma sonucunda muhtemel cevapsız kalmış soruların cevaplarını aramaya teşvik edecektir. Şimdiye kadar ilk defa yayınlanarak bilim dünyasına tanıtılacak olan yerleşmeler ileride yapılacak devam niteliğindeki çalışmalara öncelikli kaynak sağlayacaktır.

Özet olarak çalışma sonucunda yeni keşfedilen ya da üzerinde tez kapsamında incelenen kültürlerin olduğu tespit edilen yerleşmelerin pek çoğu ilk kez bilim dünyasına tanıtılacaktır. Yeni keşfedilen yerleşmelerin yanı sıra bölgenin, yerleşimi

şekillendiren en önemli faktörü olan coğrafyası temel kıstas alınarak incelenmesi bakımından gelecek çalışmalara da bir rehber olacaktır.

Kapsam

İncelenen Bölgenin Tanımlanması

Tez kapsamında araştırılan bölge bugün Anadolu'nun kuzeybatısında, Marmara Denizi'nin güneydoğusunda kalan, Bursa ve Balıkesir illerinin kuzey bölümlerini kapsayan bir alandır. Tez başlığında da vurgulandığı üzere bölgenin sınırları belirlenirken önemli bir husus Propontis yani Marmara Denizi'dir. Propontis'e kıyısı olan kentler ve bu kentlerin khorasında kalan ovalar tezin araştırma bölgesini oluşturmaktadır.

İncelenen bölge tarihsel süreç içerisinde farklı adlandırmalarla bilinmektedir. Buna göre Mysia, Bithynia, Phrygia, Hellespontos Phrygiası ya da Kıyı Phrygia olarak adlandırılmış olup ancak bu adlandırmaların hiç biri incelenen bölge ve dönem ile birebir uyuşmamaktadır. Bölgenin tarihsel kaynaklara göre detaylı tanımlanması ile ilgili 4.3 numaralı bölümde değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen bölge detaylı olarak anlatılacak olursa, ana hattı doğuda Gemlik'ten (Kios) başlayarak, batıda Bandırma (Kyzikos) arasındaki kıyı şeridi oluşturur. Kıyı şeridine ek olarak, güneyinde kalan ovalar ve tepelik araziler bölgenin diğer kısmını oluşturur. Bu bağlamda iç bölge adıyla, doğudan batıya Bursa Ovası, Uluabat Gölü Havzası, Karacabey-Mustafakemalpaşa Ovası, Manyas Gölü Havzası ve Gönen Ovası tez kapsamında incelenerek değerlendirilmiştir. Bölgenin güney ve doğu sınırlarını Uludağ ve çevresindeki yükseltiler oluştururken, batı sınırını ise tez bölgesine nazaran uzun yıllardır araştırılmakta olan Troas bölgesine dâhil topraklar oluşturmaktadır. Tüm bunlara ek olarak ayrıca bölgenin kuzeybatısında yer alan Kapıdağ Yarımadası ve kuzeydoğusunda kalan Gemlik Körfezi'nin kuzey kıyıları, sarp yer şekilleri, yoğun bitki örtüsü ve ön araştırmalardaki yetersiz bulgular nedeniyle incelenen bölge dışında bırakılmıştır. Ayrıca bölgenin doğusunda, bölge sınırları dışında kalan İnegöl ve Yenişehir ilçelerinde yer alan bazı tarih öncesi yerleşmeler arazi çalışmaları sırasında kontrol amaçlı ziyaret edilmiş olup, söz konusu araştırmaların sonuçlarına 5 numaralı bölümde değinilecektir.

Bu hususların yanı sıra Marmara Adaları da ulaşım ve araştırma güçlüğü sebebiyle araştırma kapsamı dâhil edilmemiştir. Marmara Denizi'nde yer alan adalardan biri olan İmralı Adası ise daha önceki arkeolojik araştırmalarda çok değerlendirilmemiş olduğu için çalışma kapsamına alınmış ancak 2. Derece Askeri Bölge olmasından dolayı arazi araştırmaları kapsamında incelenememiştir. Bu eksikliğe rağmen ada üzerindeki muhtemel yerleşmeler, önceki araştırmalardan ve diğer literatür bilgilerinden derlenerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak incelenen bölge bugünkü idari yapıya göre Bursa ilinde Gemlik, Gürsu, Karacabey, Kestel, Mudanya, Mustafakemalpaşa, Nilüfer, Orhangazi, Osmangazi ve Yıldırım ilçelerini kapsamaktadır. Tezin araştırma bölgesine Balıkesir ilinden de Bandırma, Gönen, Manyas ve Susurluk ilçelerinden bölümler dâhildir.

İncelenen Dönemin Tanımlanması

Tez kapsamında incelenen dönemlerin bölge için adlandırılması sorunludur. Tezin ana iskeletini oluşturan dönemler, Klasik Arkeoloji kronolojisine göre Arkaik ve Klasik Dönem olacaktır. Ancak söz konusu dönemlerin önemli bir bölümünde bölgedeki siyasi Akhaimenid Hâkimiyeti sebebiyle ve bazı araştırmacılar tarafından kullanılan "Akhaimenid Dönem" tezin dönemsel adlandırması konusunu çıkmaza sokmaktadır. Ayrıca bölgenin öncül dönemleri olan Phrygia ve sonrasındaki Lydia Krallığı Hâkimiyeti gibi süreçlerin de var olması sebebiyle, adlandırmanın siyasi döneme göre yapılmasına engel olmaktadır. Bu siyasi dönemler öncesinde bölge ile ilgili araştırmaların çok az sayıda olması da ayrı bir sorundur. Buna göre M.Ö. 1. binyılın erken yüzyılları yani M.Ö. 8. yüzyıl ve öncesi veya başka adlandırmalarla "Demir Çağı" hala aydınlatılamamış bir süreçtir. Bu sebeple tez başlığında M.Ö. 1. binyıl olarak kullanılan süreç, bugün eldeki fiziki imkânlarla tarihlendirilebilmesi mümkün olan arkeolojik materyallere de paralel olarak, M.Ö. 8. yüzyıl ile başlamaktadır.

Bu süreçte bölgenin hem özgün bir karakteri hem de belirli merkezi kuvvetlerin eyaleti konumunda olduğu görülür. Kıyıda yer alan otonom Hellen kentleri ve iç bölgelerde merkezi yönetime bağlı diğer yerleşimlerden oluşan karakter, incelenen sürecin belirlenmesinde en önemli ölçüt olmuştur. Bölgenin M.Ö. 334 yılında Makedon Krallığı tarafından fethinin ardından sürdürülmeye devam edilen satraplık sistemi dolayısıyla Hellenistik Dönem'in de bir kısmı tez kapsamında

incelenmektedir. Lakin M.Ö. 301 yılı sonrasında bölgenin mutlak olarak Lysimakhos'un yönetimine girmesinin ve Hellespontos Phrygiası Satraplığı'nın feshedilmesinin ardından tezin dönemselleme süresi de son bulur.

Yöntem

Antik Kaynaklar

Tez bağlamında öncelikle elde olan veriler değerlendirildiğinde önceliği antik kaynaklar oluşturur. Çünkü antik kaynaklar tez kapsamında incelenen dönemin içinde ya da dışında yazılmış olsalar da Antik Çağ perspektifi üzerinden bilgileri aktarmaktadırlar. Buna göre gerek incelenen dönemlerde yazılmış gerekse ileriki tarihlerde yazılmış ama geçmişe göndermelerde bulunan kaynaklar çalışmanın ilk aşamasını oluşturmaktadır. Söz konusu antik kaynaklar kronolojik olarak incelenmiş ve verdikleri bilgilere göre genel olarak bölgeyi anlatan kısımlara 4 numaralı bölümde ve yerleşmeler ile ilgili olanlara ise 6 numaralı bölümdeki alt başlıklarda yer verilmiştir. Bu bölümlerde zaman zaman antik yazarların verdikleri bilgiler de karşılaştırılarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

Modern Kaynaklar

Bölgede çok yaygın olmasa da Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihi alanında bazı bilimsel çalışmalar yürütülmüş ve yürütülmektedir. Bölge içinde bugün, biri tarih öncesi dönemlerle ilgili olmak üzere üç bilimsel arkeolojik kazı, bir yüzey araştırması yürütülmektedir. Ayrıca kısmen de olsa literatür üzerinden yapılan derleme çalışmalar da bölge arkeolojisi için önemli kaynaklardır. Bölge ile ilgili yegâne kaynak olan modern kaynaklar da rehber alınmış ve tez kapsamında incelenerek değerlendirilmiştir.

Müzeler ve Koruma Kurulları

Tez kapsamında incelenen bölge ile ilgili çalışmaların bir diğer bilgi kaynağını da arkeoloji müzeleri ve kültür varlıklarını koruma kurulları oluşturmaktadır. Bölge İdari olarak Bursa Arkeoloji Müzesi ve Bandırma Müzesi idari sorumluluk alanında kalmaktadır. Kültür varlıklarını koruma kurulu olarak ise Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na tamamen bağlı iken 2017 yılında, Bursa'dan ayrılarak Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu da kurularak hizmete başlamıştır.

Müzeler ile ilgili çalışmalar iki aşamalıdır. Kaynakların ilk bölümü müzelerin envanterlerinde yer alan ve buluntu yeri kesin olarak belli olan tekil eserlerdir. Bu eserler ilgili müzelerin envanterlerinde tespit edilerek haritalara işlenmiş ve yerleşim olabileceği şüphesi ile arazi araştırmaları programına dâhil edilmiştir. Müzelerin diğer kaynakları ise bünyelerinde yapılan tespit çalışmaları ve kurtarma kazılarıdır. Bursa Arkeoloji Müzesi'nin, Prusa ad Olympum (Bursa-Hisariçi), Kios (Gemlik), Miletopolis (Melde) ve Myrleia'da (Mudanya) yaptığı kurtarma kazıları bu yerleşmelerde bugüne kadar yapılmış ilk ve tek kazı çalışmalarıdır. Bandırma Müzesi'nin Thrakia Kome'de (Çalışkanlar) yaptığı kazı da bu yerleşme için tektir. Ayrıca her iki müzenin de bölge içinde yaptığı tespit çalışmaları da bölge için önemli kaynaklardır.

Kültür varlıklarını koruma kurulları ise gerek kendi bünyesinde gerekse bölge müzeleri ile ortak yaptığı tespit ve tescil çalışmaları ile bölgenin yerleşim tarihine önemli katkılar vermektedirler. Tez çalışmaları sırasında Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nda yapılan arşiv çalışması ile hem tescilli alanlar listeleri hem de ilgili alanlara ait tespit raporları incelenmiştir. Bu kapsamda tescilli alanların neredeyse tamamına yakınının dijital konumları edinilerek, arazi araştırmaları programına dâhil edilerek incelenmiştir. Ayrıca Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivlerinde bulunan 1/25.000 ölçekli haritalar ile bölgede yer alan hisar, kale, ören, höyük gibi kelimeleri barındıran tepe ya da mevkiiler de tespit edilerek araştırma planına eklenmiştir.

Epigrafik Veriler

Gerek modern araştırmalarla gerekse müze tespitleri ile bulunmuş epigrafik eserlerin değerlendirilmesi aşamasında hem kentlerden hem de bölgenin diğer noktalarından bulunmuş eserler, tez kapsamında oluşturulan "Epigrafik Eser Envanteri" sistemine kaydedilmiş ve bu envanter sistemi üzerinden çalışılmıştır.

Epigrafik eserler değerlendirilirken M.Ö. 6-4. yüzyıla tarihlenenler içeriklerine bakılmaksızın sisteme alınmıştır. Ayrıca bölge ve dönem için çok önemli bir epigrafik kaynak olan Attika Delos Deniz Birliği tribute listeleri de incelenmiş ve bölgede yer alan kentlerin verileri ile tezin sonunda bir çizelge halinde sunulmuştur. Bu dönem eserlerinin yanı sıra Hellenistik veya Roma Dönemi'ne ait, bölgenin tarihi, etnik yapısı ya da tarihi coğrafyası ile ilgili veri içeren yazıtlar da incelenerek

envanter içine yerleştirilmiştir. Bu envanter sistemi içinde kataloglanan eserlerden yapılan çıkarımlara tezin 6. bölümünde yerleşmeleri anlatan alt başlıklar altında yer verilmiştir.

Numismatik Veriler

Bölge kentlerinin polis kimlikleri en öncelikle sikke darbı ile doğrudan ilgili olup bölge ilgili tarihleri aslında, dünyadaki sikke kullanımının erken dönemlerini kapsamaktadır. Bu bağlamda bölgedeki sikke darp faaliyetleri de yakından incelenmiştir. Paranın yaygın olarak kullanılmaya başladığı bu dönemde kentlerin kendi sikkelerini darp ettiği bilinmektedir. Bir kısmının sadece bölgede değil tüm Antik Dünya’da yaygın olan söz konusu sikkeler, yerleşmelerin incelendiği 6. bölüm içinde alt başlıkların altında değerlendirilmiştir.

Arazi Çalışmaları

Yukarıda anılan tüm veriler elde edildikten sonra planlanan arazi çalışmaları bölgenin yerleşim şemasının anlaşılmasında şüphesiz en önemli verileri sağlamaktadır ve buradan elde edilen malzeme tezin özgün malzemesi olup aynı zamanda ana dayanak noktasını oluşturur. Tez kapsamında yürütülen bu yüzey araştırmaları bağlamında bölge sınırları dâhilinde gerekli görülen tüm antik yerleşmeler incelenerek söz konusu dönemler ile ilgili kalıntılar olup olmadığı araştırılmıştır. Yüzey araştırmaları sırasında gerek takvim gerekse diğer fiziki imkânsızlıklar nedeniyle extensive teknik ile araştırmalar yürütülmüştür. Ayrıca araştırmaların öncesinde tüm bölge Google Earth üzerinden 5x5 km²’lik karelere bölünerek uydu fotoğraflarının taraması yapılmış ve yerleşim şüphesi olan noktalar kaydedilerek araştırma programına eklenmiştir.

Yürütülmüş yüzey araştırması için alanın coğrafyası da derinlemesine incelenmiştir. Bu bağlamda bölge dijital olarak tepelik, ovalık ve dağlık alanlara ayrılmıştır. Tepelik olarak değerlendirilen alanlar genellikle tarla ve zeytinlik olarak kullanılmaktadır. Araştırma takvimleri planlanırken yüzey buluntularının görünürlüğü açısından tarlaların hasat mevsimleri seçilirken, bazı alanlarda sürdürülen sofraya zeytinciliği kapsamında sürekli otsuz kalması sağlanan zeytinlikler yüzey araştırması bakımından avantajlı olmuştur. Bölgedeki ovalık alanlar ise

genellikle tarlalar ile kaplıdır. Az da olsa bölgede yer alan göl ve akarsuların kenarında oluşmuş bataklık araziler de ovalık alanlara dâhil edilebilir.

Son bölüm olan dağlık alanlar ise geleneksel yüzey araştırması teknikleri için elverişsiz olmakta, gerek sarp yer şekilleri gerekse sık makilik ve ormanlarla kaplı alanlarda hem dijital hem de arazi araştırmaları verimsiz kalmaktadır. Buna rağmen bölgenin güney sınırında kalan kimi tescilli kimi ise 1/25.000 ölçekli haritalardan tespit edilen kaleler ve kuleler tez kapsamında incelenen dönemleri barındırıp barındırmadıklarını aydınlatmak için araştırılmıştır.

Sorular - Sorunlar

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2017 yılı sonunda yayınlanan rapora göre tez kapsamında incelenen illerden, Balıkesir’de (12496 km²) 222, Bursa’da (10813 km²) ise 224 arkeolojik sit alanı kayıtlıdır. Arkeolojik sitler, Türkiye’nin arkeolojik açıdan yoğun olarak çalışılan ve benzer yüz ölçümüne sahip illerden İzmir’de 591 ve Muğla’da 831 gibi sayılara ulaşmaktadır. Arkeolojik açıdan uzun yıllardır çalışılan illerdeki 3 ya da 4 kat fazla sayıdaki tescilli arkeolojik alanların sayıları da bölgenin arkeolojik açıdan ne kadar bakir olduğunu kanıtlamakta ve bu araştırma eksikliği bölge ile ilgili pek çok soruyu beraberinde getirmektedir.

Tez konusu kapsamında yapılan araştırmalarda bazı bilinmeyenler, sorunlar ve çelişkiler tespit edilmiştir. Bunların en başında kolonizasyon gelir. Bölge için söz konusu bir kolonizasyon ya da bununla anılabilecek bir süreç var mıdır ve arkeolojik kalıntılarla desteklenebilir ya da çürütülebilir mi? Bu bağlamda, süreç hakkında antik kaynaklarda kesin olarak belirtilen bilgilerin doğruluğu da ayrı bir sorundur.

Bir diğer sorun da bölgedeki “koloni” kentlerinin konumlandığı noktalardır. Eldeki verilere göre Kyzikos, Plakia, Myrleia ve Kios gibi bazı kentler tarım için çok da verimli ve yeterli olmayan araziler üzerine kurulmuştur. Ayrıca bu kentlerin bazılarının çevresinin sık ormanlarla kaplı olduğu antik kaynaklar tarafından anlatılmaktadır. Öyleyse tarımsal açıdan verimli olan iç bölgelerde yer alan “yerli” yerleşmelerle aralarındaki ilişki nedir? Bu soru ardından diğer bir soruyu da beraberinde getirir. Kıyılarda kurulduğu söylenen kentler gerçekten de ilk kez kolonizatörler tarafından mı kuruldu yoksa burada yerli bir halk vardı üzerine mi kentler geliştirildi?

Bölge halkının antik kaynaklardan bilinen isimleri ve etnik kökenleri konusundaki verilerin ışığında bölgenin etnik yapısı ve yerel halkın dili ve kültürü araştırma için ayrı bir husus olacaktır. Örneğin; bölgenin doğusunda yer alan Bithynler ve batısında yer alan Mysler arasında farklılıklar antik metinlerde anlatılmaktadır. Peki, bu arkeolojik olarak da kanıtlanabilir mi? Bu gibi hususlar için arkeolojik kanıtların yanı sıra tez kapsamında incelenen dönemlerden sonraki tarihlere giden ancak yerel etnik unsurlar içeren yazıt ve edebi kaynaklar incelenecektir.

Bir başka soru bloğu da arazi araştırmalarından elde edilen ilk sonuçlar ardından açığa çıkmıştır. Buna göre bölgenin doğu yarısı, batı yarısına göre daha az yerleşim barındırmaktadır. Sebebi henüz anlaşılamayan bu soru için bölge, genel olarak bakıldığında çok da göze çarpmayan bu ayırım, incelenen dönemler söz konusu olduğunda göze batır bir şekilde kendini göstermektedir. Bölgede var olan M.Ö. 1. binyıl öncesi kültürlerinin devamlılığı da bu bağlamda incelenecektir.

Bölge ile ilgili M.Ö. 8. yüzyıl öncesi süreci tanımlamada kullanılan “Demir Çağı” başlıca bir sorundur. Bu konuda antik kaynak ve arkeolojik kanıtların çok az olması hem bilgi eksikliğine hem de adlandırma sorununa yol açmaktadır.

Bölgenin Lydia Hâkimiyeti, bazı yerleşmelerden özellikle Daskyleion’dan elde edilmiş arkeolojik malzeme ile kanıtlanmıştır. Bu malzemenin yayılımı da hâkimiyetin geçerliliği ve yayılım alanı konusunda fikirler verecektir. Ayrıca bölgenin Akhaimenid Hâkimiyeti altında olduğu ve bir satraplık merkezinden yönetildiği bugün arkeolojik açıdan kanıtlanmıştır. Ancak söz konusu merkez de dâhil olmak üzere bölgede görülen Kıta Yunanistan’dan ithal seramikler ve kıyıda konumlanmış bazı önemli kentlerin satraplık merkezine çok yakın olmalarına rağmen düşman birlik olan Attika Delos Deniz Birliği tribute listelerinde büyük meblağlar ile isimlerinin anılması da incelenmesi gerek ayrı bir sorundur.

Son soru olarak da bölgenin bazı noktalarında bugün yerleşime son derece uygun olmasına rağmen ilgili dönemlerde neden yerleşim görmediğidir? Bu husus da araştırma kapsamında aydınlatılmaya ve sebepleri anlaşılmasına çalışılacaktır.

Tezin Bölümleri

2 numaralı “Bölgenin Araştırma Tarihi” bölümünde bölge ile ilgili kazı, yüzey araştırması ve diğer tüm modern araştırmalar ve bu araştırmaların sonuçları ilgili yayınlardan özetlenerek sunulmuştur. Bu bölüm konuya bir hazırlık olup önceki araştırmalarla ne gibi bulguların elde edildiğini anlatmaktadır. Bu bölümde incelenen araştırmalara, gezi notları şeklinde olup bilimsel niteliği çok fazla barındırmayan seyahatlerin eserleri dâhil edilmemiştir. Bölüm oluşturulurken hem konulara göre sınıflandırılmış hem de alt başlıklarda kronolojik olarak da sıralanmıştır.

3 numaralı “Bölgenin Tarih Öncesi” bölümü bölge içindeki tarih öncesi yerleşmeler ve kültürler ile ilgili mevcut olan kaynaklardan özetlenerek yazılmış ve konu ile ilgili süregelen tartışmalara değinilmemiştir. Söz konusu dönem tez kapsamında incelenen dönemin dışında kaldığından bölge prehistoryası ile ilgili yargılama yapılmamıştır. Bölgenin tarih öncesi, kronolojik olarak Paleolitik Çağ’dan başlayarak, Orta ya da Geç Tunç Çağı ayrımı yapılamadığı için M.Ö. 2. binyıl olarak adlandırılan sürece kadar yerleşmeler üzerinden incelenmiştir. Bölgede kazıdan ziyade yüzey araştırmasının fazla olmasından dolayı özellikle İlk Tunç Çağı ile ilgili veriler daha çok çanak çömleklere dayanmaktadır. Ayrıca tez kapsamında yürütülen arazi çalışmaları ya da müze araştırmaları sırasında saptanan prehistorik yerleşmeler bu bölüm dışında, arazi çalışmaları kısmında anlatılmıştır. Arazi çalışmalarında tespit edilen prehistorik çanak çömlekler de ayrıntılı incelenmemiş olup kronoloji çizelgelerinde “Prehistorik” başlığıyla genel bir şekilde değerlendirilmiştir.

4 numaralı “Bölge Tarihi” bölümünde bölge ile ilgili tarihsel veriler Hitit kaynaklarından başlayarak değerlendirilmiştir. Hitit kaynaklarında bölge adlandırmaları ve tartışmalarına değinilmiş ve bazı görüşler sunulmuştur. Batı kaynaklı Hellen ve Anadolu Mitleri üzerinden de bölge ile ilgili anekdotlar çıkarılarak kronolojik bütünlük oluşturulmaya çalışılmıştır. Bölge Adlandırmaları ve Kökenleri bölümünde bölgenin isim kökenleri antik yazarların söylemleri üzerine karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Sonraki bölümde Hellen Kolonizasyonu başlığı altında hem bölge hem de sürece genel bir bakış sağlanmış ve son olarak Siyasi Tarih bölümünde bölge ile ilgili antik kaynaklardan edinilen genel bilgiler ışığında bir bölüm oluşturulmuştur.

5 numaralı bölüm olan “Tez Kapsamında Yürütülen Arazi Çalışmaları” başlıklı bölümde 2015-2018 yılları arasında tez kapsamında yürütülen arazi çalışmaları ve sonuçlarına değinilmiştir. Ayrıca tez kapsamında incelenen dönemlerin sonrasında kalan yerleşmeler de yalnızca bu bölümde değerlendirilmiştir. Bu bölümde anlatılan tüm yerleşmeler çalışmanın sonunda bir çizelge olarak gösterilmektedir.

6 numaralı bölüm “Bölge Yerleşmeleri” aslında tezin ana bölümünü oluşturmaktadır. Bu kısım üç ayrı başlık altında değerlendirilmiş olup, ismi bilinen ve polis niteliği kanıtlanmış olan yerleşmeler “Kentler” başlığı altında alfabetik olarak incelenmiştir. Buradaki kentler şayet lokalize edilmişlerse konumları, incelenen dönem içindeki tarihçeleri, epigrafik, mimari, plastik, seramik ve numismatik buluntuları ile birlikte değerlendirilerek incelenmiştir. Bu bölümde satraplık merkezi Daskyleion bir polis niteliğinde olmadığından dolayı ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Lokalizasyonu kesin yapılamamış veya tartışmalı olan, ayrıca tez kapsamında bu tartışmalara da çözüm getirilemeyen, Helge/Kaesarea Germanike (Tahtalı - File Tepe) ve Poimanenon (Kalebayır) gibi yerleşmeler, antik isimden yoksun diğer yerleşmeler ile beraber “Antik Adı Bilinmeyen Yerleşmeler” başlığı altında incelenmiştir. Bunlara ek olarak, tez kapsamındaki arazi çalışmaları ile tespit edilmiş ancak incelenen dönemler dışında kalan yerleşmeler 3. ve 5. bölümlerde anlatılmıştır. Bu yerleşmeler gibi, tez kapsamında incelenen dönem dışında kalan epigrafik eserlerden isimleri bilinen ancak tam lokalizasyonu da yapılamamış, Attukome, Khairesu (Çağrısan?), Kharmidenoi (Orhangazi?) gibi yerleşmeler tez kapsamı dışında bırakılmıştır.

7 numaralı bölümde “Bölgenin ve Yakın Bölgelerin Mezar Tipleri” çevre bölgelerin ölü gömme adetleri ve mezar buluntuları ile beraber değerlendirilerek incelenmiştir. Bölgeden elde edilen veriler, çevre bölgelerdeki mezar yapıları, hediyeleri ve ölü gömme adetleri ile karşılaştırılarak çıkarımlarda bulunulmaya çalışılacaktır. Ayrıca bu bölümde bölge sınırları içinden bulunan mezar anıtları ve mezarlara işaret eden tekil buluntular da incelenerek değerlendirilmiştir.

8 numaralı bölüm tezin son bölümü olup tez ile ilgili “Sonuç ve Değerlendirme” ve çıkarımların yapıldığı ve okuyucuya sunulduğu bölümdür. Bu kısımda başta belirtilen soru ve sorunlara cevap aranmaya çalışılacak ve eldeki tüm verilerle bölge yerleşimleri ve kültürleri ile ilgili değerlendirmeler ve yerleşme tarihlendirmelerine dair genel bir perspektif verilecektir.

Genel Hususlar

Tez kapsamında incelenen dönemler M.Ö. 8-4. yüzyılları kapsadığından dolayı aksi söylenmedikçe tüm tarihlerin milattan önce olduğu bilinmelidir. Ayrıca incelenen dönemlerin sonu 4. yüzyıl ile sınırlandırıldığından dolayı antik isimlerin yazımında birkaç Latince istisna haricinde Hellence asıllarının Latin harfleri ile yazım şekli uygulanmıştır. Tezde kullanılan görsellerin kaynakları belirtilmiş olup, belirtilmeyenler ise tarafımda oluşturulmuş haritalar, çizelgeler ya da çekilmiş fotoğraflardır. Bazı görsellerdeki yayılım alanları da yine tarafımda belirlenmiştir.

Çalışma içinde uzaklık anlatan ve km. cinsinde verilen tüm mesafeler kuş uçuşu olarak ölçülerek verilmiştir. Kadastral olarak kullanılan ada ve parsel numaralı zaman içinde değiştirildiği için bazı raporlar ve yayınlardaki konumlara zor ulaşılmış ya da hiç ulaşılamamıştır. Bu yüzden tez içinde konum verilirken ada ve parsel numaralarından ziyade sadece koordinatlar kullanılmıştır. Yerleşme ya da mezarlara ait konumları bildiren koordinatların tamamı WGS 84 / UTM Zone 35N sisteminde uygulanmıştır.

Antik adı bilinmeyen küçük yerleşmelerin konumlandırılmasında kullanılan ada/parsel numaraları zaman içinde değişime uğradığından dolayı bu yerleşmelerin isimleri bağlı buldukları köy adları ile anılacaktır. Böylelikle 1/25.000 ölçekli haritalardaki isimler, parsel kayıtları, halk arasındaki yerel adlandırmalar, mevki adları ve modern çalışmalarda anılan farklı isimler arasında tercih yapmak zorunda kalınmadan yerleşme değerlendirilecektir.

Yüzeyden çekilen fotoğraflar, bölgedeki yoğun alüvyal dolgu, bitki örtüsü, erozyon ve tarımsal tahribatların da etkisi ile söz konusu kalıntıları yeterli olarak gösterememektedirler. Bu sebeple yerleşmeler ve tümülüsler incelenirken, daha sonradan tanımlanması zor olan araziden çekilmiş fotoğraflar yerine uydu fotoğrafları kullanılmıştır

Çalışmanın temelini oluşturan iskelet, verilerin elde edilerek sistemli olarak sınıflandırılması, aynı zamanda genel resmin görülmesi ve yerleşimi tetikleyen coğrafyanın anlaşılması için yapılan Coğrafi Bilgi Sistemi esaslarına dayanmaktadır. Bu sistemli depolamalar çalışmadan yapılacak çıkarımlar aşamasında kolaylıklar sağlamış ve detaylı sonuçları görünür kılmıştır. Tez içinde kullanılan haritalar da bu

Coğrafi Bilgi Sistemi destekli arazi modeli üzerinden yapılmıştır. Arazi modeli 1/25.000 ölçekli sayısal vektör veriler üzerinden ArcGIS programı kullanılarak çeşitli yardımlarla tarafımca oluşturulmuştur. Google Earth temelli incelemeler arazi modeli üzerine aktarılarak haritalar meydana getirilmiştir. Bazı yerleşmelerin görüş menzili haritaları da ArcGIS programı ile yapılmıştır.

Son olarak tez yazılırken, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün yazım kurallarına ek olarak Cambridge Üniversitesi'nin arkeoloji ve antropoloji alanındaki doktora tezleri için belirlemiş olduğu sayfa ve kelime limit sistemine uyulmuştur.

2. BÖLGENİN ARAŞTIRMA TARİHÇESİ

Bölgenin tarihi ve arkeolojisi ile ilgili araştırmalar öncelikle seyyahların Kyzikos merkezli çalışmaları ile başlar. Antik kaynaklardan edinilen bilgilerle, Orta Çağ'dan beri Kyzikos gibi dönemin önemli kenti, batılı seyyahlar tarafından gezilmiş ve gözlemlerine eserlerinde yer verilmiştir. Genelde gezi notları şeklindeki bu tür eserlere bazı araştırmalarda¹ detaylıca değinilmiştir.

Tez bölgesi ile ilgili araştırmalar daha çok 19. yüzyılın sonuna doğru başlamış olup, gözlemlere dayalı çalışmalar, epigrafik ve numismatik çalışmalar ilk bilimsel çalışmaları oluşturur. Aşağıda, bölgeye odaklanmış bilimsel çalışmalar incelenmiş ve başlıklar halinde kronolojik olarak araştırma sonuçlarına dayalı olarak özetlenmiştir (Çizelge 2.1).

2.1. Tarih Öncesi Araştırmaları

Küçük Asya Çalışmaları (1942)

Kurt Bittel başkanlığında Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi tarafından tüm Anadolu'da yürütülen araştırmalar tek kitap halinde yayınlanmıştır². Bithynia başlığının, Güney Bithynia bölümü olarak ele alınan kısımda Bursa İnegöl yerleşmeleri üzerindeki araştırmaların sonuçlarına yer verilmiştir.

Tarih Öncesi Araştırmaları (1949)

1940lı yıllarda İ. Kılıç Kökten tarafından yürütülen araştırmalar özellikle 1948 yılında Kuzeybatı Anadolu'da yoğunlaşmıştır. Türk Tarih Kurumu adına yapılan araştırmaların bölge ile ilgili olan kısmı Marmara Bölgesi'nin Güneydoğu Kısımları başlığı ile değerlendirilmiştir³. Araştırmalar kapsamında öncelikle Yenişehir ve İznik

¹ ÇİĞİR-DİKYOL, D., (2010), *Kuzey Mysia'nın Tarihi Coğrafyası* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul, 9-11, TERCANLIOĞLU, A., (2013), *Kyzikos Kentini Ziyaret Eden İngiliz Seyyahlar* (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Erzurum.

² BITTEL, K., (1942), "Kleinasiatische Studien", *IstMitt*, 5, 155-168.

³ KÖKTEN, K., (1951), "1949 Yılı Tarih Öncesi Araştırmaları Hakkında Kısa Rapor", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3, 201-214.

bölgelerindeki höyükler üzerine incelemelerde bulunmuştur. Gölün kuzeyinden ilerleyerek Orhangazi ilçesi sınırlarındaki höyükler üzerinde incelemeler devam ettirilmiştir.

Bu ilk bölüm araştırmalarından sonra İ. K. Kökten bölge sınırları içindeki araştırmalarını Karacabey, Manyas ve Uluabat Gölü çevresine yönlendirmiştir. Bu araştırmalara Mudanya kıyılarından batıya doğru ilerleyerek başlamıştır. Bu noktada arazinin yoğun bitki örtüsü ve sarp yüzey şekilleri ile bu etmenlerin araştırmalara olan negatif etkisinden bahsetmektedir. Ayrıca bölgedeki bazı koyların liman potansiyelinden bahsetmiştir. Bu “kaba taşlar dökülmek suretiyle daha emin hale getirildiği” bahsedilen liman Kapanca ya da Eşkel limanı olmalıdır. Buradaki alanlarda prehistorik malzeme bulunmadığına değinilmiştir.

Karacabey Ovası ve Uluabat Gölü çevresinde prehistorik bir yerleşmeye rastlamadığını ancak bağımsız birkaç parça yonga bulduğundan bahseder. Doğansaray (Tophisar) köyü yakınlarındaki doğal tepe üzerindeki Kale ve yıkık cami ve türbe kalıntılarında bahsetmektedir. Son olarak Karacabey ilçe merkezinin kurulu olduğu doğal tepe üzerinde neresi olduğunu anlatmadığı “Bakır Devri’ne ait olduğu şüphe ile karşılanan” bir buluntu tabakasından bahsetmekte ancak yeterli bilgi vermemektedir.

James Mellaart’ın Araştırmaları (1955)

1955 yılında yayınlanan makalesinde J. Mellaart; İnegöl, Yenişehir ve İznik bölgelerindeki bazı höyükler ve bunların İç Batı Anadolu ile olan bağlantıları üzerine araştırmalarının sonuçlarına değinmiştir⁴. İnegöl Ovası’ndaki bugün kent merkezinde kalan İnegöl I - Cuma Tepe, Yenişehir Ovası’ndaki Menteşe Höyük ve Postin Poş Baba Tepe (Babasultan-Yenişehir), İznik Gölü’nün güneydoğusunda bugün yer tam olarak Bursa Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu kayıtlarında tespit edilememiş Üyücek Höyük ve gölün kuzeybatısındaki Çakırca Höyük üzerinde araştırmalar yürütmüştür.

Söz konusu araştırma ağırlıklı İlk Tunç Çağı çanak çömlek malzemesinin mal grupları ve analizleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Önemli bir husus olarak bölge höyükleri üzerinde Eskişehir höyüklerinin aksine pek de Frig grisi çanak çömlek

⁴ MELLAART, J., (1955), "Some Prehistoric Sites North-Western Anatolia", *IstMitt*, 6, 74.

bulunmadığını söylemektedir. Mellaart çalışmasında Eskişehir⁵ ve bölge dışında kalan Balıkesir⁶ Ovası höyüklerini de incelemiştir. Sonuç olarak bölgedeki özgün bir İlk Tunç Çağı kültürünün varlığı teorisi arkeolojik malzeme ile kanıtlanmıştır.

David H. French'in Araştırmaları (1960-1967)

J. Mellaart ile başlayan Kuzeybatı Anadolu tarih öncesi araştırmaların devamı niteliğindeki yayın D. H. French tarafından hazırlanmıştır. İznik bölgesi başlığı ile çıkan yayında ağırlıklı İznik Gölü çevresi, Yenişehir ve İnegöl Ovası, İnegöl Ovası'nın güneydoğusundaki Pazaryeri ve Batıdaki Bursa Ovası üzerindeki höyüklerden bulunmuş çanak çömlek malzemenin incelemelerini içermektedir⁷. Sonuç olarak bölgedeki özgün bir İlk Tunç Çağı kültürünün varlığı teorisi pekiştirilmiştir.

Doğu Marmara Bölgesi'nde Erken Tarım Toplulukları Araştırmaları (1987-halen)

Hollanda Tarih ve Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi adına Jakob J. Roodenberg tarafından başlatılan proje⁸ kapsamında daha önceki araştırmalarla tespit edilmiş olan Orhangazi sınırları içindeki Ilıpınar Höyük kazılmıştır⁹. Ilıpınar kazılarının yanı sıra

⁵ MELLAART, J., (1955), 75.

⁶ MELLAART, J., (1955), 80.

⁷ FRENCH, D. H., (1967), "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia: I. The İznik Area", *AnSt*, 17, 49-100.

⁸ Projeye ait kazıların raporları için bk. ROODENBERG, J. J., (1992), "1990 Yılı Ilıpınar Kazıları", *13. KST*, 1. Cilt, 127-129, ROODENBERG, J. J., (1994), "1992 Ilıpınar Kazıları", *15. KST*, 1. Cilt, 171-176, ROODENBERG, J. J., (1997), "Ilıpınar Excavations 1995", *18. KST*, 1. Cilt, 49-52, ROODENBERG, J. J., (1998), "1996 Yılı Ilıpınar Kazı Sezonu", *19. KST*, 1. Cilt, 173-178, ROODENBERG, J. J., (2000), "Ilıpınar Kazıları, 1998 Sezonu", *21. KST*, 1. Cilt, 129-132, ROODENBERG, J. J., (2002), "2000 Yılı Menteşe Kazı Sezonu", *23. KST*, 2. Cilt, 123-126, ROODENBERG, J. J., (2003), "2001 Yılı Ilıpınar Kazı Sezonu", *24. KST*, 1. Cilt, 461-464, GERRITSEN, F.- ÖZBAL, R., (2009), "Barcın Höyük Excavations, 2007", *30. KST*, 3. Cilt, 457-464, GERRITSEN, F., (2010), "Barcın Höyük Excavations, 2008", *31. KST*, 1. Cilt, 411-420, ÖZBAL, R.-GERRITSEN, F., (2011), "2009 Yılı Barcın Höyük Kazıları", *32. KST*, 2. Cilt, 198-208, ÖZBAL, R.-GERRITSEN, F., (2012), "2010 Yılı Barcın Höyük Kazıları", *33. KST*, 4. Cilt, 155-166, ÖZBAL, R.-GERRITSEN, F., (2013), "2011 Yılı Barcın Höyük Kazıları", *34. KST*, 1. Cilt, 159-168, ÖZBAL, R.-GERRITSEN, F., (2014), "2012 Yılı Barcın Höyük Kazıları", *35. KST*, 1. Cilt, 471-485, ÖZBAL, R.-et al., (2015), "2013 Yılı Barcın Höyük Kazıları", *36. KST*, 1. Cilt, 615-630, ÖZBAL, R.-et al., (2016), "2014 Yılı Barcın Höyük Kazıları", *37. KST*, 2. Cilt, 407-422, ÖZBAL, R.- et al., (2017), "2015 Yılı Barcın Höyük Kazıları", *38. KST*, 3. Cilt, 17-32.

⁹ ROODENBERG, J. J. (ed.), (1995), *The Ilıpınar Excavations I; Five Seasons of Fieldwork in NW Anatolia 1987-91*, Leiden, ROODENBERG, J. J.- THISSEN, L. C. (eds.), (2001), *The Ilıpınar Excavations II*, Leiden.

Yenişehir Ovası'nda yer alan Menteşe Höyük kazıları, Ilıpınar yakınlarındaki Hacılar Tepe Höyük üzerinde de çalışılmıştır. 2005 yılından beri de Yenişehir Ovası'ndaki Barcın Höyük üzerinde çalışmalar sürdürülmektedir. Bugün Fokke Gerritsen ve Rana Özbal tarafından yürütülen proje kazıları dönemsel bakımdan tarih öncesi dönemlere yoğunlaşan bir çalışma olsa da höyüklerin üst tabakalarında yer alan dönemlerin de incelenmesi bakımından son derece önemlidir¹⁰.

Marmara Bölgesi Tarih Öncesi Araştırmaları (1987-1989)

Mehmet Özdoğan başkanlığında yürütülen tarih öncesi yüzey araştırmaları J. Mellaart ve D. H. French'in çalışma alanlarının daha batısında kalan Balıkesir bölgesi üzerine yoğunlaşan bir araştırmadır. Araştırmalar kapsamında hem yeni yerleşmeler tespit edilmiş hem de önceden bilinenler ziyaret edilmiştir. 1987 yılı araştırmalarında bölge içinde kalan Bandırma, Manyas ve Gönen ilçelerinde çalışılmış¹¹, 1989 yılında ise yine aynı ilçelerde yeni yerleşmeler saptanarak bilim dünyasına tanıtılmış, bu yerleşmelerden elde edilen bulgular ile koruma önerilerini içeren raporlar yayınlanmıştır¹².

Aktopraklık Kazıları (2004-halen)

Bursa, Nilüfer ilçesinde yer alan, sanayileşmenin tehdit ettiği Aktopraklık yerleşmesi ilk kez 2004 yılında Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından Necmi Karul bilimsel danışmanlığı ile kazılmaya başlanmıştır¹³. Geç Neolitik ve Erken Kalkolitik Dönem'in yoğun olarak çalışıldığı höyükte, bu dönemlerin dışında, Aktopraklık C alanında Geç Antik Çağ'a tarihlendirilen yapılara ve seramiklere rastlanmıştır¹⁴. Aktopraklık kazıları halen devam etmektedir.

¹⁰ ROODENBERG, J. J.- ALPARSLAN-ROODENBERG, S. (eds.), (2008), *Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia, The Ilıpınar Excavations, Volume III*, Leiden.

¹¹ ÖZDOĞAN, M., (1989), "1987 Yılı Edirne ve Balıkesir İlleri Yüzey Araştırması", 6. *AST*, 571-590.

¹² ÖZDOĞAN, M., (1991), "1989 Yılı Marmara Bölgesi Araştırmaları ve Toptepe Kazısı", 12. *KST*, 1. Cilt, 345-375.

¹³ KARUL, N., (2008), "Aktopraklık 2004-2006 Yılı Çalışmaları: Genel Bir Değerlendirme", 25. *AST*, 1. Cilt, 65-78.

¹⁴ STESKAL, M., KARUL, N., REITER, J., REMBART, L., WINKLEHNER, T., "Die spätantik/frühbyzantinische Bebauung von Aktopraklık Höyük. Bericht über die Grabungen 2010", *ÖJh*, 79, 2010, 383-408.

Çanakkale İli, Yenice İlçesi ve Balıkesir İli, Gönen İlçesi Yüzey Araştırması (2010-2011)

Derya Yalçıklı tarafından yürütülmüş yüzey araştırmalarının 2010 ve 2011 yıllarında yapılan Gönen ilçesi araştırmaları, bölge sınırları içinde kalmaktadır. D. Yalçıklı hem daha önce tespit edilmiş yerleşmeleri ziyaret etmiş, hem de bazı yeni yerleşmeler keşfetmiştir. Bölgenin tarih öncesi üzerine yoğunlaşan bir çalışma olsa da üzerinde çalışılan alanlardaki tarih öncesi dönemler haricindeki diğer dönemlerin malzeme dağılımı da incelenmiş olup ileriki araştırmalara kaynaklık etmektedir¹⁵.

2.2. Epigrafi Araştırmaları

Bithynia'dan Anıtlar ve Yazıtlar (1941)

Friedrich Karl Dörner, 1941 yılında yayınlanmış kitabında¹⁶ tez kapsamında incelenen bölge dışında kalan Nikomedia ve çevresinden gelen yazıt ve eserleri, tez bölgesinde dâhil Bursa Müzesi yazıtları ve Tirilye'den mezar stellerini araştırmalarında tespit ederek değerlendirmiştir. Çalışma, bölge için erken kaynaklardan biri olup, özellikle epigrafi alanında önemli bir kaynaktır.

Bithynia Araştırmaları (1970-1987)

Sencer Şahin'in Bithynia'daki epigrafi araştırmaları ilk 1970 yılında, Neufunde von Antiken Inschriften in Nikomedia (İzmit) başlıklı doktora tezi araştırmaları ile başlamıştır¹⁷. Doktorasının ardından da devam eden Bithynia araştırmalarının¹⁸ bir parçası olarak 1987 yılında yayınlanan Nikaia araştırmalarının II, 3. cildinde¹⁹ önceki kitaplardaki gibi sadece müzelerden ya da çevreden epigrafik eserler değil, aynı zamanda kent çevresindeki yayılım alanında sürdürülen çalışmaların sonuçları da yayınlanmıştır. Kısa araştırma gezilerinden elde edilen sonuçların yayımlandığı bu

¹⁵ YALÇIKLI, D., (2012), "Çanakkale İli, Yenice İlçesi ve Balıkesir İli, Gönen İlçesi Yüzey Araştırması (2009-2010)", 29. AST, 1. Cilt, 209-229, YALÇIKLI, D., (2013), "Çanakkale İli, Yenice İlçesi ve Balıkesir İli, Gönen İlçesi Yüzey Araştırması (2011)", 30. AST, 1. Cilt, 19-30.

¹⁶ DÖRNER, F. K., (1941), *Inschriften und Denkmäler aus Bithynien* (IstForsch 14), Berlin.

¹⁷ TAKMER, B.- AKDOĞU-ARCA E. N.- GÖKALP-ÖZDİL N. (eds.), (2016), *Vir Doctus Anatolicus, Studies in Memory of Sencer Şahin*, İstanbul, XXVI-XXVII.

¹⁸ ŞAHİN, S., (1984), "1982 Yılında Bithynia, Pamphylia ve Lykia'da Epigrafik ve Tarihi - Topografik Araştırmalar", 1. AST, 83-86, ŞAHİN, S., (1985), "1983 Yılında Bithynia ve Lycia - Pamphylia'da Yapılan Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları", 2. AST, 113-117.

¹⁹ ŞAHİN, S., (1987), *Katalog der antiken Inschriften des Museums von İznik (Nikaia) / İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu II,3. Testimonia* (IK 10,3), Bonn.

ciltte, bölge dışında kalan Nikaia kentinin tarihi, antik kaynaklar ve epigrafik eserlerden elde edilen bilgilerle aydınlatılmıştır. Çevre araştırmalarında ise kentin doğusu ve güneydoğusu ve bölge sınırlarına giren İznik Gölü'nün batısındaki arkeolojik yerleşmeler, epigrafik buluntular ve antik kaynaklar bağlamında incelenip değerlendirilmiştir.

Roma Çağı'nda Küçük Asya'daki Yollar ve Mil Taşları (1973-2014)

David H. French tarafından 1973-1995 yıllarında yürütülen yüzey araştırmaları sonucunda tespit edilen mil taşları ve yollar incelenerek yayınları yapılmıştır. Sekiz cilt halinde yayınlanan kitaplardan ikisi tez bölgesini kapsamaktadır. Bithynia ve Pontus eyaletinin incelendiği 3/3.4 numaralı kitapta, Prusa ad Olympum merkezli, Nikomedia yolu (C10), Kyzikos yolu (A1), Miletopolis yolu (A4), Apameia yolu (C13) istikametleri belirlenmiştir. Ayrıca Kios - Nikaia (C11) ve Kios - Apameia (C14) güzergâhları da gösterilmiştir²⁰. Asia eyaletinin incelendiği 3/3.5 numaralı kitapta ise Kyzikos - Ephesos (D1), Kyzikos - Pergamon (D4), Prusa ad Olympum - Kyzikos (C1), Prusa ad Olympum - Hadrianuthera (C6) kara yolları istikametleri incelenmiştir²¹.

Kyzikos ve Çevresinin Yazıtları (1980-1983)

Elmar Schwertheim'in iki cilt olarak yayınlanmış araştırmaları²² Kyzikos antik kenti ve çevresi için en önemli epigrafik çalışmalardan biridir. Kyzikos ve çevresi olarak addedilen bölge aslen Kyzikos antik kenti merkezli, doğuda Uluabat Gölü havzası, batıda Manyas Gölü havzası ve Gönen Ovası, kuzeyde Marmara Denizi adaları güneyde ise Balıkesir ili merkezi ve çok geniş bir bölgeyi kapsamaktadır.

Araştırmanın 1980 yılında yayınlanan ilk cildinde yazar, yukarıda sınırları anılan araştırma bölgesinden bulunmuş mezar stellerini incelemiştir. Bu mezar stellerinin bir kısmı daha önceki araştırmalardan diğer bir kısmı ile yazarın araştırmaları sırasında bizzat bulmuş olduğu eserlerdir.

²⁰ FRENCH, D. H., (2013), *Roman Roads and Milestones of Asia Minor; Vol 3 Milestones Fasc. 3.4 Pontus et Bithynia (with Northern Galatia)*, Ankara.

²¹ FRENCH, D. H., (2014), *Roman Roads and Milestones of Asia Minor; Vol 3 Milestones Fasc. 3.5 Asia*, Ankara.

²² SCHWERTHEIM, E., (1980), *Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung Teil I: Grabtexte* (IK 18), Bonn, SCHWERTHEIM, E., (1983), *Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung Teil II: Miletopolis - Inschriften und Denkmäler* (IK 26), Bonn.

Çalışmanın 1983 yılında yayınlanan ikinci cildinde ise Miletopolis antik kenti üzerinde incelemelerde bulunmuştur. Bu araştırma Miletopolis kökenli epigrafik eserler, sikkeler, kentin lokalizasyonu ve antik kaynaklardaki benzer isimler üzerindeki tartışmalardan, kent tarihine kadar geniş kapsamlı bir araştırmadır. E. Schwertheim tarafından yürütülen araştırmalar sırasında kendisi tarafından kültler, tekil yazıtlar ve tarihi coğrafya ile ilgili makaleler hazırlanmıştır²³. Ayrıca bu dönem araştırmaları sırasında bulunan tekil Greko-Pers üsluptaki steller de Marie-Louise Cremer ve Ruth Altheim-Stiehl tarafından değerlendirilmiştir²⁴.

Kios Yazıtları (1985)

Thomas Corsten tarafından 1985 Yılında yayınlanan kitapta²⁵, bugün Bursa, Gemlik ilçe merkezinde yer alan Kios antik kenti eldeki tüm veriler kapsamında incelenmiştir. Kentin topografyası, konumu, dini hayatı, sanatı ayrı bölümler olarak değerlendirilmiş, son bölümde ise müzelerdeki, arazideki ve literatürden bilinen epigrafik eserler sınıflandırılarak ayrı bölümler halinde yayınlanmıştır. Kentin epigrafik testimoniasını da içeren eser, arkeolojik çalışmalara pek sahne olmayan Kios antik kenti için başlıca kaynak niteliğindedir.

Apameia (Bithynia) ve Pylai Yazıtları (1989)

Inschriften Städte aus Kleinasien serisinden çıkan kitapta Thomas Corsten tarafından tez bölgesi içindeki Bursa, Mudanya ilçesi Hisarlık mevkiinde bulunan Myrleia-Apameia kenti bölümü kitabın başında yer almakta olup kentin topografyası, tarihi ve kentten bulunmuş epigrafik eserler incelenmiştir²⁶. Kentin tarih boyunca değişim gösteren isimleri ve bunlar hakkında tartışmalara da değinen yazar bu konulara açıklık getirmeye çalışmıştır. Epigrafi kısmında yalnızca Myrleia-Apameia kentinin değil aynı zamanda Mudanya yakınlarındaki sahil şeridi yerleşmeleri ve Mudanya-

²³ SCHWERTHEIM, E., (1978), "Denkmäler zur Meterverehrung in Bithynien un Mysien", in. *Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens, Festschrift für Friedrich Karl Dörner* (eds. S. Şahin, E. Schwertheim, J. Wagner), Leiden, 781-837, SCHWERTHEIM, E., (1986), "Versteigerungslisten aus Kyzikos", *EpigrAnat*, 8, 9-14, SCHWERTHEIM, E., (1988), "Studien zur Historischen Geographie Mysiens", *EpigrAnat*, 11, 65-78.

²⁴ CREMER, M., (1984), "Zwei Neue Greco-Persische Stelen", *EpigrAnat*, 3, 87-100, CREMER, M.,-ALTHEIM-STIEHL, R., (1985), "Eine Gräco-Persische Türstele mit Aramäischer Inschrift aus Daskyleion", *EpigrAnat*, 6, 1-16.

²⁵ CORSTEN, T., (1985), *Die Inschriften von Kios (IK 29)*, Bonn.

²⁶ CORSTEN, T., (1987), *Die Inschriften von Apameia (Bithynien) und Pylai (IK 32)*, Bonn.

Bursa yolu üzerinde kalan yerleşmelerden bulunan eserlere de değinerek epigrafik testimonia ile kentin sanat eserleri hakkında da bilgiler vermiştir.

Araştırmaları sırasında T. Corsten ayrıca kent yakınlarında yer alan bazı yerleşmelerden olan Daskyleion ad Mare ve Caesare Germanika ile ilgili de farklı yayınlarda değerlendirmelerde bulunmuştur²⁷.

Prusa ad Olympum Yazıtları (1991-1993)

Bursa il merkezindeki konumlanan Prusa ad Olympum kentinin yazıtlarını konu alan ve Thomas Corsten tarafından hazırlanan çalışma iki cilt halinde yayınlanmıştır²⁸. 1991 yılından yayınlanan ilk ciltte yazar ağırlıklı Bursa Arkeoloji Müzesi ve müzeye bağlı teşhir alanlarındaki eserleri inceleyerek değerlendirmiştir. Bu eserlerin tamamına yakını Bursa il sınırları içinden bulunmuş eserler olup aynı zamanda Bursa'dan bulunduğu kayıtlarla tespit edilmiş İstanbul Arkeoloji Müzeleri envanterindeki eserleri de değerlendirmiştir. Çalışmanın 1993 yılında yayınlanan ikinci cildinde yazar önceki ciltten kalan eserlerin kataloguna devam etmiş aynı zamanda kentin topografyası, sikkeleri, dini hayatı ve epigrafik kaynakların genel analizlerine yer vermiştir.

Bursa Çevresinden Epigrafik Eserler (1993-1994)

Cumhur Tanrıver tarafından, Bursa Arkeoloji Müzesi'ne gelen eserler üzerinde çalışmalar yürütülmüştür. İki makale olarak değerlendirilen eserlerden ilk grupta Uluabat Gölü'nün güneydoğusunda kalan Akçapınar Köyü'nde 1991 yılında bulunan, Geç Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmiş altı yazıtın değerlendirmesi yapılmıştır. Bu yazıtlar bugün de bölgede sıkça görülen defneler ile ilgili Apollon Daphnous kültü ve Daphnous Katoikiası ile ilgilidir²⁹.

Diğer grup eserler ise Gemlik ve Bursa'nın coğrafi olarak tam ortasında kalan Selçukgazi Köyü'nden bulunmuş iki mezar stelidir. Bu eserlerden ilki olan Tata, Stratonike, Apollonis ve Papas'a ait mezar steli, Geç Hellenistik Dönem'e

²⁷ CORSTEN, T., (1988), "Daskyleion am Meer, Ein Corpusculum der Inschriften und Nachrichten über die Stadt", *EpigrAnat*, 12, 53-77, CORSTEN, T., (1990), "Caesarea Germanice", *EpigrAnat*, 15, 19-48, CORSTEN, T., (1992), "Caesarea Germanice", 9. AST, 223-226.

²⁸ CORSTEN, T., (1991), *Die Inschriften von Prusa ad Olympum I* (IK 39), Bonn, CORSTEN, T., (1993), *Die Inschriften von Prusa ad Olympum II* (IK 40), Bonn.

²⁹ TANRIVER, C.- KÜTÜK, S., (1993), "The Katoikia of Daphnous and the Sanctuary of Apollon Daphnousios in the Territory of Apollonia Rhyndacum", *EpigrAnat*, 21, s.99-102.

tariflendirilmiştir. Diğer eser ise Papas'ın kızı Nana için yazılmış olup makalede bir tarih verilirse de diğer eserden biraz daha erken olmalıdır³⁰.

Bithynia Bölgesi Epigrafik Araştırmaları (2000-halen)

N. Eda Akyürek-Şahin tarafından Bithynia bölgesinde 2000 yılından bugüne kadar epigrafik araştırmalar yürütölmektedir. Nikaia kenti odaklı bu araştırmaların bölge içinde kalan kısmı daha çok Bursa Arkeoloji Müzesi envanterinde yer alan yazıtların çalışması şeklinde sürdürölmektedir. Bu araştırmalar kapsamında bölgeden gelen iki yazıt yayınlanmış³¹, diğer eserler de yayına hazırlanmaktadır.

Doğu Yunan Epigramları-2 (2001)

Reinhold Merkelbach ve Josef Stauber tarafından yapılan kapsamlı çalışmaların ikinci bandında yazarlar bölge kapsamında kalan alandan bulunmuş epigram yazıtları inceleyerek deđerlendirmişlerdir³². En batıda Kyzikos'dan başlayan değerlendirmeler doğuya doğru devam ederek Bithynia, Paphlagonia ve Pontus üzerinde de çalışılmıştır.

2.3. Kyzikos Araştırmaları

Kyzikos: Tarihçesi, Kalıntıları ve Çevresindeki Kentler (1902-1910)

Bölge ile ilgili ilk kapsamlı bilimsel çalışma olarak Frederick William Hasluck tarafından yapılan Kyzikos ve çevresindeki araştırmalar ve bu araştırmaların sonuçlarının yayınlandığı kitap ve makaleler sayılabilir³³. F. W. Hasluck başta Kyzikos antik kenti ve beraberinde tüm yakın çevresinde yaptığı araştırmalar ile kentin ve bölgenin erken araştırmalarının en kapsamlı bir şekilde değerlendirmiştir.

³⁰ TANRIVER, C., (1994), "Kios'dan İki Yeni Mezar Steli", *ADerg*, 2, 119-120.

³¹ AKYÜREK-ŞAHİN, N. E., (2008), "Eine neue Ehrung für den Kaiser Domitian aus Bursa", in: *Euergetes; Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65 Yaş Armağanı* (eds. İ. Delemen et al.), İstanbul, 79-81, AKYÜREK-ŞAHİN, N. E., ONUR, F., (2010), "Neue Grabinschriften im Museum von Bursa", *Gephyra*, 7, 23-39, AKYÜREK-ŞAHİN, N. E., (2014), "Bursa Müzesi'nde Klasik Döneme ait Bir Epigram", in: *In Memoriam Filiz Öktem* (eds. Akşit, C et al.), 279-283.

³² MERKELBACH, R.- STAUBER, J., (2001), *Steinepigramme aus dem griechischen Osten Band 2; Die Nordküste Kleinasiens (Marmarameer und Pontos)*, Leipzig.

³³ HASLUCK, F. W., (1902), "Sculptures from Cyzicus" *BSA*, 8, 190-196, HASLUCK, F. W., (1902), "An Inscribed Basis from Cyzicus", *JHS*, 22, 126-134, HASLUCK, F. W., (1904), "Unpublished Inscriptions from the Cyzicus Neighbourhood", *JHS*, 24, 20-40, HASLUCK, F. W., (1906), "Poemanenum", *JHS*, 26, 23-31, HASLUCK, F. W., (1910), *Cyzicus; Being Some Account of the History and Antiquities of that City, and of the District Adjacent to it, with the Towns of Apollonia ad Rhyndacum, Miletopolis, Hadrianutherae, Priapus, Zeleia, etc.*, Cambridge.

Kent üzerinde yaptığı ufak çapta kazılardan ziyade kenti ve bölgeyi antik edebi ve arkeolojik kaynaklarla beraber incelemiş ve yorumlamıştır. 1902-1906 yılları arasında kenti ve bölgeyi bölümlere ayırarak topografyasını inceleyen F. W. Hasluck, mitolojik efsanelerden modern çağa kadar tarihçesini değerlendirmiş, antik kaynaklardan bölgenin sınırları ve idari, politik ve sosyal yaşamına dair detaylarını açığa çıkarmıştır.

Kitabın, bu tez için en önemli bölümü olan topografya kısmında öncelikle Kyzikos, sonrasında Kapıdağ Yarımadası, yakın çevredeki adalar, Edincik'den Tirilye'ye kadar olan sahil kesimi, Uluabat Gölü havzası, Karacabey-Mustafakemalpaşa Ovaları, Manyas Gölü havzası yol ağları ile beraber anlatılmıştır.

Kapıdağ Yarımadası ve Çevresindeki Adalar: Tarih ve Arkeolojisi Üzerine Araştırmalar (1953)

Bir tarih ve arkeoloji meraklısı olan dönemin Erdek Kaymakamı Reşit Mazhar Ertüzün tarafından yapılan geziler ve araştırmalar sonrasında ortaya koyulan kitapta³⁴ F. W. Hasluck gibi hem kent kalıntıları ve tarihçesi ile beraber değerlendirilmiştir. Kent yakın çevresi olan Arktonnesos, modern ismiyle Kapıdağ Yarımadası ve hem de yarımada çevresindeki adalar üzerindeki arkeolojik ve tarihsel kalıntılar incelenerek yayınlanmıştır. Eserde yazar kentin zamanındaki yapılarını detaylıca inceleyerek kayıt altına almıştır.

Birinci Dönem Kyzikos Kazıları (1989-1997)

Akurgal araştırmalarının ardından uzun bir süre boyunca herhangi bilimsel bir kazıya tabi tutulmayan Kyzikos, 1989 yılında ilk kez uzun soluklu bilimsel kazılara ev sahipliği yapmıştır. Abdullah Yaylalı ve ekibi tarafından Atatürk Üniversitesi adına yürütülen kazılar 1988 yılındaki detaylı araştırmalarından ardından 1989-1997 yılına arasında sürdürülmüştür. Toplam dokuz sezon süren A. Yaylalı dönemi kazılarında ağırlıklı Hadrianus Tapınağı kazılmıştır. Bu kazıların yanı sıra kent üzerinde belirli noktalarda sondajlar gerçekleştirilmiş ve kentin topografyasını anlamak ve de

³⁴ ERTÜZÜN, R. M., (1953), *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar; Tarih ve Arkeolojisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul.

kalıntıların kent planına aktarılmasını sağlamak amacıyla da yüzey araştırmaları yürütülmüřtür³⁵.

İkinci Dönem Kyzikos Kazıları (2006-halen)

A. Yaylalı kazılarının ardından 2006 yılında tekrar başlayan Kyzikos kazıları, Nurettin Koçhan tarafından Atatürk Üniversitesi adına halen yürütölmektedir. Yaklaşık 10 yılı aşkın süredir devam eden çalışmalarda önceki dönem kazılarına paralel olarak Hadrianus Tapınağı kazıları sürdürölmeye devam etmektedir. Son dönem kazılarında tapınağın yanı sıra kent çevresinde çeşitli noktalarda sondajlar yapılmakta, kente ait yapıların temizlik ve kayıt çalışmaları beraberinde, jeofizik ve sit tescil çalışmaları gibi konularda da çalışmalar yürütölmektedir³⁶. Ayrıca iki dönem kazıları arasında Bandırma Arkeoloji Müzesi tarafından kent içinde Metroon olarak adlandırılan yapıda, kısa süreli bir kurtarma kazısı yapılmıřtır³⁷.

³⁵ YAYLALI, A.- ÖZKAYA, V.- ÖZTÜRK, N., (2014), "Kyzikos İlk Dönem Kazıları", in. *Arkeoloji Bölümü 40. Kuruluş Yılı Armağanı* (eds. H. Kasapoğlu, M. A. Yılmaz), 13-29, Birinci dönem kazı raporları için bk. YAYLALI, A., (1991), "Kyzikos 1989 Yılı Çalışmaları", *12. KST*, 2. Cilt, 171-194, YAYLALI, A.- BAşARAN, C.- KOÇHAN, N., (1992), "Kyzikos 1990 Çalışmaları", *13. KST*, 1. Cilt, 205-225, YAYLALI, A.- ÖZKAYA, V., (1993), "Kyzikos Arkeolojik Kazı Çalışmaları: 1991", *14. KST*, 2. Cilt, 223-245, YAYLALI, A.- ÖZKAYA, V., (1994), "Kyzikos 1992 Kazı Çalışmaları", *15. KST*, 1. Cilt, 539-561, YAYLALI, A.- ÖZKAYA, V., (1995), "1993 Kyzikos Kazısı Etkinlikleri" *16. KST*, 2. Cilt, 107-130, YAYLALI, A.- ÖZKAYA, V., (1996), "1994 Kyzikos Arkeolojik Kazısı", *17. KST*, 2. Cilt, 311-335, YAYLALI, A.- ÖZKAYA, V., (1997), "Kyzikos 1995: Arkeolojik Kazı Etkinlikleri", *18. KST*, 2. Cilt, 409-429, YAYLALI, A.- ÖZKAYA, V., (1998), "Kyzikos 1996 Arkeolojik Kazıları", *19. KST*, 2. Cilt, 367-389.

³⁶ KOÇHAN, N.- MERAL, K., (2014), "İkinci Dönem Kyzikos Kazıları", in. *Arkeoloji Bölümü 40. Kuruluş Yılı Armağanı* (eds. H. Kasapoğlu, M. A. Yılmaz), 229-254. İkinci dönem kazı raporları için bk. KOÇHAN, N.- et al., (2008), "Kyzikos 2006 Yılı Kazısı", *29. KST*, 1. Cilt, 11-20, KOÇHAN, N.- MERAL, K.- GÜNEş, F., (2009), "Kyzikos 2007 Yılı Kazıları", *30. KST*, 1. Cilt, 163-176, KOÇHAN, N.- MERAL, K., (2010), "Kyzikos 2008", *31. KST*, 2. Cilt, 51-62, KOÇHAN, N.- et al., (2011), "Kyzikos, 2009", *32. KST*, 1. Cilt, 188-199, KOÇHAN, N.- MERAL, K., (2012), "Kyzikos 2010", *33. KST*, 1. Cilt, 257-270, KOÇHAN, N.- MERAL, K., (2013), "Kyzikos 2011", *34. KST*, 2. Cilt, 337-346, KOÇHAN, N.- MERAL, K., (2014), "Kyzikos Kazısı 2012", *35. KST*, 1. Cilt, 376-387, KOÇHAN, N.- MERAL, K., (2015), "Kyzikos 2013", *36. KST*, 1. Cilt, 191-202, KOÇHAN, N.- et al., (2016), "Kyzikos 2014", *37. KST*, 1. Cilt, 433-444, KOÇHAN, N.- et al., (2017), "Kyzikos 2015", *38. KST*, 1. Cilt, 223-232.

³⁷ KAYA, E.- TAN, T., (2005), "Kyzikos Antik Kenti Metroon Kurtarma Kazısı", *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 45-54.

2.4. Daskyleion Araştırmaları

Daskyleion'un Konumu (1953)

Kurt Bittel bu makalesinde Stephanos Byzantinos'da adı geçen Daskyleion yerleşmelerinden ikisi üzerine literatür ve arazi çalışması yrtmřtr³⁸. Eşkel Limanı ve Ergili'de bulunan ren yerlerinde çalışmalar yürüten K. Bittel bu çalışmasıyla Satraplık merkezi olan Daskyleion'u Ergili, Hisar Tepe zerine kesin olarak lokalize etmiştir.

Kyzikos ve Ergili Araştırmaları (1953-1959)

Ekrem Akurgal tarafından, Türk Tarih Kurumu adına 1953-1959 yılları arasında Ergili-Daskyleion'da, 1957 yılında ise Kyzikos kentinde yrtlen araştırma ve kazı çalışmaları bölgenin ilk kapsamlı arkeolojik kazı çalışmaları olarak deęerlendirilebilir³⁹.

Daskyleion ilk dönem kazıları daha önceki çalışmalarda tespit edildiği üzere antik kaynaklardan edinilen bilgilerin arkeolojik verilerle doğrulanması için 1952-1954 yılları arasında açılan çeşitli amalardan Akhaimenid Dönemi yapı kalıntıları ve kk buluntuları saptanmıřtır⁴⁰. 1957 yılında açılan sondajlarda ilk kez Akhaimenid ncesi tabakalar seramik buluntular ile tespit edilmiřtir⁴¹.

E. Akurgal'ın araştırmaları sırasında bulunmuş eserlerin bazıları kendisi tarafından yayınlanmıřtır⁴². İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne nakledilmiş buluntulardan Greko-Pers üsluptaki plastik eserler öncelikle Necati Dolunay tarafından bir makale ile bilim dünyasına tanıtılmıřtır⁴³. İlgili eserler son olarak, İstanbul Arkeoloji Müzeleri

³⁸ BITTEL, K., (1953), "Zur Lage von Daskyleion", AA, 68, s.1-15.

³⁹ AKURGAL, E., (1956), "Ergili-Daskyleion Kazısı", *Belleten*, 78, 335, AKURGAL, E., (1957), "Ergili Kazısı", *Belleten*, 84, 350, AKURGAL, E., (1958), "Ergili ve Kyzikos alışmaları", *Belleten*, 88, 632-633, AKURGAL, E., (1959), "Ergili Kazısı" *Belleten*, 92, 692, AKURGAL, E., (1960), "Ergili ve Çandarlı (Pitane) Kazıları", *Belleten*, 96, 712-713.

⁴⁰ AKURGAL, E., (1956), "Ergili-Daskyleion Kazısı", *Belleten*, 78, 335.

⁴¹ AKURGAL, E., (1958), "Ergili ve Kyzikos alışmaları", *Belleten*, 88, 632.

⁴² AKURGAL, E., (1964), "Kyzikosta Bulunan İki Arkaik Eser", *IstanbAMüzYıl*, 11-12, 225-231, AKURGAL, E., (1965), "Neue archaische Bildwerke aus Kyzikos", *AntK*, 8/2, 99-103.

⁴³ DOLUNAY, N., (1967), "Daskyleion - Ergilide Bulunan Kabartmalı Steller", *IstanbAMüzYıl*, 13-14, 19-33.

koleksiyonunda yer alan diğer Greko-Pers eserlerin tamamı ile birlikte Şehrazat Karagöz tarafından incelenerek yayınlanmıştır⁴⁴.

Kazılardan bulunmuş Attika, Korinth ve Lakonia seramikleri Kutalmış Görkay⁴⁵ tarafından, bullalar Deniz Kaptan tarafından bir kitap olarak⁴⁶ sikkeler Hüseyin Köker tarafından bir makale⁴⁷ ve Kyzikos tezgâh ağırlıkları Oğuz Tekin⁴⁸ tarafından çalışılarak yayınlanmıştır. Akurgal dönemi kazılarından bulunan pişmiş toprak figürinler Yasemin Köseku⁴⁹ tarafından, kazılardan bulunan ompholoslu kaplar ve gri seramikler ise Levent Egemen Vardar⁵⁰ tarafından çalışılmıştır. Kazılardan bulunmuş pişmiş toprak heykelcikler ise Figen Çevirici⁵¹ tarafından değerlendirilmiştir.

Daskyleion çalışmalarına paralel olarak yakındaki Kyzikos antik kenti üzerinde de bazı çalışmalar yürütülmüştür. Gerek kentin tarihçesi⁵² gerekse kentten bulunmuş eserler değerlendirerek bilim dünyasına sunulmuştur⁵³. 1957 yılında sondajlar olarak yürütülen kazılarda seramik buluntularla tespit edilen Arkaik ile Roma dönemleri arası tabakaların karışmış olduğuna ve bazı yerlerde taban suyu ile karşılaşılması

⁴⁴ KARAGÖZ, Ş.,(2014), *Kleinasiatisk-gräko-persische Kunstwerke im Archäologischen Museum von Istanbul* (IstForsch 54), Tübingen.

⁴⁵ GÖRKAY, K., (1990), *VI. ve V. Yüzyıllar Daskyleion Siyah Figür Seramiği* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara, GÖRKAY, K., (1999), "Attic Black-Figure Pottery from Daskyleion", *AMS*, 34, 1-100, GÖRKAY, K., (1999), *Batı Anadolu'ya Korinth ve Attika Siyah Figür Seramiğinin İthali, Yayılımı ve Değerlendirilmesi* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), Ankara, GÖRKAY, K., (2001), "A Laconian Cup from Daskyleion", in. *Günışığında Anadolu; Cevdet Bayburtluoğlu için Yazılar* (eds. C. Özgünel, O. Bingöl, V. İdil, S. Doruk, K. Görkay, M. Kadioğlu), İstanbul, 104-115.

⁴⁶ KAPTAN, D., (2002), *The Daskyleion Bullae: Seal Images from the Western Achaemenid Empire*, Leiden.

⁴⁷ KÖKER, H., (2003), "The Greek Coins from the 1952-3 Excavations at Cyzicus", *NumChron*, 2003, 385-392.

⁴⁸ TEKİN, O., (2013), "Daskyleion'dan Bulunmuş Bir Kyzikos Ağırlığı", *Toplumsal Tarih*, 238, 46-47, TEKİN, O., (2013), "Two Hellenistic Weights of Cyzicus from Dascylium", *Anatolia*, 39, 121-127.

⁴⁹ KÖSEKUL, Y., (1995), *Daskyleion Pişmiş Toprak Heykelcikleri* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara.

⁵⁰ VARDAR, L. E., (1989), *Daskyleion-Ergili'de Bulunan Metal Taklidi Omphaloslu Kaplar ve Gri Seramik* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara.

⁵¹ ÇEVİRİCİ, F., (1998), *Kültler Açısından Daskyleion Terrakotaları* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir.

⁵² AKURGAL, E., (1956), "Kyzikos ve Ergili Araştırmaları - İon Yayılışının Tarihi Hakkında", *Anatolia*, 1, 43-51.

⁵³ AKURGAL, E., (1964), "Kyzikosta Bulunan İki Arkaik Eser", *IstanbAMüzYıl*, 11-12, 225-231, AKURGAL, E., (1965), 99-103.

üzerine kazı çalışmaları sonlandırılmıştır. Kyzikos çalışmalarına çevre araştırmaları ile devam eden Akurgal, 1957 yılında Edincik civarında bir Arkaik columna caelata parçası bulmuştur⁵⁴. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne taşınan parça daha sonra 1963 yılında bir inşaat sırasında duvar içinden bulunan kouros ile beraber Akurgal tarafından yayınlanmıştır⁵⁵.

Satraplık Merkezi Daskyleion'un Anıtları (1982-1992)

Margret Nollé tarafından doktora tezi olarak çalışılan konu, çalışma sonunda bir kitap olarak yayınlanmıştır⁵⁶. Greko-Pers üsluptaki steller ve diğer heykeltıraşlık işlerinin incelendiği çalışmada hem Daskyleion hem de Manyas Gölü çevresinden bulunan eserler değerlendirilerek yayınlanmıştır. Dönemine kadarki bulunmuş tüm eserlerin ilk kez bir arada değerlendirildiği çalışmada sonuç olarak karşılaştırmalar ile eserler tarihlendirilmiştir.

İkinci Dönem Daskyleion Kazıları (1988-2009)

İkinci Dönem Daskyleion Kazıları 1988 yılında Tomris Bakır başkanlığında yeniden başlatılmıştır. Bu dönem kazılarında yerleşmenin sadece Satraplık Merkezi olması haricinde Akhaimenid Dönem öncesindeki ve sonrasındaki kültürleri de araştırmaya yoğunlaşmıştır⁵⁷. Kazılar sonucunda mimari olarak; Zoroastrianizm dinine ait bir Ateş Kültü Kutsal Alanı, mermer yapılara ait devşirme mimari parçalar, Akhaimenid Dönem'e ait teras-sur duvarı, antik yol ve sivil yapılar ortaya çıkarılmıştır⁵⁸. Satrap sarayına ait mimari buluntular Defne Ogan tarafından değerlendirilmiştir⁵⁹. Daskyleion çevresinde yer alan nekropolis ve tümüsülerde de bir takım çalışmalar yürütülmüştür. Tahribatlar yüzünden, bu dönemde kurtarma kazıları gerçekleştirilen

⁵⁴ AKURGAL, E., (1958), 633.

⁵⁵ AKURGAL, E., (1964), dipnot 18, AKURGAL, E.,(1965), 99-103.

⁵⁶ NOLLÉ, M., (1992), *Denkmäler vom Satrapensitz Daskyleion; Studien zur greco-persischen Kunst*, Berlin.

⁵⁷ BAKIR, T., (2011), *Daskyleion*, Balıkesir, 19.

⁵⁸ BAKIR, T., (2011), *a.g.e.*, 81-93, BAKIR-AKBAŞOĞLU, T.- POLAT, G., (1999), "Daskyleion 1997", 20. *KST*, 1. Cilt, 577-582, BAKIR, T.- GÜRTEKİN-DEMİR, R. G.- TANRIVER, C., (2003), "Daskyleion 2001", 24. *KST*, 1. Cilt, 491-500, BAKIR, T.- et. al., (2004), "Daskyleion 2002 Yılı Kazı Çalışmaları", 25. *KST*, 1. Cilt, 311-318, BAKIR, T.- et al., (2009), "Daskyleion 2007 Yılı Kazıları", 30. *KST*, 2. Cilt, 13-32.

⁵⁹ OGAN, D., (2007), *M.Ö. 5. ve 4. Yüzyıllarda Daskyleion Satrap Saraylarının Mimari Buluntuları* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir.

Kösemtuğ Tümülüsü'nün mimarisi Suat Ateşlier⁶⁰ tarafından değerlendirilmiştir. Hem ilk hem de ikinci dönem kazıları sonucunda ortaya çıkan plastik eserler Margret Nollé⁶¹ ve Gürcan Polat⁶² tarafından değerlendirilerek yayınlanmıştır. Bazıları plastik eserlerin bazılarıysa sadece taş üzerinde yer alan, bir kısmı da seramiklerin üzerindeki grafitiler olan Hellençe, Phrygçe, Aramca epigrafik buluntular da yine dönem dönem çalışılarak yayınlanmıştır⁶³.

İkinci dönem kazılarının şüphesiz en önemli buluntuları seramik eserlerdir. Bu eserler hem yerleşmenin hem de bölgenin kültürel tarihine önemli katkılar vermekte, hem de kazı buluntusu olduklarından bölgede yapılacak diğer araştırmalara kaynaklık etmektedir. Daskyleion buluntusu seramikler, hem ait oldukları gruplar hem de yüzyıllar ile siyasi dönemlere göre çok iyi bir şekilde değerlendirilmişlerdir. Daskyleion'un ikinci dönem kazılarında bulunan Oryantalizan Dönem ve Lydia seramikleri Gül Gürtekin-Demir⁶⁴ tarafından, 7. ve 6. yüzyıllarda Daskyleion'un ticari ilişkileri, aynı yüzyıllara ait amphoralar, Doğu Yunan ve etkili seramikler ile Lydia seramikleri Aylin Koçak-Yaldir⁶⁵ tarafından değerlendirilmiştir. Arkaik-Klasik

⁶⁰ ATEŞLİER, S., (1992), *Daskyleion Kösemtuğ Tümülüsü Mimarisi* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir.

⁶¹ NOLLÉ, M., (1992).

⁶² POLAT, G., (1991), *Daskyleion Çevresinden Ele Geçen Anadolu Satraplık Dönemine Ait Mezar Stelleri* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir, POLAT, G., (1998), *Anadolu Akhaemenid Dönemi Plastik Eserleri* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İzmir.

⁶³ DUPONT-SOMMER, A., (1966), "Une inscription araméenne inédite d'époque perse trouvée à Daskyléion (Turquie)", *CRAI*, 110-1, 44-58, BAKIR, T.- GUSMANI, R., (1991), "Eine Neue Phrygische Inschrift aus Daskyleion", *EpigrAnat*, 18, 157-164, BAKIR, T.- GUSMANI, R., (1993), "Graffiti aus Daskyleion", *Kadmos*, 32, 135-144, GUSMANI, R.- POLAT, G., (1999), "Manes in Daskyleion", *Kadmos*, 38-1, 137-162, GUSMANI, R.- POLAT, Y., (1999), "Ein Neues Phrygisches Graffito aus Daskyleion", *Kadmos*, 38-1, 59-64, KAPTAN, D., (2002), *The Daskyleion Bullae: Seal Images from the Western Achaemenid Empire*, Leiden, 198-210.

⁶⁴ GÜRTEKİN, R. G., (1992), *Daskyleion'dan Ele Geçen Oryantalizan Dönem Seramikleri* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir, GÜRTEKİN-DEMİR, G., (1996), "Wild Goat Style Pottery from Daskyleion", *ADerg*, 4, 87-95, GÜRTEKİN-DEMİR, G., (2002), "Lydian Painted Pottery at Daskyleion", *AnSt*, 52, 111-143, GÜRTEKİN-DEMİR, G., (2007), "Provincial Production of Lydian Pottery", in: *Anatolian Iron Ages 6; The Proceedings of the Sixth Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Eskisehir*, 16-20 August 2004 (eds. A. Çilingiroğlu, A. Sagona), Leuven 47-77.

⁶⁵ KOÇAK-YALDIR, A., (2009), *İ.Ö. Yedinci ve Altıncı Yüzyıllarda Daskyleion'un Ticari İlişkileri* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İzmir, KOÇAK-YALDIR, A., (2011), "Imported Trade Amphoras in Daskyleion from the Seventh and Sixth Centuries BC and the Hellespontine-Phrygia Route", *WorldA*, 43-3, 364-379, KOÇAK-YALDIR, A., (2011), "Daskyleion'da Doğu Yunan ve Doğu Yunan Etkili Seramik İthalatı", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 85-100, KOÇAK-YALDIR, A., (2010), "Daskyleion'dan Ele

Dönem ticari amphoralar Cenker Atila⁶⁶ tarafından, gri seramikler Yasemin Polat⁶⁷ tarafından, Attika seramikleri Yasemin Tuna-Nörling⁶⁸ tarafından, Erken Akhaimenid Dönem Handan Yıldızhan⁶⁹ tarafından, siyah firnisli Attika seramikleri⁷⁰ ve Orta Akhaimenid Dönem Gökhan Coşkun⁷¹ tarafından incelenmiştir. Korinth seramikleri⁷², Daskyleion'da Akhaimenid Satraplığı sonu ile Hellenistik Dönem⁷³ ve daldırma firnisli kâseler⁷⁴; Hülya Bulut tarafından, Hellenistik Dönem seramiği Emel Dereboylu⁷⁵ tarafından ve Orta Çağ seramikleri Lale Doğer⁷⁶ tarafından çalışılarak yayınlanmıştır. Bu kazı döneminin de pişmiş toprak heykelcikleri yine Figen Çevirici tarafından değerlendirilmiştir⁷⁷.

Geçen Bir Grup Lydia Seramiği ve Kentin Lydia Bağlantıları Üzerine Gözlemler", *Arkeoloji ve Sanat*, 133, 1-12.

⁶⁶ ATİLA, C., (2003), *Daskyleion'da Ele Geçen Arkaik ve Klasik Dönem Ticari Amphoralar* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir.

⁶⁷ POLAT, Y., (1996), *Daskyleion'da Ele Geçen Gri Tek Renkli Seramiklerin Form Katalogu* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir, POLAT, Y., (2002), *Daskyleion'da M.Ö. 8.-5. Yüzyıllar Arasında Gri Seramik* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İzmir.

⁶⁸ TUNA-NÖRLİNG, Y., (1999), *Daskyleion I: Die Attische Keramik* (ADerg 6), İzmir.

⁶⁹ YILDIZHAN, H., (2008), *Erken Akhaemenid Dönemde Daskyleion* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İzmir.

⁷⁰ COŞKUN, G., (1999), *Daskyleion Siyah Firnisli Attika Seramikleri* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir, COŞKUN, G., (2004), "Daskyleion'da M.Ö. 5. Yüzyıl Siyah Firnisli Attika Seramikleri", *Olba*, 10, 89-134, COŞKUN, G., (2006), "Daskyleion'dan Bir Akhaimenid Kase", *Arkeoloji ve Sanat*, 122, 51-62, COŞKUN, G., (2006), "Daskyleion'dan Bir Grup Çanak Formlu Kandil", *ADerg*, 7, 69-81, COŞKUN, G., (2006), "Daskyleion'da M.Ö. 4. Yüzyıl Siyah Firnisli Attika Seramikleri", *Olba*, 13, 85-114.

⁷¹ COŞKUN, G., (2005), *Daskyleion'da Orta Akhaemenid Dönem* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora), İzmir.

⁷² BULUT, H., (1998), *Daskyleion Korinth Seramikleri* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir.

⁷³ BULUT, H., (2007), *Daskyleion'da Akhaemenid Satraplığı Sonu ve Hellenistik Dönem* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İzmir.

⁷⁴ BULUT, H., (2009), "The Destruction Date of the Bulla Archive at Daskyleion Reconsidered: The Evidence from the Black-Glazed and Partially-Glazed Pottery", *ÖJh*, 78, 55-67.

⁷⁵ DEREBOYLU, E., (1994), *Daskyleion Hellenistik Devir Seramiği* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir.

⁷⁶ DOĞER, L., (2006), "Manyas Ergili-Hisartepe'deki (Eski Daskyleion) Bizans Kalesi ve Figürlü Seramik Buluntuları", in. *Hayat Erkanal'a Armağan; Kültürlerin Yansıması* (ed. B. Avunç), İstanbul, 265-273, DOĞER, L., (2010), "Daskyleion Kazılarında Yeni Buluntular Beyaz Hamurlu Yeşil ve/veya Kahverengi Boyalı Bizans Seramikleri", in. *Bizans ve Çevre Kültürler; Prof. Dr. S. Yıldız Ötügen'e Armağan* (eds. S. Doğan, M. Kadiroğlu), İstanbul, 164-176.

⁷⁷ ÇEVİRİCİ, F., (2005), "Daskyleion'da Ele Geçen Tapınan Kadın Figürinleri", *Olba*, 11, 49-74.

Üçüncü Dönem Daskyleion Kazıları (2009-halen)

T. Bakır başkanlığında 1988 yılından beridir devam eden Daskyleion Kazıları 2009 yılından itibaren Kaan İren'e devredilmiştir. Üçüncü dönem kazıları olarak adlandırılan dönemde çalışmalar hem Hisar Tepe üzerinde hem de çevredeki nekropolis alanlarının ve mezarların araştırılması ve düzenlenmesi şeklinde yürütülmektedir⁷⁸. Bu dönem kazılarının ilk önemli keşfi, daha önce tespit edilmiş Akhaimenid Dönem öncesi yerleşmenin 6. yüzyılın 3. çeyreğinde tahrip edilerek Lydia kentinin ele geçirildiğinin ortaya çıkarılmasıdır⁷⁹. Diğer yeni çalışmalar, 2010 yılında Kuru Tümlüsü'nün kazılarak içinde, muhtemel Antik Çağ soygununun ardından kalan verilerin değerlendirilmesi⁸⁰, 2012 yılında Kocaresul Tümlüsü'nün kazılarak ön değerlendirmesinin yapılması⁸¹, 2013 yılında Kuru Tümlüsü'nde gömü esnasındaki ritüele dair önemli verilerin açığa çıkarılması⁸², Bandırma Müzesi ile ortak Tepecik Tümlüsü'nün kazılması⁸³ ve 2014 yılında Daskyleion Nekropolisi'nde ilk kez kaya mezarların keşfedilmesidir⁸⁴.

Üçüncü dönemde arkeolojik kazıların yanı sıra interdisipliner çalışmalara da önem ve ağırlık verilmektedir. Bu projelerden olan arkeobotanik çalışmalar ile önemli sonuçlara ulaşılmıştır⁸⁵. Kazılar sırasında bulunmuş karbonize ahşap buluntular üzerinde de anatomik teşhis çalışmaları yürütülmektedir⁸⁶. Bunların yanı sıra

⁷⁸ Kazı raporları için bk. İREN, K.- DOĞAN, T., (2012), "Daskyleion 2010 Yılı Kazı Çalışmaları", 33. *KST*, 1. Cilt, 519-532, İREN, K.- YILDIZHAN, H., (2014), "Daskyleion 2012 Yılı Kazı Çalışmaları", 35. *KST*, 2. Cilt, 211-224, İREN, K.- YILDIZHAN, H., (2015), "Daskyleion 2013 Yılı Kazı Çalışmaları", 36. *KST*, 2. Cilt, 577-600, İREN, K.- KASAR, Ö., (2016), "Daskyleion 2014 Yılı Kazı Çalışmaları", 37. *KST*, 2. Cilt, 63-80.

⁷⁹ İREN, K., (2010), "A New Discovery in Dascylium - The Persian Destruction Layer", *Proceedings of the 6th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East*, Vol. 2, 249-263.

⁸⁰ İREN, K.- DOĞAN, T., (2012), 524-527, İREN, K., (2012), "Daskyleion Tümlüslerine Çarpıcı Bir Örnek; Kuru Tümlüsü" *Aktüel Arkeoloji*, 25, 73-75.

⁸¹ İREN, K.- YILDIZHAN, H., (2014), 215-216.

⁸² İREN, K.- YILDIZHAN, H., (2015), 588-590.

⁸³ İREN, K.- DOĞAN, Z.- ATAY, Ç., (2014), "Tepecik; Daskyleion'da Bir Lydia Tümlüsü", *Aktüel Arkeoloji*, 40, 62-65.

⁸⁴ İREN, K.- KASAR, Ö., (2016), 69-72, İREN, K.- KARADAĞ, M.- KASAR, Ö., (2016), "Daskyleion'da Kaya Mezarları" *Aktüel Arkeoloji*, 53, 6-7.

⁸⁵ OYBAK-DÖNMEZ, E.- AKYOL, A. A.- İREN, K., (2014), "Daskyleion Kenti'nde Cehri Meyvesinin İzleri" *Aktüel Arkeoloji*, 38, 34-35.

⁸⁶ YAMAN B.- AKYOL A. A.- ATAY Ç. (2014), "Daskyleion Kazısı Karbonize Ahşap Buluntuların Anatomik Teşhisi", 29. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 174-183.

Daskyleion buluntusu metal eserler üzerindeki sürdürülen arkeometrik çalışmalara ait bir ön rapor yayınlanmıştır⁸⁷.

2.5. Diğer Araştırmalar

Bursa'daki Osmanlı İmparatorluk Müzesi⁸⁸ Hellen, Roma ve Bizans Eserleri Kataloğu (1904-1909)

1904 yılında kurulan ve koleksiyonunun tamamına yakını dönemin Bursa vilayetinden toplanan eserlerden oluşan müzenin kataloğu 1909 yılında Gustave Mendel tarafından yayınlanmıştır⁸⁹. Hellen, Roma, Bizans ve İslami seksiyonları bulunan müzenin Hellen, Roma ve Bizans Dönemi eserleri koleksiyonundaki 435 parça plastik eser ve yazıt eldeki bilgileri, tanımları, fotoğrafları ve değerlendirmeleri ile detaylıca incelenmiştir.

Marmara Denizi'nin Güney Kıyılarından Bazı Kilise ve Manastırlar (1968-1973)

Cyril Mango ve Ihor Şevçenko tarafından 1968, 1971 ve 1972 yıllarında Güney Marmara'da Mudanya-Bandırma arasında kalan sahil şeridinde araştırmalar yapılmıştır. Orta Çağ kilise ve manastırlarına yoğunlaşan araştırma çalışmaları, kayıt ve belgeleme aşamasında tespit edilen bazı antik mezar stellerin de görülüp kaydedildiğinden dolayı bu tez için önemlidir⁹⁰.

Bursa Araştırmaları (1982-1996)

S. Yıldız Ötügen tarafından 1982-1984 yılları arasında Bursa ve ilçelerinde yürütülen Bizans ve Osmanlı Dönemi'ne yönelik araştırmaların ilk sonuçları yüzey araştırmalarının da tamamlanmasının ardından 1986 yılında, Bizans ve Osmanlı

⁸⁷ KARATAK, A.- AKYOL, A. A.- İREN, K., (2017), "Daskyleion Arkeolojik Alanı Metal Buluntuları Üzerine Arkeometrik Ön Çalışmalar", *32. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 149-166.

⁸⁸ Bursa Osmanlı İmparatorluk Müzesi adı ile anılan müze binası Cumhuriyet sonrasında Türk İslam Eserleri Müzesi olarak hizmet vermektedir. Bursa Arkeoloji Müzesi kurulana değin arkeolojik eserlerin bir kısmı İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne taşınmış, bir kısmı da Bursa Erkek Lisesi'nde depolanmıştır.

⁸⁹ MENDEL, G., (1909), "Catalogue des monuments grecs, romains et byzantins du Musée Impérial Ottoman de Brousse", *BCH*, 33, 245-435.

⁹⁰ MANGO, C.- ŞEVÇENKO, I., (1973), "Some Churches and Monasteries on the Southern Shore of the Sea of Marmara", *DOP*, 27, 235-277.

Dönemi'ne ait yapılar yayınlanmıştır⁹¹. Araştırmalar sırasında tespit edilerek kayıt altına alınan kalıntılar ise 1996 yılında Kuzeybatı Küçük Asya Çalışmaları, Bursa İlindeki Antik ve Bizans Yapıları başlıklı kitapta yayınlanmıştır⁹². Kitapta, araştırma sırasında kaydedilmiş eserler ve yazıtlı parçalar yerleşmelerin bölge içindeki dağılımı bakımından önemli bilgiler vermektedir.

S. Y. Ötügen yine bu araştırmalar sırasında ziyaret ettiği tez bölgesi içinde kalan Tophisar Kalesi ve yakınındaki yapılar da Orta Çağ kaynakları ile birlikte detaylıca incelemiş ve bu incelemelerin sonuçları 1988 yılında ayrı bir makale olarak yayımlanmıştır⁹³.

Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları (2000)

Mustafa Şahin tarafından Bursa yöresi figürlü mezar stelleri incelenirken içerdikleri farklılıklar dolayısıyla Miletopolis kökenli buluntuların ayrı bir grup olarak bir kitapta değerlendirilmiştir⁹⁴. Söz konusu kitap her ne kadar tez kapsamında incelenen bölümün dışında kalsa da, 3. yüzyıldan başlayan plastik buluntuların bir arada değerlendirildiği bir eser olup, yalnızca kent için değil aynı zamanda bölgenin heykeltıraşlığı için de yegâne kaynak niteliğindedir.

Bursa Hisar İçi Kazıları (2000-halen)

Prusa ad Olypnum kentinin kalıntılarının bulunduğu Bursa kent merkezindeki Hisar bölgesi, 2000 yılında 3. Derece Arkeolojik Sit ilan edilmiştir. Bunun sonrasında Bursa Arkeoloji Müzesi uzmanları Emel Özkan ve Funda Ünal tarafından belirli parsellerde kazılar yürütülmüştür. Kazı çalışmalarının bir kısmı bildiri olarak da sunulmuş olup⁹⁵ çalışmaların genel bir raporunu ve bulunmuş eserlerin yayımlandığı kitap 2009 yılında basılmıştır⁹⁶. Müze çalışmalarına örnek niteliğindeki kitap içinde, kazılar öncesindeki kente ait buluntulara da değinilmektedir. Kazı alanlarının

⁹¹ ÖTÜKEN, S. Y.- et al., (1986), *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler IV*, Ankara.

⁹² ÖTÜKEN, S. Y., (1996), *Forschungen im Nordwestlichen Kleinasien; Antiken und Byzantinische Denkmäler in der Provinz Bursa* (IstMitt Beiheft 41), Tübingen.

⁹³ ÖTÜKEN, S. Y., (1990), "Karacabey İlçesindeki Tophisar Köyünün Ortaçağdaki Önemi ve Tarihi Eserleri", *Ege Üniversitesi Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, 4, 89-99.

⁹⁴ ŞAHİN, M., (2000), *Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları*, Ankara.

⁹⁵ ÖZKAN, E.- ÜNAL, F., (2003), "Hisar İçi Sondaj Kazıları", *13. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 137-144.

⁹⁶ ÖZKAN, E.- ÜNAL, F., (2009), *Hisarkeoloji; Bursa Hisar İçi Kazıları ve Ele Geçen Buluntular 2000-2009*, Bursa.

planları, fotoğrafları ve kazılardan bulunmuş eserler de kitapta incelenerek değerlendirilmiştir.

Bursa Hisar kazıları kapsamında, Bursa Arkeoloji Müzesi ve Uludağ Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü'nün işbirliği ile alanda yapılacak arkeopark projesi için kazı çalışmaları yürütülmüştür. Kazılar neticesinde bulunan seramik malzemeler değerlendirilerek yayınlanmıştır⁹⁷. Söz konusu buluntular Hellenistik Dönem'den itibaren Osmanlı Dönemi'ne kadar yayılım göstermektedir. Bölgedeki kazılar, parsel sahiplerinden talepler oldukça müze tarafından devam ettirilmektedir.

Uluabat Gölü Çevresi Arkeolojik Yüzey Araştırması (2002-2016)

Serdar Aybek başkanlığında yürütülen araştırmalar dizisinin ilk dönemlerinde öncelikle Apollonia ad Rhydacum antik kenti üzerine yoğunlaşmıştır. Kente ait antik yapılar ve bu yapıların planlar üzerine işlenmesi üzere çalışılmıştır⁹⁸. 2006 yılında da kentin yapıları ve nekropolisi üzerinde çalışılmış, 2007-2008 yıllarında ise araştırma bölgesi Uluabat Gölü çevresine yayılarak kapsamlı bir araştırma yapılmıştır. Araştırmaların son sezonu olan 2010 yılında ağırlıklı Apollon Tapınağı ve yakın çevrede araştırmalar gerçekleştirilmiştir⁹⁹. Tüm araştırmaların sonuçları değerlendirilerek 2016 yılında kitap olarak yayınlanmıştır¹⁰⁰.

Granikos Nehri Vadisi Yüzey Araştırmaları (2004-2007)

2004-2007 yıllarında arazi çalışmaları gerçekleştirilen, 2007 yılında da araştırma sonuçlarının kapsamlı yayını yapılan Granikos araştırmaların Charles Brian Rose, Billur Tekkök ve Reyhan Körpe önderliğinde uluslararası ve interdisipliner bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmalar, bölgenin batısında kalan Aisepos Nehri çevresine kadar dayandırıldığından dolayı araştırma alanlarının bir kısmı kesişmektedir. Çalışma kapsamında genelde Granikos Nehri'nin doğu ve batısındaki

⁹⁷ ŞAHİN, D.- GÜLSEFA, G., (2017), "Bursa Tophane Seramikleri", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 77-101.

⁹⁸ AYBEK, S.- ÖZ, A. K., (2004), "Preliminary Report of the Archeological Survey at Apollonia Ad Rhyndacum", *Anatolia*, 27, 1-25.

⁹⁹ AYBEK, S.- ÖZ, A. K., (2008), "Apollonia ad Rhyndacum (Gölyazı) ve Ulubat Gölü Çevresi Yüzey Araştırması 2006 Raporu", 25. *AST*, 1. Cilt, 285-298, AYBEK, S.- ÖZ, A. K., (2009), "Ulubat Gölü Çevresi Yüzey Araştırması, 2007", 26. *AST*, 2. Cilt, 327-342, AYBEK, S.- ÖZ, A. K., (2010), "Ulubat Gölü Çevresi 2008 Yılı Yüzey Araştırmaları", 27. *AST*, 2. Cilt, 313-328, AYBEK, S.- ÖZ, A. K., (2012), "Gölyazı ve Ulubat Gölü Çevresi 2010 Yılı Yüzey Araştırması", 29. *AST*, 2. Cilt, 1-10.

¹⁰⁰ AYBEK, S., DREYER, B., (2016), *Der Archäologische Survey von Apollonia am Rhyndakos beim Uluabat-See und der Umgebung Mysiens in der Nordwest-Türkei 2006-2010*, Berlin.

noktalar araştırılırken, Granikos Savaşı'nın yapılmış olduğu ova da araştırma kapsamında incelenmiş, 2007 yılında özellikle Aisepos Nehri'nin yakınlarındaki yerleşmeler de araştırılmıştır¹⁰¹.

Araştırmanın sonuçlarını içeren yayında, bölge tarihçesi beraberinde şimdiye kadar ele geçmiş buluntular ve ayrıca müze araştırmaları ve buluntuları da incelenmiştir. Araştırma kapsamında ziyaret edilen noktalardan bulunmuş seramik ve mimari parçalar yayının ana iskeletini oluşturmaktadır. Tespit edilen bazı yerleşmelerde jeofizik yöntemlerinin de kullanıldığı araştırma bölge için son yıllarda yapılmış önemli bir kaynak niteliğindedir¹⁰².

Güney Marmara Kıyılarındaki Bizans Manastırları Yüzey Araştırması (2004-2008)

Marie-France Auzépy ve beraberindeki uluslararası ekip tarafından Güney Marmara'daki Bizans Dönemi kalıntıları üzerine bir takım araştırmalar yapılmıştır¹⁰³. Proje kapsamında Kuzeydoğu'da İzmit, Güneybatıda ise Karacabey arasında kalan bölgeler temel araştırma alanıdır. 2004-2008 yılları arasında yürütülen araştırmalarda tez bölgesi ile kesişen birçok nokta vardır. Araştırmalar Orta Çağ dışında kalan dönemlerin kalıntıları da mümkün olduğunca kayıt altına alınmaya çalışılmıştır.

¹⁰¹ ROSE, C. B.- KÖRPE, R., (2006), "The Granicus River Valley Survey Project, 2004", 23. *AST*, 2. Cilt, 323-332, ROSE, C. B.- KÖRPE, R., (2007), "The Granicus River Valley Survey Project, 2005", 24. *AST*, 2. Cilt, 67-78, ROSE, C. B.- KÖRPE, R., (2008), "The Granicus River Valley Survey Project, 2006", 25. *AST*, 2. Cilt, 103-116, ROSE, C. B.- KÖRPE, R., (2009), "The Granicus River Valley Survey Project, 2007", 26. *AST*, 2. Cilt, 343-356.

¹⁰² ROSE, C. B.- TEKKÖK, B.- KÖRPE, R., (2007), "The Granicus River Valley Archaeological Survey Project 2004-2005", *StTroica*, 17, 65-150.

¹⁰³ Araştırmaların sonuçlarını içeren yayınlar için bk. AUZEPY, M. F., (2006), "Survey of the Byzantine Monasteries of the South Coast of the Sea of Marmara 2004", 23. *AST*, 2. Cilt, 23-34, AUZEPY, M. F., (2006), "Campagne de prospection 2005 de la mission monastères byzantins de la côte sud de la Marmara", *Anatolia Antiqua*, 14, 369-398, AUZEPY, M. F.- et al., (2007), "Campagne de prospection 2006 de la mission Marmara", *Anatolia Antiqua*, 15, 335-369, AUZEPY, M. F., (2008), "Survey of the Byzantine Monasteries on the South Coast of the Sea of Marmara (29.08.2005-09.09.2005)", 25. *AST*, 1. Cilt, 2008, 327-340, DELOUIS, O.- et. al., (2008), "Campagne de prospection 2007 de la mission Marmara", *Anatolia Antiqua*, 16, 413-442, AUZEPY, M. F., (2009), "Marmara Bölgesi Yüzey Araştırması 2007 Çalışma Dönemi (26 Ağustos - 7 Eylül)", 27. *AST*, 3. Cilt, 347-360, AUZEPY, M. F.- et al., (2009), "Campagne de prospection 2008 de la mission Marmara", *Anatolia Antiqua*, 17, 427-456.

Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri (2006-halen)

Uludağ Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü ve bölüm başkanı Mustafa Şahin tarafından ilk kez 2006 yılında başlayan “Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri” projesi ve beraberindeki yüzey araştırmaları Bursa ve ilçeleri üzerine tüm arkeolojik dönemleri kapsayan bir belgeleme çalışmasıdır. Bölüm çalışmaları kapsamında yüzey araştırmalarının yanı sıra Bursa Arkeoloji Müzesi ile ortak kazı ve düzenleme çalışmaları da yürütülmektedir¹⁰⁴. Ayrıca bölüm kapsamında yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri de bölge yerleşmeleri, tarihi ve arkeolojisi için kaynak olan çalışmalardır¹⁰⁵.

Çalışma kapsamında ilçeler sezon sezon araştırılarak, saptanan buluntular değerlendirilmektedir. 2006 yılında İznik, 2008 yılından itibaren Keles, 2009 yılında Orhaneli ve Keles, 2010 ve 2011 yıllarında Mudanya ve Harmancık, 2012 yılında İznik, 2013 yılında İznik ve Büyükorhan, 2014 yılında İznik, 2015 yılında da Nilüfer ve Keles ilçeleri araştırılmıştır¹⁰⁶.

2014 ve 2016 yıllarında “Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri” projesine ait sonuçlar I. sayıda Keles, Harmancık ve Büyükorhan ilçeleri ve II. sayıda ise Nilüfer

¹⁰⁴ ŞAHİN, M., (2009), "Görükle Mezarı Kurtarma Kazısı 2006 Yılı Sonuç Raporu", 30. KST, 4. Cilt, 25-38., ŞAHİN, D.- GÜLSEFA, G., (2017), 77-101.

¹⁰⁵ GÜNDÜZ, S., (2015), *The Ancient South Marmara Harbours* (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), Bursa, ÇITAKOĞLU, H., (2015), *Güney Bithynia Bölgesi Figürlü ve Geometrik Desenli Taban Mozaikleri* (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bursa, ALA, S., (2015), *Aktopraklık Höyük İlk Kalkolitik Çağ-Dal Örgü Mimari Tabakası Çanak Çömleği* (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bursa, TOMAY, B., (2015), *Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü* (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bursa, KARDORUK, N., (2015), *Apollonia ad Rhyndacum Kent Surları* (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bursa.

¹⁰⁶ ŞAHİN, M.- et al., (2008), "İznik Yüzey Araştırması 2006", 25. AST, 1. Cilt, 11-26, ŞAHİN, M.- MERT İ. H.- ŞAHİN, D., (2010), "Keles Yüzey Araştırması, 2008", 27. AST, 3. Cilt, 163-177, ŞAHİN, M.- MERT İ. H.- ŞAHİN, D., (2011), "Bursa ve Çevresi 2009 Yüzey Araştırması (Keles ve Orhaneli)", 28. AST, 1. Cilt, 99-114, ŞAHİN, M.- POLAT, Y.- ZIMMERMANN, T., (2011), "Der Hafen von Kapanca - Ein Neuer Vorschlag Zur Lokalisation Der Stadt Caesarea Germanica", *Olba*, 19, 203-232, ŞAHİN, M., (2012), "2010 Yılı Bursa İli Yüzey Araştırması Harmancık - Mudanya", 29. AST, 1. Cilt, 11-26, ŞAHİN, M., (2013), "Bursa İli Yüzey Araştırması - 2011 Mudanya - Harmancık", 30. AST, 1. Cilt, 101-114, ŞAHİN, M.- BERNIS, C., (2014), "Bursa İli Yüzey Araştırması - 2012, İznik", 31. AST, 1. Cilt, 49-60, ŞAHİN, M., (2015), "Bursa İli Yüzey Araştırması - 2013", 32. AST, 1. Cilt, 117-134, ŞAHİN, M., (2016), "Bursa İli Yüzey Araştırması - 2014 İznik", 33. AST, 1. Cilt, 287-300, ŞAHİN, M., (2016), "2015 Yılı Nilüfer İlçesi Yüzey Araştırmaları", in. *Odrysses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu* (eds. M. Şahin, S. Sevim, D. Yavaş), 735-766, ŞAHİN, M., (2017), "Bursa İli Yüzey Araştırması - 2015", 34. AST, 2. Cilt, 569-589.

ilçesi 1. kitap olarak yayınlanmıştır¹⁰⁷. Ayrıca hem diğer arkeologlar hem de farklı disiplinlerden akademisyenlerin katılımlarıyla Nilüfer¹⁰⁸ ve Mustafakemalpaşa¹⁰⁹ gibi ilçelerde düzenlenen sempozyumlarda sunulan bildirilerde güncel arkeolojik araştırmalar, tarihsel ve arkeolojik literatür ile beraber incelenerek yayınlanmıştır.

2014 yılından itibaren Bursa Uludağ Üniversitesi ve Bursa Arkeoloji Müzesi işbirliği ile Apollonia ad Rhydacum çevresinde araştırmalar ve nekropolis ve tapınakta kurtarma kazıları ve çevre düzenlemesine ait çalışmalar yürütülmektedir. Söz konusu kazılara ait çalışmaların ön raporu bir kitap olarak yayınlanmıştır¹¹⁰.

¹⁰⁷ ŞAHİN, M., (2014), *Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri - I; Olympos Araştırmaları (Keles-Orhaneli-Harmanlık-Büyükorhan)*, Bursa, ŞAHİN, M., (2016), *Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri - II; Nilüfer İlçesi 1. Kitap*, Bursa.

¹⁰⁸ ŞAHİN, M., SEVİM, S., YAVAŞ, D., (eds.), (2016), *Odrysses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu*, Ankara, içinde; AKIN, M.- ÖZKAN, E. B., (2016), "Badırğa Kybele'si ve Nilüfer'deki Kybele Kültü", 71-96, ARI, A. G., (2016), "Apollonia ad Rhydakos'ta Apollon Kültü ve Adının Kökeni", 97-108, BATTISTONI, F., (2016), "Nilüfer Bölgesinde Yazıt Buluntuları", 155-168, BİLİR, A.- DUMANKAYA, O., (2016), "Apollonia ad Rhydacum'dan Propontis'e", 169-190, EKMEKÇİ, M. U.- YOLSAL, F., (2016), "Nilüfer ve Mahallelerinde 2015 Yılı Yüze Araştırmalarında Tespit Edilen Hellenistik ve Roma Dönemlerine Ait Taş Eserler", 263-290, GÜLSEFA, G.- CİTAKOĞLU, H., (2016), "2015 Yılı Bursa Nilüfer Yüze Araştırmasında Tespit Edilen Klasik, Hellenistik ve Roma Dönemi Seramikleri", 305-331, GÜMGÜM, G., (2016), "Apollonia ad Rhydacum (Gölyazı) Kentinde Değerlendirme Öncesi Tanıma Çalışmalarına Bir Örnek", 333-344, İNANAN F., (2016), "Nilüfer ve Mahalleleri Yüze Araştırmalarında Ele Geçen Bizans ve Osmanlı Dönemi Seramik Buluntuları", 359-382, KARUL, N., (2016), "Tarih Öncesi Dönem'de Nilüfer, Aktopraklık Höyük", 433-444, MERT, İ. H., (2016), "Apollonia ad Rhydakos'taki Girlandlı Friz Blokları", 533-542, NOVRUZLU, A., (2016), "Nilüfer-Gökçe Höyük, Tepecik Höyük Prehistorik Yerleşmeleri", 543-564, ALPASLAN-ROODENBERG, S., (2016), "Güneydoğu Marmara'nın İlk Çiftçilerine Genel Bir Bakış, Aktopraklık Halkı", s.655-668, ŞAHİN, D., (2016), "Apollonia ad Rhydakos Kentinin Tarihi ve Sikkeleri", 717-726, ŞAHİN, M., (2016), "2015 Yılı Nilüfer İlçesi Yüze Araştırmaları", 735-766, ÜNSAL, N. D., (2016), "Dorak Hazinesi ve Erken Tunç Çağı'nda Uluabat'tan Akdeniz'e İlişkiler Üzerine Düşünceler", 855-866.

¹⁰⁹ SEVİM, S., et al. (eds.), (2016), *Uluslararası III. Mustafakemalpaşa Sempozyumu* (eds. S. Sevim et al.), I. Cilt, Bursa, içinde; MERT, İ. H., (2016), "Miletopolis Antik Kentinde Bulunan Mimari Bezemeli Yapı Unsurları", s.75-86, ŞAHİN, R., (2016), "Miletopolis Mezar Stelleri ve Adak Levhalarında Tasvir Edilen Kaplar", 87-99, GÜNDÜZ, S.- DUMANKAYA, O., (2016), "Liman Kenti Miletoupolis", 101-116, CİTAKOĞLU, H.- GÜLSEFA, G.- ÜNSAL, N. D., (2016), "Miletoupolis Kökenli Mezar Stelleri ve Adak Levhaları Üzerindeki At Betimleri", 117-139, ŞAHİN, M., (2016), "Mustafakemalpaşa'da Antik Çağ Yol İzleri: Kestelek Kalesi ve Çömlekçikaya Kilisesi", 141-156, NOZVRUZLU, A., (2016), "Mustafakemalpaşa ve Çevresi Bronz Çağı Seramikleri Işığında Kafkas Etkileri ve İlişkileri", 157-164, ŞAHİN, D., (2016), "Mustafakemalpaşa'da Bulunan Antoninus Pius Portresi", 165-172, GÜMGÜM, G., (2016), "Uluabat'ın Batı Yakası Lopadion'dan Miletoupolis'e", 173-186. ÖZKILINÇ, M., "Miletopolis Mezar Stellerinde Betimlenen Kadınlar ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları", 403-431.

¹¹⁰ ŞAHİN, M.- ÖZBEY, S., (2017), *Apollonia a. R. Araştırmaları 1: Nekropol Kazıları 2016-2017*, Bursa.

Erdek - Zeytinliada Kazıları (2007-2013)

Erdek ilçe merkezinde yer alan limanın hemen güneyinde küçük bir adacık olan Zeytinliada, 2007 yılından itibaren Balıkesir Kuva-yi Milliye Müzesi başkanlığında, Atatürk Üniversitesi öğretim üyesi Nurettin Öztürk tarafından kazılmaktadır. Kazılar sırasında ağırlıklı Orta Çağ yapı kalıntıları ile Roma Dönemi'nden Geç Bizans Dönemi'ne kadar mimari parçalar ve seramik buluntular tespit edilmiştir. Kazı ekibi tarafından alanın, Hıristiyanlık Dönemi öncesinde Kybele-Artemis Kutsal Alanı olabileceği düşünülmektedir¹¹¹.

¹¹¹ ÖZTÜRK, N.- KIZILARSLANOĞLU, H. A., (2009), "Zeytinliada 2007 Yılı Kazı Çalışmaları", 30. *KST*, 2. Cilt 1-12, ÖZTÜRK, N.- KAVAZ, B., (2010), "Zeytinliada Kazısı 2008 Yılı Çalışmaları", 31. *KST*, 1. Cilt 493-510, ÖZTÜRK, N.- KAVAZ, B., (2011), "Zeytinliada Kazısı 2009 Yılı Çalışmaları", 32. *KST*, 1. Cilt 33-46, ÖZTÜRK, N.- KAVAZ, B., (2012), "Zeytinliada 2010 Yılı Çalışmaları ve Arkeopark Projesi", 33. *KST*, 1. Cilt 53-68, ÖZTÜRK, N.- KAVAZ, B., (2013), "Zeytinliada 2011 Yılı Çalışmaları ve Arkeopark Projesi", 34. *KST*, 2. Cilt 365-374, ÖZTÜRK, N.- KAVAZ, B., (2014), "Zeytinliada 2012 Yılı Çalışmaları ve Arkeopark Projesi", 35. *KST*, 1. Cilt 48-59, ÖZTÜRK, N.- KAVAZ, B., (2015), "Zeytinliada 2013 Yılı Çalışmaları ve Arkeopark Projesi", 36. *KST*, 1. Cilt 223-233.

3. BÖLGENİN TARİH ÖNCESİ

19. yüzyıldan itibaren insanın kültür tarihi, yazının var olması ya da olmaması esas alınarak, Tarih Öncesi (Prehistorik) veya Tarihsel (Historik) Çağlar şeklinde incelenmiştir. Bölgenin yerleşim tarihine kaynaklık etmesi bakımından, 1. binyıl öncesindeki prehistorik yerleşmelerin, kalıntıların ve temsil ettikleri kültürlerin tez kapsamında değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Buna göre tarih öncesi çağlarda bölgede tespit edilmiş ve insan elinden çıkmış en erken buluntular Paleolitik Çağ'a tarihlendirilmektedir.

3.1. Paleolitik ve Epi-Paleolitik Çağlar (Çizelge 3.1)

İnsanın Afrika'dan çıkarak Avrupa'ya yayılması sürecinde, bölge çevresindeki diğer bölgelerle beraber, Kuzeybatı Anadolu ve Trakya Bölgesi bugünkü görüşlerle doğu-batı istikametinde genel olarak bir geçiş noktası olduğu düşünülür¹¹². Kuzeybatı Anadolu ve Trakya Bölgesi'nin geçiş noktası niteliğini ve söz konusu dönemlerdeki ilişkileri daha somut bir şekilde ortaya koyabilmek amacıyla çeşitli bilimsel araştırmalar yapılmaktadır.

Bu araştırmaların konularından birini de iklimsel ve tektonik hareketler ile oluşmuş olan coğrafi değişiklikler oluşturmaktadır. Buna göre deniz seviyelerinin bugüne oranla daha düşük olduğu bu çağlarda Karadeniz ve Marmara Denizi'nin birer göl olduğu, aynı zamanda kıyı şeritlerinin de bugün bilinenin aksine çok farklı olduğu bilinmektedir. Ayrıca İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı'nın olmadığı ve karaların birbirine bağlı olduğu bu dönemlerde akarsuların taşıdığı alüvyonlar da bölgedeki değişimlerde önemli rol oynamıştır. Tüm bu veriler değerlendirildiğinde genel olarak bölgede, coğrafi dinamikler bakımından Paleolitik Çağ'dan kalan izler yok olmuş ve bugün bölgenin geleneksel tekniklerle yapılan yüzey araştırmaları ile çalışılmaya uygun olmadığı ortaya konmuştur¹¹³.

¹¹² DİNÇER, B., (2016), "Kuzeybatı Anadolu'da Paleolitik Araştırmalar", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Dergisi*, 41, 50-54.

¹¹³ DİNÇER, B., (2016), 50.

Kuzeybatı Anadolu ve Trakya Bölgesi'nde bugüne kadar 37 farklı buluntu noktasında tespit edilen Paleolitik Çağ kalıntıları, bölgede kazılmış tek yerleşme olan **Yarımburgaz Mağarası**'ndan iyi bilinmektedir¹¹⁴. Yarımburgaz Mağarası, İstanbul il merkezinin 22 km. kuzeybatısında, Küçükçekmece Gölü'nün 1,5 km. kuzeyinde yer almaktadır. Mağara bugünkü deniz seviyesinin 11-18 m. üzerinde bir kotta konumlanmaktadır. Yukarı Mağara (B Galerisi) ve Aşağı Mağara (A Galerisi) olarak değerlendirilen iki bölümü olan Yarımburgaz Mağarası'nda Paleolitik, Neolitik ve Kalkolitik Çağ tabakaları bulunmaktadır. Ayrıca Bizans Dönemi'nde yer yer kayaçların düzeltilerek kilise olarak kullanıldığı ve ahşap hatırlar için oyukların açıldığı tespit edilmiştir. Paleolitik Çağ mağara tabakaları yontma taş endüstrisine göre Alt Paleolitik ve Orta/Üst Paleolitik olarak ayrılır. Alet teknolojisinin paralel örneklerine göre Yarımburgaz'da ilk yerleşim günümüzden 700.000-300.000 öncesine tarihlendirilmektedir. Ayrıca Yarımburgaz'da bulunmuş bir mağara ayısına ait dişler üzerinde uygulanan arkeometrik yöntemlerle günümüzden 270.000-390.000 ±40.000-60.000 yıl öncesi tarihi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Yarımburgaz Mağarası sakinlerinin 10-12 kişi olduğu ve göçebe bir yaşam sürdükleri ve avcılıktan ziyade toplayıcılık yaptıkları tahmin edilmektedir. Mağaranın Orta/Üst Paleolitik ya da Epi-Paleolitik Çağ, Yukarı Mağara'nın 6 ile 11. tabakasında çok az sayıdaki çakmaktaşı yongalardan bilinmektedir. Bu yongaların ve tabakaların tarihlendirilmesi tartışmalı olmakla beraber yürütülecek çalışmalarla tahrip edilmemiş bir tabakanın bulunması ile bu dönemlerin aydınlatılabileceği öne sürülmektedir¹¹⁵.

Bugün bilinen Paleolitik Çağ buluntu yerlerinin Yarımburgaz Mağarası dışında tamamı yüzey araştırmaları ile tespit edilmiştir. Bunlardan bir kısmı da tez kapsamında incelenen bölge içine girmekte, bazı buluntu yerleri ise bölge sınırlarının hemen yakınlarında yer almaktadır.

Bölge içindeki Paleolitik Çağ buluntularının tespit edildiği bu yüzey araştırmalarının ilki, önceki bölümde de detaylıca anlatıldığı üzere M. Özdoğan tarafından yürütülen Marmara Bölgesi Araştırmaları'dır. Araştırmalar kapsamında bölge sınırları içinde kalan iki buluntu yeri tespit edilmiştir (*Harita 3.1*). Bunlardan ilki Balıkesir, Manyas

¹¹⁴ DİNÇER, B., (2016), 51.

¹¹⁵ HARMANKAYA, S.- TANINDI, O., (1997), *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 1: Paleolitik / Epipaleolitik*, İstanbul, Yarımburgaz Mağarası.

ilçe merkezinin yaklaşık 10 km. kuzeydoğusunda yer alan Eşenköy yakınlarında yer alır. Konumu bakımıyla Daskyleion Nekropolisi ve Tümülüsler civarında kalan alan, M. Özdoğan tarafından **Eşenköy Höyük Tepe** (H9/2) kodu ile kaydedilmiş ve “ufak bir tümülüs ve Paleolitik Çağ buluntu yeri” olarak tanımlanmıştır¹¹⁶.

M. Özdoğan’ın yüzey araştırmalarında saptanmış, bölgenin batısında kalan diğer buluntu yerleri ise Çanakkale, Çan ilçesine bağlı Karlı köyü yakınlarındaki Mısırkışlası ve Çavuşlarla olarak kaydedilmiş alanlardır. Bu noktadaki buluntular içinde Alt Paleolitik’den Orta Paleolitik’e geçişi yansıtan örnekler olduğu saptanmıştır¹¹⁷. Ayrıca yine Çan Ovası’nda saptanan Taşlıtarla mevki buluntuları tipolojik olarak Orta Paleolitik sonlarına tarihlendirilmiştir¹¹⁸.

Paleolitik Çağ’a ait diğer bulgular, B. Dinçer tarafından Alt Paleolitik Dönem insan hareketleri üzerine odaklı bir doktora tezi olarak çalışılmıştır. Bölge içinde kalan ilk buluntu yeri **Görükle**’dir. Buluntu yeri Bursa, Nilüfer ilçesine bağlı Görükle mahallesinin doğusunda, Uludağ Üniversitesi’nin alanı içinde yer alır (*Harita 3.1*). Buradaki dört farklı noktadan toplanan buluntuların analizinden sonra alanın, yaklaşık 1000x700 metrelik bir alanı kaplayan, bölgedeki en büyük buluntu yeri olduğu anlaşılmıştır. Çakmaktaşı hammaddeler bir Üst Paleolitik örnek dışında Orta Paleolitik Dönem’e tarihlendirilmiştir¹¹⁹ Ayrıca araştırmaların 2013 sezonunda Nilüfer ilçesindeki 16 ayrı noktada Paleolitik Çağ buluntu yeri tespit edilmiştir¹²⁰ (*Resim 3.1*).

Bölgede yer alan bir diğer buluntu yeri de Balıkesir, Manyas ilçe merkezinin 1 km. batısında yer alan ve tesadüfen bulunmuş olan **Kaynarca**’dır. Yaklaşık olarak 500x200 metrelik bir alanı kaplayan alanda bulunan taş aletler az sayıdaki Neolitik Çağ’a ait çekirdek ve dilgi parçaların dışında Orta Paleolitik Dönem’e tarihlendirilmiştir¹²¹ (*Resim 3.2*).

¹¹⁶ ÖZDOĞAN, M., (1989), 581.

¹¹⁷ ÖZDOĞAN, M., (1991), 346-347.

¹¹⁸ ÖZDOĞAN, M., (1990), 447.

¹¹⁹ DİNÇER, B., (2014a), "Kocasu Havzası Paleotiliği (Kuzeybatı Anadolu)", in. *Arkeoloji’de Bölgesel Çalışmalar Sempozyum Bildirileri YAS 4* (eds. D. B. Erciyas, E. Sökmen), 23-49.

¹²⁰ DİNÇER, B., (2017), *Marmara Çevresinde Alt Paleolitik Çağ: İlk İnsan Hareketleri* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul. 200 vd.

¹²¹ DİNÇER, B., (2014a), 27-31.

Yine bu araştırmalar sırasında saptanmış ve b6lgenin g6neyinde yer alan buluntu noktalarından, Bursa, Keles ilçesindeki **Belen Tepe**, Alt Paleolitik D6nem buluntuları vermektedir¹²². Orta Paleolitik D6nem, Bursa, Orhaneli ilçesindeki **şahinkaya Mağarası**¹²³ ve daha da g6neydeki Bursa, Harmancık ilçesindeki **Gavurevleri, akılıi, Kovalcı, Bahçepınar, Iprık, 6renyakası ve Topbaşı** gibi buluntu yerlerinden de bilinir¹²⁴ (*Resim 3.3*).

B6lge sınırları içinde Epi-Paleolitik ağ'a ait bir alan bug6ne kadar tespit edilememiştir, bununla beraber sınırlı sayıdaki araştırmalarla yakın b6lgelerde bazı buluntu yerleri keşfedilmiştir. Buna g6re b6lgenin kuzeyinde, Marmara kıyısındaki **Haramidere**, İstanbul Boğazı yakınlarındaki G6ksu, Karadeniz'in Asya yakasındaki **şile, Alaalı, Doğanalı, Domalı ve M6rsellibaba** ve Avrupa yakasındaki **G6m6şdere** ile **Ağaçlı** bu buluntu yerlerindedir¹²⁵. B6lgenin yakın kuzeyinde, bugün Yalova ili sınırları içinde olan **G6z Tepe** ve **İbo'nun Rampası** ve Gelibolu Yarımadası'ndaki **Tepecik** ile **Değirmenlik** diğer Epi-Paleolitik ağ buluntu noktalarıdır¹²⁶ (*Resim 3.4*).

3.2. Neolitik ağ (*izelge 3.1*)

İnsanın yerleşik hayat, tarım ve hayvancılığa kesin ve s6rekli olarak başladığı Neolitik ağ'da da 6nceki d6nemlerde olduğu gibi coğrafı olarak bir k6pr6 niteliği taşımasından dolayı t6m Kuzeybatı Anadolu gibi b6lge de bilimsel araştırmalara sahne olmuştur. Bu araştırmalar Neolitikleşme'nin Balkanlar 6zerinden Avrupa'ya yayılışı savı kapsamında b6lgenin durumunu araştırmayı amaçlayan çalışmalardır.

Neolitik ağ'ın ilk aşaması olan çanak 6mleksiz Neolitik D6nem ile ilgili bug6nk6 buluntular yalnız b6lge içinde değil, evre b6lgelerle beraber t6m Kuzeybatı Anadolu için sınırlıdır. Eldeki verilere g6re çanak 6mleksiz Neolitik, M. 6zdoğan tarafından y6r6t6len y6zey araştırmaları ile tespit edilmiş iki yerleşmeden

¹²² DİNÇER, B., (2014a), 26.

¹²³ DİNÇER, B., (2014a), 29-30.

¹²⁴ DİNÇER, B., (2014a), "Dağlık Bursa Paleolitiği", *Bursa ve İlçeleri Arkeolojik K6lt6r Envanteri 1: Olympos Araştırmaları* (ed. M. şahin), 159-177.

¹²⁵ GATSOV, I.- 6ZDOğAN, M., (1994), "Some Epi-Paleolithic Sites From NW Turkey: Ağaçlı Domalı and G6m6şdere", *Anatolica*, 20, 97-120.

¹²⁶ 6ZDOğAN, M.- GATSOV, I., (1998), "The Aceramic Neolithic Period in Western Turkey and in the Aegean", *Anatolica*, 24, 209-232, Fig. 1a.

bilinmektedir. Bunlardan bir tanesi bölge sınırları içinde kalan Musluçesme¹²⁷, diğeri ise bölgenin hemen batısında yer alan Çalca mevkileridir.¹²⁸

Bu yerleşmelerden **Musluçesme** bugün Balıkesir, Manyas ilçe merkezinin yaklaşık 15 km. kuzeydoğusunda, Aksakal beldesinin batısında aynı isimle bilinen çesme yakınlarındadır. Yaklaşık 300x300 metrelik bir alanda yayılı olan taş parçaları, 150x100 metrelik bir alanda yoğunlaşmaktadır. Taş malzemenin yayılı olduğu alanda herhangi bir çanak çömlek parçası bulunmamıştır. Diğer yerleşme olan **Çalca** ise Çanakkale, Çan ilçesine bağlı Karlıdere köyü yakınlarında yer almaktadır. Yaklaşık 250x150 metrelik bir bölümde tespit edilen buluntular içinde Akeramik Dönem taş aletlerin yanı sıra Fikir Tepe Kültürü'ne ait çanak çömlek parçaları da bulunmuştur¹²⁹. Taş alet endüstrisi üzerine yapılan çalışmalarla her iki yerleşmenin buluntularının Epi-Paleolitik Çağ'ın teknolojisinden farklı olduğu ve alanların Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de kullanıldıkları tespit edilmiştir¹³⁰ (*Resim 3.4*).

Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'de ise bugüne kadar yapılan bilimsel çalışmalar ışığında, bölge ve çevresinde hâkim olan bir kültür tespit edilebilmiştir. Bu kültürün ilk olarak İstanbul, Kadıköy ilçesindeki **Fikir Tepe**'de tespitinin ardından, literatüre "Fikir Tepe Kültürü" olarak geçmiştir. Fikir Tepe kazıları sırasında tespit edilen el yapımı kum ve taş katkılı hamurlu, kurşuni ve alacalı siyah renkli, s kıvrımlı gövdeli kâseler, basık küresel gövdeli çömlekler, dar ağızlı kaplar, uzun gövdeli kaplar ve kutu şeklindeki köşeli kaplar kültürün bilinen özelliklerindedir¹³¹.

Genel olarak Fikir Tepe Kültürü'nün, 7. binyılın ortalarında yerel avcı-toplayıcı Epi-Paleolitik topluluklar ile dışarıdan gelen Neolitik toplulukların etkileşimi sonucunda ortaya çıktığı ileri sürülür. 1990'lı yıllarda Arkaik, Klasik ve Gelişkin Fikir Tepe olarak üçe ayrılan kültür son yapılan çalışmalarla beraber 7. binyılın ortalarından, 6. binyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmektedir. Öte yandan kültürün yayılım alanını

¹²⁷ ÖZDOĞAN, M., (1991), 347, 349.

¹²⁸ ÖZDOĞAN, M., (1990), 447-448, 450.

¹²⁹ ÖZDOĞAN, M.- GATSOV, I., (1998), 214.

¹³⁰ ÖZDOĞAN, M.- GATSOV, I., (1998), 215, vd.

¹³¹ HARMANKAYA, S.- TANINDI, O.- ÖZBAŞARAN, M., (1997), *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 2: Neolitik*, İstanbul, Fikirtepe.

batıda Yarımburgaz Mağarası, doğuda Eskişehir il sınırları içinde kalan Demircihöyük ve Orman Fidanlığı oluşturur¹³².

Bölgedeki altı yerleşmeden bilinen Çanak Çömlekli Neolitik Dönem, yapılan kazılar sayesinde iyi araştırılmış Aktopraklık ve Ilıpınar höyüklerinden bilinir (*Harita 3.1*). Bu yerleşmelerin yanı sıra bölgenin hemen doğusunda yer alan kazısı yapılmış Mentеше ve Barcın höyükleri de söz konusu dönem ile ilgili çok önemli veriler sağlamaktadır. Kazılar sonucunda Barcın'ın en erken tabakaları olan VIe ve VIğ, 6600-6400¹³³, Mentеше'nin en alt tabakası ise en erken 6400-6200¹³⁴ tarihlerini vermektedir. Ayrıca bu yerleşmelerden elde edilen veriler bölgedeki Neolitik Çağ'a ait ilk mimari örneklerin çamur levha tekniği kullanılarak inşa edilmiş dörtgen planlı yapılar olduğunu göstermektedir¹³⁵.

Aktopraklık Höyük Bursa, Nilüfer ilçe merkezinin yaklaşık 17 km. batısında, Uluabat Gölü'nün 4 km. doğusunda, yer almaktadır. Akçalar Sanayi bölgesi yapım planları sırasında 2002 yılında İstanbul Üniversitesi Tarih Öncesi Arkeolojisi öğretim üyeleri tarafından tespit edilmiş, 2004 yılında Bursa Arkeoloji Müzesi başkanlığında ve N. Karul danışmanlığında kazılmaya başlanmış olan höyükte bugün N. Karul tarafından, İstanbul Üniversitesi adına bilimsel kazılar yürütülmektedir.

Aktopraklık, kalıntıların yayılımı bakımından A, B ve C bölgesi olarak üç ayrı bölümde değerlendirilmektedir. Ana toprak üzerine kurulmuş Aktopraklık C alanı üzerinde Son Neolitik Dönem, 6400 yıllarına tarihlenen iki evre olarak görülmektedir. Bu evrelerde mimari olarak yuvarlak planlı, çukur tabanlı, dal örgü tekniği ile inşa edilmiş ve düzensiz yerleştirilmiş kulübeler bulunmuştur¹³⁶. Bu kulübelerin önündeki avlular ile beraber yaklaşık 50-60 m. çapında bir alanı kapladıkları düşünülmektedir¹³⁷. Aktopraklık'ta bölgenin diğer Neolitik yerleşmeleri ile paralel olarak kahverenginin çeşitli tonlarında ve kırmızı monokrom çanak

¹³² KARUL, N., (2009), "Kuzeybatı Anadolu'da Anahatlarıyla Neolitik-Kalkolitik Dönemler", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Dergisi*, 28, 1-7.

¹³³ GERRITSEN, F. A.- ÖZBAL, R.- THISSEN, L. C., (2013), "The Earliest Neolithic Levels at Barcın Höyük, Northwestern Turkey", *Anatolica*, 39, 53-92.

¹³⁴ ROODENBERG, J. J.- van AS, A.- JACOBS, L.- WIJNEN, M., (2003), "Early Settlement in the Plain of Yenişehir (NW Anatolia), The Basal Occupation Layers at Mentеше", *Anatolica*, 29, 17-59.

¹³⁵ KARUL, N., (2009), 2-3.

¹³⁶ KARUL, N.- AVCI, M. B. (2011), "Neolithic Communities in the Eastern Marmara Region: Aktopraklık C", *Anatolica*, 37, 1-15.

¹³⁷ KARUL, N., (2013), "İlk Kalkolitik Çağ'da Konut ve Yerleşme: Aktopraklık Höyük", *Arkeoloji ve Sanat*, 143, 41-50.

çömlek görülmektedir (*Resim 3.5*). Ayrıca Fikir Tepe çanak çömleğinin erken örneklerinden olan siyah mallar, Menteşe ve Barcın'dan bilinen krem ve bej renkli mallar da görülmektedir. Çanak çömlek buluntuları arasında iyi hamurlu, kum ve taşçık katkılı, açık ya da ağızsız örnekler görülmektedir. Form olarak kapalı ağızlı kaplar, S biçimli çanaklar, düz kenarlı basit çömlekler ve Fikir Tepe Kültürü'nden bilinen genellikle kare nadiren ise üçgen formlu kutular görülmektedir¹³⁸.

Ilıpınar Höyük bölgede yer alan ve sistemli bir şekilde kazılmış ilk Neolitik yerleşmedir. Bugün Bursa, Orhangazi ilçe merkezinin yaklaşık 3 km. güneyinde, İznik Gölü'nün 2 km. batısında yer alan Ilıpınar 1987 yılında Hollanda Araştırma Enstitüsü adına J. Roodenberg tarafından "Doğu Marmara Bölgesi'nde Erken Tarım Toplulukları Araştırmaları" projesi kapsamında kazılmıştır.

1987-1995 yılları arasında yürütülmüş olan Ilıpınar kazıları sırasında yerleşmede 10 tabaka tespit edilmiştir. Bu tabakalar içinde, X. tabaka Hacılar ve Fikir Tepe kültürlerinin görüldüğü Son Neolitik Dönem tabakasıdır. IX-V arası tabakalar genel olarak Son Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilmektedir¹³⁹. Ilıpınar IV Son Kalkolitik Dönem'e, çukur ve silolardan bilinen III. tabaka Geç İlk Tunç Çağı'na, II. tabaka yapı kalıntıları ile Erken Roma Dönemi'ne ve I. tabakadaki mezarlık da M.S. 6. yüzyıla tarihlendirilmiştir¹⁴⁰. Mimari olarak X. tabaka ana toprak üzerine oturtulmuş, dal örgü tekniği ile yapılmış kulübelerin görüldüğü bir evredir (*Resim 3.6*). El yapımı, mineral, kum ve bitki katkılı, iyi pişirilmiş, açık, açıktan koyuya değişen tonlarda, açık kahverengi ve gri renkli çanak çömlek tabakanın karakteristiğidir. Ilıpınar'da bu tabakadan itibaren koyun, keçi, domuz ve sığır gibi hayvanların evcilleştirilmiş olduğu bilinmektedir¹⁴¹. Ilıpınar'ın X. ve IX. tabakaları 6000-5900 yıllarına tarihlendirilirken 6. binyıl ortalarına kadar yerleşim tabakaları görülmektedir¹⁴².

Arkeolojik kazıların yanı sıra bölgede M. Özdoğan ve D. Yalçıklı tarafından yürütülmüş olan yüzey araştırmaları ile de bazı Neolitik Çağ yerleşmeleri tespit

¹³⁸ KARUL, N.- AVCI, M. B. (2011), 4.

¹³⁹ ROODENBERG, J. J., (1995), 167, THISSEN, L. C. (2008), "The Pottery of Phase VB", in. *Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia, The Ilıpınar Excavations, Volume III*, (eds. J. J. Roodenberg, S. Alparslan-Roodenberg), Leiden, 91-115.

¹⁴⁰ ROODENBERG, J. J., (1995), 4.

¹⁴¹ HARMANKAYA, S.- TANINDI, O.- ÖZBAŞARAN, M., (1997), Ilıpınar.

¹⁴² KARUL, N., (2009), 3.

edilmiştir (*Harita 3.1*). Bu yerleşmelerin ilki Balıkesir, Gönen ilçesine bağlı Sarıköy'ün yaklaşık 2,5 km. doğusunda, ova ortasında ve akarsu kenarında yer alan **Yılanlık**'tır. M. Özdoğan'ın yüzey araştırmaları sırasında 1989 yılında tespit edilen alanın bir kısmının alüvyonlar altında kalmış olduğu vurgulanmıştır. Yerleşmede Son Neolitik Dönem, Geç Fikir Tepe türü çanak çömlek örneklerinin bulunmuş olduğu belirtilmektedir¹⁴³. Ayrıca Yılanlık yerleşmesinin önceki bölümde anlatılan Musluçeşme ve Çalca yerleşmeleri ile birlikte bölgedeki "ilk tarımcı topluluklar" ortaya çıkışını yansıtmakta olduğu vurgulanmıştır¹⁴⁴.

Bu araştırmalarla keşfedilmiş bir diğer höyük **Taraççı**'dır. Bugün Balıkesir, Gönen ilçesi, Ayvalıdere köyünün hemen güneyinde ova üzerinde ve Gönen Çayı kenarında yer almaktadır. 1989 yılında keşfedilen Taraççı araştırmaları sırasında, Fikir Tepe ve Yarımburgaz 4 tabakanın dönemine ait çanak çömlek parçaları tespit edilmiş¹⁴⁵ ve burası bu kültürün Kuzeybatı Anadolu'da yayıldığını gösteren ilk yerleşme olarak nitelendirilmiştir¹⁴⁶.

Bölgedeki bir diğer Neolitik Çağ yerleşmesi **Tepetarla Höyük**'tür. Tepetarla, idari olarak bağlı olduğu Bursa, Karacabey ilçe merkezinin 17 km. batısında, Uluabat Gölü ve Manyas Gölü'nün arasında kalan alüvyal bir alanda, dere kenarında yer almaktadır. Yüzey araştırmaları sırasında M. Özdoğan tarafından 1987 yılında keşfedilmiştir¹⁴⁷. Aynı araştırmaların 1989 sezonu raporunda höyük üzerinde Son Neolitik Dönem malzemesi olduğu not edilmiştir¹⁴⁸.

M. Özdoğan'ın yüzey araştırmaları sırasında bulunmuş Neolitik Çağ yerleşmelerinden sonuncusu **Tütüncü yolu-Üyücek** ismiyle kaydedilmiş olan alandır. Balıkesir, Gönen ilçe merkezinin 3,5 km. güneydoğusunda yer alan höyük, alüvyal ovanın ortasında ve dere kenarında konumlanmıştır. Araştırmaların 1987 sezonunda keşfedilen höyükte¹⁴⁹, 1989 yılında yapılan çalışmalarda Neolitik Çağ malzemesi olduğu rapor edilmiştir¹⁵⁰.

¹⁴³ ÖZDOĞAN, M., (1991), 347.

¹⁴⁴ ÖZDOĞAN, M., (1991), 349.

¹⁴⁵ ÖZDOĞAN, M., (1991), 347.

¹⁴⁶ ÖZDOĞAN, M., (1991), 349.

¹⁴⁷ ÖZDOĞAN, M., (1989), 582.

¹⁴⁸ ÖZDOĞAN, M., (1991), 348.

¹⁴⁹ ÖZDOĞAN, M., (1989), 582.

¹⁵⁰ ÖZDOĞAN, M., (1991), 348.

Bölge sınırlarının hemen dışında yer alan Neolitik Çağ yerleşmelerinden Mentеше ve Barcın höyüklerine yukarıda değinilmiştir. Bu yerleşmelerin dışında Yenişehir Ovası'nın batısında yer alan Marmaracık Höyük bir diğer yerleşmedir. D. H. French'in araştırmaları sırasında höyük üzerinde Geç Neolitik Dönem, Fikir Tepe malzemesi tespit edilmiştir¹⁵¹. Yine yukarıda anlatılan Ilıpınar yerleşmesinin ve İznik Gölü'nün doğusunda, bugünkü İznik ilçe merkezinin hemen güneyinde dere kenarında yer alan bir yerleşme **Üyücek** ya da Yügücek adıyla kaydedilmiştir. Bu höyükten de tek bir parça bulunmuş olup, el yapımı parçanın üzerindeki bezeme dolayısıyla Neolitik Çağ örnekleri ile karşılaştırılmakta ve burada Neolitik bir yerleşme olabileceği ileri sürülmektedir¹⁵².

Bölge sınırlarının hemen güneybatısında kalan bir Neolitik Çağ yerleşmesi, Balıkesir, Gönen ilçesine bağlı Ilıcaoba köyünün yaklaşık 1 km. güneydoğusundaki tepelerde yer alan ve toplamda sekiz adet mağara ve sığınak türü şeklinde değerlendirilen **Kocataş Mağaraları**'dır. Mağaralar D. Yalçıklı tarafından 2010 yılındaki yüzey araştırmaları sırasında keşfedilmiştir. Kocataş 1 ve 2 olarak adlandırılan mağaralarda Neolitik Çağ çanak çömlek parçaları ve taş aletleri bulunduğu raporlanmıştır¹⁵³.

Bölgenin güney sınırına yakın noktada, Uludağ'ın uzantısı yükseltiler üzerinde, Bursa Yüzey Araştırmaları sırasında tespit edilmiş mağaraların bazıları da Neolitik Çağ'a tarihlendirilmiştir (*Resim 3.7*). Bursa, Orhaneli ilçesi sınırları içinde yer alan bu mağaralardaki define çukurlarında, **Sinekkayası 2 Mağarası**'nda Neolitik ya da sonrasına tarihlenebilecek çakmaktaşı yonga bulunmuştur. **Çal Tepesi Mağarası**'nda, Neolitik ya da Kalkolitik Çağ, el yapımı çanak çömlek ve çakmaktaşı yongalar, **Kusumlar Mağarası**'nda Neolitik Çağ tırnak baskılı, impresso bezemeli çanak parçası bulunmuştur¹⁵⁴.

3.3. Kalkolitik Çağ (*Çizelge 3.1*)

Kalkolitik Çağ ya da diğer ismiyle Bakır-Taş Çağı, başlangıçta her ne kadar bakırın kullanımının başlaması ile ilişkilendirilerek isimlendirilmiş olsa da bugünkü verilerle

¹⁵¹ FRENCH, D. H., (1967), 56.

¹⁵² HARMANKAYA, S.- TANINDI, O.- ÖZBAŞARAN, M., (1997), Yügücek.

¹⁵³ YALÇIKLI, D., (2012), 214.

¹⁵⁴ DİNÇER, B., (2010), "Bursa ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 2008-2009 Tarihöncesi Buluntuları", *Arkeoloji ve Sanat*, 134, 1-16.

Anadolu’da, bir önceki Geç Neolitik ile Kalkolitik Çağ’ın ilk aşaması olan İlk/Erken Kalkolitik Çağ arasındaki ayrımın keskin bir şekilde yapılması güç görünmektedir. Terminoloji tartışmaları sürerken, Kalkolitik Çağ’da Anadolu’nun tamamı Mezopotamya kültür tanımlamasına göre de değerlendirilememekte buna göre bu dönem için İlk, Orta ve Son veya Erken, Orta ve Geç gibi dönem ayrımları kullanılmaktadır. Ayrıca Anadolu’nun dağlık bir coğrafya olması, kültürlerin de zaman zaman birbirlerinden bağımsız olarak da geliştiklerini göstermektedir¹⁵⁵.

Önceki dönemlerde olduğu gibi Kalkolitik Çağ’da da bölge genel olarak Kuzeybatı Anadolu içinde değerlendirilmektedir. Bölgede yapılan kazılardan elde edilen verilerin ışığında yapılan genel değerlendirmelerle Kalkolitik Çağ, ilk Neolitik köylerden gelişkin köylere geçilmesi şeklinde yorumlanır¹⁵⁶.

Bu bahsedilen geçiş 6. binyılın başında, **Aktopraklık** Höyük’te, muhtemelen bir kesinti yaşanmadan, yerleşmenin C alanından B alanına taşınması ile gözlemlenir. B alanındaki ilk tabaka Neolitik yerleşmenin devamı niteliğindeki bir evredir. Bu evrenin ardından çok tabakalı bir İlk Kalkolitik Dönem yerleşmesi tespit edilmiştir. 5700-5600 yıllarında, önceki evrelerdeki dal-örgü yuvarlak planlı kulübelere tamamen farklı olarak, kerpiç yapılarla yerleşmenin genişleyerek organize bir toplumu yansıtır niteliğe kavuşmuş olduğu görülmüştür¹⁵⁷.

Bu dönemlerdeki Aktopraklık yerleşmesinin çevresi, 110-130 m. çapında, üst açıklığı 11-13 m. genişliğinde olan bir hendeğe çevrilidir. Bu hendeğin kalker ve kil ile çeşitli dönemlerde sıvanarak yenileme evrelerinin olduğu tespit edilmiştir. Hendeğin işlevi için fikir veren iki ayrı uygulama tespit edilmiştir. Bunlardan ilki tüme yakın kaplar ve kırık öğütme taşlarının bulunduğu olası adak çukurları, diğeri ise cenin pozisyonundaki üç gömüdür. Hendeğin içinde kalan konutlar ise ortalama 35-40 m² alanı kaplar. Bu konutlar yaklaşık 40x40 cm. boyutlarındaki güneşte kurutulmuş kerpiç bloklar ile inşa edilmiştir. Konutların hendeğe bakan cephelerinde 50 cm. boyutlarında bir niş vardır. Duvarların uzantısı olarak devam eden

¹⁵⁵ HARMANKAYA, S.- TANINDI, O.- ÖZBAŞARAN, M., (1998), *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 3: Kalkolitik*, İstanbul, 7.

¹⁵⁶ KARUL, N., (2009), 4.

¹⁵⁷ KARUL, N., (2013), 42.

payandaların olası bir ikinci katı ya da çatıyı taşıdığı düşünülmektedir. Ayrıca evlerde, payandalarla sınırlandırılmış bir köşeye fırın inşa edilmiştir¹⁵⁸ (Resim 3.8).

Aktopraklık B bölgesinin çanak çömleği genelde siyaha yakın kurşuni ve koyu kahverengi oldukça ince kenarlı olarak tanımlanmaktadır. Hendek çevresinden bulunan kap formları arasında kısa boyunlu, küresel gövdeli kaplar ve küçük ayaklı, uzun şerit kulplara sahip çanaklar vardır. Bulunan çanak çömlek parçalarının büyük çoğunluğunun, içleri beyaz renkte bir macunla doldurulmuş çizi bezeme ile süslü olduğu görülmüştür. Bu grup çanak çömlek üzerinde yaygın olarak kullanılan motifler arasında içi dolu üçgenler, tarama şeklinde ardışık çiziler ve başak motifi olarak adlandırılan motifler bulunur. Hendeğin içi kısmında yer alan yapılarda bulunan formlardan diğer grubun haricinde alçak boyunlu ve kalın kenarlı küresel kaplar bulunmuştur. Aktopraklık B çanak çömleğinin formlar ve bezemeler bakımından Ilıpınar V tabakası ile yakın benzerlikler taşımakta olduğu ortaya konmaktadır¹⁵⁹.

Bölge içinde yer alan **Ilıpınar** yerleşmesi de Kalkolitik Çağ için önemli veriler sunmaktadır. Önceki bölümde detaylıca anlatılmış olan Ilıpınar Höyük'ün tabakalarından IX-V tabakaları arası İlk Kalkolitik Çağ'a, mezarlık tabakası olan IV ise Son Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilmiştir. Ilıpınar IX-VI tabakalarında mimari, X tabakasına paralel olarak, tek odalı ve üçgen çatılı ahşap ve çamurdan yapılmış evler ile temsil edilmektedir¹⁶⁰. İlk Kalkolitik Dönem çanak çömleği genel olarak kum veya kalsit katkılı, genelde düşük ısıda pişmiş koyu renkli çanak çömlektir¹⁶¹. Son Kalkolitik Dönem mezarlık tabakası olan Ilıpınar IV tabakasından gelen çanak çömlekler ise koyu kahverengi, siyah veya gri, bej tonlarında, düz veya bezemeli ve genellikle geniş ağızlı kaplar, küresel gövdeli ve tek ve çift kulplu kapalı kaplar ile tabaka ve kâse formları ile temsil edilmektedir¹⁶².

¹⁵⁸ KARUL, N., (2013), 43-44.

¹⁵⁹ KARUL, N., (2008), 68-69.

¹⁶⁰ ROODENBERG, J. J., (1995), 173. Ilıpınar V tabakası sadece çukurlarla temsil edilmektedir.

¹⁶¹ VAN AS, A.- WIJNEN, M. H., (1995), "The Neolithic and Chalcolithic Pottery from Ilıpınar's Phases X-V: A Technological Study", in: *The Ilıpınar Excavations I; Five Seasons of Fieldwork in NW Anatolia 1987-91* (ed. J. J. Roodenberg), Leiden, 77-107.

¹⁶² ROODENBERG, J. J. (2008), "The Late Chalcolithic Cemetery", in: *Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia, The Ilıpınar Excavations, Volume III*, (eds. J. J. Roodenberg S. Alparslan-Roodenberg), Leiden, 315-333.

Bölgede yer alan diğer Kalkolitik Çağ yerleşmeleri yüzey araştırmaları ile keşfedilmiş yerleşmelerdir (*Harita 3.1*). Bu yerleşmelerden, bir önceki bölümüne anlatılmış olan **Tepetarla**, **Taraççı** ve **Yılanlık** Höyük üzerinde Kalkolitik Çağ malzemesine de rastlanmıştır. Bu höyüklerin yanı sıra M. Özdoğan tarafından yapılan araştırmalarda Balıkesir, Bandırma ilçe merkezinin yaklaşık 9,5 km. batısında yer alan Edincik beldesinin hemen kuzeyinde yer alan ve bir tepenin üzerinde konumlanmış **Bardakçı Tepe** ve Edincik'in kuzeyinde deniz kenarında yer alan **Karaağaçlar** Höyük üzerinde Kalkolitik Çağ çanak çömleğine rastlanmıştır. Bu yerleşmelerin yanı sıra Balıkesir, Gönen ilçe merkezinin 13 km. kuzeyinde yer alan Bostancı köyünün hemen batısındaki **Höyücek**'in batı yamacında, hemen önünden geçen Gönen Çayı'nın kıyısında yer alan bir noktada Kalkolitik Çağ kalıntlarına rastlanmıştır. Yakın bölgede, Gönen ilçe merkezinin 20 km. kuzeyinde, Gebeçinar ve Çifteçesmeler köylerinin arasında bir noktada, Gönen Çayı kenarında yer alan **Hamam Tepe** de diğer bir Kalkolitik Çağ yerleřmesidir¹⁶³.

D. Yalçıklı tarafından yürütölen yüzey araştırmaları sırasında, Balıkesir, Gönen ilçesine bağlı Sarıköy beldesinin kuzeyinde, Gönen Çayı ve ovaya hâkim konumdaki **Arnavut Korusu Tepe** üzerindeki yerleşmede ve ayrıca Gönen'e bağlı Dereköy'ün hemen güneyinde yer alan ve aynı isimle adlandırılan Dereköy mağaralarında Kalkolitik Çağ yerleşim izlerine rastlanmıştır. Bölge sınırlarının hemen güneyindeki Gönen ilçesine bağlı Ilıcaoba köyü yakınlarındaki Sarıkaya, Ortaoba köyü yakınlarındaki **Gotili Mağaraları** da yine Kalkolitik Çağ kalıntılarının tespit edildiği noktalar¹⁶⁴.

Bölgenin doğusunda, Yenişehir Ovası'nda yer alan **Barcın** ve **Menteşe** Höyük'te de Kalkolitik tabakalar bulunmaktadır. Mentere Höyük'de saptanmış 1, 2 ve 3 numaralı tabaklardan ilkinde, üst kotlarıdaki Roma seramikleri ile karışık M.Ö. 2. binyıl parçaları haricinde, alt kotlarında Ilıpınar VA ile çağdaş bir İlk Kalkolitik Dönem tabakası olduğu anlařılmıřtır¹⁶⁵. Barcın höyükte ise tabakaları arasında Son Kalkolitik Dönem'e denk gelen, 1, 2a, 2b, ve 3 olmak üzere toplam dört evre tespit edilmiştir. Çok iyi korunmamış bu evrelerden ilk üçünde kerpiç bloklardan yapılmış

¹⁶³ ÖZDOĞAN, M., (1991), 347-349.

¹⁶⁴ YALÇIKLI, D., (2012), 212-215, YALÇIKLI, D., (2013), 21.

¹⁶⁵ ROODENBERG, J. J., (1999), "Investigations at Mentere Höyük in the Yenişehir Basin (1996-97)", *Anatolica*, 25, 21-36.

yapı kalıntıları, ocak ve fırınlar bulunmuşken son evre Son Kalkolitik Dönem mezarlığıdır¹⁶⁶.

Bölgenin kuzeydoğusunda, İznik Gölü'nün kuzeybatısında yer alan **Yeniköy** Höyük de bir başka Kalkolitik Çağ buluntu yeridir. D. H. French tarafından yapılan araştırmalarda höyük üzerinde siyah açkılı Son Kalkolitik Dönem malzemesine rastlanmıştır¹⁶⁷. Son olarak İznik Gölü'nün güneybatısındaki Orhangazi ilçesine bağlı Sölöz köyü yakınlarında Ş. A. Kansu tarafından ayrıntılı konumun verilmediği bir noktada Kalkolitik Çağ seramiklerine rastlandığı rapor edilmiştir. Ancak bu bölge Kalkolitik bir yerleşme için şüpheli bulunmaktadır¹⁶⁸.

3.4. İlk Tunç Çağı (Çizelge 3.1)

Kültür tarihi çalışmalarının 19. yüzyıldaki ürünlerinden biri olan Tunç Çağı adlandırması temel olarak insanın bakır ve kalay karışımı olan tunç (bronz) kullanımına başlaması üzerine yapılmıştır. Tunçun kullanımı her ne kadar Anadolu'da söz konusu çağdan daha erkene gidiyor olsa da tanımlanan dönemin başında kültürlerde yaşanan değişimler ve arkeolojik olarak gözlemlenen farklılıklar bu adlandırmanın bugün de korunmasını sağlamıştır. Bu bölümde değerlendirilerek incelenecek olan İlk Tunç Çağı, genel olarak 4. binyıl sonunu ve 3. binyılın tamamını kapsamaktadır.

Yüzeysel araştırmaları ve bazı prehistorik kazıların üst tabakalarında rastlanan bölgenin İlk Tunç Çağı bulguları, çok yoğun olmamakla beraber, uzun yıllardır dönem dönem yürütülmektedir¹⁶⁹. Bölgede ve sınır noktalarında sadece İlk Tunç Çağı'na odaklanmış bir kazıların bulunmaması, bölgenin tümünün İlk Tunç Çağı hakkında bazı eksiklere yol açmaktadır (*Harita 3.1*).

Güncel İlk Tunç Çağı çalışmalarında bölge Kuzeybatı Anadolu ve Doğu Ege Adaları Bölgesi başlığı altında değerlendirilmektedir. Bölgenin İTÇ'ye geçiş döneminde (İTÇ IA) Kum Tepe IB Kültürü yayılım alanında olduğu, İTÇ IB döneminden

¹⁶⁶ GERRITSEN, F.- ÖZBAL, R.- THISSEN, L.- ÖZBAL, H.- GALIK, A., (2010), "Late Chalcolithic Settlement of Barcın Höyük", *Anatolica*, 36, 197-225.

¹⁶⁷ FRENCH, D. H., (1967), 57-58.

¹⁶⁸ HARMANKAYA, S.- TANINDI, O.- ÖZBAŞARAN, M., (1998), Sölöz.

¹⁶⁹ Araştırma tarihçesi için bk. Bölüm 2.

itibaren de özgün bir gelişim gösterdiği ortaya konmaktadır¹⁷⁰. Eldeki veriler üzerinden yapılan son incelemelerde İTÇ IB döneminden itibaren bölgenin Uluabat ve Manyas Gölü arasından, doğu ve batı olarak ikiye ayrıldığı görülür. Çanak çömlek verilerine göre doğu kesim, Bithynia Kültür Bölgesi, batı kesim ise Troia-Yortan Kültür Bölgesi'nin Troas Alt Grubu altında incelenmektedir¹⁷¹ (*Resim 3.9*).

İznik, Yenişehir ve İnegöl Ovası ile doğusundaki dağlık kesimler ve de genel olarak bölgenin doğusunda Bursa Ovası'nı kapsayan bölge İznik Grubu olarak incelenmiştir. D. H. French tarafından yapılan bu incelemelerde diğer höyükler haricinde, bölge sınırları içinde kalan iki höyükten bahsedilmektedir (*Resim 3.10*). İTÇ IB dönemine tarihlenen İznik Grubu çanak çömleğinin bölge sınırları içinde kalan temsilci yerleşmesi bugün Bursa, Nilüfer ilçesine bağlı Aladdinbey köyünün yaklaşık 1,5 km. kuzeyinde yer alan **Çayırköy** ya da Tepecik adı ile bilinen höyüktür. İznik Grubu çanak çömleğinin genel özellikleri; gri renkli, kumlu, organik malzeme katkılı ve açık olmasındır. Yüzey renkleri griden kahverengiye alacalıdır. Form olarak ise en yaygın kâseler, akıtacaklı maşrapalar, gaga ağızlı testiler, boyunlu ve de kapanan ağızlı çömlekler karakteristiktir. İncelemelerle bu grubun örneklerinin, batıdaki Troas ve güneydoğudaki Demircihöyük gruplarından yoğun etkiler aldığını ortaya konmuştur¹⁷².

İTÇ II Dönemi ile beraber bölgede ilk kez D. H. French tarafından ortaya atılan, Yenişehir siyah ağız kenarlı mal hâkim olur. Bu mal grubunun bulunduğu yerleşmelerden ilki bugün Bursa, Osmangazi ilçesine bağlı Demirtaş beldesinin 2,5 km. güneyindeki aynı adla anılan **Demirtaş** Höyük'tür. Aynı zamanda bu mal grubunun örneklerine, yukarıda değinilen Alaaddinbey, Çayırköy Höyük üzerinde de rastlanmıştır¹⁷³. Genel özellikleri itibariyle, el yapımı, açık, genelde mikalı hamurlu ancak nadiren kum katkılı bir gruptur. Bu gruba ait örnekler, çekirdeğinde gri ya da siyah, yüzeyin üst kısımlarında genellikle siyah, alt kısımlarda, kırmızı, kahverengi ya da devetüyü renklerde. Beyaz boyanın kullanılmadığı mal grubunda form olarak, basit profilli ya da dışa açılan ağızlı kâseler ve kapalı kaplar hâkimdir¹⁷⁴. Bu

¹⁷⁰ SARI, D., (2011), 100.

¹⁷¹ SARI, D., (2011), *İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'nun Kültürel ve Siyasal Gelişimi* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul

¹⁷² SARI, D., (2011), 100-102.

¹⁷³ FRENCH, D. H., (1967), 59-60.

¹⁷⁴ FRENCH, D. H., (1967), 59.

grup çanak çömleğin Demircihöyük'den, kuzeydoğuya Marmara'ya doğru yayıldığı ve aynı zamanda bu grupla paralellikler gösterdiği buna rağmen İTÇ I'den itibaren yerel özellikler de sergileyen bir grup olduğu ortaya konmaktadır¹⁷⁵.

İTÇ III Dönemi ise Mezopotamya ile olan ilişkilerin arttığı ve Anadolu'nun uygarlık seviyesinde atılım yaptığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Anıtsal mimari, madencilikte yeni teknikler, Mezopotamya'dan gelen yeni ithal mallar¹⁷⁶ ve çömlekçi çarkı ile gelen yeni mal grupları ve formlar ile önceki dönemlerden farkını ortaya koymaktadır¹⁷⁷ (Resim 3.11).

D. H. French'in araştırmalarına göre bölge höyüklerinde görülen İTÇ III malzemesi **Çayırköy** Höyük üzerinden bulunmuştur. Bu çalışmaya göre dönemin çanak çömlek malzemesi Kırmızı Astarlı mal grubu ve İnegöl Grisi mal grubu olarak tanınan iki türden bilinmektedir. Kırmızı astarlı olanlar, çark yapımı, kimi zaman el yapımı, çekirdekleri kırmızı ile kahverengi tonları arasında, iyi pişmiş ve az mikalı hamurludur. Yüzeyler kırmızı, koyu kırmızı, kahverengi, portakal-kahverengi veya soluk kahverengi olabilir. Yüzey rengi uygulanan astarın durumuna göre değişmektedir. Yüzeyler iyi açkılanmış, bezeme nadir görülmektedir. Kap formları arasında düz ve omurgalı kâseler ile kapalı kaplar yaygındır. Dönemin diğer bir mal gurubu olan İnegöl Gri, çark yapımı, iyi pişmiş ve katkısız kili olan, gri ve soluk gri yüzey renkli ve yüzeyi iyi açkılanmış bir gruptur. Form repertuarında olarak düz profilli ve yuvarlatılmış ağızlı kâseler, dikey kulplu kâseler, küçük kâseler ve tabaklar yaygındır¹⁷⁸.

Bölgedeki İlk Tunç Çağı yerleşmelerinden olan **Hacılar** Tepe, Ilıpınar'ın yaklaşık 300 m. kuzeydoğusunda yer alan bir yerleşmedir. 1992-1995 yılları arasında, Ilıpınar kazıları kapsamında bir sondaj ile kazılan höyük, bölgenin tüm İlk Tunç Çağı'na dair önemli veriler sunmaktadır. I-IV arası evrelere ve 1-7 arası tabakalara ayrılan yerleşmede en erken tarihli buluntular 7. tabakadan gelen Son Kalkolitik Dönem - Erken İTÇ I başı çanak çömleklerdir. Daha üstte 1-6 tabakalarından gelen gruplar İTÇ I ve II dönemlerine tarihlendirilmiştir. 1b alt tabakası ise yüzeye yakın seramik

¹⁷⁵ SARI, D., (2011), 138-139.

¹⁷⁶ Bu ithal malların yayılımı doğrultusunda oluşturulan Anadolu'nun ticaret yolları, "Büyük Kervan Yolu" için bk. EFE, T., (2007), "The Theories of the 'Great Caravan Route' between Cilicia and Troy: The Early Bronze Age III Period in Inland Western Anatolia", *AnSt*, 57, 47-64.

¹⁷⁷ SARI, D., (2011), 157-158.

¹⁷⁸ FRENCH, D. H., (1967), 61-62.

parçaları ve çukurlardan bilinir. Bu karışık tabakanın malzemesi İTÇ II-III arasındır ve hatta Orta Tunç Çağı başına kadar inmektedir¹⁷⁹.

Ilıpınar Höyük'teki kazılarda 1998-2002 yılları arasında çalışılan, höyüğün batısında bulunan pithos ya da küp mezarlar, yapılan radiocarbon çalışmaları ile İTÇ I sonu İTÇ II başına tarihlendirilmiş ve bu mezarların hemen yakınlardaki Hacılar Tepe sakinlerine ait olduğu vurgulanmıştır¹⁸⁰. İlk dönemlerde kazısı yapılan alanların tamamına yayılmış olan Ilıpınar III tabakasının ise 3. binyıl sonuna tarihlendiği tespit edilmiştir. Bu tabakadaki çöp çukurları ve silolardan gelen ve İTÇ III'e tarihlenen İnegöl Grisi mal grubu ile tabakanın karakterize edildiği belirtilmektedir¹⁸¹.

Daskyleion'un 8 km. doğusunda yakınlarında 2001 senesinde bir ihbar üzerine Daskyleion kazı ekibi tarafından yapılan araştırma sırasında, Karadere'nin kurumuş yatağında, **Gök Tepe** mevkiinde yüzlerce seramik buluntusu saptanmıştır. Bu malzeme üzerinde yapılan ön incelemelerde M.Ö. 3. ve 2. binyıllara ait oldukları rapor edilmektedir¹⁸². Alanda yapılan ufak çaptaki sondaj çalışmalarında, alanın bir yerleşme olmadığı ve malzemenin buraya dere ile taşındığı sonucuna varılmıştır¹⁸³.

Daskyleion kazı ekibi tarafından 1988 yılında yürütülen yüzey araştırması ile Manyas Gölü'nün doğu kıyısında, Yılgın Burnu'na yakın bir noktada **Akyarlar** mevkiinde bir yerleşme saptanmıştır. Keşfedilen yerleşmenin M.Ö. 3. ve 2. binyıllara ait malzemeler verdiği aktarılmaktadır¹⁸⁴.

M. Özdoğan'ın yüzey araştırmaları ile saptanmış İlk Tunç Çağı'nda bölgenin batısında konumlanmış yerleşmeler, Güney Marmara Düzlekleri olarak adlandırılan bölümde incelenmiştir. Bölge ve çevresindeki toplamda 13 yerleşmeden gelen çanak çömleğin analizi ile buluntuların yerel bir karakteristiği olmadığı ve çeşitli tipler içerdiği bildirilmektedir. Bu veriler ışığında bölgenin batısının İlk Tunç Çağı'nda

¹⁷⁹ EIMERMANN, E., (2008), "Soundings at Early Bronze Age Hacılartep", in. *Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia, The Ilıpınar Excavations, Volume III*, (eds. J. J. Roodenberg S. Alparslan-Roodenberg), Leiden, 361-417.

¹⁸⁰ ROODENBERG, J. J., (2008), 335-339.

¹⁸¹ ROODENBERG, J. J., (1995), 4.

¹⁸² BAKIR, T., (2003), "Daskyleion (Tyaiy Drayahya) Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı", *Anatolia*, 25, 1-26.

¹⁸³ BAKIR, T.- GÜRTEKİN-DEMİR, R. G.- TANRIVER, C., (2003), 494-495.

¹⁸⁴ BAKIR, T., (1988), "Daskyleion", *Höyük*, 1, 75-84, dipnot 24.

diğer Marmara kültür bölgeleri arasında bir geçiş bölgesi olduğu öne sürülmektedir¹⁸⁵ (*Resim 3.12*).

Bu araştırmaların yanı sıra D. Yalçıklı tarafından yapılan yüzey araştırmalarında değerlendirilen yeni yerleşmeler, **Arnavut Korusu**, **Dereköy Mağaraları**, **Koca Tepe** ve **Hasancık İni**, İlk Tunç Çağı'na ait kalıntılar barındırmaktadır¹⁸⁶.

M. Şahin başkanlığında yürütülen Bursa İli Yüzey Araştırmaları'nın 2016 yılı sezonunda Nilüfer ilçesi, Gökçeköy yakınlarındaki **Çiftlikiçi** mevkiinde bir yerleşme saptanmıştır. Yapılan ilk incelemeler ile höyük malzemesinin İlk Tunç Çağı'na ait olduğu düşünülmektedir¹⁸⁷. Ayrıca son araştırmalarla tespit edilmiş, Nilüfer ilçesi, Yolçatı köyü yakınlarındaki **Köpekköyler** mevkiinde İlk Tunç Çağı'na ait kalıntılara rastlanmıştır¹⁸⁸.

İlk Tunç Çağı bölümünde son olarak, bölge sınırları içinde kalan **Dorak** köyü yakınlarından geldiği iddia edilen buluntular ile ilgili değerlendirme yapılması uygun olacaktır. J. Mellaart'ın verdiği bilgilere göre Bursa, Mustafakemalpaşa ilçesine bağlı Dorak köyü yakınlarında, Uluabat Gölü'ne uzanan bir burun üzerinde, 1. Dünya Savaşı sonrasında bölgenin Yunanlar tarafından işgali esnasında tesadüfen mezarlar ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu buluntuların, 1950'li yılların sonunda J. Mellaart tarafından filmlere konu olacak birtakım maceralar sonunda İzmir, Karşıyaka'da bir evde görüldüğü kendisi tarafından iddia edilmektedir. J. Mellaart tarafından eserlerin bilgileri alınıp, fotoğraf makinesi yanında olmadığından sadece çizimleri yapılmış ve Illustrated London News'de bir makale olarak yayınlanmıştır. Bu makalede yayınlanan eserlerin bugün nerede olduğu bilinmemekle beraber var oldukları dahi kanıtlanamamıştır. Dolayısıyla söz konusu eserlerin ve araştırmaların gerçekliği sorgulanmaktadır. Böylesine çeşitli türde ve farklı kültürlere ait bulgunun sadece iki mezardan bulunmuş olduğu ve bu zengin mezarların sakinlerinin yaşamış olduğu bir yerleşmenin ya da kültürün saptanamamış olması sebebiyle Dorak ile ilgili yalnızca

¹⁸⁵ KILIÇ, S., (2008), "The Early Bronze age Pottery in Northwest Turkey in Light of Results of a Survey Around the Marmara Sea", in: *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and Early Bronze Age* (eds. H. Erkanal, et al.), Ankara, 275-283.

¹⁸⁶ YALÇIKLI, D., (2012), 212-215, YALÇIKLI, D., (2013), 21.

¹⁸⁷ NOVRUZLU, A., (2016), "Nilüfer-Gökçe Höyük, Tepecik Höyük Prehistorik Yerleşimleri", in: *Odrysse's'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu* (eds. M. Şahin, S. Sevim, D. Yavaş), Ankara, 541-562.

¹⁸⁸ ŞAHİN, M., (2017a), *Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri - III; Nilüfer İlçesi 2. Kitap*, Bursa, 320-321.

sözde kalan arkeolojik veriler bugün neredeyse tüm bilim dünyası tarafından tamamen yok sayılmaktadır¹⁸⁹.

3.5. M.Ö. 2. Binyıl (Çizelge 3.1)

M.Ö. 2. binyıl adlandırması bölge ve sınırlarının yakınındaki yerleşmeler üzerine yapılan araştırmalar içinde, Orta ve Geç Tunç Çağları'nı tanımlamak için kullanılır. Bu genellemenin sebepleri; bölge araştırmalarının ağırlıkla yüzey araştırması olması ve bazı buluntuların ayrımının yapılamaması ve ayrıca kazısı yapılan höyüklerde de bu tabakaların üstte yer almaları sebebiyle tarım ve erozyon gibi çeşitli sebeplerle tahrip olduğundan dolayı iyi araştırılmamasından ileri gelmektedir.

Bölge sınırları içinde yer alan ve kazısı yapılmış yerleşmelerden olan **Ilıpınar**'ın, D. H. French araştırmaları sırasında, Ilıcapınar adıyla, M.Ö. 2. binyıla tarihlenen pembe astarlı mal, depas, şevron bezemeli ve sınıflandırmaya alınamayan çanak çömleği içerdiği rapor edilmektedir¹⁹⁰. Ancak kazılar sonrasında oluşturulan Ilıpınar stratigrafisinde M.Ö. 2. binyıla dair bir tabakaya yer verilmemektedir. D. H. French'in yayınında Hacılar Tepe ise sınıflandırılmamış M.Ö. 2. binyıl malzemesi ile temsil edilmektedir¹⁹¹. Buna göre bu anlatılan grup seramikler, Hacılar Tepe 1b alt tabakasından bilinen, İlk Tunç Çağı sonrası çanak çömlekler olarak değerlendirilen gruptan olmalıdır.

Bölge içinde kalan bir diğer M.Ö. 2. binyıl yerleşmesi Alaaddinbey, **Çayırköy** Höyük'tür. Bu yerleşmeden gelen M.Ö. 2. binyıl buluntuları arasında pembe astarlı gruba ait örnekler tespit edilmiştir. D. H. French'in araştırmaları sırasında bölgenin doğusunda yer alan İznik Gölü çevresi, Yenişehir ve İnegöl Ovası'nda konumlanmış höyüklerin neredeyse tamamı üzerinde M.Ö. 2. binyıl çanak çömleklerine rastlanmıştır¹⁹².

Daskyleion'un M.Ö. 2. binyılı ile ilgili ilk önemli buluntu 1988 yılında yapılan kazılardaki Bizans tabakalarından bulunan Eski Babil Dönemi'ne tarihlenen silindir mühürdür (*Resim 3.13*). Bu mührün yanında yine Bizans tabakasından bulunmuş bir

¹⁸⁹ HARMANKAYA, S.- ERDOĞU, B., (2002a), *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 4a: İlk Tunç*, İstanbul, Dorak.

¹⁹⁰ FRENCH, D. H., 1967, 65-66.

¹⁹¹ FRENCH, D. H., 1967, 66.

¹⁹² FRENCH, D. H., 1967, 64-66. Bu yerleşimlerden boyutça en büyük olanı Çardak Höyük'tür.

de Yeni Babil mührü de mevcuttur. S. Yaylalı tarafından yapılan incelemeler neticesinde silindir mührün, Ibal-piel II ve Shamshiluna Dönemi paralellere dayanarak, Eski Babil Dönemi'nin geç dönemlerine, 19-17. yüzyıllara tarihlenmesi önerilmiştir¹⁹³. Mührün arkeolojik bir konteskte bağlı olmayışı ve o dönem kazıları sırasında, yukarıda anlatılan Daskyleion'un 1. bin öncesinin bilinmiyor oluşu ile uzmanları şüpheye düşürmüştür. Ancak kazıların ilerlemesi ile ortaya çıkarılan M.Ö. 2. binyıl buluntuları¹⁹⁴ ve kazılar sırasında tespit edilen, Bizans Dönemi'ndeki yer yer anakaya kadar inen defineci çukurları¹⁹⁵ ile söz konusu mührün kente ait bir kalıntı olduğuna dair kanıtlar güçlenmektedir.

Daskyleion'dan bulunmuş, M.Ö. 2. binyıla ait malzeme grubu, D. Koppenhöfer tarafından 1998 sezonunda ziyareti sırasında kazıevinde incelenmiş çanak çömleklerdir. Detaylı bir çalışmanın yapılmadığı malzeme konusunda ön çalışma sırasında yapılan değerlendirmeler yayınlanmıştır. Buna göre malzeme grubu içinde çoğunluk gri renkli olup, yoğun mika ve diğer katkıları bakımından Troia grilerinden ayrılmaktadır. Buna rağmen formların Troia VI ile benzer olduğu, açık gri grubun ise Troia VIIb ile benzer olduğuna değinilmiştir. Troia'dan bilinmeyen bir grup olan altın mika katkılı grup ise Beycesultan III-I tabakalarındaki malzeme ile karşılaştırılmış ve genel olarak bu grubun form bakımından Troia ile benzer, hamur bakımından ise ayrıştıkları belirtilmektedir¹⁹⁶. Bu grupların yanı sıra buradan çok az sayıda Myken Dönemi'ne işaret eden seramiklerin bulunduğu da belirtilmektedir¹⁹⁷.

Daskyleion'da, D. Koppenhöfer tarafından incelenen malzeme dışında, önceki bölümde de anlatılan yerleşmenin yakınlarındaki **Gök Tepe**'den gelen bir grup malzeme vardır. Gök Tepe buluntuları içinde, M.Ö. 2. binyılın diğer örnekleri dışında, binyıl sonlarına ait buckel-keramik örneklerinin çokluğuna dikkat çekilmektedir¹⁹⁸.

¹⁹³ YAYLALI, S., (2005), "An Old Babyonian Cylinder Seal from Daskyleion in Northwestern Anatolia", *AncNearEastSt*, 42, 299-311.

¹⁹⁴ KOPPENHÖFER, D., (2002), 328.

¹⁹⁵ BAKIR, T., (2003), 11.

¹⁹⁶ KOPPENHÖFER, D., (2002), "Die Bronzezeitliche Troia VI-Kultur und ihre Beziehung zu den Nachbarkulturen", *StTroica*, 12, 281-396.

¹⁹⁷ BAKIR, T., (2003), 11 ve dipnot 21.

¹⁹⁸ BAKIR, T.- GÜRTEKİN-DEMİR, R. G.- TANRIVER, C., (2003), 494-495.

S. Aybek tarafından yürütülen yüzey araştırmaları sırasında 2007 yılında keşfedilen bir yerleşme olan **Yakupdede Tepe**, Bursa, Mustafakemalpaşa ilçesi İncilipınar köyünün hemen doğusundaki Yakupdede Tepe'nin doğu yamaçlarında yer alan almaktadır. İleriki bölümde ayrıca değerlendirilecek olan Antik Çağ seramiklerinin haricinde tarih öncesi çanak çömlekler B. Aksoy tarafından değerlendirilerek M.Ö. 2. binyıla tarihlendirilmiřtir¹⁹⁹.

Bölgedeki birçok örnek gibi arkeolojik yüzey araştırmaları ile saptanmış yerleşmelerden **Akyarlar**²⁰⁰, **Bardakçı Tepe**²⁰¹, **Tütüncüyolu-Üyücek**²⁰², **Hasancık İni**²⁰³ ve **Gemlik-Kurşunlu**'da²⁰⁴ M.Ö. 2. binyıl malzemesine rastlanmıştır (*Harita 3.1*). Bardakçı Tepe malzemesi ve bölge dışındaki Marmara çevresinde gelen diğer yerleşmeler ile beraber incelenerek değerlendirilmiştir. Buna göre Bardakçı Tepe, diğer büyük yerleşmeler ile kıyaslandığında bir çiftlik ya da köy olarak nitelenmektedir. Ayrıca Bandırma çevresinde Troia ve D. H. French araştırmalarında yer almayan bir tür olarak bezeme-açıklı bir grubun olduğundan bahsedilmekte ve bu grup M.Ö. 2. binyıl malzemesi içinde deęerlendirilmektedir²⁰⁵. M. Özdoğan tarafından Demir Çağı olarak tanımlanan, Balıkesir, Gönen ilçesi Bölceağaç köyü yakınlarındaki Taşlıbayır yerleşmesi terminolojik ve tarihlendirme açısından sorunlu bir alandır. Taşlıbayır'ın tarihlendirilmesi yürütülecek kapsamlı araştırmalar ile mümkün olabilecektir²⁰⁶.

3.6. Tez Kapsamında Keşfedilen Yerleşmeler (Çizelge 3.1)

Tez kapsamında incelenen dönemlere dair tarafımızca yapılan arşiv ve arazi araştırmaları sırasında bazı yerleşmelerde tarih öncesi kalıntlarına rastlanmıştır. Bu alanların kimi tescilli, kimi ise tescilsiz olup, bugüne kadar hiçbir yayında

¹⁹⁹ AYBEK, S.- DREYER, B., (2016), 55, dipnot 236.

²⁰⁰ BAKIR, T., (1988), 78, dipnot 24.

²⁰¹ ÖZDOĞAN, M., (1991), 347-349.

²⁰² ÖZDOĞAN, M., (1989), 582, ÖZDOĞAN, M., (1991), 348.

²⁰³ YALÇIKLI, D., (2013), 21.

²⁰⁴ İstanbul Aya Sofya Müzesi Müdürlüğü tarafından yapılan bir araştırmada, tam konumu verilmeyen ancak Bursa, Gemlik ilçesi, Kurşunlu beldesi yakınlarındaki bir noktada toplamda altı adet kaya oygu mezar keşfedilmiştir. Etraftan bulunan çanak çömlek parçalarının "Phryg ve 2. Binin ilk yarısı" malzemesi ile benzerliklerinden bahsedilmektedir. BITTEL, K.- MANSEL, A. M.- ALKIM, U. B., (1953), "Summary of Archaeological Work in Turkey, 1952", *AnSt*, 3, 9-13.

²⁰⁵ ÖZDOĞAN, M., (1993), "Second Millenium of the Marmara Region", *Istanbul Mitteilungen*, 43, 151-163.

²⁰⁶ Bölgenin, Bronz Çağı sonu ile Demir Çağı arasındaki geçiş dönemi ve detayları ile ilgili sorunlar M. Özdoğan tarafından da belirtilmiştir. ÖZDOĞAN, M., (1993), 160-162.

anılmadığından dolayı arkeoloji dünyası tarafından bilinmeyen yerleşmelerdir (*Harita 3.1*). Tez içinde Prehistorik Çağlar olarak değerlendirilen M.Ö. 1. binyıl ve öncesine ait kalıntılar çok detaylı olarak araştırılmamış olduğundan dolayı dönem tayini yapılmayacak ve sadece tarih öncesi dönemler ismi ile anılacaktır.

Bu yerleşmelerden ilki Balıkesir, Bandırma ilçesinin yaklaşık 5 km. batısında yer alan, **Merinos Çiftliği** adı ile bilinen Koyunculuk Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü arazisi sınırları içinde kalan bir noktadadır. Alanın doğu, kuzey ve batısında küçük tepeler bulunmakta ve yerleşmesi çevrelemektedir. Bu yerleşme daha önce enstitü arazisinin sit değerlendirme çalışmaları sırasında tespit edilmiş²⁰⁷ ancak tarih öncesi dönemler olduğu rapor edilmemiştir. Yerleşme, ana kapıdan enstitü içine girildiğinde 1 km. sonra yolun batısında kalan ve bugün otlak olarak kullanılan arazilere yayılmış durumdadır (*Resim 3.14*). Yerleşme üzerindeki malzeme içinde sonraki bölümlerde anlatılacak diğer dönemlerin yanı sıra el yapımı ve açıkılı prehistorik çanak çömlek parçaları tespit edilmiştir. Alan bir höyük ya da yükselti olmayıp, düz yerleşmedir.

Arazi çalışmaları sırasında keşfedilen yerleşmelerin çoğu, doğusunda Uluabat Gölü, batısında Manyas Gölü olan alüvyal ovalarda yer almaktadır. Buna göre tez kapsamında keşfedilen ilk yerleşme bugün Karacabey-Bandırma yoluna yakın bir noktada, Karacabey ilçesine bağlı Fevzipaşa köyünün yaklaşık 2 km. güneydoğusunda yer almaktadır. **Saraylar Tepe** adı ile bilinen alan, kuzeyindeki yükselti silsilesinin en güney noktasında konumlanmıştır. Herhangi bir tescil kaydı bulunmayan alan, hemen güneyinden geçen Karaçay ve çevresindeki diğer derelere çok yakın ve de ovaya hâkim bir konumdadır. Araştırmalar sırasında taş ve çanak çömlek parçalarının, tuğla parçaları ile beraber tepe üzerinde birçok parsele yayıldığı (*Resim 3.15*), bu malzemelerden yapılara ait olduğu düşünülen büyük taş ve tuğla parçalarının çiftçiler tarafından tarlalardan toplanarak, tarlalara giden tali yolun çukur kısımlarına doldurulduğu tespit edilmiştir. Bulunan çanak çömlek parçaları arasında el yapımı ve açıkılı, gri, siyah ve kahverengi tonlarda örneklere rastlanmıştır. Yerleşme ovaya hâkim doğal bir yükselti üzerinde konumlanmış ve böylece taşkınlardan da korunaklı bir durumdadır. Bugünkü durumu ile alan bir höyük görüntüsünde değildir.

²⁰⁷ TAN, T.- KAYA, E., Bandırma Müzesi 29.05.2007 tarihli ve 2007/23 numaralı *Marmara Hayvancılık Araştırma Enstitüsü* raporu.

Uluabat ve Manyas Gölü arasında kalan ovada yer alan bir diğer yerleşme ise **Kayseri Çiftliği** adı ile tescil edilmiş noktadır. Kayseri Çiftliği, Bursa, Karacabey ilçesine bağlı Yolağzı köyünün yaklaşık 6,5 km. güneydoğusunda, ovanın ortasında kalan bir yükselti silsilesinin doğu ucunda yer alan bir tepedir. Alanda yapılan araştırmalar sırasında söz konusu tepenin üzerinde nitelikli arkeolojik malzemeye pek rastlanmamıştır. Tescilli alanın kuzey ucunda, su kanalına paralel giden yol ile doğu-batı doğrultulu diğer tali yolun birleştiği noktalarda (*Resim 3.16*) Antik Çağ malzemesinin yanında gri-siyah tonlarında el yapımı ve çark yapımı çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır. Bu buluntu yeri bugün alüvyonların doldurması sebebiyle neredeyse ova ile aynı seviyede olup herhangi bir höyük özelliği göstermemektedir, dolayısıyla güncel durumu ile bir düz yerleşme durumunda görülmektedir.

Bursa, Karacabey ilçesine bağlı Yolağzı köyünün hemen kuzeyinde yer alan köy mezarlığının da konumlandığı, etrafı yollar ile çevrili parseller **Yolağzı Höyük** adıyla tescil edilmiş bir alandır. Tescilli parsellerin batısından geçen dere ve hemen kuzeyindeki göletler çevredeki arazinin bugün dahi ne kadar sulak olduğunu kanıtlar niteliktedir (*Resim 3.17*). Burada yapılan çalışmalarda ilerideki bölümlerde ayrıntılı olarak değerlendirilecek olan Antik Çağ seramiklerinin yanı sıra gri-siyah tonlarında el yapımı, açkı ve yiv bezemeli çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır. Yolağzı yerleşmesi hemen güneyindeki yükseltelerin kuzey ucunda kurulmuş ve bugün sadece birkaç m. yüksekliğinde görülen bir höyüktür.

Yakınlardaki bir diğer yerleşme Gönü köyünün 2,5 km. güneyinde yer alan bir noktadadır. Bugün Karacabey Tarım İşletmesi Müdürlüğü arazisinde yer alan yerleşme doğusundaki tepe arazilerin en batısında yer almakta, hemen batısından yukarıda da anlatılan dere geçmektedir (*Resim 3.18*). **Tepecik** adı ile tescil edilen alandan çok yoğun olmasa da el yapımı ve çark yapımı gri ve kahverengi tonlarda çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Alanda yürütülen tarımsal faaliyetler neticesinde yer yer kireçli ana toprağın ortaya çıkmaya başlaması bu doğal yükselti üzerindeki yerleşmenin tamamen tahrip olduğunu düşündürmektedir.

Bekçikaya, Uluabat Gölü'nün güneybatısında, Bursa, Mustafakemalpaşa ilçesine bağlı Karaoğlan köyünün 1 km. güneyinde yer alan doğal bir tepenin güney ve batı yamaçlarında yer almaktadır. S. Aybek'in yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen alan, bu araştırmaların ardından tescil edilmiştir. Tepenin zaman zaman taş ocağı

olarak kullanıldığı ve hemen yakınında bir kuyu bulunduğu da rapor edilen bilgiler arasındadır²⁰⁸. Tez kapsamında yürütülen arazi çalışmaları sırasında alanın ziyaretinde, tepenin güneybatı yamaçlarında (*Resim 3.19*) Antik Çağ seramikleri dışında tarih öncesi kalıntılara da rastlanmıştır. Bunlar, gri ve siyah tonlarında, açkılı, çark veya el yapımı ve bazıları çizgi bezemeli çanak çömlek örneklerine ve çakmaktaşı alet parçalarına rastlanmıştır.

Arazi çalışmaları sırasında değerlendirilen prehistorik dönem yerleşmelerinin bir diğeri bugün Karacabey ilçesine bağlı Sultaniye köyünün 3 km. kuzeydoğusunda yer alan **Tepecik Çiftliği** olarak bilinen alandır. Tepecik Çiftliği, Uluabat ve Manyas Gölü arasındaki ovanın ortasında, yaklaşık 600x400 m. boyutlarında, doğal bir tepe üzerinde yer almaktadır. M. Özdoğan'ın yüzey araştırmaları sırasında da ziyaret edilen tepenin çok tahrip edilmiş bir Antik Çağ yerleşmesi ve mezarlığı olduğu rapor edilmiştir²⁰⁹. Yapılan incelemelerde tepenin üzerinde arkeolojik bir malzeme bulmanın çok zor olduğu görülmüş ve yapılan tahribatla bu noktalarda genelde kireçli ana toprak açığa çıkarılmıştır. Ayrıca tepenin kuzey bölümlerinde yer yer toprak almak suretiyle tahribatlar yapılmıştır. Ancak tepenin yamaçları ve çevre parsellerde yapılan araştırmalarda, güneybatı bölümünde görülen (*Resim 3.20*) Antik Çağ ve Orta Çağ malzemelerinin dışında, gri renkli, ağırlıklı çarkta, nadiren el yapımı ve kimi astarlı bazı çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır. Bu çanak çömlek parçalarına tepenin güneybatı yamaçlarının altında, malzemenin akarak indiği düşünülen parsellerde rastlanmıştır.

Tez kapsamında incelenen bölge dışında yer alsa da höyüklerin üzerinde yoğun olarak İlk Tunç Çağı ve M.Ö. 2. binyıl kalıntılarının görüldüğü Yenişehir Ovası'nda, Papatya köyünün hemen doğusundaki bir yerleşme **Asar Tepe**'dir. Ova seviyesinden yaklaşık 45 m. yüksekliğinde doğal bir tepe olan Asar Tepe, hemen doğusundan geçen dere ve ovaya hâkim ve yaklaşık 140 derecelik görüş açısına sahiptir (*Resim 3.21*). Bugün alanın otlak olarak kullanılmasından dolayı yüzey tam görülemez de saptanan Orta Çağ seramikleri haricinde, devetüyü, kırmızı ve gri tonlarında, el yapımı ve çark yapımı çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır.

²⁰⁸ AYBEK, S.- ÖZ, A. K., (2009), 330.

²⁰⁹ ÖZDOĞAN, M., (1989), 578, 582.

Miletopolis antik kenti günümüzde Bursa, Mustafakemalpaşa ilçe merkezinin yaklaşık 5 km. kuzeybatısında yer almakta ve bugün Bursa-İzmir karayolu kentin üzerinden geçmektedir (*Resim 3.22*). Bu yolun genişletme çalışmaları sırasında zaman zaman Bursa Arkeoloji Müzesi'nin antik kent üzerinde kurtarma kazıları olmuştur. Bu kazıların 2006 sezonunda kazılarında bulunup, müze envanterine kazandırılmış bir gaga ağızlı testi mevcuttur (*Resim 3.23*). Herhangi bir yayında neşredilmemiş eserin envanter fişinde, S8 açmasındaki pithos mezar içinde bulunduğu dair bilgiler yazılıdır. Çark yapımı, gaga ağızlı testi İlk Tunç Çağı sonu ve özellikle kulp şekli ve boynundaki memecik ile M.Ö. 2. binyıl başlarına tarihleniyor olmalıdır²¹⁰. Antik kent alanında tarih öncesi dönemlere ait mezarların olduğu belgelenmiş ancak bir yerleşime dair kalıntılara sınırlı çalışmalarda rastlanmamıştır.

Tez çalışmaları sırasında yürütülen, arşiv ve arazi çalışmaları sırasında tespit edilen en önemli prehistorik yerleşme şüphesiz ki Bursa, Osmangazi ilçesi, Osmangazi, Mollagürani, Kavaklı ve Alaaddin mahalleleri sınırları içinde kalan Hisariçi, **Prusa ad Olympum** adı ile bilinen kenttir (*Resim 3.24*). Bugün tamamen modern yerleşmenin altında kalmış olan antik kentte çalışmalar, Bursa Arkeoloji Müzesi'nin sürdürdüğü parsel kazıları ile yürütülmektedir. Ayrıca tezin ileriki bölümlere değinilecek olan tekil eserler de zaman zaman çeşitli bilim insanları tarafından incelenerek yayınlanmaktadır²¹¹.

Prusa ad Olympum en basit tanımıyla, Bithynia Kralı I. Prusias (228-182) tarafından kurulduğu yaygın olarak kabul edilen kentlerden biri, Olympos dağı kenarında olmalıdır. Benzer isimle bilinen diğer kentler ise; Gemlik körfezinin merkezindeki Kios'dan adı değiştirilen Prusias ad Mare ve doğu Bithynia'da Düzce, Konuralp mahallesinde yer alan Kieros'dan adı değiştirilen Prusias ad Hypium'dur.

Görüldüğü gibi hem kent isimlerindeki küçük fark²¹² hem de Kios ve Kieros gibi varolan kentlerin isimlerinin Prusias olarak değiştirilmesi araştırmacıları Prusa ad Olympum'un kuruluşu hakkında düşünmeye sevk etmiştir. Buna göre, kentten

²¹⁰ Eserin tarihlendirmesi Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Deniz SARI tarafından yapılmıştır, yardımı için kendisine teşekkür ederim.

²¹¹ Bk. Bölüm 2.

²¹² Antik kanyaklarda bu kentlerden Olympos kenarında olan; Prusa ya da Προυσα, diğerleri ise Prusias ya da Προυσιωσ olarak yazılmaktadır. (Plin.nat. V.148, Strab. XII 4.3)

bulunan yazıtları derleyerek bir kitap halinde yayınlayan T. Corsten tarafından, antik kaynaklar ve eldeki arkeolojik veriler karşılaştırılarak kentin kuruluşu hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır²¹³. Yapılan incelemede öncelikle Strabon'da Kroisos, Stephanos Byzantinos'da Kyros'a karşı savaşan Prusias tarafından kurulduğunun bildirildiğine değinilmektedir²¹⁴. Ayrıca kentin ismi ve kuruluşu hakkında daha önceki yayınlarda yapılan değerlendirmelerin desteği²¹⁵, etimolojik incelemeler²¹⁶ ve arkeolojik kanıt olarak sunduğu 3. yüzyıla ait steller ışığında kentin kuruluşunun Prusias I'den önce olduğunu ve kralın öncesinde de burada bir yerleşme olması gerektiğini vurgulamıştır²¹⁷.

Prusa ad Olympum ketinin I. Prusias'dan önce kurulduğu teorisi, bugüne kadar tüm bu öne sürülen literatür verilerinin yanı sıra heykeltıraşılık üslubu dolayısıyla 3. yüzyıla tarihlenmiş stellerin arkeolojik kanıt olarak sunulmasındaki zayıf noktalar²¹⁸ sebebiyle henüz kanıtlanamamıştır. Tüm bunlara ek olarak Bursa Arkeoloji Müzesi'nde 9636 envanter numarası ile korunan bir stel bulunmaktadır. Eser 90 x 35 x 8 cm. ölçülerinde dörtgen formlu ve üçgen alınlıklı bir mezar stelidir (*Resim 3.25*). N. E. Akyürek-Şahin tarafından yapılan çalışmalar sonrasında stelin, Pasikion isimli Kıbrıslı bir kadına ait olduğu üzerinde taşıdığı sekiz satırlık mezar şiirinden anlaşılmıştır²¹⁹. Eserin buluntu yeri envantere yazılmamış ancak müzeye kazandıran kişinin adı ve adresi yazılmıştır. Bu adres bugün Prusa ad Olympum ketinin hemen kuzeydoğusundadır. Kayıtlarda adres eserin buluntu yeri olarak not edilmemiştir ancak stelin çevirisini yayınlayan N. E. Akyürek-Şahin tarafından da kent civarından

²¹³ CORSTEN, T., (1989), "Zur Gründung von Prusa ad Olympum", *Tyche*, 4, 33-34.

²¹⁴ CORSTEN, T., (1989), 33, dipnot 3; iki yazardan birinin yanlış yazdığı düşünülmektedir. Ayrıca Herodotos'da geçen (1.28) Bithynialılar'ın Kyros'a karşı Kroisos'un yanında savaştıkları bilgisi ışığında bu iki yazarın da bilgilerini doğrulamaktadır.

²¹⁵ CORSTEN, T., (1989), 34, dipnot 8. Bunlara ek olarak İ. Taş da Orta Hitit Krallığı kaynaklarından bilinen Maşa kentini buraya lokalize edilmesini önermektedir.

²¹⁶ CORSTEN, T., (1989), 34, Atina'dan bulunmuş bir Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait stelde adı geçen Prouses'e dayanarak, Pr(o)usa ketinin etimolojik olarak Prou- isimli Bithynialı bir yönetici tarafından kurulmuş olması gerektiğini önerilmektedir. Bu kişinin, antik kaynaklara göre Kroisos'un yanında ya da karşısında savaşan Bithynialı yönetici olduğu savunulmakta, Strabon ve Byzantinos Stephanos'da anılan Prousius'ın bu isimden Hellenize edilmiş olduğunu iddia edilmektedir.

²¹⁷ CORSTEN, T., (1989), 34, yayınında PFUHL, E.- MÖBIUS, H., (1977), ve PFUHL, E.- MÖBIUS, H., (1979), 947 ve 1278 numaralı stellerden bahsetmektedir.

²¹⁸ CORSTEN, T., (1989), 34, Stellerden ilki çok iyi korunmamış diğeri ise daha iyi durumdadır.

²¹⁹ AKYÜREK-ŞAHİN, N. E., (2014), "Bursa Müzesi'nde Klasik Döneme ait Bir Epigram", in *In Memoriam Filiz Öktem* (eds. Akşit, C et al.), Ankara, 279-283.

bulunmuş olması önerilmektedir²²⁰. Ne yazık ki 5. yüzyıla tarihlenmiş bu stel de kentin erken tarihi ile ilgili kuvvetli bir arkeolojik kanıt olamamaktadır.

Kentin erken tarihi ilgili tüm bu teoriyi tamamen kanıtlayacak ve kentin ya da bu alanda konumlanmış kent öncesi yerleşmenin tarihini çok önlere çekecek kanıtlara Bursa Arkeoloji Müzesi'nin kent alanında yürüttüğü kazılar ile ulaşılmıştır. Bugüne kadar sürekli yerleşilen ve bugün de yapılaşma faaliyetlerinin denetimlerle sürdürüldüğü alanda öncül yerleşme ile ilgili ne yazık ki sağlam bir tabakalanma ilk kazılarda tespit edilememiştir. Buna rağmen kent alanının doğusundan gelen bu buluntular kent tarihinin yeniden değerlendirilmesine imkân vermektedir. Gri renkli çanak çömleğin hâkim olduğu buluntular arasında el yapımı ve çark yapımı örnekler bulunmaktadır (*Resim 3.26*). Yapılan ilk incelemelerde bu karışık malzeme grubunun içinde İlk Tunç Çağı sonundan itibaren tüm Tunç Çağı'na yayılmış ve hatta bazılarının 1. binyıla tarihlenebilecek parçaların olduğu tespit edilmiştir²²¹.

Bölgenin tarih öncesi ile ilgili anlaşıldığı kadarıyla bölge içinde kültürel bir devamlılığın olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle Tunç Çağları'nda bölgenin hem kültür hem yerleşim sayısı ve çeşitliliği dikkat çeker. Aynı zamanda bu yerleşmelerin Tunç Çağları sonrasındaki devamlılıkları ve Demir Çağı sorunu halen araştırılmak üzere beklemektedir.

²²⁰ AKYÜREK-ŞAHİN, N. E., (2014), 279.

²²¹ Söz konusu malzeme Bursa Arkeoloji Müzesi uzmanlarından Ebru DUMLUPINAR tarafından gösterilmiş, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyeleri Murat TÜRKTEKİ ve Deniz SARI tarafından yorumlanmıştır. Kendilerine nazik yardımları için teşekkür ederim.

4. BÖLGE TARİHİ

Bölge tarihi başlıklı bu bölümde bölge ile ilgili antik literatürde yer alan metinler, anekdotlar ve bazı epigrafik metinler kullanılmıştır. Kaynaklar, yazıldığı dönemden ziyade anlattıkları döneme göre kronolojik bir sıra ile incelenerek başlıklar halinde verilmiştir. Asıl olarak arkeolojik malzeme üzerine yoğunlaşan bu tezde, bölge hakkında literatürde az rastlanan her cümle dikkate değerdir. Bu sebeple antik kaynakların bazılarının anlattığı mitolojik hikâyelerin de gerçeği ne boyutta yansıttıkları tartışmalarına ya da yorumlarına değinilmeden, tamamen tarafsız olunarak bu bölüm içinde yer verilmiştir. Tüm bunlara ek olarak aşağıdaki bölümde de görüleceği üzere bölgenin isimlendirmelerinde, zaman içerisinde değişimler görülmektedir (*Çiz 4.1*).

4.1. Hitit Kaynakları

Yazılı kaynaklar üzerinde bölgenin tarihi, Hitit metinleri üzerinden yapılan lokalizasyon çalışmaları ile başlar. Orta Hitit kaynakları referans alınarak yapılan tarihi coğrafya ve lokalizasyon çalışmalarında, bölge ile eşleşen bir isim Maša'dır²²². Kelime anlamı olarak; çekirge, çekirge sürüsü ve kargaşa, karışıklık, ayaklanma gibi anlamları Maša, Orta Hitit Devri'nden itibaren yazılı belgelerde adı kısa ifadeler²²³ ile karşılaşılan hem bir kent, hem de bir bölgenin ismidir. İ. Taş tarafından incelenen Hitit metinlerinde Maša ülkesinin ismine ilk kez I/II. Tuthaliya'nın (1450-1420) hüküm sürdüğü yıllardaki metinlerde rastlanmış ve diğer metinlerden II. Muwatalli (1319-1282) dönemine kadar buraya birçok askeri sefer düzenlendiği, II. Muwatalli döneminden sonra Maša ülkesinin Hitit Devleti'ne bağlı kaldığı anlaşılmaktadır²²⁴.

Maša ülkesinin lokalizasyonu ile ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalarda ülkenin, Batı Anadolu'nun birçok farklı bölgesine ancak yoğunlukla Kuzeybatı Anadolu'ya lokalize edildiği göze çarpar²²⁵. Bu bağlamda yapılan son araştırmalarla Maša ülkesi, Aşuwa Birliği'ni oluşturan ülkelerden olan ve antik Artake ile ilişkilendirilen

²²² TAŞ, İ, (2007), "Hitit Metinlerinde Maša Ülkesi", *Arkeoloji ve Sanat*, 125, 15-34.

²²³ TAŞ, İ, (2007), Bölüm 3.1-13.

²²⁴ TAŞ, İ, (2007), 30.

²²⁵ İ. Taş öncesinde yapılan lokalizasyon çalışmalarının özeti için bk. TAŞ, İ, (2007), 17.

Artukka²²⁶ ve Balıkesir civarına verilen Karkışa yakınlarında olduğu, dolayısıyla bir kısmı antik Mysia ile de örtüşür şekilde lokalizasyonu Bursa-Adapazarı arasına önerilmektedir²²⁷. Bölgenin lokalizasyonunun yanı sıra Maşa kenti de Bursa, Osmangazi ilçesi, Tophane mahallesinde bulunan Prusa ad Olypium kentine lokalize edilmesi önerilmektedir²²⁸.

4.2. Hellen ve Anadolu Mitleri

Bölge ile ilgili Batı kaynaklı metinlerin, anlattığı dönem bakımından erken tarihler üzerine olanı Argonautlar'dır. Destanın günümüze kadar korunmuş bir versiyonu Apollonios Rhodios'un Argonautika adlı eserinde bölge içinde kalan kentlerde Argo gemisinin kahramanlarının bir takım maceraları anlatılmaktadır. Metindeki anlatım sırasına göre göre Thesselia, Iolkos'dan Iason ile beraber 50 kahraman, 50 kürekli gemileri Argo ile yola çıkarlar. Iason'un hakkı olan Iolkos tahtını alabilmesi için Kolkis'deki altın postu getirmesi üzerine yapılan bu yolculukta, Thrakia'nın güneyinden Çanakkale Boğazı'na girerler. Güneyden esen rüzgârın yardımıyla, anlatım sırasıyla, Dardania, Abydos, Perkote, Abarnis ve Pityeia'yı geçerek Arktonnesos'a ulaşırlar²²⁹.

Burada Artake Pınarı yakınlarına çapa taşlarını bırakır ve bölgede yaşayan Dolionlar'ın kralı olan Kyzikos ve eşi Kleite onlara sıcak ve misafirperver bir yaklaşım sergiler. Ertesi sabah gemiciler deniz yollarını gözlemlemek için Dindymon Dağı'na tırmanırlar. Gemide kalan Herakles'e adanın (Arktonnesos) diğer tarafında yaşayan altı kollu mitolojik yaratıklar saldırır. Herakles gemiyi savunurken ekibin diğer üyeleri de Herakles'in yardımına koşar ve gemiyi korurlar²³⁰.

²²⁶ ALPARSLAN, M., (2002), "Artukka: Aşşuva Ülkesi ve Lokalizasyonu", *AnadoluAraş*, 16, 23-34. Anılan yayında belirtilenin aksine Artake'nin 2. binyılı henüz arkeolojik kalıntılarla desteklenmemektedir. K. Bittel tarafından Erdek adıyla yayınlanan (BITTEL, K., (1934), *Prähistorische Forschungen in Kleinasien*, İstanbul, 125) buluntular; T. Wiegand tarafından Bandırma'da bir satışta görülmüş ve buluntu yeri belli olmayan mezar buluntusu eserlerdir (WIEGAND, T., (1904), "Reisen in Mysien", *AM*, 29, 287). Bu eserlerin bir kısmının Fitzwilliam Museum'da olduğu F. W. Hasluck tarafından söylenir (HASLUCK, F. W., (1910), 159, dipnot 3)

²²⁷ Maşa-Mysia lokalizasyonu savı Argonautika tarafından da desteklenmekte, eserde Kios bir Mysia kenti, bölge de Mysihlar'ın bölgesi olarak anılmaktadır. Bk. Bölüm 4.2.

²²⁸ TAŞ, İ., (2007), 31. Bu lokalizasyon her ne kadar fazla iddialı bir girişim olsa da bir önceki bölümde anlatıldığı üzere son araştırmalarla gerçekten de Prusa ad Olypium kentinde 2. binyıla ait çanak çömlek örnekleri tespit edilmiştir. Bk. Bölüm 3.6.

²²⁹ Apoll. Rhod., I.922-935. Kapıdağ Yarımadası (Arktonnesos) metinde ada olarak anılmaktadır.

²³⁰ Apoll. Rhod., I.961-1011.

Tekrar denize açıldıklarında bütün gün yelkenle yol aldıktan sonra gece ters esen rüzgârlar nedeniyle fark etmeden tekrar ada kıyılarına, Kutsal Kaya kenarında varırlar. Ne onlar ne de Dolionlar birbirlerini tanıyabilmişlerdir ki Dolionlar onları düşman farz ederek saldırmışlar ve yapılan savaş sonunda kahramanlar diğer Dolionlar ile beraber Kral Kyzikos'u da öldürdüklerini anlarlar. Kralın cenaze töreni ve onuruna yapılan oyunların ardından 12 gün boyunca denize açılmazlar. Ardından verilen tavsiye ile Dindymon'un tepesindeki Ana Tanrıça tapınağına çıkmaları ve kendilerini affettirmeleri istenir, ancak böylelikle fırtınalar dinebilecektir. Tanrıçaya yapılan sunular ve ritüellerin ardından sabaha karşı rüzgârlar diner ve adadan ayrılabilirler²³¹.

Rhyndakos'un denize döküldüğü yeri geçtikten sonra Mysia anakarasına Kioslular'ın, Argantheion Dağı kenarındaki topraklarına ulaşırlar. Burada dostça karşılanan Argonautlar, festival hazırlığındadırlar. Herkes bir işin ucundan tutmuşken Herakles'in dostu ve yardımcısı Hylas da elinde bir bronz testi ile ormana kutsal kaynaktan su almaya gider. Dönüş için acele etmekte, efendisi Herakles dönemden dönmüş olmayı ve hazırlıkları tamamlamayı arzulamaktadır. Pegai kaynağına varan Hylas burada nympheler ile karşılaşır. Dolunayın da tesiri ile kendinden geçen Hylas'ı nymphelerden biri cazibesi ile kanyanın içine çeker. Hylas'ın ardından Polyphemos onun ağlamasını duyar ve peşinden Pegai pınarına varır. Tüm çabalarına rağmen Hylas'ı bulamaz ve dönüşe geçer. Dönüş yolunda Herakles ile karşılaşır ve ona duruma anlatır. Herakles de aramalarına rağmen onu bulamaz ve üzgün bir şekilde dönüşe geçerler. Dönüş yolunda seher yıldızı dağların arasından yükselir ve Argonautlar uygun rüzgâr da olduğundan dolayı geride Polyphemos'u Mysler ile beraber Kios'un ağzında bir şehir kurması için bırakıp yollarına devam ederler²³².

Argonautika'da bölgede yer alan iki kent ve çevresinde geçen hikâyeler olması şaşırtıcı değildir. Lakin antik denizcilerin de sıklıkla uğradığı bir liman olan Kyzikos ve kendi bölgesinin önemli merkezi olan Kios, Antik Çağ boyunca önemlerini korumuşlardır. Apollonios Rhodios'un metnine göre Kyzikos ile ilgili bölümünde ilk dikkati çeken husus Kapıdağ Yarımadası'nın ada olarak tasvir edilmesidir. Ayrıca Dolionlar'ın ve de kentin limanlarının isimleri ile anılması, yakındaki Dindymon

²³¹ Apoll. Rhod., I.1012-1152.

²³² Apoll. Rhod., I.1153-1325.

Dağı ve üzerinde bir ana tanrıça tapınağının olduğundan bahsedilmesi bazı önemli hususlardandır²³³. Kios için ise Kyzikos'a oranla daha az maceranın yaşanmış olması, kent hakkındaki tasvirlerin az olmasına sebep olmuştur. Kios anlatılmadan önce Kyzikos'dan yola çıkan Argonautlar doğuya ilerlerken Rhydakos'un ağzını da geçerler. Apollonios Rhodios'un metninde Kios'un aynı isimli nehrin yanında Polyphemos tarafından kurulduğundan²³⁴ ve bölge çevresinin ormanlık olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca ormandan dönüş yolunda dağların arasından doğan seher yıldızı anlatımı, doğu yönünde neredeyse tamamen dağlar ile çevrili olan bölgenin doğru bir tasviridir. Ayrıca Hylas Strabon döneminde bile Kios'da bir dağlara yayılma festivali sırasında aranırcasına ormanlarla adının çağırıldığı bilinmektedir²³⁵.

Yazılı kaynakların anlattığı erken dönemlerden bir diğeri de Troia Savaşı veya öncesi dönemlerin anlatıldığı anekdotlardır. Herodotos tarafından, Dareios'un Skyth Seferi anlatılırken kıyaslama yaptığı olaylardan biri olarak; "Mysler ve Teukrialılar'ın, Troia olaylarından önce Bosphoros'u geçip Avrupa'ya atıldıkları ve bütün Thraklar'ı egemenlikleri altına aldıktan sonra İonia Denizi'ne doğru indikleri ve güneyde Peneios Irmağı'na kadar ulaştıkları sefer" diye anlattığı bir olay mevcuttur. Kendisinin de andığı gibi bu sefer Anadolu'dan Avrupa içlerine yapılan ve büyüklüğü ile Dareios'un seferi ile kıyaslanan bir harekettir ve pasajda anıldığı gibi Herodotos bu olayı Troia Savaşı öncesine vermektedir²³⁶.

Savaşın hemen öncesindeki bir süreci anlatan metinlerde ise bölge olarak Mysia ismi Auge ve Telephos ile ilgili mitolojik metinlerde anılır. Pseudo-Apollodoros ve Hyginos tarafından anlatılan bu bölümde ufak farklar mevcuttur. Herakles tarafından hamile bırakılan Athena rahibesi Auge, hamileliğinin ortaya çıkmasının ardından rahipler tarafından ölüme mahkûm edilip babasına teslim edilir. Öldürüleceğini

²³³ Metinle ilgili detaylı analiz ve değerlendirmeler için bk. KOÇHAN, N., (2004), "Argonautlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı", in. *60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan; Anadolu'da Doğdu* (ed. T. Korkut), İstanbul, 423-426.

²³⁴ Kentin kurucusu olarak farklı kaynaklarda ve Herakles de anılır. Bk. SOURVINOU-INWOOD, C., (2005), *Hylas, the Nymphs, Dionysos and Others*, Stockholm, 247, dipnot 20-21.

²³⁵ Strab. XII.4.3. Kent, Strabon tarafından Prusias olarak anılmakta eski isminin Kios olduğu da belirtilmektedir.

²³⁶ Hdt. VII.20. Bu pasaj ile ilgili yorumlar için bk. HOW, W. W.- WELLS, J., (1928), *A Commentary on Herodotus*, Oxford, 133-134.

anlayan Auge doğurduğu bebeğini Parthenios Dağı'nda bırakarak Mysia'ya kaçar. Auge, Mysia Kralı Teuthras tarafından evlat edinilir²³⁷.

Bir geyik tarafından emzirilerek büyüyen Herakles ve Auge'nin oğlu Telephos, annesini aramak için Mysia'ya gelir. Hyginos'un anlattığına göre Mysia Kral Teuthras, Mysia'yı yağmalamak isteyen Aphareos'un oğlu Idas'a karşı ülkeyi korursa kızı Auge'yi ona vereceğine söz verir. Düşmanları yenen Telephos'a kral tarafından kendi annesi Auge eş olarak verilir. En nihayetinde anne ve oğul birbirlerini tanır ve Telephos, annesi Auge'yi kendi ülkesine götürür²³⁸.

Pseudo-Apollodoros'un anlattığına göre ise Mysia'yı yağmalayan Akhalar'dır. Troia'ya giden yolu bilmediklerinden dolayı buraya gelirler ve burayı Troia sanarak harap ederler. Telephos tarafından silahlandırılan Mysler, Akhalar'ı ülkelerinden kovalarlar. Bu esnada Telephos, Akhilleus tarafından mızrak ile yaralanır²³⁹. Yenilginin ardından Akhalar, Mysia'dan ayrılır, Aulis ve Argos'a geri dönerler. Bu ayrılış tarihi Pseudo-Apollodoros tarafından Helena'nın kaçırılışının iki yıl sonrasında verilir²⁴⁰. Homeros tarafından ise Akhalar'ın etrafı surla çevrili olduğunu gördükleri Troia Savaşı öncesinde çevredeki topraklara saldırdıkları ve bu saldırılardan birinde bilerek²⁴¹ ya da kazara²⁴² Mysia'ya gelmeleri fikri ışığında burada kastedilen Mysia'nın, bölge dışında kalan ve Ege Denizi kıyılarındaki güney bölümü olmalıdır.

Homeros tarafından Troialılar'ın müttefikleri arasından bölge ile ilgili, başlarında Lykaon'un ünlü oğlu Pandaros olan, Aisepos'un suyunu içen Ida'nın dibindeki Zeleia'da²⁴³ oturanlar, Odios ve Epistrophos tarafından komuta edilen, gümüş yurdu, uzak Alybe'den gelen Halizonlar²⁴⁴, Khromos ve bilici Ennomos'un başında olduğu

²³⁷ Apollod. III. 9. 1. Hyg.fab. 99. Strabon tarafından ise evlendikleri aktarılır. Strab. XII.8.4.

²³⁸ Hyg.fab. 100.

²³⁹ Apollod.epit. III. 17.

²⁴⁰ Apollod.epit. III. 18.

²⁴¹ Hom. II. IX. 328-329.

²⁴² Apollod.epit. III. 17.

²⁴³ Bugüne kadar Gönen, Sarıköy yakınlarındaki tepe üzerine lokalize edilen kent. Bk. Bölüm 6.

²⁴⁴ Halizonların yaşadığı yer henüz bilinmemektedir. Strabon tarafından XII.3.20'den itibaren Halizonlar'ın kökeni farklı görüşler ile tartışılır. XII.3.22'de anlattığı Miletoslu Hekataios'a ait pasajda, Halizonlar ile ilgili Alazia kentinin, Daskylitis Gölü'nden çıkan Odryses Irmağı yakınında olduğu ancak şimdi (6-5. yüzyıl?) terk edilmiş olduğu, Halizonların Kyzikos hiterlandı sınırına kadar uzanan köylerde yaşadıkları ve Apollon'a tapındıkları belirtilmiştir. Elialı Menekrates tarafından ise Myrleia'nın üst bölgesinde Halizonlar tarafından işgal edilmiş bir bölge olduğundan bahsettiğini

Mysler²⁴⁵, Prokys ve Askanios tarafından yönetilen Phrygler²⁴⁶ anlatılır²⁴⁷. Bunlara ek olarak Homeros'un Odysseia eserinde ve Pseudo-Apollodoros tarafından Mysia'dan Telephos'un oğlu Eurypylos'un da yanında büyük miktarda kuvvetle beraber ittifaka katıldığı anlatılmaktadır²⁴⁸.

Troia Savaşı'ndan sonra olan olayların Strabon tarafından anlatıldığı sırada, bölgede de Phrygler'in Kyzikos dolaylarını kolonize ettiğinden bahsedilir. Yine bu bölümde Mysler'in ise güneyde, sonraları Lydler tarafından alınacak olan Thebe Ovası'nı kolonize ettikleri anlatılır²⁴⁹.

Antik literatürde²⁵⁰ Aiol Kolonizasyonu olarak geçen olaylar zinciri Troia Savaşı'nın kazanılmasından sonra Kıta Yunanistan'dan gelen istilacılar tarafından Kuzeybatı Anadolu'nun, antik kaynakların belirttiğine göre kolonize edilmesidir. Aiol Kolonizasyonu Strabon tarafından, Ion Kolonizasyonu'nun dört kuşak öncesine veriliyor olsa da²⁵¹, literatür üzerinden yapılan karşılaştırmalı çalışmalarla 1120-1102 yılları arasında yaşanmış olduğu ileri sürülmektedir²⁵². Gerçekliği ya da gerçeklik boyutu, arkeolojik açıdan henüz desteklenemeyen²⁵³ bu olaylar sırasında Daskyleion yakınlarındaki Kyzikene olarak belirtilen bölgenin Penthilos oğlu Arkhelaos (Ekheleas) tarafından kolonize edildiği Strabon²⁵⁴ ve diğer antik yazarlar²⁵⁵ tarafından anlatılmaktadır.

aktarır. Strabon ise onların görüşlerini kanıt açısından yetersiz bulur. Halizonları İonia civarına lokalize edenleri de yetersiz bulur en sonunda Mysia, Teuthrania bölgeleri için uygun olacağı kanaatine varmıştır. Strab. XII.3.20-22.

²⁴⁵ Iliada'da Mysialılar, mağrur ve yüce gönüllü sıfatları ile anılır ve ayrıca bir zamanlar Priamos'a gönderdikleri görkemli bir hediye olarak nitelenen katırlardan bahsedilir. Hom. II., 10.429, 14.512, 24.277.

²⁴⁶ Phrygia genellikle Sangarios Nehri yakınlarında olarak nitelenir. Hom. II., 3.182, 16.717.

²⁴⁷ Hom. II., II.824-863.

²⁴⁸ Hom. Od. XI.518-520. Apollod.epit. V. 12.

²⁴⁹ Strab. XIII.1.8.

²⁵⁰ Hadisenin antik literatürdeki yeri ve analizi için bk. DEMİR, M., (2001), "Making Sense Of The Myths Behind Aiolian Colonisation", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 107-141.

²⁵¹ Strab. XIII.1.3.

²⁵² DEMİR, M., (2001), 128-129.

²⁵³ ROSE, C. B., (2008), "Separating Fact from Fiction in the Aiolian Migration", *Hesperia*, 77.3, 399-430.

²⁵⁴ Strab. XIII.1.3 T. Corsten tarafından Strabon'da geçen *περαιώσαι τον Αιολικόν στόλον* ifadesinden yola çıkarak Daskyleion'un, Daskyleion ad Mare olduğu iddia edilmektedir. CORSTEN, T., (1988), 57, 66-69.

²⁵⁵ DEMİR, M., (2001), 119 vd.

4.3. Bölge Adlandırmaları ve Halkları

Herodotos'un genişliğinin beş yüz, uzunluğunun bin dört yüz stadia olduğunu aktardığı²⁵⁶ Propontis'in, güneydoğusu olarak tez kapsamında isimlendirilen bölge, tarihsel süreç içinde Mysia, Hellespontos Phrygiası ve Bithynia gibi genel adlandırmalar içinde değerlendirilen bölgenin siyasi tarihinden önce söz konusu halklar hakkında antik kaynaklarda anılan köken tartışmalarına değinmek yerinde olacaktır. Yaşayan halklarının ve sınırlarının incelenen dönem içinde hiçbir zaman çok net olmadığı²⁵⁷ bölgede, bu halklar ile ilgili tespit edilen ışığında kökenlerine dair değerlendirmelerde bulunmaya çalışılacaktır.

4.3.1. Mysler'in Yurdu ve Kökenleri

Maşa-Mysia lokalizasyonu da kabul edilirse Orta Hitit yazılı kaynakları, Argonautika ve Iliada'da da geçen bir isim olarak Mysia ve Mysler bölge içinde yaşayan ve yazılı tarihten bilinen halklarının en eskisini oluşturur. Klasik anlamda bilinen Mysia ya da Mysler'in yayılım alanı, bugün hem Marmara hem de Ege Denizi'ne kıyısı olan, Balıkesir ilinin tamamı, güneybatıda İzmir ilinin kuzeyi, doğuda da Bursa ve Kütahya illerinin batısına kadar uzanan geniş bir bölgedir.

Bu bölümün başında Hitit metinleri kaynaklı Maşa/Mysia lokalizasyonu anlatılırken, söz konusu lokalizasyonun Bursa-Adapazarı civarına verildiğinden bahsedilmiştir²⁵⁸. Apollonios Rhodios'un Argonautikası'nda da Kios ve çevresinin Mysler'in ülkesi olduğundan da bahsedilmektedir²⁵⁹.

Strabon tarafından Mysia ve Mysler'in yaşadığı bölge için anlatılan bir ayrı husus da Mysler'in önceleri Olympos Dağı civarında yaşadıkları, sonra Thrakia'dan (Troia Savaşı öncesinde?) gelen Phrygler'in buraları ele geçirince Mysler'in güneye, Kaikos kanyasının üst tarafına yani İç Mysia'ya yerleştiklerini anlatılır²⁶⁰. Plinius ise

²⁵⁶ Hdt. IV.85. Bu ölçülerden genişliği bildiren, İzmit Körfezi'nden, Çanakkale Boğazı'nın başladığı Parion açıklarına kadar ölçüldüğünde yaklaşık olarak doğru çıkar.

²⁵⁷ Sebepleri için bk. Strab. XII.4.4.

²⁵⁸ Bk. Bölüm 4.1.

²⁵⁹ Bk. Bölüm 4.2.

²⁶⁰ Strab. XII.8.3.

Mysler'i, Phrygler ve Bithynler ile beraber Avrupa'dan gelen kavimler arasında gösteren yazarlar olduğunu söyler²⁶¹.

Yukarıda değinilen bir diğer konu olan, Troia Savaşı öncesinde geçen Telephos efsanesinde Mysia olarak anlatılan ve Akhalar'ın Troia yerine yanlışlıkla yağmaladıkları bölge ise Mysia'nın Ege kıyılarındaki güney bölümü olmalıdır. Homeros tarafından Iliada'da her ne kadar ülkelerinin kesin konumları ile ilgili bilgi verilirse de Mysler'e değinilmektedir. Strabon tarafından Homeros üzerine yapılan değerlendirmede, Mysia'nın (batı) sınırının Aisepos Nehri olduğu söylenir²⁶².

Bunların yanında Pseudo-Skylaks tarafından da Kios kenti Mysia bölgesi içinde incelenir²⁶³ ve yine kendisi tarafından Mysler ile Phrygler'in Askania Gölü çevresinde yaşadıklarından bahsedildiği de Strabon tarafından aktarılır²⁶⁴. Ayrıca Antandros ile Teuthrania arasındaki toprakların da Lydia'ya dâhil edilmeden önce Mysia olduğu kendisi tarafından aktarılmaktadır²⁶⁵. Herodotos tarafından Kroisos'un anlatıldığı bir bölümde Olympos Dağı çevresi Mysia olarak anılır²⁶⁶.

Mysler'in kökenleri konusunda Antik Çağ'da da tartışmalar olduğu Strabon tarafından aktarılmaktadır. Strabon kendi döneminde Bithynia olarak bilinen bölgede eskiden Mysler'in yaşadığını ve de bunun Mysler'in Thrak olduklarına bir kanıt olduğunu söyler. Antik yazarlardan alıntı yaparak; Euphorion'a ait; "Mysia Askanios'un kıyılarında", Aitolialı Aleksandros'a ait; "Silenos ve Melia'nın oğlu olan Dolion'un oturduğu Askania Gölü kıyılarında ve Askania Irmakları boyunca yaşayanlar" ve Dionysios ait; "Mysia Bosphorosu" ifadelerini buna kanıt sayar. Dahası, kendi zamanının Bithynleri'nin eskiden Mysler olarak adlandırıldığını ancak sonralarda buraya yerleşen Thraklar'dan sonra Bithynler ismini aldıklarını bildirir²⁶⁷. Bir diğer husus, Strabon kendi zamanındaki söylencelere göre Mysler'in, Moeis denen Thraklar'ın kolonisti olduğunu aktarır. Bazı diğer kavimlerin arasındaki benzerlikleri sayarken Mysler ile Moeisler'in aynı millet olduğunu kendisi de

²⁶¹ Plin.nat. V.41.

²⁶² Strab. XII.4.6.

²⁶³ Skyl. 93.

²⁶⁴ Strab. XII.4.8.

²⁶⁵ Skyl. 98.

²⁶⁶ Hdt. I.36.

²⁶⁷ Strab. XII.4.8. Strabon belki de yerel halk Myslerin, Thrakia'dan gelenlerle karışarak asimile olduklarını kastetmektedir.

söyler²⁶⁸. Bu benzerliklere dair ifadeler Plinius'da da geçmektedir²⁶⁹. Mysler'in Moeisler'den ayrılarak Anadolu'ya gelen bir kavim olduklarına dair görüşler de mevcuttur²⁷⁰.

Öte yandan Strabon, Antik Çağ'daki Mysler'in Lyd kökenli olduklarına dair görüşleri de irdelerek anlatır. Buna göre Lydialı Ksanthos ve Elaialı Menekrates'e atıfta bulunarak Lydçe'deki mysos kelimesinin gürgen ağacına karşılık geldiğini ve Mysia Olympos'u civarında çok sayıda gürgen ağacı olduğunu söyler. Yine bu yazarlara atıfta bulunarak Lydia halkının onda birinin buraya gönderildiğinden de bahseder. Daha önemlisi Strabon, Mysçe'nin Lydçe ve Phrygçe'nin karışımı bir dil olduğundan bahseder²⁷¹. Ayrıca Herodotos tarafından da Mysler ve Lydler'in, Karlar tarafından kardeş uluslar olarak addedildiğini bildirmektedir²⁷². Herodotos'un başka bir pasajında Mysia'nın Lydler tarafından kolonize edildiğinden de bahsedilir²⁷³.

Epigrafik buluntularla kesin olarak kanıtlanamamış olsa da bugüne kadar tespit edilmiş bir yazıttan bilinen bir dilin Mysçe olabileceği konusunda düşünceler bulunmaktadır. Söz konusu yazıt Mysia-Phrygia sınırında, Kütahya, Tavşanlı ilçesi Üyücek köyünde 1926 yılında bulunmuş olan bir yazıttır. Yapılan incelemeler sonucunda yedi satırlık yazı ve insize hayvan betimini içeren eserdeki dilin hem Phrygçe hem de Lydçe ile benzerlikleri irdelenmiştir²⁷⁴. Okunabilen kelimelerden yazının Hint-Avrupa kökenli bir dile ait olduğu, ancak bölgede konuşulmuş olması kuvvetle muhtemel dil olan Mysçe ile ilgili bugün bilinen birkaç kelimenin²⁷⁵ yazıtta bulunmaması sebebiyle yazıtın başka örneklerden de bilinmeyen Mysçe olarak değerlendirilmesine temkinli bir şekilde yaklaşılmaktadır.

Yukarıda anılan tüm bu hususlar ışığında Mysler'in Anadolu'ya mu yoksa Phrygler ve Bithynler'den önce Anadolu'ya gelen Avrupalı bir kavim mi olduğuna dair tespitte bulunmak çok zordur. Arkeolojik kanıt olmaksızın aydınlatılamayacak bir diğer

²⁶⁸ Strab. XII.3.20.

²⁶⁹ Plin.nat. V.41.

²⁷⁰ AKŞAR, A., (2008), *Eskiçağ Literatüründe Mysia; Coğrafya Kentler ve Kültler* (Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Balıkesir. 16, dipnot 1.

²⁷¹ Strab. XII.8.3.

²⁷² Hdt. I.171.

²⁷³ Hdt. VII. 74.

²⁷⁴ COX, C. W. M.- CAMREON, A., (1932), "A Native Inscription from thr Myso-Phrygian Borderland", *Klio*, 25, 34-49.

²⁷⁵ COX, C. W. M.- CAMREON, A., (1932), 47, dipnot 2.

husus da Moeisler ile Mysler arasındaki muhtemel bağlantıdır. Ancak yukarıda da değinildiği gibi Antik Çağ içinde Mysler'in, dil bakımından da Lydler ve Phrygler ile paralellik gösterdikleri antik yazarlarca anlatılır. Bu bağlamda Üyücek yazıtı eğer Mysçe kabul edilirse, epigrafik kanıtlarla, Thraklar ve Bithynler'den ziyade Lydler ve Phrygler ile daha yakın olmaları daha muhtemel gibi gözükmektedir. Ancak yüzyıllar boyunca bölgelerindeki hareketlilikler bakımından Mysler ile diğer kavimlerin sürekli yer değiştirerek yaşadıkları var sayılırsa kökenler konusunda bir sonuca varmanın ne kadar zor olabileceği anlaşılacaktır.

4.3.2. Phrygler'in Yurdu ve Kökenleri

Phrygler'in yurdu ya da Phrygia bölgesi Antik Çağ boyunca İç ve Kuzeybatı Anadolu'nun büyük kısmını tanımlamada kullanılan bir terimdir. Phrygia'nın sınırları dönemler içinde çokça değişmiş olmakla beraber, doğuda Assur, batıda Hellenler ile ilişkileri olduğu bilinen Phryg Krallığı döneminde bilinen Phrygia'nın çok daha ötesine yayılmışlardır²⁷⁶. Bugün Orta Anadolu'daki bilinen sınırlarına ek olarak doğuda Halys'e yani modern Kızılırmak'a, güneybatıda Burdur ve Elmalı Ovası ve kuzeybatıda Bandırma bölgesine kadar uzandıkları bilinmektedir²⁷⁷.

Mysler ile ilgili bir görüşte olduğu gibi Phrygler'in de Thrakia üzerinden geldikleri üzerine yayın olarak kabul edilen bir görüş vardır. Antik literatürde bu göç²⁷⁸ çoğu kaynak tarafından Troia Savaşı öncesine tarihlendirilirken²⁷⁹, Strabon'un aktardığı Lydialı Ksanthos'a göre ise bu göç Troia Savaşı sonrasında olmuştur²⁸⁰. Avrupa'dan Anadolu'ya Thrakia, boğazlar ve adalar üzerinden yapılan bu göç dalgaları ile ilgili; Troia VIIIb1 ve VIIIb2 (1200-1050 civarı) ve Gordion YHSS8, 7B ve 7A (1100-900 civarı) tabakalarında el yapımı kaba çanak çömleklerin görülmesi ve bunlarla ilişkilendirilen farklılıkların ortaya çıkması arkeolojik kanıtlar olarak kabul edilmektedir²⁸¹.

²⁷⁶ TÜFEKÇİ-SİVAS, T., (1997), *Eskişehir, Afyonkarahisar, Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul.

²⁷⁷ TÜFEKÇİ-SİVAS, T., (1997), 27.

²⁷⁸ Hdt. VII.73.

²⁷⁹ Strab. XII.8.4.

²⁸⁰ Strab. XIV.5.29. Strabon bu anekdot üzerine, Homeros'dan öğrendiği, Troialılar'ın müttefiki olan ve Sangarios boyunda yaşayan Phrygialılar bilgisini kullanarak ilgili pasajda konuyu tartışır.

²⁸¹ TÜFEKÇİ-SİVAS, T., (1997), 20-21.

Phrygler tarafından iskân edilmiş, bölge sınırları içinde kalan bölümün, bir yayılım alanı olmasından ziyade, Thrakia üzerinden yapılan göçlerinin ardından yerleşilen ana yurtlardan olduğu düşünülmektedir. Bu konu ile ilgili Strabon tarafından Thrakia'dan gelen Phrygler'in Olympos Dağı civarında yaşayan Mysler'in topraklarını ele geçirip onları buradan sürdükleri anlatılır²⁸². Öyle ki yukarıda da anıldığı gibi Troia Savaşı öncesinde, Phrygler'in Askania Gölü çevresinde Mysler ile komşu olarak yaşadıkları antik kaynaklarca aktarılmaktadır²⁸³. Savaş sonrasında ise batıya doğru yayılarak Kyzikos dolaylarına yerleştikleri Strabon tarafından bildirilmektedir²⁸⁴.

Tüm bunların yanı sıra bölge hakkında Pseudo-Skylaks tarafından da, Myrleia'dan Abydos'a kadar olan kıyı şeridindeki Hellen kentlerinin olduğu bölgenin Phrygia olduğu anlatılır²⁸⁵. Ayrıca Strabon'un aktarımı ile Pseudo-Skylaks'ın Phrygler'in Askania Gölü çevresinde yaşadıkları da bildirilmektedir²⁸⁶. Bölge, Phrygia ve Lydia krallıklarının hâkimiyeti ardından, Akhaimenid İmparatorluğu'na bağlandıktan sonra Hellespontos Phrygiası ismi ile Daskyleion merkezli satraplık yönetimi altında idari bir bölge olmuştur²⁸⁷.

4.3.3. Bithynler'in Yurdu ve Kökenleri

Bithynia klasik anlamda incelenen dönemin sonrasında ortaya çıkan aynı isimli krallığın sınırları ile değerlendirilen topraklardır. Buna göre doğuda Bolu, kuzeybatıda Bosphoros, güneybatıda Bursa, güneyde Bilecik ve Eskişehir il sınırlarının kuzeyine kadar uzanan bir bölgedir. Ancak incelenen dönem içinde egemenlik alanları doğuda Heraklia Pontika, batıda Kalkhedon, kuzeyde Karadeniz, güneyde ise İzmit Körfezi ile sınırlıdır²⁸⁸. Pseudo-Skylaks tarafından ise Mariandyner'in ülkesinden sonra gelen, Thrakia Bithynleri olarak adlandırdığı halkın bölgesi vardır. Karadeniz ve Marmara Denizi kıyılarındaki kentleri saydığı

²⁸² Strab. XII.8.3.

²⁸³ Bk. Bölüm 4.2.

²⁸⁴ Strab. XIII.1.8.

²⁸⁵ Skyl. 94. Eserin, Hellespontos Phrygiası hakkındaki değerlendirmelerinin analizleri için bk. MAFFRE, F., (2006), "Phrygie maritime, Phrygie hellespontique, satrapie de Phrygie hellespontique face au Pseudo-Skylax § 93-96", *CollAn*, 5, 127-198.

²⁸⁶ Strab. XII.4.8.

²⁸⁷ BAKIR, T., (2003), 6-7.

²⁸⁸ GÜNEY, H., (2014), "Hellenistik Dönem Öncesi Bithynia'da Hellen Kolonileri ve Bithynialılar Arasındaki İlişkiler", *Belleten*, 282, 407-434.

için doğudan başlayarak Kocaeli Yarımadası'nı dolaştığı için burayı çok büyük bir ülke olarak addeder. Bölgenin sınırlarını Olbia Körfezi ile bitirir²⁸⁹.

Genel olarak antik kaynakların da ışığında bölgenin sakinleri olan Bithynler'in Thrak kökenli oldukları ve yaşadıkları topraklara çeşitli olayların sebep olduğu göçler ile geldikleri görüşü hâkimdir. Herodotos'un verdiği bilgilere göre de Asia'ya geçtikten sonra Bithyn adını alan Thraklar, Mysler'i ata yurtlarından kovmuşlardır²⁹⁰. Thukydides de bölge sakinlerini Asya tarafında oturan Bithynia Thrakları olarak anar²⁹¹ Strabon'un fikrine göre bölgedeki yerli halk olan Mysler, buraya sonradan gelen Thraklar ile kaynaşarak Bithyn ismini kabul etmişlerdir²⁹². Yukarıda da anıldığı gibi, bazı antik yazarlar tarafından Bithynler'in de Avrupa'dan gelmiş oldukları Plinius tarafından aktarılmaktadır²⁹³. Homeros'da adı geçmeyen Bithynler'in, o tarihte bölgelerinde olmadıkları, Herodotos tarafından, Kroisos'un hâkimiyeti altındaki milletler arasında gösterilmeleri²⁹⁴ ile söz konusu tarihlerde yukarıda sınırları anılan bölgede yerleşik olduklarını gösterir.

4.3.4. Diğer Halkların Yurtları ve Kökenleri

Dolionlar, Mysler ile beraber yazılı metinlerde adı geçen en erken halklardan biridir. Argonautika'da Kyzikos ve civarında yaşadığı aktarılan bu halkın, Argonautlar ile iyi ilişkiler kurdukları metinde aktarılmaktadır²⁹⁵. Strabon Dolionlar'ın Kyzikos civarında yaşadıkları ancak diğer halklarla olan sınırlarının net olmadığını²⁹⁶, Dolionlar'ın Olympos Dağı civarında yaşayanlar halklar arasında olduğunu ve kendi zamanında Dolionlar'ın Aisepos'dan Rhyndakos'a kadar olan bölümle yaşadığını aktarır, çevredeki diğer bölgelerin de Dolionlar gibi, kendi döneminde Kyzikos'a bağlı olduğu bilgisini de verir²⁹⁷. Ayıca Dolionlar'ın Homeros dönemi öncesinde ya da Homeros tarafından yapılan sınıflandırmada Phrygler içinde değerlendirilmiş

²⁸⁹ Skyl. 92.

²⁹⁰ Hdt. VII.75.

²⁹¹ Thuk. IV.75.

²⁹² Strab. XII.3.3. Bu anlatım ile bölgeye gelen Thrak kökenli kavimlerin buradaki Mys kültür ve kimliğini asimile etmiş olduğu düşünülebilir.

²⁹³ Plin.nat. V.41.

²⁹⁴ Hdt. I.28.

²⁹⁵ Bk. Bölüm 4.2. Strabon da Apollonios Rhodios'un eserine atıfta bulunur. Strab. XIV.5.29.

²⁹⁶ Strab. XII.4.4.

²⁹⁷ Strab. XII.8.10.

olabileceğinden bahseder²⁹⁸. Aitolialı Aleksandros'un, Dolionlar'ın Askania Gölü ve Askania Çayı kenarında oturduklarını söylediği de Strabon tarafından aktarılmaktadır²⁹⁹. Ayrıca Kyzikos'un güneyinde kalan ova bölümler Strabon'da Dolionlar'dan gelen adlandırma ile Dolionis olarak anılmaktadır³⁰⁰. Dolionlar'ın Pelasg kökenli oldukları, Thesselia'dan gelen Aiol kolonizasyonu ile de ilişkilendirildikleri olmuştur³⁰¹. Plinius kendi döneminde Dolionlar'ın Dindymisler gibi Dindymon Dağı'nın doruklarında oturduklarını aktarır³⁰².

Bebrykler bölge sınırları içinde anılan diğer halklardan biridir. Bebrykler'in ülkesi, Argonautlar'ın Mysia'dan ayrıldıktan sonra bir gün bir gece sonrasında ulaştıkları yerdir. Bu anlatıma göre Bebrykler'in ülkesi, bölgenin kuzeydoğusunda kalmaktadır. Strabon'a göre bu halk Mysia'ya yerleşen Bithynler'den önce buraya gelip yerleşmiş Thrak kökenli bir halktır³⁰³. Homeros tarafından anılmadıklarını³⁰⁴ ve Troia Savaşı sonrasında yaşanan bölgesel değişimler sırasında Bebrykler'in bu bölgeye geldiklerine değinir³⁰⁵. Ancak başka bir bölümde Dolionlar ile beraber Bebrykler'in de ozan tarafından Phrygler içinde değerlendirildiğini söyleyerek önceki söylediği ile çelişir³⁰⁶. Bebrykler'in zamanla yok olmadan evvel Bithynia'dan Troas'a kadar olan bölümde yaşamış olduklarına, Thrak kökenlerinden, Anadolu'lu olduklarına dair farklı görüşler bulunmaktadır³⁰⁷.

Mygdonlar bölge içinde adı geçen bir diğer halktır. Antik kaynaklarda isimleri Strabon ve onun alıntı yaptığı Hekataios'da geçer. Strabon'un aktarımına göre Hekataios, Alazia kenti yakınlarındaki Odryses Irmağı'nın, batıda Daskylitis Gölü'nden çıkararak Mygdonia Ovası'ndan geçerek Rhydakos'a döküldüğünden

²⁹⁸ Strab. XIV.5.23.

²⁹⁹ Strab. XII.4.8. Strabon bu bilgiyi Mysler'in, Thrak oldukları üzerine yaptığı değerlendirmede verir. Öyleyse Dolionlar'ı da Mysler'in içinde bir halk olarak saymaktadır.

³⁰⁰ Strab. XII.8.11

³⁰¹ HASLUCK, F. W., (1910), 146. Ancak bu görüş Strabon'nun Homeros üzerinden yaptığı değerlendirmeye kronolojik olarak ters düşmektedir. Bk. dipnot 73. Ancak kendileri tarafından kurulduğu aktarılan Kyzikos'un Iliada'da geçmemesi bu teorinin tam olarak çürütülmesine engel olmaktadır.

³⁰² Plin.nat. V.40.

³⁰³ Strab. XII.3.3.

³⁰⁴ Strab. XII.3.27.

³⁰⁵ Strab. XIII.1.8.

³⁰⁶ Strab. XIV.5.23.

³⁰⁷ Bu görüşler ile ilgili detaylı bilgi için bk. ÇIĞIR-DİKYOL, D., (2010), 229-230, PRETEUX, F., (2005), "Priapos Bébrykès dans la Propontide et les Détroits: succès d'un mythe local", *REG*, 118-1, 246-265.

bahseder³⁰⁸. Strabon'un kendisi tarafından bölge sınırları içinde yaşayan halklar arasındaki sınırları belirlemenin zor olduğunu anlattığı yerde Mygdonlar'ı da sayar³⁰⁹ ve başka bir bölümde de onların Olympos Dağı'nın kuzeyinde yaşayan halklar arasında, Rhyndakos Nehri ve Myrleia khorası arasında yaşayanlar olarak bildirir³¹⁰.

Pelasglar bölge içinde yaşadıkları Herodotos tarafından anlatılan Kıta Yunanistan kökenli bir halktır. Eserinde anlattığına göre, Thesselia'daki yurtlarından gelerek, önceden Pelasgça adı olan, ancak sonradan değişen diğer farklı kentlerde olduğu gibi, bölgedeki Plakia ve Skylake'de Atinalılar ile beraber yaşadıkları aktarılır. Ayrıca Herodotos onların Hellen olmadığından ve dillerinin de Hellenice olmadığından bahseder³¹¹.

4.4. Hellen Kolonizasyonu

Antik Çağ'daki tarihi olaylar sırasında, Hellenler'in ana yurtlarından açılarak denizler vasıtasıyla farklı coğrafyalara taşınması olayına Hellen Kolonizasyonu denir. Bilindiği üzere bu kolonizasyon hareketi tüm Akdeniz, Karadeniz ve dolayısıyla bölge denizi olan Propontis yani Marmara Denizi kıyılarında da gerçekleşmiş bir hadisedir. Arkeoloji ve Eskiçağ Tarihi alanında özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısı ile önem kazanmaya başlayan bu konu, bugün birçok ülkede akademisyenler tarafından farklı yönlerle çalışılmaktadır. Bilimsel çalışmaların büyük kısmı genel olarak antik literatürdeki bilgilerin, arkeolojik kalıntılar ile sorgulanması esasına dayanmaktadır. Antik kaynaklar birçok kentin kuruluşu ile ilgili detay ve tarih vermektedir ancak asıl önemli olan bu bilgilerin arkeolojik kalıntılar ile de doğrulanabilmesidir.

Kolonizasyon, kabul edilen görüşlere göre Hellenler'in yaşadıkları yerlerden çeşitli sebeplerle ayrılarak farklı coğrafyalarda yeni kentler kurmasıdır. Arkaik Dönem'de Hellenler'in, Kıta Yunanistan ve Batı Anadolu'daki kentlerinden ayrılıp farklı coğrafyalara açılması ile ilgili birçok sebep vardır. Erken çalışmalara göre öncelikle düşünülen, kentlerin çok büyümesi ve bu bağlamda yiyecek sıkıntısı çekilmesi ve

³⁰⁸ Strab. XII.3.22. Bu alıntıya göre Hekataios'un döneminde (6-5. yüzyıl) Mygdonlar'ın bölgede yaşıyor oldukları bildirilmektedir.

³⁰⁹ Strab. XII.4.4. Bu anlatıma göre ise Mygdon adı ve kültürel kimliğinin Strabon'un döneminde de var olduğu düşünülebilir. Ancak Hekataios alıntısı ile kıyaslandığında yaşadıkları bölgenin daha doğruya kaydığı görülmektedir.

³¹⁰ Strab. XII.8.10. Mygdonia aynı zamanda Khaklidike'nin kuzeyinde bir bölgedir.

³¹¹ Hdt. I.57-58.

hammadde-pazar arayışlarıdır. Ancak yapılan son araştırmalarla nüfus yoğunluğunun olmaması ve hatta ekim alanı sıkıntısı da olmadan kolonilerin kurulmuş olduğu da tespit edilmiştir³¹². Göç etmek zorunda kalmak kolonizasyon sebepleri arasında önemli bir konudur. Kentlerin tyranları ya da kentlere dair olan askeri ve politik tehditler, halkı göç etmek mecburiyetinde de bırakmıştır³¹³. Batı Anadolu örnekleri için askeri ve politik tehditler çok daha yüksek orandadır. Zenginleşerek güçlenen Lydia Krallığı'nın yayılımcı politikası ve deniz kıyısındaki zengin Hellen kentleri üzerinde olan baskıları, hemen ardından Pers İstilasası sonrasında da devam eden istikrarsızlıklar sebebiyle Batı Anadolu kentlerinde oturan Hellen nüfus göçe mecbur kalmıştır³¹⁴.

Kolonizasyon, G. R. Tsetskhladze'nin de anlattığı gibi ilk aşamada nereye gidildiği, yolcuların ne kadarının gidilen yere ulaşabileceği ve vardıklarında ne bulunacaklarının bilinmediği bir yolculuktur³¹⁵. Ancak Hellenler'in Karadeniz ve dolayısıyla Marmara ile olan, önceleri metal, ardından seramik odaklı ticari ilişkilerinin kolonizasyon öncesinde de var olduğu düşünülmektedir³¹⁶. J. Bouzek'in çalışmalarına göre kolonizasyon öncesindeki ticari faaliyetler yedi ayrı aşama altında değerlendirilmektedir³¹⁷.

1. aşama tarafların çeşitli antlaşmalarla malların takası esasıyla ticaret yaptıkları bir süreçtir. Bölgeye gelenler mallarını tevhire koyar ve bu malları talep eden diğer taraf ile yapılan anlaşma sonrasında malların takası yapılır ve yabancı tüccarlar bölgeden ayrılır.

2. aşamada birbirleri hakkında bilgi sahibi olan taraflardan biri malları getirir, müşterileri ise onu beklemektedir. Bu aşamada misafirperverlik ya da korsanlık ve yağma gibi durumlar ile karşılaşılabilir.

³¹² TSETSKHLADZE, G. R., (2006), "Revisiting Ancient Greek Colonisation", in. *Greek Colonisation: An Account of Greek Colonies and Other Settlements Overseas Volume One* (ed. G. R. Tsetskhladze), Leiden, xxiii-lxxxiii.

³¹³ 5. yüzyılın başında Miletos ve çevresindeki nüfusunun çoğunun göç etmiş olduğu ve bu yüzden kentin sıkıntıya düştüğü Herodotos tarafından aktarılır. Hdt. V.29.

³¹⁴ TSETSKHLADZE, G. R., (2006), xxix-xxx.

³¹⁵ TSETSKHLADZE, G. R., (2006), xxix.

³¹⁶ BOUZEK, J., (2013), "Pre Colonisation in the Black Sea: First Greek Pottery Finds in the Black Sea", *The Bosphorus: Gateway between Ancient East and West* (eds. G. R. Tsetskhladze et al.), Oxford, 19-21.

³¹⁷ BOUZEK, J., (2013), 20.

3. aşama ise tüccarların ulaştıkları noktada, muhtemelen yerel otoritenin izni ile liman ya da meydanda pazar kurmalarınıdır.

4. aşamada daha karmaşık olarak, yabancı tüccarların ticaret noktasında yaşaması ve ticaret sistemini yerleştirip organize etmesidir.

5. aşama, bir önceki aşamanın gelişmişisi olarak, daha fazla tüccar ile yerleşmenin bir bölümünde tüccarlar mahallesi şeklinde bir emporion oluşturulmasıdır. Bu aşama ile tüccarların yaşam tarzlarının ve kimliklerinin yerel halka tanıtılmasında kaliteli Hellen seramiklerinin rolü önem kazanır.

6. aşamada kolonizasyon için uygun ve güvenli koşulların sağlanması ile ilk grup erkek kolonizatörlerin yanlarında az sayıdaki kadınlar ile bölgeye ulaşması ve genellikle yerli kadınlardan kendilerine eş almasıdır.

7. aşama ise tam ölçekli bir kolonizasyon hareketidir ki, ana yurtlarında ekonomik ya da politik sıkıntısı olan yerleşimcilerin aileleri ile birlikte bu harekete katılmasıdır.

Yukarıda anlatılan bu aşamalar, karşılıklı tutarlı ilişkilerin ortaya konması ile yerli halkla beraber yaşanabilmesi ya da yerli halkın bölgesinde yeni yerleşmelerin kurulabilmesi bakımından önemlidir. Bu şekilde yapılan değerlendirmeler ile kolonizasyonun zaman ve plan gerektiren ve de zaman zaman çok uzun sürebilen bir süreç olduğu görülmektedir. İşte bu kolonizasyon süreci kronolojik olarak değerlendirildiğinde bölge, Marmara ve Karadeniz’de (5-7. aşama) kolonizasyon faaliyetlerine 7. yüzyıl ile başladığı düşünülür³¹⁸. Karadeniz kıyılarındaki Batı Anadolu kökenli yoğun kolonizasyon dokusunun aksine Marmara’da bunların yanında Kıta Yunanistan kökenli kolonilerin de kurulduğu bilinmektedir³¹⁹.

Karmaşık siyasi ve sosyal ilişkilerin yaşandığı bu dönemde bölge sınırları içinde antik kaynaklar ve epigrafik verilere göre birçok kent mevcuttur³²⁰. Kolonizasyon hareketi ile beraber Hellenler, merkezine ve çevresine hâkim otonom politik bir yönetim olan, polis modelini bölgeye ihraç etmişlerdir³²¹. Son çalışmalarla, deniz

³¹⁸ TSETSKHLADZE, G. R., (2006), xxxiii, vd.

³¹⁹ Marmara çevresinde var olan ve olduğu düşünülen kentler için bk. AVRAM, A., (2004), "The Propontic Coast of Asia Minor", *An Inventory of Archaic and Classical Poleis* (eds. M. H. Hansen, T. H. Nielsen), Oxford, 974-999.

³²⁰ Bk. Bölüm 6.

³²¹ SNODGRASS, A., (1977), *Archaeology and the Rise of the Greek State*, Cambridge, 7-9.

kıyısında doğudan batıya doğru Kios, Myrleia, Daskyleion ad Mare, Skylake, Plakia, Kyzikos, Artake ve iç bölgede kalan ancak deniz bağlantısını göl ve akarsular ile yaptığı düşünülen Miletopolis bölgenin koloni kentleri, Besbikos ve Zeleia ise Hellenleşmiş yerel yerleşmeler arasında gösterilmektedir³²².

Bu döneme dair, Bithynia'da Hellen kolonistler ile yerli halk arasındaki ilişkilere odaklı bir çalışma H. Güney tarafından yapılmıştır. Bithynia'da yerli halkın kolonistler tarafından ya köleleştirilmiş ya da öldürülmüş olabileceklerini ve de böylelikle yerli halkın sahil şeridinden iç bölgelere çekilmek zorunda bırakılmış olduklarını öne sürülmektedir. Bunun yanı sıra Hellen koloni kentlerinin kuruldukları yerlerin daha önceden yerli halk tarafından yerleşilmemiş olmasının düşük ihtimal olduğunu üzerinde durulmaktadır³²³. Bölge için daha genel bir bakışla, asimile edilmiş yerli halkın bu kentlerin vatandaşı olmadıkları ancak barışçıl ilişkiler ile bölgede barınabildikleri, buna rağmen muhtemel ortaklıklar için de pek uygun görülmedikleri fikri³²⁴ kabul edilebilir.

Genel olarak Hellenler'in yukarıda sayılan koloni öncesi aşamalar sırasında mutlak suretle yerel halkla iyi ilişkiler içinde olmak zorunda kalmış oldukları düşünülebilir. Daha sonraki dönemlerde³²⁵ olgunlaşan ve hem nüfus hem de ekonomik bakımdan zenginleşen koloniler, polis kimliği de kazanarak çevresine siyasi olarak da hâkim olabilme yetisi kazanmışlardır. Bu söz konusu hâkimiyet çoğu zaman Hellenler'in elinde olsa da karşılıklı çıkar çatışmaları ile yerli halkın da organize olarak Hellenler tarafına tehdit oluşturdukları bilinmektedir. Ayrıca karşılıklı ilişkilerin sürekli kötü olmadığı ve dengeli olarak ilerlediği süreçler de vardır. Antik kaynaklardan³²⁶ buna somut bir örnek olarak bölge dışındaki Kalkhedon sakinlerinin Atina saldırısı sırasında mallarının bir kısmını Bithynler'e emanet etmeleri gösterilir. Nitekim bu gibi anekdotlar ışığında ulaşılan genel yargıların bölgedeki kesinliğini kabul edebilmek için de arkeolojik veriler ile de detaylı çalışmalar yapılmalı ve her yerleşme, hem kendisi hem de çevresel dinamikleri ile ayrı ayrı incelenmelidir.

³²² AVRAM, A., (2004), "The Propontic Coast of Asia Minor", *An Inventory of Archaic and Classical Poleis* (eds. M. H. Hansen, T. H. Nielsen), Oxford, 974-999. HANSEN, M. H.- NIELSEN, T. H., (eds.), (2004), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford, 1394.

³²³ GÜNEY, H., (2014), 418.

³²⁴ SNODGRASS, A., (1980), *Archaic Greece: The Age of Experiment*, Los Angeles, 91.

³²⁵ Bu süreçler H. Güney tarafından Bithynia için 5. yüzyıl öncesi ve sonrası dönemler olarak değerlendirilmektedir. GÜNEY, H., (2014), 420.

³²⁶ İlgili kaynaklar için bk. GÜNEY, H., (2014), dipnot 96-97.

4.5. Siyasi Tarih

Bölgenin antik kaynaklar üzerinden verilen bilgilere dayalı siyasi tarihi Lydia Krallığı hâkimiyeti altına girmeleri ile başlar. Bu dönemden evvel Phrygia Krallığı egemenliği altında olduğu düşünülen bölgenin, antik kaynaklarda son Lydia kralı Kroisos'un hâkimiyeti altında olduğu sayılır³²⁷ (Çizelge 4.2).

Bölge, Sardeis'in alınması ile son bulan Lydia Krallığı'nın ardından II. Kyros yönetimindeki Akhaimenid İmparatorluğu idaresine geçer. Neredeyse tüm Yakındoğu'yu kapsayan imparatorluk, eyaletlere bölünüp ve bu eyaletlerin başlarına satraplar getirilerek yönetilmiştir. İmparatorluğun ilk dönemlerde bölgeyi kapsayan Hellespontos Phrygiası eyaletinin başına satrap olarak Pharnoukhos'un (546-535) verilmiş olduğu Ksenophon tarafından aktarılır³²⁸. Ancak bu dönemlerde Hellespontos Phrygiası'nın bir satrapın idaresinde olmadığı, genel olarak Lydia Satraplığı'na bağlı olduğuna dair görüşler bulunur³²⁹. Bu görüşlere kanıt olarak Herodotos'da idari birimlerin satraplık olarak geçmesine rağmen Hellespontos Phrygiası'na, II. Kambyzes döneminde, Mitrobates'in (530-522) hyparkhos olarak atandığı gösterilir³³⁰. Kişisel bir mesele sebebiyle Mitrobates ve oğlu Kranespes'i öldürterek iki bölgenin de hâkimi, Lydia Satrapı Oroites (522-512) olmuştur. I. Dareios tahta geçtikten sonra Oroites sorununu askeri bir sefer yerine bir nevi suikast ile çözmüştür³³¹. Bu sorun halledildikten sonra Dareios döneminde bazı idari düzenlemeler yapılmıştır. Herodotos bölgeleri sayarken, Hellespontos başlığı altında bölgeyi, Phrygia ve Asia Thrakları olarak, Paphlagonia ve Mariandyn ile birlikte 360 talant vergi veren bir idari bölge olarak değerlendirir³³².

512 yılında Dareios, İskit Seferi için Bosphoros'a gemilerden kurulan köprü üzerinden yaptığı Avrupa geçişi öncesinde ordusu ile bölge sınırları içinden ya da yakınlarından geçmiş olmalıdır³³³. Sefer sırasında Dareios'un Istros üzerine kurulan köprüyü korumak üzere bıraktığı Hellen kuvveleri arasında, bölge kentlerinden

³²⁷ Hdt. I.28.

³²⁸ Xen.Kyr. VIII.6.7.

³²⁹ ÇİĞİR-DİKYOL, D., (2010), 91.

³³⁰ Hdt. III.120.

³³¹ Hdt. III.126-128.

³³² Hdt. III.90. Mysia'yı Lydia ile beraber ikinci idari bölgede değerlendirmektedir ki bu Mysia güney veya İç Mysia olmalıdır.

³³³ Hdt. V.11. Bu geçişin rotası ile ilgili detaylı bilgi verilmemektedir.

Kyzikos tyranı Aristogoras da sayılır. Ayrıca Aristogoras köprüünün yıkılmaması konusunda oy veren grup içinde anılır³³⁴.

Sefer sonunda Propontis çevresinde bırakılan kuvvetlerin başında Megabazos, Herodotos'un anlatımına göre burada kaldığı süre boyunca imparatorluğun tarafında olmayan tüm unsurlara boyun eğdirmiştir³³⁵. Dareios 511 yılında Sardeis'den geri dönüşü sırasında arkasında kıyı uluslara komutan olarak Otanes'i bırakmıştır. Bu süreçte Otanes, Byzantion, Kalkhedon, Antandros, Lamponion, Lemnos ve Imbros'u almıştır³³⁶. Herodotos'da anlatıldığı şekli ile değerlendirilecek olursa bölge kentlerinin adının geçmemesi onların, İonia Ayaklanması'nın hemen öncesindeki bu süreçte zaten imparatorluğa tabii oldukları ve otoriteye karşı sorun çıkarmadıkları şeklinde yorumlanabilir.

Bölge ve çevresinde Megabazos (500-492) ve ardından Otanes tarafından sağlanan mutlak Pers hâkimiyeti 499 yılında, İonia Ayaklanması olarak bilinen hadisenin patlak vermesine kadar sürmüştür. Hellen ordusu ile Sardeis'in Ionlar tarafından yakılmasının ardından, Ephesos dolaylarında Perslere karşı yenilgiye uğrayan Ionlar, Hellespontos'a gemiler göndererek buradaki bütün kentleri ele geçirmişlerdir³³⁷. Daha sonra 497'de Ionlar'a karşı savaşan generallerden olan Hymaias, Herodotos'da Propontis olarak anılan bölge üzerine bir sefer düzenlemiş ve Mysia'daki Kios kentini ele geçirmiştir. Hymaias, Troas'da Daurises'in yürüttüğü ancak Karia'da patlak veren isyanı bastırmaya gittiğinden dolayı yarım kalan seferini sürdürmek için Kios'dan batıya yönelerek buradaki tüm toprakları geri almıştır³³⁸.

Histaios'un son isyan çabaları da 493 yılında Ege kıyılarında, Güney Mysia'da bastırılmıştır. Bu sırada Hellespontos'a Fenikeliler'den oluştuğu belirtilen bir Pers donanması gönderilmiştir. Donanma batı kıyılarındaki kentleri sırayla tek tek tahrip etmiş, sonrasında güneye saparak Prokonnesos ve Artake'yi yakmışlardır. Yalnızca Kyzikos bu seferin yağmasından kurtulmuş çünkü sefer öncesinde Daskyleion

³³⁴ Hdt. IV.138

³³⁵ Hdt. IV.144.

³³⁶ Hdt. V.25-26. Herodotos bu şekilde anar iken, Strab. XII.1.22. Strabon bu olayı Abydos'u anlatırken, "Abydos ve diğer Propontis kentleri" olarak anar.

³³⁷ Hdt. V.103.

³³⁸ Hdt. V.122. Daha sonraki bir pasajda bu ordunun sadece Persler'den kurulu olduğunu Herodotos (VI.33) aktarır.

Satrabı Megabazos'un oğlu Oibares ile anlaşarak Pers egemenliğini kabul etmiştir³³⁹. Bu ayaklanma sonrasında Hellen kentleri vergiye bağlanarak Hellespontos Phrygiası Satraplığı'na Mardonios (492-479) getirilmiştir³⁴⁰.

480 yılında Mysler, Lydler ile birlikte, Artaphrenes komutasında, Kserkses'in Hellas Seferi ordusunda piyade olarak yer almışlardır. Herodotos, Mysler'in savaş ekipmanlarını, kendilerine özgü başlıklar, küçük kalkanlar ve ateşte sertleştirilmiş demir uçlu kargılar olarak tanımlar³⁴¹. Donanmaya katılanları ise Herodotos, tüm Hellespontos'u Abydos haricinde ve Pontos'daki kolonilerden gelenle toplam 100 Hellen donanımlı triereis olarak sayar³⁴². Diodoros ise sefer için gemi yapan bölgeler arasında Hellespontos, Mysia ve Bithynia'yı da anar ve Hellespontos bölgesi halklarının toplamda 80 gemi ile katıldıklarını belirtir³⁴³.

Bu seferden önce Kserkses Thrakia ve Hellespontos bölgelerindeki noktalara yeni valiler atamıştır ancak bu valilerin Hellenler tarafından kapı dışarı edildiği aktarılır³⁴⁴. Ayrıca bu seferin son savaşı olan 479 yılındaki Plataia Savaşı'nda, Mardonios'un komutasındaki Pers ordusunun arka bölümdeki askerler arasında Phryg ve Mys askeri de piyade olarak yer almışlardır³⁴⁵.

Seferin sona ermesi ve Persler'in Plataia ve Mykale'de yaşadıkları bozgunların ardından, Atinalılar'ın müttefiki olarak Ionlar ve Hellespontoslular imparatorluğa tekrar isyan ederek Sestos kuşatmasına katılmışlardır³⁴⁶. Hellenler'in kendi aralarında birleşerek kurdukları donanmanın Kıbrıs Seferi'nin ardından, 478'de Pausanias tarafından komuta edilen donanma Hellespontos'a sefer düzenlemiştir. Hellenler'in bu seferi sonrasında Byzantion, Spartalı komutan Pausanias tarafından alınmıştır. Bu esnada Pers yönetimi ile iyi ilişkiler kuran Pausanias'ın davranışları ve sert tutumları, Ionlar ve yeni özgürlüğüne kavuşmuş kentler için kabul edilemez bir

³³⁹ Hdt. VI.33.

³⁴⁰ ÇIĞIR-DİKYOL, D., (2010), 101.

³⁴¹ Hdt. VII.74.

³⁴² Hdt. VII.95.

³⁴³ Diod. XI.2-3.

³⁴⁴ Hdt. VII.106. Valilerin ne zaman gönderildiğine dair bir bilgi yoktur. Ayrıca burada Hellenler'den kasıt koloni kentlerinin sakinleri olmalıdır ki öyleyse bu valiler de koloni kentlerine gönderilmiştir. Muhtemelen sefer sonrasında Atinalılar ve Hellenler tarafından kentlerin alınarak valilerin kovulduğu düşünülebilir.

³⁴⁵ Hdt. IX.32.

³⁴⁶ Thuk. I.89.

hal almıştır ve müttefikler Atina tarafına doğru kaymışlardır³⁴⁷. Bu otorite boşluğunun yaşandığı dönemlerde bölgenin kuzeyinde, Thrakia'da Odrys Krallığı tarih sahnesine çıkmıştır³⁴⁸. Yunanistan seferlerinin istenilen başarıya ulaşamamasının ardından Daskyleion Satraplığı'nın önemi artmıştır. Bu esnada Hellespontos Phrygiası, Megabates (479-477) tarafından yönetilmektedir³⁴⁹.

478 yılında hem Pers tehditlerine karşı kendilerini savunmak hem de ekonomik çıkarları korumak adına Hellen kentleri tarafından Attika-Delos Deniz Birliği kurulmuştur³⁵⁰. Bu birliği tehlike olarak gören merkezi Pers yönetimi, stratejik olarak önemli olan Hellespontos Phrygiası Satraplığı'na da Yunanistan Seferi'nin başarılı komutanlarından I. Artabazos (477-468) getirilmiştir³⁵¹. Bu dönem ile beraber satraplık babadan oğula geçmeye başlar. 465 yılında Pers Kralı I. Artakserkses olmuş, Hellespontos Phrygiası'nda Artabazos öldüğünde yerine oğlu I. Pharnabazos (460-430) satrap olmuştur. Satraplıklar bu dönemde da alt yönetim birimlerine ayrılarak başlarına yöneticiler atanmıştır³⁵².

Bu süreçteki Attika-Delos Deniz Birliği'nin üyesi Hellenler ile Persler arasındaki farklı coğrafyalardaki mücadeleler 449 yılında, tarihe Kallias Barışı olarak geçen antlaşma ile son bulmuştur. Bu antlaşmanın hükümlerine göre kıyılardaki kentler kesin olarak bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Antlaşmaya göre Phaselis-Kyaneai arasında Pers savaş gemilerinin seyahatini yasaklanmış ve böylelikle bu denizler tamamen Hellen kontrolüne geçmiştir³⁵³. Bu antlaşmanın üzerine Perikles tarafından tüm Hellen kentlerine gönderilen konsey davetlerinin için, Hellespontos adıyla bölge kentlerine de elçiler gönderilmiş olmalıdır³⁵⁴.

440 yılında, Samos'da Atina'ya karşı başlayan ayaklanmaya Byzantion da katılmış ve sonrasında Atina ile yaşanan mücadelelerde yenildiği için elinde tuttuğu Bysbikos

³⁴⁷ Thuk. I.94-95, Diod. XI.46.4-5.

³⁴⁸ Detaylı bilgi için bk. KARACA, E., (2016), *Arkaik Klasik ve Hellenistik Dönem'de Doğu Thrakia* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İzmir, 62 vd.

³⁴⁹ Thuk. I.129.

³⁵⁰ Thuk. I.18, Diod. XI.47.1. Bölge kentlerinin birlik üyelikleri için Bk. Bölüm 6.

³⁵¹ Thuk. I.129.

³⁵² ÇIĞIR-DİKYOL, D., (2010), 106-107.

³⁵³ ARSLAN, M., (2010), *İstanbul'un Antikçağ Tarihi Klasik ve Hellenistik Dönemler*, İstanbul. 95, vd.

³⁵⁴ Plut.Pericl. XVII. 1-2.

ve Kallipolis alınmış ve bu kentlere özerklik verilmiştir³⁵⁵. Birlik sayesinde güçlenen Atina ile Sparta arasında 431'de başlayan Peloponnesos Savaşları'nın ilk dönemlerinde bölge kentleri halen Atina ile müttefiktir³⁵⁶. Peloponnesos Savaşları'nın yaşandığı bu dönemlerde Hellespontos Phrygiası Satrabı, Artabazos'un torunu olan Pharnakes (430-414) olmuştur. Kendisinin satraplık döneminin ilk yıllarında kral olan Artakserkses 424'de ölmüş, II. Kserkses'in kısa iktidarı sonrasında tahta II. Dareios geçmiştir. Peloponnesos Savaşları'nın son yıllarında ise bölge satrabı II. Pharnabazos (414-388) görevdedir³⁵⁷.

Atinalıların 413 yılında Syrakusai'da uğradıkları yenilgi müttefikleri üzerindeki itibarını da azaltmıştır. Atina'nın baskısı altından ezilen birlik üyeleri isyan için hazırlanmıştır³⁵⁸. Bu isyan dalgası sırasında, bölgede birliğe en çok vergi veren Kyzikos'un da isyan etmiş olduğu Thukydides tarafından aktarılır. 411 yılında Atina filosu Abydos'dan çıkarak isyan eden, Kyzikos'u tekrar almış ve vergiye bağlamışlardır³⁵⁹. 410 yılında Satrap Pharnabazos ve Spartalı müttefikleri kenti tekrar almışlardır. Bu sırada kent isyan etmiş ve bunun üzerine Alkibiades yönetimindeki Atina filosu buraya tekrar gelerek hem karada hem denizde savaşılarak kenti yeniden almış ve vergi toplayarak Sestos'a yönelmişlerdir³⁶⁰. Alkibiades İstanbul Boğazı'ndaki mutlak Atina hâkimiyetini sağladıktan sonra Pharnabazos'un topraklarını yağmalamak için hareket etmiştir³⁶¹. Bu esnada Kalkhedon'un alınması mücadeleleri sonrasında yapılan barış antlaşmasının bir şartına göre Pharnabazos tarafından Atinalı elçi heyetinin kral Dareios II'ye güvenle ulaştırılması vardır. Pharnabazos bu heyet ile buluşmaya Kyzikos'a dönmüş³⁶² ancak heyeti çeşitli bahaneler ile oyalayıp krala göndermemiştir. Elçileri üç sene boyunca bir şekilde

³⁵⁵ ARSLAN, M., (2010), 98-100. İlgili yayında Kallipolis'in Thrakia Khersonessosu'ndaki kentten bahsedilmektedir. Ancak Skylaks 93'de Mysia başlığı altında Olbia (Astakos) ile Kios arasında konumlandığı Kallipolis mi olup olmadığı bilinmemektedir.

³⁵⁶ Thuk. II.9.4.

³⁵⁷ Thuk. VIII.109.1.

³⁵⁸ ARSLAN, M., (2010), 106.

³⁵⁹ Thuk. VIII.107.1. Burada kent atekhistos olarak anılmaktadır.

³⁶⁰ Diod. XIII.40.6. Xen.hell. I.1.11-20.

³⁶¹ Diod. XIII.64.4.

³⁶² Xen.hell. I.3.13.

oyaladıktan sonra, Kyros'un da izni ile Kios'a³⁶³ gönderip orada serbest bıraktırmıştır³⁶⁴.

II. Dareios hükümdarlığının son dönemlerinde oğullarından büyük olan Artakserkses'i yanında tutmuş, küçük oğlu (Genç) Kyros'u ise 408 yılında, Atina-Sparta çekişmesinde Sparta tarafında olan Batı Anadolu'daki Pers kuvvetlerine karanos olarak göndermiştir³⁶⁵. Bu sırada 405 yılındaki Peloponnesos Savaşları'nın son büyük mücadelesi olan Aigospotami Savaşı'nın ardından bölgede ve çevresindeki kentlerin hâkimiyeti Spartalılar ve müttefiklerine geçmiş olmalıdır³⁶⁶. Kral öldükten sonra tahta oğlu II. Artakserkses geçer ve Kyros Batı Anadolu'da bir otorite olarak görevini sürdürür. Kyros, 401 yılında Anadolu'dan doğuya ilerlerken kendisine babası tarafından yardımcı olarak verilmiş Orontas'ın ihanetini öğrenmiş ve onu yargılamıştır. Bu yargılamayı olayın şahidi Klearkhos'un dilinden Ksenophon anlatır. Yargılama sırasında Orontas'ın daha önce Artakserkses'in emriyle Kyros'a savaş açtığı ancak sonunda uzlaşıldığı ve sonraki hadisede Orontas'ın Mysialılar'ın tarafında geçip, eyaletine her türlü kötülüğü yaptığını söyler ve Orontas da suçlamaları kabul eder. Orontas'ın muhtemelen 404-402³⁶⁷ yılları arasındaki Mysialılar'ın isyanına³⁶⁸ destek verdiği ve bu isyanın büyümesinde rol oynamış olabileceği düşünülebilir. Bu muhtemel isyan Kyros tarafından bastırılmış ve Orontas ikinci kez affedilmiştir³⁶⁹. Bu süreçte Mysler'in merkezi yönetime isyan ederek sorun yarattıkları anlatılır³⁷⁰. Ksenophon tarafından engebeli ülke olarak anlatıldığında göre isyanların çıktığı bölgeler dağlık Mysia olmalıdır³⁷¹. Ancak bu isyan sırasında Mysler'in yayılarak ovalara inildiği ve buradaki Kral'a ait bölgedeki

³⁶³ Xen.hell. I.4.7.

³⁶⁴ ARSLAN, M., (2010), 118-120, dipnot 434.

³⁶⁵ Xen.hell. I.4.3. Xen.an. I.1.1-2.

³⁶⁶ HASLUCK, F. W., (1910), 168.

³⁶⁷ Çok detaylı bilgilere sahip olmadığımız bu girişim 405 yılında kralın ölümünden sonra, olasılıkla Artakserkses'in tahta geçmesinin sonrasında Kyros'u öldürmek için Orontas'ı yolladığı hadisenin yaşanıp, çözüme kavuşmasının ardından Mysia isyanının vuku bulduğu düşünülebilir. Öyleyse bu isyan 404-402 yılları arasında yaşanmış bir hadise olmalıdır.

³⁶⁸ Xen.an. II.5.13. Bu süreçte Myslerin merkezi yönetime isyan ederek sorun yarattıkları anlatılır. Ksenophon tarafından bölge engebeli ülke olarak anlatıldığında göre isyanların çıktığı bölgeler İç Mysia olmalıdır.

³⁶⁹ Xen.an., I.6.6-8. Bu pasajda Orontas'ın son vukuatından sonra yakalanması ve geriye dönüş yaşananlar anlatılmaktadır.

³⁷⁰ Xen.an. II.5.13.

³⁷¹ Xen.mem. III.5.26

refah seviyesi yüksek, büyük kentleri yerleştikleri ve buraları kendileri için ekip biçtikleri ve bölgede Persler tarafından istenmedikleri anlatılır³⁷².

Onbinler'in dönüşü sırasında, 401 yılında, Karadeniz'den batıya hareketlerinde bölgenin kuzeyinden geçmişlerdir. Bu sırada Onbinler Kocaeli Yarımadası'nda çok sayıdaki yerel Bithyn köylerini yağma ederlerken halk Pharnabazos'dan yardım istemiştir. Pharnabazos ordusu ve generalleri ile yardıma gelmiş ancak başarılı olamamıştır³⁷³. Bu sefer, satrabin sorumluluk bölgesinin sınırlarını göstermesi açısından önemli bir detaydır. 399 yılında eşi Zenis'in ölümünün ardından Dardania yöneticisi olan Mania'nın yönetime ele alması sonrasında, Pharnabazos ile beraber, bölge halklarının Persler'e karşı bitmeyen yağmalarının ardından yapılan Mysia ve Pisidia seferlerine katıldığı anlatılır³⁷⁴.

Kyros'un tahtı ele geçirme seferi sonrasında yenilmesi ve yerine kral tarafından karanos olarak Tissaphernes'in atanmasının ardından yeni bir süreci başlatmıştır. Bu süreçte 396 yılında Sparta kralı II. Agesilaos ordusu ile birlikte Asia'ya çıkartma yapmıştır³⁷⁵. Savaş yapılmadan olan ateşkes sonrasında Agesilaos, komutanı Lysandros'u Hellespontos'a göndermiştir. Lysandros burada bölgenin satrabı Pharnabazos ile arası açılmış Pers soylusu Spithridates³⁷⁶ ile antlaşma yapmıştır. Buna göre Spithridates Agesilaos'un ordusunda 200 süvari ile katılmış, eşyaları ve çevresindeki insanları Sparta kontrolündeki Kyzikos'a bırakmıştır. Antlaşmanın yapıldığı üç ayın sonrasında Agesilaos ordusu ile Karia üzerine giderken bir anda rotasını Hellespontos Phrygiası'na çevirmiştir. Bu ani dönüşün ardından bölgeyi hazırlıksız yakalamış ve büyük miktarda ganimet elde etmiş ve bölgenin nüfusunu azaltmıştır³⁷⁷. Daskyleion dolaylarında ordu ile Pers süvarileri karşılaşmış ve sonrasında Agesilaos ordusu ile geri dönerek Ephesos'a çekilmiştir³⁷⁸. Kışın

³⁷² Xen.an. III.2.23-24.

³⁷³ Xen.an. VI.5.7 vd.

³⁷⁴ Xen.hell. III.1.13. Söz konusu seferler 399-396 arasında bir tarihte olmalıdır. Persler'in Mysler ile olan bu mücadelelerinin plastik sanata da yansıdığı uzmanlar tarafından düşünülmektedir. MA, J., (2008), "Mysians on the Çan Sarcophagus? Ethnicity and Domination in Achaimenid Military Art", *Historia*, 57.3, 243-254.

³⁷⁵ SARIKAYA, S., (2015), "Agesilaos'un Daskyleion Seferleri", *Phaselis*, 1, 199-219.

³⁷⁶ Spithridates, daha önce anıldığı gibi, bölgede konuşlanmış, elinde hem askeri güç hem de topraklar bulunan yerel otoritelerden biridir.

³⁷⁷ Xen.Ag. I.15-16. Ksenophon, Agesilaos adlı eserinde bölgeyi ekili ve yerleşilmiş, dolayısıyla tükenmez kaynaklara sahip olarak anar.

³⁷⁸ SARIKAYA, S., (2015), 203. Xen.hell. III.4.15, Xen.Ag. I.23-24.

ardından 395 yılı baharında Sardeis'e saldırmış ve burada Tissaphernes'i yenilgiye uğratmıştır. Kral tarafından gönderilen Tithraustes, yenilginin sorumlusu Tissaphernes'i öldürerek, Agesilaos ile geçici bir antlaşma imzalamıştır. Buna göre Sparta'dan yanıt gelene kadar Agesilaos ordusu ile birlikte Hellespontos Phrygiası topraklarında bekleyecektir³⁷⁹. Ordusu ile ilerleyerek, Güney Mysia'daki Thebe ve Apia Ovası'nın ardından İç Mysia'ya ulaşmıştır. O dönem çoğunluğu özgür olan Mysler'e seferine katılma konusunda baskılar yapmış, katılanlara zarar vermemiş, katılmayanları ise yağmalamıştır³⁸⁰. Doğuya ilerleyişini sürdürerek önce Leonton Kephalaı sonrasında Gordion'a kadar uzanmıştır. Buradan Paphlagonia'ya yönelip burada bir antlaşma yaparak, ordusuna eklenen kuvvetler ile beraber Sangarios üzerinden bölge sınırları içine girmiş ve Kios'da 10 gün konaklamıştır. Ardından önceki yıl Mysler ile yaşadığı sorunların intikamı olarak Olympos Dağı civarındaki Mysler'e saldırmıştır. Bölgedeki Miletou Teikhos'a³⁸¹ saldırmış ancak alamamış, ardından Manyas Gölü kıyısında ulaşarak Daskyleion'a saldırmayı göze alamamış ve bölgede kamp kurmuştur³⁸² (*Harita 4.1*). Burada Pharnabazos'un ordusu ile yaptığı yıpratma esasına dayanan birkaç mücadele sırasında Pharnabazos'un 180 stadia uzaklıkta, Kaue adında büyükçe bir köyde olduğu haberi alınmış³⁸³ ancak buraya ulaşıldıktan sonra da sonuç alınamamış ve bir süre sonra 394 yılında yapılan müzakerelerin ardından Agesilaos ordusu ile beraber Sparta'ya dönmüştür³⁸⁴.

386 yılında Kral Barışı ya da Antalkidas Barışı olarak bilinen antlaşma ile Asia'nın batısındaki Hellen kentleri Pers İmparatorluğu'na geçmiştir, bölge kentleri de bunlara dâhil olmalıdır³⁸⁵. Muhtemelen aynı yıl Pharnabazos, yerine Ariobarzanes'i bırakarak, Pers Kralı'nın kızı ile evlenmek için Daskyleion'ndan ayrılmıştır³⁸⁶. Kralın hükümdarlığının son dört yılında satraplıklarda merkezi yönetime karşı ayaklanmalar oraya çıkmış, 366 yılında Ariobarzanes emaneten aldığı satraplık yönetimini yasal varis II. Artabazos'a devretmek istememiştir. Yapılan müdahalelere rağmen isyan bastırılmamış, 363 yılında oğlu II. Mithridates'in ihaneti ile isyan son

³⁷⁹ SARIKAYA, S., (2015), 204. Xen.hell. III.4.26.

³⁸⁰ Hell. Oxyrh. XXI.1.

³⁸¹ Konumu bilinmeyen yerleşmenin lokalizasyon tartışmaları için bk. Bölüm 6.

³⁸² SARIKAYA, S., (2015), 207. Hell. Oxyrh. XXI.1. Xen.hell. IV.1.15-16.

³⁸³ Xen.hell. IV.1.20.

³⁸⁴ SARIKAYA, S., (2015), 210-211.

³⁸⁵ CORSTEN, T., (1985), 26.

³⁸⁶ Xen.hell. V.1.28.

bulmuştur. 363-360 yılları arasında bölge satrabı I. Orontes³⁸⁷ tarafından gerçekleştirilen bir diğer isyan olmuştur. Bu isyan sırasında bölgeyi ele geçiren Orontes, isyanların sonunda krala bağlılık yemini etmiştir³⁸⁸. Bu süreç içinde 364 yılında Kyzikos'un kuşatma altında olduğu ve Atinalı Timotheos'un kente yardım ettiği Diodoros tarafından anlatılır³⁸⁹. 359 yılında III. Artakserkses'in tahta çıkmasının ardından imparatorluk içinde düzen sağlanmış, bu sırada Hellespontos Phrygiası'nda II. Artabazos'un (358-351) satraplık dönemi başlamıştır³⁹⁰.

Bu dönemden sonra batıda Makedon Krallığı'nın gücünü arttırdığı, hem Yunanistan hem de Thrakia bölgesinde yayılcı bir politika izlediği görülür³⁹¹. II. Philippos'un ölümünden sonra tahta geçen oğlu III. Aleksandros'un Asia Seferi öncesinde Hellespontos Phrygiası valisi Aristes görevdedir³⁹². 336 yılında Aleksandros, Attalos ve Parmenion'u bölgedeki kıyı kentlere destek için yollamıştır. Bu gelişmelerden haberdar olan Persler, Rhodoslu Memnon'u Kyzikos'u ele geçirmek üzere yollamış ancak başaramamışlardır³⁹³. 335 yılında Parmenion komutasındaki Makedon ordusu bölge kentlerinden Kyzikos'u sefer esnasında lojistik destek için elinde tutmuştur³⁹⁴.

Aleksandros, Asia Seferi için ordusu ile Çanakkale Boğazı üzerinden Anadolu'ya giriş yapmış ve 334 yılında, bölgenin batısındaki Granikos Ovası'nda ilk büyük savaşını yapmıştır. Savaşın kazanılmasının ardından Parmenion'u, Daskyleion'u ele geçirmek üzere yollamış ve bölgeye yönetici olarak da Kalas'ı atamıştır. Dağlarda oturan bölge halkının ovalara inerek teslim olması istenmiş ve bundan sonra vergilerin aynı miktarda Makedon Krallığı'na ödeneceği tebliğ edilmiştir. Savaş sırasında Persler'den yana olan Zeleia halkı da affedilmiştir³⁹⁵.

Kalas, Hellespontos Phrygiası'nı hâkimiyet altına alma çabaları ile doğuya doğru ilerlemiş, 327 yılında Bithynler'in lideri Bas ile karşı karşıya gelmiş ancak yenilmiştir³⁹⁶. Bithynler ile ilgili önceki bölümde yapılan açıklama ile bölge dışında

³⁸⁷ Diod. XV.90.3.

³⁸⁸ ÇİĞİR-DİKYOL, D., (2010), 124-125.

³⁸⁹ Diod. XV.81.6.

³⁹⁰ ÇİĞİR-DİKYOL, D., (2010), 125-126.

³⁹¹ Seferlerin ayrıntıları için bk. ARSLAN, M., (2010), 171-195.

³⁹² Arr. an. I.12.8.

³⁹³ Diod. XVII.7.8-10.

³⁹⁴ ÇİĞİR-DİKYOL, D., (2010), 128.

³⁹⁵ Arr. an. I.17.1-2.

³⁹⁶ Memnon XX.2.

yaşamış oldukları anılmıştır³⁹⁷. Dolayısıyla Kalas'ın Bas ile olan savaşı öncesinde bölgede tamamen hâkim olduğu söylenebilir ancak Bas'ın zaferinden sonra ilerleyip ilerlemediği konusunda antik kaynaklar bilgi vermemektedir.

Aleksandros'un 323'de ölümünün ardından, Babylon'da yapılan görüşmelerin ardından bölge ve idari eyalet olarak Hellespontos Phrygiası komutanlardan Leonnatos'a verilmiştir³⁹⁸. Aleksandros'un öldüğü haberini alıp isyan eden Atina'ya karşı savaşan Leonnatos 322 yılında savaşta ölmüştür³⁹⁹. Tüm imparatorlukta karışıklıklar devam ederken, ardıllar tarafından 321'de Triparadeisos'da yapılan görüşmelerin ardından bölgenin yönetimi, komutanlardan Arrhidaios'a verilmiştir. Arrhidaios, tehditlere karşı bölgesini güçlendirmek adına 319'da Kyzikos'u kuşatmış ancak uzun uğraşlar sonunda kenti alamayarak satraplık konutuna geri dönmüştür⁴⁰⁰. Bunun üzerine Anadolu üzerinde önemli kuvveti bulunan I. Antigonos Monophthalmos, Kyzikos'a yardım için bölgeye asker göndermiş ancak geç kalmıştır. Arrhidaios'a elçiler göndererek haksız yere kuşatma yapmış olduğunu ve satraplık görevinden ayrılarak, tek bir kente yerleşmesi konusunda emir vermiştir. Ancak Arrhidaios bunu kabul etmemiş, bunun üzerine muhtemel bir saldırıyı öngörerek önemli kentleri garnizonlarla güçlendirmiştir⁴⁰¹. 318'de Anadolu'nun büyük kısmına hâkim olan Antigonos'a karşı Polyperkhon, Kleitos ve Arrhidaios tarafından kurulan ittifak ile yapılan savaşlardan sonra Hellespontos Phrygiası, Antigonos'un mutlak denetimine geçmiştir⁴⁰², Arrhidaios ise Kios'a çekilmiştir⁴⁰³.

Bithynia Kralı Bas'ın 326'da ölümünün ardından yerine geçen oğlu Zipoites'in 315 yılı civarında Astakos ve Kalkhedon'u kuşatmış olduğu bilgisi Diodoros tarafından verilir. Antigonos tarafından komutan olarak yollanan yeğeni Ptolemaios, önce Asklepiodoros tarafından kuşatılan Amisos'u kurtarmış, ardından batıya ilerleyerek Zipoites'e kuşatmaları kaldırtmıştır. Sonrasında da Lydia ve İonia'ya ilerlemiştir⁴⁰⁴. Muhtemelen bu süreçte Ptolemaios, Hellespontos Phrygiası'na ulaştığında arkadaşı

³⁹⁷ Bk. Bölüm 4.3.3.

³⁹⁸ Diod. XVIII.3.1

³⁹⁹ Diod. XVIII.13-15.

⁴⁰⁰ Diod. XVIII.51.1-7.

⁴⁰¹ Diod. XVIII.52.1-6. Buna göre Arrhidaios'un Kyzikos haricinde bölgesindeki diğer tüm Hellen kentlerini hâkimiyeti altına aldığı düşünülebilir.

⁴⁰² Diod. XVIII.73.1.

⁴⁰³ CORSTEN, T., (1985), 31-32.

⁴⁰⁴ Diod. XIX.60.2-3.

Tenedoslu Phoiniks'i bölgeye yönetici olarak bırakmıştır. 310 yılında, yeterince onurlandırılmadığını düşünen Ptolemaios, Phoiniks'e kaleleri ve kentleri garnizonlar ile güçlendirmesi için birlikler yollamış ve Antigonos'a karşı bir isyan başlatmıştır. Bu isyan Antigonos'un oğlu Philippos yönetimindeki bir ordu tarafından bastırılmış ve kentler geri alınmıştır⁴⁰⁵. Bu tarihten itibaren 301 yılına kadar bölge Antigonos hâkimiyetinde kalmış, 301 yılındaki Ipsos Savaşı'nın ardından Lysimakhos hâkimiyetine girmiştir.

Pers İmparatorluğu'ndan kalan hem satraplık hem de satraplık altındaki daha küçük idari birimler sisteminin Makedon hâkimiyeti döneminde de devam ettirildiği görülen bölgede Kios ve çevresinin yöneticisi olan bir aile uzun süre yönetimde kalmıştır⁴⁰⁶. Bu aileden bilinen ilk isimler I. Mithridates⁴⁰⁷ ve oğlu ve geçici olarak Hellespontos Phrygiası Satraplığı yapan I. Ariobarzanes'dir. İsyanı sonrasında öldürülen I. Ariobarzanes'in yerine iki oğlundan⁴⁰⁸ muhtemelen büyük olan II. Ariobarzanes, 363 yılında Kios kentinin yöneticisi olmuş ve 337'ye kadar kenti yönetmiştir. Öldükten sonra yönetim, II. Ariobarzanes'in kardeşi⁴⁰⁹, babası I. Ariobarzanes'i isyanı sırasında ele veren⁴¹⁰, II. Mithridates'e geçmiştir⁴¹¹. II. Mithridates, 302 yılında Kassander ile anlaşmış, Antigonos tarafından öldürülünceye kadar, 35 yıl boyunca Kios ve Myrleia'yı yönetmiştir⁴¹² (*Çizelge 4.3-4*).

Bölge tarihi ile ilgili antik kaynaklardan edinilen bilgilere göre Hellenler ve Persler arasındaki ilişkilerin diplomatik bir yönde ilerlemiş olduğu gözlemlenebilir. Bölgedeki Hellenler'in bazen Persler de Hellen birlikleri ile müttefik oldukları düşünülebilir. Hellen kentlerinin 6. yüzyıl sürecinde Pers İmparatorluğu'na bağlı oldukları, 5. yüzyıldan sonra bağımsızlıklarını elde ettikleri ve 4. yüzyıl birlikte de gerek diğer Hellenler gerekse Persler ile müttefik olarak çıkarları doğrultusunda ilerledikleri antik kaynaklardan anlaşılmaktadır.

⁴⁰⁵ Diod. XX.19.2-5.

⁴⁰⁶ Detaylı bilgi için bk. CORSTEN, T., (1985), 26-30.

⁴⁰⁷ Diod. XV.90.3.

⁴⁰⁸ Demosth. 23.302.

⁴⁰⁹ CORSTEN, T., (1985), 29-30.

⁴¹⁰ Xen.Kyr. XIII.8.4. Aristot. pol. 5.1312a.

⁴¹¹ Diod. XVI.90.2.

⁴¹² Diod. XX.111.4.

5. TEZ KAPSAMINDA YÜRÜTLEN ARAZİ ÇALIŞMALARI

Tez kapsamında yürütülen yüzey araştırmaları ya da arazi çalışmaları T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı'nın ilgili izinleri ile 2015-2018 yıllarında dört sezon olarak gerçekteşirilmifitir. Söz konusu araştırmalara ilgili bölgenin müzelerinden katılan uzmanlar ile araştırmaların kapsamı ve vizyonu genişlemifitir ancak zaman zaman müzelerin yoğun iş takvimleri dolayısıyla uzmanların katılıma uygun olamamaları sebebiyle araştırma süreleri sınırlandırılmak durumunda da kalınmıştır.

Arazi çalışmaları, kaynak ve zaman sorunu nedeniyle extensive teknikler ile yürütölmüştür. Yüzey araştırması kapsamında incelenen noktalar birçok farklı kaynaktan edinilmektedir. Ziyaret edilen noktalar için ilk kaynak Bursa Kùltür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu arşivleridir. Söz konusu kurulun idari sorumluluk alanında kalan bölge ile ilgili tescilli alanlar ve konum bilgileri kuruldun elde edilmiştir. Bu kapsamda kurul tarafından tescillenmiş ancak bilim dünyası tarafından tanınmayan noktaların çok büyük kısmı ziyaret edilmiş ve bilimsel olarak değerlendirilerek bu bölümde sunulmaktadır. Araştırma noktaları bir diğer kaynak yine kuruldun temin edilen, bölgeye ait 1/25000 ölçekli haritalardır (*Resim 5.1*). Bu haritalarda yer alan Kale Tepe, Hisar Tepe gibi noktalar kaydedilmiş ve araştırmaya tabii tutulmuştur. Sonraki bir aşama olan müze çalışmaları da araştırılan noktalar konusunda çalışmaya katkı vermiştir. Müzelerde kayıtlı eserlerin buluntu yerleri belli olanlar haritalara kaydedilerek, tez kapsamında incelenen dönemlerle yakınlıkları olan noktalar arazi araştırmalarına dâhil edilmiştir (*Resim 5.2*).

Araştırma noktalarının saptanmasında diğer bir aşama ise dijital taramadır. Bu süreç iki ayaklı bir aşama olup, ilk olarak tez kapsamında arkeolojik olarak incelenen bölge, 1/25000 ölçekli, topografik arazi modeli üzerinden incelenmiştir. Özellikle ova bölgelerde yer alan ve topografyaya kontrast oluşturan tepeler, üzerinde arkeolojik yerleşim olabileceği şüphesi ile araştırılmıştır. Aşamanın diğer bir ayağı ise bugün bölgenin tamamına erişilebilen uydu fotoğraflarının taranmasıdır. Bu aşama, tez araştırma alanının 5x5 kilometrelik karelere bölünerek, uydu

fotoğraflarının taranması ve coğrafyanın el verdiği noktalarda arkeolojik potansiyel taşıyabilecek yerlerin tespiti esasına dayanmaktadır (*Resim 5.3*).

Arazi Çalışmaları tez için de özgün malzemenin edinildiği, aynı zamanda yerleşmelerin incelenen dönem ve dışında kalan dönemlerin tayini konusunda son derece önem taşımaktadır. Arazi çalışmaları kapsamında ziyaret edilen alanların bir kısmı arkeolojik sit olarak tescillenmiş diğer kısmı da tescilli olmayıp, üzerinde herhangi bir arkeolojik yerleşim olabileceği şüphesi ile araştırılmıştır. Bu bağlamda daha önce hiç araştırılmamış ya da keşfedildikten sonra arkeoloji dünyasına tanıtılmamış pek çok yerleşme bu bölüm altında gün ışığına çıkarılacak ve ileriki araştırmalara kaynaklık edecektir. 2015-2018 yılları arasında yürütülen arazi çalışmaları kapsamında toplam 143 nokta araştırılmış ve arkeolojik kalıntı rastlansın ya da rastlanmasın tamamı raporlar içinde yer almıştır (*Resim 5.4-8*). Aşağıda anlatılacak olan çalışmalar bölge içinde doğudan batıya doğru sıralanmış alt bölgeler şeklinde başlıklandırılmıştır. Son alt başlıkta bölgenin doğusunda kalan İnegöl ve Yenişehir ilçelerinde yer alan arkeolojik sit olarak tescil edilmiş alanlar anlatılmıştır. Bölge dışındaki bu höyüklerin araştırılmasındaki temel amaç İlk Tunç Çağı sonrasında yerleşimlerinin devam edip etmediğinin sorgulanmasıdır.

5.1. Gemlik ve Çevresi

2016 yılında Gemlik'in güneyinde yer alan dağlık bölgede konumlanmış Seçköy-Selçukgazi köyleri arasında kalan **Höyücek Tepe** ziyaret edilmiştir. İlk aşamada bir tümülüs gibi görünen yükseltinin tam bir koni değil kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu, oval bir tepe olduğu görülmüştür. Tepenin tam zirve noktasında kaçakçılar tarafından yapılan 2-3 m. derinliğindeki kazının kesitlerinde kahverengi toprağın ardından beyaz kireçli ana toprak görülmüştür ve alanın tümülüs de olmadığına kanaat getirilmiştir. Sonrasında Gemlik Yeniköy civarındaki **Hisar Tepe**'dir. Bursa-Gemlik yolunun geçtiği vadiye hâkim bir konumda olan tepenin üzerinde yapılan ağaçlandırma çalışmaları ve nirengi noktası yakınlarındaki kaçak kazıdan herhangi bir tarihleyici unsur görülemediği. Aynı alanın yakınlarında çok az sayıda tuğla ve yalın seramik parçası görülmüştür. Gemlik ile İznik Gölü arasında kalan bölgeden öncelikle literatürde **Pythopolis** olarak bilinen ve lokalizasyonu için Sölöz köyü olarak işaret edilen yere ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bugünkü Sölöz köyünün güneyinde yer alan tepeler araştırılmıştır. Araştırmalar sırasında yer yer yalın

malzeme görülürken bu seramiklerden dönem tayini yapılamamıştır. Köy içinde az rastlanan devşirme malzemeler görüldüğü için, antik yerleşmenin muhtemelen modern yerleşme altında kalmış olduğu düşünülebilir. Gün içinde ikinci istikamet olarak Orhangazi yakınlarındaki **Ilpınar Höyük**'e gidilmiştir. Höyük üzerinde yapılan incelemelerde tarih öncesi çanak çömlekler haricinde bir malzemeye rastlanmamış, araştırma kapsamında son olarak Orhangazi-İzmit karayolunun güneyindeki **Yeniköy Höyük**'e gidilmiştir orada da prehistorik malzeme haricinde başka dönem verebilecek malzemeye görülmemiş ve sezonun çalışmaları bu şekilde sonlandırılmıştır.

2017 yılında Gemlik'in güneyindeki yükseltiler üzerindeki araştırma bölgesine çıkılmıştır. Ericek ve Seçköy arasında yer alan **Hisar Tepe** araştırılmıştır. Bu alan bölgenin önemli kentleri olan Kios (Gemlik), Myrleia-Apameia (Mudanya) ve Prusa ad Olympum (Bursa)'u gören bir konumda, her iki yanından taş ocakları tarafından kuşatılmış olup acil tescile önerilmesi gerekmektedir. Alana batısından tırmanılmış ve uydu fotoğrafından görülen noktalarda yerel taşların harç kullanılmadan üst üste konularak oluşturulmuş koruma duvarlarının olduğu tespit edilmiştir. Bu duvarların genişliği 150-170 cm. yüksekliği ise yer yer 1 metreyi bulduğu tespit edilmiştir. Alanın üzeri tamamen otlar ile kaplı olduğundan yüzey tam araştırılamamıştır. Ancak alanın güneybatısındaki noktada tuğla parçaları, yalın seramik ve üç parça sarı sırlı Orta Çağ seramiği ve bir parça Hellenistik basit firnis gövde parçası bulunmuştur. Alanın kuzeybatısından inilmiş ve bir tahkimatlı bölüm daha tespit edilmiştir. Bu alanın bir tarafı surla diğer tarafı yarla çevrili olduğu görülmüştür. Hisar Tepe'nin ardından Gemlik ilçe merkezinin kuzeydoğusundaki kale olabilecek tepeler üzerinde araştırmalar yürütülmüştür. Araştırmalara 1/25.000 ölçekli haritalardan konumları edinilen, Şahinyurdu köyünün doğusundaki **Kiremit Tepe**'den başlanmıştır. Alana kuzeyinden ulaşılmış yer yer tuğla parçaları görülse de arkeolojik malzemeye rastlanmamış ayrıca zirve noktasında duvar kalıntıları da görülmemiştir. Kiremit Tepe'nin ardından **Kale Tepe K** olarak kaydedilen alana kuzey yamacından çıkılmıştır. Alanın son derece çalı ve makilik olmasından dolayı pek verimli çalışılamamış ancak yer yer tuğla ve yalın seramik parçalarına rastlanmıştır. Alanın uydu fotoğrafında görülen duvar gibi görülen noktalar çok sık çalılar ile kaplı olduğundan dolayı araştırılamamıştır. **Kale Tepe G** noktasına ise yine kuzey yamacından ulaşılmıştır. Burada herhangi bir arkeolojik kalıntıya rastlanmazken

tepenin yakınlarında ve zirve noktasındaki derin kaçak kazı çukurlarından da bir arkeolojik kalıntı tespit edilememiştir. Kale Tepe G noktasının batısında, **Papuçu Dere** mevkiinde yeni açılmış tarla yolu arkeolojik yerleşme üzerine denk gelmiştir. Yol kenarındaki doğal kaynak suyunun hemen kuzeyindeki noktada iş makineler yol hattından çıkarak kasten arkeolojik tabakayı tahrip etmişlerdir. Buradaki malzeme çok yoğun yapı tuğlaları ve günlük kullanım kaplarıdır. Amphora ağız ve dip parçaları ve yalın seramikler dışında ince cidarlı seramikler ve bir parça sigillata tespit edilmiştir. Alanın çevresinde yol yapım çalışmaları sırasında açığa çıkarılmış dörtgen bloklar da görülmüştür. Muhtemelen kuzeydeki yüksek yamaçlardan akarak gelmiş tabakalar Roma Dönemi'ne ait olmalıdır. Gemlik yakınlarındaki **Organize Sanayi Bölgesi**'nin batısında kalan iki tepe araştırılmak istenmiştir. Ancak tepelerden doğuda yer alan büyük tepenin çevresindeki tesisler tarafından dikenli teller ile kapatıldığı, diğerinin ise askeri alan sınırları içinde kaldığı görülmüş ve iki tepe de araştırılmamıştır.

5.2. Bursa Ovası ve Çevresi

2015 yılı Bursa Ovası ve Çevresi al bölgesi araştırmalarında Nilüfer ilçesine bağlı Alaaddinbey Mahallesi yakınlarındaki **Çayırköy Höyük** ziyaret edilmiştir. Merkezdeki tek parselin yüzeyinde anızlar olduğu için detaylıca araştırılmasa da nadiren Prehistorik ve çark yapımı yalın seramik parçaları görülmüştür. Bursa Ovası'nın tam ortasında yer alan **Demirtaş Tepecik Höyük**'e gidilmiştir. Sit olarak tescillenmiş arazi üzerinde herhangi bir mimari kalıntıya rastlanmazken, yüzeyde ağırlıklı Orta Çağ sırlı seramikleri, çatı kiremitleri ve nadir olarak tarih öncesi seramikler olduğu görülmüştür.

2016 araştırmalarında, Bursa-Ankara otoyolundan da görülen **Kazıklı köyü** yakınlarındaki küçük tepeye gidilmiştir. Alanın yüzeyine yayılmış anakaya parçaları görülmüştür. Herhangi bir arkeoloji buluntuya rastlanmadığı için alanın doğal tepe olduğu anlaşılmıştır.

2017 yılında Bursa Ovası üzerinde yer alan iki potansiyel yerleşim alanı ziyaret edilmiştir. Canbazlar köyü yakınlarındaki **Hanyeri** Mevkii, ovanın ortasında ağaçlık bir alandır. Bu alan dijital arazi modellerinde de yükselti olarak görünmektedir. Bu sebeple alanın bir höyük olup olmadığı araştırılmıştır. Orman arazisinin üzerinde

yapılan araştırmalarda bitki örtüsü nedeniyle her noktası detaylı olarak araştırılmasa da ne alanda bir arkeolojik malzeme ne de bir topografik yükselti tespit edilmiştir. Hanyeri Mevkii'nden sonra kuzeydeki **İğdir** köyünün hemen güneyinde yer alan bir yükselti alanı araştırılmıştır. Bu nokta hem dere kenarında olması hem de ovaya hâkim olması yerleşim potansiyelini düşündürmektedir. Ancak alanın üzeri modern hafriyatlarla doldurularak çöplük olarak kullanılması, aynı zamanda yer yer anakayadan tarım aletleri marifeti ile sökülmüş parçaların görülmesi, alanın aslında bir doğal tepe olduğunu ortaya çıkarmıştır. Alan üzerine sonradan döküldüğü düşünölen yoğun dolgu toprak sebebiyle herhangi bir arkeolojik kalıntıya rastlanmamıştır. Uydu fotoğrafları ve arazi modellerinden belirlenen **Dereçavuş** köyü yakınlarındaki yükselti noktasına gidilmiştir. Alanın yüzeyinde herhangi bir arkeolojik kalıntı görülmezken, çok yoğun alüvyal dolgu ile kaplı olduğu ve herhangi bir muhtemel yerleşmenin alüvyonlar altında kalmış olabileceği düşünölmektedir. Dereçavuş köyünün ardından batıya doğru ilerlenerek, Nilüfer Çayı'na hâkim bir tepelik olan, bugün **Aksungur** köyü mezarlığının konumlandığı tepe ve etekleri araştırılmıştır. Alan üzerindeki tarlalarda nadiren tuğla parçaları görülürken kayda değer bir arkeoloji kalıntıya rastlanmamıştır. Nilüfer Çayı kenarındaki araştırmalar batıya ilerledikçe Osmangazi ilçesi sınırlarından çıkılarak, Nilüfer ilçesi sınırları içinde kalan noktalara kaydırılmıştır. Önceki yıl M. Şahin tarafından yürütölen yüzey araştırmalarında tespit edilen noktalar da dâhil bazı alanlar araştırılmıştır. Öncelikle Gökçeköy yakınlarındaki yeni tespit edilmiş **Çiftlikiçi** arkeolojik yerleşim alanı ziyaret edilmiştir. Burada M. Şahin araştırmaları ile benzer dönem kalıntıları ile karşılaşılmıştır. Topografik haritalardan tespit edilen bir alan olan, İrfaniye köyü yakınlarındaki, Bursa-İzmir karayoluna çok yakın bir noktada yer alan **Eski Karakol** mevkii üzerinde herhangi bir yerleşim izine rastlanmamıştır. Büyökbalıklı köyünün güneyinde yer alan **Kaleler** mevkii M. Şahin araştırmalarında bulunmuş bir noktadır. Bu alandaki araştırmalarda yoğun kiremit parçalarının yayılı olduğu yüzeyde sırlı Orta Çağ seramiği parçalarına rastlanmıştır. Büyökbalıklı ve Konaklı köylerinin kuzeyinde yer alan **Taşlık** mevkii araştırılmıştır. Nilüfer Çayı havzasına hâkim doğal bir tepe olan alana doğusundan tırmanılmış ve tepenin eteklerinde yalın ve sırlı Orta Çağ seramiği parçalarına rastlanmıştır. Tepenin en yüksek noktasının düz bir alan olduğu bu kayalık zeminde yer alan köstebek çukurlarından çıkmış toprak içinde eteklere paralel olarak yalın ve Orta Çağ sırlı seramiği parçalarına görölmüştür. İlk olarak 2016 yılı araştırmalarında tespit edilmiş, Orhaniye köyünün güneyinde,

Nilüfer Çayı yakınlarında yer alan **Kocabük Tepe** bu yıl tekrar araştırılmıştır. Doğal bir tepe olan alanın kuzey yamaçlarında taşkınlardan da korunmak amaçlı konumlanmış bir yerleşmenin izine rastlanmıştır. Buradaki alandaki birkaç parsel ekili olduğundan araştırılmamasına rağmen diğer parsellerin yüzeyinde 6 ile 4. yüzyıl arası seramiklerine ait parçalar tespit edilmiştir. Kocabük Tepe'nin ardından batıya ilerlenerek yine M. Şahin araştırmalarında tespit edilmiş alanlardan olan Çaylı köyüne bağlı **Gürgen Dere** Mevkii'ne gidilmiştir. Buradaki alanda İstanbul-İzmir otoyolu inşaatına yakın noktada küçük bir alanda tuğla, yalın ve bir parça kırmızı astarlı Roma seramiği parçası görülmüştür. Alanla ilgili kazı ve tescil çalışmaları hâlihazırda ilgili müze tarafından yürütülmektedir. Sonrasında yeni kurulan Bursa Deri Organize Sanayi bölgesi yakınlarında yer alan ve M. Şahin tarafından tespit edilmiş **Solakçayır** Mevkii ziyaret edilmiştir. Alandaki yoğun otlar sebebiyle yüzeyde pek de arkeolojik malzeme görülemezken tespit edilenler arasında bir siyah firnisli gövde parçası ve birkaç gri seramik parçası vardır.

2018 yılında alt bölge çalışmalarına Gökçeköy - **Çiftlikçi** Höyük'den başlanmıştır. Önceki yıl bulunan bir siyah firnisli parça sonrasında tekrar araştırmalara tabii tutulan höyük gerek ekili parseller gerekse olumsuz hava koşulları nedeniyle çok iyi araştırılmamış bu sebeple ilgili dönemlerin var olup olmadığı soru işareti olarak kalmıştır. Ardından, bir önceki sezonda Bursa Yüzey Araştırmaları kapsamında yeni keşfedilen **Yolçatı Höyük** araştırılmak istenmiş ancak bölgedeki direnaj çalışmaları nedeniyle kapatılan yollardan dolayı yerleşmeye ulaşılamamıştır.

5.3. Mudanya ve Çevresi

2015 araştırmalarında Mudanya ve çevresinde öncelikle Akköy yakınlarında yer alan **Kersen** mevkii olarak bilinen tescilli alan araştırılmıştır. Alan içinde yüzeyde bolca yapı tuğlaları nadiren yalın seramik parçaları olduğu gözlenmiştir. **Dereköy**'e dair daha önce müze envanter kayıtlarından tespit edilmiş olan siyah figürlü kap parçası ve eseri müzeye kazandıran Hakkı Erdem ile görüşme amaçlanmıştır. Aynı zamanda köy içinde de dolaşmış ancak antik mimari parçalara rastlanmamış, köyün eski kilisesinin dış duvarlarında da antik parçalar görülmemiştir. Hakkı Erdem ile yapılan görüşme sonrasında oğlu Talip Erdem mihmandarlığında seramiğin bulunduğu alana yapılan ziyarette bölgenin yüzeyinde yapı kiremitleri ve kaba seramikler dışında pek de arkeolojik malzeme olmadığı görülmüştür. Alanın olasılıkla bir mezara ev

sahipliği yaptığı düşünülmüştür. Mudanya **Altıntaş** köyü yakınlarındaki antik olabileceği düşünülen liman kalıntısı ziyaret edilmiştir ancak modern yol çalışmaları ile alanın topografyasında çok değişiklikler olduğu görülmüş ve birkaç mermer blok dışında arkeolojik bir buluntu tespit edilememiştir. Ardından, Osmangazi ilçesine bağlı Gündoğdu köyü yakınlarındaki arkeolojik sit olarak tescilli eski Rum köyü (Peladarion-Paladari-Filedar) ve radyo vericilerinin olduğu kayalık araziler ve etekleri araştırılmıştır. Bölgede ilk olarak en doğuda yer alan en alçak yükseklikteki **Duba Tepe** araştırılmış ancak burada bir yerleşim izine rastlanmamıştır. Daha sonrasında **Çiftekaya Tepe** üzerinde araştırmalar yoğunlaştırılmıştır. Çiftekaya Tepe'nin doğu konisi üzerine doğu eteklerinden çıkılmıştır. Bu alanda yer yer tanımsız seramik parçalarına rastlanmıştır. Tepenin en yüksek noktasına doğru tırmanılırken bazı harçlı duvar kalıntıları görülmüştür. Bunun yanı sıra tepenin hemen kuzeyinde temel kısımları kesme taşlarla, üstyapısı harçlı, tuğlalı kemerler ve kubbeli çatı örtüsü ile bitirilmiş olan bir sarnıç yapısı da görülmüştür. Bu yapı üzerinde ve güneydoğusundaki su kanalı üzerinde de kaçak kazıcıların tahribatı görülmüştür. Doğu tepeden inilirken yamaçlarda akmış toprak içinde nadiren Klasik, Hellenistik ve Roma seramikleri ile yalın seramikler görülmüştür. Doğu tepenin ardından batı tepeye ile arasında kalan düzlük arazi araştırılmış ancak doğu tepenin doğu yamaçları gibi yoğun otan ötürü pek malzeme görülebilmiştir. Üzerinde antenler yer alan batı tepede ise gerek yapılaşmadan gerekse arazi yapısından ötürü yüzeyde arkeolojik malzeme tespit edilebilmiştir. Daha sonra **Kapanca Limanı** olarak bilinen arkeolojik sit ziyaret edilmiştir. Alanın güneydoğusundaki arazilerden limana doğru inilirken sadece limana en yakın tarla ve doğusundaki zeytinlikte yapı tuğlaları ve Geç Antik Çağ yalın seramikleri görülmüştür. Liman mendireğinin hemen güneyinde yer alan tepe üzerinde ise yerleşime dair bir iz görülmemiş, limanın sahili yakınlarında akmış toprağın sahille buluştuğu noktada kesitlerde arkeolojik malzeme olarak, tuğla ve yalın seramik parçaların yer aldığı görülmüştür. Bir sonraki nokta daha önceki araştırmalarla tespit edilmiş ve arkeolojik sit olarak tescillenmiş olan **Eşkel Burnu** üzerindeki **Burunucu Mevkii** olarak bilinen noktadır. Bu alanın araştırmaları güneybatısında yer alan antik liman yakınlarından ilerlenerek tepenin güney yamaçlarında yer alan patikadan yukarı doğru çıkılmıştır. Yukarı çıkarken yer yer siyah firnisli seramik parçaları ile karşılaşmıştır. Tepenin en yüksek noktası olan **Burunucu** olarak adlandırılmış noktada çok yoğun ot sebebiyle yüzey toprağını görmek mümkün olmamıştır. Bu bölgenin yanı sıra doğu kısmına

doğru gidildiğinde ekin tarlalarında ve tepenin gúneyindeki zeytinlik arazilerde yúzeyde arkeolojik malzemeye rastlanmamıştır. Bu yerleşmenin ardından Eđerce köyü sınırları içinde kalan iki arkeolojik sit alanı, **Böceklik** ve **Güvercinkaya** mevkileri ziyaret edilmiştir. Bu iki yerleşimde de yúzey buluntularında yoğun yapı tuğlası ve nadiren Geç Antik Çağ'a ait yalın seramikler görülmüştür. Gün sonuna doğru Mesudiye köyü yakınlarında yer alan **Papazharmanı** mevkiine gidilmiştir. Daha önceki yıllarda tescillenen bu alanda nadiren Klasik, Hellenistik Dónem siyah firnisli seramik parçalarına rastlanmıştır.

2016 yılı araştırmalarında ilk olarak Keten Dere sahilindeki **Yeldeđirmeni Tepe** tamamen taranmış ancak arkeolojik buluntuya rastlanmamıştır. Tepe noktasındaki antenin yanında dairesel planlı, içinde ahşap hatılların girdiği boşluklar olan bir yapı görülmüştür. Bu yapının çevresinde kaçak kazılar yapılmış ancak hiç arkeolojik buluntu ortaya çıkarılmamıştır. Ayrıca yapının duvarlarında da herhangi bir devşirme malzeme de yoktur. Yapının bir yel değirmeninden çok bir deniz feneri ya da gözetleme kulesi olduğu düşünölmüştür. Keten Dere Mevkiinde yer alan **Düz Tepe** yakınlarına kadar tarladan gidilmiş ancak burada da herhangi bir arkeolojik buluntuya rastlanmamıştır. Keten Dere yakınlarındaki Keten Tepe çok sarp ve kayalık bir doğal tepe olduğundan yerleşime uygun bir alan olarak görölmemektedir. Araştırmanın diğer istikametlerinden Taşpınar köyü yakınlarındaki **Nal Tepe** üzerindeki tescilli alan ziyaret edilmiştir. Sadece tescil edilmiş küçük parsel üzerinde taş, tuğla ve nadir yalın seramik parçalarına rastlanmıştır. Alanın Geç Antik Çağ'da küçük bir çiftlik evi olduğu düşünölmüştür. Ardından **Hançerli** köyü yakınlarındaki tescilli alana gidilmiştir. Burada yer alan yüksek gerilim hattı direği kazısı sırasında tescil edildiği düşünölen alanda nadir tuğla ve çatı kiremidi parçalarına rastlanmıştır. Alanın Geç Antik Çağ'da küçük bir yapıyı barındırdığı düşünölmüştür. Sonrasında Orhaniye köyünün gúneyinde, Nilüfer Çayı kıyısındaki doğal kayalık **Kocabük Tepe** araştırılmıştır. Tepe üzerinde modern tahribat izleri, yakınlarında yer alan kanalizasyon inşaa çalışmaları sırasında tepenin üzerinde taş ve toprakların yığıldığı görölmüştür. Alanın gúney eteklerinde çok nadir olarak seramik parçalarına rastlanmıştır. Bu malzeme içinde yalın seramikler çoğunlukta, az sayıda sırlı Orta Çağ, Klasik, Hellenistik ve Roma Dónemleri'ne dair küçük parçalar tespit edilmiştir. Sonrasında **Küçükyenice** köyü yakınlarındaki tescilli alana gidilmiştir. Burada tescilli alanın tam merkezinde yer alan büyük parselde mısır ekili olduğu için

girilememiştir. Hemen yanındaki küçük parselde sadece tuğla kiremit ve tanımsız yalın seramik parçalarına rastlanmıştır. Son olarak **Aydınpınar** köyü yakınlarındaki yerleşim olabileceği şüphesiyle bir tepe ziyaret edilmiştir. Bu bölge tepesi düz alanda yapılan araştırmalarda hiç malzeme görülmezken Yer yer tuğla ve kiremit parçalarına rastlanmış ancak dönem veren bir seramik parçası bulunamamıştır.

2018 yılı araştırmalarında alt bölgedeki ilk nokta önceki yıllarda da araştırılan Mesudiye - **Papazharmanı**'dır Buradaki tarlaların da ekili olmasından dolayı araştırılmamış, ancak gerek otsuz noktalar gerekse erozyon sebebiyle akan yerlerden de Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne ait seramik parçaları gözlemlenmiştir. Buranın da ardından **Myrleia** kentinin akropolisi araştırılmıştır. Kentin akropolis alanındaki zeytinliklere giden yol sebebiyle ortaya çıkmış kesitlerde hem seramik parçaları hem de duvar kalıntılarına rastlanmıştır. Bu alan ve akropolisin batı yakası aşağıya doğru inen yamaçlara kadar araştırılmış, yüzeyde görülen seramikler arasında Batı Anadolu ve Attika ithali parçalara rastlanmıştır. Sonraki nokta olarak önceki yıllarda da ziyaret edilen Gündoğdu - **Çiftekaya Tepe** araştırılmıştır. Alandaki yoğun otlardan dolayı pek verim alınmasa da tepenin kuzeybatı noktasında, yolun ve yağmur sularının açtığı yerlerde seramik ve iskelet kalıntılarına rastlanmıştır. Burada görülen malzeme içinde gri seramikler ve Batı Anadolu ithal seramik parçaları tespit edilmiştir.

5.4. Uluabat Gölü'nün Güneyi

2015 araştırma sezonunda Mustafakemalpaşa, İncilipınar köyünün doğusundaki **Yakupdede Tepe** yerleşimi ziyaret edilmiştir. Yerleşim alanı daha önceki bilimsel çalışmalarda keşfedilmiş olup tepe üzerinde erozyon sebebiyle anakayanın görüldüğü gibi bir mimari kalıntıya rastlanmamıştır. Tepenin güney ve güneydoğusundaki tarlalardan ele geçen buluntular arasında Arkaik-Roma Dönemleri arasında seramik parçalarının olduğu gözlemlenmiştir.

2016 araştırmalarında Mustafakemalpaşa ilçesine bağlı **Derekadı** köyü yakınlarındaki tescilli alana gidilmiştir. Alanın dere kenarında olduğu, yakınındaki duvarlarında herhangi bir devşirme malzeme bulunmayan bir değirmen yapısının restorasyon halinde olduğu tespit edilmiştir. Dereden geçilerek ulaşılan tarlalarda genelde Orta Çağ seramikleri ve tuğlalar gözlemlenmiştir. Araştırmanın ikinci

istikameti Çaltılıbük ve Kestelek köyleri arasında yer alan **Bük Kalesi**'dir. Kalenin surlarının bir kulesi ve yanında bitkilerin kapladığı yüksekçe bir duvar tespit edilmiştir. Kale duvarları moloz taşların ve tuğlaların harçla birleştirilmesi yoluyla inşa edilmiştir, herhangi bir devşirme malzeme görülmemiştir. Kalenin içi son derece yoğun maki ile kaplı olduğundan malzeme tespiti güç hale gelmiştir. Yapılan birkaç kaçak kazıda sadece tuğla parçaları malzeme olarak görülebilmiştir. Üçüncü istikamet Keltaş köyü yakınlarındaki birbirini gören Erkız Tepe ve Kale Tepe'dir. Öncelikle **Kale Tepe**'ye çıkılmış, alanın zirve noktasında yaklaşık 4x4 metre, kare planlı bir sarnıç ya da gözetleme kulesi tespit edilmiştir. Yapının duvarları harçla birbirine tutturulmuş moloz taş ve tuğlalardan oluşmaktadır, herhangi bir devşirme malzeme içermemektedir. Doğal bir tepe olan alanın üzerindeki kaçak kazılardan pek buluntu çıkmamış olsa da tepenin doğu yamacında akmış alandan yalın ve tuğla ağırlıklı ama nadiren sarı sırlı Orta Çağ malzemesi görülmüştür. **Erkız Tepe**'ye de çıkılmış ancak burada tek tük yalın malzemeler haricinde bir şey tespit edilememiştir. Sonraki aşamada Ayaz köyü yakınlarındaki **Şekerçeşme** mevkiine gidilmiştir ancak söz konusu mevki ve önceki yayınlarda üzerinde devşirme malzeme görülen çeşme bulunamamıştır. Bölgenin yakınlardaki Karaoğlan köyü yakınlarındaki **Bekçikaya** tescilli alanının 1. Derece olan parseli araştırılmıştır. Söz konusu parsel üzerinde bolca seramik malzemeye rastlanmıştır. Burada Prehistorik, Geç Hellenistik ve Roma Dönemi seramikleri tespit edilmiştir. Daha sonra ova üzerinde yer alan doğal bir tepe olan **Çalica Tepe**'ye hareket edilmiştir. Söz konusu tepeye giderken Karaoğlan köyünden kuzeye giden toprak yol üzerinde birden taş kaplı, genişliği yaklaşık 6 m. olan bir yol keşfedilmiştir. Ovanın ortasındaki bir yükselti olan Çalica Tepe'nin önceki yıllarda taş ocağı olarak kullanılmak suretiyle çok ağır tahribata uğradığı, tepenin üst kısmının tamamen tıraşlandığı, yer yer zemin suyunun getirdiği yere kadar oyulduğu görülmüştür. Yapılan ağır tahribata rağmen söz konusu alan üzerinde nadiren yalın seramik ve tuğla parçalarına rastlanmıştır. Ardından ziyaret edilen nokta Karacabey Harası'nın doğusunda yer alan **Kayseri Çiftliği** olarak bilinen tescilli noktadır. Tescilli parselin kuzeyindeki üç yolun birleştiği noktada başlayan araştırmalar kuzeyden güneye sürdürülmüştür. İlk noktalarda yoğun karşılaşılan malzeme zirve noktasına doğru azalmıştır. Tepe noktasında tarımsal faaliyetler ile yerinden sökülen anakaya parçalarının zemini kapladığı görülmüştür. Tepeye çıkılan hizada çok nadiren tuğla parçalarına rastlanmıştır. Yol kenarındaki ilk araştırılan ve malzemenin yoğun olduğu bölgede

alanın çevre parsellere göre birkaç m. daha yüksek olduğu görülmüştür. Söz konusu alanın aslında bir höyük olduğu, yer yer alüvyon tabakası altında kaldığı, bir kısmının da tarımsal faaliyetlerle düzeltildiği düşünülmüştür. Alanın üzerinden toplanan malzemede, tarih öncesi çanak çömlek parçaları ve Hellenistik, Roma ve Geç Antik Çağ seramikleri tespit edilmiştir.

2017 yılında öncelikle Akçapınar köyünün kuzeybatısındaki deltada, **Bahçelik** mevkiinde yer alan ve üzerinde yüksek gerilim elektrik direği olan yükselti araştırılmıştır. Alan dijital arazi modellerinden tespit edilmiş olup hem göle yakın olması hem de çevresindeki ova arazilere hâkimdir. Tepeye güneyinden ulaşılmış ve üzerinde yoğun taş ve tuğla parçalarının yayılı olduğu görülmüştür. Tanımlanabilir malzeme arasında Geç Antik Çağ kırmızı astarlı seramiği parçaları ve birkaç parça renkli cam parçaları tespit edilmiştir. Gölün güneyindeki tepeler üzerindeki kale yerleşmeleri de araştırılmıştır. Akçapınar köyü yakınlarındaki **Asar Tepe** noktasına ziyaret gerçekleştirilmiştir. Alana güneybatısından ulaşılmış ve kalenin hemen güneybatısındaki tarlada iki kaçak kazı çukuru görülmüştür. Bu çukurlardan bolca moloz taş az sayıda kiremit ve yalın seramik parçaları tespit edilmiştir. Kalenin zirve noktasına güneybatı yönünden ilk ulaşılmış, bu alanda yıkılmış harçsız duvarlar tespit edilmiş, yer yer duvarların ilk sıralarının korunmuş olduğu görülmüştür. Duvar molozları içinde nadiren tuğla parçaları da tespit edilmiştir ancak tarihleyici seramik parçalarına rastlanmamıştır. Çalışmalar kalenin kuzey yönüne kadar sürdürülmüş bu alanlardan anılanın dışında bir buluntuya rastlanmamıştır. Kalelerde ikinci nokta olarak Körekem köyünün batısındaki taş ocağı yakınlarında yer alan tescilli **Kale Tepe** ziyaret edilmiştir. Alana kuzeybatı yönünden ulaşılmış ve moloz taş yığını olan her noktası araştırılmıştır. Önceki kaleye paralel olarak tuğla ve çark yapımı yalın kaba seramikler görülmüş, duvar sıralarının pek korunmadığı tespit edilmiştir. Kalenin kuzey noktasında anakayanın zeminin düzeltilerek belki bir konut yeri olarak hazırlanmış olduğu düşünülmektedir. Kalelerin son noktası olarak Unçukuru ve Maksempınar köyleri arasında yer alan **Oğlak Kale** yerleşmesine gidilmiştir. Bu alana güneyindeki yoldan ulaşılmış, yol boyunca bir arkeolojik malzeme görülmezken kale eteklerine gelindiğinde harçsız moloz taşlarla yapılmış duvarların dağılmış taşları ve aralarında yer yer tuğlaların olduğu görülmüştür. Alanın zirve noktasından akarak surların yakınlarına gelen seramik parçaları arasında Hellenistik Dönem olabilecek boyalı seramik parçalarına rastlanmıştır. Kalelerin ardından batıya

doğru ilerlenerek Onaç köyünün kuzeyinde yer alan Uluabat Gölü kıyısındaki **Pazar Tepe** araştırılmıştır. Bu alan da göle hâkim konumda olmasına rağmen üzerinde herhangi bir arkeolojik kalıntıya rastlanamamıştır. Önceki yıllarda araştırılmış ancak sonuç alınamamış noktalardan olan Karaoğlan ve Ayaz köyleri arasındaki **Şekerpinar** mevki bu sene yine araştırılmıştır. Burada yürütölen araştırmalarda Ayaz köyüne ait 91 numaralı parselin orta noktalarında yüze yayılmış taş ve tuğla parçalarına ek olarak Geç Antik Çağ seramiği parçaları tespit edilmiştir. Araştırılan noktalar batıya doğru ilerlemiş önceki yıl araştırma sınırına kadar ilerlenmiştir ancak herhangi başka bir sonuç alınamamıştır. Son olarak Mustafakemalpaşa ilçesi Tepecik köyünün hemen güneydoğusunda yer alan kuzeyinde bir su kanalı güneyinde ise bir dere bulunan **Yer Tepe** üzerinde araştırmalar yürütölmüştür. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu alanın iki zirveli doğal bir tepe olduğu görölmüştür. Kuzeydoğudaki tepe araştırılmış ve bu noktada sırlı Orta Çağ seramiği ve kırmızı astarlı Geç Antik Çağ seramiği parçalarına rastlanmıştır. Tepenin yüksek zirvesi olan güneybatı koni ise çok yoğun ot sebebiyle araştırılamamıştır.

5.5. Karacabey ve Kuzeyi

2015 sezonu araştırmalarında öncelikle Tophisar köyünün kuzeydoğusundaki arkeolojik sit olarak tescil edilmiş **Tophisar Kalesi** ziyaret edilmiştir. Tophisar Kalesi'nin anakaya zemin üzerine oturtulmuş duvarlardan olduğu görölmüştür. Surlar, burçlar, kalenin batısındaki kubbeli yapı ve yolun batı tarafındaki duvar kalıntıları görölmüştür. Kale Tepe'nin kuzeyindeki tarlada yoğun Orta Çağ ve nadiren çark yapımı tarih öncesi çanak çömlek parçaları görölmüştür. Kaleye tırmanılırken yüze yer yer Orta Çağ seramikleri olduğu görölmüştür. Kale Tepe'nin kuzeydoğu yamacındaki toprağın akmış olduğu noktada ve tepe üstünde Prehistorik, Klasik veya Hellenistik Dönem siyah firnisli seramik parçaları olduğu görölmüştür.

2016 yılı çalışmalarında öncelikle Akçapınar yakınlarındaki **Dedebayırı** alanına gidilmiştir. Alanın güneybatısından yoldan tepeye tırmanılmıştır. Yol boyunca pek malzemeye rastlanmazken ilk sur için kısmında nadiren yalın malzeme ile karşılaşılmıştır. Kentin güneydoğusunda yer alan kaçak kazılmış alan incelenmiş ancak pek malzemeye rastlanmamıştır. Daha sonra alanın en zirve noktasında çıkılmış, buranın iki ayrı sur sistemi ile korunduğu tespit edilmiştir. En yüksek

noktada açılmış bir kaçak kazı çukurundan Arkaik, Hellenistik ve Geç Antik Çağ'a ait seramiklere rastlanmıştır. Bu ilk aşamada tespit edilen duvarlar koordinatları alınarak fotoğraflanmıştır. Sonraki aşamada Karacabey Boğazı'nda yer alan **İskele** mevki ve **Tokat** mevkiindeki sit alanlarına ziyaret gerçekleştirilmiştir iki alan üzerinde de kayda değer malzeme tespit edilemezken yalın ve kiremit ağırlıklı yayılım olduğu görülmüştür. Araştırmaların son ziyaretinde Karacabey, **Kurşunlu** köyü ziyaret edilmiştir. Bu alandaki Manastır mevkiinin özel bir site ile kapatıldığı görülmüştür. Girilebilen bir yolda yeni temizlenmiş makilik alanda, toprak altından çıkmış yivsiz bir sütun gövdesi ile işlenmiş bloklar tespit edilmiştir. Ayrıca alandaki taş yapının duvarlarında da sütunlar ve işlenmiş blokların kırılarak kullanıldığı tespit edilmiş, seramik malzeme görülmemiştir.

2017 yılı araştırmalarında öncelikle Uluabat Gölü ve Nilüfer Çayı havzasının tam orta noktasında yer alan ve daha önce Bursa Arkeoloji Müzesi envanter kayıtlarından tespit edilen Subaşı köyünün güneyinde yer alan **Harita Tepe** araştırılmıştır. Bu tepe kuzey güney ve doğu yönlü üç derenin birleştiği ve batı yönünde akarak Uluabat Gölü'ne dökülen bir akarsuyun yanında doğal bir tepedir. Tepe batı yönünden toprak alınma suretiyle tahrip edilmiştir. Kesitlerden görüldüğü kadarıyla tepe üzerinde yer yer 1 m. kadar kültür toprağı korunmuş olup, bazı kesitlerde moloz taşlarla oluşturulan duvar sıraları tespit edilmiştir. Alanın kuzey yamaçları otla kaplı olduğu çok verimli araştırılmasa da tepenin zirve noktasındaki zeytinlik alanda 6-4. yüzyıla ait seramik parçaları görülmüştür. Karacabey ilçesinin kuzeydoğu sınırında yer alan **Çamlıca** köyünün güneybatısında, Nilüfer Çayı'nın güney yakasında yer alan bir tepe, yerleşme olabileceği şüphesi ile araştırılmıştır. Alanın doğal bir tepe olduğu ve arkeolojik malzeme barındırmadığı tespit edilmiştir. İkinci nokta olarak yine Çamlıca köyü yakınlarında yer alan **Çamlık Tepe** ve etekleri araştırılmış, bu alandan da herhangi bir arkeolojik kalıntıya rastlanmamıştır. Bölgede son olarak Çeşnigir köyünün güneyindeki **Çamlık Tepe** araştırılmış burada yüzeyde çok yoğun çakıl taşları görülmüş ancak herhangi bir arkeolojik malzemeye rastlanmamıştır. Nilüfer Çayı'nın Uluabat Gölü üzerinden devam eden Koca Çay ile birleştiği noktada yer alan Hayırlar köyüne bağlı **Çardak Tepe** araştırılmıştır. Hem Nilüfer Çayı havzası hem Karacabey boğazı hem de Karacabey ovasına hâkim bu tepede yer alan tarla üzerinde nadir yalın seramik haricinde pek malzemeye rastlanmazken tam zirve noktası olan alana yoğun orman ve çalılardan dolayı girilememiştir. Karacabey ilçe

merkezi yakınlarındaki tescilli bir alan olan **Hamidiye** Mahallesi ziyaret edilmiştir. Bölgede Bursa Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu ve Bursa Arkeoloji Müzesi denetiminde yapılan çalışmalar neticesinde alan sürekli denetlenmektedir. Alanın üzerinde modern yerleşmenin olması yüzey taraması yapmayı imkânsız kılmaktadır. Buna rağmen zirve noktasında yer alan zeytinlik bir parselin yüzeyinde Geç Antik Çağ'a ait yalın seramikler ve tuğla parçaları görülmüştür ancak alanın bir kısmı dikenli teller ile çevrildiğinden dolayı tam bir araştırmaya tabii tutulamamıştır.

2018 yılında alt bölge kapsamında Akçakoyun - **Dedebayırı** üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Tepe üzerinde, özellikle zirve noktasında yaklaşık 2-4 metre çapında, 4-5 yeni kaçak kazı çukuru olduğu tespit edilmiştir. Kaçakçılar tarafından açılan çukurlarda çok sayıda çatı kiremidi, yalın seramiklere ait parçalar ve nadiren tanımlanabilir seramik parçaları görülmüştür. Buranın ardından araştırmalar Karacabey Boğazı olarak bilinen bölgede arazi modeli ve uydu fotoğraflarından tespit edilmiş Ekinli **Yanıklık** mevkiinde sürdürülmüştür. Büyük kısmı maki ve çalılık olan bir parsel de zeytinlik barındıran alanın yüzeyinde bolca yapı taşları ve tuğlaları, yalın seramikler, Geç Antik ve Orta Çağ'a ait birkaç parça seramik ve cam parçaları ile karşılaşmıştır.

5.6. Karacabey-Mustafakemalpaşa Ovası

2015 yılında Karacabey, Arız köyü yakınlarındaki tescilsiz **Höyük Tepe**'ye gidilmiştir. Ancak belirtilen alanda ne mimari ne de yüzey seramiği açısından bir kalıntıya rastlanmamıştır. Alandaki küçük yükselti belki de bu alanda bir tümülüs olduğuna işaret eder. Daha sonra gidilen **Tümbe Tepe** olarak belirlenmiş alanda da herhangi bir arkeolojik kalıntıya rastlanmamıştır. **Yolağzı** köyü mezarlığının kuzeyinde yer alan arkeolojik sit olarak tescillenmiş parseller araştırılmıştır. Alana dâhil parsellerde herhangi bir mimari kalıntıya rastlanmazken yüzeyde Arkaik-Roma Dönemleri arasında üretilmiş seramik parçaları görülmüştür. Gönü köyü yakınlarında yer alan **Tepecik** Höyük ismiyle tescillenmiş arkeolojik yerleşimde yer alan parseller üzerinde ayçiçeği tarlası ve yoğun ot sebebiyle olduğu için çok iyi araştırılmasa da alanın en yüksek noktasında yüzeyde arkeolojik malzeme görülmüş, dönemler arasında Prehistorik, Klasik, Hellenistik Dönem'de üretilmiş seramik parçaları olduğu tespit edilmiştir. Daha önce Bursa Arkeoloji Müzesi envanter kayıtlarından tespit edilen ve Greko-Pers üslupta bir stelin bulunmuş olduğu Sultaniye köyünün

güneyindeki **Helva Tepe** de ziyaret edilmiştir. Tepe boyunca nadiren yapı tuğlaları ve çok az olarak da yalın seramik parçaları tespit edilmiştir. Tepenin en yüksek noktasında diğer gri renkli toprak alanlardan farklı olarak koyu kahverengi toprak ve irili ufaklı çakıl taşları çok yoğun miktarda görülmüştür. Alanda tahmini olarak bir tümülüsün olduğu ancak zaman içinde tarımsal faaliyetlerle yok edildiği düşünülebilir.

2016 yılı çalışmalarında ilk olarak Dağkadi köyü, **Kışlalar** mevkiine gidilmiştir. Doğalgaz hattı sırasında tespit edilmiş olan yerleşmenin yüzeyinde bir amphora tıkaçı, cam bir bilezik, koyu sarı sırlı küçük bir parça, sırları dökülmüş Milet işi kâse parçası ve çark yapımı yalın malzemelere rastlanmıştır. İkinci istikamet olarak Tophisar köyü yakınlarında M. Özdoğan tarafından tespit edilmiş **Tepetarla Höyük**'e gidilmiştir. Höyük bugün tarımsal faaliyetler sebebiyle birkaç m. yüksekliğine kadar inmiştir. Yerleşme konum açısından dere ve anayol arasında yer almaktadır. Yüzeyde Prehistorik Çağlar'ın yanı sıra Geç Klasik, Hellenistik, Roma ve Geç Antik Çağ'a ait parçalara rastlanmıştır. Sonraki istikamet olarak **Tepecik Çiftliği**'ne gidilmiştir. Doğal tepenin en üst parseli ekili olduğu için girilememiş ancak suyolu ile ayrılmış alt parsel araştırılmıştır. Burada sırlı Orta Çağ ve Roma Dönemi seramik parçaları bulunmuş ve alan sonraki araştırmada detaylıca araştırılmak üzere kaydedilmiştir. Yakınlardaki **Saraylar Tepe**, akarsuyun yakınında konumlanmış olan tepeye ulaşmak için gidilen yol boyunca seyrek olarak seramik parçalarına rastlanmış ayrıca yolun doğusundaki tarlalardan toplandığı düşünülen büyük taşlar ve kiremit parçalarının yolun çöken yerlerine doldurulduğu gözlemlenmiştir. Yüzeyde görülen seramikler arasında sırlı Orta Çağ ve el yapımı tarih öncesi çanak çömlek parçaları vardır. Tophisar köyünün kuzeyindeki **Tepetarla Höyük** tekrar ziyaret edilmiştir. Höyük üzerinde yapılan araştırmalarda Prehistorik Çağ, 4. yüzyıl, Hellenistik, Roma ve Geç Antik Çağ'a ait seramik parçaları olduğu gözlemlenmiştir. İkinci istikamet olarak Sultaniye köyünün kuzeydoğusunda yer alan **Tepecik Çiftliği** mevkiine gidilmiştir. Burada çiftlik yapılarının batısındaki parseller araştırılmıştır. Güneybatı parselde daha çok sarı ve yeşil sırlı Orta Çağ seramikleri görülürken kuzeybatı parsel derin sürülmüş olmasından da kaynaklı çok malzeme gürlememiştir. Ancak tepedeki tarla sınırında ve nirengi noktası civarında kenara atılmış işlenmiş bloklar tespit edilmiştir. Son olarak güneybatı parselin batı sınırında çok yoğun malzemeye gözlemlenmiştir. Bunlar arasında Arkaik-Klasik-Hellenistik

ve Roma Dönemi'ne ait seramik parçaları görülmüştür. Sonrasında Fevzipaşa köyünün güneyinde, Karacabey-Bandırma yolunun güneyinde yer alan **Saraylar Tepe** tekrar araştırılmıştır. Güneyinden geçen akarsuya çok yakın olan alanın üzerindeki nirengi noktası civarındaki her iki parselin yüzeyinde yoğunlukla tarih öncesi çanak çömlek parçaları görülürken güneye inildikçe söz konusu parsellerde prehistorik malzemeler yerini tuğla parçaları ve sırlı malzemeye bırakmıştır. Bu alanın tamamında yüzeyde, muhtemelen yapılara ait orta büyüklükte taş parçalarının yoğun olduğu tespit edilmiştir.

2017 yılında alt bölge dâhilinde, Mustafakemalpaşa ilçesinin batı sınırında konumlanmış, Çeltikçi köyünün batısında yer alan **Mezarlık Bayırı** ziyaret edilmiştir. Alan kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu iki tepeden oluşmaktadır. Güneybatıdaki yüksek tepe araştırılmış yamaçlar boyunca arkeolojik malzemeye rastlanmamıştır. En zirve noktasındaki zeytinlik alan çok yoğun otla kaplı olması nedeniyle araştırılmamıştır. İki tepenin ortasından inilirken yola yakın bir noktada birkaç parça yalın ver gri seramik parçalarına rastlanmıştır.

2018 yılı çalışmalarında Karacabey-Mustafakemalpaşa bölgesinde yer alan noktalardan öncelikle Tophisar **Kale Tepe** ziyaret edilmiştir. Önceki yıllarda bulunan bir kaç siyah firnisli seramikten dolayı tekrar araştırılan kalenin kuzeyindeki tarlalarda tanımlanabilir malzeme ile karşılaşılmazken, kalenin yüzeyinin de yoğun ot ile kaplı olması sebebiyle araştırmalardan verim alınamamıştır. Sonraki araştırma noktası, **Yolağzı Höyük** olmuştur. Önceki yıl yapılan araştırmaların odağındaki parseller tekrar araştırılmış, köy mezarlığına bitişik parsel ve özellikle kuzeyindeki parseller araştırılmış önceki yıllardaki tespitlerle benzer dönemler ile karşılaşılmıştır. Yakınlarda yer alan Gönü - **Tepecik** yerleşmesine yapılan ziyarette alanın tamamen buğday ekili olduğundan dolayı yüzey hiç görülememiş ve araştırılmamıştır. Ardından bir önceki yıl keşfedilen Tepecik - **Yer Tepe** araştırılmıştır. Alanda önceki yıl araştırılan parselin batısındaki parsel, ekili olmadığı için araştırılabilmemiş ancak yalın malzeme dışında bir buluntu ile karşılaşılmamıştır.

5.7. Bandırma ve Çevresi

2015 yılında Bandırma yakınlarındaki Marmara Koyunculuk Araştırma Enstitüsü arazisi içinde kalan **Höyük Tepe** isimli tescilli arkeolojik alan ziyaret edilmiş,

yerleşme üzerindeki tarımsal faaliyetler ile beraber yükseklik seviyesinin düştüğü tespit edilmiş, yüzeyinde yapı kiremitleri ve Geç Antik Çağ yalın seramikleri olduğu görülmüştür. Aynı arazide yer alan Höyük Tepe'nin ardından **Merinos Çiftliği** adıyla bilinen Marmara Koyunculuk Araştırma Enstitüsü arazisi içindeki bir parsel ziyaret edilmiş ancak yüzeydeki otlar sebebiyle herhangi bir kalıntı görülememiştir. Enstitü arazisi içinde daha önceki yıllarda müze uzmanları tarafından tespit edilip kayıt altına alınan antik parçalar da görülmüştür. Edincik yakınlarındaki **Üyücek Tepe**'nin bir arkeolojik yerleşim olabilme şüphesi ile ziyaret edilmiş ancak yerleşime dair bir kalıntı görülmemiştir. Daha önceki yıllarda Bandırma Arkeoloji Müzesi tarafından kurtarma kazıları yapılmış olan **Çalışkanlar** köyü yakınlarındaki tepe ziyaret edilmiştir. Bölgede müze kazıları ile ortaya çıkarılmış mezarlar haricindeki noktalarda, yüzeyde arkeolojik bir kalıntı görülmemiştir.

2016 yılı çalışmalarında ilk olarak Çinge köyünün kuzeyinde yer alan **Dedepınarı** olarak bilinen tescilli alana gidilmiştir. Ancak tescilli alan sık makilerle kaplı olduğundan ve çok geniş bir alanı kapsadığından ötürü yeterince araştırılamamıştır. Yol kenarında ve alan içindeki birkaç parselde çok seyrek yalın seramikler ile karşılaşmıştır. Edincik yerleşim merkezinin hemen kuzeyinde yer alan, M. Özdoğan araştırmalarında saptanmış, bugün neredeyse tamamen tahrip edilmiş Kalkolitik-İlk Tunç Çağı höyüğünün olduğu **Bardakçı Tepe** ziyaret edilmiştir. Yoğun çöp ve modern tuğla parçalarının yanında çok nadir tarih öncesi çanak çömlek parçaları ve bir obsidyen parçası görülmüştür. Yeniziraatlı köyü yakınlarındaki tescilsiz **Abaş Höyüğü** mevkiine gidilmiştir. Bu alanın yolun ikiye böldüğü doğal bir tepe olduğu anlaşılmıştır. Yüzeyde yalın birkaç parça ve tuğla parçaları dışında bir tespit yapılamamıştır. Hemen yakınlarda yer alan Emreköy'deki tescilli **Gerdeşel** mevkiini ziyaret edilmiştir. Söz konusu parselin tam ortasında yer alan çok hafif yükselti üzerinde dönem vermeyen bolca tuğla, çatı kiremidi ve nadir yalın seramik parçalarına rastlanmıştır. Dördüncü nokta olarak Yenice köyü ziyaret edilmiştir. Köyün kuzeyindeki yükselti üzerinde pek bir şeye rastlanmazken, köy yakınlarında yer alan tescilli **Çalıburun Tepe** ziyaret edilmiştir. Alanın akarsu kenarında doğal bir tepe olduğu erozyon sebebiyle yer yer anakayanın açığa çıkmış olduğu görülmüştür. Batı ucundan çıkılan tepenin neredeyse zirve noktasına kadar gelinmiş ve özellikle güney yamaçları araştırılmıştır. Mimari olarak bir kalıntıya rastlanmazken alanın tamamında büyüklü küçüklü çokça kaçak kazı çukuru olduğu

tespit edilmiştir. Gerek bu çukurlarda gerekse akmiş kültür toprağı içinden görülen malzeme içinde sadece 5-4. yüzyıl ve Orta Çağ seramikleri olduğu saptanmıştır. Çalışmaların sonunda, sahil kenarındaki diğer noktalar araştırılmazken, tescilli **Hanaytarla** mevkiine gidilmesine rağmen dönem veren pek buluntuyla karşılaşılmamıştır.

2017 yılı çalışmalarında ilk olarak Yeniyenice köyü yakınlarındaki tescilli **Ardakalan** mevki araştırılmıştır. Yüzeyde yayılı malzemenin tamamına yakınıyalın seramikler olup birkaç parça sırlı Orta Çağ seramiğı görülmüştür. Alan üzerinde çok yoğun tuğla parçalarının yayılı olduğu görülmüştür. Önceki yıl da ziyaret edilen Yenice köyü yakınlarındaki **Çalılıburun Tepe** araştırılmıştır. Köy yollarını genişletme çalışmaları sırasında tepenin bir kısmının kesilerek tahrip ettiği görülmüştür. Tepe çalı ve makilerin el verdiği kadarıyla iyice araştırılmış, alan üzerinde hem kaçak kazı çukurları hem de yaban domuzu çukurları görülmüştür. Erozyon sebebiyle tepenin eteklerindeki kültür tabakalarının akarak anakayanın açığa çıkmış olduğu tespit edilmiştir. Alanın zirve noktasında ise çevrenin düzlük olduğu ve bu alanda kaçak kazılar ile beraber yaklaşık 40 cm. yüksekliğinde 6 m. uzunluğunda harçsız bir yapı duvarı, aynı duvarın hemen güney doğusunda köşe yapan bir duvar parçası daha tespit edilmiştir. Alanın zirve noktalarında yaz aylarında dahi yeşil olan otlar bulunması tepe üzerinde yer altı su kaynağının olduğunu ve belki de bu kaynağın Antik Çağ'da da kullanıldığı düşünülmüştür. Yüzeyde görülen seramiklerden anlaşıldığı kadarıyla 6-4 yüzyıllar ve Orta Çağ'da yerleşim görmüş olmalıdır. Alan üzerinde görülen malzemelerin en yoğunu şüphesiz tuğla ve kiremit parçalarıdır. Bunların yanı sıra yoğunlukla pithoslara ait ağız, kaide ve gövde parçalarına rastlanmıştır. Bunların yanı sıra alanda bolca ince seramik parçaları görülmüştür. Görülen malzemeler arasında en çok siyah firnisli seramikler ve Orta Çağ sırlı seramikleri görülmüştür. Tüm bu seramiklerin yanı sıra alandaki bir kaya üzerinde, korozyonlu bir bronz Plakia kent sikkesi bulunarak Bandırma Müzesi'ne teslim edilmiştir. Tepenin tamamında amorf yapı taşları ve bir bazalt ezgi taşı tespit edilmiştir. Sonrasındaki nokta Dutliman köyünün hemen batısında, deniz kenarında yer alan **Mollamezari** mevkiidir. Alan deniz içine sokulan iki sivri bir geniş burundan oluşmaktadır. Doğudaki sivri burun üzerinde yapılan araştırmalarda, modern olduğu düşünülen bir kuru duvar ve Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne ait boyalı seramikler tespit edilmiştir. Koılar civarında akan dereler, verimli tarlalar ve

sazlıklar görülmüş bu da bölgenin tatlı su potansiyeli açısından yerleşime uygun olduğunu ortaya koymuştur. Sonrasında Bandırma yakınlarındaki **Merinos Çiftliği** adı ile bilinen Marmara Koyunculuk Araştırma Enstitüsü arazisi üzerinde çalışmalar yürütülmüştür. Bu araştırmalara Bandırma Müzesi uzmanlarından Arkeolog Tülin Tan da katılım göstermiş olup, enstitü arazisi Olcay Yılmaz mihmandarlığında araştırılmıştır. Arazi çalışmalarına öncelikle enstitü yapılarının kuzeyinde bulunan su deposunun olduğu tepeden başlanmıştır. Tepeye batı yamacından ulaşılmış olup kayalık arazinin eski tarihlerde taş çekmek için tahrip edildiği ve alandan basit gömü mezarlar çıktığı mihmandar tarafından aktarılmıştır. Buna rağmen alanda tuğla ve nadir yalın seramikler haricinde herhangi bir malzemeye rastlanmamıştır. Fosil yatağı olduğu söylenen girişin hemen batısındaki parseller yoğun ot nedeniyle yüzey görülebilmiştir. Aynı arazinin parselin batısındaki tepede de antik taş ocağı olduğu söylenmiş ancak söz konusu alan ziyaret edilmemiştir. Önceki yıllarda Bursa Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu arşivlerinde yapılan çalışmaların sonrasında tespit edilen müze raporuna söz konusu olan da malzemenin toplandığı nokta araştırılmıştır. Bir numaralı alan olarak adlandırılan bu noktada yer yer görülen arkeolojik seramikler incelenmiş ve tüm parsele yayılı İlk Tunç Çağı, el yapımı iç dönük ağızlı kâse parçası ve gövde parçaları, siyah firnisli ve Arkaik ve Klasik Dönem olabilecek parçalar ayrıca Orta Çağ sırlı seramikleri tespit edilmiştir. Ardından enstitü arazisi içindeki taş eserler sergisi gezilerek eserler incelenmiş ancak yazıtları okunamamıştır. Alandaki bir taşın yazıt kısmı eksik diğerinde ise yazı kısmı de aşınmıştır. Taş eserler sergisinin ardından çiftliğin güneyindeki düz tarlalar araştırılmış olup, bu tarlalardan ilk gidilen **1** numaralı alanda az sayıda kiremit tuğla ve nadiren yalın seramik parçalarına rastlanmıştır. Bu alanın aşağı bir kotta olmasından dolayı kültür tabakalarının alüvyal dolgu toprak ile kaplı olduğu düşünülmektedir. Ardından güneye yönelip yaz mevsiminde kuru olan dere yatağı kenarındaki diğer bir parsele gidilmiştir. **2** numaralı alan olarak adlandırılan bu noktada alanda yüzeyde yoğun miktarda yapı taşı tuğla ve yalın seramik parçalarının yayılı olduğu tespit edilmiştir. İki numaralı alan sonrasında enstitü arazisinin güneydoğusunda yer alan ahır ve samanlığın hemen kuzeyindeki **3** numaralı alan araştırılmıştır. Bu alandan yalın seramiklerin yanı sıra sırlı parçalar, Orta Çağ ve bir parça Milet işi kase parçası tespit edilmiştir. Enstitü sınırları içindeki **4** numaralı buluntu alanına batıdan ulaşılmıştır. En zirve noktada erozyon ile var olan toprağın aktığı, yüzeyin anakayaya yakın olduğu hatta yer yer anakayanın tahrip edilerek

yüzey toprağına karıştığı tespit edilmiştir. Ancak bu zirve noktasından güneyine doğru aşağıya ilerlendiğinde yüzeydeki toprak üzerinde ve köstebek oyuklarından çıkan malzeme içinde ağırlıkla yalın, Hellenistik Dönem basit ve siyah firnis seramik parçaları, Roma Dönemi sigillata parçaları ve Geç Antik Çağ kırmızı astarlı seramikleri görülmüştür. Ayrıca alandan bir Erken Bizans Dönemi sikkesi bulunarak Bandırma Müzesi'ne teslim edilmiştir. Son olarak yenilenen ahırların sonrasındaki yolun yapımı sırasında mezarların bulunduğu iddia edilen 5 numaralı noktada araştırma yapılmıştır. Yolun güneyindeki tarlada bolca tuğla ve nadiren yalın seramik parçalarına rastlanmıştır. Enstitü arazisi içindeki çalışmalar ve Bandırma Müzesi idari sorumluluk alanındaki çalışmalar böylece sonlandırılmıştır.

5.8. Manyas Gölü'nün Güneyi

2015 araştırmalarında, Duraköy yakınlarında yer alan ve **Höyüçük Tepe** olarak bilinen alanın tümölüs olduğu görölmüş ayrıca Duraköy yakınlarında 3. Derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiş ve Bandırma Arkeoloji Müzesi bahçesinde teşhir edilen aslan heykelinin çıktığı tarlalar olarak bilinen parsellerin yüzeyinde herhangi bir arkeolojik buluntuya rastlanmamıştır. Süleymanlı köyü yakınlarındaki **Höyüçük Tepe**'ye bitki örtüsü sebebiyle tam olarak ulaşılamazken muhtemelen doğal bir tepedir. Yapılan araştırmalarda tepe etrafında arkeolojik malzemeye rastlanmamıştır. Yine Manyas ilçesine bağlı Dereköy yakınlarında **Kale Mevkii** olarak bilinen yerde tam olarak arkeolojik bir kalıntı tespit edilememiş ancak tepenin her noktası bitki örtüsü sebebiyle araştırılamamıştır. Kalebayır köyü yakınlarındaki tescilli arkeolojik alanlardan **Kalebayır Tümölüsü** ve Bandırma Arkeoloji Müzesi tarafından **Kalebayır** sondaj kazılarının yürütöldüğu alan ziyaret edilmiştir. Burada açılan müze sondajları ve çıkan topraktaki malzeme incelenmiş, ağırlıklı Klasik-Hellenistik Dönem siyah ve basit firnisli seramikleri olduğu gözlemlenmiştir. Bölgede son olarak Manyas ilçe merkezinin doğusunda yer alan toplu konut alanının doğusunda yer alan **Höyüçük Tepe** ziyaret edilmiş ancak tepe üzerinde yerleşim gözlemlenmemiştir.

2016 yılı araştırmalarında bu alt bölgede ilk olarak tescilli **Koçoğlu Kalesi**'ne gidilmiştir. Tepenin batısındaki yola yakın parselde dönem vermeyen yalın malzeme ve bolca tuğla parçası ile karşılaşılmıştır. İkinci istikamet olarak Soğuksu köyündeki tescilli **Eski Manyas Kalesi** araştırılmıştır. Kalenin duvarları doğal tepenin güney

kısmını kapatan surların moloz taşların harçla birbirine yapıştırılarak oluşturulduğu ve devşirme mermer bloklar ile desteklendiği görülmüştür. Kalenin duvarlarının dışında ve içinde seramik malzemeye bolca rastlanmıştır. Gözlemlenen seramikler arasında genelde Geç Antik Çağ ve sırlı Orta Çağ seramiklerine rastlanmıştır. Üçüncü istikamet olarak tescilli **Kalebayır**'daki kazı alanları ve zirve nokta ziyaret edilerek araştırılmıştır. Tepe noktasında yüzeyde 5. yüzyıldan, Geç Antik Çağ'a kadarki dönemlere ait seramik parçaları olduğu gözlemlenmiştir.

2017 yılında Börülceağaç köyünün güneydoğusunda akarsu kenarında yer alan, M. Özdoğan tarafından keşfedilmiş **Taşlıbayır** yerleşmesi tekrar bulunmuş, yolun hemen batısındaki parselde mısır ekili olduğundan yüzeyi iyi taranmış, Prehistorik (Demir Çağı?) çanak çömlekler ve taş aletler tespit edilmiştir. M. Özdoğan'ın tarafından raporlanan tahribat alanı kesitleri taranmış ancak çok ot ve dikenle kaplı olduğundan pek de malzeme görülemediği. Yüzeyi çok yoğun çakıl taşları ile kaplı olan alanın çevresinde, yalın çark yapımı malzeme ve tuğla parçaları da görülmüştür. Sonrasında bölgenin Greko-Pers üslupdaki mezar stellerinin yayınlayan M. Nolle'nin kitabında geçen eserlerden biri **Çavuşköy**'den bulunmuştur. Bunun üzerine Çavuşköy muhtarı ve sakinleri ile görüşülmüştür, söz konusu stelin ilgili olduğu muhtemel yerleşme ya da mezar hakkında bilgi edinilmek istenmiş ancak verilen bilgilerin tamamı köyün hemen kuzeybatısında yer alan Kalebayır yerleşmesini işaret etmiştir. Yine M. Nolle'nin yayınlarında geçen stellerden bir parçanın bulunduğu Dereköy yakınlarındaki **Kale** mevki olarak geçen bölge tekrar araştırılmıştır. 2015 yılında da araştırılan ancak bulunamayan yerleşmeye bu sefer kuzeyden ulaşılmıştır. Tepe noktasında, tarla olarak kullanılan iki parsel araştırılmış, yüzeydeki anızların el verdiği kadarıyla nadiren çark yapımı yalın seramikler ve tuğla parçaları görülmüştür. Tepe noktasında kaleye veya bir yapıya ait olabilecek herhangi bir duvar kalıntısı görülmemiştir. Ancak alanın çoğunun çalı ve makilik olduğundan dolayı çok da iyi araştırılamamıştır. Ardından önceki yıllarda da ziyaret edilen **Kalebayır** yerleşmesi araştırılmıştır. Kazısı yapılan parsellerin güneybatısında yer alan zirve noktasında, muhtemelen Orman İşletme tarafından zirve noktadan başlayarak güneybatı doğrultulu bir yangın yolu hattı oluşturulduğu tespit edilmiştir. Bu yangın yolu hattı yüzeyi hafifçe tıraşladığından birçok malzeme ortaya çıkarmış olup bu malzeme grupları arasından Arkaik-Roma Dönemleri'ne ait seramikler, bir metal cürufu ve şeffaf sarı renkli antik cam parçaları görülmüştür. Daha sonra

Manyas amlık y yakınlarındaki noktalar ziyaret edilmiştir. Köyün mezarlığının hemen yakınlarındaki **Kilise Tepe** olarak bilinen tepenin üzeri taranmıştır. Yüzey çok otlakaplı olduğundan dolayı çok nadiren tuğla ve yalın seramik parçaları birkaç parça da Orta ağ sırlı seramiği bulunmuştur. Tepenin kuzeybatısında yer alan amlık alanında çok da yeni olmayan bir kaçak kazı çukuru g r lm ştir. Ancak ne kazı toprağında ne de çukur ve kesitlerde herhangi bir malzemeye görülmemiştir. Kilise Tepe'nin ardından Çamlıköy' n kuzeydoğusunda yer alan **Buğday Tepe**  zerinde yapılan araştırmalarda alanın evre parsellere göre farklı şekilde olduğu g r lm ştir. Alan yaklaşık 200x200 m. genişliğinde, 3 m. y seklikte bir höyük görüntüsündedir. Alanın kuzey yarısında ve zirve noktası yakınlarında arkeolojik seramik ile ve düzensiz yapı taşları g r lm ştir. Tespit edilen seramikler arasında gri seramikler siyah firnisli bantlı ve Geç Klasik Dönem amphora ağız parçaları tespit edilmiştir.

5.9. Manyas Gölü'nün Batısı

2015 yılında Bandırma'nın batısında sahil şeridinde yer alan, şirinçavuş köyünün kuzeyinde, Marmara Denizi kıyısındaki, arkeolojik sit olarak tescillenmiş antik liman kalıntısı, **Kale Tepe** ve çevresindeki parseller araştırılmıştır. Alanın yüzeyinde sırlı seramik parçaları ve yapı tuğlaları gözlemlenmiştir. Aynı zamanda antik liman yakınındaki balık lokantası bahçesinde postament, sütun başlıkları ve gövde parçaları gibi Geç Antik ağ'a ait mimari parçalar g r lm ştir. Tescilli alanların batısındaki parsellerde de çok yoğun tuğla ve yalın seramiklerin yanı sıra nadiren Arkaik ve Klasik Dönemler'e ait amphora ağız ve dip parçaları ile siyah firnisli seramikler tespit edilmiştir. şirinçavuş'un ardından Buğdaylı köyü yakınlarındaki ** y cek Tepe**, arkeolojik sit olarak tescilli olmayan alan, herhangi bir yerleşim olabileceği şüphesiyle ziyaret edilmiş ancak arkeolojik bir bulguya rastlanmamıştır. Buğdaylı'nın ardından yakınlardaki Büyüksoğuklar köyü ve kuzeyindeki **Koca Tepe** ziyaret edilmiştir. Daha  nceki bilimsel çalışmalar ile tespit edilip tescillenmiş olan Koca Tepe'nin yüzeyinde yer yer anakaya görülse de Arkaik-Roma Dönemleri arasında üretilmiş seramikler gözlenmiş ancak herhangi bir mimari kalıntıya rastlanmamıştır. Gönen, Bostancı köyünün güneybatısında yer alan, tescilsiz **Höyücük Tepe**'de yapılan araştırmalarda, tepe üzerinde tam tarihlenemeyen harçsız taş duvarlar ve yüzeyde Arkaik ve Hellenistik Döneme ait seramikler g r lm ştir.

Bostancı köyünden sonra Sarıköy beldesine doğru daha önce bilimsel araştırmalar neticesinde tespit edilip arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiş **Arnavut Korusu** olarak bilinen tepe ziyaret edilmiştir. Tepenin batısındaki ve güzeyindeki tarlaların yüzeyinde yalın kaba seramikler, el yapımı tarih öncesi çanak çömlek parçaları ve yapı tuğlaları görölmüştür. Zeleia antik kenti olarak bilinen, Sarıköy Beldesi'nin kuzeydoğusunda yer alan üzeri çam ağaçları ile kaplı **Üvecik Tepe**'de araştırmalar yürütölmüştür. Tepeye kuzeydoğusundan tırmanılmaya başlanmış, zirve noktalarına varıncaya kadar arkeolojik malzemeye pek rastlanmamıştır. Tepe noktasına doğru geldiğinde patika kenarındaki kesitlerde nadiren arkeolojik malzeme ve boyalı çatı kiremidi parçaları görölmüştür. Tepenin en yüksek noktasında çam ağaçlarının olmadığı ve tepenin bu kısmının düz olduğu, daha önceki tarihlerde yapılmış kaçak kazılara ait çukurlarda dörtgen kesilmiş taş yapı blokları görölmüştür. Tepenin zirve noktasından aşağıya doğru inilmiş ve yol boyunca yüzeyin çam iğneleriyle kaplı olması sebebiyle pek malzemeye rastlanmamıştır. Yola doğru Sarıköy Mezarlığı ile çamlık arazi arasındaki yolun kenarında bazı seramik parçaları görölmüş, bunlar arasında Klasik-Hellenistik Dönem siyah firnisli parçalara rastlanmıştır. Modern mezarlık içinde de kiremit parçaları görölmüş ancak herhangi bir mimari parça tespit edilmemiştir. Dereköy, **Asar Tepe** daha önce de müze uzmanları tarafından ziyaret edilip tescillenmiş bir arkeolojik sittir. Tepeye yol hizasında tepenin doğu yamaçları eteklerindeki yol kenarında, yüzeyde bazı seramiklere rastlanmıştır. Tepenin bu noktasından zirveye kadar tırmanılmış ve arkeolojik malzeme yüzeyde seyrek olarak görölmüştür. Yerleşim üzerinde görölen seramiklerin Klasik-Hellenistik Dönem olduğu düşünölmektedir. Gölyaka köyü yakınlarındaki küçük tepe şeklindeki arazi ziyaret edilmiştir. Köyün kuzeybatısında yer alan daha önce tescillenmemiş **Çiftlik** mevkiinin güney kısmında yüzeyde bolca arkeolojik malzeme ile karşılaşılmıştır. Dönemsel olarak Hellenistik, Roma ve Orta Çağ seramikleri görölmüştür.

2016 yılı çalışmalarında öncelikle Bostancı köyü yakınlarındaki **Höyücük**'e gidilmiştir. Alan başta zirve noktası olmak üzere çevresi ve kuzeybatısındaki tarlalar araştırılmıştır. Tepenin mera olarak kullanımı araştırmayı kısıtlı hale getirirse de tepenin zirvesindeki düzlük alanda Arkaik ve Klasik Dönem'in yanı sıra tarih öncesi çanak çömlek parçaları da görölmüştür. İkinci olarak daha önceki yıllarda D. Yalçıklı tarafından tespit edilen **Sarı Tepe** mevkiii araştırılmak üzere gidilmiştir. Ancak 1/25.000 ölçekli harita kayıtlarından tespit edilen Sarı Tepe üzerinde, yayınlarda

verilen bilgilerin aksine sadece sırlı Orta Çağ seramikleri görülmüştür. Gün içinde üçüncü istikamet olarak Sarıköy beldesi yakınlarındaki tescilli Zeleia olarak anılan **Üvecik Tepe**'ye çıkmıştır. Bu alana yol üzerinden ulaşıp aynı yoldan inilmiştir ancak alanın yüzeyi çam iğneleri ile kaplı olduğundan arkeolojik seramik görülememiştir. Tepe noktasındaki kaçak kazı çukurları kontrol edilmiş ancak hiç birinin yeni olmadığı ve yakınlarında seramik parçaları görülmemiştir. Tepe noktasında Geç Klasik - Erken Hellenistik Dönem olabilecek birkaç parçaya rastlanmıştır. Sarıköy Mezarlığı ile Üvecik Tepe arasında kalan tali yoldan ve mezarlık içinde 4 - 3. yüzyıla ait seramik örneklerine rastlanmıştır. Sarıköy'den sonra Gönen, Dereköy yakınlarındaki tescilli **Asar Tepe**'ye gidilmiştir. Güneyindeki vadiye hâkim tepenin eteklerinde daha önce açılmış yolun kenarındaki kesitler araştırılmıştır ve yoğun seramik malzeme görülmüştür. Ancak ama bu malzemenin in-situ değil, buraya tepeden akmış olduğu düşünülmüştür. Kesit araştırmalarının yanı sıra tepenin zirve noktasına tırmanılmıştır. Çok yoğun olarak anakayanın gözlemlendiği tepe yamaçlarında yer yer dönemi tayin edilemeyen yalın seramikler görülmüştür ancak zirve noktasında seramik parçaları çok yoğun gözlemlenmemiştir. Tepe noktası topografik olarak düz olmasına rağmen orada da yoğun erozyon sebebiyle anakaya görülmüş ve herhangi bir duvar ya da duvarın oturduğu oyguya rastlanmamıştır. Tepe üzerinde daha önceki tarihlerde açılmış olan bir kaçak kazı çukurunda, harçlı bir duvar bulunmuş olduğu tespit edilmiş, tepenin eteğindeki yolun kesitinde gözlemlenen malzeme içinde ağırlıklı 5-2. yüzyıl seramikleri görülmüştür. Sonrasında Keçeler köyü yakınlarındaki, Gönen-Tütüncü karayolunun tam orta noktasında kalan, orta büyüklükteki, tescilli **Tütüncüyolu-Üyücek Höyük** ziyaret edilmiştir. Höyük üzerinde daha önce M. Özdoğan tarafından yapılan araştırma yayınlarında höyüğün üzerinde Antik Çağ olduğu bilgisi verilmiştir. Bu araştırmalarla ağırlıklı olarak 5. yüzyıl ve seramikleri ve pişmiş toprak tuğla parçalarının höyük üzerinde çok yoğun olduğu gözlemlenmiştir. **Paşacıftlık** köyünün kuzeyindeki tescilli arkeolojik sit alanı ziyaret edilmiştir. Tam sit olarak işaretlenen tarlalara ekin yüzünden girilemese de yanındaki parsellerin sınırlarında bolca yalın seramikler ile karşılaşmıştır. Yüzey seramiklerinin dönem olarak Geç Antik Çağ'a ait olduğu düşünülmüş, yerleşmenin de bir çiftlik evi olabileceği kanısına varılmıştır. Paşacıftlık köyünden sonraki istikamet olarak Büyüksoğuklar köyünün kuzeyindeki tescilli **Koca Tepe** yerleşimine ziyaret gerçekleştirilmiştir. Önceki yılların çalışmalarına ek olarak, tarih öncesi çanak çömlek parçaları ve çakmaktaşı obsidyen

alet parçaları, Arkaik-Klasik-Hellenistik ve Roma Dönemleri'nden seramik parçaları ile karşılaşmıştır. Dördüncü istikamet olarak geçen yıl keşfedilen Gölyaka köyü **Çiftlik** mevkiine bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu alanın sınır tespitine ve yakınındaki taş köprüye yönelik yapılan çalışmalarda alanın sınırlarını gösteren malzemenin çok geniş bir alana yayıldığı anlaşılmıştır. Yüzeyde gözlemlenen malzemedeki Hellenistik Dönem'den, sırlı Orta Çağ seramiklerine kadar dönemsel bir çeşitlilik gözlenmiştir. Taş köprünün ise modern zamanda beton ile onarıldığı tespit edilmiştir. Köprünün ayaklarının moloz taştan yapıldığı ancak kemerli olup olmadığı anlaşılamamıştır. Son olarak Saraçlar köyünün güneyindeki yüksek bir alan olan tescilli **Çatal Tepe** ziyaret edilmiştir. Alan üzerinde çok malzemeyle karşılaşmamış, alanın zirve noktasında yer alan yoğun otlara rağmen görülebilen moloz taşa rağmen nadiren tuğla çok nadiren de yalın seramik ve Hellenistik ve Roma Dönemi olabilecek bir parça görülmüştür.

2017 sezonu çalışmalarında ilk olarak Körpeağaç köyüne gidilmiş, köy sakinleri ile yapılan görüşmelerde, D. Yalçıklı tarafından araştırma yayınlarında anılan **Sarı Tepe**'nin geçen yıl gidilen alan olduğu doğrulanmıştır. Sarı Tepe'ye tekrar bakılmış ancak geçen yıldan farklı bir seramik malzemeye rastlanmamıştır. Bir Orta Çağ sırlı seramiği parçası dışında tüm parçalar yalın ve tuğla kiremit parçalardır. Bu yıl da aynı alana gerçekleştirilen ziyarette yayınlarda anılan dönemlere rastlanamamıştır. Sarı Tepe'nin ardından Havutça köyü sakinlerinden bir kişi mihmandarlığında tarlasındaki kuyu ve mezarlar görmek üzere hareket edilmiştir. Havutça-Körpeağaç köyleri arasındaki yolun ikiye böldüğü alan yazın kuru olan bir dere kenarında olup çevresine de hâkim konumdadır. **Karaağaçpınar** mevki olarak bilinen alanda yüzeyde görülen arkeolojik malzemeler ağırlıklı moloz taşlar, tuğla ve çoğunlukla yalın seramik parçalarıdır. Hem köyler arasındaki yolun doğusundaki hem de batısındaki parsellerde görülen malzeme içinde en eski iki parça Geç Antik kırmızı astarlı kâse ağız parçalarıdır. Bunlar dışında Orta Çağ sırlı ve sigrafitto parçalarına da rastlanmıştır. Bölgenin ardından Bostancı köyü yakınlarındaki **Höyücük** araştırılmıştır. M. Özdoğan tarafından raporlanmış, tepenin batı eteklerindeki, büyük kısmı alüvyonlar altında kalmış olan höyük yeniden keşfedilmiştir. Bu alan köylüler tarafından su aktarımı için iş makinesiyle kanal açmak suretiyle tahrip edilmiş ve birçok malzeme açığa çıkarılmıştır. Kazılmış alanların içinde ve yüzeyin görülen malzemenin tamamına yakını İlk Tunç Çağı çanak çömlekleri olup az bir kısmı 5-4.

yüzyıl seramiklerinin yanı sıra yalın seramiklere rastlanmıştır. Sonrasında, önceki yıllarda ziyaret edilen yerleşmelerden olan Sarıköy **Üvecik Tepe** ve Dereköy **Asar Tepe**'dir. Bu alanlarda önceki yıllara göre bir tahribat gözlemlenmemiştir.

5.10. Yenişehir ve İnegöl Bölgesi

2015 araştırma sezonunda İnegöl ilçesi, Şipali köy merkezi yakınındaki **Şipali Höyük**'e gidilmiş ancak höyüğün etrafındaki tarlalar çit telleri ile kapalı olduğundan ziyaret mümkün olamamıştır. Yenişehir ilçe sınırları içinde kalan noktalardan öncelikle Söylemiş köyü yakınlarındaki **Söylemiş Höyük**'e gidilmiştir. Burada iş makinesi ile hem höyüğün kuzeydoğusunda hem de zirve noktasında iş makinesi ile çok ağır tahribat tespit edilmiş, höyüğün yüzeyinde Prehistorik çanak çömlek parçaları ve sigrafitto Orta Çağ seramikleri olduğu görülmüştür. Yenişehir'de diğer bir nokta olarak **Barcın Höyük** ziyaret edilmiştir. Ancak kazı çalışmaları sonlandırılmış olduğundan kazı ekibiyle görüşebilmek mümkün olmamıştır. Barcın Höyük yakınlarındaki Menteşe köyü yolunun ikiye kestiği **Menteşe Höyük** arazilerinde mimari bir kalıntı görülmemiş ancak yüzeyde yoğun olarak Prehistorik ve bir siyah firnisli gövde parçası bulunmuştur. Koyunhisar köyünün güneyinde yer alan tescilli höyüğün yüzeyinde Prehistorik, Hellenistik ve Geç Antik Çağ seramik parçaları, **Marmaracık Höyük** üzerinde de Prehistorik ve sırlı sigrafitto Orta Çağ seramikleri olduğu görülmüştür.

2016 yılı çalışmalarında Yenişehir bölgesinden öncelikle tescilli **Köprühisar Höyük**'e gidilmiştir. Nehir kenarında doğal bir tepe üzerinde yer alan höyükte Prehistorik çanak çömleklerden başka bir dönem görülmemiştir. İkinci istikamet olarak Papatya köyünün güneydoğusundaki tescilli **Asar Tepe**'ye gidilmiştir. Tepeye yol kenarından yani tepenin batısından çıkılmıştır. Tali yol ve kenarındaki tarlalarda Prehistorik malzemeye rastlanmıştır. Tepeye tırmanırken irili ufaklı taşların akıntı oluşturduğu fark edilmiştir. Tam düz olan zirve noktasında eski kaçak kazı çukurları gözlemlenmiştir. Tepe noktasında sadece sarı sırlı Orta Çağ malzemesi görülmüştür. Üçüncü istikamet olarak Yenişehir Havaalanı yakınlarındaki **Çardak Höyük**'e gidilmiştir. Ovanın en büyük höyüğü olan bu yerleşmedeki sürülü tarlalar araştırılmış ancak Prehistorik çanak çömleklerden başka malzeme görülmemiştir.

6. BÖLGE YERLEŞMELERİ

Tez kapsamında araştırılan bölgede yer alan tüm yerleşmeler bu bölümde incelenmiştir. Yerleşmeler değerlendirilirken öncelikle arkeoloji literatüründe yer alan bilgilerden önemli görülen hususlara yer verilmiş, kanıt konusunda eksik olanlarda ise arazi çalışmaları sırasında edinilen malzeme ışığında tarihlendirilmeye çalışılmıştır (*Harita 6.1-2*). Tüm yerleşmeler öncelikle polis olarak anılanlar kentler başlığı altında, kome ismi ile bilinenler ve bilinmeyen küçük ölçekli köy, mezra ya da çiftlik niteliğindeki yerleşmeler küçük yerleşmeler bölümünde değerlendirilmiştir. Bölgenin yönetim merkezi olan Daskyleion bir polis niteliğinde olmadığından olayı ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir.

6.1. Kentler

Hellen Uygarlığı'nda polis; kenti, devleti ve bunların birleşimi kent devletini tanımlamak için kullanılan bir kelimedir. Polis kavramının, kentin (asty) yanı sıra akropolis, kent ve ona ait khora, yurttaşlar, ekklesia ya da demos gibi yönetim kurumları ve politik topluluğu da tanımlamada kullanıldığı bilinmektedir⁴¹³. Hellenler arasında bu kavram, tez kapsamında incelenen dönemlerin önemli bir bölümünde var olan en yüksek nitelikli idari yapıdır. Kent devleti sisteminin varyasyonları dünyanın farklı noktalarında, çok farklı dönem ve medeniyetlerce kullanılmış, son örnekleri önceki yüzyıl başlarına kadar gözlemlenebilmiştir⁴¹⁴.

Kökenleri Yakın Doğu'ya dayanan ancak nitelik ve nicelik bakımından çok farklı olan Hellen kentleri, Akhalar'ın saray merkezli yerleşim sisteminin çöküşü sonrasında ortaya çıkmıştır⁴¹⁵. Modern tarihçilerin bugün ne zaman ortaya çıktıkları konusunda itilafta olduğu⁴¹⁶ Hellen kent devleti, kendine özgü vatandaş odaklı yapısı ve demokrasi gibi yeni yönetim biçimi ile hem öncesinde bilinen kent devleti sistemine hem de bulunduğu coğrafyanın önceki yönetim şekline kontrast oluşturur.

⁴¹³ HANSEN, M. H., (2006), *Polis; An Introduction to the Ancient Greek City-State*, Oxford, 56-61.

⁴¹⁴ HANSEN, M. H., (2006), 1-2. Detaylı bilgi için bk. HANSEN, M. H., (2006), Bölüm 1 ve 2.

⁴¹⁵ TEKİN, O., (2011), *Hellen ve Roma Tarihi*, Eskişehir, 24-25.

⁴¹⁶ HANSEN, M. H., (2006), 39 vd.

Kent devleti çok genel olarak hem iskân edilmiş kent merkezini hem de çevresindeki kırsal alanı kapsar. Teorik olarak değerlendirildiğinde, ihtiyaçlarını kendi içinde karşılayacak statüdedir. Kendi içlerinde çeşitli farklılıklar gösterebilir de diğer milletlere karşı Hellen kentleri dil, din ve kültür bakımından birbirleri ile benzer olduklarından dolayı teorik bir birliktelikleri vardır⁴¹⁷.

Polis ya da kent devletleri ile ilgili yapılan çalışmalar, önceki yüzyılda daha çok, dönemin önemli kuvvetleri olan ve antik kaynaklarca da en çok anlatılan Atina ve Sparta üzerine olmuştur. Ancak bugün yapılan çalışmalarla bilinen, tarihsel süreç içinde farklı zamanlarda var olmuş, sayıları 1500 civarında olan ve tüm Akdeniz Dünyası'na yayılmış olan kentlerin⁴¹⁸ niteliklerinin birbirinden çok farklı olacağı düşünülemez bir durum değildir. Kentlerin kaynaklar ve maddi kuvvet, coğrafi büyüklük ve nüfus yoğunluğu gibi dinamikler bu ayrışmaların temelini oluşturur.

Herodotos, Thukydides, Ksenophon ve Pseudo-Skylaks gibi antik kaynaklarda anılan bu polis ibarelerinin, kent devletinden ziyade sadece kenti tanımladığı bilinmektedir⁴¹⁹. Nitekim bölgedeki polis olarak anılan tüm yerleşmelerin de kent devleti niteliğinde olup ve kusursuz bir polis organizasyonu ve yapısına da sahip oldukları düşünülemez. Buna ilk kanıt olarak hem Attika Delos Deniz Birliği listelerindeki tribute miktarları arasındaki çok büyük farklar gösterilebilir (*Çizelge 6.1*). Bununla beraber bölgedeki bazı kentlerin tarihsel süreç içinde Atina, Sparta veya diğer Hellen kentleri hâkimiyeti altında kalmaları ya da Persler'in satraplık veya satraplığa bağlı küçük idari yönetimleri altında tekelden yönetilmeleri de kanıt olarak gösterilebilir⁴²⁰.

E. Ruschenbusch tarafından yazılan makalede Attika Delos Deniz Birliği tribute miktarları üzerine yazarın diğer kriterleri de eklenerek kentlerin nüfusları hesaplanmaya çalışılmıştır. Bu hesaplamalara göre Daskyleion ad Mare 267, Kios 425, Artake 1066, Myrleia ve Besbikos 1600, Kyzikos 24000 yerleşik insan sayıları ile karşılaşılmaktadır⁴²¹. Bu sayılara dönem içinde zaman zaman değişen tribute

⁴¹⁷ TEKİN, O., (2011), 25.

⁴¹⁸ HANSEN, M. H., (2006), 31.

⁴¹⁹ HANSEN, M. H., (2006), 38.

⁴²⁰ Bk. Bölüm 4.

⁴²¹ RUSCHENBUSCH, R., (2003), "İlk Atina Deniz Birliğinde Tributum/Harç Miktarı ve Vatandaş Sayısı", (çev. A. Akalın), *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34, 149-173.

miktarları dâhil edilmemiş olup ayrıca hesaplamalar sonrasında bulunan nüfuslar arasındaki büyük farklar bu değerlendirmenin bölge için uygun olmayabileceğini düşündürmektedir. Yine de kentlerin 5. yüzyıldaki yayılımları ve bıraktıkları kalıntılar da bilinmediğinden bu konuya her iki taraftan da ihtiyatlı yaklaşılmalıdır.

Bölgedeki kentlerin pek çoğunun koloni kökenli olmaları sebebiyle çok kültürlü yapıları ve yaşanan tüm bu siyasi gelişmeler ile Kıta Yunanistan kentlerinden bilinen, model Hellen organizasyonlarının tam manada uygulanmış olamayacağı öngörülebilir. Ayrıca bölgedeki gerek çok kültürlülük gerekse siyasi gelişmeler Hellenler'i ve yapılarını etkilemiş olabileceği gibi tam ters yönde Hellenler dışında kalan Persler ve özellikle kolonizasyon öncesindeki yerli halkı daha da etkilemiştir. Bu bağlamda tüm bu dinamikler, her yerleşme için tamamen özgün bir model oraya çıkarmaktadır. Gerek bu özgün yapı teorisi gerekse bölgeden adı bilinen yerleşmelerin sayıca az olmasından dolayı antik kaynaklarda ismi polis olarak geçen tüm yerleşmeler bu bölüm altında değerlendirilerek incelenmiştir.

6.1.1. Artaiou Teikhos

Artaiou Teikhos, Rhyndakos civarında yer alan ve Stephanos Byzantinos tarafından Krateros kaynak gösterilerek anılan bir yerleşmedir. Burada Artaiou Teikhos polikhion olarak anılmaktadır⁴²². Adından da anlaşılacağı gibi etrafı sur ile çevrili olan yerleşme, Attika Delos Deniz Birliği listelerinde 422/1 yılında 1000 drakhmai katkıda bulunmuştur. 428/7, 425/, 410/9 listelerinde kentnin ismi tamamlamalar ile beraber Ἀρταίο [τεῖχος ἐπὶ τοῖ] Πυρδᾶκι olarak geçer ancak miktarlar korunmamıştır⁴²³. 443/2, 442/1, 435/4 ve 433/2 yıllarına ait Hellespontos bölgesinin tam korunduğu listelerde adı görülmemektedir (*Çizelge 6.1*).

İsmin kökeni konusunda Herodotos'da geçen⁴²⁴, Persler'in eskiden kendilerini tanımlamada kullandıkları Artaioi kelimesi beraberinde Pers kökenli olduğu anlaşılmaktadır⁴²⁵. Hem birliğe üye olması hem de listelerde Rhyndakos kıyısında olduğunun nitelenmesinden dolayı lokalizasyonu aşağı Rhyndakos civarına, bugün Bursa, Karacabey ilçesi, Uluabat köyünün üzerinde yer aldığı Lopadion'a

⁴²² Steph. Byz. 127.10-12.

⁴²³ IG P 71, 77, 100, 283.

⁴²⁴ Hdt. VII.61.2., Pers şahıs ismi olarak ise Hdt. VII.66.2 ve 22.2.

⁴²⁵ AVRAM, A., (2004). "The Propontic Coast of Asia Minor", in. An Inventory of Archaic and Classical Poleis (eds. M. H. Hansen, T. H. Nielsen), Oxford, 976.

önerilmektedir⁴²⁶. Yerleşme için Barrington Atlas'da ise Rhyndakos'un denize döküldüğü noktanın doğusu önerilmektedir⁴²⁷ (*Harita 6.2*).

Tez kapsamındaki arazi çalışmaları sırasında tespit edilen Bursa, Karacabey ilçesi Akçakoyun ve Taşlık köyleri arasında kalan tepe üzerinde arkeolojik kalıntılara rastlanmıştır. Etrafı sur ile çevrili olan Dedebayır yerleşmesi Miletou Teikhos için olduğu gibi Artaiou Teikhos için bir öneri olabilir⁴²⁸.

6.1.2. Artake

Antik Artake kenti bugün Balıkesir Erdek ilçe merkezinde yer almaktadır. Cumhuriyet öncesinde bir Rum kasabası olan Artaki, antik ismini günümüze kadar korumuş yerleşmelerden biridir. Antik kentin konumu bugün kesin olarak bilinmemekle beraber yaygın olarak kabul edilen görüşe göre antik yerleşme bugün ilçe merkezinde liman bölgesinde konumlanmış olmalıdır⁴²⁹ (*Resim 6.1*). Kesin bir yerleşim kalıntısı tespit edilemediğinden dolayı Artake kenti ile ilgili bir arkeolojik sit tescili de söz konusu olmamıştır.

Artake ile Hitit Metinleri'nde geçen Arduka ile eşleştirilmiş ancak bu eşleştirme henüz arkeolojik kalıntılarla doğrulanamamıştır⁴³⁰. Artake ismi Argonautlar efsanesinde de geçer. Argo gemicilerinin bölgeye geldiklerinde ilk durakladıkları yer Artake Pınarı'dır⁴³¹. Ayrıca Argonautlar'ın yanlışlıkla savaştığı Dolionlar'dan birinin adı Artakes'dir⁴³². Artake ismi F. W. Hasluck tarafından yapılan değerlendirmede, Byzantinos Stephanos'da anılan Artacii isimli Thrak kabilesi, Hera'nın Thrakia epitheti Artakene ve Ptolemaios tarafından Bithynia'ya verilen aynı isim ışığında Thrak kökenli olabilecekleri savunulmaktadır⁴³³.

⁴²⁶ ATL I 470.

⁴²⁷ TALBERT R. J. A. (ed.), (2000). Barrington Atlas of the Greek and Roman World, New York. Map 52 Byzantium.

⁴²⁸ Dedebayır yerleşmesine ait detaylı bilgi için bk. Bölüm 6.1.9.

⁴²⁹ HASLUCK, F. W., (1910), 17-18. YAYLALI, A.- ÖZKAYA, V.- ÖZTÜRK, N., (2014), 13. Kenti güneyindeki Seyitgazi Tepesi'ne lokalize eden görüşler de vardır. MÜLLER, D., (1997), *Topographischer Bildkommentar zu den Historien Herodots: Kleinasien*, Berlin. 785-786.

⁴³⁰ Bk. Bölüm 4.1.

⁴³¹ Apoll. Rhod. I.955-957.

⁴³² Apoll. Rhod. I.1047.

⁴³³ HASLUCK, F. W., (1910), 20.

Artake, Strabon'un Lampsakoslu Anaksimenes'den aktardığına göre Miletoslular tarafından kolonize edilmiştir⁴³⁴. Herodotos'da polis olarak⁴³⁵, Pseudo-Skylaks tarafından ise Phrygia bölgesi içinde değerlendirilen⁴³⁶ kent, 499 yılında başlayan İonia Ayaklanması'na katılmış 493 yılında Finikeli Pers filosu tarafından ele geçirilerek yakılmıştır⁴³⁷. Bu olayın ardından Artake, Kserkses'in Hellas Seferi sonrasında kurulan Attika Delos Deniz Birliği'ne üye olmuş ve birliğe elde olan kayıtlara göre 17 kez tribute vermiştir. Bu vergilerin çoğu, -ikisi restore edilmiş- 2000 drakhmae olmak üzere bir sefer 4000 drakhmai verilmiş, iki kez de tribute miktarı korunmamıştır⁴³⁸. Artake ismi, kayıtlarda en iyi korunmuş bölge kentidir ve neredeyse listelerde baştan sona kadar ismi görülmektedir (Çizelge 6.1). 4. yüzyılın sonrasında kentin yakınındaki Kyzikos gibi Atina ve Sparta arasında el değiştirdiği düşünülebilir ve 361 sonrasında kent tamamen Kyzikos'un denetimine geçmiştir⁴³⁹.

Bugün elde olan bilgilere göre hiç sikke darp etmemiş Artake'den tez kapsamında incelenen dönemler içinde değerlendirebilecek çok az arkeolojik eser bulunmuştur ya da yayınlanmıştır. Erdek ilçe merkezinde, liman yakınlarındaki eski Rum okulu, bugün İmam Hatip Lisesi restorasyon faaliyetleri sırasında inşaat temelinden yetişkin insan boyutlarında bir kouros bulunmuştur (Resim 6.2). Söz konusu kouros torsosu boynu ve başı, omuzların altından kolları, kalçasının altından da bacakları kırık ve eksik durumdadır. Yüzeyi ise tamamen deniz kabukluları tarafından tahrip edildiğinden dolayı detayları anlaşılammaktadır. Yüzey tahribatından anlaşıldığına göre boynu hizasından başı ve kolları kendi döneminde kırılmış, bacakları ise kırık yerlerde tahribat olmadığından dolayı büyük ihtimalle su altından çıkarılma esnasında kırılmış olmalıdır. Torso şu anda Bandırma Arkeoloji Müzesi bahçesinde korunmaktadır.

Geçmiş ile ilgili pek bilgi sahibi olmadığımız eser diğer örnekler ile karşılaştırıldığında muhtemelen Prokonnesos mermerinden yapılmış olmalıdır. Aynı zamanda yüzeyinin bu denli tahrip olmuş olması sebebiyle deniz suyu içinde uzun süre kaldığı aşikârdır. Eserin bulunuşu veya konteksti ile ilgili bilgi olmamasına rağmen bir şekilde su altından çıkarılarak bulunduğu yere getirildiği düşünülebilir. Şayet öyleyse

⁴³⁴ Strab. XIV.1.6. Pasajda, Ἀρτάκην Κούζικον (Kyzikos'un Artakesi) olarak anılmaktadır.

⁴³⁵ Hdt. IV.14.

⁴³⁶ Skyl. 94.

⁴³⁷ Hdt. VI.33.

⁴³⁸ IG P 71, 259, 261, 263, 266, 268, 269, 270, 271, 273, 277, 279, 280, 281, 282, 285, 287.

⁴³⁹ ÇIĞIR-DİKYOL, D., (2010), 188.

eser Prokonnesos'da tamamlanarak ya da, son şekli verilmek üzere Artake ya da Kyzikos'a gönderildiği sırada batan gemi ile sulara gömülmüş olmalıdır.

6.1.3. Besbikos

Besbikos ya da Bysbikos ismi bugünkü İmralı Adası'dır. Pseudo-Skylaks tarafından Phrygia başlığı altında⁴⁴⁰, Strabon⁴⁴¹ ve Plinius⁴⁴² tarafından da Rhydakos'ın denize döküldüğü yerin karşısında bir ada olarak değerlendirilen Besbikos, hem adayı hem de ada üzerindeki kenti tanımlamak için kullanılan isimdir.

İsmi tarihsel olayların içinde pek geçmeyen adanın Kallipolis ile beraber, 440 yılında Atina'ya isyan eden Byzantion hâkimiyetinden alınmasının ardından⁴⁴³ listelerde kendi adı görünmesi bağımsız olduğu şeklinde yorumlanabilir. Kent Attika Delos Deniz Birliği'ne üyedir ve bu listelerde ismi Hellespontos bölgesi altında Bysbikos⁴⁴⁴ ya da Besbikos⁴⁴⁵ olarak yazılıdır. Korunmuş listelere göre kent birliğe altı kere tribute vermiş ancak bunlardan korunan tek örnekte, bölge standartlarına göre yüksek bir miktar olan 3000 drakhmai tribute verilmiştir⁴⁴⁶. 434/3 yılında kent diğer Hellespontos kentlerinin aksine ayrı bir başlıkta değerlendirilmiştir⁴⁴⁷. 443/2, 442/1, 435/4 ve 433/2 yıllarına ait Hellespontos bölgesinin tam korunduğu listelerde adı görülmemektedir (*Çizelge 6.1*). Listelerde kent olarak değerlendirilen Besbikos tarihi boyunca hiç sikke basmamıştır.

Stephanos Byzantinos'un Agathokles Kyzikenos'dan yaptığı alıntı ile mitolojik olarak adanın aslında Gigant Besbikos'un attığı bir taş olduğu, kendisinin rakibi Kore tarafından buranın adaya dönüştürüldüğü anlatılır. Buna alternatif olarak ise Kore yerine bir Pelasg'ın kurucu olabileceği yine Agathokles alıntısı ile anlatılır⁴⁴⁸.

Lozan Mübadelesi sonrasında yerleşime açılmayan ve devlet mülkiyetinde kalan adanın arkeolojisi ile ilgili pek araştırma yoktur. Nadir arkeolojik araştırmalar 1980'li yıllarda S. Y. Ötüken tarafından yapılmıştır. Mimari kalıntılar üzerine yoğunlaşan bu

⁴⁴⁰ Skyl. 94.

⁴⁴¹ Strab. XII.8.11.

⁴⁴² Plin.nat. V.151.

⁴⁴³ ARSLAN, M., (2010), 98-100.

⁴⁴⁴ IG I³ 71, 278, 282, 287.

⁴⁴⁵ IG I³ 283, 285.

⁴⁴⁶ IG I³ 71, 278, 281, 282, 287.

⁴⁴⁷ IG I³ 278.

⁴⁴⁸ Steph. Byz. 165.10-166.5.

araştırmada bulunan en erken eser Hellenistik bir mezar stelidir⁴⁴⁹ (*Resim 6.3*). Bu araştırmalarda ada üzerinde Mete Mevkii (eski Albanitokhori), Metamorphosis Mevkii ve Liman Mevkii (eski Kalolimno) olmak üzere üç ayrı buluntu noktası olarak değerlendirilmiş tüm noktalarda Hellenistik ve Roma dönemleri olduğu bildirilmiştir⁴⁵⁰. Tez kapsamında, Bursa Arkeoloji Müzesi ile birlikte yürütülen arazi çalışmaları sırasında, İmralı Adası için, idari olarak bağlı bulunduğu Bursa Cumhuriyet Başsavcılığı'na arkeolojik araştırma yapmak amacıyla başvuruda bulunulmuştur. Ancak adanın 2. Derece Askeri Bölge olmasından dolayı araştırma talebi reddedilmiştir. Ada ile ilgili herhangi bir sit tescili kaydına da rastlanmamıştır.

Adanın konumu, topografik durumu ve bölgede esen rüzgârlar da hesap edildiğinde yerleşme için en uygun alanın adanın doğu yakası olduğu düşünülebilir. Çünkü bölgede neredeyse sürekli esen batı ve kuzey rüzgârları için en avantajlı konum adanın doğu taraftır. Değerlendirmeye göre adanın kuzeydoğusunda güneye bakan, bugün de yapıların olduğu bölüm ise kuvvetle muhtemel antik yerleşmenin üzerine kurulmuş olmalıdır. Bugün liman olarak kullanılan mendireğin de antik temelli olması muhtemeldir. Ancak alanda bir çalışma yapılamaması ve arkeolojik kanıt olarak seramik malzemeden yoksun olunması dolayısıyla bu görüşler sadece teori olarak kalmaktadır.

6.1.4. Dareion

Yazılı kaynaklarda sadece 425/4 yılı Attika Delos Deniz Birliği listelerinde adı geçen Dareion, yazıttaki⁴⁵¹ *Δαρειον παρα τεμ Μυσιαν* ibaresi ile Mysia'da olduğu belirtilmektedir. Birliğe verdiği tribute miktarı tam korunmamış olmakla beraber en az 400 drakhmai olmalıdır. Ayrıca 443/2, 442/1, 435/4 ve 433/2 yıllarına ait Hellepontos bölgesinin tam korunduğu listelerde kentin adı görülmemektedir (*Çizelge 6.1*). Daha sonra yerleşmenin ismi Stephanos Byzantinos'da geçer⁴⁵². Bir kaynak göstermeden Stephanos Byzantinos *πολις της Φρθγιας* olarak değerlendirilmiştir⁴⁵³. Magnesia ad Sipylum yakınlarındaki bir yazıttan bilinen Dareion haricinde, bu kentin birlik listelerinde Hellepontos içinde yer alması ve isminin Mysia'da olarak anılmasından

⁴⁴⁹ ÖTÜKEN, S. Y., (1996), Kat. İm 7.

⁴⁵⁰ ÖTÜKEN, S. Y., (1996), 18.

⁴⁵¹ IG I³ 71.

⁴⁵² Steph. Byz. 219.11

⁴⁵³ AVRAM, A. (2004), 978.

dolayı lokalizasyonu Mysia Olymposu civarına önerilmektedir⁴⁵⁴. Bugün lokalize edilmemiş olan kent, anıldığı kanyaklardaki hem Mysia hem Phrygia ibarelerinden dolayı büyük ihtimalle bölge sınırları içinde yer alıyor olmalıdır.

Dareion'un lokalizasyonu için bölge sınırları içinde kalan en muhtemel yerleşme Bursa, Osmangazi ilçesi, Gündoğdu köyünün hemen batısında bulunan ve bugün Antik ve Orta Çağ kalıntılarının gözlemlenebildiği Çiftekaya Tepe üzerindeki yerleşme önemli bir adaydır. Söz konusu yerleşme alan için çok stratejik bir noktada olup hem Gemlik Körfezi hem de Bursa Ovası'na ve dolayısıyla civardaki önemli kentlere de hâkim bir görüşe sahip konumdadır (*Harita 6.3, Resim 6.4*). 1994 yılında tepenin kuzey sarnıcının hemen güneyinde yapılan ruhsatlı define kazısı sırasında kültür varlıklarına rastlanması sonucunda, Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 02.12.1994 tarih ve 3796 sayılı karar ile 1. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiştir (*Çizelge 6.2*). İlk olarak burada yapılan kurtarma kazısı çalışmaları sırasında rastlanan kültür varlıkları üzerine müze uzmanları tarafından yazılan raporda 4. yüzyıla ait siyah firnisli seramiklere rastlandığı belirtilmiştir⁴⁵⁵.

Ören yerinin yakınındaki yerleşme mübadele öncesine kadar sürdürülmüş, bölgenin önemli bir Rum kasabasıdır. Yerleşmenin ismi Yunanca kaynaklarda Peladarion, batılı kaynaklarda Paladari, Türkçe'de ise Filedar olarak bilinmekte, tescil kayıtlarına ise Phileader olarak yansımıştır.

Gerek müze çalışmaları gerekse tez kapsamında yürütülen arazi çalışmaları sırasında rastlanan malzemeler ışığında, incelenen dönemlerde burada bir yerleşme olduğu açıktır. Yerleşmenin yüzeyinin bugün tamamen otlarla kaplı olması sebebiyle tam yüzyıl tayini yapılamasa da alanın incelenen dönemlerde yerleşim gördüğü doğrulanmıştır. Buna göre yerleşmenin Yunanca isminin Peladarion olması Attika Delos Deniz Birliği listelerinde adı sadece bir kere geçen Dareion ile olan isim benzerliği belki de Δαρειον - Παλαιδαρειον - Πελαδαριον şeklinde bir dönüşüme uğramış olabileceğini düşündürmektedir⁴⁵⁶.

⁴⁵⁴ ATL I 479.

⁴⁵⁵ Bursa Arkeoloji Müzesi uzmanlarından A. B. Üner ve E. Korkmaz'ın 08.07.1994 tarihli yayınlanmamış raporu.

⁴⁵⁶ Söz konusu etimolojik önerme H. Nikolayidis'in (MA) de görüşleri alınarak geliştirilmiştir.

Bugüne kadar kapsamlı bir şekilde ele alınmamış Çiftekaya Tepe üzerinde yapılan araştırmalarında çok yoğun Orta Çağ malzemesinin yanı sıra tepenin kuzey yamaçlarında Antik Çağ seramiklerine rastlanmıştır. Bu seramikler arasında siyah firnisli gövde parçaları, bantlı kâse parçaları, bir İonia kyliksine ve bir Miletos amphorasına⁴⁵⁷ ait ağız parçaları ve gri seramiklere ait kâse⁴⁵⁸ ve kulp parçalara rastlanmıştır. Bu buluntular ışığında alanın 7-4. Yüzyıllar arasında yerleşime sahne olduğu söylenebilir (*Resim 6.5*).

6.1.5. Daskyleion ad Mare

Anadolu'daki diğer Daskyleion adlı yerleşmelerden ayrılması için deniz kenarındaki anlamındaki Daskyleion ad Mare adı ile bilinen kent bugün Bursa, Mudanya ilçesi, Esence köyünün 3 km. kuzeyinde, kuzeybatı yönünde denizin içine uzanan, 50-60 m. rakıma sahip burnun üzerinde yer almaktadır (*Resim 6.6*). Söz konusu yerleşme Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 05.05.2006 tarih ve 1435 sayılı karar ile 3. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiştir (*Çizelge 6.2*).

Önceki yüzyılın başlarından itibaren satraplık merkezi Daskyleion ile Attika Delos Deniz Birliği üyesi Daskyleion arasındaki fark bilim adamları tarafından fark edilmiş⁴⁵⁹, yüzyılın ortalarına doğru yapılan yüzey araştırması⁴⁶⁰ ve kazılar⁴⁶¹ neticesinde satraplık merkezi Daskyleion ile deniz kenarındaki Daskyleion birbirinden ayrılmıştır. Bugün kentin lokalize edildiği Eşkel adıyla bilinen liman mevkiinin isim kökeninin, antik Daskyleion ve Orta Çağ'da kullanılan aynı ismin varyasyonlarından devşirilmiş olduğu tespit edilmiştir⁴⁶².

Antik kaynaklarda konum olarak Daskyleion ad Mare, Ptolemaios tarafından Apameia (Myrleia) ve Rhydakos Nehri arasına yerleştirilmekte⁴⁶³, Pomponius Mela tarafından ise Rhydakos Nehri'nden sonraki Daskyleion ve Apameia olarak anılmaktadır⁴⁶⁴. Stephanos Byzantinos'a göre ise Anadolu'da toplamda beş ayrı Daskyleion kenti

⁴⁵⁷ SEZGİN, Y., (2012), *Arkaik Dönem İonia Üretimi Ticari Amphoralar*, İstanbul. Mil3-4 tipleri, tarih: 600-500.

⁴⁵⁸ POLAT, Y., (2002), Kâse Tip XIII, tarih: 7-6. yüzyıl.

⁴⁵⁹ HASLUCK, F. W., (1910), 58.

⁴⁶⁰ BITTEL, K., (1953).

⁴⁶¹ AKURGAL, E., (1956b).

⁴⁶² CORSTEN, T., (1988), 53.

⁴⁶³ Ptol. V.1.

⁴⁶⁴ Mela I.99.

vardır. Bunlar sırasıyla, Karia'da, Ephesoslular tarafından kurulmuş olan ve Troia Savaşı sonrasında kurulan, üçüncüsü İonia'da diğerlerine göre daha büyük olduğu için megalon sıfatıyla anılan, dördüncüsü Bithynia civarındaki ve beşincisi Aiolia ve Phrygia'da yer alanlar olarak değerlendirilmiştir⁴⁶⁵. Bunlardan satraplık merkezi olan Aiolia ve Phrygia, Bithynia civarındaki olarak değerlendirdiği ise Daskyleion ad Mare olmalıdır⁴⁶⁶. Ayrıca Tabula Peutingeriana'da da Kyzikos'a 48, Apameia'ya 12 mil uzaklıkta olarak gösterilmektedir⁴⁶⁷.

T. Corsten tarafından Strabon'da geçen Aioli kolonistlerin Daskyleion yakınlarındaki Kyzikene olarak belirtilen bölgenin Pentilos oğlu Arkhelaos (Ekheleas) liderliğinde kolonize edildiği anekdotu⁴⁶⁸, Daskyleion ad Mare ile ilişkilendirilmektedir. Strabon'un eserinde Daskyleion konusunda her ne kadar çelişkiler olsa da kolonistlerin deniz yoluyla geldikleri için bu Daskyleion'dan kastın Daskyleion ad Mare olması gerektiği ileri sürülmektedir⁴⁶⁹.

Kentin kuruluşu için ise bir Miletos kolonisi olduğu önerilir. Nikolaos Damaskenos tarafından verilen bilgilerden dolayı olarak Daskyleion'un Miletos'un Lydia Krallığı ile iyi ilişkiler içinde olduğu bir dönemde kurulduğu ve tüm diğer koloniler gibi deniz kenarında olan Daskyleion'un burada bahsi geçen kent olduğu iddia edilmektedir⁴⁷⁰.

Daskyleion'un adı Attika Delos Deniz Birliği listelerinde bir kısmı restore edilmiş olmak üzere toplam sekiz kez Δασκύλειον ya da Δασκύλειον ἐν Προποντίδι ifadesi ile geçmektedir⁴⁷¹. 454/53, 452/51, 450/49, 434/33, 433/32 listelerinde korunmuş 500 drakhmai ile birliğin en az tribute veren üyelerindendir⁴⁷². 430/29 yılına ait listede tribute miktarı korunmamış olsa da miktarın diğerleri ile aynı olduğu varsayılabilir⁴⁷³. Ayrıca 443/2, 442/1 ve 435/4 yıllarına ait Hellespontos bölgesinin tam korunduğu

⁴⁶⁵ Steph. Byz., 220, 9-17.

⁴⁶⁶ CORSTEN, T., (1988), 59.

⁴⁶⁷ CORSTEN, T., (1988), 61.

⁴⁶⁸ Strab. XIII.1.3

⁴⁶⁹ CORSTEN, T., (1988), 66-69.

⁴⁷⁰ CORSTEN, T., (1988), 63-64.

⁴⁷¹ IG I³ 71, 259, 261, 263, 278, 279, 281, 282.

⁴⁷² CORSTEN, T., (1988), 65.

⁴⁷³ AVRAM, A. (2004), 979.

listelerde kentin adı görülmemektedir (*Çizelge 6.1*). Kent 386 yılındaki Kral Barışı sonrasında Pers hâkimiyetine gitmiş olmalıdır⁴⁷⁴.

Tarihi boyunca hiç sikke darp etmemiş olan Daskyleion'dan tez dönemi ile ilgili ilk arkeolojik buluntular K. Bittel'in kentte yaptığı yüzey araştırmalarında 4. yüzyıldan itibaren seramik malzeme tespit edilmiştir⁴⁷⁵. S. Aybek tarafından yapılan yüzey araştırmaları sırasında da yüzeyde Klasik ve Hellenistik Dönem seramiklerinin olduğu belirtilmiştir⁴⁷⁶.

Tez kapsamında yürütülen arazi çalışmalarının 2015 yılı sezonunda kentin konumlandığı alanın en yüksek noktasında, yeni sürülmüş arazi içinde yüzeyde bir Samos amphorasına ait ağız parçası⁴⁷⁷, gri hamur renkli kâse ve tabak parçaları⁴⁷⁸ ve bikrom ve kimisi baskı bezemeli siyah firnisli gövde parçaları görülmüştür (*Resim 6.7*). Tüm arkeolojik buluntular ve literatürden edinilen diğer veriler ışığında kentin 7-4. yüzyıllar arasında yerleşim görmüş olduğu ileri sürülebilir.

6.1.6. Kios

Kios kenti bugün Bursa, Gemlik ilçe merkezinin yerleşim alanında, Kayhan ve Osmaniye ve Yeni Mahalle'nin kesiştiği noktada ve Antik Çağ'da kuzeydoğu-güneybatı yönünde denize sokulan bir burun şeklinde bir tepe üzerine kurulmuştur (*Resim 6.8*). Bu tepenin etrafı bugün tamamen alüvyonlarla dolmuş olup, kent alanı denizden az da olsa uzaklaşmıştır. Konum olarak kentin kuzey ve güney tarafları dağlarla çevrili doğusunda Askania Irmağı ve Gölü batısında ise Marmara Denizi yer alır. Kent ve yayılım alanı Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 10.03.1990 tarih ve 977 sayılı karar ile 1. ve 2. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiştir (*Çizelge 6.2*).

Aristoteles tarafından aktarılan bilgiye göre ise burası önce Mysler ardından Karlar ve üçüncü olarak Miletoslular tarafından kolonize edilmiştir⁴⁷⁹. Kent kuruluşu ile ilgili

⁴⁷⁴ CORSTEN, T., (1988), 65.

⁴⁷⁵ BITTEL, K., (1953), 6.

⁴⁷⁶ AYBEK, S.- DREYER, B., (2016), 48-49.

⁴⁷⁷ SEZGİN, Y., (2012), Sa1 tipi, tarih: 630-600.

⁴⁷⁸ POLAT, Y., (2002), Kâse Tip XIII A76, 83, tarih: 7-6. yüzyıl.

⁴⁷⁹ Aristoteles Fragmenta 136 (506).

Plinius'un verdiği bilgiye göre ise Miletoslular tarafından emporion olarak kurulmuştur⁴⁸⁰. Eusebios ise koloninin kuruluş tarihini 627 olarak verir⁴⁸¹.

Aristoteles'in verdiği bilgiler ışığında, Miletoslular ya da daha öncesinde Hellenler gelmeden önce de bölgenin teorik olarak yerleşim gördüğü söylenebilir. Apollonios Rhodios'a göre Argonoutlar seferi sırasında burada kaybolan Hylas'ı aramaya giden ancak bulamayan Herakles'in ardında bıraktığı Polyphemos kentin kurucusudur⁴⁸². Bu efsane ile paralel olarak Herakles de kentin kurucusu sayılır ve atribüleri ile kent sikkelerinde görülür aynı zamanda sikkelerde ktistes olarak addedilir⁴⁸³.

Skylaks tarafından körfez ile aynı ismi alan ve körfez burnu ile Myrleia arasında, Mysia altında değerlendirilen⁴⁸⁴ kent 546 tarihinden sonra Pers hâkimiyetine girmiş olmalıdır. 499 yılında patlak veren İonia Ayaklanması'na Kios da katılmış ancak 497 yılında Hymaias'ın Propontis Seferi sırasında ele geçirilerek tekrar imparatorluğa bağlanmıştır⁴⁸⁵. Kios, Kserkses'in Hellas Seferi ardından, Pausanias'ın Propontis'e düzenlediği sefer sırasında⁴⁸⁶ muhtemelen Kios da ele geçirilmiş ve ardından kurulan Attika Delos Deniz Birliği'ne katılmıştır. Kent bugün korunmuş yazıtlara ve üzerinde yapılan çalışmalara göre birliğe en başından beri bir kısmı restore edilmiş olmak üzere toplam 14 kere 1000 drakhmai tribute vermiştir⁴⁸⁷. Bölge standartlarına göre birliğe en uzun süre bağlı kalan ve tribute veren kentlerden olan Kios'un ismi 433/2 yılına ait Hellespontos bölgesinin tam korunduğu listelerde görülmemektedir (*Çizelge 6.1*). Peloponnesos Savaşlarının ardından 418 yılı sonrasında kent Persler tarafından alınmış olmalıdır ki Ksenophon'un anlatımına göre kentin 407 yılı civarında imparatorluğa bağlı olduğu anlaşılmaktadır⁴⁸⁸. 395 yılında Sparta Kralı Agesilaos Paphlagonia'dan dönüşte Kios'a gelmiş ve burada ordusuyla 10 gün konaklamıştır⁴⁸⁹. Burada kente dair bir saldırı olup olmadığı hakkında bilgi verilmemekte çevredeki Myslere karşı bir

⁴⁸⁰ Plin.nat. V.144.

⁴⁸¹ Eus. 97b. Burada kent 202 yılı sonrası ismi olan Prusias olarak anılmaktadır.

⁴⁸² Apoll. Rhod. I.1321-1325, I.1345-1349.

⁴⁸³ SNG Cop. 388, 389.

⁴⁸⁴ Skyl. 93.

⁴⁸⁵ Hdt. V.122.

⁴⁸⁶ Thukydides I.94-95

⁴⁸⁷ IG I³ 71, 259, 264, 265, 267, 268, 270, 271, 272, 277, 279, 280, 281, 287.

⁴⁸⁸ Ksenophon, Hellenika, I.4.7.

⁴⁸⁹ Hellenika Oxyrhynkhia XXII.3.

mücadele anlatılmaktadır. 386 yılındaki Antalkidas Barışı sonrasında ise kent tekrar Pers İmparatorluğu'na bağlanmış olmalıdır⁴⁹⁰.

Antik kaynaklarda Kios'un 4. yüzyıl tarihi ile ilgili çok bilgi verilmese de elde olan verilerden kentin soylu bir Pers aile tarafından (*Çizelge 4.1-2*) satraplığın alt birimi olarak yönetildiği söylenebilir. Ailenin hanedanlığı ile ilgili kanıtlar Diodoros tarafından aktarılmaktadır. Bu aileden bilinen ilk kişi I. Mithridates'dir. Metne göre, sonraları vekâleten bölge satraplığı da yapan I. Ariobarzanes, 387 yılında babası I. Mithridates'in yerine yönetimin başına gelmiştir⁴⁹¹. I. Ariobarzanes'in Atina ile de ilişkileri olduğu hatta Atina vatandaşlığı aldığı Demosthenes tarafından anlatılır⁴⁹².

Vekâleten bulunduğu satraplığı sırasındaki isyanı sonrasında 363 yılında öldürülen I. Ariobarzanes'in yerine iki oğlundan⁴⁹³ muhtemelen büyük olan II. Ariobarzanes, Kios kentinin yöneticisi olmuştur. II. Ariobarzanes 337 yılında öldükten sonra yönetim, kendisinin küçük kardeşi olduğu düşünülen⁴⁹⁴, babası I. Ariobarzanes'i isyanı sırasında ele veren⁴⁹⁵, II. Mithridates'e geçmiştir⁴⁹⁶. II. Mithridates ise hem Akhaimenid İmparatorluğu hem de Makedon Krallığı iktidarı altında, 302 yılında Kassander ile anlaşmasının ardından Antigonos tarafından öldürülünceye kadar, 35 yıl boyunca Kios ve Myrleia'yı yönetmiştir⁴⁹⁷.

II. Mithridates nasıl olduğu bilinmemekle beraber Diodokhoi mücadeleleri sırasında da kenti yönetmiştir⁴⁹⁸. 318 yılında I. Antigonos Monophthalmos'un kendisine karşı kurulan ittifaka karşı galip gelmesinin ardından bölgenin satrabı Arrhidaios, Kios'a çekilmiştir⁴⁹⁹.

⁴⁹⁰ CORSTEN, T. (1985), 26.

⁴⁹¹ Diod. XV.90.3.

⁴⁹² Demosthenes Aristokrates 23.141.

⁴⁹³ Demosthenes Aristokrates 23.302.

⁴⁹⁴ CORSTEN, T., (1985), 29-30.

⁴⁹⁵ Ksenophon Kyrou Paideia XIII.8.4. Aristoteles Politika 5.1312a.

⁴⁹⁶ Diod. XVI.90.2.

⁴⁹⁷ Diod. XX.111.4.

⁴⁹⁸ CORSTEN, T., (1985), 31. RITTER, S., (2001), "Fremde Götter und Heroen in attischen Urkundenreliefs", *Jdl*, 116, 129-162.

⁴⁹⁹ CORSTEN, T., (1985), 31-32.

Kentin vatandaşları tarafından 275/6 tarihli Didyma Apollon kutsal alanına sunulan phiale⁵⁰⁰, 228 tarihli Miletos'la olan isopoliteia yazıtından⁵⁰¹ ve Miletos takviminde yer alan Lenaion ayının Kios buluntusu bir yazıtta⁵⁰² geçiyor oluşundan anlaşıldığı kadarıyla kentin anayurt Miletos ile olan bağlantılarını koparmadığı görülmektedir⁵⁰³.

Atina'dan bulunmuş ve şu anda Atina Epigrafi Müzesi'nde 6928 envanter numarası ile sergilenen bir stel üzerinde Athena figürü ile yazıtta göre kentin ktistesisi olarak değerlendirilen yaşlı ve sakallı bir erkek olarak betimlenen Kios figürü el sıkışmaktadır⁵⁰⁴ (*Resim 6.9*). T. Corsten tarafından yapılan değerlendirme ile 5. yüzyıl sonunda tarihlenen bu stel üzerindeki yazıtın ilk harfinin bir çatlak yüzünden tahrip olmuş ve yazıtın Ikos da olabileceğini öne sürülmekte ve Kios'a ait olup olmadığı hususuna dikkatli yaklaşılmaktadır⁵⁰⁵.

4. yüzyıla ait, kent alanından bulunmuş bir yazıtlardaki bilgilere göre kentte bir Athena kutsal alanı olduğu, burada teşhir edilen yazılar prytanis, arkhontes, strategoi ve magistrate gibi unvanları içermektedir⁵⁰⁶. Yine yüzyıl içine tarihlenmiş farklı yazılarda ise synedroi ve hieropoioi gibi meclisleri anılmaktadır⁵⁰⁷. Kios vatandaşı kişilerin isimleri özellikle 4. yüzyılda Atina'da pek çok örnek ile temsil edilmektedir⁵⁰⁸. Ayrıca kentten bulunmuş bir yazıtta da Lokris bölgesindeki Skarphe kentinden gelen Epitharses ve Agasiphilos'a ait mezar steli bulunmuştur⁵⁰⁹.

Kios 4. yüzyıldan itibaren sikke darp etmeye başlamıştır. Bu dönemde Pers bir ailenin yönetiminde olan kentin refah seviyesinin yüksek olduğu düşünülebilir. Kent altın, gümüş ve bronz olmak üzere farklı maden ve ölçülerde sikkeler darp etmiştir (*Resim 6.10*). Bu sikkelerin altın ve gümüş olanlarında ön yüzde profilden, sağa, defne çelenkli Apollon başı, arka yüzde ise sola gemi pruvası betimlenmiştir. Altın sikkelerin ön yüzlerinde bir yazı olmazken gümüş olanlarda K ya da KIA gibi kenti tanıttıcı

⁵⁰⁰ CORSTEN, T., (1985), T2.

⁵⁰¹ CORSTEN, T., (1985), T3.

⁵⁰² CORSTEN, T., (1985), Kat. 2.

⁵⁰³ AVRAM, A. (2004), 982.

⁵⁰⁴ AVRAM, A. (2004), 982.

⁵⁰⁵ CORSTEN, T. (1985), 24-25. AVRAM, A. (2004), 982.

⁵⁰⁶ CORSTEN, T. (1985), 75-78, Kat. 1-2.

⁵⁰⁷ CORSTEN, T. (1985), 75-76, 107, Kat. 1, 25.

⁵⁰⁸ BRADEEN, D. W. (1974), *The Athenian Agora 17: Inscriptions; The Funerary Monuments*, Princeton, Kat. 519, 520, IG II² 8044, 9016, 9018, 9019, 9021, 9022, 9023.

⁵⁰⁹ Bursa Arkeoloji Müzesi envanterine 14.1.2000 numara ile kayıtlı olan eser, N. E. AKYÜREK-ŞAHİN tarafından yayına hazırlanmaktadır ve anılan bilgiler kendisi tarafından aktarılmıştır.

harflere yer verilmiştir. Arka yüzlerde ise magistrat isimlerine yer verilmiştir. Dönemin bronz sikkelerinde ise, belki de kentin yöneticilerinin etkisi ile ön yüzde Mithras başı, arka yüzde her iki kulbu yanından üzüm salkımları sarkan kantharos ve lobut betimleri görülür. Bronz sikkelerin arka yüzlerinde K-I-A ya da KIANΩN yazılarına yer verilmiştir⁵¹⁰.

Kentin bugün büyük kısmının modern yerleşimin altında kalmış olduğundan ötürü söz konusu yayılım alanında Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından dönem dönem yürütülmüş ve halen yürütülmekte olan parsel kazıları mevcuttur. Bu kazılardan pek çok farklı türden ve dönemden eserler elde edilmişken, müzenin envanterinde yer alan, 2002 ve 2003 yıllarında bulunmuş olan üç pişmiş toprak figürin dikkati çeker (*Resim 6.11*). Henüz yayınlanmamış bu eserlerden ikisi oturan kadın figürünü iken diğeri içi dolu ve el yapımı bir figürindir. Eserlerin buluntu noktaları bugün Gemlik-Armutlu Karayolu'nun hemen güneyidir.

İncelenen figürinlerden ilk ikisi kalıp yapımıdır ve oturan kadınları betimlemektedirler. 2002/2 envanter numaralı olan figürinin omuz hizasından kırık ve eksiktir. Muhtemelen başı örtülü kadın figürü, her iki bacağı yanından taşan ve arkalıklı bir koltukta oturur şekilde betimlenmiştir. Gövdesine bitişik şekilde tasvir edilmiş kolları dirsekten kırılarak bacakları üzerine uzatılmıştır, elleri ise dizlerinin üzerindedir. Yüz ve elbise kıvrımı gibi etaylardan yoksun olan figürinin göğüsleri kabarık şekilde işlenmiştir. Kalıptan çıkarıldıktan sonra bir takım düzeltmeler yapıldığı görülmektedir. 2003-13 envanter numaralı diğer eser ise tüm olarak korunmuştur. Diğer eserden ayrılan yönleri oturduğu koltuğun bacaklarının yanından çok fazla taşmayıp, arkalığının da gövde ile birleşik gibi tasvir edilmesidir. Detayları tam seçilemese de figürün başında bir başlık üzerinde de başörtüsü vardır. Yüz hatları hafifçe kabarık işlenmiş, son detayların boya ile verilmiş olduğu düşünülmektedir ancak bu boyalardan herhangi bir iz korunmamıştır. Bu türdeki oturan figürinler Hellenlerin yaşadığı çok geniş coğrafyada gözlemlenebilir. Tarz ve detaylar bakımından benzerlik gösterdiği eserler ışığında⁵¹¹ figürinler 5. yüzyıla tarihlenebilir.

⁵¹⁰ BMC Bithynia Pl. XXVIII 7-12, SNG von Aulock, 503-507, SNG Cop. 369-382.

⁵¹¹ HIGGINS, R. A. (1954), Kat. 65, 121-130, 288-293 (Rhodos geç 6- geç 5. yüzyıl), 655-662 (Attika erken 5. yüzyıl), 817-819 (Boiotia 5. yüzyıl ortası), 1090-1118 (Sicilia erken 5. yüzyıl) 1423-1424 (Kyrenaika 5. yüzyıl ortası).

2003/24 envanter numaralı, el yapımı figürünün sağ kolu, başı ve ayakları kırık ve eksiktir, sol kolu ise şişkin karnına yapıştırılmıştır. Figürün detayları anlaşılammaktadır. Bu tipteki figürlerin örneklerine Ege'den Sicilia'ya kadar rastlanır. Bunlar çömelmiş cüce, satyr ya da Pan gibi figürler olup paralel örnekler ışığında figürün 5. yüzyıla tarihlendirilmelidir⁵¹². Bu üç eserin de mezar hediyesi olduğu ancak sonraki dönemler mezar kontekstlerinin dağıtılarak karıştırıldığı öngörülebilir.

6.1.7. Kyzikos

Kyzikos, Balıkesir, Erdek ilçe merkezinin 8 km. güneydoğusunda yer almaktadır. Kent, antik kaynaklarda ada veya yarımada olarak anılan⁵¹³ Kapıdağ Yarımadası'nın en güney ucunda, bugün anakara ile birleştiği noktada yer almaktadır (*Resim 6.12*). Kent, günümüzde Belkıs, Çeltikçi, Hamamlı ve Aşağıyapıcı köylerini ve çevresini kapsayan bir alana yayılmıştır (*Resim 6.13*). Kyzikos kenti Yerleşme Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 29.09.1989 tarih ve 734 sayılı karar ile 1. ve 3. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiştir (*Çizelge 6.2*).

Antik Çağ boyunca bölge ve çevresinin en önemli ve en bilinen kenti olduğundan ötürü ve ayrıca benzersiz konumu dolayısıyla lokalizasyonu konusunda tarih boyunca hiç şüpheye düşülmemiştir. Terkedilmesinin ardından Orta Çağ'dan bu yana Anconalı Cyriacus ve sonrasındaki seyyahların notlarında doğru lokalize edilmiştir⁵¹⁴.

Kyzikos, Hellen kaynaklı tarihi yazınlardan en erken tarihi anlatan Argonautlar efsanesinde geçer. Anlatılana göre Argo yolcuları Propontis'e girdiklerinden sonra ilk kez burada konaklamışlardır. Burada Dolionlar'ın kralı Kyzikos ve halkı ile yaşadıkları bir takım maceraların ardından bölgeden ayrılarak doğuya yelken açmışlardır⁵¹⁵. Sanatsal tasvirleri daha önceden de bilinen Argonautlar efsanesinin en erken ve detaylı metni Apollonios Rhodios'a (3. yüzyıl) ait olan eserdir. Eser Kyzikos bağlamında genel olarak incelendiğinde limanlar ve tapınak gibi yapıların

⁵¹² HIGGINS, R. A. (1954), *Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities British Museum*, London, Kat. 86-94 (Rhodos geç 6. yüzyıl), 159-165, (Rhodos erken 5. yüzyıl), 270-272 (Rhodos 5. yüzyıl ortaları), 839-840 (Boiotia 5. yüzyıl ortaları), 1169 (Sicilia, erken 4. yüzyıl).

⁵¹³ Tartışmalar için bk. KOÇHAN, N., (2013), 70-71

⁵¹⁴ KOÇHAN, N., (2013), 70-71, diğer bazı seyyahlar için bk. TERCANLIOĞLU, A., (2013).

⁵¹⁵ Bk. Bölüm 4.2

detaylarından dolayı yazar kendi dönemindeki Kyzikos topografyasından alıntılar yaparak efsaneyi anlatan eserine eklemiş olduğu düşünülebilir⁵¹⁶.

Hellen kenti olarak Kyzikos, Strabon'un Lampsakoslu Anaksimenes'den aktardığı bilgi ile Miletoslular tarafından kurulmuştur⁵¹⁷. Kuruluş tarihi ile ilgili bilgiler, aslı M.S. 4. yüzyılda yazılmış, Eusebius'un Chronicon adlı eserinde 1271, 756 ve 679 olarak verilmektedir⁵¹⁸. Bu tarihlere arkeolojik destek sağlamak için çok fazla bilimsel çalışma yapılmamış olmakla beraber, E. Akurgal dönemi kazıları sırasında bulunan 7. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başı seramikleri ışığında kentin en erken buluntuları arasındadır. Kuruluş tarihi konusunda Eusebius'un verdiği ikinci tarihe katıldığı⁵¹⁹ ancak kuruluşun daha önce olmasının da muhtemel olduğu ancak bu yayılımın 8. yüzyıl da olabileceği⁵²⁰ savunulmaktadır.

Kaynaklarda yeterli bilgi olmamasına rağmen 6. yüzyılda Kyzikos'un çevre bölgesi ile beraber önce Kroisos döneminde Lydia hâkimiyetinde olduğu 546 yılı sonrasında Persler'in egemenliği altına girdiği iddia edilebilir. Babylonialı Agathokles'e göre Kral Kyros tarafından, kendisinin arkadaşı olan Kyzikoslu Pytharkhos'a yedi kent verilmiş ancak o kendi kentinin tyranı olmak amacıyla askeri bir sefer ile kent üzerine yürümüş ancak halkının direnişi ile karşılaşmıştır⁵²¹. Dareios'un Skyth Seferi sırasında arkasından gelen Hellen kuvvetleri arasında Kyzikos tyranı Aristogoras da sayılmaktadır⁵²². Buna göre 6. yüzyılın ikinci yarısında kentin dış işlerinde Persler'e bağlı olduğu ve vergi verdiği ancak kentin iç işlerinde Pers yönetiminin ve kent halkının desteğini alan yerel yöneticiler tarafından yönetilmiş olduğu düşünülebilir.

Skylaks tarafından Phrygia başlığı altında değerlendirilen kıstağın üzerinde konumlandırılan⁵²³ kent, 5. yüzyıl ile beraber 499 yılında İonia Ayaklanması'na Kyzikos'un da katılmış ancak ayaklanmanın başarısız olmasının ardından kent yönetimi, Persler ile anlaşarak teslim olmuş ve 493 yılındaki Finikeli Pers filosunun

⁵¹⁶ HASLUCK, F. W., (1910), 157-162, KOÇHAN, N., (2004), 423-425.

⁵¹⁷ Strab. XIV.1.6.

⁵¹⁸ Eusebios 55b.23. (1271) Burada kentin kuruluş tarihi Argonautlar'ın bir yıl öncesine verilmiştir. 88b.2. (756), 93b.18. (679). Bu kuruluş tarihleri ile ilgili tartışmalar için bk. AVRAM, A., (2004), 984.

⁵¹⁹ AKURGAL, E., (1956a), 46-47.

⁵²⁰ AKURGAL, E., (1956a), 43-44.

⁵²¹ Athenaios I.30.

⁵²² Hdt. IV.138

⁵²³ Skyl. 94.

yağmasından kurtulmuştur⁵²⁴. Net bir bilgi olmamasına rağmen, bölgenin en önemli ve zengin kenti olduğundan, 480 yılında Kserkes'in Hellas Seferi sırasında donanmaya gemi vermiş olmalıdır⁵²⁵. Başarısız olan bu seferin sonrasında 478 yılında Pausanias'ın deniz seferi ve sonrasındaki süreçte Kyzikos'un Persler'in hâkimiyetinden ayrılarak Attika Delos Deniz Birliği'ne üye olduğu söylenebilir⁵²⁶. Bugün elde olan tribute listelerine göre Kyzikos bölge içinde talanton ile tribute veren tek kenttir⁵²⁷ ve tüm olarak korunmuş Hellespontos listelerinde ismi hep yazılıdır (*Çizelge 6.1*).

Kyzikos 411 yılında Atina'nın kontrolü ele aldığı birlikten isyan ederek ayrılmış ancak kısa bir süre sonra Atina filosu Kyzikos'da kontrolü sağlayarak tekrar vergiye bağlamıştır. Bu olay Thukydides tarafından anlatılırken Kyzikos'un suru olmadığı (ateikhistos) belirtilir. 410 yılında kent satrap Pharnabazos ve Spartalı müttefikleri tarafından alınmış ancak Alkibiades yönetimindeki Atina filosu tekrar kentte hâkimiyeti sağlamıştır⁵²⁸. Peloponnesos Savaşları'nın 405 yılında son büyük mücadelesi olan Aigospotami Savaşı'ndan sonra kent Sparta hâkimiyetine girmiş olmalıdır⁵²⁹. Kral Barışı'nda sonra ise kısa bir süre Pers egemenliği altında kalmıştır. Scholia Demosthenika'daki bilgilere güvenilirse Kyzikos, ikinci Attika Delos Deniz Birliği'ne girmiş ve 364 yılındaki Pers kuşatması sırasında Timotheos tarafından yardım görmüştür. 362 yılında Atinalılar tarafından ele geçirilen Prokonnesos'dan nüfusu, müttefikleri Kyzikos'a nakletmişlerdir⁵³⁰. 357-355 yılları arasındaki Müttefikler Savaşı sırasında Atinalı tüccarlar Kyzikoslular, Kyzikoslu tüccarlar da Atinalılar tarafından alıkonulmuş ve Kyzikos birlikten ayrılmıştır⁵³¹.

Makedon Krallığı tehdidine karşı Persler Rhodoslu Memnon önderliğinde Kyzikos'u kuşatmış ancak alamamışlardır⁵³². 335 yılında Kyzikos Parmenion tarafından Makedon tarafına müttefik olarak alınmış ve Granikos Savaşı öncesinde lojistik destek için elde tutulmuştur⁵³³. Aleksandros'un ölümünden sonra karışıklıklar devam ederken

⁵²⁴ Hdt. VI.33.

⁵²⁵ Hdt. VII.95. Diod. XI.2-3.

⁵²⁶ Thukydides I.94-95. Diod. XI.46.4-5.

⁵²⁷ IG I³ 71, 261, 263, 265, 269, 270, 271, 273, 277, 279, 280, 281, 282, 285, 287.

⁵²⁸ Thukydides, VIII, 107.1. Diod. XIII.40.6. Xen.hell. I.1.11-20.

⁵²⁹ HASLUCK, F. W., (1910), 168.

⁵³⁰ HASLUCK, F. W., (1910), 169.

⁵³¹ AVRAM, A., (2004), 894.

⁵³² Diod. XVII.7.8-10.

⁵³³ ÇİĞİR-DİKYOL, D., (2010), 128.

bölge yöneticisi Arrhidaios tarafından önce politik yoldan⁵³⁴ sonrasında 319 yılında kent kuşatılarak alınmak istenmiştir. Başarısız kuşatma çabası sonrasında Arrhidaios, Antigonos tarafından haksız bulunmuş ve cezalandırılmıştır. Bu olay sırasında kent merkezi yönetime karşı statüsü ortaya konmakta, kent müttefik olarak tanımlanmaktadır⁵³⁵.

Bölge sınırları içinde kalan ve söz konusu dönemler içinde sikke darbu faaliyetleri yürütmüş kentler arasında en önemlisi Kyzikos'dur. Kyzikos Attika Delos Deniz Birliği'ne vergisini de zaman zaman kendi parası ve birimi ile ödemiştir⁵³⁶. Kyzikos'un ilk sikke basım faaliyetlerine başlayan kentlerden olduğu arkeolojik kaynaklardan bilinmektedir. Buna göre kent 6. yüzyılın ilk çeyreğinde sikke basımına başlamıştır. Kyzikos kenti anılan tarihten tez kapsamında incelenen dönemin sonuna kadar aralıksız elektron, gümüş ve bronz sikke darpu ettiği bilinmektedir.

Sikke tipleri üzerine çok genel bir kronolojik değerlendirmede bulunulacak olursa dönem içindeki Kyzikos sikkelerinde, tanrı ve tanrıçaların betimleri ve atribüleri, yerel ve genel mitolojik figürler, kent ile bölgeye özgü ürünler, kent ya da bölgeyi sembolize eden tasvirler kullanılmıştır. Dönem içinde kalan Kyzikos tarafından darpu edilmiş elektron sikkeler British Museum kataloglarında dört ayrı başlıkta değerlendirilmiştir⁵³⁷. 5. ve 4. yüzyıllardan sonra ise tanrı ve tanrıça tipleri yaygınlaşarak kullanılmaya başlamıştır. Kyzikos'un elektron statelerinde çok çeşitli ön yüz tipleri bulunurken arka yüzde ise kare incus görülür (*Resim 6.14*). Bu grup eserlerin üzerinde nadir istisnai örnekler haricinde bir yazı bulunmaz⁵³⁸. Kentin gümüş sikkelerinde ise elektronlardaki çeşitliliğin aksine tanrı ve tanrıça tasvirlerine daha çok yer verilmiştir. Bu grubun önemli temsilcisi Kore Soteria betimli sikkelerdir ki aynı figür bronz sikkelerin ön yüzünde de kullanılmıştır⁵³⁹. Diğer tipler arasında gümüş birimlerde bir yüzünde yaban domuzu protomu ve ton balığı diğer yüzünde ise aslan başı olan örnekler popüler tiplerdir⁵⁴⁰ (*Resim 6.15*).

⁵³⁴ HASLUCK, F. W., (1910), 172-173.

⁵³⁵ Diod. XVIII.52.1-3.

⁵³⁶ MEIGGS, R. (1972), 442-443.

⁵³⁷ BMC Mysia xv.

⁵³⁸ MOTOR, H., (2010), *Bursa, Balıkesir ve Bandırma Müzelerindeki Kyzikos Sikkeleri* (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), Erzurum, 90

⁵³⁹ MOTOR, H., (2010), 95.

⁵⁴⁰ MOTOR, H., (2010), Kat. 1-71, BMC Mysia Pl. III-X, SNG von Aulock, 1165-1224, SNG Cop. 35-62.

Bu dönem sikkelerinin en değişmez simgesi, kentin simgesi durumunda olan ve literatürde ton balığı olarak geçen balık betimidir. Marmara Denizi'nin verimli suları ve Kyzikos'un konumu nedeniyle balıkçılığın çok önemli olduğu Athenaios tarafından da aktarılmaktadır. Antiphanes tarafından katalogu yapılan en meşhur yöresel ürünler arasında "Helleşpontos'dan gelen uskumru ve her türdeki kurutulmuş balık"⁵⁴¹ ifadeleri ile bu önem vurgulanmaktadır.

Tez kapsamında incelenen bölgenin en büyük ve gelişmiş kenti olan Kyzikos'da, güncel kazı çalışmalarında erken dönemlere dair bir çalışma olmasa da yıllar içinde çeşitli dönemlerde bulunmuş ve tez kapsamında incelenen dönemlere tarihlenen heykeltıraşlık eserleri mevcuttur. Bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi ve Bandırma Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen kouros, kore ve kabartmalar hem dönemin hem de bölgenin nadir örneklerindedir.

Bu eserlerden ilki Kyzikos arazisi içinde 1963 yılında yapılan inşaat çalışmaları sırasında şehir suru içinden bulunmuş bir heykeldir (*Resim 6.16*). Eserin arkeolojik konteksti ile ilgili pek bilgi olmasa da kentin nekropolisinde bir mezara ya da bir kutsal alana ait olduğu ve belki de bulunduğu yere zaman içinde taşınarak getirilmiş olabileceği düşünölmektedir. Eser önce Erdek Açık hava Müzesi sonrasında İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne taşınmıştır ve bugün de müzede 5536 envanter numarası ile teşhir edilmektedir⁵⁴². Eser önce H. P. Laubscher⁵⁴³, ardından E. Akurgal⁵⁴⁴ tarafından incelenerek yayınlanmıştır.

E. Akurgal'ın adlandırması ile Kyzikos Oğlanı, yetişkin insan boyutlarına yakın, ayakta genç bir erkeğın betimlendiği eser, gri damarlı Prokonnesos mermerinden yapılmıştır. Sol kolu omuzdan, sağ kolu ise göğüs hizasından her iki bacağı da kalça hizasından itibaren kırık ve eksiktir. Eserin yüzeyine çatlaklar ve yüzeysel eksikler bulunmaktadır. H. P. Laubscher tarafından yapılan değerlendirme ile eserin paralel örnekler ışığında İonia kentleri ve dolayısıyla ana kent Miletos ile yoğun stil bağlantıları olduğu ortaya konmuş ve 6. yüzyılın 2. yarısının başlarına⁵⁴⁵

⁵⁴¹ Athenaios I.27E.

⁵⁴² AKURGAL, E., (1964), dipnot 18.

⁵⁴³ LAUBSCHER, H. P., (1963/4), "Zwei Neue Kouroi aus Kleinasien", *Istanbuler Mitteilungen*, 13/14, 73-87.

⁵⁴⁴ AKURGAL, E., (1964), AKURGAL, E., (1965).

⁵⁴⁵ LAUBSCHER, H. P., (1963/4), 82-84.

tarihlendirilmiştir. E. Akurgal tarafından yapılan karşılaştırmalı değerlendirme ile ise eser 540 yıllarına tarihlendirilmiştir⁵⁴⁶.

Kyzikos'dan diğer bir kouros, 1976 yılında Erdek'in batısındaki mezarlık yakınlarındaki yol çalışmaları sırasında, yanında bir mezar kabartması ile beraber bulunmuş bir eserdir (*Resim 6.17*). Bu iki eserin Kyzikos'dan buraya taşındığı düşünülmektedir⁵⁴⁷. Erdek Açık hava Müzesi'nde sergilenirken 1980li yıllarda çalınarak yurtdışına kaçırılan ancak Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın çabaları ile 1995 yılında New York'tan yurda geri getirilen ve şu anda Bandırma Müzesi'nde 975 envanter numaralı ile teşhir edilen eserdir. Yetişkin insan boyutlarından biraz kısa olan eser gri beyaz Prokonnesos mermerinden yapılmıştır. Sol bacağını öne atmış, frontal heykelin diz altından bacakları, cinsel uzvu, gövdesinin üst yarısı, kolları ve başı kırık ve eksiktir. Yüzeyi ise uzun yıllarca tahrip olduğundan dolayı aşınma ve yüzeysel kırıklar barındırmaktadır. Eserin başı eksik olduğu için tam bir stilistik karşılaştırmaya engel olsa da dönemin örnekleri ile vücut oranları ve yapısı bakımından yapılan karşılaştırmalar neticesinde heykel 6. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirilmiştir⁵⁴⁸.

Kentten bulunan Arkaik Dönem heykeltıraşlık eserleri arasında bir diğer örnek, 1994 yılında A. Yaylalı dönemi kazıları ile paralel yürütülen kent yüzey araştırmaları sırasında tiyatronun kuzeydoğusunda yüzeyde bulunmuştur (*Resim 6.18*). Bulunduğu yerde bir yapı kalıntısının olmaması dolayısıyla bulunduğu yere akropolisden ya da başka bir yapıdan getirilmiş olabileceği düşünülmüştür. Ayakta, cepheden betimlenmiş giyimli kadın figürünün boyun ile gövdenin birleştiği noktadan başı, sol omzundan itibaren de sol kolu kırık ve eksiktir. Yetişkin insan boyutlarının çok altında olan ve yaklaşık 0,8 metrelik korunan yüksekliği olan eser, bir heykelcik olarak değerlendirilebilir. Eserin arka yüzünün detaylı işlenmemesinden dolayı bu yönden edilmediği, eserin gövdesi üzerinde görülen oyuğun eserin kırılmaya çalışıldığı, omzu üzerindeki oyuğun ise tamir amaçlı olduğu düşünülmüştür. Himation giymiş figürün sağ eli kıyafetini tutar şekilde gösterilmiştir. Neticede, eser farklı bölgelerden paralel

⁵⁴⁶ AKURGAL, E., (1964), 230.

⁵⁴⁷ MELLINK, J. M., (1977), "Archaeology in Asia Minor", *AJA*, 81.3, 289-321.

⁵⁴⁸ MERAL, K., (2004), "Kyzikos Kourosu", in. *60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan; Anadolu'da Doğdu* (ed. T. Korkut), İstanbul, 361-365.

örnekler ile yapılan karşılaştırmalar sonucunda 6. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenmiştir⁵⁴⁹.

Kyzikos'dan bulunmuş kabartmalar arasında en bilineni 1957 yılında yapılan kazı çalışmaları sonucunda tesadüfen bulunmuş bir *columna caelata* parçasıdır (*Resim 6.19*). Yarısından kırık ve eksik olan tamburun üzerinde el ele tutuşmuş, kenarlardakiler çıplak, ortadaki giyimli üç figür betimlenmiştir. Yandaki erkek ortadaki kadın figürlerinin belden aşağısı hizasından, soldaki erkek figürünün kol hizasından ve başının sol üstünden kırık ve eksiktir. Eser üzerindeki ortada yer alan kadın figürünün başı hafifçe kendi soluna çevrilmiş ve dans hareketinin canlılığı yansıtılmaya çalışılmıştır⁵⁵⁰.

Yazılı metinler ve vazo resimlerinden bilinen, Theseus'un Minotauros'u öldürerek Atinalı genç kızlar ve erkekleri kurtarmasının ardından, genç kızlar ve erkeklerin el ele tutuşarak yaptıkları dansı betimleyen sahne bir heykeltıraşlık eseri üzerindeki en erken tasvir olarak nitelendirilmektedir. Eser paraleli İonia stili örnekleri ile karşılaştırılarak yaklaşık 540 yıllarına tarihlendirilmiştir⁵⁵¹.

Kabartmalarından bir diğeri Bursa Hüdavendigâr Camii'nin muhtemelen geç dönemde yapılmış zemin kaplamalarında kullanılmış olan ince bir bloktur (*Resim 6.20*). Beyaz ve gri damalı Prokonnesos mermerinden yapılmış olan eserin Kyzikos'dan getirilmiş olduğu düşünülmektedir⁵⁵². Profilden sağa doğru ilerleyen bir biga ve sürücüsünün betimlendiği eserin üst kısmında üst ve alt sınırlarında bir de sürücünün başının üzerinde ve arabanın sekiz kollu tekerleğinde küçük kırık ve eksikler vardır. Tam net olmayan ancak büyük ihtimalle erkek olan arabanın sürücüsü giyimli ve profilden betimlenmiştir. Saçları uzun, arkada bir kitle halinde gösterilmiş, yüzü ise dolgun ve yuvarlaktır. Tunik giymiş figürün ayakları arabanın içinde kaldığından dolayı görülmemektedir. Arabanın üzerindeki desen olarak kabartma bir aslan figürü tasvir edilmiştir. Figür hafifçe öne doğru eğilmiş ve öne uzanan ellerinde atların gemlerini tutmaktadır. Atların ön ve arka ayakları simetrik şekilde, arka arkaya gösterilmiştir. Atların arka ayakları yere basarken ön ayakları havadır ve böylece sahneye hareket katılmaya çalışılmıştır. Atların tüm gemleri baş boyun ve sırt üzerinde kabartma olarak

⁵⁴⁹ KOÇHAN, N., (2002), "Kyzikos'tan Bir Heykel", *AnadoluAraş.*, 10, 375-380.

⁵⁵⁰ AKURGAL, E., (1964), 225.

⁵⁵¹ AKURGAL, E., (1964), 226-227.

⁵⁵² MENDEL, G., (1909), 249-251.

gösterilmiş ayrıca boyunları üzerinde dekoratif bir bant vardır. Atların yeleleri ve kuyrukları boncuk dizisi şeklinde işlenmiştir.

Benzer bir eser yine Kyzikos'dan geldiği düşünülen ve bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan kabartma parçasıdır (*Resim 6.21*). Diğer eserin aksine bu kabartmada sürücü ve aracı sağa doğru yönelmiştir. Eserde, sağ üst köşede figürün gövdesi ve başı hizasından kırık, solda ise atın başı ve gövdesinin bir kısmı hizasından kırık ve eksiktir. Diğer eserde korunmamış olan sahne üzerindeki silme burada çok az da olsa görülebilmektedir. Araba, figüre göre çok küçük yapılmış olup, tekerleği altı kolludur. Sürücünün elinde diğer kabartmada olduğu gibi gemler, diğerinden ayrışır şekilde bir kamçı bulunmakta, atın başı hizasında ters istikamete dönük bir griphon başı görülmektedir. Bu eserde de diğerinde olduğu gibi atın kuyruğu bölümlere ayrılarak boncuk dizisi şeklinde gösterilmiştir.

G. Mendel tarafından bu her iki eserin de aynı yapıya ait ve sahenin üstündeki silmeden dolayı metop ya da frize ait parçalar oldukları düşünülmektedir. Kabartma parçaların boyutları bakımından, bir hazine binası ya da altar gibi küçük bir yapıya ait oldukları düşünülmekte üslup bakımından da İonia stili oldukları belirtilmektedir. Paralel örneklerle yapılan stil karşılaştırmaları neticesinde eserler 6. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmiştir⁵⁵³.

Kyzikos'un güneyinden, anakara sırtlarından bulunmuş bir diğer kabartma parçası da bölgenin ve dönemin nadir örneklerindedir (*Resim 6.22*). Çok azı korunmuş olan bloğun boyutları 1,20 x 0,57 x 0,26 metredir. Üzerindeki sahneden anlaşıldığı kadarıyla sırt sırta duran iki oturmuş boğa ve onları kontrol altına almış iki sırt sırta aslan figürü betimlenmiştir. Arka plandaki boğa figürlerinin ön ayakları, ön plandaki aslanların ise arka bacakları ve kuyrukları korunmuştur. Ayrıca bloğun korunan uçlarında boğaların gerdanına ait bölüm çizgileri ile gösterilmiştir. Kentteki Ana Tanrıça kültü ile de ilişkilendirilen bu eser, kompozisyon ve detaylar bakımından yapılan değerlendirmenin ardından eser 6. yüzyıl sonlarına tarihlenmiştir⁵⁵⁴.

F. W. Hasluck tarafından yürütülen yüzey araştırmaları sırasında bulunarak İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne kazandırılan eserler arasında Arkaik Dönem'e tarihlenen volütlü

⁵⁵³ MENDEL, G., (1909), 252-253.

⁵⁵⁴ HASLUCK, F. W., (1902), 192-193. MENDEL, G., (1912), *Musées Impériaux Ottomans Catalogue des Sculptures Grecues, Romaines et Byzantines I*, İstanbul. Kat. 284.

akroterler ve Lesbos kymationu bezemeli bir blok da vardır (*Resim 6.23*). Yapılan karşılaştırmalardaki Batı Anadolu örnekleri ışığında bu parçalar 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir⁵⁵⁵.

Kyzikos'dan bugüne kadar bulunan mezar stelleri incelendiğinde daha çok 4. yüzyıl örnekleri oldukları görülür. Bu stellerden ilki bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde 287 envanter numarası ile korunan Attik steldir (*Resim 6.24*). Pentelikon mermerinden yapılan eserde ayakta bir erkek ve oturan bir kadın betimlenmiştir. Stelin sol yarısı elde olup, erkek figürünün başı ve kadın figürünün dizleri üzerinden itibaren diğer kısımları kırık ve eksiktir. Attik stel 4. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmiştir⁵⁵⁶. Stellerden bir diğeri de Basel Müzesi'ndeki ve sonradan Kyzikos'dan geldiği anlaşılan eserdir (*Resim 6.25*). Tüm olarak korunmuş eserde symposion sahnesi işlenmiş olup stel 4. yüzyılın ikinci yarısında tarihlendirilmiştir⁵⁵⁷. Son eser de bugün Münih Glyptotek'de sergilenen, Demetrios'a ait rölyefli mezar stelidir (*Resim 6.26*). Üzerinde bir geminin ön yarısının betimi yapılmış ve gemiden inmek üzere dizlerini kırmış, sol eliyle kalkanını, sağ eliyle ise muhtemelen kılıcını tutmakta olan bir hoplit figürü betimlenmiştir. Bu eser de 4. yüzyıl içinde değerlendirilmektedir⁵⁵⁸.

6.1.8. Miletopolis

Miletopolis kenti bugün Bursa, Mustafakemalpaşa ilçesinin kuzeybatısında yer alır (*Resim 6.27*). Manyas ve Uluabat Gölü arasındaki bir yükselti silsilesinin güneydoğu ucunda konumlanmıştır. Kent, doğusunda bugün ova olan düzlüklere ki bu düzlüklerin büyük kısmı Antik Çağ'da Miletopolitis Gölü'dür⁵⁵⁹ ve Uluabat Gölü'ne hâkim konumdadır. Kentin yerleşim alanı tam da merkez olan bir noktada Bursa-İzmir karayolunu tarafından kuzey-güney doğrultusunda ikiye kesilmiştir. Kent ve yayılım alanı Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 24.11.1996 tarih ve 5527 sayılı karar ile 1. ve 3. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiştir (*Çizelge 6.2*).

Kentin kuruluşu hakkında antik kaynaklarda net bir bilgi ve tarih olmamakla beraber geç tarihli sikkelerde görülen Meiletos Ktistes ifadesi ile kentin kurucusunun Miletos

⁵⁵⁵ KOENIGS, W., (1981), "Archaische Bauglieder aus Kyzikos", *Anatolian Studies*, 31, 121-128.

⁵⁵⁶ PFUHL, E.- MÖBIUS, H., (1977), Kat. 93.

⁵⁵⁷ AKURGAL, E., (1987), 83.

⁵⁵⁸ MERKELBACH, R.- STAUBER, J., (2001), Kat. 08/01/38

⁵⁵⁹ SCHWERTHEIM, E., (1983), 92-95.

olduğu, Nikolaos Damaskenos'a⁵⁶⁰ göre bu kişinin Lydia kraliyet ailesinden biriyle evli olan bir Miletoslu olduğu ve bölgeye sürgün olarak gönderildiği, önce Daskyleion ardından Prokonnesos'a geldiği belirtilmektedir⁵⁶¹. Hem isim kökeni hem de eldeki verilerden ötürü kentin 7. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başında Miletos kolonisi olarak kurulmuş olabileceği düşünölmektedir⁵⁶². Ayrıca kentin Kyzikos'dan gelen Miletos kökenli kolonistler tarafından kurulduğu ya da koloninin Atina kökenli olduğuna dair de görüşler bulunmaktadır⁵⁶³.

Kentin tarihçesi ile ilgili çok detaylı bilgiler bulunmamakla beraber genel olarak bölgenin siyasi tarihine paralel olayların yaşandığı düşünölebilir. Ancak kentin 5. yüzyıl sonunda itibaren Atina etkisine girdiği düşünölmektedir. Attika Delos Deniz Birliği listelerinde adının olup olmadığı konusu tartişmalıdır. 410/9 yılına ait listede Μίλητο- ibaresi ile korunan ifade editör tarafından Μίλητο[πολιται] olarak tamamlanmıř⁵⁶⁴ ancak bu ifadenin bölge yakınlarındaki Μίλητο[τειχίται] da olabileceği önerilmektedir⁵⁶⁵. Ayrıca kentin ismi, 443/2, 442/1, 435/4 ve 433/2 yıllarına ait Hellespontos bölgesinin tam olarak korunageldiği listelerde görölmemektedir (Çizelge 6.1).

Kent nüfusunun etnik yapısı ile ilgili antik kaynaklar tarafından bir anekdot aktarılmaktadır. Strabon tarafından aktarılan bu bilgiler ışığında, krallar tarafından tüm Miletopolis nüfusunun Troas'daki pek kalabalık olmayan Aiol kenti Gargara kentine göç ettirildiği ve göç sonrasında kentin nüfusunun yarı barbar olduğu anlatılmaktadır⁵⁶⁶. Strabon'un metninde tam açıklamadığı krallardan kasıt Diadokhlar veya Pergamon ya da Bithynia Kralları olabilir. Bununla beraber Gargara nüfusunun yarı barbara dönüşmesinde Miletopolis'den gelenlerin mi yarı barbar yoksa Gargara'daki yerli Aiol nüfus ile birleştikten sonra mı yarı barbar nitelik kazandığı da net değildir. Buna rağmen eğer bu bilgiye güvenilirse Miletopolis'de Hellenler dışında

⁵⁶⁰ FGrHist 90.F63.

⁵⁶¹ AVRAM, A., (2004), 988.

⁵⁶² SCHWERTHEIM, E., (1983), 106.

⁵⁶³ Tartışmalar için bk. MALATYA, G. C., (2015), Miletopolis Tarihi ve Sikkeleri (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul. 13-15.

⁵⁶⁴ IG I³ 100.

⁵⁶⁵ SCHWERTHEIM, E., (1983), 107.

⁵⁶⁶ Strab. XIII.1.58.

yaşayan yerel halkın da olduğu anlaşılabilir. Buna rağmen kentten gelen epigrafik ve numismatik veriler burada yoğun bir Hellen kültürü olduğunu göstermektedir.

Alkibiades'in Kyzikos'da kazandığı zaferin ardından 4. yüzyılda bölgede ve kentte Atina hâkimiyetinin arttığı öne sürülmektedir. Atina'da bulunan bir mezar yazıtının yorumuna göre Miletopolis vatandaşı Diokrates aslen Atinalı olup, iş için Miletopolis'e taşınmış ve muhtemelen eşi ve çocuklarını geride bırakmıştır. Burada Miletopolis vatandaşlığı edinmiş ancak hayatının son dönemlerinde Atina'ya geri dönerek burada ölmüştür⁵⁶⁷.

Epigrafik eserlerden 4. yüzyıla ait bir dini takvim yazıtı bulunmuştur⁵⁶⁸. Bu yazıtta Hermes, Ilithyia, Aphrodite, Zeus Polieos, Herkales, Herkales Alexikakos Zeus Olympios, Apollon Karneios, Eirene ve Zeus Agoraios kültleri için takvim belirtilmektedir. Yazıt, Atina kökenli Skirophorion ayının ilk günlerinde kurban töreni olduğunu içermekte ve bu Atina kökenli ay adı ile kentin ve kültürün Atina etkisi altında olduğu düşünülmektedir⁵⁶⁹. Diğer bir görüşe göre bu yazıtın Atina'dan buraya getirildiği öne sürülmektedir⁵⁷⁰. Kentten gelen 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başına tarihlenen bir diğer yazıt ise aforizmalar içeren bir eserdir. E. Schwertheim tarafından yazıt muhtemel bir gymnasium ile ilişkilendirilir⁵⁷¹.

Miletopolis kendi ismi ile 4. yüzyıldan itibaren sikke basmaya başlamıştır (*Resim 6.28*). 4. yüzyıl bronz sikkelerin en meşhur tipleri ön yüzde miğferli Athena başı, arka yüzde cepheden iki bedenli baykuş betimi olan tiptir. Ana birim olarak kullanılan bu grup sikkelerde ΜΙΑΗΤΟΠΟΛΙΤΟΝ ya da kısaltma formları kullanılmıştır. Athena tipinin yanı sıra daha düşük ağırlıktaki bronz sikkelerde ön yüzde defne çelenkli Apollon, arka yüzde yürüyen boğa tipi kullanılmıştır. Bu tipteki sikkelerde zaman zaman ek olarak boğanın altında baykuş, Apollon başı altında ton balığı gibi detaylarla beraber ön yüzde miğfer veya arka yüzde iki bedenli baykuş yer alan tipler de bilinmektedir. 4. yüzyıl Miletopolis darbı gümüş sikkeler tek bir örnekten

⁵⁶⁷ SCHWERTHEIM, E., (1983), 106. Atinalılar'ın bölgedeki varlıkları son dönemde kaçak kazıları ile açığa çıkan ve tarafımca 5. yüzyıl sonu, 4. yüzyıl başına tarihlenen stelden de bilinmektedir. Bk. Bölüm 7.2.5.1.

⁵⁶⁸ SCHWERTHEIM, E., (1983), Kat. 1.

⁵⁶⁹ SCHWERTHEIM, E., (1983), 107-112.

⁵⁷⁰ HABICHT, C., (1999), "Zu griechischen Inschriften aus Kleinasien", *EpigrAnat*, 31, 19-29.

⁵⁷¹ SCHWERTHEIM, E., (1983), 3-5, Kat. 2.

bilinmektedir. Trihemiobol birimindeki bu sikkenin ön yüzünde Attika miğferli Athena başı, arka yüzünde kare içinde cepheden iki bedenli baykuş yer almaktadır⁵⁷².

Kent alanı içinde 1975 yılında yapılan kazılarda⁵⁷³ A, B ve C olarak ayrılan sektörler, D ve E olarak kodlanan sondajda genel olarak Hellenistik ve Roma Dönemi heykel, lahit, yapı kalıntıları, mimari parçalar ve küçük buluntular tespit edilmişken, A sektöründen 6-5. yüzyıllara ait seramik parçalarına rastlandığı rapor edilmektedir⁵⁷⁴. D sondajında karışık tabaka içinden bir Klasik Dönem seramikleri tespit edilmiştir⁵⁷⁵. E sondajında bir Aleksandros sikkesi⁵⁷⁶ bulunmuştur.

Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından yapılan kazıların ikincisi 2006 yılında yürütülmüş ancak sonuçları yayınlanmamıştır. Bu kazılar neticesinde bulunan bazı eserler bugün ilgili müzenin envanterinde yer almaktadır. Bulunan eserler arasında; içe dönük ağızlı siyah firnisli tuzluk (1), üzerinde kırmızı figür palmet mofiti ve giyimli bir figür olan skyphos (2), siyah firnisli bolsal (3), siyah firnisli guttus tipinde askos (4), bir ağ betimli ve bir kırmızı figür palmet desenli bodur lekythos (5) vardır⁵⁷⁷ (*Resim 6.29*).

Bu buluntuların yanında yine aynı alandan, kentte tapınımı daha önce de bilinen⁵⁷⁸ Ana Tanrıça'ya ait tahtta oturan iki pişmiş toprak figürin bulunmuştur. Bu figürinlerden 2006/134 envanter numaralı olanın boyun hizasından başı, sol kolu, sağ eli kırık ve eksiktir. Figür kırık olan sağ eli ile phiale, sol eliyle ise tympanon tutuyor olmalıdır. Aynı şekilde 2006/135 numaralı figürün de başı, sağ kolu ve sol kolu dirsekten itibaren kırık ve eksiktir. Diğer figürinin tam tersi olarak sol eliyle bacağı hizasında phiale, sağ eliyle de tympanon tutuyor olmalıdır. Agorakritos'un 5. yüzyılda yaptığı heykelden⁵⁷⁹ model alınan bu tipteki figürinlerin üretimleri kullanımları çok

⁵⁷² MALATYA, G. C., (2015), 31-33.

⁵⁷³ AKAT, A.- DEDEOĞLU, J.- KOZAMAN, E.- YALMAN, B., (1977), "1975 Miletopolis Hafriyat Raporu", *TAD*, 24, 5-39.

⁵⁷⁴ AKAT, A., et al., (1977), 6.

⁵⁷⁵ AKAT, A., et al., (1977), 15-16.

⁵⁷⁶ AKAT, A., et al., (1977), 24.

⁵⁷⁷ SPARKES, B. A.- TALCOTT, L., (1970), tuzluk: Kat. 861-876, tarih: 450-380, skyphos: Kat. 348-349, tarih: 420-400, bolsal: Kat. 541-558, tarih: 430-350, askos: Kat. 1194, tarih: 350-320, lekythos: Kat. 1037-1041, tarih: 375-350.

⁵⁷⁸ ŞAHİN, M., (2000), II.1.2.

⁵⁷⁹ Detaylı bilgi için bk. NAUMANN, F., (1983), *Die Ikonographie der Kybele in der Phrygischen und der Griechischen Kunst*, *Istanbuler Mitteilungen Beiheft*, 28, Tübingen. V.1.

uzun yıllarca olduğundan dolayı bu eserleri tarihlendirmek her ne kadar zor olacaksa da yanındaki buluntular ışığında tarihlendirme için 4. yüzyıl önerilebilir⁵⁸⁰.

6.1.9. Miletou Teikhos

Miletou Teikhos ile ilgili en erken kaynak Hellenika Oxyrhynkhia'dır. II. Agesilaos'un Asia Seferi sırasında 395 yılında Paphlagonia dönüşünde Kios'da konaklamasının ardından batıya ilerleyici sırasında kuşattığı ancak alamadığı bir yerleşmedir⁵⁸¹. Aynı zamanda 330 yılına tarihlenen Argos'da bulunmuş Theorodokia listesinde adı geçmektedir⁵⁸².

Miletopolis ve Miletou Teikhos'un ayrı yerleşmeler olup olmadıkları ve de lokalizasyonları uzun süre boyunca tartışılmış, halen de tartışılmaktadır. Miletopolis kentinin bugün hem epigrafik⁵⁸³ hem de arkeolojik⁵⁸⁴ kanıtlar ışığında Bursa, Mustafakemalpaşa ilçesi Melde Bayırı üzerine lokalizasyonu neredeyse kesinleşmiştir. Miletou Teikhos'un lokalizasyonu konusunda literatürde yer alan tartışmalar E. Schwertheim tarafından incelenerek değerlendirilmiştir. Bugüne kadar iki ismin aynı yerleşme olduğu ve Karacabey üzerine lokalize edilebileceği önerilmiş ancak sonradan keşfedilen, birbirlerine yakın tarihli Miletopolis ve Miletou Teikhos yazıtları ışığında bu yerleşmelerin birbirinden ayrı olduğu kanıtlanmıştır⁵⁸⁵. Ayrıca Attika Delos Deniz Birliği'nin 410/9 yılına ait tribute listesinde Μίλητο- ibaresi Μίλητο[ται] da olabileceği önerilmektedir⁵⁸⁶. Listelerde sadece bir kere korunmuş olan kentin ismi, 443/2, 442/1, 435/4 ve 433/2 yıllarına ait Hellespontos bölgesinin tam olarak korunageldiği listelerde görülmemektedir (*Çizelge 6.1*).

E. Schwertheim, Miletou Teikhos için, Miletopolis'e bağlı bir yerleşme olacağı lokalizasyonu için ise yürütülecek arkeolojik ve epigrafik araştırmalarla konunun aydınlatılabileceğini belirtmiştir. Daha önceleri tartışılan Karacabey ve Mustafakemalpaşa ilçe merkezleri gibi noktalarda erken dönem arkeolojik alıntılarının

⁵⁸⁰ Miletopolis buluntularına detaylar açısından benzer bir örnek Daskyleion'da Kybele Tapınağı yakınlarında bulunmuş ve 5. yüzyıla tarihlendirilmiştir. BAKIR, T., (2004), 60, Res. 14.

⁵⁸¹ Hellenika Oxyrhynkhia XXI.1.

⁵⁸² CHARNEUX, P., (1966), 157, II.16.

⁵⁸³ SCHWERTHEIM, E., (1983), 89-92.

⁵⁸⁴ Bk. Bölüm 6.1.8.

⁵⁸⁵ SCHWERTHEIM, E., (1983), 95-96.

⁵⁸⁶ SCHWERTHEIM, E., (1983), 107.

henüz bulunmaması ile lokalizasyon önerilerine Apollonia ad Rhyndacum kentini de eklemiştir⁵⁸⁷.

Miletou Teikhos, isminden de anlaşılacağı gibi etrafı surla çevrili bir kenttir ayrıca Agesilaos'un kuşatma konusunda donanımlı olmayan ordusunun kenti alamaması, kuvvetli surlara sahip ve topografik olarak da üstün bir konumda olmalıdır. Bu yüzden C. Foss tarafından yapılan Rhyndakos'un yanındaki bir düz yerleşme olan Uluabat, antik Lopadion üzerine yapılan Miletou Teikhos lokalizasyonu⁵⁸⁸ şüpheli görünmektedir.

Lokalizasyon konusunda en önemli bilgi Hellenika Oxyrhynkhia'da, başarısız kuşatma sonrasında devam edilen yol için verilen *παρά τὸν Πόνδακον ποταμὸν* ifadesidir⁵⁸⁹. Burada yazar kuşatmanın kaldırılmasının ardından Rhyndakos boyunca ilerlenerek Daskylitis Gölü'ne varıldığını aktarmaktadır. Bu anlatıma göre yazar kaynaklarda, yine tartışmalı olarak Tarsios⁵⁹⁰ ya da Odrysses⁵⁹¹ olarak bilinen Kara Dere'yi kastediyor olmalıdır, kent de bu bölge yakınlarında olabilir.

2016 yılında yapılan arazi çalışmaları sırasında, Bursa, Karacabey ilçe merkezinin 4,5 km. kuzeyinde kalan Taşlık ve Akçakoyun köyleri arasındaki Dedebayırı olarak anılan mevkide araştırmalar yürütülmüştür. Dedebayırı yerleşmesi, 2009 yılındaki bir define kazısı başvurusu sonrasında yapılan incelemelerin ardından Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 08.03.2013 tarih ve 1686 sayılı karar ile 3. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiştir (*Çizelge 6.2*). Yerleşme herhangi bir yayında yer almamakta ve arkeoloji dünyası tarafından tanınmamaktadır.

Yapılan çalışmalar sonrasında alanın Rhyndakos ve Kara Dere'nin birleştiği noktada, hem kuzeyindeki denize açılan ırmak yoluna hem de güneyindeki ovaya yaklaşık 240 derecelik bir görüş açısı olduğu tespit edilmiştir (*Harita 6.4, Resim 6.30*). Yoğun bitki örtüsü ile kaplı olmayan kireçtaşı kayalık tepe üzerindeki kalıntılar, erozyon yüzünden tahrip olmuştur. Ancak tepenin etrafını çeviren, yaklaşık 2 m. genişliğinde bir dış duvar ve üç ayrı iç duvara ait izler hala görülmektedir. Surların kalıntılarının

⁵⁸⁷ SCHWERTHEIM, E., (1983), 99.

⁵⁸⁸ TALBERT R. J. A., (2000), Map 52 Byzantium.

⁵⁸⁹ Hellenika Oxyrhynkhia XXI.1.740.

⁵⁹⁰ Makestos ile ilgili detaylı bilgi için bk. HASLUCK, F. W., (1910), 43.

⁵⁹¹ Strabon'un aktarımıyla Hekataios, nehri Odrysses olarak değerlendirmektedir. Strab. XII.3.22.

görüldüğü noktalarda bunların harç kullanılmadan, düzensiz yerel kireçtaşından yapılmış olduğu tespit edilmiştir

Bugün Akçapınar köyünün mera arazisi olarak kullanılan alanın surları içinde yapılan araştırmalarda yüzeyin toprak olan kısımlarının otla kaplı olmasından dolayı malzeme görülemediği. Ancak belirli noktalardaki küçük kaçak kazı çukurlarında tespit edilen malzemeler arasında bir İonia kylixine, bir de Lydia skyphosuna ve bir Miletos amphorasına⁵⁹² ait ağız parçaları ışığında yerleşmenin 6 ve 4. yüzyıllar arasında yerleşim gördüğü tespit edilmiştir (*Resim 6.31*).

Yukarıda anıldığı gibi Miletou Teikhos için savunulması kolay kuşatması zor bir topografik konumda olması kuvvetle muhtemeldir. Aynı zamanda tepenin stratejik konumu da buradaki yerleşimi desteklemekte, bugün halen görülen surları ise önemli bir savunma mekanizmasıdır. Surları ve sur içi bölümlerde bulunan arkeolojik kanıtlar ışığında Agesilaos'un kuşatması öncesinde ve sonrasında burada küçük ölçekli bir yerleşme olduğu araştırmalar ile kanıtlanmıştır. Ayrıca konum olarak da Dedebayırı, Tarsios ile Rhyndakos'un birleştiği noktadadır ki Hellenika Oxyrhynkhia'da anılan kuşatma sonrasında Rhyndakos boyundan ilerlendiği ifadesi de konum ile ilgili önemli bir detaydır. Bugün elde olan tüm bu kanıtlar ışığında yazılı kaynaklardan bilinen Miletou Teikhos kentinin, Dedebayırı yerleşmesine lokalize edilmesi önerilmektedir.

6.1.10. Myrleia

Myrleia kenti bugün Bursa, Mudanya ilçesinin güneydoğusunda yer alan Hisarlık mevki üzerinde konumlanmıştır (*Resim 6.32*). Söz konusu kent ve yayılım alanı Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 24.01.1992 tarih ve 2271 sayılı karar ile 1. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiştir (*Çizelge 6.2*).

Kuruluş tarihi ile bilgi olmayan kentin Kolophonlular tarafından kolonize edildiği Pomponius Mela, Plinius ve Stephanos Byzantinos gibi geç dönem kaynaklarınca aktarılmaktadır⁵⁹³. Ayrıca efsaneye göre Stephanos Byzantinos kentin isminin kolonistlerin lideri Myrlos ya da Amazon Myrleia'dan alındığını aktarır⁵⁹⁴.

⁵⁹² SEZGİN, Y., (2012), Mil3 tipi, tarih: 600-550.

⁵⁹³ Mela I.99, Plin.nat. V.143, Steph. Byz. 463.18.

⁵⁹⁴ CORSTEN, T., (1987), 7.

Kentin Attika Delos Deniz Birliği listelerinde ismi Brylleion olarak geçer. Brylleion ismi ayrıca Ephoros'dan yaptığı aktarımla Stephanos Byzantinos'da ve Plinius'da da gemektedir⁵⁹⁵. Argos'da bulunmuş bir yazıtta da kentin ismi Brylleion olarak gemektedir⁵⁹⁶. Daha önceki çalışmalarla ismin Kios ya da Tirilye üzerine lokalize edildiđi⁵⁹⁷ ancak Kios adı ile beraber bazı yazıtlarda geçmesi ve Tirilye'den şimdiye kadar gelen arkeolojik buluntuların da Geç Hellenistik Dönem ve sonrası olması bu lokalizasyonları çürütmektedir. Ayrıca T. Corsten, aslı muhtemelen Hellenice olmayan ismin, Bryllion ve Myrleia şeklindeki telaffuz farklılığı olduğunu iddia etmektedir⁵⁹⁸.

Skylaks tarafından Kios ile Rhydakos arasında, Phrygia başlığı altında deđerlendirilen⁵⁹⁹ kent, Attika Delos Deniz Birliği'ne üye olduğu, 433/2 ve sonrası listelerde adı geçtiğinden bilinmektedir. 433/2, 432/1, 430/29 tarihli listelerde birliğe 3000 drakhmai tribute vermiş, 425/4 ve 418/7 tarihli listede ise tribute miktarı tam korunmamıştır⁶⁰⁰. Ayrıca 443/2, 442/1 ve 435/4 yıllarına ait Hellespontos bölgesinin tam korunduğu listelerde kentin adı görlmemektedir (*izelge 6.1*). 4. yüzyılın ilk yarısında tarihi ile ilgili pek de bilgi sahibi olmadığımız Myrleia'nın, komşusu Kios ile beraber 337-302 yılları arasında II. Mithridates tarafından yönetildiği Diodoros tarafından aktarılmaktadır⁶⁰¹. Ayrıca yukarıda da anıldığı gibi Argos'da bulunmuş 330 civarına tarihlenen Theorodokia listesinde ismi Kios ve Miletou Teikhos ile beraber gemektedir⁶⁰².

Myrleia muhtemelen 330 sonrasında ΜΥΡΛΕΑΝΩΝ lejantı ile bronz sikke basmaya başlamıştır (*Resim 6.33*). Bu sikkeler genel olarak kentin Myrleia ismini taşıdığı 330 yılı ile başlar ve V. Philippos ve I. Prousius tarafından alınıp isminin Apameia olarak değiştirdiği tarih olan 202 ile son bulur. Bu dönemin sikkelerinin n yüz repertuarında Attika ya da Korinth miğferli Athena, defne ekekli Apollon, Persephone, Demeter, Dionysos ve cepheden Helios gibi betimler bulunmaktadır. Arka yüzde ise dört kollu tekerlek, boğa, elenk içinde yazıt, üzüm salkımı, oturan Athena ve Nike, lyra, tripod ve süvari gibi çeşitli betimler kullanılmıştır. Bronz

⁵⁹⁵ Plin.nat. V.144.

⁵⁹⁶ CHARNEUX, P., (1966), "Liste argienne de tharodoques", *BCH*, 90.1, s 156-239.

⁵⁹⁷ ATL I 476.

⁵⁹⁸ CORSTEN, T., (1987), 4-6.

⁵⁹⁹ Skyl. 94.

⁶⁰⁰ IG I³ 71, 279, 280, 281, 287.

⁶⁰¹ Diod. XX.111.4. Bk. Bölüm 4.5.

⁶⁰² CHARNEUX, P., (1966), 157, II.15.

sikkeler ortalama 21 mm. ve 14 mm. civarında olmak üzere farklı çap ve ağırlık standardındadırlar⁶⁰³.

Myrleia khorasında kalan bir alanda, 1968 yılında, bugün Bursa, Mudanya, Işıklı köyü yakınlarında tez kapsamında incelenen dönemler içinde değerlendirilen bir sikke definesi bulunmuştur⁶⁰⁴. 460 yılına tarihlenen bu definenin içinde 29 elektron 312 gümüş sikke yer almaktadır⁶⁰⁵. Bu defineye ait sikkeler bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri envanterinde olup, benzer döneme ve konuma ait Bursa Arkeoloji Müzesi'ndeki sikkeler ise ayrı bir çalışmada değerlendirilmiştir⁶⁰⁶.

Kent üzerinde yapılan kazı çalışmalarının tamamı Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından yürütülmüş kurtarma kazılarıdır. Müzenin envanterinde ve arşivlerinde yapılan araştırmalarda tez kapsamında incelenen dönemlere dair bir bulguya rastlanmamış olup yalnızca 2002/19 envanter numaralı ile kaydedilmiş, yüz detayları işlenmemiş pişmiş toprak heykelciğin 5. yüzyıla tarihlendirildiği yazılıdır⁶⁰⁷.

Tez kapsamında yürütülen arazi çalışmalarının Myrleia etabında kentin akropolisinde araştırmalar yürütülmüştür. Kent akropolisine giden yolun açtığı kesitten akan ve düzlük akropolisin yüzeyinde görülen seramikler arasında siyah firnisli parçalar yoğunluktadır (*Resim 6.34*). Yüzeyde tespit edilen seramikler içinde bir Klazomenai⁶⁰⁸ bir Khios Tip 6⁶⁰⁹ ve diğer bir Khios⁶¹⁰ amphorasına ait ağız parçaları, siyah firnisli Attik skyphos dip parçaları⁶¹¹, dışa çekik ağızlı kâse ağız parçaları ve bir pişmiş toprak kandil ve astragalos parçası ile gri seramiklere ait gövde parçaları görülmüştür. Bu seramik buluntular ışığında kentin 7 - 4. yüzyıllar arasında yerleşime sahne olduğu önerilebilir.

⁶⁰³ WADDINGTON, W. H. (1908), *Recueil général des monnaies grecques d'Asie mineure 1*, Paris. 247-249. BMC Bithynia Pl. XXV.1-6, SNG von Aulock, 292-293, SNG Cop. 330-336.

⁶⁰⁴ MELLINK, J. M., (1969), "Archaeology in Asia Minor", *AJA*, 73.2, s. 203-227.

⁶⁰⁵ MOTOR, H., (2010), 202.

⁶⁰⁶ MOTOR, H., (2010), Kat. 17, 19-27, 29, 34, 35.

⁶⁰⁷ Kayıtlarda eserin fotoğrafına ulaşılammış olup, Bursa Arkeoloji Müzesi'nde yapılan depo düzenleme çalışmaları sebebiyle eserin kendisi de görülememiştir.

⁶⁰⁸ ATİLA, C., (2003), Kat. 33, tarih: 7. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başı. SEZGİN, Y., (2012), Klaz tipi, tarih: 630-600.

⁶⁰⁹ SEZGİN, Y., (2012), Khi6 tipi, tarih: 520-480.

⁶¹⁰ LAWALL, M., (2002), Kat. 69, tarih: geç 4. yüzyıl.

⁶¹¹ SPARKES, B. A.- TALCOTT, L., (1970), Kat. 334-349, tarih: 525-375.

6.1.11. Plakia

Plakia kenti henüz tam lokalize edilmemiş olsa da en yakın konum olarak Karacabey ilçesinin kuzeyindeki Karadağ'ın kuzey eteklerinde Marmara Denizi kıyısında yer aldığı antik kaynaklarca aktarılmaktadır. Pseudo-Skylaks tarafından Rhyndakos'un denize döküldüğü yer ve karşısındaki Besbikos ile Kyzikos arasında, Phrygia bölgesinde gösterilir⁶¹². Plinius da batıdan doğuya Kyzikos'dan sonra Rhyndakos Nehri'nden önce saydığı kenti oppidum olarak adlandırmaktadır⁶¹³. Plakia ile ilgili Herodotos tarafından Hellence konuşmayan Pelasglar'ın burada Atinalılar ile beraber yaşadıkları⁶¹⁴, Pomponius Mela tarafından da kentin Kyzikos ve Rhyndakos arasında Pelasg kolonisi olduğu bilgisi verilmektedir⁶¹⁵. Pseudo-Skylaks ve Herodotos tarafından verilen bilgiler ışığında kentin Atina kolonisi olduğu öne sürülmekte ve kentin, 4. yüzyıl sonrasında sikke basımını durdurması ile Kyzikos hâkimiyetine girmiş olduğu önerilmektedir⁶¹⁶.

Plakia literatürde genel olarak Bursa, Karacabey ili Kurşunlu köyü üzerine lokalize edilir. Burada bulunan Orta Çağ manastırının ve kent çevresinde F. W. Hasluck tarafından bulunmuş olduğu anlatılan aslan heykeli parçaları ve diğer mimari parçaların⁶¹⁷ ışığında Meter Plakiane'nin tapınağının burada olması gerektiği önerilmektedir⁶¹⁸.

Alanın bugün neredeyse tamamen modern yerleşmenin altında kalmış olması ve aynı zamanda Karadağ'ın kuzey yamaçlarının aldığı yağışlar dolayısıyla oluşan yoğun bitki örtüsü nedeniyle arkeolojik yüzey araştırmasını neredeyse imkânsız kılmaktadır. Manastır civarında 2016 yılında yürütülen çalışmalarda devşirme mimari parçalar tespit edilmiş seramik malzeme görülmemiştir.

Plakia adına darp edilmiş sikkeler 4. yüzyıla tarihlenen ve tamamı bronz sikkelerdir (*Resim 6.35*). Ön yüzlerinde sur taçlı Meter başının sağa, sola ya da cepheden betimlenmiş örnekleri mevcuttur. Arka yüzde ise en bilinen tip sağa doğru profilden

⁶¹² Skyl. 94.

⁶¹³ Plin.nat. V.40.142.

⁶¹⁴ Hdt. I. 57.

⁶¹⁵ Mela 1.98.

⁶¹⁶ AVRAM, A. (2004), 992.

⁶¹⁷ ÖTÜKEN, S. Y., (1996), Taf. 34.1-3

⁶¹⁸ HASLUCK, F. W., (1910), 52.

betimlenmiş, avını parçalayan aslan tipidir. Diğer arka yüz tipleri arasında profilden sağa, aslan başı, profilden sola, oturan aslan, profilden sağa, boğa ve thymiaterion gibi farklı tipler de görülür. Sikkeler üzerinde kentin ismi tam olarak ΠΑΑΚΙΑ ya da ΠΑΑ gibi kısaltmalarla gösterilmiştir⁶¹⁹.

6.1.12. Pythopolis

Elde önemli veriler olmasına rağmen arkeolojik kanıtlar ile henüz lokalize edilememiş yerleşmelerden olan Pythopolis, kaynaklarda kimi zaman polis kimi zaman da kome olarak geçer.

Plutarkhos'un Nikaialı Menekrates'den yaptığı alıntıya göre, Theseus, Amazon Antiope ve üç Atinalı genç ile beraber bu bölgede zaman geçirmiştir. Gençlerden Solois, Antiope'ye karşılıksız bir aşka tutulur ve sonunda kendini ırmağa atarak intihar eder. Bu duruma çok üzülen Theseus Delphi Kâhini'ne danışır ve burada bir şehir kurması öğüdünü alır. Kurduğu şehre Pythia'ya atfen Pythopolis ismini verir, bitişiğindeki nehre de ölen gencin adını, Solois ismini verir. Solois'in kardeşlerini burada bırakarak Atinalı soylu Hermos'u çağırarak yerleştirir⁶²⁰.

Aristoteles'e yanlışlıkla atfedilen eserde ise kent Kios'dan 120 stadion uzaklıkta bir kome olarak bahsedilmekte sarnıçlarının kışın boş yazın oldu olduğu aktarılmaktadır⁶²¹. Ayrıca kent Plinius tarafından Bithynia kentleri arasında sayılır⁶²². Stephanos Byzantinos ise Karia'daki Pythopolis kentinden sonra Mysia'daki Pythopolis olarak anar⁶²³.

Kentin ismi Attika Delos Deniz Birliği tribute listelerinde geçer. Pythopolis'in birliğe 425/4 yılında adı tamamen restore edilmiş ve verdiği tribute korunmamıştır⁶²⁴ ancak 422/1 yılında 100 drakhmai miktarında tribute ödemiştir⁶²⁵. Ayrıca 443/2, 442/1, 435/4 ve 433/2 yıllarına ait Hellespontos bölgesinin tam korunduğu listelerde kentin adı

⁶¹⁹ BMC Mysia Pl. XXXV.1-2, SNG von Aulock, 1432, SNG Cop. 543-545.

⁶²⁰ Plut.Thes. 26.

⁶²¹ Ps.Aristot. 834a. 34 - 835b. 2. (54).

⁶²² Plin.nat. V.148.

⁶²³ Steph. Byz. 539.4-9.

⁶²⁴ IG I³ 71.

⁶²⁵ IG I³ 77.

görülmemektedir (Çizelge 6.1). Kentin bir süre sonra Kios'un kontrolüne girdiği düşünülmektedir⁶²⁶.

S. Şahin'in R. Kiepert'in ardından yaptığı değerlendirme ile bugün İznik Gölü'nün güneybatısında yer alan Bursa, Orhangazi ilçesine bağlı Sölöz köyü üzerine lokalizasyonu önerilmektedir. Sölöz isminin Solois'den geldiği ve kentin Aşağı (Müslim) Sölöz adı ile bilinen köy civarında aranması gerektiğini aktarmaktadır⁶²⁷.

Bu bilgiler ışığında burada 2016 yılında yürütülen araştırmalar sırasında köyün güneyindeki tepeler araştırılmış ancak herhangi bir arkeolojik malzeme ile karşılaşılmamıştır. Köy içinde antik ve Orta Çağ'a ait mimari parçalar halen görülebilmekte olup, belki de yerleşmenin tamamen köyün altında kalmış olabileceği düşünülmektedir.

6.1.13. Skylake

Antik kaynaklarca Plakia ile beraber anılan bir diğer kent Skylake'dir. Antik kaynaklarda Herodotos tarafından Plakia ile beraber Atinalılar'ın Pelasglar ile beraber yaşadığı kent olarak anılır⁶²⁸. Diğer bir kaynak ise Stephanos Byzantinos'un Hekataios'dan yaptığı alıntıdır ve burada Kyzikos yakınlarında bir kent olarak değerlendirilir⁶²⁹.

Modern kaynaklarda, yakınında yer alan Plakia gibi Skylake'nin de Atina kolonisi olduğu ileri sürülmekte, Plakia gibi Kyzikos ve Rhyndakos'un arasındaki sahil şeridinde yer aldığı bilinen Skylake genel olarak Bursa, Karacabey ilçesi, Yeniköy üzerine lokalize edilmekte iken⁶³⁰ F. W. Hasluck tarafından Skylake Yenice yakınlarındaki Deve Burnu üzerine lokalize edilir⁶³¹. Atinalılar'ın bölgede Pelasglar ile birlikte yaşadığı bilgisi Yenice'deki kilisede *hagia trapeza* ayağı olarak devşirme kullanılmış ve erken 4. yüzyıla tarihlenen, Bianorides oğlu Atinalı Ktesias'a ait mezar steli de bu bilgiyi destekler niteliktedir⁶³².

⁶²⁶ AVRAM, A. (2004), 994.

⁶²⁷ ŞAHİN, S., (1987), 139-140.

⁶²⁸ Hdt. I. 57.

⁶²⁹ Steph. Byz. 579.3-4.

⁶³⁰ AVRAM, A. (2004), 994.

⁶³¹ HASLUCK, F. W., (1910), 51-52.

⁶³² HASLUCK, F. W., (1904), 36, Kat. 57, SCHWERTHEIM, E., (1980), Kat. 271.

Skylake, tarihi kaynaklarda pek yer almadığı gibi sikke de basmamıştır. 2016 ve 2017 araştırma sezonlarında Yenice-Kurşunlu yakınlarındaki araştırmalar sırasında daha önce Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 21.08.2015 tarih ve 4766 sayılı karar ile 1. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiş Çalılıburun Tepe üzerinde çalışmalar yürütülmüştür (*Çizelge 6.2*). Söz konusu tepe bugün Balıkesir, Bandırma ilçesi Yenice köyünün 1,5 km batısında deniz kenarında yer almaktadır. Tepe güneyden başlayarak doğusunda denize dökülen bir dere ile çevrili üzeri ise yer yer makiler ile kaplıdır (*Resim 6.36*).

Tez kapsamında yapılan arazi çalışmalarında, kaçak kazılar ile ortaya çıkarılmış duvar kalıntıları tespit edilmiştir. Ayrıca 2017 araştırmaları sırasında yoğun korozyonlu ancak yine de figürleri seçilebilen bir Plakia sikkesi bulunmuştur (*Resim 6.37*). Yüzeyi anakaya ve sık maki ile kaplı yerleşim alanında bulunan seramik parçaları arasında; üzerinde siyah figür palmet deseni olan cup-skyphos parçası (1)⁶³³, profilden sağa bakan, başı örtülü kadın betimli kırmızı figür krater parçası (2), bir Attika masa amphorasına ait ağız parçası (3)⁶³⁴, çark yapımı bir kandile ait parça (4)⁶³⁵ ve bunların yanı sıra katkısız kilden yapılmış çok kaliteli siyah firnisli ve kırmızı firnisli (intentional-red)⁶³⁶, c tipi kylix ve kupa (mug) gibi açık kap parçaları bulunmuştur. Ayrıca araştırmalar sırasında yüzeyi parlak açkılanmış çark yapımı, parlak siyah bir gövde parçası (5) ile yine çark yapımı gri hamurlu günlük kullanım kaplarına (6) rastlanmış olup, yerleşmenin üzerinde çok sık olmasa da sırlı Orta Çağ seramikleri de görülmüştür (*Resim 6.38*). Bu buluntulara göre yerleşmenin 6 - 4. yüzyıllar arasında kullanılmış olduğu tespit edilmiştir.

Bu buluntular ışığında Skylake Çalılıburun Tepe üzerine lokalizasyonu önerilmektedir. Antik kaynaklarda anılan Atinalılar'ın bölgedeki varlığı yukarıda anılan mezar steli ve Çalılıburun Tepe'den bulunan ithal Attika siyah ve kırmızı figür, siyah firnis ve kasti kırmızı firnisli (intentional red) seramik parçaları bu fikre destek olmaktadır. Ayrıca bulunan sikke ile de yerel dolaşımda Plakia bronz sikkelerinin kullanıldığı görülmektedir. Yüzey seramikleri arasında 4. yüzyıl sonrasına ait pek

⁶³³ TUNA-NÖRLING, Y., (1999), Kat. 97-151, tarih: 6. yüzyıl sonu, 5. yüzyıl başı.

⁶³⁴ SPARKES, B. A.- TALCOTT, L., (1970), Kat. 1461, tarih: 425-400.

⁶³⁵ HUBBARD-HOWLAND, R., (1958), Kat. 131-140 (Tip 19 A-B), tarih: geç 6, erken 5. yüzyıl.

⁶³⁶ Detaylı bilgi için bk. FARNSWORTH M.- WISELY, H., (1958), "Fifth Century Intentional Red Glaze", *AJA*, 62.2, 165-173.

malzeme bulunmamış olması yerleşmenin bu dönemden sonra terkedilip nüfusun Kyzikos'a aktarıldığını düşündürmektedir.

6.1.14. Tereia

En erken olarak ismi Attika Delos Deniz Birliği tribute listelerinde bilinen Tereia, birliğe 425/4 ve diğer tamamen restore edilmiş 422/1 yıllarında tribute vermiş ancak tribute miktarı her iki yazıtta da korunmamıştır⁶³⁷. Ayrıca 443/2, 442/1, 435/4 ve 433/2 yıllarına ait Hellespontos bölgesinin tam korunduğu listelerde kentin adı görülmemektedir (Çizelge 6.1). Yazılarda ilginç olan kentin isminin muhtemelen diğerlerinden ayrılması için *Τερεία παρὰ Βρύλλειον* olarak verilmesidir. Buna göre kent Brylleion (Myrleia) yakınlarında konumlanmış olmalıdır. Ayrıca kentin Strabon tarafından Kyzikos'un batısında gösterilen⁶³⁸ Tereia'dan farklı olması gerektiği söylenmektedir⁶³⁹.

Kent hakkında çok az bilgi olduğu gibi bugün elde olan tek ver Myrleia yakınlarında olduğudur. Bu bilgi ışığında kentin Myrleia'ya bağlı olduğu ileri sürülebilir. Bugünkü arkeolojik verilere Myrleia'nın yakınlarında, Daskyleion ve Kios arasında kalan bölümdeki kıyı şeridinde birçok yerleşme vardır. Ancak bu yerleşmelerin neredeyse hiç birinden ilgili dönemlere ait kalıntıya henüz rastlanmamıştır. Tez kapsamında yapılan gerek arşiv ve literatür gerekse arazi çalışmaları sırasında Bursa, Mudanya ilçesine bağlı bir çok noktada yerleşim izine rastlanmıştır.

Bu yerleşmelerden Myrleia'ya en yakın olan doğuda, Neokhoraki, Bergos (Pyrgos), Burgaz adı ile bilinen bugün Güzelyalı Eğitim mahallesinin altında kalmış olan antik yerleşmedir. Gerek zamanla açığa çıkan mimari parçalar, gerekse Bursa Arkeoloji Müzesi'nin yaptığı çalışmalar ile burada Roma ve Orta Çağ kalıntılarına rastlanmıştır. Ayrıca köy alanında bir antik tiyatroya ait kalıntılara rastlandığı erken dönem yayınlarında da geçer⁶⁴⁰. Burası Tereia'nın lokalizasyonu için ilk aday olabilir.

Diğer bir yerleşme ise bugün Güzelyalı'nın daha doğusunda yer alan Altıntaş köyünün doğusundaki Sırakayalar adı ile bilinen liman kalıntısıdır. Bugün kalıntının haricinde

⁶³⁷ IG I³ 71-77.

⁶³⁸ Strab. XII.4.6

⁶³⁹ AVRAM, A. (2004), 995.

⁶⁴⁰ CUINET, V., (1894), *La Turquie d'Asie, géographie administrative: statistique, descriptive et raisonnée de chaque province de l'Asie 4*, Paris, 154.

köy alanından bulunmuş ve Bursa Arkeoloji Müzesi envanterinde yer alan Roma Dönemi eserleri de mevcuttur. S. Gündüz tarafından söz konusu liman ile güneyinde tepe noktasında bulunan, Bursa, Osmangazi ilçesi Gündoğdu köyünün hemen batısında yer alan Çiftekaya Tepe ile ilişkilendirilmiş, söz konusu çalışmada liman kalıntısının Tereia, tepe yerleşmenin ise Byrllion olabileceğinden söz edilmektedir⁶⁴¹.

Bu önerme Byrllion isimli kentin, Attika Delos Deniz Birliği listelerinde 3000 drakhmai gibi bölgeye göre yüksek bir miktarla katkıda bulunması ve 4. yüzyılda kendi sikkeleri basabilecek büyüklükteki Myrleia'nın listelerde adının geçmemesi ile ve bu bağlamda yapılan lingustik çalışmalar ile bu iki yerleşmenin aynı olduğu büyük ölçüde kanıtlanmıştır⁶⁴². Söz konusu önermede döneminin örneklerine göre küçük ölçekteki bu yerleşmelerden liman yerleşmesinin ayrı, ana yerleşmenin ayrı tribute vermesi fikri de oldukça mantıksız görünmektedir. Bu önerme ancak Sırakayalar liman kalıntısı ile beraber Çiftekaya Tepe antik yerleşmesinin Tereia olarak önerilebileceği şekli ile kabul edilebilir. Ancak 19. yüzyılda Πελαδαριον ismi ile bilinen Çiftekaya Tepe yerleşmesi isim benzerliğinden dolayı daha çok Δαρειον ile yakın durmaktadır⁶⁴³.

Tereia'nın lokalizasyonu için Myrleia'nın batısında, Daskyleion ad Mare ile arasında kalan muhtemel yerleşmeler ise bugün Tirilye beldesi ve Kumyaka (Siği) köyüdür. Ancak bu her iki yerleşmenin de yapılan yayınlar ve bugün halen görülen devşirme mimari parçalar⁶⁴⁴ ile antik kökenli oldukları bilinmekte ancak söz konusu dönemlere dair herhangi bir arkeolojik kanıttan yoksun olmaları bir tahminde bulunmayı bile çok zor kılmaktadır.

6.1.15. Zeleia

Zeleia kenti tartışmalar olmakla beraber genellikle, Balıkesir, Gönen ilçesi Sarıköy belde merkezinin kuzeydoğusu ucunda kalan, eteklerinde kent mezarlığının olduğu Üvecik Tepe üzerine lokalize edilmektedir⁶⁴⁵ (*Resim 6.39*). Yerleşme Bursa Kültür

⁶⁴¹ GÜNDÜZ, S., (2015), 56-59.

⁶⁴² Bk. Bölüm 6.1.10.

⁶⁴³ Bk. Bölüm 6.1.4.

⁶⁴⁴ ÖTÜKEN, S. Y., (1996), AYBEK, S.- DREYER, B., (2016).

⁶⁴⁵ HASLUCK, F. W., (1910), 99-103. WIEGAND, T., (1904), 274-275.

Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 22.10.1994 tarih ve 3697 sayılı karar ile 1. ve 3. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiştir (*Çizelge 6.2*).

Güncel çalışmalarda Granikos Yüzey Araştırmaları⁶⁴⁶ ve R. Körpe tarafından yürütülen doktora araştırmaları sırasında çalışılmıştır. Her iki araştırmada da en erken 4. yüzyıl seramikleri bulunmuştur ayrıca tepe üzerinde yapılan jeofizik çalışmalarından kaya zemin dolayısıyla verim alınamamıştır.

R. Körpe tarafından Üvecik Tepe'nin Zeleia'dan ziyade Pannukome⁶⁴⁷ olabileceği ve Zeleia'nın Bostancı köyü Höyüçük Tepe üzerine lokalize edilmesini savunulur⁶⁴⁸. Ancak Zeleia gibi bölgenin en eski kentlerinden birinin Höyüçük tepe kadar küçük boyutlu olması, aynı zamanda aşağıda anlatılan, Strabon tarafından verilen mesafelere de uygun olmayıp Aisepos'un doğu yakasında yani Mysia sınırı içinde kalması bu lokalizasyon denemesini zayıflatmaktadır. Bunların yanı sıra Üvecik Tepe üzerinden bulunan kapsamlı yazıtlar da buranın Pannukome'den ziyade Zeleia olması gerektiğini düşündürmektedir. Yine de Zeleia'nın kesin lokalizasyonu burada, tepenin zirvesindeki akropolis noktasında yürütülecek kazılar ile mümkün olabilecektir.

Kentin ismi Homeros'da Troialılar'ın müttefiki olarak üç farklı yerde geçer⁶⁴⁹. Strabon ise kentin, Aisepos'un denize döküldüğü yerden 80, Kyzikos'a 190 stadia uzaklıkta olduğu belirtilmiştir⁶⁵⁰. Ayrıca kentin Ida Dağı'nın uç eteklerinde olduğundan⁶⁵¹, yanında Tarsios Irmağı'nın aktığından⁶⁵² ve de Aisepos'un akış istikametini anlatırken de Zeleia'nın iyi ekilmiş ovaları ve platolarından⁶⁵³ bahsedilmektedir.

Kuruluşu ile ilgili bilgi olmayan Zeleia'nın bir koloni kenti olduğuna dair herhangi bir veri yoktur ancak kentin zamanla Hellenize edilmiş olabileceği düşünülmektedir. 5. yüzyıldan itibaren Atina ile ilişkilerde olduğu görülür. Ayrıca Atina'da bulunan Zeleialı Arthimos kararname yazıtı gibi noktalarda söz konusu ilişkiler

⁶⁴⁶ ROSE, C. B.- TEKKÖK, B.- KÖRPE, R., (2007), 99-101.

⁶⁴⁷ Bk. Bölüm 6.2.

⁶⁴⁸ KÖRPE, R., (2010), 567-570.

⁶⁴⁹ Hom. II. II.824, IV.103,121.

⁶⁵⁰ Strab. XIII.1.10.

⁶⁵¹ Strab. XIII.1.5. Ida Dağı'nın Zeleia yakınlarındaki burunla sınırlanmış olduğu belirtilmektedir.

⁶⁵² Strab. XIII.1.10. Ancak burada Strabon'un bu isimlendirmede kesinlikle yanlışlığı F. W. Hasluck tarafından tartışılmaktadır. HASLUCK, F. W., (1910), 41-42.

⁶⁵³ Strab. XIII.1.45.

görülebilmektedir⁶⁵⁴. Zeleia ismi, Attika Delos Deniz Birliği listelerinin 441/40⁶⁵⁵ tarihli olanında [Zε]λεια olarak geçer, 425/24 tarihli listede ise ismi tamamen restore edilmiştir⁶⁵⁶. Her iki listede de tribute miktarı korunmamıştır. Ayrıca 443/2, 442/1, 435/4 ve 433/2 yıllarına ait Hellespontos bölgesinin tam korunduğu listelerde kentin adı görülmemektedir (Çizelge 6.1).

Kentin hem Daskyleion'a bu kadar yakın olması hem de Attika Delos Deniz Birliği'ne üye olması burada imparatorluktan bağımsız bir statüde olduğu düşündürür. Kral Barışı'ndan sonra kentin Pers hâkimiyetine girdiği ve bu hâkimiyetin Granikos Savaşı'na kadar sürdüğü düşünülebilir. Granikos Savaşı öncesinde satraplardan oluşan Pers generallerin konakladığı yer olan Zeleia, savaş sonrasında Aleksandros tarafından Persler'in yanında olmasına rağmen affedilmiştir⁶⁵⁷. Sonraki yüzyıllar içinde kent, Kyzikos hâkimiyetine girmiş ve bir kale⁶⁵⁸ ya da köy⁶⁵⁹ halini almıştır.

1881 yılı öncesinde Sarıköy'de yürütülen kazılar neticesinde bir yazıt bulunmuştur. İki yüzünde yazıt olan eser İstanbul'a getirilmiş ve döneminde özel bir koleksiyonda yer almaktadır⁶⁶⁰. Üzerinde Zeleia ifadesi bulunmayan eserin üzerindeki yazıtlara göre kent Nikogoras adında bir tyran tarafından yönetilmiş ancak halk tarafından akropolis işgal edilerek demokrasi kurulmuştur. 334 yılı sonrasına tarihlenen yazıttaki detaylara göre ise kentteki kurumlar, yetkililer kültler ve takvim sistemi ile ilgili bilgiler vermektedir⁶⁶¹.

Zeleia kent tarihi boyunca sadece 4. yüzyıl içinde sikke basmıştır. Bu sikkelerin tamamı bronz olup sadece birkaç seriden oluşmakta ve kent ile çevresindeki dolaşımda kullanılmış olmalıdır (Resim 6.40). Çapları 11-19 mm. arasında değişen sikkelerin ön yüzlerinde stephaneli Artemis başı sağa veya sola doğru betimlenmiştir. Arka yüzde ise iki farklı tip söz konusudur. Bu tiplerden ilki sağa veya sola doğru betimlenmiş

⁶⁵⁴ MEIGSS, R., (1972), *The Athenian Empire*, New York, 508-512.

⁶⁵⁵ IG I³ 271.

⁶⁵⁶ IG I³ 71.

⁶⁵⁷ Arr. an. I.17.1-2.

⁶⁵⁸ Steph. Byz. 295.7

⁶⁵⁹ REHM, A., (1958), *Didyma, Zweiter Teil: Die Inschriften*, Berlin, 492 numaralı bölge köyleri ve çiftliklerinin satışı yazıtlarında kent Ζελεϊτιδι χώραι olarak bahsedilmektedir. SCHWERTHEIM, E., (1980), Nr. 47'deki Erken Roma İmparatorluk Dönemi stelinde Zeleia khorion olarak anılmaktadır. Aynı yazıtta Sykenos köyü ismi de geçmektedir.

⁶⁶⁰ COLLITZ, H.- BECHTEL, F., (1905), *Sammlung der Griechischen Dialekt-Inschriften 3.2*, Göttingen. 651-654.

⁶⁶¹ AVRAM, A. (2004), 995.

geyik figürüdür. Figürün kalçasının üzerinde Z, başının yanında E, ön ve arka ayakları arasında Λ ve ön ayaklarının önünde E harfleri ile kent in ismi anılmaktadır. Diğer bir arka yüz tipinde ise iki başaktan yapılmış çelenk, ortasında bir monogram ve çevresinde saat yönünde ilerleyen Z-E- Λ -E harfleri ile kent in ismi verilmektedir⁶⁶².

Önceki araştırmalarda görüldüğü üzere tez kapsamında yapılan arazi çalışmaları sırasında da Üvecik Tepe'nin çam ağaçları ile ağaçlandırılmasından sonra yüzeyi kaplayan çam iğneleri sebebiyle araştırmalardan verim alınamamaktadır. Tepe ile ilgili arkeolojik buluntulara ilk zirve noktasında ve buraya çıkan yolun güneydoğusunda oluşan tahribat tabakasında görülmüştür. Tepenin zirvesinin düz bir alan olduğu ve buranın kent in akropolü aşikârdır. Burada görülen eski tarihli kazı çukurlarında düzgün kesilmiş küçük boyutlu dörtgen taş yapı bloklarının olduğu, tahrip sonucu oluşan kesitte ise boyalı çatı kiremidi parçalarının ve seramik parçalarının olduğu görülmüştür. Diğer bir arkeolojik buluntu alanı tepenin güneyinde, Sarıköy Mezarlığı arasında kalan yolun genişletme çalışmalarında ve bir kısmı da mezarlığın alanında yüzeyde görülen seramik parçalarıdır (*Resim 6.41*). Buluntu noktalarının yanı sıra tepenin güneydoğu eteklerinde bulunan bir parseldeki Jandarma Karakolu'nun inşaatı öncesinde Bandırma Müzesi tarafından sondaj kazıları yapılmıştır ancak kazılar sonucunda bir bulgu tespit edilmemiştir. Araştırmalarda tespit edilen seramikler genellikle tanımsız gövde parçaları olup önceki araştırmalarda olduğu gibi en erken 4. yüzyıla tarihlenmektedir. Bulunan bir kantharos kaidesi formu itibariyle bu dönemin eseridir⁶⁶³. Ayrıca daldırma firnisli, dışa çekik ağızlı kâselere ait gövde parçaları da dönemin eserlerindedir. Bulunan seramiklerden bir bikrom kâse parçası tek erken örnek olabilir ancak yeterli bulgu elde olmadığından dolayı tarihlenememektedir. Bu buluntulara göre yerleşmenin 4. yüzyılda kullanılmış olduğu görülmüş ancak yapılacak detaylı çalışmalar ile daha erken dönemlerde kullanılmış olduğuna dair kanıtlara rastlanacağı düşünülmektedir.

6.2. Satraplık Merkezi Daskyleion

Daskyleion bugün Balıkesir, Bandırma ilçesine bağlı Ergili köyü yakınlarında, Manyas Gölü'nün güneydoğusundaki Hisar Tepe üzerinde yer almaktadır (*Resim 6.42*). Hisar Tepe, çevresine ve göle hâkim bir yerleşmedir ve hemen yanından Manyas

⁶⁶² BMC Troas Pl. XVI.13, SNG von Aulock, 1585-1586, SNG Cop. 501-504.

⁶⁶³ SPARKES, B. A.- TALCOTT, L., (1970), Kat. 707, tarih: 375-350.

Gözü'nden çıkararak Marmara Denizi'ne dökülen Kara Dere bulunmaktadır. Yerleşmenin çevresinde, kuzeydoğu-güney doğrultusundaki alanlarda geniş nekropolisde bugüne kadar kaya mezarları ve tümülüsler tespit edilmiştir⁶⁶⁴. Yerleşme Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 22.04.1989 tarih ve 486 sayılı karar ile 1. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiştir (*Çizelge 6.2*).

Yerleşme ile ilgili bilimsel çalışmalar bölge tarihi için de başlıca arkeolojik ve tarihsel kaynaklar olmakla beraber, buradaki ilk kazılar 1954-1959 yılları arasında Ekrem Akurgal tarafından yapılmıştır. İkinci dönemde, 1988 yılında kazılar Tomris Bakır tarafından sürdürülmüş ve 2009 yılından itibaren kazı çalışmaları Kaan İren başkanlığında devam ettirilmektedir⁶⁶⁵.

İlk kez ikinci dönem çalışmaları sırasında, Daskyleion kazılarında bulunmuş arkeolojik eserlerin değerlendirilmesi ile birlikte yerleşmenin bir Phryg yerleşmesi olduğu ortaya konmuştur⁶⁶⁶. Daha sonralarda Lydia devleti hâkimiyetine girdiği bilgisi arkeolojik buluntularla da desteklenmiştir⁶⁶⁷. Daskyleion, 540'lı yıllar civarında yıkılarak⁶⁶⁸ Akhaimenid hâkimiyetine girmiş ve bölgenin satraplık merkezi olmuştur⁶⁶⁹.

Daskyleion'da Phrygler, Aioller, Lydler, Hellenler ve Perslerin bir arada yaşadığı kazı sonuçları ile belgelenmiştir. Kazılar sırasında bulunan Phrygçe⁶⁷⁰ ve Aramca⁶⁷¹ yazıtlı steller, Aramca yazıtlı bullalar⁶⁷², burada yaşayan kültürlere ait seramikler ve seramikler üzerinde Lydçe de olmak üzere birçok dile ait grafitolar olduğu belgelenmiştir⁶⁷³. Kazı sonuçlarından elde edilen bilgiler hem yerleşmenin hem de bölgenin demografik yapısını ortaya koyar niteliktedir.

334 yılından sonra Daskyleion Makedon Krallığı'na bağlı bir satraplık merkezi olarak kullanılagelse de III. Aleksandros'un ölümü ve sonrasında yaşanan kargaşalı dönem

⁶⁶⁴ Bk. Bölüm 7.2.2.1.

⁶⁶⁵ BAKIR, T. (2011), 17-19. Ayrıca Bk. Bölüm 2.

⁶⁶⁶ BAKIR, T. (2011), 35-41, BAKIR, T., (2004), "Daskyleion'da Phrygler", in. *60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan; Anadolu'da Doğdu* (ed. T. Korkut), İstanbul, 55-67.

⁶⁶⁷ GÜRTEKİN-DEMİR, G., (2002).

⁶⁶⁸ İREN, K., (2010).

⁶⁶⁹ BAKIR, T., (2003).

⁶⁷⁰ BAKIR, T.-GUSMANI, R., (1991), GUSMANI, R., POLAT, G., (1999).

⁶⁷¹ DUPONT-SOMMER, A., (1966).

⁶⁷² KAPTAN, D., (2002), 198-210.

⁶⁷³ BAKIR, T., GUSMANI, R., (1993), GUSMANI, R., POLAT, Y., (1999).

neticesinde eski önemini kaybetmeye başladığı düşünülebilir. Bölgenin 301 yılında I. Antigonos Monophthalmos tarafından tamamen kendi krallığına bağlanması ile beraber Daskyleion da satraplık merkezi fonksiyonunu tamamen yitirmiş olmalıdır⁶⁷⁴.

6.3. Küçük Yerleşmeler

6.3.1. Antik Adı Bilinen Yerleşmeler

6.3.1.1. Baris

II. Antiokhos'un, I. Laodike ile Mart-Nisan 253 tarihlerinde bitirdiği⁶⁷⁵ evliliğinin ardından eski eşine Hellespontos Satraplığı dâhilindeki topraklardan geniş bir arazi vermiştir. Bu arazinin sınırlarının belirlenmesi ve devre hazırlanması ile ilgili Didyma'dan bulunmuş ve bir kısmı eksik olan bir yazıtta Antiokhos'dan satrap Metrophanes'e, Metrophanes'den arazi denetçisi Nikomakhos'a ondan da hyparkhos —krates'e emir verilmiştir⁶⁷⁶. Ayrıca arazi içindeki üç köyden bahsedilmekte ve bunların isimleri Pythokome, Pannukome ve Baris olarak anılmaktadır⁶⁷⁷.

Yazıtta satışı yapılan bölgenin sınırları “Doğuda, Kyzikos territoriumuna doğru bakan Zeleia territoriumu ile başlayan, (Kuzeyde) Pannukome'ye çıkan ve köy (Pannukome) ile ve Baris'in üzerinden geçen eski kraliyet yolu. (Güneybatıda) Bu yoldan Baris'in üzerindeki Zeus Altarı'nı geçen ve (sonrasında) yolun sağındaki yer alan mezarı geçen, mezardan itibaren Eupanese ve uzakta Aisepos ile kesişen kraliyet yolunun kendisi (sınırdır)” olarak tanımlanmaktadır⁶⁷⁸.

İlk olarak W. M. Ramsay tarafından Orta Çağ kaynakları ile yapılan çalışmalarla Baris'in, Barenos (Granikos) nehri ağzında olduğu⁶⁷⁹ hatta geç dönemlerde Priapos'un üzerinde lokalize edilebileceği ileri sürülmüştür⁶⁸⁰. T. Wiegand ise bölgede yaptığı çalışmalar ve yukarıda anılan yazıtın da yardımı ile bölgeyi harita üzerine yerleştirmiştir⁶⁸¹ (*Resim 6.43*). F. W. Hasluck tarafından da sekiz ayrı maddede yapılan

⁶⁷⁴ Daskyleion ile ilgili detaylı bilgileri için Bk. Bölüm 2.4, Bölüm 4.6.

⁶⁷⁵ REHM, A., (1958), *Didyma Zweiter Teil: Die Inschriften*, Berlin, 295.

⁶⁷⁶ WESTERMANN, W. L., (1921), "Land Registers of Western Asia under the Seleucids", *CIPhil*, 16, 12-19.

⁶⁷⁷ REHM, A., (1958), Kat. 492.

⁶⁷⁸ WESTERMANN, W. L., (1921), 14.

⁶⁷⁹ RAMSAY, W. M., (1890), 159.

⁶⁸⁰ RAMSAY, W. M., (1890), 154.

⁶⁸¹ WIEGAND, T., (1904), 279, Abb. 14.

değerlendirmelerin ardından Baris'in Aisepos ya da Granikos'a bağlanan bir nehrin kenarında olduğu ortaya konmuştur. Yazıtta Baris'in Zeleia territoriumunun batısında olması gerektiğini yok sayarak Aisepos'u daha öncelikli görmüş olan Hasluck, Baris'i Gönen üzerine lokalizasyonu önerilmiştir⁶⁸². Son yıllarda R. Körpe tarafından yapılan doktora çalışmaları sırasında Zeleia'nın Bostancı köyü yakınlarındaki Höyüçük Tepe üzerine lokalizasyon denemesinin ardından⁶⁸³, bu lokalizasyon temel alınarak Baris, Balıkesir, Gönen ilçesi Dereköy yakınlarında bulunan antik yerleşme üzerine lokalizasyonu edilmeye çalışılmış ve yakınlarındaki mezar yapısı da yazıtta anlatılan mezar ile ilişkilendirilmiştir⁶⁸⁴.

Baris'in lokalizasyonu ile ilgili öncelikle en temel verilerden yola çıkılması gerekmektedir. Bu veri de elde olan yazıtta Baris ve diğer köylerin, Laodike'ye verilen arazi içinde olduğu, bu arazinin de Zeleia territoriumunun batısında yer aldığı gerçeğidir. Zeleia'nın bugün elde olan verilere göre en muhtemel lokalizasyonu Balıkesir, Gönen ilçesi, Sarıköy yakınlarındaki Üvecik Tepe'dir. Buna göre F. W. Hasluck tarafından yapılan Gönen-Baris eşleştirmesi mümkün görünmemekte, ayrıca Gönen ilçe merkezinin Aisepos kenarında yer alması da Baris'in Barenos Nehri yakınlarında yer aldığı bilgisi ile çelişmektedir. R. Körpe tarafından yapılan Dereköy-Baris eşleştirmesi öncekine göre daha mantıklı görünse de anılan nokta Zeleia'nın batısında değil güneyinde kalmaktadır. Ayrıca T. Wiegand'ın, Strabon üzerinden yaptığı değerlendirme ile bu bölgelerin Kyzikos'a bağlı oldukları bilinmektedir⁶⁸⁵. Dolayısıyla yazıtta sınırları verilen bölge, tez kapsamında incelenen bölgenin, Aisepos'un ve Zeleia'nın batısında, T. Wiegand tarafından çizilen haritaya yakın bir bölgede olması muhtemeldir. Sonuç olarak bu yerleşme bölgenin dışında kalmaktadır.

6.3.1.2. Kaue

Kaue, II. Agesilaos'un Asia Seferi sırasında 395 yılının ilkbaharında ordusu ile Daskyleion civarında bulunduğu sırada, Ksenophon tarafından ismi anılan bir yerleşmedir. Hellenika'da, muhtemelen Agesilaos'un ordusu ile kamp kurduğu yerden

⁶⁸² HASLUCK, F. W., (1910), 105-109.

⁶⁸³ Bk. Bölüm 6.1.15.

⁶⁸⁴ KÖRPE, R., (2010), 397-399.

⁶⁸⁵ WIEGAND, T., (1904), 275-278.

160 stadia uzaklıkta büyük bir köy olarak tanımlanmakta ve Pharnabazos'un burada konakladığı bilgisini aldıkları aktarılır⁶⁸⁶.

Kaue ile ilgili herhangi başka kaynak olmamakla beraber, tez kapsamında incelenen dönemler dışındaki dönemler ile ilgili de bir veri yoktur. Nitekim Kaue'nin Ksenophon tarafından da hangi yönde olduğu belirtilmemiştir, dahası Agesilaos'un kamp kurduğu yer ile ilgili de bir bilgi yoktur bu sebeple Kaue'nin bir arkeolojik yerleşme üzerine lokalizasyonu bu aşama pek de mümkün görünmemektedir.

Eldeki bilgilerle, Agesilaos'un ordusunun Daskyleion yakınlarında konakladığı varsayılırsa Kaue için, 160 stadia çapında bir daire içinde; batıda Manyas Gölü'nün batı, kuzey ve kuzeybatısındaki ovalar, doğuda ise Manyas ve Uluabat Gölü arasında kalan ovalık arazilerde aranması gerektiğini düşündürür. Bu ilk bakışta her ne kadar yukarıda anılan verimli arazilere nazaran güneydeki dağlık araziler büyükçe bir köy için düşük ihtimal gibi görünmektedir. Ancak söz konusu dönemde yaşanan hadiselerin ardından Pharnabazos'un geri çekilmekte olduğu ve ordusu ile yıpratma savaşı taktiğini benimsediğinden dolayı biraz da gizlenme kaygısı ile Kaue'nin Daskyleion'un güneydeki dağlık bölgede de olabileceği düşünülebilir.

6.3.1.3. Pannukome

Pannukome, Baris ve Pythokome ile beraber yukarıda anlatılan yazıtta adı geçen yerleşmelerden biridir⁶⁸⁷. Devri yapılan arazinin konumu ile ilgili karşıt görüş sahiplerinden F. W. Hasluck tarafından Pannukome için bir lokalizasyon önerisi getirilmemiştir. R. Körpe tarafından ise, önceki yüzyılda üzerinde yapılan kazılardan bulunduğu bilinen, şehir ve kurumları ile ilgili 4. yüzyıl yazıtlarına rağmen Pannukome, Balıkesir, Gönen ilçesi, Sarıköy yakınlarındaki Üvecik Tepe üzerine lokalize edilmeye çalışılmıştır⁶⁸⁸. Yukarıda da anlatıldığı gibi bu arazi bölgenin batısında yer alıyor olmalıdır ve Pannukome ile beraber Pythopolis ve Baris de Zeleia'nın territoriumunun batısında aranmalıdır.

⁶⁸⁶ Xen.hell. IV.1.20.

⁶⁸⁷ Bk. Bölüm 6.3.1.1.

⁶⁸⁸ KÖRPE, R., (2010), 569-571.

6.3.1.4. Thrakia Kome

Thrakia Kome adı ile bilinen yerleşme bugün Balıkesir, Bandırma ilçesi Çalışkanlar köyünün yakınlarında olmalıdır. Buradan F. W. Hasluck tarafından bulunan, Zeus Khalazios'a adanmış yazıtlı bir stel (*Resim 6.44*) ile ilk kez yerleşmenin adı bir epigrafik eserde görülmüştür⁶⁸⁹. Bu eserin öncesinde, antik literatürde Thrakia Kome adı, Plutarkhos'un eserinde Lucullus ile VI. Mithridates Eupator'un 73 yılında karşılaştıkları Kyzikos Kuşatması sırasında Lucullus'un, Mithridates'in anakara ile bağlantısını kesmek üzere kamp kurduğu bir yer olarak geçmektedir⁶⁹⁰. Bu yazıt üzerine Thrakia Kome Çalışkanlar (Mamun) köyü üzerine lokalize edilmiştir⁶⁹¹.

Hellenistik ve Roma Dönemi'ne dair verileri barındıran Thrakia Kome ile ilgili tez kapsamında incelenen dönemler ile ilgili veriler sadece yakınlarından yer alan mezarlardan bilinmektedir. Bir sonraki bölümde ilgili mezarlar detaylıca incelenecektir⁶⁹². Köyün hemen doğusundaki tepede yer alan ve 4. yüzyılın ilk yarısında tarihlenen mezarlar muhtemelen Thrakia Kome ile ilişkili olmalıdır. Söz konusu gömü alanı Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 30.09.2006 tarih ve 1892 sayılı karar ile 1. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiştir (*Çizelge 6.2*). Yapılan araştırmalar sırasında yerleşme için başka bir kalıntıya rastlanamamış olsa da, Thrakia Kome'nin, güneyindeki tepelere yaslanmış bugünkü modern köyün altında kalmış olabileceği düşünülebilir.

6.3.2. Antik Adı Bilinmeyen Yerleşmeler

6.3.2.1. Badırğa - Solakçayır

Bursa, Nilüfer ilçesi, Badırğa köyünün 2 km. güneyinde yer alan, Bursa İhtisas Deri Organize Sanayi Bölgesi'nin hemen güneyinde yer alan ufak bir yükselti üzerinde konumlanmıştır. Söz konusu yerleşme ilk kez M. Şahin tarafından yürütülen yüzey araştırmalarının 2015 sezonunda keşfedilmiştir. Badırğa köyü içinde bulunan taş eserlerin Solakçayır Mevkii'nden getirildiği öğrenilip alan araştırılmış, organize sanayi bölgesi inşaatı sırasında açılan kesitlerde rastlanan bol miktardaki seramik ve

⁶⁸⁹ HASLUCK, F. W., (1904), Kat. 4

⁶⁹⁰ Plut.Luc. 9.2.

⁶⁹¹ HASLUCK, F. W., (1910), 50.

⁶⁹² Bk. Bölüm 7.2.4.

yapı kalıntılarına göre yerleşmenin tahrip edildiği görülmüştür ve alan tescile önerilmiştir⁶⁹³ (*Resim 6.45*).

Araştırmalar sırasında Bu tahribat alanından toplanan seramikler arasında en erken araştırmaların neticesinde en erken 4. yüzyıla tarihlenen parçalara rastlanmış, bulunan bir kantharos kaidesi paralel örnekler ışığında 325-315 yıllarına tarihlendirilmiştir⁶⁹⁴ (*Resim 6.46*). Söz konusu araştırmaların sonrasında yapılan öneri ile yerleşme Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 25.12.2015 tarih 5247 sayılı karar ile 3. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiştir (*Çizelge 6.2*).

6.3.2.2. Bostancı - Höyüçük

Balıkesir, Gönen ilçesi, Bostancı köyünün 1,5 km. batısında yer alır. Kuzeyindeki yükselti silsilesinin güney ucunda bulunur ve güneyindeki Gönen Ovası ve Aisopos Havzası'na hâkim konumdadır (*Resim 6.47*). Erozyon sebebiyle tepenin bazı noktalarında ana kaya görülmekle beraber, arazinin köy merası olması sebebiyle tarım yapılmamaktadır. Bu sebeple yoğun bir otlak kaplıdır ayrıca tepenin kuzeybatı eteklerinde, dereye yakın noktada da yerleşim izine rastlanmıştır. Yerleşme uzun süredir bilinmesine rağmen tescil edilmemiştir.

Genellikle tepe ve nehir kenarında yer alan iki yerleşme gibi incelenmiş olan alan ilk kez M. Özdoğan'ın yüzey araştırmaları sırasında 1989 yılında tespit edilmiştir. Höyük Tepe adı ve H7/5 kodu ile kaydedilen yerleşmede Arkaik ve Klasik Dönem'e ait büyük bir yerleşme ve tahrip edilmiş Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı kalıntılarına rastlanmıştır⁶⁹⁵. Daha sonra D. Yalçıklı araştırmalarında alan Höyücek Altı Mevkii adı ile anılmış ve Kalkolitik, İlk Tunç Çağı, Hellenistik ve Roma dönemlerine ait seramikler ile karşılaşmıştır⁶⁹⁶.

Tez kapsamında yürütülen arazi çalışmaları sırasında, alan köy merası olarak kullanıldığından, yüzey otlak kaplı olduğundan ötürü verimli araştırılmamıştır. Buna rağmen tepenin düz olan zirve noktasının etrafını harçsız taş sıralarının çevirmiş olduğu görülmüş ve bu alanda araştırmalar yoğunlaştırılmıştır. Ayrıca diğer bir buluntu noktası da tepenin kuzeybatısında, M. Özdoğan tarafından tarif edilen

⁶⁹³ ŞAHİN, M., (2016a), 736-739.

⁶⁹⁴ GÜLSEFA, G.- ÇITAKOĞLU, H., (2016), 309.

⁶⁹⁵ ÖZDOĞAN, M., (1991), 349

⁶⁹⁶ YALÇIKLI, D., (2012), 215.

noktadır. Burada su tahliye kanalı açmak amacıyla yapılan kazıda pek çok seramik parçaları tespit edilmiştir. Yerleşmeden bulunan seramikler arasında mantar ağızlı amphoraya ait ağız parçası⁶⁹⁷, daldırma firnisli dışa çekik ağızlı kâse parçaları⁶⁹⁸ ve siyah firnisli kantharos kulp ve gövde parçaları bulunmuştur (*Resim 6.48*). Bu buluntulara göre yerleşmenin 4. yüzyılda kullanıldığı görülmektedir ancak ileri araştırmalarda uygun dönem ve teknikler ile daha erken dönemlerin de bulunması potansiyelini taşımaktadır.

6.3.2.3. Büyüksoğuklar - Koca Tepe

Balıkesir, Gönen ilçesi, Büyüksoğuklar köyünün hemen kuzeyinde batısında yer alır. Çevresindeki arazilerin en yüksek noktalarından olan tepe, hem Manyas Gölü'ne hem de çevresine hâkim konumdadır(*Resim 6.49*). Bugün erozyon sebebiyle tepe üzerinde yer yer ana kaya görünmekle beraber, toprağın korunduğu yerlerde de tarım yapılmadığı için yoğun ot ile kaplı durumdadır. Ayrıca tepenin üzerine bir su deposu inşa edilmek suretiyle ufak bir kısmı tahrip edilmiştir.

Koca Tepe ilk kez 2010 yılında D. Yalçıklı tarafından yürütülen yüzey araştırmaları ile keşfedilmiş ve burada yapılan araştırmalarda tepenin kuzey kesiminde İlk Tunç Çağı, Hellenistik ve Roma dönemlerine ait seramik parçalarına rastlandığı not edilmiştir⁶⁹⁹. Söz konusu araştırmaların ardından yapılan sit önerisi ile alan Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 20.01.2011 tarih 6527 sayılı karar ile 1. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiştir (*Çizelge 6.2*).

Tez kapsamında yürütülen arazi çalışmaları sırasında araştırılan alan, bugün köy merası olarak kullanıldığından dolayı yüzeyi tamamen otlar ile kaplıdır. Ayrıca tepede gözlemlenen yoğun erozyon ve yer yer anakayanın görülmesi sebebiyle kültür tabakalarının çok tahrip olduğu düşünülmektedir. Buna rağmen tarih öncesi çanak çömleklerin haricinde yerleşme üzerinden 6. yüzyıl kırmızı bikrom seramikler, 5 - 4. yüzyıl siyah firnisli seramikler ve yine bu sürece ait çizgi boya bezekli amphora gövde

⁶⁹⁷ ŞENOL, A. K. (2003), *Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları*, Ankara, Kat. 8, tarih: 4. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı. OKAN, E., (2013), "Çeşme Müzesi Ticari Amphoraları", *ADerg*, 18, 127-140. Fig. 8, tarih: 400-375, LAWALL, M., (2002), "Ilion Before Alexander: Amphoras and Economic Archaeology", *StTroica*, 12, 197-243. Kat. 78-86, tarih: 4. yüzyıl vd.

⁶⁹⁸ BULUT, H., (2009), Kat. 5-18, tarih: 395-334.

⁶⁹⁹ YALÇIKLI, D., (2012), 215.

parçaları tespit edilmiştir. Ayrıca yüzden bulunan bir kuşlu ya da rozetli kâse parçası⁷⁰⁰ da yerleşimin tarihini daha da erkene çekmektedir. Bu buluntular ışığında yerleşmenin 7 - 4. yüzyıllar arasında kullanılmış olduğu görülmektedir (*Resim 6.50*).

6.3.2.4. Çamlıköy - Buğday Tepe

Balıkesir, Manyas ilçesi, Çamlı köyünün 2,5 km. batısında yer alır. Hemen güneyindeki yükseltelerin bitip ovanın ve akarsu havzalarının başladığı noktada bugün sadece birkaç metrelik bir yükselti şeklinde korunmuştur. Dairesel topografik yapısı nedeniyle alüvyal ova üzerinde yer alan dörtgen parsellerden hemen ayrılarak kendini gösteren yerleşme bugün tarım alanı olarak kullanılmaktadır (*Resim 6.51*). İlk kez tez kapsamındaki arazi çalışmaları sırasında keşfedilen yerleşmenin herhangi bir arkeolojik tescili mevcut değildir.

Arazi çalışmaları sırasında yapılan araştırmalarda yüzeyde tarihlemeye yardımcı birkaç parça esere rastlanmıştır bunlardan ilk grup ticari amphoralara ait ağız parçalarıdır. Benzer formların farklı tiplerinden mantar ağızlı amphoralara ait dört ağız parçası⁷⁰¹ ve bir Khios amphorasına ait ağız parçası⁷⁰², önemli tarihleyici buluntulardır. Ayrıca gri seramiklerden kapalı bir kaba ait, yivli ağız kenarı parçası yakınlardaki Daskyleion örnekleri ışığında tarihlendirilebilir⁷⁰³. Ayrıca bulunan seramikler arasında 5. ve 4. yüzyıla ait siyah firnisli açık ve kapalı kap parçaları da yoğunluktadır (*Resim 6.52*). Bu buluntulara göre yerleşmenin 7 - 4. yüzyıllar arasında kullanılmış olduğu tespit edilmiştir.

6.3.2.5. Dereköy - Asar Tepe

Balıkesir, Gönen ilçesi, Dereköy'ün hemen güneyinde yer alır. Keçi Deresi tarafından ayrılan yükseltelerin batı ucunda yer alan Asar Tepe hem kuzeyindeki ovaya hem de güneyindeki vadiye hâkim konumdadır. Orman niteliğindeki tepede erozyon sebebiyle bazı noktalarında ana kaya görülmekte olup, toprağın tutunabildiği yerleri çalı ve maki türü bitkiler yoğun olarak kaplamıştır (*Resim 6.53*).

⁷⁰⁰ CAHILL, N. D., (2010), *Lidyahlar ve Dünyaları*, İstanbul. Kat. 101, tarih: 7. yüzyıl.

⁷⁰¹ ŞENOL, A. K., (2003), Kat. 7-8, tarih: 4. yüzyıl sonu, 3. yüzyıl başı, OKAN, E., (2013), Fig. 8, tarih: 400-375, LAWALL, M., (2002), Kat. 78-86, tarih: 4. yüzyıl vd.

⁷⁰² SEZGİN, Y., (2012), Khi6 tipi, tarih: 520-480.

⁷⁰³ POLAT, Y., (2002), L1, L2, Tip 1, tarih: 7. yüzyıl sonu, 6. yüzyıl başı.

İlk defa R. Körpe tarafından yapılan doktora araştırmaları sırasında bilin dünyasına tanıtılan yerleşmenin çevresinde tümölüsler ve sınır yazıtları ile çevrede mimari kalıntılar görüldüğü not edilmiştir⁷⁰⁴. Söz konusu yerleşme Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 09.09.1999 tarih ve 7343 sayılı karar ile 1. ve 3. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiştir (*Çizelge 6.2*).

Tez kapsamında yürütölen arazi çalışmalarında tepenin eteklerinde yapılan yol genişletme çalışmaları sırasında yapılan tahribatta seramik parçaları açığa çıkarılmıştır. Bu alandaki seramiklerin kontekste bağılı olmaktan çok erozyon etkisi ile buraya akmış olduğı düşünölmektedir. Ayrıca tepe boyunca yapılan araştırmalarda yer yer küçük seramik parçalarına rastlansa da tarihlenecek pek parçaya rastlanmamıştır. Tepenin eteklerindeki tahribat alanındaki seramikler arasında siyah firnisli, katkısız kilden yapılmış genellikle skyphos, kylix ve diğere açık kap formlarından parçalar, dışa çekik ağızlı daldırma firnisli kâse parçalarına rastlanmıştır. Bu grup malzemeden anlaşıldığı kadarıyla alanın, tez kapsamında incelenen dönemlerden 5 - 4. yüzyıllarda yerleşime sahne olduğı tespit edilmiştir (*Resim 6.54*).

6.3.2.6. İncilipınar - Yakupdede Tepe

Bursa, Mustafakemalpaşa ilçesi, İncilipınar ve Ayaz köylerinin arasında, İncilipınar köyünün 1 km. doğusunda yer alır. Uluabat Gölü'nün güneyindeki yükseltilerin kuzey ucunda yer alan tepe, hemen önünden geöen Mustafakemalpaşa Çayı ve alüvyal ovaya hâkim konumdadır. Tepe bugün köy merası olarak kullanılmakta olup erozyon sebebiyle üzerindeki toprağı kaybetmiş ve üzerinde yer yer makilikleri barındırmaktadır. Tepenin doğu ile güney yamaçlarında yer alan tarlalarda ise yüzeyde çok yoğun arkeolojik kalıntılar ile karşılaşmak mümkündür (*Resim 6.55*).

Yerleşmeye yakın bölgede ilk kez 1980li yıllarda S. Y. Ötüken tarafından yürütölen araştırmalar sırasında alan yakınlarında yer alan Ayaz köyü Gavurtarlası/Şekerpinar mevkiinde üzerinde 4. yüzyıl yazıtı bulunan bir osthok parçası bulunmuştur⁷⁰⁵ (*Resim 6.56*). Bu bilgiler ışığında bölgede 2016-2017 sezonlarında yapılan araştırmalarda ilgili döneme tarihlenen buluntular ile karşılaşılmasıdır.

⁷⁰⁴ KÖRPE, R., (2010), 397-399, 780-781.

⁷⁰⁵ ÖTÜKEN, S. Y., (1996), 256, MKP 15b.

Yakupdede Tepe yerleşmesi ise ilk defa 2007 yılında S. Aybek tarafından yürütülen yüzey araştırmaları sırasında tespit edilmiştir. Yerleşmeden aynı yıl toplanan seramik parçaları arasında prehistorik çanak çömleklerin yanı sıra monokrom ve bikrom Lydia seramikleri, İonia kylix parçaları, siyah figür, Korinth ve oryantalizan seramik parçaları ile bir Thassos amphorasına ait kaide parçası tespit edilmiştir⁷⁰⁶(*Resim 6.57*). Tez kapsamında yürütülen araştırmalarda da önceki araştırmalara paralel olarak bikrom kırmızı Lydia seramiği ve bantlı kâseleri, damarlı boyalı parçalar, Lydia skyphosu parçaları, kaba gri seramikler ve açık kaplara ait siyah firmisli gövde parçaları tespit edilmiştir.

6.3.2.7. Kalebayır

Balıkesir, Manyas ilçesi, Kalebayır köyünün 1,5 km. güneydoğusunda yer alır. Manyas Çayı ve Manyas Gölü arasında kalan yükselti silsilesinin yüksek bir noktasında yer alır (*Resim 6.58*). Konumu itibariyle hem kuzeyindeki Manyas Gölü ve havzasına hem de güneyindeki Manyas Çayı vadisine hâkimdir. Yerleşmenin tepe noktası orman arazisine dâhil olup tarıma açık değildir ancak yoğun bir bitki örtüsü barındırmaması sebebiyle hayvancılık faaliyetleri yürütülmektedir. Tepenin eteklerinde yer alan parsellerde ise tarım yapılmaktadır. Söz konusu yerleşme ve çevresindeki tümülüs ile Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 18.10.2012 tarih ve 1189 sayılı karar ile 1. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiştir (*Çizelge 6.2*).

Yerleşmenin eteklerindeki parsellerde Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı projesi kapsamında Bandırma Müzesi ile birlikte kazı çalışmaları yürütülmüştür. Söz konusu kazıların sonuçları henüz yayınlanmamış olup, sorumlu müze uzmanlarından edinilen bilgilere göre tabakalar ve buluntular Hellenistik ve Roma dönemlerine tarihlendirilmektedir⁷⁰⁷.

Kalebayır ile ilgili olarak bugün literatürde halen lokalizasyonu tartışmalı olan Poimananon ismi yakın durmaktadır. Söz konusu kentin lokalizasyonu için daha çok Eski Manyas Kalesi ya da Gönen önerilse de⁷⁰⁸, son olarak 1910 yılında yapılan

⁷⁰⁶ AYBEK, S.- ÖZ, A. K., (2009), 330-331, Çizim 4, Resim 6. AYBEK, S.- DREYER, B., (2016), 54-55, Abb 91-92.

⁷⁰⁷ İlgili kazıların yayın çalışmaları devam etmektedir.

⁷⁰⁸ KAUFMANN, F. M.- STAUBER, J., (1992), "Poimananon Bei Eski Manyas? Zeugnisse und Lokalisierung Einer Kaum Bekannten Stadt", *AMS*, 8, 43-85. 50-57.

çalışma ile F. W. Hasluck tarafından araştırmalarında elde ettiği bulgular ışığında kentin Balıkesir, Manyas ilçesi Dereköy (eski adıyla Alexa) yakınlarında olması gerektiği bildirilmiřtir⁷⁰⁹. Eski Manyas ya da Dereköy yakınlarına lokalizasyonu henüz kesinleşmemiş kent 1. yüzyıl ve sonrasında Roma Dönemi'nde sikke darp etmiřtir⁷¹⁰ ancak kentin erken dönemleri ile ilgili literatürde bir bilgi yoktur. Yalnızca civardan bulunmuş Çavuşköy steli F.W. Hasluck tarafından kentin erken dönemlere dair bir bulgu olduğu kabul edilir⁷¹¹.

Kalebayır yerleşmesi için akropol olabilecek zirve noktasında, orman yolları çalışması sırasında pek çok seramik parçası açığa çıkarılmıştır. Bu seramiklerden büyük çoğunluğu Hellenistik ve Erken Roma Dönemi'ne ait olmakla beraber az sayıda tez kapsamında incelenen dönemlere dair eserler ve metal curufları da bulunmuştur. 5 - 4. yüzyıla ait siyah firnisli seramiklere ait bolsali skyphos kâse parçaları tespit edilmiştir. Ayrıca bulunmuş bir ompholoslu kâseye ait ompholos parçası⁷¹² yerleşmenin 5. yüzyıl öncesine de gittiğini kanıtlar ve tam tarihlenemese de birkaç boya bezemeli parça da bu tezi destekler (*Resim 6.59*). Bu verilere göre Kalebayır'daki yerleşme 7. yüzyıl ile başlayıp 4. yüzyıl ve sonrasında da büyüyerek devam etmektedir.

6.3.2.8. Merinos Çiftliği

Balıkesir, Bandırma ilçesinde yer alan, Koyunculuk Araştırma Enstitüsü Müdürlüğu arazisi içinde yer alır. Enstitü arazisi kapısından girildiğinde 1 km. sonra yolun batısında kalan parsellerde konumlanmış düz bir yerleşmedir. Yerleşmenin kuzey, doğu ve batısında tepeler bulunmakta ve yerleşmeyi kuzey rüzgârlarından korumaktadır. Güney yönünde ise düzlüklere ve Manyas Gölü'ne hâkim konumdadır. Alan bugün enstitünün faaliyetleri kapsamında mera olarak kullanılmaktadır ve yüzeyi yoğun ot ile kaplıdır. Tapu kayıtlarında tek bir parsel olarak geçen tüm çiftlik arazisi daha önce Bandırma Müzesi tarafından yapılan öneri ile Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 27.07.2007 tarih ve 2802 sayılı karar ile 1. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiştir (*Resim 6.60, Çizelge 6.2*).

⁷⁰⁹ HASLUCK, F. W., (1906), HASLUCK, F. W., (1910), 119-123.

⁷¹⁰ KAUFMANN, F. M.- STAUBER, J., (1992), 71-81.

⁷¹¹ Bk. Bölüm 7.2.5.1.

⁷¹² VARDAR, L. E., (1989), 43, tarih: 650-550.

Söz konusu yerleşme ilk kez tescil çalışmaları sırasında Bandırma Müzesi uzmanlarınca tespit edilmiş olup arkeoloji literatüründe tanınmamaktadır. Yerleşme, tez kapsamındaki araştırma çalışmalarına Bandırma Müzesi'nin raporunun⁷¹³ tarafınca görülmesinin ardından dâhil edilmiştir. Bir önceki bölümde detaylıca anlatılan detayların haricinde tez kapsamında çalışılan dönemlere ait bir yerleşim bulunmuştur. Bu düz yerleşmenin yüzeyi otlarla kaplı olduğundan pek buluntu ele geçmemiştir. Tespit edilen seramikler arasında çark yapımı bir kandil parçası (1)⁷¹⁴, damarlı-boyalı (streaked ware) skyphos'a ait ağız parçası (2)⁷¹⁵, muhtemelen siyah figürlü bir kylix'e ait kaide parçası (3) ve boya bezekli bir açık kaba ait ağız parçası (4) vardır (*Resim 6.61*). Bu buluntular ışığında 6 - 4. yüzyıllar arasında ve sonrasında da yerleşime sahne olduğu düşünülmektedir.

6.3.2.9. Orhaniye - Kocabük Tepe

Bursa, Mudanya ilçesi, Orhaniye köyünün 1 km. güneyinde yer alır. Doğu-batı doğrultulu akan Nilüfer Çayı'nın hemen kuzeyinde yer alan yerleşme, ova seviyesinden 10 m. yükseklikteki doğal bir tepenin kuzey kenarında yer almaktadır (*Resim 6.62*). Tepenin üzerinde yakın zamanda taş almak için tahribat yapılmıştır. Erozyon nedeniyle anakayanın görüldüğü tepe üzerinde yer yer makiler görülürken, çevresindeki parseller tarla olarak kullanılmaktadır. İlk kez tez kapsamındaki arazi çalışmaları sırasında tespit edilen yerleşmenin herhangi bir tescil kaydı da yoktur.

Tez kapsamında yürütülen araştırmalarla ilk kez saptanan Kocabük Tepe yüzey seramikleri arasında bir Khios amphorasına ait ağız parçası⁷¹⁶, bir Kuzey Ege amphorasına ait kaide parçası⁷¹⁷, 5 ve 4. yüzyıllara ait siyah firnisli ince cidarlı kâse parçaları ve tanımlanamayan gri seramikler ile cüraf parçaları tespit edilmiştir (*Resim 6.63*). Tüm bu kalıntılar ışığında alan 5. ve 4. yüzyıllar ve sonrasında da yerleşim görmüş olmalıdır ancak yerleşimin daha erkene gitmesi de muhtemeldir.

⁷¹³ Bandırma Arkeoloji Müzesi uzmanları tarafından hazırlanan 29.05.2007 tarihli rapor.

⁷¹⁴ HUBBARD-HOWLAND, R., (1958), Tip 21C, Kat. 171-176, 5. yüzyılın son çeyreği - 4. yüzyıl başı.

⁷¹⁵ GÜRTEKİN-DEMİR, G., (2002), 122, vd.

⁷¹⁶ SEZGİN, Y., (2012), Khi6 tipi, tarih: 520-480.

⁷¹⁷ LAWALL, M., (2002), Kat. 36-43, tarih: geç 5. ve 4. yüzyıl.

6.3.2.10. Subaşı - Kayrak Tepe

Bursa, Karacabey ilçesi, Subaşı köyünün 2,5 km. güneyinde yer alır. Uluabat Gölü ile Marmara Denizi arasında kalan yükseltilerden biri üzerinde yer alan yerleşme hemen kuzeyinden geçen Pınar Deresi ve çevresindeki verimli tarım arazilerine hâkimdir (*Resim 6.64*). Söz konusu doğal tepe eski tarihlerde toprak alınmak üzere tahrip edilmiştir. Alanın büyük kısmı tahrip edilmiş, tahrip edilmeyen parsellerin çoğu mera olarak kullanılmaktadır, tek bir parsel ise bugün tarım arazisi olarak değerlendirilmektedir. Arkeolojik literatürde tanınmayan yerleşmenin herhangi bir sit kaydı da mevcut değildir.

Bursa Arkeoloji Müzesi envanterinde yer alan bir eser üzerine araştırma programına dahil edilen alanın iki ayrı tepe olduğu, figürinin⁷¹⁸ bulunduğu tepenin yerleşmenin gömü alanı olduğu düşünülmektedir. Kayrak Tepe üzerinden bulunan seramik parçaları arasında bir Khios amphorasına ait ağız parçası⁷¹⁹, Lesbos amphorasına ait ağız parçası⁷²⁰, Samos amphorasına ait ağız parçası⁷²¹ ve siyah firnisli çeşitli açık kap parçaları ile gri seramiklerden tanımlanamayan parçalar bulunmuştur (*Resim 6.65*). Tüm bu veriler ışığında alanın 6-4. yüzyıllarda yerleşim görmüş olduğu ileri sürülebilir.

6.3.2.11. Sultaniye - Tepecik Çiftliği

Bursa, Karacabey ilçesi, Sultaniye köyünün 3 km. kuzeydoğusunda yer alır. Yerleşme Uluabat ve Manyas Gölü arasında kalan alüvyal ovanın kuzeybatısında, ova seviyesinden 17 m. yükseklikte bir doğal tepe üzerindedir (*Resim 6.66*). Tepenin batısından itibaren kuzeyine doğru istikamette Koca Çay akmaktadır. Tepe çeşitli zamanlarda toprak almak için tahrip edilmiştir. Tahrip edilmeyenler ve dik yamaçlar dışında kalan parseller tarım amaçlı kullanılmaktadır. Yerleşmenin herhangi bir tescil kaydı bulunmamaktadır.

İlk kez M. Özdoğan tarafından yürütülen yüzey araştırmalar sırasında 1987 yılında ziyaret edilen alan H 9/9 kodu ile kaydedilmiş ve tahrip edilmiş bir Antik Çağ

⁷¹⁸ Bk. Bölüm 7.2.5.2.

⁷¹⁹ SEZGİN, Y., (2012), Khi5 tipi, tarih: 550-500.

⁷²⁰ OKAN, E., (2013), Fig. 2, tarih: 520-480.

⁷²¹ ATİLA, C., (2003), Kat. 95-97, tarih: 450-400.

yerleşmesi ve mezarlığı olarak not edilmiştir⁷²². Tez kapsamında yürütülen araştırmalar sırasında yüzeyde rastlanan seramik parçaları arasında dışa çekik ağızlı daldırma firnisli kâseye ait ağız parçası ve diğer çeşitli açık kaplara ait siyah firnisli parçalar Hellenistik Dönem seramikleri ile beraber bulunmuştur (*Resim 6.67*). Aynı zamanda bulunan yoğun gri seramik tarih öncesi çark yapımı gri seramikler ile beraber bulduklarından dolayı tam bir tarihleme yapmak mümkün olmamaktadır. Buna rağmen buluntular ışığında alanın 4. yüzyıl ve sonrasında yerleşim gördüğü kanıtlanmıştır.

6.3.2.12. Şirinçavuş - Kale Tepe

Balıkesir, Bandırma ilçesi, Şirinçavuş köyünün kuzeyinde, Marmara Denizi'nin kıyısında yer alan bir antik yerleşmedir. Güneyindeki tepelerin kuzey ucunda yer alan yerleşmenin yayılım alanı içinden bir de dere akmaktadır. Doğu batı doğrultulu yerleşmenin mülkiyet durumu tarla, zeytinlik ve orman arazisine ait çalı ve makiliklerden oluşmaktadır (*Resim 6.68*). Yerleşme Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 09.02.1991 tarih ve 1572 sayılı karar ile 1, 2 ve 3. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiştir (*Çizelge 6.2*).

Kaletepe yerleşimi ilk kez M. Özdoğan'ın yürüttüğü yüzey araştırmaları sırasında 1989 yılında tespit edilmiş olan höyük G 7/1-3 kodu ile Kale Tepe ve Yalı Mevkii ismiyle kaydedilmiş ve tahrip edilmiş bir İlk Tunç Çağı höyüğü ile tümülüs olduğu not edilmiştir⁷²³. Tez kapsamında yürütülen arazi çalışmalarında yerleşim çevresinde çok yoğun Geç Antik ve Orta Çağ seramikleri görülmüştür. Bunlar dışında Khios amphorasına ait iki ağız parçası⁷²⁴, bir Khios ya da Klazomenai amphorasına ait kaide⁷²⁵, bir Samos amphorasına ait ağız parçası⁷²⁶, bir Lesbos amphorasına ait dip⁷²⁷ ve bir mantar ağızlı amphoraya ait dip⁷²⁸ ve ağız parçası bulunmuştur. Bunların yanı sıra bir açık kaba ait siyah firnisli gövde parçası bulunmuştur (*Resim 6.69*). Bu

⁷²² ÖZDOĞAN, M., (1989), 582.

⁷²³ ÖZDOĞAN, M., (1991), 349.

⁷²⁴ SEZGİN, Y., (2012), Khi2 tipi 2.4 ve 2,8, tarih: 625-575.

⁷²⁵ SEZGİN, Y., (2012), Khi4-6, Kla6-7 tipleri, tarih: 550-480.

⁷²⁶ SEZGİN, Y., (2012), Sam2-3 tipleri 2-3, tarih: 550-480.

⁷²⁷ DÜNDAR, E., (2017), *Patara IV.3: Transport Jars and Stamped Amphoras from Patara, 7th to 1st Centuries BC*, İstanbul, Kat. LesA4, tarih: 4. yüzyılın sonu.

⁷²⁸ DÜNDAR, E., (2017), Kat. MrA. 28-30, tarih: 4. yüzyılın sonu.

buluntular ışığında yerleşmenin 7-4. yüzyıllar arasında yerleşim gördüğü anlaşılmaktadır.

6.3.2.13. Tahtalı - File Tepe

Bursa, Nilüfer ilçesi, Tahtalı köyünün hemen güneyinde ve bugün köy yerleşimi alanına da yayılmış bir antik yerleşmedir. Güneyinde yer alan Uludağ'ın uzantısı tepelere yaslanmış ve Bursa Ovası'na hâkim bir konumdadır. Yerleşmenin büyük kısmı bugün köyün güney kısmının altında kalmış olup, diğer yayılım alanları tarla ve orman arazisi niteliğindedir (*Resim 6.70*).

Hem Tahtalı köyü hem de çevresindeki arkeolojik kalıntılar Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 10.09.1999 tarih ve 7380 sayılı karar ile köy alanı Kentsel Sit ve çevresi 1., 2. ve 3. Derece Arkeolojik Sit olarak tescillenmiştir (*Çizelge 6.2*). Söz konusu araştırmalarla yapılan yeni keşifler sonrasında, yerleşmenin çevresindeki arkeoloji alanlar da tescile önerilmiş ve sit sınırları genişletilmiştir (*Resim 6.71*).

Tahtalı'da yer alan antik yerleşme buradaki kalıntılara binaen literatürde genellikle Kaisareia Germanike olarak anılmıştır⁷²⁹. Tarihi ile ilgili erken veriler elde olmasa da yerleşmenin Myrleialılar ya da anakent Kolophonlular tarafından Helgae adı ile kurulduğu varsayılmaktadır. Ancak yerleşmenin tarihçesi ile ilgili tüm diğer veriler Roma İmparatorluk Dönemi ve sonrasına aittir⁷³⁰. Ayrıca Roma İmparatorluk döneminde sikke darp etmiş⁷³¹ olan kentin, bu sikkeler üzerinde yer alan liman betimleri ışığında kent için Bursa, Mudanya ilçesi Kapanca Limanı olarak bilinen antik kalıntılara da lokalizasyonu önerilmektedir⁷³². Diğer bir görüşle T. Corsten tarafından bulunan yazıtlar ve antik kaynakların ışığında yerleşmenin Bursa, Mudanya ilçesi Dereköy yakınlarında olduğu, Kapanca Limanı'nın ise yerleşmeye bağlı bir liman olduğu öne sürülmektedir⁷³³.

Tahtalı köyü File Tepe yerleşmesi üzerindeki kalıntılar son olarak M. Şahin ve ekibi tarafından yüzey araştırmalarında incelenmiştir. Söz konusu araştırmalar sırasında

⁷²⁹ AYBEK, S.- DREYER, B., (2016), 40-41, dipnot 159.

⁷³⁰ Tarihçesi ile ilgili detaylı bilgiler için bk. CORSTEN, T., (1990), 28-30, ayrıca bk. AYBEK, S.- DREYER, B., (2016), 40-41.

⁷³¹ CORSTEN, T., (1990), 38-42.

⁷³² ŞAHİN, M.- POLAT, Y.- ZIMMERMANN, T., (2011).

⁷³³ CORSTEN, T., (1990), 34-36.

hem yerleşmenin yayılım alanı hem de yakın çevresi araştırılmış, bilinen alanların batısında bir nekropolis ve su kemeri ile diğer yapılara ait kalıntılara rastlanmıştır⁷³⁴. Tez kapsamında incelenen dönemler ile ilgili bulgulardan sadece, Yerleşmenin hemen güneyinde yer alan File Tepe’de 350 yıllarına ait bir tabak parçası tespit edilerek yayınlanmıştır⁷³⁵ (*Resim 6.72*). Ayrıca son yıllarda M. Şahin başkanlığında yürütülen Bursa Arkeolojik Kültür Envanteri çalışmalarının yüzey araştırmaları aşamasında Tahtalı’nın yaklaşık 5 km. güneyinde, bölge sınırları dışında kalan bir diğer yerleşme daha bulunmuştur. Atlas köyüne bağlı olan Sekicek yerleşmesinde bulunan seramik parçalarına göre 6 - 4. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir⁷³⁶.

6.3.2.14. Tepecik - Yer Tepe

Bursa, Mustafakemalpaşa ilçesi, Tepecik köyünün 1 km. güneydoğusunda yer alır. Uluabat Gölü’ne dökülen Mustafakemalpaşa Çayı’nın çevresindeki alüvyal ovanın batı kesiminde ova seviyesinden 7 m. yükseklikteki oval bir tepe üzerinde yer alır (*Resim 6.73*). Tepenin büyük çoğunluğu tarım arazisi olarak kullanılmakta olup, toprağın derin sürülmesi neticesinde bugün yüzeyde ana kayaya dair parçalar görülebilmektedir. Ayrıca tepe üzerinde mülkiyet problemi olan bazı parseller üzerinde tarım yapılmadığından dolayı yüzeyi kaplayan otlar neticesinde arkeolojik araştırmaya engel olmaktadır. İlk kez tez kapsamındaki arazi çalışmaları sırasında tespit edilmiş yerleşme arkeolojik literatürde tanınmadığı gibi, herhangi bir tescil kaydı da bulunmamaktadır. Tez kapsamındaki araştırmaların 2017 sezonunda keşfedilen yerleşmenin yüzeyinde bir kaç siyah firnisli seramik parçası bulunmuşken, gövde parçaları haricinde siyah firnisli parçalardan biri dışa çekik kaidesiyle alacalı siyah-kırmızı firnisli bir açık kaba ait olan parça⁷³⁷ (*Resim 6.74*) ışığında tepenin 5. yüzyılın ikinci yarısında ve belki de daha sonrasında yerleşim görmüş olması muhtemeldir.

6.3.2.15. Tepetarla Höyük

Bursa, Karacabey ilçesi, Tophisar köyünün 2 km. kuzeyinde yer alır. Uluabat ve Manyas Gölü arasında kalan alüvyal ovanın kuzeybatısında, ova seviyesinden bir kaç

⁷³⁴ ŞAHİN, M., (2016a), 758-764.

⁷³⁵ GÜLSEFA, G.- CİTAKOĞLU, H., (2016), 308-309, Kat. 1.

⁷³⁶ ŞAHİN, M., (2017a), 24-30.

⁷³⁷ SPARKES, B. A.- TALCOTT, L., (1970), Kat. 318, 554, tarih: 450-430, 425-400.

m. yükseklikte ve dere kenarında kurulmuştur (*Resim 6.75*). Höyüğün yayıldığı parseller bugün tarım amaçlı kullanılmaktadır. Uzun zamandır varlığı bilinen höyüğün bir tescil kaydı bulunmamaktadır.

İlk kez M. Özdoğan'ın yürüttüğü yüzey araştırmaları sırasında 1987 yılında tespit edilmiş olan höyük H 9/10 kodu ile kaydedilmiş ve İlk Tunç Çağı ile Antik Çağ'da yerleşim gördüğü not edilmiştir⁷³⁸. Tez kapsamında yürütülen arazi çalışmalarında höyüğün yüzeyinde siyah firnisli seramik parçalarına rastlanmış olup (*Resim 6.76*), bunlardan bir cup-kantharos⁷³⁹ ışığında höyüğün 4. yüzyılda yerleşim olarak kullanıldığı ileri sürülebilir. Ayrıca ele geçen buluntulardan anlaşıldığı kadarıyla bu dönemden itibaren kullanım yüzyıllar boyunca devam etmiştir.

6.3.2.16. Tütüncü yolu-Üyücek

Balıkesir, Gönen ilçesi, Keçeler köyünün 2 km. kuzeyinde yer alır. Gönen Ovası'nın güney bölümünde, ova yüzeyinden birkaç m. yükseklikte bir yerleşmedir. Bugün hemen yanından geçen birkaç farklı, ıslah edilmiş dere bulunmaktadır. Höyüğün yayılı olduğu parseller bugün tarım arazi olarak kullanılmakta olup, tam ortasından geçen Gönen-Tütüncü yolu yerleşmeyi iki parçaya bölmüştür (*Resim 6.77*). Yerleşme Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 18.06.2003 tarih ve 2162 sayılı karar ile 1. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiştir (*Çizelge 6.2*).

İlk kez M. Özdoğan tarafından yürütülen araştırmalarda 1987 yılında tespit edilen ve H 7/1 kodu ile kaydedilmiş höyük üzerinde İlk-Son Tunç Çağları ve Antik Çağ'a ait kalıntılara rastlanmıştır⁷⁴⁰. Daha sonra D. Yalçıklı tarafından da araştırılan höyükte İlk Tunç Çağı, Hellenistik ve Roma dönemlerine ait kalıntılara rastlanmıştır⁷⁴¹.

2016 araştırmaların ziyaret edilen höyüğün yüzeyinin tamamen seramik ve tuğla parçaları ile kaplı olduğu tespit edilmiştir. Ne yazık ki bu da tarım yoluyla höyük üzerindeki tahribatın kültür tabakalarını iyice eritildiğinin göstergesidir. 2017 sezonunda anızlar sebebiyle çok bir buluntuya rastlanmasa da yüzeyde prehistorik çanak çömleklerin yanı sıra çark yapımı gri seramikler de gözlemlenmektedir. Tez kapsamında incelenen dönemler içinde genellikle 5. ve 4. yüzyıl seramikleri görülür.

⁷³⁸ ÖZDOĞAN, M., (1989), 582.

⁷³⁹ SPARKES, B. A.- TALCOTT, L., (1970), Kat. 661 vd., tarih: 4. Yüzyıl.

⁷⁴⁰ ÖZDOĞAN, M., (1989), 582.

⁷⁴¹ YALÇIKLI, D., (2012), 214.

Siyah firnisli skyphos, lekythos ve diğ er açık kap formlarının yanı sıra bir Kuzey Ege amphorasına ait kaide parçası⁷⁴², Lesbos amphorasına ait ağız parçası⁷⁴³, İonia üretimi bir amphoraya ait ağız parçası⁷⁴⁴ bulunmuştur. Ayrıca bulunan bir çanak form lu kandil parçası çok eksik oldu ğ u için bir tanımlama yapmak mümkün olmasa da Daskyleion örnekleri ile paraleldir⁷⁴⁵. Bu buluntulara göre yerleşmenin 6 - 4. yüzyıllar arasında kullanılmış oldu ğ u tespit edilmiştir (*Resim 6.78*). Ancak yerleşmenin tarih öncesi tabaklarının olması sebebiyle, M.Ö. 1. binyılın erken tabakalarının var olup olmadığını anlamak için daha detaylı araştırmalar ya da kazı çalışmaları gereklidir.

6.3.2.17. Yolağzı Höyük

Bursa, Karacabey ilçesi, Yolağzı köyünün hemen kuzeyinde yer alır. Uluabat ve Manyas Gölü arasında kalan ova üzerinde yer alan bir yükselti silsilesinin kuzeybatı ucunda yer alır (*Resim 6.79*). Bugün ova seviyesinden birkaç m. yükseklikteki tepenin hemen batısından bir dere geçmektedir. Höyüğün güneyindeki parsel bugün köy mezarlığı olarak kullanılmakta olup, kuzeyindeki parseller ise tarım arazisi olarak değerlendirilmektedir. Daha önce herhangi bir arkeolojik çalışma kapsamında değerlendirilmemiş olan Yolağzı Höyük Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 25.06.1998 tarih ve 6513 sayılı karar ile 1. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiştir (*Çizelge 6.2*).

Tez kapsamında yürütölen arazi çalış malarında Yolağzı Höyük yüzeyinde görölen seramikler arasında Hellenistik ve Roma dönemlerinin yanı sıra, prehistorik çanak çömlek parçalarına da rastlanmıştır. Bunlar dışında tez ile incelenen dönemlerden ise bikrom ve polykrom Lydia seramikleri, bir İonia kyliksi ağız parçası, bir gri renkli krater ağız parçası⁷⁴⁶ ve siyah firnisli ve bordo ek boyalı Attika seramikleri gövde parçaları tespit edilmiştir (*Resim 6.80*). Yüzey seramikler ve yakın zamanda bulunan Attik mezar steli⁷⁴⁷ ışığında yerleşmenin 7 - 4. yüzyıllar arasında yerleşim görmüş oldu ğ u ortaya konmuştur.

⁷⁴² ATİLA, C., (2003), Kat. 73, tarih: 450-425.

⁷⁴³ OKAN, E., (2013), Fig. 2, tarih: 520-480.

⁷⁴⁴ SEZGİN, Y., (2012), Sam4 ve İoniaβ3 tipleri, tarih: 550-480.

⁷⁴⁵ COŞKUN, G., (2006c), Kat. 1-33, tarih: 4. yüzyıl.

⁷⁴⁶ POLAT, Y., (2002), Krater Tip III, tarih: 7. yüzyıl.

⁷⁴⁷ Bk. Bölüm 7.2.5.1.

6.4. Tekil Buluntular

6.4.1. Edincik Rölyepleri

Edincik, bugün Balıkesir, Bandırma ilçesinin 9,5 km. batısında yer alan bir beldedir. Beldenin geçmişteki çok kültürlü yapısı Cumhuriyet sonrasında yaşanan mübadelenin ardından bugün yalın bir hal almıştır. Edincik ve çevresinin tarihi ile ilgili en erken buluntular M. Özdoğan'ın yüzey araştırmaları ile tespit edilmiş, bugün modern yerleşmenin hemen kuzeyindeki sitenin bulunduğu noktada Bardakçı Tepe adı ile bilinen tahrip edilmiş yerleşmede Kalkolitik, İlk Tunç Çağı ve 2. binyıl çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır⁷⁴⁸. Aynı zamanda Edincik'in güneyinde 1976 yılında Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından 4. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen mezarlar saptanmıştır⁷⁴⁹.

Buradaki özellikle kamu yapılarının inşasında kullanılan devşirme parçalar arasında önemli buluntular ele geçmiştir. Bu bloklardan ilki F. W. Hasluck tarafından bulunmuş olan Herakles kabartmasıdır. Söz konusu eser Edincik'teki eski Ermeni kilisesinin yıkılmasının ardından ortaya çıkmış ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne kazandırılmıştır. Eser şu anda İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde 1211 envanter numarası ile korunmaktadır⁷⁵⁰. 0,55 x 0,37 m. boyutlarındaki kabartma eser üzerinde başında aslan postu olan Herakles sol bacağına öne atmış, sola doğru gövdesi sırttan, bacakları profilden betimlenmiştir. Figürün diz üstünden bacakları, sol kolu ve sağ eli kırık ve eksiktir. Üslubu bakımından eser 6. yüzyılın sonlarına tarihlendirilmiştir⁷⁵¹.

Herakles kabartması ile benzer bir diğer eser de yine Edincik'ten 1974 yılında, bir şahıstan satın alınarak Bursa Arkeoloji Müzesi koleksiyonuna 3115 envanter numarası ile kazandırılmıştır. Bu eser de Herakles kabartması gibi gövdesi cepheden bacakları profilden betimlenmiş bir figürü tasvir etmektedir. 0,74 m. yüksekliğinde korunmuş eserde sol bacağına öne atmış, sağa doğru ilerleyen çıplak bir erkek figürü betimlenmiştir. Figürün diz hizasından sağ bacağı, omuzdan itibaren sağ kolu, pazı hizasından sol kolu ve de boynu altından başı kırık ve eksiktir. Figür ile ilgili atribü ya

⁷⁴⁸ ÖZDOĞAN, M., (1991), 347-349. Bk. Bölüm 3.

⁷⁴⁹ YALMAN, B., (1990), Bk. Bölüm 7.2.4.

⁷⁵⁰ MENDEL, G., (1912), *Musées Impériaux Ottomans, Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines*, İstanbul, Kat. 519.

⁷⁵¹ HASLUCK, F. W., (1902), 190-191.

da diğer detaylar mevcut olmadığından dolayı kimi betimlediğini söylemek çok güçtür.

İki blok boyutları bakımından karşılaştırıldığında betimlenen figürlerin boyut olarak benzerliği aynı yapıdan gelmiş olabileceklerini ortaya koyar (*Resim 6.81*). Bursa kabartma bloğunda altındaki bölümün korunmuş olmasından dolayı iki blok yan yana koyulduğunda kabartma bloğunun tahminen 0,90 m. civarında bir yüksekliğe sahip olduğu düşünülebilir.

6. yüzyılın sonlarına tarihlenen, eldeki iki ayrı parça bloktan oluşan, yaklaşık 0,90 m. yüksekliğindeki kabartmaların aynı yapıya ait olması ve bu blokları boyutları bakımından bir tapınağa ait olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak bu aşamada aydınlatılamayacak bir husus muhtemel tapınağın konumudur. Her iki eserin de Edincik'den bulunmuş olması dolayısıyla ilk ihtimal, tapınağın Kyzikos dışında Edincik civarında konulanmış bir kutsal alan içinde olabileceği görüşüdür. Bu görüşe karşıt olarak ise Edincik'in Kyzikos'dan getirilen bloklar ile inşa edilmiş olması⁷⁵² ileri sürülebilir, şayet öyle ise bloklar Kyzikos'daki bir tapınağa ait olmalıdır.

⁷⁵² CUINET, V., (1894), 293-294. HASLUCK, F. W., (1910), 48-49.

7. BÖLGENİN VE YAKIN BÖLGELERİN MEZAR TİPLERİ

Bugüne kadar yapılan arkeolojik çalışmaların eksikliği ya da çalışmaların ana hedeflerinden olmaması nedeniyle bölge sınırları içindeki ölü gömme adetleri yeterince araştırılmamıştır. Buna rağmen bölgedeki arkeolojik çalışmalar içinde yer almış Daskyleion Nekropolisi nispeten iyi bilinmektedir. E. Akurgal kazılarından bugüne kadarki araştırmalara, Daskyleion yakınlarındaki tümülüsler, çevreden bulunan steller ve yakın zamanda keşfedilen kaya mezarları bilimsel çalışmalarla incelenmiş ve incelenmektedir.

Daskyleion dışında bölge ve dönem içinde kalan tekil tümülüsler üzerinde Bandırma ve Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından da kazı çalışmaları yapılmıştır. Bölgenin, hatta tüm çevrenin en önemli kentlerinden olan Kyzikos'da bugüne kadar yapılan çalışmalar ile dönem içinde kalan ölü gömme adetleri hakkında henüz yeterli bulgu elde edilememesi konunun büyük bir eksiği olarak kalmaktadır.

Bölgenin tamamına yayılan mezar tipleri ve ölü gömme adetlerinin anlaşılabilmesi için öncelikle hem kültürel bağları olan hem de bilimsel olarak daha detaylı araştırılmış, yakın çevredeki bölgelere bakılması gereklidir. Bölgede yaşadığı arkeolojik verilerle kanıtlanmış halklardan Phrygler, Lydler, Mysler, Thraklar, Bithynler ve Hellenler'in yakın bölgelerde kullandıkları mezar tipleri ve ölü gömme adetleri bölge geneli için yapılacak değerlendirmelere yardımcı olabilir.

7.1. Çevre Bölgelerdeki Mezar Tipleri

Tez kapsamında araştırılan bölgenin ölü gömme geleneklerinin iyi anlaşılabilmesi amacıyla öncelikle bilimsel araştırmaların da nispeten ileri seviyede olduğu komşu bölgelerin mezar bulguları araştırılmalıdır. Ayrıca bu bulgular ışığında tespit edilen ölü gömme adetlerinin bölgeye etkilerini anlamak açısından da bir kısmı bölge içinde yaşayan halklar bu halkların anayurtlarındaki verileri incelemek ve bölgenin ölü gömme gelenekleri hakkında temel bilgi edinilmesi açısından faydalı olacaktır.

Phrygia Mezar Tipleri

Phrygia Bölgesi mezar tiplerinde bilinen en iyi bilinen ve bugüne kadarki arkeolojik çalışmalarda iyi şekilde değerlendirilmiş olan tip, tümülüslerdir. Phrygia'daki bilimsel çalışmalar sırasında araştırmacıların daima dikkatini çekmiş olan tümülüsler, uzun yıllardır çalışılmaktadır. Phryg tümülüslerinden, araştırma tarihlerine göre ilk önce Gordion civarındaki Körte adı ile bilinen tümülüsler, ardından Ankara'daki 2 ve 3 numaralı tümülüsler, Kerkenes çevresindeki tümülüsler, Anıtkabir alanında kalan tümülüsler ve sonrasında yine Gordion tümülüsleri üzerinde çalışılmıştır⁷⁵³. Başkent Gordion çevresindeki tümülüsler 9. yüzyıldan Hellenistik Dönem'e kadar çeşitlilik gösteriyor olsa da büyük çoğunluğu 6. yüzyıl ve öncesine aittir⁷⁵⁴. Genellikle krallar, kraliyet ailesi mensupları veya soylular için yapılan bu anıtsal mezarlar kendi içlerinde pek çok yönden ayrılırlar.

Öncelikle gömü açısından, Phryg tümülüslerinde hem inhumasyon hem de kremasyon türleri görülür. Pennsylvania Üniversitesi kazıları ile çalışılmış Gordion tümülüslerinden 18'i inhumasyonken, 9'u kremasyondur. R. S. Young tarafından yayınlanan üç büyük Gordion Tümülüsü de ahşap mezar odalarına sahip inhumasyon gömüleridir⁷⁵⁵. Diğer 15 küçük inhumasyon tümülüslerden, bir tümülüs altı toprak gömü haricinde, tamamı ahşap mezar odalıdır⁷⁵⁶.

Tümülüslerdeki kremasyon uygulaması ise belirli bir dönemden sonra ortaya çıkar ve yaygınlaşır. Ahşap mezar odası geleneği ile paralel giden kremasyon uygulamasının, Phryg ölü gömme adetlerine sonradan girmiş, batı⁷⁵⁷ ya da doğu⁷⁵⁸ kökenli bir etki olduğuna dair çeşitli görüşler vardır. Kremasyonlarda sıklıkla karşılaşılan Kıta Yunanistan ve Batı Anadolu'dan gelen ithal malzeme yardımıyla kremasyon

⁷⁵³ ERDOĞAN, S., (2007), *Gordion Tümülüsleri Işığında Frigler'de Oda Mezarlara Ölü Gömme Gelenekleri* (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Konya, 10-11.

⁷⁵⁴ SAMS, G. K. (2012), "Frig Tümülüsleri", in. *Frigler: Midas'ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde* (eds. T. Tüfekçi-Sivas, H. Sivas), İstanbul, 244-257.

⁷⁵⁵ Gordion Tümülüslerinden P, MM ve W tümülüsleri. YOUNG, R. S., (1981), *The Gordion Excavations Final Reports Volume I: Three Great Early Tumuli*, Philadelphia, 263-264.

⁷⁵⁶ KOHLER, E. L., (1995), *The Gordion Excavations (1950-1973) Final Reports Volume II: The Lesser Phrygian Tumuli Part I: The Inhumations*, Philadelphia, 227.

⁷⁵⁷ KOHLER, E. L., (1980), "Cremations of the Middle Phrygian Period at Gordion" in. *From Athens to Gordion: The Papers of a Memorial Symposium for Rodney S. Young* (ed. K. De Vries), Philadelphia, 65.

⁷⁵⁸ BULUÇ, S., (1993), "Anadolu'da Kremasyon -Ölü Yakma- Geleneği", *1992 Yılı AnadoluKonf*, 91.

tümülüsler 7. ve 6. yüzyıllar, yani Orta Phryg Dönemi içinde değerlendirilmiştir⁷⁵⁹. Ayrıca uzmanlar tarafından Phryglerde görülen bu tümülüs altı kremasyon geleneğinin anakara Yunanistan'da pek görülmediğine, örnekler için Batı Anadolu'ya bakılması gerektiğine dair bir değerlendirme de bulunulmuştur⁷⁶⁰.

Tümülüslerin haricinde iyi bilinen ve Phrygia'da kullanımları Antik Çağ boyunca sürmüş olan kayaya oyma oda mezarlar vardır. Bu mezar anıtları genellikle yüzey araştırmaları ile tespit edilmiştir. Kaya mezarların çoğunun soyulup tahrip edilmiş olması ve sonraki dönemlerde tekrar kullanımları sebebiyle üzerlerinde yapılacak bilimsel çalışmalar da sınırlı seviyede kalmaktadır.

Kaya mezarlar genelde yerleşme yakınlarına, nadiren de izole noktalara konumlandırılmış olabilirler. Bu tipteki mezarların tez kapsamında incelenen dönemin içinde kalanları C. H. E. Haspels tarafından iki grup halinde incelenmiştir. İlk grup mezarlar, bir ahşap evi taklit eder nitelikte olan ve kimi zaman cephesi veya iç mekanı süslemelerle bezeli bir veya birkaç mezar odalarıdır. Bu mezar odaları Anadolu'daki diğer örneklerle paralel, içlerinde kayaya oyma sekiler barındırır⁷⁶¹. Bu türdeki mezar anıtları eldeki veriler neticesinde 8. yüzyılın son 30 yılına tarihlendirilmiştir⁷⁶².

İkinci grup ise odaları daha geniş olan, duvarlarına paralel, işlemeli klinelere sahip ve girişlerinde genellikle bezemelere ve rölyefler olan mezar yapılarıdır. Bu türdeki mezar odaları tek bir izole örnek dışında genelde yerleşmelerin yakınlarında yer alırlar. Bu grup mezar anıtlarından Kuzey kesimde olanlar, zengin bezeme ve kabartma repertuarları ve bitmemiş birkaç örnek ışığında Lydia Dönemi'ne yani 6. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirilmiştir⁷⁶³. Güneyde yer alanlar ise kabartmaların

⁷⁵⁹ Tümülüs F; 640-620, Tümülüs M; 575 c., Tümülüs I; 550 civarına tarihlenmiştir. KOHLER, E. L., (1980), 66-69.

⁷⁶⁰ KOHLER, E. L., (1980), 69-70. Dönemden biraz geç olsa da Thrakia'da da kremasyon üstü tümülüs geleneği vardır. Bunun bir örneği olan Yündolan C tümülüsüne aşağıda, Thrakia bölümünde yer verilmiştir.

⁷⁶¹ HASPELS, C. H. A., (1971), *The Highlans of Phrygia; Sites and Monuments*, New Jersey, 112-126.

⁷⁶² HASPELS, C. H. A., (1971), 135.

⁷⁶³ HASPELS, C. H. A., (1971), 136.

konuları ve stilleri itibariyle genel olarak 6. yüzyıla ve hatta daha sonrasına tarihlendirilmiştir⁷⁶⁴.

Phryg mezar hediyeleri çok çeşitlilik göstermekle beraber bugün eldeki veriler ışığında en iyi bilinen grup bronz kaplar, kazanlar ve fibulalardır. Bu eşyaların yerel üretim olduğu düşünülmeyle beraber, miktar bakımından MM Tümülüsü'nde 300'ün üzerinde bronz eşya bulunmaktadır. Metal eşyaların dışında seramik kaplar da oldukça yaygındır. Bu seramik kapların metal örnekleri gibi cenaze başında yenen yemek sırasında kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Buluntular içinde kaplar haricinde dokuma ürünler ve kakmalı ahşap mobilyalar da bulunur. Bunların yanı sıra nadir bir örnek olan J Tümülüsü'nde silahlarıyla gömülen kişinin bir savaşçı olduğu anlaşılmıştır. İlk olarak H Tümülüsü'nde ortaya çıkan mezar buluntuları arasında ithal Hellen seramikleri yaygınlaşarak, altın, elektron ve gümüş takılar, fildişi heykelcikler ile fildişi kaplamalı eşyalar da görülmeye başlanmıştır⁷⁶⁵.

Lydia Mezar Tipleri

Lydia bölgesindeki mezar tipleri ve ölü gömme gelenekleri ile ilgili verileri, Pers İstilasası ile değişen demografik yapı ile ilişkili olarak, iki ayrı siyasi dönem halinde incelemek doğru olacaktır. Bunlardan ilki Lydia Krallığı Dönemi'dir ki bölgenin, hatta Batı Anadolu'nun en önemli siyasi gücü olan devletidir. Diğer dönem ise 6. yüzyılın ortasında Lydia Krallığı'nın Perslere yenilmesi üzerine Anadolu'da başlayan yeni bir dönem olan Akhaimenid Dönem'dir.

İlginçtir ki; bugüne kadarki veriler değerlendirildiğinde iki dönem ve iki halk arasındaki keskin farkın ölü gömme geleneklerine pek de yansımadağı ortaya çıkmıştır. Bu da uzmanlar tarafından bölgede yaşayan Pers soylularının tümüslere gömülmesinin kendi konumlarını, önceki yöneticiler olan Lydia Kralları ile eşit tutması ile ilgili olduğu şeklinde yorumlanmıştır⁷⁶⁶.

Lydia mezarları arasında en yaygın olan tip, tümüslerdir. Lydia Bölgesi genelinde vadilerde yer alan bu mezarların sayısının son araştırmalarla 500'ün üzerinde olduğu

⁷⁶⁴ HASPELS, C. H. A., (1971), 136-138.

⁷⁶⁵ SAMS, G. K. (2012), 252-255.

⁷⁶⁶ BAUGHAN, E., (2010), "Lidya Gömü Gelenekleri", in. *Lidyalılar ve Dünyaları* (ed. N. D. Cahill), İstanbul, 279

bilinmektedir⁷⁶⁷. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, tümülüslerin ve benzer tipteki kayaya oyulmuş oda mezarların Lydia'da 600 civarında ortaya çıktığı tespit edilmiştir⁷⁶⁸.

Lydia tümülüsleri, bazen etrafları krepis duvarı ile çevrili, üzeri önce rutubeti engellemek için kömür veya kireç harcıyla ardından toprakla örtülmüş, genel olarak önünde bir dromosu olan mezar odalarından ibarettir. Mezar odalarının içinde, taş lahit veya iki (L şeklinde) ya da üçlü (II şeklinde), taş, ahşap ya da bronz klineler bulunur. Tümülüslerin dış görseller olarak, tepe noktasında phallos ve kenarlarında kaideleri üzerinde yer alan steller vardır. Bazı tümülüslerde bu dış görseller in-situ olarak da bulunmuştur⁷⁶⁹.

Diğer önemli bir tip olan kaya mezarlar, anakayaya oyulmuş, dromoslu mezar odalarıdır. 6. yüzyıl ile Roma Dönemi arasına tarihlenen bu kaya mezarlardan Sardeis Nekropolisi'nde 1150'den fazlası tespit edilmiştir. Bu kaya mezarları genelde klineli olup, girişlerinde genelde dromoslar ve tümülüslerde olduğu gibi steller bulunur⁷⁷⁰. Kaya mezarların soyguncular tarafından her dönemde tahrip edildiği, ayrıca mezarların sonraki dönemlerde tekrar tekrar kullanıldığı da arkeolojik çalışmalarla belgelenmiştir.

Bu iki tip mezar dışında Lydia'da lahit mezarlar da popülerdir. Bu lahitleler küvet biçimli, kalkerden yapılmış ve bazen üzerinde geometrik motifler olan lahitlelerdir. Kalker lahitlelerin yanı sıra yerel pişmiş toprak lahitleler de hem mezar odalarının içinde, hem de toprağa gömülü olarak bulunmuşlardır. Ayrıca bazı mezarlardaki çürümüş kalıntılardan, ahşap lahitlelerin de kullanıldığı bilinmektedir⁷⁷¹.

Lydia Dönemi içine tarihlenen ve sadece birkaç örnekten bilinen sandık mezarlar da vardır. Bu basit mezarların bazılarının içi taş döşeli olup üzeri anakaya parçaları ya da mimari pişmiş toprak parçalar ile kapatılmış mezarlardır. Bu mezarlardan bazıları

⁷⁶⁷ ROOSEVELT, C. H., (2006), "Tumulus Survey and Museum Research in Lydia, Western Turkey: Determining Lydian-and Persian-Period Settlement Patterns", *JFieldA*, 31.1, 61-76.

⁷⁶⁸ Bu tip mezarlar ile ilgili 600 öncesine dair çok az kanıt vardır. BAUGHAN, E., (2010), 273.

⁷⁶⁹ BAUGHAN, E., (2010), 275-284

⁷⁷⁰ BAUGHAN, E., (2010), 284-286.

⁷⁷¹ BAUGHAN, E., (2010), 287-288.

basit mimarisinin aksine zengin küçük buluntular içermektedir. Bugüne kadar tespit edilen mezarlar küçük buluntular ışığında 6. yüzyıl başlarına tarihlendirilir⁷⁷².

Lydia mezarları ölü hediyeleri ışığında mezar tiplerine göre ayırmak mümkün değildir. Herhangi bir mezar tipinde zengin buluntularla karşılaşıldığı da olmuştur. Buluntular genelde çeşitli materyallerden yapılmış, yerli ve ithal ziyafet ekipmanları ile süs eşyalarıdır. Mezarlarda nadiren silah buluntuları da görülür⁷⁷³.

Güney Mysia Mezar Tipleri

Güney Mysia ya da tez kapsamında incelenen bölge sınırları dışında kalan alanıyla İç Mysia Bölgesi daha çok prehistorik araştırmalara sahne olmuş, en son M. Özdoğan'ın yüzey araştırmaları ile değerlendirilmiştir⁷⁷⁴. Günümüzde Balıkesir Kuva-yi Milliye Müzesi'nin çalışmalarıyla da bir takım arkeolojik tespit ve tescil işlemleri yürütmektedir. Bölgedeki arkeolojik çalışmaların az olması sebebiyle mezar tipleri hakkında da çok fazla bilgi yoktur. Diğer bölgelerde olduğu gibi anıtsallıkları ile göze çarpan tümülüsler bugünkü bilgilere göre bölgenin bilinen mezar tiplerindedir.

Tespit ve tescili yapılmış çok sayıda tümülüs olsa da bilimsel kazılarla araştırılmış örnek pek yoktur. Bugün Balıkesir il merkezinin 3 km. kuzeyinde bulunan Üçpınar Tümülüsü bölgenin nadir örneklerindedir. 1988 yılında Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından kazılan tümülüs bir inşaat çalışması sırasında tesadüfen ortaya çıkarılmış, Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından yapılan kurtarma kazıları ile kazılmıştır. Mezar odasının önünde kareye yakın planlı bir ön odası vardır. Tümülüsün, dörtgen planlı, karşılıklı iki klinesi olan ve blok taşlarla inşa edilmiş bir mezar odası vardır. Yerel kalkerden inşa edilmiş olan ön oda ve mezar odasının üzeri düz bloklarla kapatılmıştır. Daha önce soyulmuş olduğu anlaşılan mezarın buluntuları arasında ön odada, bir at arabasına ve atların koşum takımlarına ait demir ve bronz parçalara rastlanmıştır⁷⁷⁵. Söz konusu parçalar bugün Bursa Arkeoloji Müzesi'nde ayrı bir bölüm olarak sergilenmektedir. Ayrıca hem mezar odası içinde hem de dışında

⁷⁷² BAUGHAN, E., (2010), 288-289.

⁷⁷³ BAUGHAN, E., (2010), 289-302.

⁷⁷⁴ Bahsedilen iç bölgelerin araştırma tarihçesi için bk. ÖZDOĞAN, M., (1989), 573-574.

⁷⁷⁵ KÖKTEN, H., (1994), "Balıkesir, Üçpınar Tümülüsü Araba Buluntuları Konservasyon Projesi", *11. AST*, 413-419.

parçaları bulunan siyah figürlü bir lekythos ışığında tümülüs, 6. yüzyılın sonuna tarihlenmiştir⁷⁷⁶.

İç Mysia'da yaygın mezar tiplerinden olan tümülüslerin çok sayıda örneği vardır. Bursa Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından tescil edilmiş; Susurluk ilçesinde Sultaniye (2) tümülüsleri, Balya ilçesinde Beş Tepe (5) ve Ilıca (5) tümülüsleri bulunmaktadır. Ayrıca Balıkesir Ovası'nda yer alan Kamçılı, Yer Tepe, Fethiye, Beyköy (2), Karakavak (3), Büyükbostancı Höyük Tepe ve Selimiye tümülüsleri, Bigadiç ilçesinde toplam 25 örneği tespit ve tescil edilmiş Özgören tümülüsleri, Sındırgı ilçesinde Çavdaroğlu, Kocakonak ve Mandıra tümülüsleri vardır. Son olarak İvrindi ilçesinde tescilli Belenpınar ve Kocaeli Akbaş tümülüsleri bulunmaktadır. Ayrıca bugün Bursa Arkeoloji Müzesi envanterinde 10087 numara ile kayıtlı bir Greko-Pers üsluptaki mezar steli⁷⁷⁷ de Belenpınar Tümülüsü'nün de yer aldığı İvrindi Gömeniç köyünden bulunmuştur.

İç Mysia olarak anılan bölgedeki tümülüslerin ne yazık ki tamamına yakınının kazılmamış ve araştırılmamış olmasından dolayı eldeki arkeolojik veriler çok azdır. Ancak kazılmış olan Üçpınar Tümülüsü ve İvrindi Greko-Pers üsluptaki mezar steli ışığında İç Mysia bölgesinde konumlanmış olan tümülüslerin az azından bir kısmının tez kapsamında incelenen dönemlere ait olması kuvvetle muhtemel görülmektedir.

Doğu Troas Mezar Tipleri

Troas'ın bölgeye yakın iç bölgelerinde, Granikos Ovası başta olmak üzere birçok tümülüs bulunmaktadır. Bu tümülüslerden günümüzde iyi bilinen Polyksena Lahdi'nin bulunduğu Kızöldün Tümülüsü'dür. Taştan bir mezar odası olmayan tümülüs, tıpkı merkezinde bulunan Polyksena Lahdi gibi Prokonnesos mermerinden yapılmış bir de bezemesiz lahit barındırmaktadır. Polyksena Lahdi'nin her iki yanında, bulunduğu yere getirildiği arabaya ait demir tekerleklerin ve bronz parçaların kalıntıları tespit edilmiştir. Ayrıca lahdin üstünde kiremitlerle oluşturulmuş ancak çökmüş bir çatı bulunmuştur. Mezarda bulunan lahdin tarihi üzerinde tartışmalar olmakla beraber genel olarak 6. yüzyılın sonuna

⁷⁷⁶ KÜTÜK, S., (1995), "Balıkesir Üçpınar Tümülüsü", *Arkeoloji ve Sanat*, 69, 22.

⁷⁷⁷ POLAT, G., (1998), *Anadolu Akhaemenid Dönemi Plastik Eserleri* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İzmir, Kat. 1 ST7.

tariflendirilir⁷⁷⁸. Tümülden bulunan diğer lahit ise içinden bulunan kk buluntuları ile dikkat çeker. Bu buluntular arasında, alabaster alabastronlar, seramik kaplar, renkli cam bir aryballos, gümüş bir keçe ve phiale, ahşap bir pyksis ve figürin ve de altın takılar vardır. Buluntuları ışığında bezemesiz lahit, Polyksena Lahdi'nin gömülmesinin ve tümülüsün inşasının sonrasına, 5. yüzyılın ortalarına tariflendirilmiştir⁷⁷⁹.

Yakınındaki Kızldn Tmls ile aynı sezon kazılan Dedetepe Tmls, diğerinin aksine kare planlı bir mezar odasına sahiptir. Girişini güneydoğuya bakan mezar odasının üzeri dörtgen bloklarla kapatılmış olup, önünde bir dromosu vardır. Mezar odasının duvarları kesme Prokonnesos mermerinden yapılmış olup, içinde yine aynı mermerden yapılmış ve üzerlerine boyayla İon başlığı, palmet ve volt bezemeler işlenmiş iki adet klinesi vardır. Daha önce soyulmuş olan mezarın geriye kalan hediyeleri içinde, ahşap bir masaya ait ayaklar, fildişi bir geyik protomu ve muhtemelen bir müzik aletine ait kemik parçalar, açık ve kapalı seramik kaplar ve alabastronlar bulunmuştur. Tüm bu buluntular ışığında yerel bir yöneticiye ait olduğu düşünülen bu mezar 480-460 yıllarına tariflendirilmiştir⁷⁸⁰.

Mezar odasının mimarisi ile bölge tümülüslerinden ayrılan bir Troas rneği ingenetepe Tmls'dr. Bu tümülüs, korunan bloklardan anlaşıldığı kadarıyla dairesel planlı, üzeri bindirme kubbe ile örtülü bir mezar odasına sahip ve mezar odası içinde kabartmalı bir lahde gömülmüş mezar sahibini barındırmaktadır. Soyulmuş ve tahrip edilmiş mezara ait lahit, üzerinde Pers kıyafetli figürlerin av ve savaş gibi faaliyetlerini betimleyen rlyeflere sahiptir. Lahde ait Greko-Pers üsluptaki kabartmaların boyları çok iyi korunmuştur. Buluntulara göre mezarın bir Pers yöneticiye ait olduğu ve muhtemelen 4. yüzyılın ilk çeyreğine tarifleniyor olabileceği dşnlmektedir⁷⁸¹.

⁷⁷⁸ SEVİNÇ, N.- ROSE, C. B., (1996), "A New Sarcophagus of Polyxena from the Salvage Excavations at Gümüşçay", *StTroica*, 6, 251-252, ÇEVİRİCİ, F., (2006), *Polyksena Lahdi* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi), İzmir.

⁷⁷⁹ SEVİNÇ, N.- ROSE, C. B.- STRAHAN, D., (1999), "A Child's Sarcophagus from the Salvage Excavations at Gümüşçay", *StTroica*, 9, 489-510.

⁷⁸⁰ SEVİNÇ, N.- et al., (1998), "The Dedetepe Tumulus", *StTroica*, 8, 305-327.

⁷⁸¹ SEVİNÇ, N.- et al., (2001), "A New Painted Graeco-Persian Sarcophagus from an", *StTroica*, 11, 384-420.

Troas tümülüslerinden Toprakkule Tümülüsü kare bir mezar odasına sahip, diğer tümülüslerin aksine üzeri tonozla örtülüdür. Mezar odasından iki bezemesiz lahit bulunmuştur. Daha önce kaçakçılar tarafından tahrip edilen tümülüsten bulunan seramik parçaları ışığında R. Körpe tarafından 4. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁷⁸².

Güneydoğu Troas'da, R. Körpe tarafından saptanmış Sameteli ve Gök Tepe tümülüsleri bulunmaktadır. Bu tümülüslerde, merkezinde bazen birden fazla mezarın yer aldığı gömü alanları, hafifçe düzeltilmiş yerel taşlardan yapılmış, mezarların üzerinin yine bu yerel taşlarla kapatıldığı ve bazen taş yerine kiremitlerin kullanıldığı görülmüştür. Bu tahrip edilmiş mezarlarda her ne kadar boyalı seramikler bulunamasa da görülen gri seramikler ışığında mezarlar 5-4. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Yine yakın bölgeden gelen benzer tipteki mezarlarda da Klasik Dönem seramiklerine rastlanmıştır⁷⁸³.

Doğu Thrakia Mezar Tipleri

Doğu Thrakia bölgesi, bölgeye yakın bölümüyle incelenecek olursa, Türkiye Trakyası adıyla da bilinmektedir. Bölgeye en yakın Thrak kavimlerinin yaşadığı yer olan alanda bugüne kadar birçok türde mezar üzerinde bilimsel çalışmalar yürütülmüştür⁷⁸⁴.

Thrakia'da bugüne kadar yapılan kapsamlı kent ve nekropolis kazı çalışmalarının çok sayıda olmamasından dolayı, iyi bilinen Thrak mezar tipleri karşımıza tümülüsler olarak çıkmaktadır. Kazılanlardan en erken Thrak tümülüsleri olan Taşlıcabayır⁷⁸⁵ ve Çakıllı⁷⁸⁶ Tümülüsü Geç Tunç Çağı sonu Demir Çağı başına tarihlendirilmiştir. Doğu Thrakia'da tümülüsler geç 6. yüzyıldan itibaren tam anlamıyla yaygınlaşmaya başlamış⁷⁸⁷, Roma Dönemi sonuna kadar popüler bir mezar

⁷⁸² KÖRPE, R., (2010), *Akhaimenid Hakimiyetinde Troas Bölgesi (M.Ö. 545-M.Ö. 334): Arkeolojik Veriler ve Antik Kaynaklar Işığında Tarihsel Kültürel Bir Değerlendirme* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi), İzmir, 205-206.

⁷⁸³ KÖRPE, R., (2010), 211-213.

⁷⁸⁴ Türkiye sınırları içinde kalan Thrakia'nın ve Thrakların incelendiği bu bölümde, kıyılarda kurulmuş koloni kentlerinin mezar buluntuları incelenmemiş olup Hellen Koloni Kentleri bölümünde ayrıca değerlendirilecektir.

⁷⁸⁵ ÖZDOĞAN, M., (2000), "Taşlıcabayır Kazısı", in. Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (ed. O. Belli), İstanbul, 158-159.

⁷⁸⁶ YILMAZ, Z., (1996), "Çakıllı Tümülüsü Kurtarma Kazısı", 7. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, 105-130.

⁷⁸⁷ YILDIRIM, Ş., (2008), *Doğu Trakya'da Mezar Tepelerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi), Ankara, 51

tipi olarak aralıksız kullanılmışlardır. Bölgeye komşu Thrakia'da yer alan ve detaylıca kazılarak yayınlanan tümülüsler aşağıda değerlendirilmiştir.

Tez kapsamında incelenen dönem içinde yer alan Yöndolan C Tümülüsü, Kırklareli il merkezine bağlı Yöndolan köyünün yakınlardaki dört tümülüsün biridir. Kaçakçılar tarafından tahrip edilmiş tümülüsün kurtarma kazıları 2000 yılında Kırklareli Müzesi ve Trakya Üniversitesi tarafından yapılmıştır⁷⁸⁸. Tümülüs, anakayaya oyulmuş kremasyon alanında yapılan çalışmalar sonunda ele geçen küçük buluntularla, İ. Delemen ve S. Kepçe-Çokay tarafından 5. yüzyılın sonu 4. yüzyılın başlarına tarihlendirilmiştir⁷⁸⁹.

Diğer bir tümülüs olan Harekâttepe Tümülüsü, Tekirdağ ilinin 12 km. doğusunda yer alır. Karayolu genişletme çalışmaları sırasında doğan ihtiyaç sonrasında, dönemin Tekirdağ Müzesi Müdürü M. A. Işın ve A. Özdoğan bilimsel danışmanlığında gerçekleştirilmiş kurtarma kazıları ile değerlendirilmiştir. Kazılar sırasında tümülüs eteklerinde cenaze yemeğinin artıklarını barındıran bir yakma çukuru ve kapak taşı ile örtülmüş sanduka mezar bulunmuştur. Mezar içinde bulunan iskelet uzmanlar tarafın etlendirilmiş ve mezar sahibinin yaşarkenki görüntüsüne dair bugün de Tekirdağ Müzesi'nde sergilenen bir model oluşturulmuştur⁷⁹⁰. Mezar içinden ele geçen zengin buluntulardan mezarın, olasılıkla 360-341 yılları arasında Heraion Teikhos'da hüküm sürmüş Odrys Kralı Kersopleptes'e ait olduğu düşünülmektedir⁷⁹¹.

Thrakia'dan dönem içinde değerlendirilebilecek son tümülüs Naip Tümülüsü'dür. Tekirdağ ilinin güneybatısında Naip köyü yakınlardaki tümülüs Antik Ganos dağı eteklerinde yer alır. Tekirdağ Müzesi tarafından kazılan tümülüsün dörtgen planlı, uzun bir dromosa sahip ve üzeri düz blokla kapatılmış mezar odasından tam korunmuş olarak tespit edilen buluntuları İ. Delemen tarafından incelenerek bilimsel kitap olarak yayınlanmıştır. Tekirdağ Müzesi'nde, tümülüsden gelen eserler, buluntu

⁷⁸⁸ YILMAZ, Z., (2001), "Kırklareli Müzesi Yöndolan C Tümülüsü Kurtarma Kazısı", *11. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 71-77.

⁷⁸⁹ DELEMEN, İ.- ÇOKAY-KEPÇE, S.- YILMAZ, Z., (2010), "Kırklareli Yöndolan C Tümülüsü", *CollAn*, 9, 1-18.

⁷⁹⁰ ÖZBEK, M.- ERDAL, Y. S., (2000), "Harekattepe Tümülüsünden Çıkarılan Kral İskeleti", *15. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 77-91.

⁷⁹¹ IŞIN, M. A.- ÖZDOĞAN, A., (2000), "Harekattepe Tümülüsü", *21. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, 335-348.

durumları esas alınarak oluşturulan özel bölümde sergilenmektedir. Yapılan incelemeler sonucunda tümülüs 4. yüzyılın son yirmi yılına tarihlendirilmiştir⁷⁹².

Dönem içinde değerlendirilen Thrak tümülüslerinde, Anadolu örneklerine göre bazı farklılıklar göze çarpar. Bu farklılıklar öncelikle kendini yuvarlak planlı ve bindirme kubbeli mezar odalarında göstermektedir. 4. yüzyıla tarihlenen Eriklice Tümülüsü bu planın iyi bir örneğidir⁷⁹³. Ayrıca mezar yerindeki çukurda yapılan kremasyon alanının üzerine tümülüs yapıldığı da Yündolan C'den bilinir⁷⁹⁴. Thrak tümülüslerine ait küçük buluntular içinde, yukarıda incelenen diğer bölge örneklerine paralel olarak bulunan ziyafet eşyaları ve ithal seramikler dışında, ele geçen buluntular arasında silahların yoğunluğu ve nadiren zırh ve askeri teçhizata da rastlanması dikkati çekmektedir.

Kuzey ve Doğu Bithynia Mezar Tipleri

Bölge dışında kalan Bithynia bölgesinin Kuzey ve Doğu bölümlerindeki mezar tipleri de en iyi tümülüslerden bilinir. Batıda İstanbul, güneyde Bursa güneydoğuda Eskişehir hatta Ankara il sınırlarına kadar uzanan bölge içindeki tümülüslerin tamamını güncel veriler ışığında değerlendiren A. Bora tarafından yazılmış doktora tezi bölge tümülüsleri için yegâne kaynak niteliğindedir⁷⁹⁵.

Aşağıda ayrı bir bölüm olarak değerlendirilecek olan bölge içindeki Bithynia tümülüsleri haricinde, tespiti ve tescili yapılmış anıtların büyük çoğunluğunun kazınmamıştır ve bu sebeple bilimsel verilerinin eksik olduğu göze çarpar noktadadır. Ayrıca eldeki verilerle, incelenen diğer bölgelere nazaran Bithynia tümülüslerinin yoğunluğunun, bölgenin siyasi yapısıyla da paralel olarak Hellenistik ve Roma Dönemi'nde yoğunluk gösterdiği görülmektedir.

Dönem içinde kalan örnekler incelendiğinde en batıdaki örnek Kutluca Tümülüsü'dür. İzmit ili, Körfez ilçesi, Kutluca köyü yakınlarında yer alan tümülüs daha önceki yıllarda soyulmuş olduğundan dolayı eldeki veriler sadece korunmuş mezar odasının mimarisi hakkındadır. Dairesel planlı mezar odasının üzeri bindirme

⁷⁹² DELEMEN, İ., (2004), *Tekirdağ Naip Tümülüsü*, İstanbul, 113-115.

⁷⁹³ YILDIRIM, Ş., (2008), 110-111.

⁷⁹⁴ YILDIRIM, Ş., (2008), 74-75.

⁷⁹⁵ BORA, A., (2015), *Bithynia Bölgesi Tümülüsleri* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul.

kubbe ile örtülmüştür. Mezar odasının önünde bir dromosu vardır. Thrakia'da da benzer örnekleri olan tümülüs, mimarisi ışığında 4. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁷⁹⁶.

Doğuya doğru ilerlendiğinde, Sakarya ili, Karapürçek ilçesi, Teketaban köyünde yer alan iki tümülüsten ilki Teketaban I ismi ile kaydedilmiş ve 1997 yılında Sakarya Müzesi tarafından kurtarma kazıları ile belgelenmiştir. Tümülüs kazıları sırasında dörtgen planlı, dromosu olmayan bir mezar odası bulunmuştur. Kazı sırasında tabanlarda ve dikey kesitlerde, mezar odasına ait olduğu saptanan kömürleşmiş ahşap parçaları tespit edilmiştir. Tümülüs, bu kırma çatılı ahşap mezar odası yönüyle bölgenin diğer örneklerinden ayrılır. Kurtarma kazıları sırasında mezar odasından buluntu ele geçmemiş, mezardan sadece ilk tahribat anında tarihi tartışmalı küçük bir gümüş kap bulunmuştur. Bu veriler ışığında tümülüs A. Bora tarafından Tatarlı Tümülüsü ile karşılaştırılmış ve 5. yüzyılın ikinci yarısı veya daha sonrasına tarihlenebileceğini önerilmiştir⁷⁹⁷.

Bölgenin güneyine inildiğinde farklı bir örnek dikkati çeker. Bursa ili Keles ilçesinin 25 km. güneyinde yer alan Körpübaşı tümülüsleri ve bölgeden bilinen diğer örneklerden, mezar odalarının üzerine toprak yerine yığılmış moloz taşlar bakımından ayrılırlar. Bu tipteki bir tümülüsün kaçakçılar tarafından tahrip edilmiş mezar odası incelenmiştir. Dörtgen planlı mezar odasının duvarları pseudo-izodomik şekle örülmüş, üzeri ise blok taşlarla düz bir şekilde kapatılmıştır. Bu açığa çıkarılmış örnek için M. Şahin duvar örgüsü nedeniyle Hellenistik Dönem'i önermiş ancak mezar odasının, A. Bora tarafından yapılan değerlendirme ile daha çok 4. yüzyıl örnekleri ile paralellikleri olduğu saptanmıştır⁷⁹⁸.

Son tümülüs örneği ise Bithynia-Phrygia sınırında bir noktadan gelmektedir. Eskişehir ili, Sarıcakaya ilçesi, İğdir köyü yakınlarında bulunan tümülüs 1974 yılında Eskişehir Arkeoloji Müzesi tarafından kazılmıştır. Kazılar sonunda tümülüsün, dörtgen planlı, üzeri çapraz bindirme tekniği ile kapatılmış bir mezar odasına sahip olduğu anlaşılmıştır. Önceki yıllarda yapılan tahribatlar sebebiyle, küçük buluntular arasında sadece üç ayrı seramik kaba ait parçalar bulunmuştur. Söz konusu mezar,

⁷⁹⁶ BORA, A., (2015), 4.2.6., 138-142.

⁷⁹⁷ BORA, A., (2015), 4.3.14., 186-190.

⁷⁹⁸ BORA, A., (2015), 4.7.8., 239-244.

mimarisi ve özellikle çatı örtüsü ışığında 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir⁷⁹⁹.

Hellen Koloni Kentleri Mezar Tipleri

Bölgede kolonizasyon hareketleri ile gelip, bölgede yaşayagelen bir halk olan Hellenler ve Hellenlerin bölgedeki en önemli kenti olan Kyzikos'da ya da diğer kentlerde döneme ait yeterli miktarda mezar bulguları ele geçemediğinden ötürü yakınlarındaki koloni kentlerini araştırmak, örnekleme için doğru bir hamle olacaktır. Bu bölüm için, bölge dışında kalan ancak Propontis kıyısında konumlanmış olan Hellen kentlerinden gelen tüm veriler araştırılarak değerlendirilmiştir.

Parion Güney Nekropolisi

Bölgenin hemen batısında yer alan Parion, Güney Nekropolisi'nde sürdürülen sistemli bilimsel kazılar sayesinde bölgede de yaşayan Hellenlerin ölü gömme adetleri konusunda önemli veriler sağlamaktadır. Atatürk Üniversitesi ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi adına 2005 yılından bugüne kadar yapılan kazılarla Parion Güney Nekropolisi'nin, 7. yüzyılın sonundan M.S. 2-3. yüzyıllara kadar kesintisiz olarak kullanılmış olduğu ortaya çıkarılmıştır. Dönem içinde kalan Parion gömüleri kremasyon ve inhumasyon olarak iki grupta incelenmektedir.

Bugüne kadarki çalışmalardan anlaşıldığı kadarıyla yoğunluğu oluşturan kremasyonların, küllerin yakıldığı yerde bırakılarak gömüldüğü ya da toparlanarak urne içine koyulduğu şekliyle iki farklı türü vardır⁸⁰⁰. Sürdürülen çalışmalarla kentin en erken buluntularının geldiği mezarlar, 7. yüzyıl sonlarına tarihlenmiştir. Kazı çalışmalarıyla tespit edilen dört kremasyon alanı, yani küllerin olduğu yerde bırakıldığı alanlar, 7. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başlarına tarihlendirilmiştir⁸⁰¹. Küllerin ve kemiklerin urneler içine koyulduğu örnekler ise kentin Güney Nekropolisi'ndeki iki örnekten (UM15-16) bilinmektedir. Bu gömülerde urne olarak kullanılan kaplar, 6. yüzyılın ortalarına tarihlenmiş dalga çizgi boya bezekli hydrialardır. Kapların toprakta açılan çukurlara gömüldüğü ve sonrasında etrafının ve üzerinin taş parçaları

⁷⁹⁹ BORA, A., (2015), 4.10., 287-289.

⁸⁰⁰ KASAPOĞLU, H., (2015), "İlk On Yıllık Veriler Işığında Parion Güney Nekropolisi Arkaik Dönem Kremasyonları ve Urneleri", in. *Parion Kazıları 10. Yıl Armağanı* (eds. C. Başaran, V. Keleş), İstanbul, 119. KASAPOĞLU, H., (2012), "Nekropol", in. *Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion* (ed. C. Başaran), İstanbul, 112-113.

⁸⁰¹ KASAPOĞLU, H., (2015), 120-121.

ile örtüldüğü tespit edilmiştir. Bu tür gömüler diğer Troas kentleri olan Assos ve Antandros ile de benzeşmektedir⁸⁰².

Diğer tür olan inhumasyon ise bugüne kadar, biri müze kurtarma kazılarında diğer ikisi ise bilimsel çalışmalardan gelen örnekler olmak üzere toplam üç örnekten bilinen kireçtaşı lahitlerdir (L3-4). Bu lahitler bezemesiz ancak omurgalı olarak adlandırılan kapaklara sahip, belli bir yöne bakar şekilde yerleştirilmemiş gömülerdir⁸⁰³. Bu türdeki lahit gömülerin paralellerine yakın çevredeki kentlerde de rastlanmıştır⁸⁰⁴. Lahitler içinden tarihllemeye yardımcı küçük buluntular ele geçmiştir. Siyah figürlü bir lekythos ve alabaster taşından alabastron ışığında lahitler 6. yüzyıl sonlarına tarihlendirilmiştir⁸⁰⁵.

Parion Güney Nekropolisi kazılarında tespit edilen mezarlarından yine dönem içinde değerlendirilebilecek diğer inhumasyon gömü örnekleri arasında bir pithos mezar (PM1) ve buluntuları yardımıyla 5. yüzyıl başlarına tarihlenen bir basit toprak mezar da farklı tipleri oluşturmaktadır⁸⁰⁶.

Hellen Mezar Stelleri

Her ne kadar gömü tipleri bilinmese de Propontis çevresindeki kentlerden bulunmuş Hellen kökenli mezar stelleri mevcuttur. Bu grup eserlerden Tekirdağ Müzesi'ndeki mezar stelleri bölgenin ve dönemin önemli eserlerindedir. Perinthos'dan geldiği bilinen, ince uzun dörtgen formlu Arkaik mezar stelleri bölgenin en erken örneklerindedir. Tepelerinde anthemion, orta kısımlarında ise alçak kabartma figür veya figürler barındıran eserler aynı zamanda yazıtlıdır. Yazıtlar, S. Şahin tarafından bir erkeğe ait olan stel, "Sinopion oğlu Kallisthenes'in (mezar anıtı)'yım ben", kadına ait olan stel ise "Hegekrates kızı Hegesipole'nin (mezar anıtı)'yım ben" şeklinde okunmuştur⁸⁰⁷. A. Akurgal tarafından aynı atölyede üretildiği düşünülen mezar stelleri 6. yüzyıl sonuna tarihlendirilmiştir⁸⁰⁸. Mezar stellerine benzer bir örnek yine Perinthos'dan 1896 yılında E. Kalinka tarafından bir bahçe duvarı içinde görülmüş

⁸⁰² KASAPOĞLU, H., (2015), 121-122.

⁸⁰³ KASAPOĞLU, H., (2012), 113-114.

⁸⁰⁴ KASAPOĞLU, B. E., (2015), "Parion Güney Nekropolisinden Omurgalı İki Lahit ve Buluntuları", in. Parion Kazıları 10. Yıl Armağanı (eds. C. Başaran, V. Keleş), İstanbul, 100.

⁸⁰⁵ KASAPOĞLU, B. E., (2015), 106-107.

⁸⁰⁶ KASAPOĞLU, H., (2012), 115.

⁸⁰⁷ ŞAHİN, S., (1983), "Zwei Spätarchaische Grabinschriften aus Perinthos", *EpigrAnat*, 2, 77-80.

⁸⁰⁸ AKURGAL, E., (1987), *Griechische und Römische Kunst in der Türkei*, München, 62.

anthemeion ve yazıt parçasıdır. Hegesipolis'e ait bir mezar steli olan bu eser de 525 civarına tarihlendirilmiştir⁸⁰⁹.

Yine Tekirdağ Müzesi'nde sergilenen bir eser de bölge kentlerinden olan Bisantion'dan 1976 yılında bulunmuştur. Üzerinde, kabartma olarak işlenmiş iki atlı figürün domuz avı anlatılmaktadır. Mezar stelinin üzerinde "Polydingos oğulları Dionysophanes ve Poseidippos" yazılıdır ve kabartma figürler de bu kişiler ile bağdaştırılmaktadır. Av sahneli bu stel, İ. Delemen tarafından 4. yüzyıl sonlarına tarihlendirilmiştir⁸¹⁰.

Tekirdağ civarından gelen diğer mezar stelleri arasında, Rum mübadiller tarafından Selanik'e götürülmüş koleksiyon içinde dört örnek mevcuttur⁸¹¹. Buluntu noktaları tam belli olmayan bu eserlerden, oturan bir sakallı erkek ve karşısında ayakta genç bir erkeğin betimlendiği stel, E. Pfuhl ve H. Möbius tarafından 5. yüzyıl sonuna tarihlendirilmiştir⁸¹². Pudicitia kadın betimli diğer steller ise 4. yüzyılın ilk yarısına⁸¹³, ve 4. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlendirilmiştir⁸¹⁴.

Mezar stelleri bölgedeki diğer önemli Hellen kentleri olan Kalkhedon ve Byzantion'da da bulunmuştur. Bu eserlerden en erken olanı 1900 yılında Kalkhedon'da, Kadıköy-Haydarpaşa arasında bulunmuş, bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde 1136 envanter numarası ile korunan İon üslubundaki eserdir. Betimleri konusunda farklı görüşler bulunan, Reinach tarafından Athena'nın doğuşu⁸¹⁵, L. H. Jeffery tarafından veda sahnesi⁸¹⁶ olarak değerlendirilen, alçak kabartma stel, korunmuş kısmıyla ve sahnenin üzerinde yer alan yazıtıyla bölge için nadir bir örnektir. Stel 6. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlendirilmiştir⁸¹⁷. Kalkhedon'dan gelen bir diğer eser de oturan sakallı bir erkeğin betimlendiği Attika üslubundaki mezar

⁸⁰⁹ SAYAR, M. H., (1998), *Perinthos-Herakleia (Marmara Ereğlisi) und Umgebung, Geschichte, Testimonien, Griechische und Lateinische Inschriften*, Wien, 251, Kat. 69.

⁸¹⁰ DELEMEN, İ., (2004), "A Grave Stele From Barbaros on the Propontis", *EpigrAnat*, 37, 189-195.

⁸¹¹ İlgili eserlerin sergi kataloğu için bk. ADAM-VELENI, P.- TSAGARAKI, E.- CHATZINIKOLAOU, C., (eds.) (2016), *Rhaidestos-Thessaloniki: Antiquities in a Refugee Journey*, Thessaloniki.

⁸¹² PFUHL, E.- MÖBIUS, H., (1977), *Die Ostgriechischen Grabreliefs I*, Mainz, Kat. 58.

⁸¹³ PFUHL, E.- MÖBIUS, H., (1977), Kat. 51

⁸¹⁴ PFUHL, E.- MÖBIUS, H., (1977), Kat. 52, 70.

⁸¹⁵ REINACH, S., (1901), "Un bas-relief inédit au Musée de Constantinople", *REG*, 14, 57, 127-137.

⁸¹⁶ JEFFERY, L. H., (1955), "Further Comments on Archaic Greek Inscriptions", *BSA*, 50, 67-84.

⁸¹⁷ PFUHL, E.- MÖBIUS, H., (1977), Kat. 1. Tarihleme konusunda ayrıca S. Reinach tarafından 580, L. H. Jeffery tarafından 6. yüzyıl ortaları önerilmektedir.

steli fragmanıdır. Stel İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde, 107 envanter numarasıyla kaydedilmiştir. Pentelikon mermerinden yapılmış stel 4. yüzyıl ortalarına tarihlenir⁸¹⁸.

Byzantion'dan bulunmuş ve bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde korunan mezar stellerinden ilki, oturan bir erkek ve yanındaki gencin betimlendiği, Çarşıkapı civarında bulunmuş olan 5248 envanter numaralı steldir. Diğer bir stel de Beyazıt, Reşit Paşa Caddesinde bulunmuş, 4840 envanter numaralı, cepheden iki figürün yer aldığı parçadır. Son örnek de Beyazıt, Ordu Caddesi'nden bulunmuş 5000 envanter numaralı steldir. Bu steller 4. yüzyılın sonlarına tarihlendirilmişlerdir⁸¹⁹.

İstanbul Boğazı'nın doğu yakasında, bugün Beykoz ilçe merkezinin 3 km. kuzeyinde yer alan Yuşa Tepesi'nden bulunmuş bazı eserler de yine Hellenlerin mezar anıtları konusunda bilgi verir. Tepe üzerindeki Hagios Panteleimon Kilisesi kalıntıları arasından 1872 yılında bulunan mezar steli parçası bugün Berlin'de korunmaktadır. Bu stelin, C. Blümel tarafından Kuzey Yunanistan kökenli olduğu saptanmış ve 440'ın hemen sonrasına tarihlendirilmiştir⁸²⁰. Yine aynı alandan 1920'li yıllarda İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından yapılan kazılarda açığa çıkarılan Bizans Dönemi kilisesinden, 5. yüzyıla ait mermer kabartma parçaları bulunmuştur⁸²¹.

7.2. Tez Kapsamında Araştırılan Bölgede Görülen Mezar Tipleri

7.2.1. Nekropolisler

Nekropolisler kelime anlamı olarak ölüler şehri olarak değerlendirilir. Ancak gömü alanlarının nekropolis olarak adlandırılması öncesinde hem kavramın hem de gömü alanının iyi değerlendirilip düşünülmesi gerekir. Çünkü nasıl her yerleşme bir polis değilse ve polis olmak için gerekli bazı özellikleri barındırması gerekliyse nekropolis için de aynı şekilde belirli şartlar gerekli olmalıdır.

Bölge müzelerinde ve Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivlerinde yapılan araştırmalar sırasında birçok alanın nekropolis olarak değerlendirilerek tescil edildiği saptanmıştır. Ancak nekropolis kavramının mezarların rastlandığı her yeri

⁸¹⁸ PFUHL, E.- MÖBIUS, H., (1977), Kat. 89.

⁸¹⁹ PFUHL, E.- MÖBIUS, H., (1977), Kat. 91, 96, 98.

⁸²⁰ BLÜMEL, C., (1966), *Die Klassisch Griechischen Skulpturen der Staatlichen Museen zu Berlin*, Berlin, 56-57, Kat. 65.

⁸²¹ SCHEDE, M.- MAKRIDİ, T., (1929), "Achäologische Funde; Türkei", AA, 44, 356-357.

tanımlamakta kullanılması okuyucuyu algı açısından yanılgıya düşürmektedir. Buna göre çalışmada içerisinde nekropolis kavramı sadece bilimsel çalışmalar ile belgelenmiş ve birçok mezarın bulunduğu yerleşim yeri yakınlarında kalan alanlar için kullanılmıştır.

Yapılmış bilimsel yayınları ya da müze raporlarından verileri toplanan ve aşağıda detaylıca anlatılacak olan bölge Tümülüslerinin yanı sıra diğer türdeki mezarlar ve mezarlara işaret eden tekil buluntular da (*Harita 7.1*) değerlendirilmiştir Tüm bu veriler ışığında bölge ve dönem içinde değerlendirilebilecek iyi bilinen tek nekropolis, Daskyleion'un çevresinde, mezarların bulunduğu alandır. Daskyleion Nekropolisi, yerleşim yeri merkez kabul edilirse tam kuzeyinden başlayarak saat yönünde güneydoğusunda kadar uzanan, yaklaşık 10 km. yarıçapında dairesel bir alandır. Bölge içinde bugüne kadarki yapılan çalışmalarla⁸²² tümülüsler başta olmak üzere kaya mezarlar tespit edilmiştir. Önceki bölümlerde anlatılan diğer mezar tiplerinin de ileride yapılacak çalışmalarla alanda görülmesi muhtemeldir. Daskyleion Nekropolisi mezar tiplerine göre ileriki bölümlerde ayrı ayrı değerlendirilecektir.

7.2.2. Tümülüsler

Tümülüsler bölge içinde anıtsal mezar yapıları arasında yoğunluk açısından ilk sırayı almaktadır. Yoğunluğu değişken olmakla beraber bölgenin neredeyse tamamında görülen bu anıtlar, dönemsel ve tipolojik olarak sıralanarak, buluntuları ile beraber aşağıda değerlendirilmiştir. Bu bölümde değerlendirilen tüm tümülüsler öncelikle harita üzerine işlenmiş, ardından bölgelerine göre ve yayınlardan edinilen veriler ışığında dönemsel olarak da sınıflandırılmışlardır. Bütünlük sağlaması amacıyla bölgede bilinen tüm tümülüsler dönem farkı gözetmeksizin incelenerek değerlendirilmiştir (*Harita 7.2*).

7.2.2.1. Daskyleion Çevresindeki Tümülüsler

Daskyleion çevresi, tez bölgesi içinde tümülüslerin en çok yoğunluk gösterdiği alandır. Tümülüslerin yer aldığı alan Daskyleion kazı ekipleri tarafından Daskyleion Nekropolisi olarak adlandırılmıştır. Bu tümülüsler; Daskyleion'dan çıkarak ve Manyas Gölü'nün doğusundan kuzeye ilerleyen, Kyzikos'a yani en yakındaki kente

⁸²² Bk. Bölüm 2.

giden muhtemel yol, Manyas Gölü'nün güneyinden ilerleyen bir diğer ve güneyde Susurluk ve Balıkesir Ovası'na ilerleyen muhtemel yollar üzerindedir⁸²³ (*Harita 7.3*).

Tepecik Tümülüsü Manyas ilçe merkezinin 7 km. kuzeydoğusunda, Daskyleion'un 7 km. güneyinde yer alan Tepecik köy merkezinin hemen kuzeydoğusundaki parselde yer alır. Tümülüsün üzeri Orta Çağ mezarlığı olarak kullanılmıştır. 2011 yılında jeofizik araştırmalar sonrasında mezar odasının yeri tespit edilerek Bandırma Müzesi başkanlığında, K. İren bilimsel danışmanlığında kazılmıştır. Tümülüsün korunmuş yüksekliği 2-3 metredir. Tümülüsün tepesinde yer alması gereken phallos yandaki tarlada bulunmuştur. Mezar odalarının önünde, doğu yönünde tek bir duvar vardır. Mezar bilinmeyen bir dönemde soyulmuştur. Girişleri kuzeye, Daskyleion ve Manyas Gölü'ne yönlendirilmiş, yan yana iki odası mevcuttur. Bu iki oda arasında geçişi sağlayan bir kapı ve her odanın dışarıya açılan ayrı kapıları vardır. Odaların çatı örtüsü yalancı tonozdur. Mezar yapısının duvarları Prokonnesos mermerinden kesme bloklarla örülmüştür. Bloklar birbirlerine kırlangıç kuyruğu kenetler ile bağlanmıştır (*Resim 7.1*).

Her iki odada da birbirinin aynısı sade klineler bulunmuştur. Mezar odası içinden tüme yakın mermer taklidi bezemeli bir lydion ve lydion parçaları, Lydia lekythosları ve bir Lydia kandili bulunmuştur (*Resim 7.2*). Küçük buluntular ışığında tümülüs kazı ekibi tarafından, Daskyleion'un Akhaimenid öncesi dönemine, 570-530 yıllarına tarihlenmiştir⁸²⁴.

Yeniköy Bayırı Tümülüsü Manyas ilçe merkezinin 10 km. kuzeydoğusunda, Daskyleion'un 4 km. güneyinde yer alan Yeniköy yakınlarında konumlanmıştır. Tümülüs, 2000 yılının kışında kaçakçılar tarafından tahrip edilmiştir. 2001 yılında, T. Bakır başkanlığında, Daskyleion ekibi tarafından temizlik ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Eldeki bilgilere göre tümülüs tek bir mezar odasına sahiptir.

Mezar odası içinde beyaz mermerden yapılmış kapaklı bir lahde ait parçalar bulunmuştur. Tahribatın ardından kalan toprak içinde, iki büyük alabaster taşından

⁸²³ Susurluk ilçe merkezinin 4 km güneyinde, Susurluk Çayı'nın kenarındaki Sultaniye Tümülüsü ve bugün Balıkesir il merkezinin 2 km. kuzeyinde yer alan Üçpınar Tümülüsleri de bu muhtemel yol üzerindedir. Üçpınar Tümülüsü Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından kazılmış ve 6. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

⁸²⁴ İREN, K.- DOĞAN, Z.- ATAY, Ç., (2014), 62-65.

alabastron ve lydion tümlenebilmiştir (*Resim 7.3*). Bu küçük buluntular ışığında bu tümülüs de Daskyleion'un Lydia Dönemi'ne tarihlenmiştir⁸²⁵.

Eşenköy Tümülüsü Manyas ilçe merkezinin 9,5 km. kuzeydoğusunda, Daskyleion'un 3 km. güneyinde yer alan tümülüs, Eşenköy'ün 1,5 km. kuzeybatısında konumlanmıştır. 2010 yılında, Bandırma Müze Müdürlüğü tarafından kazılmıştır. Doğal bir tepe üzerinde yer alan tümülüsün yüksekliği yaklaşık 4-5 metredir. Mezar odasının girişinin doğu ve batı yönlerindeki, amorf taşlarla oluşturulmuş duvar kalıntıları dromos olarak değerlendirilmiştir. 2009 yılında kaçakçılar tarafından soyulmak istenenmiş ancak Jandarma tarafından soygun engellenmiştir. Girişi kuzeye, Daskyleion ve Manyas Gölü'ne bakan, bir ön odası bir de ana mezar odası olan bir plana sahiptir. Odaların üzeri ikişer parça mermer blok ile düz çatı şeklinde örtülmüştür. Mezar yapısının duvarlarının tamamı Prokonnesos mermerinden kesme bloklarla örülmüştür. Bloklar birbirlerine kırlangıç kuyruğu kenetler ile bağlanmıştır (*Resim 7.4*).

Mezar odasında, baş ve ayak uçlarında, boyalı ve kabartma İon başlıkları ile kabartma ile belirginleştirilen bacaklara sahip bir kline, dört aslan ayaklı devrilmiş bir mermer masa ve alabaster kaidesi olarak yorumlanan, altı adet dairesel çukura sahip dörtgen mermer bir blok bulunmuştur. Mezar odasını dolduran toprağın içinden, seramik olarak iki adet lydion, bir kandil ve gri hamurlu üç kapalı kap parçası bulunmuştur. Seramikleri yanı sıra pişmiş topraktan, tümlenmiş bir figürin ve iki figürin başı bulunmuştur (*Resim 7.5*). Elenen toprağın içindeki birleşen parçalarla da üç ayrı alabaster kap parçası tespit edilmiştir. Mezarın inşasının 5. yüzyıl olduğu, figürinler ve kandil buluntuları ile de Hellenistik Dönem'de tekrar kullanıldığı öne sürülmektedir⁸²⁶.

Kocaresul Tümülüsü İdari olarak bağlı bulunduğu Bandırma ilçe merkezinin 19 km. güneydoğusunda, Daskyleion'un 7 km. kuzeyinde, Manyas Gölü'nün doğu kıyısına sıfır noktada konumlandırılmıştır. 2012 yılında jeofizik araştırmaların ardından mezar odasının yeri tespit edilerek Bandırma Müzesi başkanlığında, K. İren bilimsel danışmanlığında kazılmıştır. Mezar odasının önünde polygonal taşlar ile yapılmış bir dromosu vardır. Ayrıca tümülüsün etrafını çeviren bir krepis duvarı

⁸²⁵ BAKIR, T., (2011), 127.

⁸²⁶ TAN, T., (2011), 18-68.

sırası tespit edilmiştir. Kocaresul Tümülüsü, girişi doğuya bakan, tek küçük odalı bir plana sahiptir. Mezar odasının üzeri yalancı tonoz tekniği ile örtülüdür. Mezar odasının duvarları kesme Prokonnesos mermerinden yapılmıştır ve oda içinde U şeklinde yerleştirilmiş üç adet kline bulunmuştur. Klinelerin ayakları, volütler, lotuslar, palmetler, meanderler ve Lesbos kymationu ile bezeli ve boyalıdır (*Resim 7.6*).

Mezar odası içinden ağırlıkla ithal Attika seramikleri ve bronz ok uçları bulunmuştur. Ayrıca tümülüsün krepis duvarlarının doğusunda muhtemel ölü yemeği seremoniden kalan gri monokrom seramik parçaları tespit edilmiştir. Mezar odasından bulunan seramikler yardımıyla (*Resim 7.7*), ilk gözlemler neticesinde mezar 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiş ancak buna ek olarak tümülüse birkaç defa gömü yapılmış olabileceği ihtimali de uzmanlar tarafından yapılan incelemeler neticesinde değerlendirilmektedir⁸²⁷.

Koru Tümülüsü Manyas ilçe merkezinin 10 km. kuzeydoğusunda, Daskyleion'un 2,5 km. güneyinde yer alan tümülüs, Eşenköy'ün 1,5 km. kuzeybatısında konumlanmıştır. 1950'li yıllarda E. Akurgal tarafından kazılmış ancak mezar odası bulunamamış olan tümülüs, 2010 yılında mezar odasının yeri tespit edilerek Bandırma Müzesi başkanlığında, K. İren bilimsel danışmanlığında kazılmıştır. Doğal bir tepenin yamacında yer alan tümülüsün korunmuş yüksekliği 5-6 metredir. Mezar odasının önünde büyük boyutlu, içeri bakan kısımları kabaca işlenmiş polygonal duvarlarla oluşturulmuş bir dromosu vardır. Antik Çağ'da soyulmuş olduğu düşünülmektedir. Girişi kuzeye, Daskyleion ve Manyas Gölü'ne bakan, bir ön odası bir de ana mezar odası olan bir plana sahiptir. Mezar odası ve ön odanın duvarları tamamen kesme Prokonnesos mermerinden bloklarla inşa edilmiştir. Mezar odası içinde güney ve doğu yönlerinde olmak üzere iki Lydia tipi kline bulunmuştur. Kazılar sırasında klinelerin kenarlarında ve üzerlerinde mor renkli boya kalıntıları ile karşılaşmıştır (*Resim 7.8*).

Mezar odası içinde ahşap mobilyalara ait parçalar, elektron Kyzikos sikkeleri, altın kakma bir yüzük, alabaster alabastronlar, lydionlar, cam bir rhython ve süs eşyalarına ait olabilecek fildişi parçalar bulunmuştur. 2013 yılında dromosun önünde bir demir işliğinden ve cenaze ziyafetinden kalma olduğu düşünülen, gri monokrom ve siyah

⁸²⁷ İREN, K.- YILDIZHAN, H., (2014), 215-216.

firmisli seramik parçaları mortar ya da perrirhanteriona ait mermer parçalar ile çok sayıda maden ve seramik curufu bulunmuştur (*Resim 7.9*). Söz konusu mezar ilk etapta, ele geçen seramik buluntuların ışığında 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir⁸²⁸.

Kösemtuğ Tümülüsü Bağlı bulunduğu Bandırma ilçe merkezinin 25 km. güneydoğusunda, Daskyleion'un 3 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. 1991 yılında jeofizik araştırmaların ardından mezar odasının yeri tespit edilerek T. Bakır başkanlığındaki, Daskyleion kazı ekibi tarafından kazılmıştır. Yaklaşık 25 m. çapındaki tümülüsün korunmuş yüksekliği 4-5 metredir. Mezar odasının önünde, duvarları pseudo-izodomik tarzda yapılmış bir dromosu vardır. Dromosun girişinde ise dromos önü odası diye adlandırılmış bir oda daha vardır. Tümülüs hem Antik Çağ'da hem de yakın dönemde soyulmuştur. Tümülüs, girişi doğuya, Manyas Gölü'ne bakan, tek bir kare mezar odasına sahiptir. Duvarları tıpkı dromosu gibi pseudo-izodomik tarzda örülmüştür. Kare mezar odasının üzeri çapraz bindirme çatı tekniği ile kapatılmıştır (*Resim 7.10*). Mezar odasının kapılarının Prokonnesos mermeri olduğu, duvarlarının ise andezitten yapıldığı, blokların sabitlenmesinde U ve kırlangıç kuyruğu tipinde kenetlerin kullanıldığı belgelenmiştir. Ayrıca mezar odasının girişindeki eşik taşının daha erken tarihli Phrygçe yazıtlı bir stel⁸²⁹ olduğu ve burada devşirme kullanıldığı anlaşılmıştır.

Mezar odasının çatı blokları çöktüğü için oda içindeki taş lahde ait parçalar bulunabilmiştir. Mezar odası bir dışından daldırma firmisli kâse, Phrygçe grafitolu bir Attika kantharos ağız parçası, pişmiş toprak bir kandil, biri altından diğerleri pişmiş topraktan yapılmış ve altın suyuna batırılmış boncuklar bulunmuştur (*Resim 7.11*). Mimarisi ve küçük buluntularıyla mezar 4. yüzyılın ikinci yarısına, kuvvetle muhtemel, 334 sonrasında bölgeye yerleşen Makedon bir soyluya ait olduğu düşünülmektedir⁸³⁰.

Kulakköy Tümülüsü Manyas ilçe merkezinin 3,5 km. kuzeydoğusunda, Kulakköy'ün 1,5 km. doğusunda, Daskyleion'un 10 km. güneyinde Kalebayır yerleşmesinin 10 km. doğusunda yer alan tümülüs, Daskyleion'dan güneybatıya

⁸²⁸ İREN, K.- DOĞAN, T., (2012), 524-527, İREN, K., (2012), 73-75.

⁸²⁹ BAKIR, T.- GUSMANI, R., (1991), "Eine Neue Phrygische Inschrift aus Daskyleion", *EpigrAnat*, 18, 157-164.

⁸³⁰ ATEŞLİER, S., (1992), 1-29, 103-125., BAKIR, T., (2011), 125-126.

giden muhtemel yola ve vadiye hâkim bir tepenin kuzeybatı yamacında yer almaktadır. Tümülüsle ilgili bilimsel bir çalışma bulunmamaktadır.

Daskyleion tümülüslerinin dışındaki steller ve tepe noktalarındaki phalloslar bakımından Lydia tümülüsleri arasında benzerlikler görülür. Öyle ki tümülüslerin tepe noktalarında phallos olması ve hemen eteklerinde bulunan steller işaretlere örneklerdir⁸³¹. Yukarıda anılan tümülüslerin hepsi bilimsel çalışmalarla kazılarak belgelenmiş alanlardır. Bu tümülüslerin dışında, ikinci dönem kazıları sırasında, Koca Höyük Tümülüsü'nde çalışılmış ancak mezar odasına ya da gömüye dair bir kalıntıya rastlanmamıştır. Yine yakınlarda yer alan Arabacığlu Tümülüsü'nde yapılan jeofizik çalışmalarının ardından mezar odasının tamamen tahrip edilmiş olabileceği şüphesiyle kazı çalışması yapılmamıştır. Aynı bölge yakınlığında bugüne kadar çalışılmamış olan, kuzeyden güneye, Yılanlıkaya, Kirazlı - Asmalı, Kargalı Höyük, Yarım Höyük ve Höyük Tepe tümülüsleri de bulunmaktadır (*Harita 7.3*).

7.2.2.2. Bölgenin Batısındaki Tümülüsler (*Harita 7.2*)

Kral Kyzikos Tümülüsü Bandırma ilçe merkezinin yaklaşık 2 km. güneybatısında, Bursa-Çanakkale Karayolu'nun hemen kuzeyinde, Kyzikos kentinin ise 7 km. güneydoğusunda yer almaktadır (*Resim 7.12*). Bölgedeki diğer tümülüslere oranla, korunmuş büyük boyutu nedeniyle, Argonautika'da bahsi geçen⁸³² Kral Kyzikos'dan yola çıkılarak adlandırılmış olan tümülüs henüz kazılmamıştır.

Erikli Tümülüsleri Mezar Tepe Tümülüsü, Bandırma'nın 7 km. doğusunda, Erikli köyünün 3 km. kuzeybatısında, Kyzikos'un ise 15 km. güneydoğusunda yer alır. Hemen doğusunda yer alan Erikli (Karadağ) Tümülüsü ise diğerinin 1 km. doğusunda konumlanmıştır (*Resim 7.13*). Erikli (Karadağ) ve Mezar Tepe Tümülüsü üzerinde bulunduğu Karadağ'ın uzantısı tepelerin konumu nedeniyle hem kuzeyindeki denizden hem de güneyindeki muhtemel karayollarından görülebilir konumdadırlar.

Çinge Tümülüsü Bandırma ilçe merkezinin güneybatısında, Kyzikos'un güneyinde yer alan tümülüslerden Çinge Tümülüsü Çarikköy'ün 2 km. kuzeydoğusunda yer

⁸³¹ POLAT, G., (2005), "Bir Anadolu-Ahkaemenid Dönemi Ölü Kültü Geleneği: Tümülüs Önünde Steller ve Seramoni Alanları", *Olba*, 11, 1-18.

⁸³² HASLUCK, F. W., (1910), 159.

almaktadır (*Resim 7.14*). Çevreye hâkim doğal bir tepe üzerinde yer almakta olan tümülüste bugüne kadar bir bilimsel çalışma yapılmamıştır.

Çepni Tümülüsü Bandırma ilçe merkezinin güneybatısında, Çepni köyünün 1 km. doğusunda yer almaktadır (*Resim 7.15*). Çepni Tümülüsü çevreye ve Manyas Gölü'ne hâkim doğal tepeler üzerinde yer almaktadır. Yakınlarında bir yerleşme henüz tespit edilememiş olan tümülüs üzerinde bugüne kadar bir bilimsel çalışma yapılmamıştır ve arkeoloji literatürünce henüz tanınmamaktadır.

Kalebayır Tümülüsleri Manyas ilçe merkezinin 8 km. batısında, Kalebayır köyünün 1 km. doğusunda, Kalebayır yerleşmesinin ise 1 km. kuzeydoğusunda yer alır. Tümülüs, tez kapsamında yapılan yüzey araştırmalarının 2015 yılı çalışmaları sırasında ziyaret edilmiş, mezarın yakın zamanda iş makineleri ile tahrip edilmiş olduğu görülmüştür. Bu tahribat sırasında Prokonnesos mermerinden yapılmış mezar odasının tavan ve duvar bloklarının yerinden sökülmesi olduğu tespit edilmiştir. Düz çatılı olduğu anlaşılan mezarın çatı bloklarından birinin düştüğü noktanın altında bir kline olabileceği düşünülmektedir. Tahrip edilmiş mezar ile ilgili Bandırma Müzesi'nin çalışmaları sürmektedir.

Tahrip edilmiş Kalebayır Tümülüsü'nün yanı sıra bölge yakınlarında, Kalebayır'ın 2,5 km. doğusunda doğal bir tepe üzerinde yer alan bir tümülüs de yakın zamanda Bandırma Müzesi uzmanları tarafından tespit edilerek tescil ettirilmiştir. Bu tümülüste de bilimsel bir çalışma yapılmamıştır ve literatürde henüz bilinmemektedir.

Duraköy Tümülüsleri Manyas ilçe merkezinin 13 km. batısında, Duraköy'ün yaklaşık 1 km. kuzeyinde, Kalebayır yerleşmesinin 9 km. güneybatısında yer alırlar. Kuzey-güney doğrultulu bir vadide yer almakta olan tümülüs 1974 yılında Bursa Arkeoloji Müzesi uzmanları tarafından keşfedilmiş ve kazılmıştır⁸³³. Yaklaşık 25 m. çapındaki tümülüsün korunmuş yüksekliği 7 metredir. Mezar odasının önünde bir dromosu vardır. Mezar soyguncuları tarafından daha önceki yıllarda birkaç kez açılmış ve zamanla içi toprakla dolmuştur. Girişi kuzeye bakan mezar odası ve ön oda dörtgen planlıdır. Mezar odasını üzeri düz bloklarla kapatılmıştır. Tümülüsün dromosu, ön oda ve mezar odası Prokonnesos mermerinden yapılmış ve kenetlerle

⁸³³ AKAT, A., (1975), "Manyas-Dura Tumulus", *Anatolian Studies*, 25, 34-35.

sabitlenmiştir. Dromos duvarları üzerinde stucco süslemeler mevcuttur. İçinden herhangi bir küçük buluntu ele geçmeyen mezar, yalnızca mimari üslubuna göre Erken Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir.

Yine Duraköy yakınlarındaki bir diğer tümülüs ise köyün yaklaşık 2 km. kuzeydoğusunda, vadiye ve buradan iç bölgelere giden muhtemel yola hâkim bir tepe üzerinde konumlandırılmıştır (*Resim 7.16*). Tümülüs henüz kazılmamıştır ancak köy meydanında sergilenen ve yakın dönemde Bandırma Müzesi'ne nakledilen Arkaik Dönem aslan heykeli⁸³⁴ (*Resim 7.17*) bölgedeki yerleşim tarihi açısından önemli bir buluntudur.

Keçeler Hüyücek Tepe Tümülüsü Gönen ilçe merkezinin 4 km. güneydoğusunda, Keçeler köyünün 500 m. batısında yer alır. M. Özdoğan tarafından tespit edilen tümülüs doğal bir tepe üzerinde yer almaktadır. Daha önce de raporlandığı gibi tarımsal faaliyetlerle düzeltilmiştir⁸³⁵. Tümülüsü ile ilişkilendirilecek büyük boyutlu bir yerleşme bugüne kadar tespit edilememiştir. Bu yüzden tümülüsün muhtemel küçük yerleşmelerin yakınlarında ve doğal vadilerden güneydoğuya, iç bölgelere ilerleyen muhtemel yol kenarında olduğu düşünülmektedir. Vadinin devamında bölge dışında kalan, Ilıcaoba Kalesi, prehistorik Ortaoba-Gotili Mağaraları ve Karasukabaklar Tümülüsü bu vadinin arkeolojik potansiyelini göstermektedir.

Dağkadı Tümülüsü Bağlı bulunduğu Karacabey ilçe merkezinin 15 km. batısında, Dağkadı köyünün 1,5 km. kuzeydoğusunda ovaya hâkim bir tepe üzerinde yer alır. Tümülüs üzerinde herhangi bir bilimsel çalışma yapılmamıştır. Hemen kuzeyinde yer alan Dağkadı Kışlalar mevki arkeolojik yerleşim alanında yapılan araştırmalar neticesinde yüzeyde sadece Orta Çağ malzemesi ile karşılaşmıştır. Bu sebeple tümülüsün bu yerleşme ile ilgisi olmadığı düşünülmektedir.

7.2.2.3. Bölgenin Doğusundaki Tümülüsler

Mudanya Tümülüsü Mudanya ilçe merkezinde, Hasanbey mahallesi, Dikbayır sokakta, Myrleia antik kentinin 2 km. kuzeybatısında konumlanmıştır. Kayıtlara göre

⁸³⁴ Bölgede benzerleri pek yaygın olmayan söz konusu aslan heykeli, Batı Anadolu aslanları ile benzer üslupta yapılmış olup, malzeme olarak Prokonessos mermeri kullanılmıştır. Duruş bakımından eser M.Ö. VI. yüzyıl örnekleriyle benzeşirken, simetrik yeşilleri ile yüzyılın sonlarına tarihlendirilmesi önerilebilir. Benzer simetrik yeşilli örnekler için bk. MERAL, K., (2003), *İonia Bölgesi Aslanları* (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), Erzurum, K16, K48.

⁸³⁵ ÖZDOĞAN, M., (1989), 582.

ilk kez 1926 yılında farkedilen mezar odası, 1942 yılına A. M. Mansel tarafından kazılmış ve değerlendirilmiştir. Doğal bir tepenin üzerinde yer alan, Antik Çağ'da bir tümülüs olan anıt bugün tamamen modern yerleşmenin ortasında kalmış, bir evin bahçesinde korunmaktadır. Mezar odasının önünde, polygonal duvarları ve çatı örtüsü korunmuş bir dromosu vardır. Girişi güneydoğuya, Myrleia antik kentine doğru yönlendirilmiş, kare planlı bir mezar odasına sahiptir. Mezar odasının üzeri çapraz bindirme çatı tekniği ile kapatılmıştır. Mezar yapısının dromos duvarları polygonal tarzda andezitten, mezar odasının duvarları ise pseudo izodomik tarzda kalkerden inşa edilmiştir (*Resim 7.18*).

Mezar odası içinde bir lahit ya da kline olması gerektiği düşünülmüş ancak bu gibi bir buluntuya kazılar sırasında rastlanmamıştır. Mezar odası içinden 1926 yılında bulunduğu iddia edilerek Bursa Arkeoloji Müzesi'ne gönderilen eserler arasında, bir bronz hydria, iki siyah firnisli pişmiş toprak kandil, pişmiş toprak bir amphoriskos ve pişmiş toprak bir figürin vardır (*Resim 7.19*). İçinde bulunan bronz hydria parçası 5. yüzyıla ancak mezar yapısı, mimarisinden dolayı 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir⁸³⁶.

Gemlik Tümülüsü Gemlik ilçe merkezi ve Kios antik kentinin yaklaşık 4 km. güneybatısında, bugün sanayi bölgesi olan alanda bulunmuştur. 1964 yılında British Petroleum Tesisleri inşa edilirken bulunmuş, Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından bloklar sökülerek yapı başka bir yerde kurulmak üzere kaldırılmıştır (*Resim 7.20*). İlk 1966 yılında İstanbul Arkeoloji Müzeleri, ardından 1974 yılında A. M. Mansel tarafından incelenerek yayınlanmıştır. Mezar odası önünde çok tahribata uğramış bir dromos ya da bir ön oda vardır. Kazılar sırasında mezar odası içinden herhangi bir buluntu ele geçemediğinden dolayı soyulmuş olduğu düşünülmektedir. Kuvvetle muhtemel, kare planlı tek bir mezar odasına sahiptir. Yayındaki plana göre odanın girişi doğuya bakmaktadır. Mezar odasının üzeri çapraz bindirme çatı tekniği ile kapatılmıştır (*Resim 7.21*). Muhtemel dromos yumuşak kalkerden, mezar odası ise Prokonnesos mermerinden pseudo izodomik tarzda örülmüştür. Mezar odası içinde her ne kadar bulunmamış olsa da bir kline olduğu tahmin edilmektedir. Mimarisi ile benzeşen örneklerle göre mezar 4. yüzyılın sonlarına tarihlenmiştir⁸³⁷.

⁸³⁶ MANSEL, A. M., (1946), 1-12.

⁸³⁷ MANSEL, A. M., (1974), 181-189.

Gemlik Yazırova Tümülüsü Gemlik ilçe merkezi ve Kios antik kentinin yaklaşık 2 km. güneyinde, bugün İstanbul-İzmir Otoyolu'nun geçtiği noktada, Gemlik Körfezi'ne hâkim bir konumda yer almaktadır. 2014 yılında otoyol inşa çalışmaları sırasında Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından kazılmıştır.

Tümülüs kazısı sırasında, dolgu toprak içinden ağ desenli bir bodur lekythos, mezar içinden ise iki unguentarium bulunmuştur. Bursa Arkeoloji Müzesi envanterindeki eserlerden bodur lekythos Klasik, unguentariumlar, Hellenistik Dönem'e tarihlenmiştir⁸³⁸.

Görükle Tümülüsü Nilüfer ilçe merkezinin 12 km., Yolçatı köyünün yaklaşık 2 km. kuzeydoğusunda, Uludağ Üniversitesi'nin arazisi içinde ovaya hâkim doğal bir tepe üzerinde yer almaktadır. Yeni Meyve-Sebze Hali inşaatı esnasında, hafriyat çalışmaları sırasında bulunmuş, 2006 yılında Bursa Arkeoloji Müzesi başkanlığında, M. Şahin bilimsel danışmanlığında kazılmıştır. Doğal bir tepe üzerinde yer alan mezar odasının, M. Şahin tarafından bir tümülüs olmadığı savunulmuştur. Ancak yüksek ve rüzgârlı bir noktada bulunduğu için üzerindeki dolgu toprağın erozyona uğramış olması muhtemeldir. Mezar odası önünde kısa bir dromosu vardır. Mezar yakın dönemde kaçakçılar tarafından tahrip edilmiştir. Girişi doğuya bakan, kare planlı bir mezar odası vardır. Mezar odasının üzeri çapraz bindirme çatı tekniği ile kapatılmıştır. Mezar odası ve kısa dromosun duvarı yerel kalkerden, mezar odası izodomik, dromos duvarları orthogonal şekilde örülerek inşa edilmiştir (*Resim 7.22*).

Mezar içinden bronz bir II. Prusias sikkesi, pişmiş topraktan bir tüm lagynos, bir kâse, bir kylix, bir amphora, bir oinokhoe bir de kandil bulunmuştur (*Resim 7.23*). Mezardan bulunan küçük eserlere göre mezar 2. yüzyılın ortalarına tarihlenmiştir⁸³⁹.

Bursa Tümülüsü Bursa il merkezindeki Kozahan'ın kuzeybatısında, Prusa antik kentinin yaklaşık 1 km. doğusunda yer almaktadır. Tümülüs 1969 yılında bulunduğu parseldeki temel kazıları sırasında tesadüfen bulunmuştur. Kazı çalışmaları Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından yapılmıştır. Tamamen modern yerleşmenin altından kalmış olduğundan tümülüsün boyutları hakkında bilgi yoktur. Mezar odasının önünde bir dromosu vardır. Mezar daha önce tahrip edilmemiş, ilk kez müze

⁸³⁸ Tümülüs kazıları ve buluntuları henüz yayınlanmamıştır, bilgiler Bursa Arkeoloji Müzesi envanteri ve müzenin ilgili raporlarından edinilmiştir. Lekythos 2014/1, unguentariumlar 2014/2-3 envanter numaraları ile kayıtlıdır.

⁸³⁹ ŞAHİN, M., (2009), 25-38.

tarafından kazılmıştır. Girişi batıya, Prusa ad Olympum kentine bakan tek bir odaya sahiptir. Mezarın üzeri tonozla kapatılmıştır. Mezara ait dromos amorf taşlardan, mezar odası ise kesme taşlardan izodomik şekilde inşa edilmiştir (*Resim 7.24*).

Mezar içinden bulunan seramikler arasında beş adet urne, beş adet laginos, üç adet minyatür kap, 16 adet unguentarium, iki adet kalıp yapımı kabartmalı kâse, iki pişmiş toprak kandil vardır. Ayrıca iç altın diadem parçası bulunmuştur (*Resim 7.25*). Yapılan son çalışmalarla detaylıca incelenen mezar, 2. yüzyıl sonu 1. yüzyıl başlarına tarihlendirilmiştir⁸⁴⁰.

7.2.2.4. Diğer Tümülüsler

M. Özdoğan tarafından yürütülen yüzey araştırmalarında tespit edilmiş ancak tez kapsamındaki araştırmalarda bugün konumu, tez kapsamında tam olarak tespit edilemeyen bazı tümülüsler vardır⁸⁴¹. Bunlardan ilk grubu Daskyleion çevresi oluşturur. Daskyleion'ün güneydoğusunda yer alan Eşenköy yakınlarında tespit edilen bu tümülüslerden biri, Eşenköy'ün 500 m. kuzeybatısında yer alan Höyük Tepe'dir. Höyük Tepe haricinde, Eşenköy çevresindeki dört tümülüsten daha bahsedilmektedir. Buna göre önceki bölümde ayrıntılı bir şekilde anılan tümülüsler haricinde bir tümülüs daha bulunuyor olmalıdır.

Daskyleion çevresi tümülüslerinin yanı sıra yine M. Özdoğan tarafından bahsedilen, Gönen ilçesi Bostancı köyü Höyüçük Tepe yerleşmesinin yakınlarında, tahrip olmuş bir tümülüsten bahsedilmektedir⁸⁴². Bu tümülüs de arazi araştırmaları sırasında tespit edilememiştir. Höyüçük Tepe'nin hemen batısında Gönen Çayı'nın batı yakasında Ulukır köyü yakınlarında Kocakışla Tümülüsü yer almaktadır. Bu tümülüste de bir çalışma yapılmamıştır.

Bu tümülüsün bir benzer örneği Bandırma ilçesi Şirinçavuş köyü yakınlarındaki Kale Tepe yerleşmesi yakınlarında yine M. Özdoğan tarafından tespit edilmiştir. Yine

⁸⁴⁰ ÖZKAN, E.- ÜNAL, F., (2009), 6, MERT, İ. H., (2018). "Prusa ad Olympum'dan (Bursa) Bir Oda Mezar", *International Journal of Social Inquiry*, 11.1, 203-254.

⁸⁴¹ ÖZDOĞAN, M., (1989), 581. M. Özdoğan tarafından anıtların tahrip edildiği not edilmiş olup bugün bu kalıntılara arazi çalışmaları sırasında rastlanmamıştır.

⁸⁴² ÖZDOĞAN, M., (1991), 349.

tahrip edilmiş bir tümülüs olarak raporlanan⁸⁴³ mezarın kalıntılarına tez kapsamında yürütülen yüzey araştırmalarında rastlanamamıştır.

Arazi çalışmalarında tespit edilemeyen tümülüslerden biri de Geyikli Tümülüsü'dür. D. Yalçıklı tarafından tespit edilen tümülüs⁸⁴⁴, bölgenin hemen batısında, Gönen ilçesi Geyikli köyü yakınlarında yer almaktadır. Bu tümülüse de yeterli konum bilgisi mevcut olmadığından tez kapsamında yürütülen arazi çalışmaları sırasında ulaşılamamıştır.

7.2.3. Kaya Mezarlar

Önceki bölümlerde detaylıca anlatıldığı üzere, bölgeye komşu bölgelerden olan Lydia ve Phrygia'dan bilinen türlere yakın olarak, anayaya oyularak bir mezar odası ve bazen dromos inşa edilmesi esasına dayanan kaya mezarlar, Daskyleion kazılarının 2014 yılı sezonunda tespit edilmiştir. Akropolis'in doğusunda yer alan tepelik bir alanda açılan bir çukurun tespitinin ardından Bandırma Arkeoloji Müzesi ile ortak bir kazı çalışması yapılmıştır. Ayrıca jeofizik çalışmalar ile de bir diğer mezar belgelenmiştir.

Her iki mezar da çevre bölgelerdeki benzer örneklerde olduğu gibi anakayaya oyulmuş bir odadan oluşmakta, bu odaların önünde bir dromos bulunmaktadır (*Resim 7.26*). Mezarların girişlerinin Daskyleion'a yönlendirilmiş olduğu tespit edilmiştir. Mezar odaları içinde bir örnekte anakayaya oyulmuş tek kline, diğerinde ise iki kline bulunmaktadır (*Resim 7.27*). Ayrıca ikinci mezarda yine anakayaya oyulmuş bir çift sunu masası ve iskemle tespit edilmiştir.

Mezar odalarından ilki tamamen soyulmuş olduğundan tarihleyici bir buluntu ele geçmemiştir. Ancak ilk kez kazılan ikinci mezardan iskeletin üzerinde bulunan altın suyuna batırılmış kil boncuklar ve bronz yapraklardan oluşan diadem, küçük bir kılıç ve bir unguentarium bulunmuştur. Bu küçük buluntuların ışığında mezar 3. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmiştir⁸⁴⁵. Mezar her ne kadar tez kapsamında incelenen dönem dışında kalsa da çok yeni bir keşif olduğu ve sadece iki örnekten bilindiği için, bu mezar türünün kullanıldığı dönemler hakkında bir kaniya varmak mümkün değildir.

⁸⁴³ ÖZDOĞAN, M., (1991), 349.

⁸⁴⁴ YALÇIKLI, D., (2013), 23.

⁸⁴⁵ İREN, K.- KARADAĞ, M.- KASAR, Ö., (2016), 6-7.

7.2.4. Diğer Mezarlar

Bilimsel kazıların ve özellikle nekropolis çalışmalarının çok yaygın olmadığı bölgede diğer türdeki gömülere dair veriler genellikle müze kazıları ve tespitlerine dayanmaktadır. Bu kazılardan ilki Bursa Arkeoloji Müzesi tarafından yapılan çalışmalardır.

Edincik Mezarları 1976 yılında, Bursa Arkeoloji Müzesi uzmanlarından B. Yalman ve beraberindeki akademisyenler S. Şahin ve E. Schwertheim ile birlikte dönemin gazetelerine konu olan, Bandırma, Edincik yakınlarındaki kaçak kazılarla bulunmuş mezarları araştırmışlardır. Çevre alanda yapılan yüzey araştırmalarında herhangi bir buluntu ile karşılaşılmamıştır. Mezarlar, yan yana yerleştirilmiş, kuzey-güney doğrultulu, blok taşlarla teknesi oluşturulmuş, üzeri ise bezemesiz, kırma çatı şeklinde yapılmış kalker kapaklar ile örtülü olmalıdır (*Resim 7.28*). Bu üç mezarın da içi açılmış ve toprakların karıştırılmış olduğu tespit edilmiştir. Mezarların toprakları içinden bir kırmızı figürlü pelike ağız parçası, siyah firnisli bir açık kap kaidesi ve gövde parçası bulunmuştur (*Resim 7.29*). Sınırlı buluntular ışığında mezarlar 4. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmiştir⁸⁴⁶.

Çalışkanlar Mezarları 2006 yılında Bandırma Müzesi tarafından bir kaçak kazının ardından yapılmış kurtarma kazısı ile ortaya çıkarılmıştır. Alan, Bandırma ilçe merkezinin 3,5 km. batısında, Çalışkanlar köyünün hemen güneyinde yer alan kayalık bir tepedir.

Kaçakçıların ardından yapılan çalışmalarla alanda üç mezar tespit edilmiştir. Sırayla numaralandırılmış mezarlardan ikisi lahit, biri ise sandukası yerel taşlardan yapılmış ancak üzerinde lahitlerinkine benzer kırma çatı şeklinde kapağı olan bir mezardır (*Resim 7.30*). Mezarların tamamı doğu-batı doğrultulu yerleştirilmişlerdir. Kaçakçılar tarafından açığa çıkarılan üç mezar da soyulmuştur ancak son mezardaki toprağın tamamı alınmadığı için bazı buluntular ele geçmiştir. Lahdin içinden yanmış iskelet parçaları, seramik parçaları, bir gümüş Kyzikos tetradrahmisi, altın boncuklar, takıya ait altın yaldızlı bronz ve ahşap parçalar ve muhtemelen içinde ölü küllerinin

⁸⁴⁶ YALMAN, B., (1990), 397-413.

yer aldığı, hydria formlu urne ve içinden Eros sarkaçlı tek bir altın küpe bulunmuştur⁸⁴⁷ (*Resim 7.31*).

Alanın kaçakçılar tarafından defalarca tahrip edilmiş olması mezarların kontekstlerini birbirine karıştırmıştır. Lahdin içinden bulunmuş urne de buna bir örnek olmalıdır. Her ne kadar hangi mezara ait olduğu yapılan tahribattan dolayı tam net olmasa da bulunan Kyzikos sikkesi 4. yüzyıla aittir⁸⁴⁸. Gömüler ve buldukları alan, yakınlardan bulunan ve bir yazıt ile lokalize edilmiş olan Thrakia Kome yerleşmesine ait olmalıdır.

7.2.5. Tekil Buluntular

Bölgeden bulunduğu bilinen, bazıları müze envanterlerinde yer alan ve bazıları da yayınlardan derlenmiş, mezar konteksti kayıp olan eserler bölgenin tekil buluntularını oluşturur. Tekil buluntular olarak anılan eser grubu, müze envanter kayıtlarına göre buluntu yeri kesin belli olan eserlerdir. Bu eserlerin niteliğinde olup da buluntu yerleri ile kesin olmayanlar çalışma kapsamına alınmamıştır. Nitelikleri bakımından bu tekil buluntular şüphesiz ki mezarlara işaret etmektedirler ancak buluntuların mezar kontekstleri ile ilgili ne yazık ki bir bilgi yoktur.

7.2.5.1. Mezar Stelleri

Mezar stellerine ilk örnek Daskyleion'un 11 km. kuzeydoğusunda, Sultaniye köyünün 1,5 km. güneybatısında yer alan Helva Tepe'de bulunmuş olan eserdir⁸⁴⁹ (*Resim 7.32*). Bu Greko-Pers üsluptaki mezar steli, bulunduktan sonra Bursa Arkeoloji Müzesi'ne taşınmış ve bugün 8500 envanter numarasıyla müze teşhirinde yer almaktadır. Bulunan stel üzerine buluntu noktasında bir tümülüs olabileceği E. Schwertheim tarafından bahsedilmiştir⁸⁵⁰. Yapılan yüzey araştırmaları sırasında, ovaya hâkim doğal tepenin en yüksek noktasında, açık renkli ana toprağın aksine görülen bol çakıl taşlı, koyu kahverengi alüvyal toprak türü itibariyle burada bir

⁸⁴⁷ KAYA, E.- TAN, T., Bandırma Müzesi 09.05.2006 tarihli ve 2006/21 numaralı *Çalışkanlar Köyü Nekropol Alanı Kazısı* raporu.

⁸⁴⁸ Öz yüzde profilden başörtülü ve buğday taçlı Kore Soteria başı sola, ΣΟΤΕΡΙΑ, arka yüzde profilden aslan başı sola, altında ton balığı, KYZI ve monogram. SNG Copenhagen 54.

⁸⁴⁹ NOLLÉ, M., (1992), Kat. S 3.

⁸⁵⁰ POLAT, G., (2005), 3.

tümülüsün varlığı daha önce de ortaya konduğu üzere⁸⁵¹ kuvvetle muhtemel görülmüştür.

Daskyleion Nekropolisi alanında kalan Aksakal yakınlarında, 1964 yılında bir Orta Çağ mezarında devşirme olarak kullanılmış, Greko-Pers üslupta üç mezar steli bulunmuştur⁸⁵² (*Resim 7.33*). Bu steller de önceki bölümlerde anlatılan Daskyleion civarındaki mezarlardan alınmış olmalıdır.

Yine Daskyleion çevresinden gelen Greko-Pers üslupta bir mezar steli parçası bugün Bursa Arkeoloji Müzesi'ndedir⁸⁵³. E. Schwertheim tarafından yapılan yüzey araştırmaları sırasında Manyas ilçesine bağlı Dereköy'ün hemen güneybatısında yer alan Kale mevkiinden bulunmuştur (*Resim 7.34*). Önceki bölümlerde de anıldığı gibi Kale mevkiinde yapılan yüzey araştırmalarında, yüzeyde herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Buna rağmen söz konusu stelin civardaki bir mezara ait olması muhtemeldir.

Manyas, Dereköy'ün hemen yanında yer alan Çavuşköy'den 1904 yılında Greko-Pers üslupta bir mezar steli bulunmuştur (*Resim 7.35*). İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde 1502 numaralı envanterle muhafaza edilen stel parçası⁸⁵⁴ bir önceki örnek gibi yakınlardaki bir mezara ait olması muhtemeldir.

Yine Greko-Pers üslupta eserlerden olan bir friz bloğu⁸⁵⁵, 1894 yılında J. A. R. Munro tarafından Yeniyenice köyünde görülerek fotoğraflanmıştır (*Resim 7.36*). Bugün kayıp olan eser bir mezar anıtına ait olabilir. Yapılan yüzey araştırmaları sırasında köy yakınlarında ilgili döneme dair herhangi bir yerleşim izine rastlanmamıştır.

Bölgenin batısında yer alan, Gönen ilçesine bağlı Dereköy'de, R. Körpe tarafından 2005-2006 yıllarında yürütülen araştırmalarda köy civarında bir phallos tespit edilmiştir. Yine köy içinde yerleşmenin 1 km. kuzeydoğusundaki tepenin yamaçlarından geldiği öğrenilen, Greko-Pers üslupta bir mezar steline ait anthemion

⁸⁵¹ POLAT, G., (1998), dipnot 44.

⁸⁵² KARAGÖZ, Ş., (2014), Kat. 1-3, NOLLÉ, M., (1992), Kat. S 1-2, 6.

⁸⁵³ NOLLÉ, M., (1992), Kat. S 4.

⁸⁵⁴ NOLLÉ, M., (1992), Kat. S 7.

⁸⁵⁵ NOLLÉ, M., (1992), Kat. F V.

parçası bulunmuştur⁸⁵⁶. Bu eserlerin de bölgedeki bir tümülüse işaret ettiği ileri sürülmektedir⁸⁵⁷.

Bölgeden tekil buluntu steller arasında bir diğer eser, Daskyleion'un 6 km. güneybatısında yer alan Eskiçatal köyünde 1967 yılında bulunmuş, bölümlendirilmiş frizli bir steldir (*Resim 7.37*). Bursa Arkeoloji Müzesi'nde 3172 envanter numarası ile korunan eser, E. Pfuhl ve H. Möbius tarafından 4. yüzyılın sonlarına, 300 civarına tarihlenmiştir⁸⁵⁸. Bu stel de civardaki bir mezara ait olmalıdır.

Tekil stellerden sonuncusu, Ekim 2017'de bir kaçak kazı sırasında ortaya çıkarılan steldir (*Resim 7.38*). Önceki bölümlerde incelenerek değerlendirilen Yolağzı köyü ve yakınlarındaki antik yerleşmenin hemen doğusunda yer alan, Karacabey Tarım İşletmesi Müdürlüğü arazisi içinde bulunmuş olup⁸⁵⁹, dava süreci devam ettiğinden dolayı henüz bir bilimsel yayını yapılmamıştır.

7.2.5.2. Küçük Buluntular

Mezarlar ile ilgili ipucu veren tekil buluntulardan diğer grubu küçük buluntular oluşturur. Bu buluntular mezar kontekstlerinde yer alan, günlük kullanım kaplarından sanat ve işçilik seviyesi üstün olan eserlerdir.

Bu türdeki eserlerin ilki İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde 5310 numaralı envanter ile korunan tüm bir bronz hydriadır (*Resim 7.39*). Bursa'da Apollonia ad Rhydacum civarından geldiği bilinen eser, 1934 yılında kaçakçıların elinde yakalanarak müze envanterine kazandırılmıştır⁸⁶⁰.

Hydrianın ağız kenarında bir sıra Ion kymationu, üç kulbunun da kenarlarında bezemeler ve omuzdan boyna giden kulbun alt birleşiminde cepheden Eros ve Psykhe, kaidesinde ise Lesbos kymationu sırası bulunmaktadır. Yakın çevredeki

⁸⁵⁶ KÖRPE, R., (2010), 398. İlgili stelin yayında fotoğrafı yoktur.

⁸⁵⁷ KÖRPE, R., (2010), 694.

⁸⁵⁸ PFUHL, E.- MÖBIUS, H., (1979), *Die Ostgriechischen Grabreliefs II*, Mainz, 308, Taf. 188, Kat. 1271. İlgili kitapta eserin buluntu yeri bilinmediği yazılıdır ancak Bursa Arkeoloji Müzesi'ndeki envanter kayıtlarında eserin Eskiçatal köyünden geldiği bilgisi mevcuttur.

⁸⁵⁹ Anadolu Ajansı'na ait 12.10.2017 tarihli "Bursa'daki kaçak kazıda 2 bin yıllık mezar steli bulundu" başlıklı haberi (<http://aa.com.tr/tr/kultur-sanat/bursadaki-kacak-kazida-2-bin-yillik-mezar-steli-bulundu/934307>) İlk gözlemlere göre stel 5 yüzyıl özellikleri göstermektedir.

⁸⁶⁰ OGAN, A., (1936), "Eros ve Psykhe Figürlerini Havi Tunç Vazo", *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, 3, 83-89.

mezarlar ve buluntuları incelenerek değerlendirildiğinde böylesine yüksek sanat seviyesi ve işçiliğe sahip eserin bir mezar buluntusu olması muhtemeldir.

Eser, A. Ogan tarafından 4. yüzyılın ilk yarısına⁸⁶¹, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin büyük boyutlu bronz eserlerinin kataloğunu yapan P. Devambeş tarafından paralel örneklerle göre gelişkin siteden dolayı 4. yüzyıl sonu, 3. yüzyıl başına tarihlenmiştir⁸⁶². Her iki tarih de değerlendirmeye alınsa, şu anda eldeki bilgilerle o yıllarda Apollonia ad Rhyndacum kentinin henüz kurulmamış olmasından dolayı, eserin bugün kentin yer aldığı çevredeki bir tekil mezardan, belki de bir tümülüstün bulunmuş olması muhtemel görünmektedir⁸⁶³. Buna ek olarak Bursa Arkeoloji Müzesi envanterinde 10170 numara ile korunan, mermer phallos da yine Apollonia civarında bulunmuştur. Bu da kent yakınlarındaki tümülüslerin varlığını ortaya koymaktadır.

Tekil buluntu eserlerden bir diğeri 1978 yılında, Mudanya, Dereköy'ün 2,5 km. batısında bulunmuş bir eserdir (*Resim 7.40*). Bilimsel bir yayını yapılmamış eser, dairesel formlu, üzerinde profilden, siyah figür bir griphon betimlenmiş olan bir kaidedir (standlet). Kaide 10 cm. çapında, 1,5 cm. yüksekliğindedir. Müze envanterinde kırıkları olduğu belirtilen eserin figür içeren üst kısmı tam olarak korunmuş ancak kaidenin yere basan kısmı ne yazık ki korunamamıştır.

Form açısından benzer türdeki siyah figürlü kaidelerin örnekleri vardır. Dereköy kaidesi ile benzerlik gösteren en bilinen örnek 1934 yılında New York Metropolitan Müzesi'ne gelen ve burada 31.11.4 envanter numaralı ile kayıtlı olan eserdir. Söz konusu kaide Attika'da bir mezardan, yanındaki lekythos ile beraber bulunmuş, üzerinde cepheden çizilmiş Gorgon betimi barındırmaktadır. Neredeyse tam korunmuş olan eserin üzerindeki yazıdan, ressam Kleitias ve çömlekçi Ergotimos'un eseri olduğu anlaşılmıştır⁸⁶⁴. 560 civarına tarihlenen eser form açısından incelendiğinde Gorgo figürünün olduğu alanın çevresi silindirik bir çıkıntı bant ile

⁸⁶¹ OGAN, A., (1936), 89.

⁸⁶² DEVAMBEŞ, P., (1937), *Grands Bronzes du Musée de Stamboul*, Paris, 62.

⁸⁶³ Son yıllarda kentin nekropolis alanında yapılan kurtarma kazılarında çalışılan iki mezarda 4-3. yüzyıllara tarihlenen içe dönük ağızlı kâse parçaları ve bir unguentarium bulunmuştur. ŞAHİN, M.-ÖZBEY, A. S., (2017), *Apollonia a. R. Araştırmaları I: Nekropol Kazıları 2016-2017*, Bursa, 67, 179. Ayrıca kentin Kız Ada üzerinde yer alan Apollon Tapınağı'nda yapılan temizlik çalışmaları sırasında da 4-3. yüzyıllara tarihlenen içe dönük ağızlı kase parçaları bulunmuştur. ŞAHİN, M., (2017a), 96.

⁸⁶⁴ RICHTER, G. M. A., (1931), "A Stand by Kleitias and an Athenian Jug", *BMetrMus*, 26, 289-290.

çevrilidir. Bu yönden ve boyutları bakımından da eser ile benzeşmektedir. Kaidenin tüme yakın olması Dereköy kaidesinin formu hakkında da ipucu vermektedir.

Form açısından benzeşen diğer eserler, E. Rohde tarafından 1955 yılında yayımlanan özel koleksiyonlara ait eserlerin incelendiği yayında, bir skyphos üzerindeki figürün paraleli olarak gösterilen iki kaidedir. Biri Gotha Müzesi'nde 509, diğeri Berlin'de 2101 envanter numaralarıyla kayıtlı eserlerdir. Her iki eser hem form hem de bezeme açısından birbirleriyle neredeyse aynıdırlar. 6. yüzyılın sonlarına tarihlenen eserler⁸⁶⁵, Dereköy kaidesine oranla daha geniş ve etli yapılmış silindirik çerçeve profilleri bakımından farklılık gösterirler.

Form açısından yukarıda incelenen üç tüm örnek sonrasında, tarihleme açısından eserin üzerindeki sphinx figürünün değerlendirilmesi yapılmalıdır. Buna göre figür silindirik olarak çıkıntı yapan bir profil tarafından çerçevelenmiş tam daire alanın içinde yer almaktadır. Figür oturur biçimde profilden sağa, başı ise sola bakar şekilde betimlenmiştir. Figürün bulunduğu alanı sınırlayan birbirine paralel, belli belirsiz, üç konsantrik daire vardır. Sol ön ayağını öne doğru yaklaşık 60 derecelik açı ile kaldırmış olan figürün bu ayağı ilk dairenin üzerindedir. Diğer ayakları da bu daireye hizalanmıştır. Uzun saçlı ve sivri burunlu betimlenmiş figürün başı da ilk daire üzerine hizalanmıştır. Figürün başı üzerinde sadece saçları kazıma çizgiler ile işlenmiştir. Sırtından çıkan kanadı kapalı şekilde gösterilmiş, uç kısmında başa doğru hafifçe kıvrılmıştır. Detayları kazıma çizgi ile işlenen kanat ikinci daireye hizalanmıştır. Kanat detaylandırma çizgileri ve üstteki kontur için yapılmış kazıma çizgiler gövde üzerinde de devam etmektedir. Kazıma çizgiler figürün kalçası üzerinde beş rastgele çizgi şeklinde iken ön bacağı üzerinde, onu gövdeden ayıran iki çizgi, bacak üzerinde birbirine paralel iki dikey çizgi ve yer alır. Ayrıca ön bacak ile ön ayağın ayrımı da S şeklinde bir çizgi ile gösterilmiştir. Figürün baş boyun ve omuz kısımlarında çok ufak noktalarda ek boya izleri korunmuştur. Kalçası hizasından arkaya uzanan kuyruğunun hattı belli olmakta, uç kısmı ise bir nokta şeklinde korunmuştur.

Figüratif açıdan incelendiğinde eserin boyutunun küçük olması bir dezavantajdır. Bu sebeple figür çok detaylandırılmamıştır. Ancak rezerve bölümdeki hizalama(?)

⁸⁶⁵ ROHDE, E., (1955), "Vorlage und Bestimmung einiger unveröffentlicher Vasen", AA, 70, 115-116.

çizgileri ile figürün proporsiyonu korunmaya çalışılmıştır. Figür duruş, tip ve detayları açısından 6. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenmelidir.

Tez kapsamında yapılan araştırmaların 2015 sezonunda Dereköy kaidesi olarak değerlendirilen eseri bulan H. Erdem ile görüşülerek eseri bulunduğu nokta üzerinde araştırmalar yapılmış, ancak yüzeyde birkaç tuğla ve yalın seramik dışında arkeolojik malzemeye rastlanmamıştır. Bugün zeytinlik olan ancak Antik Çağ'da orman olduğu düşünülen, güneyindeki ovaya ve batısındaki akarsu vadisine hâkim konumdaki buluntu noktası kuvvetle muhtemel bir mezardır.

Mezarlara işaret eden tekil buluntu eserlerden sonuncusu da Karacabey ilçe merkezinin 15 km. kuzeydoğusunda, Subaşı köyünün 2,5 km. güneyinde yer alan Harita Tepe'den bulunmuş olan pişmiş toprak bir figürindir (*Resim 7.41*).

Eser, alçak kaide üzerinde, ayakta, giyimli ve cepheden betimlenmiş bir kadın figürinidir. Sağ bacağı hafifçe dizinden kırmış, sol bacağı ise vücut ağırlığını taşımaktadır. Figürün sağ kolu vücuduna paralel bir şekilde aşağı inmekte, sağ eli bacağının üzerinde konumlandırılmıştır. Sol kolu ise dirsekten kırılarak öne doğru uzatılmış, sol eli avuç içi yukarı bakar şekilde betimlenmiştir. Figür khiton ve himation giymiştir, himationu figürün sol omzundan başlayarak, başının yarısını, sırtını ve belden aşağısını örtmektedir. Akıcı kıvrımlarla betimlenmiş khiton ise, göğsü biraz açıkta bırakarak, göğüs üzerinde V yapmıştır. Beldeki kemerin üzerinden hafifçe aşağıya sarkan khitonun, figürün sağ omzu üzerinde birleşme noktaları görülür. Detaylar görülemediği için ya figürün ayakları çıplaktır ya da ayaklarının üzerini açıkta bırakan bir sandalet giymiştir. Himationun kapatmadığı başın ön yarısında görülen saçları alın üzerinden alınarak kabarık bir şekilde arkaya doğru toplanmıştır. Arkadan alınan, figürün sağında iki solunda tek bukle şeklinde göğüs üzerinde gösterilmiştir. Figürün yüz hatları belirgin, ideal ve donuktur.

Figürin, müzeye tek eser olarak getirildiği ve bir arkeolojik kontekste bağlı olmadığı için ancak analogik olarak değerlendirilebilir. Buna göre figürinin öncelikle duruşu, cepheden betimlenmiş başı ve donuk ifadesi onu diğer pişmiş toprak giyimli kadın figürinlerinden ayırır. Bir atribü taşımayan figürün tam bir benzeri bulunamamış olsa

da, duruşu ve kıyafeti bakımından bazı Aphrodite, Demeter Persephone figürleri⁸⁶⁶ ve pişmiş toprak kadın figürinleri⁸⁶⁷ ile benzerlik göstermektedir. Kontekst dışı bulunmuş olan figürin 4. yüzyılın ilk yarısına tarihleniyor olmalıdır.

Daha önce bilimsel bir yayını yapılmamış pişmiş toprak bir figürinin tam olarak ele geçmiş olması muhtemelen bir mezar buluntusu olduğunu akla getirmektedir. Bu kapsamda alan, önceki bölümlerde anlatıldığı gibi⁸⁶⁸, araştırmaların programına dâhil edilmiştir. Harita Tepe'nin hemen batısında yer alan Kayrak Tepe, her ne kadar erozyon ve modern tahribatlarla zarar görmüş olsa da burada arkeolojik bir yerleşmeye dair kalıntılara rastlanmıştır. Buna göre Kayrak Tepe'nin yerleşim alanı, iki tepeyi ayıran derenin hemen doğusunda yer alan Harita Tepe ise yerleşmenin gömü alanı olduğunu düşündürmektedir.

Tüm bu küçük buluntulara ek olarak Bursa Arkeoloji Müzesi'ne satın alma yoluyla kazandırılmış iki tüm lekythos da tekil eserler arasında değerlendirilebilir. Bu eserlerden ilki 1989 yılında müze envanterine alınan klasik formlu lekythosdur. Tüm olarak korunmuş ancak üzerindeki bezemelerin aşınmış olduğu görülür. 9126 envanter numarası ile kayıtlı söz konusu eser Nilüfer ilçesine bağlı Akçalar köyünde bir vatandaştan satın alınmıştır. Diğer eser ise 2000 yılında müzeye kazandırılmış, bir bodur lekythosdur. 6-1-2000 envanter numarası ile kayıtlı bu eser de tam olarak korunmuştur, ancak bezemelerinde yer yer dökülmeler mevcuttur. Bu eser de konum olarak Daskyleion Nekropolisi'ne yakın konumda bulunan Karacabey ilçesine bağlı Çavuşköy'de bir vatandaştan satın alınmıştır. 5. yüzyıla tarihlenen klasik formlu lekythos ve 4. yüzyıla tarihlenen bodur lekythos tüm olarak ele geçmiş olması sebebiyle mezar buluntusu olmaları kuvvetli ihtimaldir.

⁸⁶⁶ Kore Albani Tipi için bk. LIMC Aphrodite 149, Persephone heykel örnekleri için bk. LIMC Persephone 4, 9, kırmızı figürlü bir vazo üzerinde, başı örtülü ve hymationlu Persephone betimi için bk. LIMC Persephone 84.

⁸⁶⁷ HIGGINS, R. A. (1954), Kat. 445; ayakta kadın figürini (erken 4. yüzyıl), ŞARE-AĞTÜRK, T.-ARSLAN, N., (2015), *A Terracotta Treasure at Assos*, İstanbul, Kat. 10; çocuk taşıyan, ayakta duran giyimli ve başörtülü kadın figürini (4. yüzyılın ilk yarısı), POLAT, G.- et al., (2010), "Antandros 2008 Yılı Kazıları", *31. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 4. Cilt, 1-22. Resim 10; 239 numaralı mezardan gelen ayakta duran kadın figürini (4. yüzyıl). MERKER, G. S., (2000), *Corinth Volume XVII ; The Sanctuary of Demeter and Kore, Part IV; Terracotta Figurines of the Classical, Hellenistic and Roman Periods*, New Jersey, H69; başını hafifçe sağına çevirmiş giyimli başörtülü kadın figürini (4. yüzyılın ikinci yarısı).

⁸⁶⁸ Bk. Bölüm 6.3.2.

8. SONUÇLAR

Genel Değerlendirme

Sonuç olarak tez çalışması kapsamında bölge sınırları içinde kalan toplam 96 yerleşme gerek yayınlardan gerekse arazi çalışmaları kapsamında incelenmiş, bu yerleşmelerden 27'sinde tez kapsamında çalışılan dönemlerin olduğu görülmüştür. Antik ismi bilinen yerleşmelerden Artaio Teikhos, Tereia ve Kaue gibi yerleşmelere bir lokalizasyon önerilemezken, Dareion, Miletou Teikhos ve Skylake yerleşmeleri için arkeolojik materyal ışığında lokalizasyonlar önerilmiştir. Tüm veriler değerlendirilip genel resme bakıldığında, tez kapsamında 8-4. yüzyıllar arasında sınıflandırılan yerleşmelerin sayılarının giderek arttığı belgelenmiştir.

Tez kapsamında incelenen dönemlerin yanı sıra tarih öncesi dönemlere tarihlenen sekiz yerleşme, Hellenistik ve sonrası dönemleri barındıran 36 yerleşme tez ile beraber ilk kez bilim dünyasına tanıtılmaktadır. Ayrıca müzeler envanterinde yer alıp da henüz yayınlanmamış pek çok eser tez kapsamında incelenmiş, işaret ettiği yerleşme ya da mezar bakımından da değerlendirilmiştir.

Sorular-Cevaplar

Kolonizasyon Süreci

Tezin giriş bölümünde değinilen sorulardan bir kısmına tez çalışmaları kapsamında cevap bulunabilmiştir. Kolonizasyon süreci ile ilgili bölgedeki kentlerin kuruluşları hakkında hâlihazırda sağlam bir arkeolojik kanıt olmaması ve kazı çalışmalarının ya hiç mevcut olmaması ya da söz konusu dönemlere dair yoğunlaşılması teorileri havada bırakılmaktadır. Buna rağmen bölgedeki “koloni kenti” olarak anılan yerleşmelerden en azından Kyzikos'un bugün elde olan arkeolojik kanıtlar ışığında en geç 6. yüzyılda kolonizasyon sürecini tamamlamış olduğu düşünülebilir.

Bölgenin ve diğer kentlerin ne boyutta kolonizasyon hareketine maruz kaldığı şüphelidir. Kaldı ki tez kapsamında yapılmış kısmi yüzey araştırmaları dahi ithal seramikler ile yerel olduğu düşünülen gri seramiklerin bir arada görülmesini

sağlamıştır. Buna göre yerleşmelerin nüfuslarında önemli bir yerli halk kitlesi olduğu ortaya atılabilir yine de tam bir yargıya varmak için kazı çalışmalarının sayılarının arttırılması ve detaylandırılması gereklidir. Antik kaynaklardan verilen bilgilerle kentlerin kuruluş tarihleri ve anakent bilgilerinin de doğrulanması ya da çürütülmesi mümkün olamamıştır.

Hellen Kentleri ve İç Bölge Yerleşmeleri Arasındaki İlişkiler

Kıyıda Hellen nüfus yoğunluğu olan kentlerin, iç bölgelerdeki küçük yerleşmelerle elbette ticari ve sosyal ilişkileri olmalıdır. Ancak bu hususta kentler ve khoraları kendi içinde ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Örneğin; bağımsız Kyzikos'un khorasının Daskyleion'a ait olduğu düşünülürse, savaş durumunda tahıl ihtiyacını Kuzey Karadeniz'den gelen ticaret gemilerinden karşıladığı savı ortaya atılabilir. Ancak Kios ve Myrleia gibi dönem dönem Pers yöneticiler tarafından idare edilmiş kentlerin diplomatik durum ne olursa olsun iç bölgelerdeki küçük yerleşmelerden tahıl ihtiyaçlarını karşıladıkları düşünülebilir.

Bölgedeki Halklar Arasındaki Kültürel Farklılıklar

Bölgede yaşayan halklar arasındaki kültürel farklılıklar arkeolojik malzeme ile tespit edilememiştir. Bunda en önemli etken yüzey malzemesinin tanımlanabilir olanlarının ithal boyalı seramikler ya da ithal amphora parçaları olmasından ileri gelmektedir. Yaygın görüşe göre bölgenin yerli seramiği olarak kabul edilen gri seramikler ile ilgili Daskyleion haricinde kapsamlı bir çalışma olmaması bölgesel ayrımları imkânsız kılmaktadır. Ayrıca bugünkü arkeolojik verilere göre söz konusu dönemin bölgenin yerli halkı için de ovalarda yerleşik hayata geçildiği ilk dönemler olduğundan yerleşmelerde Akhaimenid İmparatorluğu bayrağı altında çok milletli ve kültürlü bir nüfus yapısı olduğu düşünülebilir.

Bölgenin Yerleşim Şemaları

Arazi çalışmaları sırasında keşfedilen tarih öncesi yerleşmelerin büyük çoğunluğunun, doğusunda Uluabat Gölü, batısında Manyas Gölü olan alüvyal ovada yer aldıkları göze çarpar. Yeni keşfedilen bu yerleşmeler önceki bölümlerde anlatıldığı gibi İlk Tunç Çağı'nda doğusundaki İznik-Yenişehir-İnegöl bölgesi kültürleri ile batısındaki Troia etkili kültürler arasındaki bağlantıları tespit etmek için önemlidir. Ayrıca bu yerleşmeler Büyük Kervan Yolu teorisi ile ortaya konan ve

Anadolu'da Mezopotamya'dan gelerek Troia'ya kadar uzanan yolun İznik-Yenişehir-İnegöl bölgesi ile Gönen bölgesi yerleşmeleri arasındaki boşluğu da doldurmaktadır.

Araştırmalar sırasında ilginç bir sonuç; İznik-Yenişehir-İnegöl höyüklerinde M.Ö. 1. binyıl başından itibaren yoğun yerleşim izine rastlanmamış olmasıdır. Her ne kadar tarımsal faaliyetlerle höyüklerin üst tabakalarının yok edildiği bilinse de höyüklerin tarihsel dönemlerine dair arkeolojik malzeme yapılan saptamalar tezin bir sonucudur. Bu yerleşmelerin üzerinde yer alan tüm malzemenin tasnifi bugünkü imkânlar ile mümkün olamadığından, bu bölgelerin sadece tespiti ve tanımlanması sorunlu 8. yüzyıl öncesinde değil, aynı zamanda Hellenistik Dönem'e ya da Bithynia Krallığı'na kadar yoğun bir yerleşime sahne olmadıkları tez kapsamında ortaya koyulmuştur.

Bugün hem literatürden bilinen hem de tez kapsamında yürütülen araştırmalarla da, İlk Tunç Çağı ve M.Ö. 2. binyılda yoğun yerleşime sahne olan bu alanların yukarıda anılan dönemlerde çok az yerleşmede, çok az örnekle temsil edilmesi beraberinde pek çok teoriyi getirmektedir. Bunlardan ilkinde Tunç Çağları sonrasında bölgede değişen demografik yapı olarak gösterilebilir. Teoriye göre, Balkanlar üzerinden bölgeye intikal eden halkın göçebe bir toplum olması düşünülebilir. Bir diğer fikre göre ise bölgede ovalara nazaran dağlık ve savunulabilir noktalara yerleşilmiş olmasıdır. Ancak bu konu ile ilgili olarak araştırılan tepe yerleşmelerinde de dönemden bir kültür izine rastlanmamıştır. Ayrıca İlk Tunç Çağı'ndan beri İç Phrygia ile Kıyı Phrygia'yı birbirine bağlayan doğal yollar üzerinde kalan bu ovalarda ilgili dönemlerde yerleşim izine çok az rastlanmamış olması halen bir sorun olarak kalmaktadır. Belki de hem güvenlik hem de iklimsel koşullar açısından yolların dağ eteklerinden ilerlediği, yerleşmelerin de bu bölgelere kurulduğu düşünülebilir. Tez kapsamında ortaya koyulan Prusa ad Olympum kentinin erken tabakaları belki de bu teoriye ilk destek olabilir. Ancak söz konusu bölgelerin büyük kısmının bugün modern yerleşmenin altında ya da yoğun bitki örtüsü ile kaplanmış olması araştırmaları sınırlandırmaktadır.

Tez çalışmalarına başlanmadan evvel, bölgenin doğusu ile batısı arasındaki yerleşim yoğunluğu farkı gözle görülür neticede mevcut idi. Ancak hem tez kapsamındaki araştırmalar hem de Bursa bölgesinde yapılan yüzey araştırmaları ile bölgenin

doğusunda da tez kapsamında incelenen dönemlere dair yerleşmelerin ortaya çıkarıldığı görülmektedir. Ancak her halükarda Daskyleion'un satraplık merkezi olmasından dolayı bölgenin batısındaki yerleşmelerin yoğunluk bakımından daha çok olması gerektiği öngörülebilir. Bu konuda Ksenophon'un anlatımı ışığında D. Kaplan tarafından farklı coğrafyalardaki model çalışmalar da incelenerek ortaya atılan Daskyleion merkezli yerleşim sistemi teorisi akla yatkın gelmektedir. Bu bağlamda mezar kalıntıları da incelendiğinde tümülüslerin yine Daskyleion çevresinde ve bölgenin batısında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bugünkü verilerle bölgenin doğusundaki tarihlenmiş tümülüslerin 4. yüzyıldan itibaren başlaması yerleşmelerin ya da bugün kalıntılardan bilinen kültürün batıda daha yoğunlaşmış olabileceği teorisini destekleyici bir kanıt olabilir.

Bölgenin Ölü Gömme Adetleri

Tez kapsamında yapılan çalışma ile incelenen bölge içindeki mezar kalıntılarının ve ölü gömme adetlerinin çevre bölgelerdeki dominant kültürlerinden etkilenmiş oldukları ortaya konmaktadır. Ayrıca eldeki buluntuların Lydia, Hellen ya da Greko-Pers üsluptaki eserler olmasından dolayı mezarların etnik ayrımlarının yapılabilmesi pek de mümkün görülmemektedir. Buna rağmen yayınlanmamış buluntular ışığında ölü gömme adetlerine dair ilk bulgular bölge geneline yayılmış olup, kendi içinde hem ayrışım hem de benzerlikler göstermektedirler. Fark edilebilirliği sebebiyle mezar yapılarının en bilinen temsilcisi tümülüslerdir ve bu gelenek bölgede Akhaimenid Dönem ve öncesinde de kullanılmıştır. Bugünkü veriler ışığında bölgenin batı yarısında, Daskyleion çevresinde ve Propontis kıyısındaki Hellen kentleri çevresinde yoğunlaşan tümülüslerin, bölgenin doğusunda, Hellenistik Dönem ve Bithynia Krallığı ile birlikte yaygınlaştığı gözlemlenmektedir.

Tümülüsler incelendiğinde İç Mysia'da çok yakın konumlanmış ve henüz bir tarihlendirmesi yapılmamış tümülüs topluluklarının Troas'da ve Bithynia'da da var olduğu görülmüştür. Bu şekilde pek çok tümülüsün bir arada görülmesi Daskyleion yakınlarında mevcuttur ancak buradaki tümülüsler diğerleri ile karşılaştırıldığında diğerlerine nazaran çok da yakın olmadıkları görülür. Bu şekilde birden fazla tümülüsün yan yana konumlandığı örnekler, bölge içinde Daskyleion haricinde başka yerde tespit edilememiştir.

Bugün birkaç bilinen örnekten gelen Hellen kökenli mezar hediyelerinin ve ya stellerinin mezar kontekstlerinin çok iyi bilinmemesi ve bu tarzdaki eserlerin bölgenin neredeyse tamamında tekil örnekler olarak görülmesi sebebiyle kültürel bir ayırım yapılamamaktadır. Özellikle Hellen kentleri yakınlarında gelecekte yapılacak mezar kazıları ile beraber bölgenin yerel kültürleri ile ilgili de veriler elde edilmesi beklenebilir.

“Demir Çağı” Sorunu

Anadolu’daki pek çok bölge gibi bölge için de Tunç Çağları’ndan Demir Çağı’na geçiş ve hatta Demir Çağı sorunludur. M. Özdoğan tarafından ortaya konan, bölgenin M.Ö. 2. binyıl yerleşim karakterinde, büyük yerleşmeler ve küçük köyler, çiftlikler olduğu ancak Troia’dan farklı çanak çömlekler ile farklı kültürlerle işaret ettiği aktarılmaktadır. Yine kendisi tarafından aktarıldığı üzere M.Ö. 2. binyıl malzemesinin, ilerleyen dönemlerin gri seramiklerinden ayrımının zor yapılması sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır. Ayrıca bölgede Miken malzemesinin henüz bulunamamış olması ve Troia VIIb2 tabakasından bilinen ve Balkanlar’dan gelen kavimlerle ilişkilendirilen Knobbed Ware çanak çömleklerin de bölgede kendisi tarafından araştırılan yerleşmeler içinde bulunmamış olması sebebiyle bu soruna açıklık getirememektedir.

Tezin ön araştırmaları sırasında M.Ö. 1. binyıl olarak adlandırılması ancak araştırmalar tamamlandığında 8. yüzyıl öncesine dair pek bulguya rastlanmaması kimi araştırmacılarca “Demir Çağı” olarak adlandırılmış süreç hakkında yorum yapmaya engel olmaktadır. Ancak bugünkü verilere göre bu dönemin seramiklerinin Troia’dan bilinenlerden farklı olduğu önceki araştırmalarla da ortaya konmuştur. Öyle ise bölgenin gri seramiklerinin bir kısmı ile temsil edildiği düşünülen söz konusu sürecin aydınlatılabilmesi için söz konusu dönemlerin tarihlendirilebileceği bir yerleşmede kazı çalışmaları yürütülmesi ve bu bağlamda arkeolojik kontekstler ile beraber daha kapsamlı analizler de yapılmalıdır.

Lydia Hâkimiyeti ve Boyutları

Akhaimenid Hâkimiyeti öncesindeki döneme dair Lydia etkili seramik olarak bilinen bikrom seramiklere ve skyphos parçalarına yalnızca Daskyleion değil Daskyleion ad Mare, İncilipınar - Yakupdede Tepe ve Yolağzı Höyük gibi yerleşmelerde ve daha

doğuda İznik-Yenişehir yerleşmelerinde hem arazi çalışmaları hem de M. Özdoğan araştırmalarının malzemeleri içinde rastlanmıştır. Bu türdeki seramikler bölgedeki mutlak Lydia Hâkimiyetini ve Lydia üretimi olan ya da Lydia etkisindeki seramiklerin bölgenin doğusunda görülmesi ile bir parça kanıtlanmış olabilir. Akhaimenid Dönem öncesinde de bölgenin Lydia Krallığı'na bağlı Daskyleion merkezli bir eyalet olduğu öne sürülebilir. Ancak Lyd Kültürü'nün bir ürünü olan tümülüslerin bu yerleşmelerin çevresinde henüz tespit edilememiş olması bu teorinin yanına bir soru işareti ekler ve bu kültürün bölgeye ne ölçüde nüfuz ettiğini sorguladır.

Antik kaynaklardan edinilen genel kaniya göre bölge, Lydler ile Hellenler öncesinde tanışmış olmalıdır. Lydler'in karadan olan yayılımlarını ve bölgede yerleşik hayata geçmelerinin ardından Hellenler, kolonizasyon faaliyetleri ile bölgeye gelmiş olmalıydılar. Bu karadan yayılım savını antik kaynaklar da Aiol Kolonizasyonu veya Daskyleion'un kuruluş efsanesi ile desteklemekte, arkeolojik kanıtlar ise 8. yüzyılın ikinci yarısında Lydler'in Ege kıyılarında da varlıklarını hissettirdikleri bilinmektedir. Her halükarda bu süreç muhtemel kolonizasyon hareketinden önceye tarihlendirilebilir. Ayrıca iç yerleşmelerdeki 6. yüzyıl yüzey buluntularının denizyolu kaynaklı Batı Anadolu ithali seramiklerden ziyade, karayolu kaynaklı olduğu düşünülen Lydia etkili seramikler olması da bu teoriyi desteklemektedir.

Akhaimenid Hâkimiyeti ve Hellenler ile İlişkiler

Bölgenin Akhaimenid Hâkimiyeti sırasında Hellenler ile ilişkiler ayrı bir husustur. Persler ile Hellenler'in ilişkilerinin siyah ya da beyaz olmadığı antik kaynaklardan edinilen bilgilerden de anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bölgede sıklıkla rastlanan Attika seramikleri, başta Daskyleion olmak üzere bölgedeki Pers mezarlarından bilinmekteydi. Ancak tez kapsamında yürütülen araştırmalarla bu malzemenin kırsal yerleşmelere de dağıldığı ve Hellenler'in buradaki pazarda dominant oldukları ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca siyah firnisli Attika seramiklerinin taklitlerinin de 4. yüzyıl ile beraber yaygınlaşarak kullanıldığı görülmüştür. Bununla beraber amphora parçalarından anlaşıldığı kadarıyla bölgede Ege ile yoğun bir ticari faaliyet olduğu da açıktır.

Tez kapsamında bir araya getirilen bulgulardan anlaşıldığı kadarıyla bölgede Atina vatandaşlarının varlığı dahi söz konusudur. Bu da iki devletin ilişkilerinin çok da

kötü olmadığı ve savaş zamanları haricinde ticari ilişkilerin ve sosyal etkileşimin sürdürüldüğünü kanıtlamaktadır. Hatta iç bölgede yer alan Zeleia ve Mileto[polis] ya da Mileto[u Teikhos] yerleşmelerinin 5. yüzyıl sonlarına doğru özerklik kazanarak Attika Delos Deniz Birliği'ne üye oldukları ve tribute gönderdikleri bilinmektedir. Antik kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Hellen kentlerinin merkezi Pers yönetimine olan bağlılığı zorunluluktan olmalıdır. Yine antik kaynaklardan anlaşıldığına göre Hellenler'in fırsat bulduklarında kentlerinin çıkarları doğrultusunda Atina ya da Sparta taraflarına geçtikleri bilinmektedir.

Yerel Halk ve Diğer Halklar Arası İlişkiler

Bölge için yerli halkların daha önce anlatıldığı gibi Mys, Phryg ve Bithyn kökenli, Persler ve Hellenlere göre nispeten kültürel açıdan az gelişmiş olan toplumlar oldukları ileri sürülebilir. Bu toplumların bölge sınırları içinde dominant bir kültürleri henüz tespit edilemediği gibi bölge içinden Mysler ve Bithynler'in dilleri ile de bir bulgu ele geçmemiştir. Daha önceki çalışmalarda anlatıldığı gibi yerli halkın bir kısmının kolonizatör Hellenler tarafından asimile edildikleri, bu türde bir uygulamanın antik kaynaklardan bilinen bölge isyanlarının ardından Persler tarafından da yapılmış olabileceği öngörülebilir.

İki güç arasındaki çekişmelerle kaybolduğu düşünülen yerel halklar ve kültürler hakkında antik kaynaklarda ya da materyal kültürlerinden henüz detaylıca çıkarımlar yapmak mümkün görünmemektedir. Eldeki bilgilere göre 5. ve 4. yüzyıl antik kaynaklarında muhtemelen bölge dışındaki dağlık bölgelerde yaşayan halkların olduğuna, bazen çatışmalar bazen de isyanlar anlatılırken değinilmektedir. Anlatımlardan özgür olarak yaşadıkları anlaşılan bu toplulukların bölge içindeki varlıkları hususu tam netleştirilememiştir. Çünkü bugün eldeki verilere göre bölge içindeki küçük yerleşmelerin çoğu Pers soylular tarafından idare edilen tarım odaklı köy ya da çiftlik yerleşmeleridir. Bu bilgiye göre öne sürülecek bir teori ile bölge içinde yaşayan halk ya bu çiftliklerde çalışıyor ihtimali düşünülebilir. Her halükarda bu ilişkiler hakkında, çıkarım yapabilmek için sadece antik kaynaklar değil halkların bıraktığı -şayet bırakmışlarsa- materyal kültürlerinin de detaylıca incelenmesi ve bu konuya odaklı bir metodoloji ile daha geniş bir bölgeyi kapsayan kazı ve yüzey araştırması çalışmalarının yürütülmesi gerekmektedir.

Özgün Sonuçlar ve Literatüre Katkılar

Sonuç olarak bu doktora tezi ile incelenen bölge sınırları içinde kalan, ilgili dönemler ya da farklı dönemlerden pek çok yeni yerleşme keşfedilmiştir. Bunlardan bir kısmı, tescil kayıtlarında ya da müze raporlarında yer alan yerleşmelerdir ki bunlar ile ilgili de dönem tayinleri yapılmıştır. Ayrıca tez çalışmaları ile bazı yerleşmelerin bilinen dönemlerinden farklı dönemler de barındırdıkları ortaya konmuştur.

Tezin ana bölümünü oluşturan 8-4. yüzyıl yerleşmeleri konusunda literatüre yapılan katkılar şu şekilde özetlenebilir (*Çizelge 6.3*); öncelikle bu dönem yerleşmelerinden ismi bilinen Dareion kentinin, hem tarihlenmiş yüzey seramikleri hem de etimolojik destekler ile eski ismi Peladarion olan Gündoğdu - Çiftekaya Tepe'ye lokalizasyonu önerilmiştir. Daha önce tescil çalışmaları ile keşfedilmiş bir Roma Dönemi yerleşmesi olarak kayıtlarda yer alan Akçakoyun - Dedeбайırı yerleşmesi, gerek koruma duvarları gerekse yüzeyde tespit edilen seramikler ışığında, literatürde çeşitli kaynaklardan bilinen Miletou Teikhos ya da düşük bir ihtimalle Artaio Teikhos için lokalizasyonu önerilmiştir. Bu konudaki son yerleşme de Yenice - Çalılıburun Tepe'nin gerek antik kaynaklardan Atina ile yoğun ilişkileri gerekse arazi çalışmalarından tespit edilen yoğun Attika seramikleri ve bir Plakia sikkesi ışığında bilinen Skylake ya da düşük bir ihtimalle Plakia için lokalizasyonu önerilmiştir.

Tez kapsamında yürütülen arazi çalışmaları 7-4. yüzyıllar arasındaki süreçte yerleşim görmüş olan ile Çamlıköy - Buğday Tepe, Orhaniye Kocabük Tepe ve Subaşı Kayrak Tepe yerleşmeleri yeni keşfedilmiştir. Ayrıca arkeolojik sit tescili bulunan ancak bilim dünyası tarafından tanınmayan Kalebayır ve Merinos Çiftliği yerleşmelerinde de ilgili dönemler olduğu görülmüştür. Tarih öncesi dönemlere odaklı yüzey araştırmalarından bilinen Bostancı - Höyüçük, Büyüksoğuklar - Koca Tepe, Sultaniye - Tepecik Çiftliği, Tepetarla ve Tütüncüyolu-Üyücek höyüklerinde ilgili dönemlerde yerleşim olduğu arkeolojik malzeme ile kanıtlanmıştır. Son olarak ismi antik ve epigrafik kaynaklardan ya da modern araştırmalardan bilinen yerleşmelerden Dereköy - Asartepe, Daskyleion ad Mare ve Thrakia Kome'de bilinen dönemlerden daha eski yüzyıllara dair yerleşim izine tez çalışmaları sayesinde ulaşılmıştır. Ayrıca tarih öncesi dönemlerde ve Antik Çağ sonrasında yerleşim olduğu bilinen Edincik için de 6. yüzyılda bir yerleşme ya da kutsal alan olabileceğine dair bir teori öne sürülmüştür.

Tespit edilen tarih öncesi yerleşmeler; daha önce tescil çalışmaları ile keşfedilen Kayseri Çiftliği, Merinos Çiftliği, Karaoğlan - Bekçikaya, Gönü - Tepecik ve Yolazđı Höyük'tür. Bu üç yerleşme de tescil kayıtlarında bilinmekte ancak bilim dünyası tarafından tanınmamaktadır. Ayrıca M. Özdoğan tarafından yapılan araştırmalarda keşfedilen Tepecik Çiftliği'nde tarih öncesi çanak çömlek parçalarına rastlanması yine bu tez kapsamında olmuştur. Bununla beraber tez kapsamında yapılan müze araştırmaları sırasında Miletopolis kentinin bulunduğu noktada İlk Tunç Çağı'nın sonlarında bir yerleşme ya da alanın mezarlık olarak kullanıldığı fikri ilk kez bu tez kapsamında sunulmaktadır. Bu konuda ayrıca Prusa ad Olympum kentinin de yerleşim tarihinin genel olarak bilinen 3. yüzyıl ya da teorilerle öne sürülen 6. yüzyıldan bile daha geriye gittiği müze kazılarında elde edilen çanak çömlek parçalarının tez kapsamında yapılan incelemeleri ile ortaya konmuştur. Söz konusu malzemenin içinde İlk Tunç Çağı'na ait parçaların yer aldığı tespit edilmiş, ancak detaylı bir tarihleme yapılması için arazide iyi bir stratigrafi yakalanması ya da kimyasal analizler yapılmasının gerekli olduğu düşünölmektedir. Tüm bunların yanı sıra ilk kez tez kapsamında yürütölen arazi çalışmaları ile keşfedilen Fevzipaşa - Saraylar Tepe yerleşmesinde tarih öncesi tabakalar olduğu ortaya konmuştur.

Bu yerleşmelere ek olarak, yürütölen arazi çalışmalarından elde edilen kanıtlara dayanarak, bazı yerleşmelerin barındırdıkları geç dönem tabakalar da belgelenmiştir. Tez kapsamında incelenmeyen dönemlerin sonuçlarına dair verilere 5 numaralı bölümden ve bunlar ile ilgili hazırlanmış çizelgeden ulaşılabilir (*Çizelge 6.4*).

KAYNAKLAR*

Antik Kaynaklar

- Apoll. Rhod. Apollonios Rhodios, *The Argonautica* (çev. R. C. Seaton), Londra, 1912.
- Apollod. Pseudo-Apollodoros, *Bibliotheka (Library 1-3)*. (çev. J. G. Frazer) London, 1921.
- Apollod.epit. Pseudo-Apollodoros Epitome. *Bibliotheka (Epitome)*, (çev. J. G. Frazer) London, 1921.
- Aristot. frag. Aristoteles, *Fragmenta Aristotelis* (çev. A. Heitz), Paris, 1869.
- Aristot. pol. Aristoteles, *Aristotle in 23 Volumes, Vol. 21*, (çev. H. Rackham), London, 1944.
- Arr. an. Arrianos, *The Anabasis of Alexander* (çev. E. J. Chinnock), London, 1884.
- Athen. Athenaios, *The Deipnosophists, Volume I, Books 1-3.106e* (çev. C. B. Gulick), Londra, 1927.
- Demosth. Demosthenes, *Against Aristocrates* (çev. A. T. Murray), London, 1939.
- Diod. Diodorus Siculus, *The Library of History Vol. IV-X* (çev. C. H. Oldfather et al.), London, 1952.
- Eus. Eusebios, *Eusebius Caesariensis Werke 7: Die Chronik Des Hieronymus* (çev. R. Helm), Berlin, 1956.
- FGrHist. *Die Fragmente der Griechischen Historiker II* (ed. F. Jacoby), Berlin, 1926.
- Hell. Oxyrh. *Hellenica Oxyrhynchia* (çev. P. R. McKechnie, S. J. Kern), Warminster, 1993.
- Hdt. Herodotos, *The Histories* (çev. A. D. Godley), Cambridge, 1920.
- Hom. Il. Homeros, *The Illiad* (çev. A. T. Murray), London, 1924.
- Hom. Od. Homeros, *The Odyssey* (çev. A. T. Murray), London, 1919.
- Hyg.fab. Hyginos, *Fabulae: The Myths of Hyginus* (çev. M. Grant), Lawrence, 1960.
- Mela. Pomponius Mela, *Pomponius Mela's Description of the World* (F. E. Romer), Ann Arbor, 1998.

* Kullanılan antik kaynakların kısaltmaları, Der Kleine Pauly (ZIEGLER, K., SONTHEIMER, W., (eds.), *Der Kleine Pauly, Lexikon der Antike*, Stuttgart, 1964.), modern kaynakların kısaltmaları ise Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün kısaltma listesi (https://www.dainst.org/documents/10180/70593/03_Liste+abzuk%C3%BCrzensender+Zeitschriften_quer.pdf) esas alınarak hazırlanmıştır.

- Memnon. *Herakleia Pontike Tarihi* (çev. M. Arslan), İstanbul, 2007.
- Plin.nat. Plinius, *The Natural History* (çev. J. Bostock) London, 1855.
- Plut.Luc. Plutarkhos, *Lucullus: Plutarch's Lives 2* (çev. B. Perrin), London, 1914.
- Plut.Pericl. Plutarkhos *Perikles: Plutarch's Lives 3* (çev. B. Perrin), London, 1916.
- Plut.Thes. Plutarkhos, *Theseus: Plutarch's Lives 1* (çev. B. Perrin), London, 1914.
- Ps. Aristot. *Aristotle Minor Works, On Marvellous Things Heard* (çev. W. S. Hett), London, 1936.
- Skyl. Pseudo-Skylaks, "Periplous (çev. M. Arslan)", *Mediterranean Journal of Humanities*, II/1, 2012, 239-257.
- Ptol. Ptolemaios, *The Geography* (çev. E. D. Stevenson), Dover, 1991.
- Steph. Byz. Stephanos Byzantinos, *Ethnicorum* (çev. A. Meineke), Berlin, 1849.
- Strab. Strabon, *The Geography of Strabo* (çev. H.C. Hamilton, W. Falconer), London, 1903.
- Thuk. Thukydides, *History of the Peloponnesian War* (çev. B. Jowett), Oxford, 1881.
- Xen.Ag. Ksenophon, *Agesilaos: Xenophon in Seven Volumes: 7* (çev. E. C. Marchant, G. W. Bowersock), London, 1915.
- Xen.an. Ksenophon, *Anabasis: Xenophon in Seven Volumes: 3*, (çev. C. L. Brownson), London, 1922.
- Xen.hell. Ksenophon, *Hellenika: Xenophon in Seven Volumes: 1-2*, (çev. C. L. Brownson), London, 1918, 1922.
- Xen.Kyr. Ksenophon, *Kyrou Paideia: Xenophon in Seven Volumes: 5-6* (çev. W. Miller), London, 1914.
- Xen.mem. Ksenophon, *Memorabilia: Xenophon in Seven Volumes: 4*, (çev. E. C. Marchant), London, 1923.

Modern Kaynaklar

- ADAM-VELENI, P., TSAGARAKI, E., CHATZINIKOLAOU, C., (eds.) (2016). *Rhaidestos-Thessaloniki: Antiquities in a Refugee Journey*, Thessaloniki.
- AKAT, A., DEDEOĞLU, J., KOZAMAN, E., YALMAN, B., (1977). "1975 Miletopolis Hafriyat Raporu", *TAD*, 24, 5-39.
- AKAT, A., (1975). "Manyas-Dura Tumulus", *AnSt*, 25, 34-35.
- AKIN, M., ÖZKAN, E. B., (2016). "Badırğa Kybele'si ve Nilüfer'deki Kybele Kültü", in. *Odrysses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu* (eds. M. Şahin, S. Sevim, D. Yavaş), Ankara, 71-96.
- AKŞAR, A., (2008). *Eskiçağ Literatüründe Mysia; Coğrafya Kentler ve Kültler* (Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Balıkesir.

- AKURGAL, E., (1956a). "Kyzikos ve Ergili Araştırmaları - Ion Yayılışının Tarihi Hakkında", *Anatolia*, 1, 43-51.
- AKURGAL, E., (1956b). "Ergili-Daskyleion Kazısı", *Belleten*, 78, 335.
- AKURGAL, E., (1957). "Ergili Kazısı", *Belleten*, 84, 350.
- AKURGAL, E., (1958). "Ergili ve Kyzikos alışmaları", *Belleten*, 88, 632-633.
- AKURGAL, E., (1959). "Ergili Kazısı" *Belleten*, 92, 692.
- AKURGAL, E., (1960). "Ergili ve Çandarlı (Pitane) Kazıları", *Belleten*, 96, 712-713.
- AKURGAL, E., (1964). "Kyzikosta Bulunan İki Arkaik Eser", *IstanbulMüzYıl*, 11-12, 225-231.
- AKURGAL, E., (1965). "Neue archaische Bildwerke aus Kyzikos", *AntK*, 8/2, 99-103.
- AKURGAL, E., (1987). *Griechische und römische Kunst in der Türkei*, München.
- AKYÜREK-ŞAHİN, N. E., (2014). "Bursa Müzesi'nde Klasik Döneme ait Bir Epigram", in *In Memoriam Filiz Öktem* (eds. Akşit, C et al.), Ankara, 279-283.
- ALA, S., (2015). *Aktopraklık Höyük İlk Kalkolitik ağ-Dal Örgü Mimari Tabakası anak ömleği* (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bursa.
- ALPARSLAN, M., (2002). "Artukka: Aşşuva Ülkesi ve Lokalizasyonu", *AnadoluAraş*, 16, 23-34.
- ALPASLAN-ROODENBERG, S., (2016). "Güneydoğu Marmara'nın İlk iftilerine Genel Bir Bakış, Akropraklık Halkı", in *Odrysses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu* (eds. M. Şahin, S. Sevim, D. Yavaş), Ankara, s.655-668.
- ALTHEIM-STIEHL, R., CREMER, M., (1985). "Eine Gräko-Persische Türstele", *EpigrAnat*, 6, 1-16.
- ARI, A. G., (2016). "Apollonia ad Rhydakos'ta Apollon Kültü ve Adının Kökeni", in *Odrysses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu* (eds. M. Şahin, S. Sevim, D. Yavaş), Ankara, 97-108.
- ARSLAN, M., (2010). *İstanbul'un Antikçağ Tarihi Klasik ve Hellenistik Dönemler*, İstanbul.
- ATEŞLİER, S., (1992). *Daskyleion Kösemtuğ Tümülüsü Mimarisi* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir.
- ATİLA, C., (2003). *Daskyleion'da Ele Geçen Arkaik ve Klasik Dönem Ticari Amphoralar* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir.
- ATİLA, C., (2005). "Bandırma Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Ticari Amphora", 22. *AST*, 1. Cilt, 69-80.
- ATL. *Athenian Tribute Lists I* (eds. B. D. Meritt, H. T. Wade-Gery, M. F. McGregor), Princeton, 1939.

- AUZEPY, M. F., ÇETİNKAYA, H., DELOUIS, O., GRÉLOIS, J. P., KAPLAN, M., LAMESA A., (2009). "Campagne de prospection 2008 de la mission Marmara", *Anatolia Antiqua*, 17, 427-456.
- AUZEPY, M. F., ÇETİNKAYA, H., DELOUIS, O., GRÉLOIS, J. P., PRALONG, A., KAPLAN, M., YILMAZ, H., (2007). "Campagne de prospection 2006 de la mission Marmara", *Anatolia Antiqua*, 15, 335-369.
- AUZEPY, M. F., (2006). "Campagne de prospection 2005 de la mission monastères byzantins de la côte sud de la Marmara", *Anatolia Antiqua*, 14, 369-398.
- AUZEPY, M. F., (2006). "Survey of the Byzantine Monasteries of the South Coast of the Sea of Marmara 2004", 23. *AST*, 2. Cilt, 23-34.
- AUZEPY, M. F., (2008). "Survey of the Byzantine Monasteries on the South Coast of the Sea of Marmara (29.08.2005-09.09.2005)", 25. *AST*, 1. Cilt, 327-340.
- AUZEPY, M. F., (2009). "Marmara Bölgesi Yüzey Araştırması 2007 Çalışma Dönemi (26 Ağustos - 7 Eylül)", 27. *AST*, 3. Cilt, 347-360.
- AVRAM, A., (2004). "The Propontic Coast of Asia Minor", in. *An Inventory of Archaic and Classical Poleis* (eds. M. H. Hansen, T. H. Nielsen), Oxford, 974-999.
- AYBEK, S., DREYER, B., (2016). *Der Archäologische Survey von Apollonia am Rhyndakos beim Uluabat-See und der Umgebung Mysiens in der Nordwest-Türkei 2006-2010*, Berlin.
- AYBEK, S., ÖZ, A. K., (2004). "Preliminary Report of the Archeological Survey at Apollonia Ad Rhyndacum", *Anatolia*, 27, 1-25.
- AYBEK, S., ÖZ, A. K., (2008). "Apollonia ad Rhyndacum (Gölyazı) ve Ulubat Gölü Çevresi Yüzey Araştırması 2006 Raporu", 25. *AST*, 1. Cilt, 285-298.
- AYBEK, S., ÖZ, A. K., (2009). "Ulubat Gölü Çevresi Yüzey Araştırması, 2007", 26. *AST*, 2. Cilt, 327-342.
- AYBEK, S., ÖZ, A. K., (2010). "Ulubat Gölü Çevresi 2008 Yılı Yüzey Araştırmaları", 27. *AST*, 2. Cilt, 313-328.
- AYBEK, S., ÖZ, A. K., (2012). "Gölyazı ve Ulubat Gölü Çevresi 2010 Yılı Yüzey Araştırması", 29. *AST*, 2. Cilt, 1-10.
- AYDINGÜN, Ş., AYDINGÜN, H., (2013). "Erken Demirçag'da İstanbul Boğazı Üzerinden Trak-Frig Kavimlerinin Anadolu'ya Geçişine Ait İlk Bulgular", *Arkeoloji ve Sanat*, 142, 65-78.
- BAKIR, T., BULUT, H., HEKİMOĞLU, A., İREN, K., KOÇAK-YALDIR, A., ÖZDEMİR, H. F., (2009). "Daskyleion 2007 Yılı Kazıları", 30. *KST*, 2. Cilt, 13-32.
- BAKIR, T., ERDOĞAN, A., BULUT, H., YILDIZHAN, H., (2004). "Daskyleion 2002 Yılı Kazı Çalışmaları", 25. *KST*, 1. Cilt, 311-318.
- BAKIR, T., GUSMANI, R., (1991). "Eine Neue Phrygische Inschrift aus Daskyleion", *EpigrAnat*, 18, 157-164.

- BAKIR, T., GUSMANI, R., (1993). "Graffiti aus Daskyleion", *Kadmos*, 32, 135-144.
- BAKIR, T., GÜRTEKİN-DEMİR, R. G., TANRIVER, C., (2003). "Daskyleion 2001", *24. KST*, 1. Cilt, 491-500.
- BAKIR, T., (1988). "Daskyleion", *Höyük*, 1, 75-84.
- BAKIR, T., (2003). "Daskyleion (Tyaiy Drayahya) Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı", *Anatolia*, 25, 1-26.
- BAKIR, T., (2004). "Daskyleion'da Phrygler", in. *60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan; Anadolu'da Doğdu* (ed. T. Korkut), İstanbul, 55-67.
- BAKIR, T., (2011). *Daskyleion*, Balıkesir.
- BAKIR-AKBAŞOĞLU, T., POLAT, G., (1999). "Daskyleion 1997", *20. KST*, 1. Cilt, 577-582.
- BATTISTONI, F., (2016). "Nilüfer Bölgesinde Yazıt Buluntuları", in. *Odrysses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu* (eds. M. Şahin, S. Sevim, D. Yavaş), Ankara, 155-168.
- BAUGHAN, E., (2010). "Lidya Gömü Gelenekleri", in. *Lidyalılar ve Dünyaları* (ed. N. D. Cahill), İstanbul, 273-304.
- BITTEL, K., MANSEL, A. M., ALKIM, U. B., (1953). "Summary of Archaeological Work in Turkey, 1952", *AnSt*, 3, 9-13.
- BITTEL, K., (1942). "Kleinasiatiscche Stüdien", *IstMitt*, 5, 155-168.
- BITTEL, K., (1953). "Zur Lage von Daskyleion", *AA*, 68, s.1-15.
- BİLİR, A., DUMANKAYA, O., (2016). "Apollonia ad Rhyndacum'dan Propontis'e", in. *Odrysses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu* (eds. M. Şahin, S. Sevim, D. Yavaş), Ankara, 169-190.
- BLÜMEL, C., (1966). *Die Klassisch Griechischen Skulpturen der Staatlichen Museen zu Berlin*, Berlin.
- BMC Bithynia. *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, Greek Coins of Pontus, Paphlagonia, Bithynia and the Kingdom of Bosphorus* (ed. R. S. Poole), London, 1889.
- BMC Mysia. *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, Greek Coins of Mysia* (ed. W. Wroth), London, 1892.
- BMC Troas. *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, Greek Coins of Troas, Aeolis and Lesbos* (ed. W. Wroth), London, 1894.
- BORA, A., (2015). *Bithynia Bölgesi Tümülüsleri* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul.
- BOUZEK, J., (2013). "Pre Colonisation in the Black Sea: First Greek Pottery Finds in the Black Sea", *The Bosphorus: Gateway between Ancient East and West* (eds. G. R. Tsetskhladze et al.), Oxford, 19-21.
- BOYANA, H., (1997). *Bithynia Tanrıları ve Kültleri* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), Ankara.

- BRADEEN, D. W. (1974). *The Athenian Agora 17: Inscriptions; The Funerary Monuments*, Princeton.
- BULUÇ, S., (1993). "Anadolu'da Kremasyon -Ölü Yakma- Geleneği", *1992 Yılı AnadoluKonf*, 83-101.
- BULUT, H., (1998). *Daskyleion Korinth Seramikleri* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir.
- BULUT, H., (2007). *Daskyleion'da Akhaemenid Satraplığı Sonu ve Hellenistik Dönem* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İzmir.
- BULUT, H., (2009). "The Destruction Date of the Bulla Archive at Daskyleion Reconsidered: The Evidence from the Black-Glazed and Partially-Glazed Pottery", *ÖJh*, 78, 55-67.
- CHARNEUX, P., (1966). "Liste argienne de théarodoques", *BCH*, 90.1, 156-239.
- COLLITZ, H., BECHTEL, F., (1905). *Sammlung der Griechischen Dialekt-Inschriften 3.2*, Göttingen.
- CORSTEN, T., (1985). *Die Inschriften von Kios* (IK 29). Bonn.
- CORSTEN, T., (1987). *Die Inschriften von Apameia (Bithynien) und Pylai* (IK 32). Bonn.
- CORSTEN, T., (1988). "Daskyleion am Meer, Ein Corpusculum der Inschriften und Nachrichten über die Stadt", *EpigrAnat*, 12, 53-77.
- CORSTEN, T., (1989). "Zur Gründung von Prusa ad Olympum", *Tyche*, 4, 33-34.
- CORSTEN, T., (1990). "Caesarea Germanice", *EpigrAnat*, 15, 19-48.
- CORSTEN, T., (1991). *Die Inschriften von Prusa ad Olympum I* (IK 39). Bonn.
- CORSTEN, T., (1992). "Caesarea Germanice", *9. AST*, 223-226.
- CORSTEN, T., (1993). *Die Inschriften von Prusa ad Olympum II* (IK 40), Bonn.
- COŞKUN, G., (1999). *Daskyleion Siyah Firnisli Attika Seramikleri* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir.
- COŞKUN, G., (2004). "Daskyleion'da M.Ö. 5. Yüzyıl Siyah Firnisli Attika Seramikleri", *Olba*, 10, 89-134.
- COŞKUN, G., (2005). *Daskyleion'da Orta Akhaemenid Dönem* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İzmir.
- COŞKUN, G., (2006a). "Daskyleion'da M.Ö. 4. Yüzyıl Siyah Firnisli Attika Seramikleri", *Olba*, 13, 85-114.
- COŞKUN, G., (2006b). "Daskyleion'dan Bir Akhaimenid Kâse", *Arkeoloji ve Sanat*, 122, 51-62.
- COŞKUN, G., (2006c). "Daskyleion'dan Bir Grup Çanak Formlu Kandil", *ADerg*, 7, 69-81.

- COX, C. W. M., CAMREON, A., (1932). "A Native Inscription from thr Mysophrygian Borderland", *Klio*, 25, 34-49.
- CREMER, M., ALTHEIM-STIEHL, R., (1985). "Eine Gräco-Persische Türstele mit Aramäischer Inschrift aus Daskyleion", *EpigrAnat*, 6, 1-16.
- CREMER, M., (1984). "Zwei Neue Greco-Persische Stelen", *EpigrAnat*, 3, 87-100.
- CUINET, V., (1894). *La Turquie d'Asie, géographie administrative: statistique, descriptive et raisonnée de chaque province de l'Asie* 4, Paris.
- ÇEVİRİCİ, F., (1998). *Kültler Açısından Daskyleion Terrakottaları* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir.
- ÇEVİRİCİ, F., (2005). "Daskyleion'da Ele Geçen Tapınan Kadın Figürinleri", *Olba*, 11, 49-74.
- ÇEVİRİCİ, F., (2006). *Polyksena Lahdi* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İzmir.
- ÇIĞIR-DİKYOL, D., (2010). *Kuzey Mysia'nın Tarihi Coğrafyası* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul.
- ÇITAKOĞLU, H., GÜLSEFA, G., ÜNSAL, N. D., (2016). "Miletoupolis Kökenli Mezar Stelleri ve Adak Levhaları Üzerindeki At Betimleri", in. *Uluslararası III. Mustafakemalpaşa Sempozyumu* (eds. S. Sevim et al.), I. Cilt, Bursa, 117-139.
- ÇITAKOĞLU, H., (2015). *Güney Bithynia Bölgesi Figürlü ve Geometrik Desenli Taban Mozaikleri* (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bursa.
- DELEMEN, İ., ÇOKAY-KEPÇE, S., YILMAZ, Z., (2010). "Kırklareli Yündolan C Tümülsü", *CollAn*, 9, 1-18.
- DELEMEN, İ., (2004). "A Grave Stele From Barbaros on the Propontis", *EpigrAnat*, 37, 189-195.
- DELEMEN, İ., (2004). *Tekirdağ Naip Tümülsü*, İstanbul.
- DELOUIS, O., GRÉLOIS, J. P., KAPLAN, M., LAMESA, A., AUZÉPY, M. F., ÇETİNKAYA, H., (2008). "Campagne de prospection 2007 de la mission Marmara", *Anatolia Antiqua*, 16, 413-442.
- DEMİR, M., (2001). "Making Sense Of The Myths Behind Aiolian Colonisation", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 107-141.
- DEREBOYLU, E., (1994). *Daskyleion Hellenistik Devir Seramiği* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir.
- DEVAMBEZ, P., (1937). *Grands Bronzes du Musée de Stamboul*, Paris.
- DİNÇER, B., (2010). "Bursa ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 2008-2009 Tarihöncesi Buluntuları", *Arkeoloji ve Sanat*, 134, 1-16.

- DİNÇER, B., (2014a). "Kocasu Havzası Paleotiliği (Kuzeybatı Anadolu)", in. *Arkeoloji'de Bölgesel Çalışmalar Sempozyum Bildirileri YAS 4* (eds. D. B. Erciyas, E. Sökmen), İstanbul, 23-49.
- DİNÇER, B., (2014b). "Dağlık Bursa Paleolitigi", *Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri I: Olympos Araştırmaları* (ed. M. Şahin), 159-177.
- DİNÇER, B., (2016). "Kuzeybatı Anadolu'da Paleolitik Araştırmalar", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Dergisi*, 41, 50-54.
- DİNÇER, B., (2017). *Marmara Çevresinde Alt Paleolitik Çağ: İlk İnsan Hareketleri* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul.
- DİVARCI, F., (2007). *M.Ö. III. Binde Marmara Bölgesi* (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Çanakkale.
- DOĞER, L., (2006). "Manyas Ergili-Hisar-tepe'deki (Eski Daskyleion) Bizans Kalesi ve Figürlü Seramik Buluntuları", in. *Hayat Erkanal'a Armağan; Kültürlerin Yansıması* (ed. B. Avunç), İstanbul, 265-273.
- DOĞER, L., (2010). "Daskyleion Kazılarında Yeni Buluntular Beyaz Hamurlu Yeşil ve/veya Kahverengi Boyalı Bizans Seramikleri", in. *Bizans ve Çevre Kültürler. Prof. Dr. S. Yıldız Ötüken'e Armağan* (eds. S. Doğan, M. Kadiroğlu), İstanbul, 164-176.
- DOLUNAY, N., (1967). "Daskyleion - Ergilide Bulunan Kabartmalı Steller", *IstanbAMüzYıl*, 13-14, 19-33.
- DÖRNER, F. K., (1941). *Inschriften und Denkmäler aus Bithynien* (IstForsch 14). Berlin.
- DUPONT-SOMMER, A., (1966). "Une inscription araméenne inédite d'époque perse trouvée à Daskyléion (Turquie)", *CRAI*, 110-1, 44-58.
- DÜNDAR, E., (2017). *Patara IV.3: Transport Jars and Stamped Amphoras from Patara 7th to 1st Centuries BC*, İstanbul.
- EFE, T., (2007). "The Theories of the 'Great Caravan Route' between Cilicia and Troy: The Early Bronze Age III Period in Inland Western Anatolia", *AnSt*, 57, 47-64.
- EIMERMANN, E., (2008). "Soundings at Early Bronze Age Hacilar-tepe", in. *Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia, The Ilıpınar Excavations, Volume III*, (eds. J. J. Roodenberg S. Alparslan-Roodenberg), Leiden, 361-417.
- EKMEKÇİ, M. U., YOLSAL, F., (2016). "Nilüfer ve Mahallelerinde 2015 Yılı Yüzey Araştırmalarında Tespit Edilen Hellenistik ve Roma Dönemlerine Ait Taş Eserler", in. *Odrysses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu* (eds. M. Şahin, S. Sevim, D. Yavaş), Ankara, 263-290.
- ERDOĞAN, S., (2007). *Gordion Tümülüsleri Işığında Frigler'de Oda Mezarlara Ölü Gömme Gelenekleri* (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Konya.

- ERTÜZÜN, R. M., (1953). *Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar; Tarih ve Arkeolojisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul.
- FARNSWORTH M., WISELY, H., (1958). "Fifth Century Intentional Red Glaze", *AJA*, 62.2, 165-173.
- FIGUEIRA, T., (1998). *The Power of Money, Coinage and Politics in the Athenian Empire*, Philadelphia.
- FRENCH, D. H., (1967). "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia: I. The İznik Area", *AnSt*, 17, 49-100.
- FRENCH, D. H., (2013). *Roman Roads and Milestones of Asia Minor; Vol 3 Milestones Fasc. 3.4 Pontus et Bithynia (with Northern Galatia)*, Ankara.
- FRENCH, D. H., (2014). *Roman Roads and Milestones of Asia Minor; Vol 3 Milestones Fasc. 3.5 Asia*, Ankara.
- FUL, Ş. D., (2013). "Mysia Bölgesi'nde Apollon Kültü", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1, 1-22.
- GATSOV, I., ÖZDOĞAN, M., (1994). "Some Epi-Paleolithic Sites From NW Turkey: Ağaçlı, Domalı and Gümüşdere", *Anatolica*, 20, 97-120.
- GERRITSEN, F. A., ÖZBAL, R., THISSEN, L. C., (2013). "The Earliest Neolithic Levels at Barcın Höyük, Northwestern Turkey", *Anatolica*, 39, 53-92.
- GERRITSEN, F., ÖZBAL, R., THISSEN, L., ÖZBAL, H., GALIK, A., (2010). "Late Chalcolithic Settlement of Barcın Höyük", *Anatolica*, 36, 197-225.
- GERRITSEN, F., ÖZBAL, R., (2009). "Barcın Höyük Excavations, 2007", *30. KST*, 3. Cilt, 457-464.
- GERRITSEN, F., (2010). "Barcın Höyük Excavations, 2008", *31. KST*, 1. Cilt, 411-420.
- GÖRKAY, K., (1990). *VI. ve V. Yüzyıllar Daskyleion Siyah Figür Seramiği* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara.
- GÖRKAY, K., (1999). "Attic Black-Figure Pottery from Daskyleion", *AMS*, 34, 1-100.
- GÖRKAY, K., (1999). *Batı Anadolu'ya Korinth ve Attika Siyah Figür Seramiğinin İthali, Yayılımı ve Değerlendirilmesi* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), Ankara.
- GÖRKAY, K., (2001). "A Laconian Cup from Daskyleion", in *Günüşiğında Anadolu; Cevdet Bayburtluoğlu için Yazılar* (eds. C. Özgünel, O. Bingöl, V. İdil, S. Doruk, K. Gorkay, M. Kadioğlu), İstanbul, 104-115.
- GUSMANI, R., POLAT, G., (1999). "Manes in Daskyleion", *Kadmos*, 38-1, s.137-162.
- GUSMANI, R., POLAT, Y., (1999). "Ein Neues Phrygisches Graffito aus Daskyleion", *Kadmos*, 38-1, 59-64.

- GÜLSEFA, G., ÇITAKOĞLU, H., (2016). "2015 Yılı Bursa Nilüfer Yüzey Araştırmasında Tespit Edilen Klasik, Hellenistik ve Roma Dönemi Seramikleri", in. *Odrysses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu* (eds. M. Şahin, S. Sevim, D. Yavaş), Ankara, 305-331.
- GÜMGÜM, G., (2016). "Apollonia ad Rhyndacum (Gölyazı) Kentinde Değerlendirme Öncesi Tanıma Çalışmalarına Bir Örnek", in. *Odrysses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu* (eds. M. Şahin, S. Sevim, D. Yavaş), Ankara, 333-344.
- GÜMGÜM, G., (2016). "Uluabat'ın Batı Yakası Lopadion'dan Miletoupolis'e", in. *Uluslararası III. Mustafakemalpaşa Sempozyumu* (eds. S. Sevim et al.), I. Cilt, Bursa, 173-186.
- GÜNDÜZ, S., DUMANKAYA, O., (2016). "Liman Kenti Miletoupolis", in. *Uluslararası III. Mustafakemalpaşa Sempozyumu* (eds. S. Sevim et al.), I. Cilt, Bursa, 101-116.
- GÜNDÜZ, S., (2015). *The Ancient South Marmara Harbours* (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), Bursa.
- GÜNEY, H., (2014). "Hellenistik Dönem Öncesi Bithynia'da Hellen Kolonileri ve Bithynialılar Arasındaki İlişkiler", *Bellekten*, 282, 407-434.
- GÜRTEKİN, R. G., (1992). *Daskyleion'dan Ele Geçen Oryantalizan Dönem Seramikleri* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir.
- GÜRTEKİN-DEMİR, G., (1996). "Wild Goat Style Pottery from Daskyleion", *ADerg*, 4, 87-95.
- GÜRTEKİN-DEMİR, G., (2002). "Lydian Painted Pottery at Daskyleion", *AnSt*, 52, 111-143.
- GÜRTEKİN-DEMİR, G., (2007). "Provincial Production of Lydian Pottery", in. *Anatolian Iron Ages 6; The Proceedings of the Sixth Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Eskisehir, 16-20 August 2004* (eds. A. Çilingiroğlu, A. Sagona), Leuven 47-77.
- HABICHT, C., (1999). "Zu griechischen Inschriften aus Kleinasien", *EpigrAnat*, 31, 19-29.
- HABICHT, C., (2005). "Notes on Inscriptions from Cyzicus", *EpigrAnat*, 38, 93-100.
- HANSEN, M. H., NIELSEN, T. H., (eds.), (2004). *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford.
- HANSEN, M. H., (2006). *Polis; An Introduction to the Ancient Greek City-State*, Oxford.
- HARMANKAYA, S., ERDOĞU, B., (2002a). *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 4a: İlk Tunç*, İstanbul.
- HARMANKAYA, S., ERDOĞU, B., (2002b). *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 4b: İlk Tunç*, İstanbul.

- HARMANKAYA, S., TANINDI, O., ÖZBAŞARAN, M., (1997). *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 2: Neolitik*, İstanbul.
- HARMANKAYA, S., TANINDI, O., ÖZBAŞARAN, M., (1998). *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 3: Kalkolitik*, İstanbul.
- HARMANKAYA, S., TANINDI, O., (1997). *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 1: Paleolitik / Epipaleolitik*, İstanbul.
- HASLUCK, F. W., (1902). "An Inscribed Basis from Cyzicus", *JHS*, 22, 126-134.
- HASLUCK, F. W., (1902). "Sculptures from Cyzicus" *BSA*, 8, 190-196.
- HASLUCK, F. W., (1904). "Unpublished Inscriptions from the Cyzicus Neighbourhood", *JHS*, 24, 20-40.
- HASLUCK, F. W., (1906). "Poemanenum", *JHS*, 26, 23-31.
- HASLUCK, F. W., (1910). *Cyzicus; Being Some Account of the History and Antiquities of that City, and of the District Adjacent to it, with the Towns of Apollonia ad Rhyndacum, Miletopolis, Hadrianotherae, Priapus, Zeleia, etc.*, Cambridge.
- HASPELS, C. H. A., (1971). *The Highlans of Phrygia; Sites and Monuments*, New Jersey.
- HIGGINS, R. A. (1954). *Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities British Museum*, London.
- HOW, W. W., WELLS, J., (1928). *A Commentary on Herodotus*, Oxford.
- HUBBARD-HOWLAND, R., (1958). *The Athenian Agora 4: Greek Lamps and Their Survivals*, Princeton.
- IG I³. *Inscriptiones Graecae I: Inscriptiones Atticae Euclidis anno anteriores. Fasc. 1: Decreta et tabulae magistratuum* (ed. D. Lewis), Berlin, 1981.
- IG II². *Inscriptiones Graecae II et III: Inscriptiones Atticae Euclidis anno posteriores, Part III-2: Funerary Inscriptions* (ed. J. Kirchner), Berlin, 1940.
- İŞİN, M. A., ÖZDOĞAN, A., (2000). "Harekattepe Tümülüsü", *21. KST*, 1. Cilt, 335-348.
- İNANAN F., (2016). "Nilüfer ve Mahalleleri Yüzey Araştırmalarında Ele Geçen Bizans ve Osmanlı Dönemi Seramik Buluntuları", in. *Odrysyes'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu* (eds. M. Şahin, S. Sevim, D. Yavaş), Ankara, 359-382.
- İREN, K., DOĞAN, T., (2012). "Daskyleion 2010 Yılı Kazı Çalışmaları", *33. KST*, 1. Cilt, 519-532.
- İREN, K., DOĞAN, Z., ATAY, Ç., (2014). "Tepecik; Daskyleion'da Bir Lydia Tümülüsü", *Aktüel Arkeoloji*, 40, 62-65.
- İREN, K., KARADAĞ, M., KASAR, Ö., (2016). "Daskyleion'da Kaya Mezarları" *Aktüel Arkeoloji*, 53, 6-7.

- İREN, K., KASAR, Ö., (2016). "Daskyleion 2014 Yılı Kazı Çalışmaları", 37. *KST*, 2. Cilt, 63-80.
- İREN, K., YILDIZHAN, H., (2014). "Daskyleion 2012 Yılı Kazı Çalışmaları", 35. *KST*, 2. Cilt, 211-224.
- İREN, K., YILDIZHAN, H., (2015). "Daskyleion 2013 Yılı Kazı Çalışmaları", 36. *KST*, 2. Cilt, 577-600.
- İREN, K., (2010). "A New Discovery in Dascylium - The Persian Destruction Layer", *Proceedings of the 6th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East*, Vol. 2, 249-263.
- İREN, K., (2012). "Daskyleion Tümülüslerine Çarpıcı Bir Örnek; Kuru Tümülüsü" *Aktüel Arkeoloji*, 25, 73-75.
- JEFFERY, L. H., (1955). "Further Comments on Archaic Greek Inscriptions", *BSA*, 50, 67-84.
- KAPTAN, D., (2002). *The Daskyleion Bullae: Seal Images from the Western Achaemenid Empire*, Leiden.
- KARACA, E., (2016). *Arkaik Klasik ve Hellenistik Dönem'de Doğu Thrakia* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İzmir.
- KARAGÖZ, Ş., (2014). *Kleinasiatisk - gräko - persische Kunstwerke im Archäologischen Museum von Istanbul* (IstForsch 54). Tübingen.
- KARATAK, A., AKYOL, A. A., İREN, K., (2017). "Daskyleion Arkeolojik Alanı Metal Buluntuları Üzerine Arkeometrik Ön Çalışmalar", 32. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 149-166.
- KARDORUK, N., (2015). *Apollonia ad Rhyndacum Kent Surları* (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bursa.
- KARUL, N., AVCI, M. B. (2011). "Neolithic Communities in the Eastern Marmara Region: Aktopraklık C", *Anatolica*, 37, 1-15.
- KARUL, N., (2008). "Aktopraklık 2004-2006 Yılı Çalışmaları: Genel Bir Değerlendirme", 25. *AST*, 1. Cilt, 65-78.
- KARUL, N., (2009). "Kuzeybatı Anadolu'da Anahatlarıyla Neolitik-Kalkolitik Dönemler", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Dergisi*, 28, 1-7.
- KARUL, N., (2013). "İlk Kalkolitik Çağ'da Konut ve Yerleşme: Aktopraklık Höyük", *Arkeoloji ve Sanat*, 143, 41-50.
- KARUL, N., (2016). "Tarih Öncesi Dönem'de Nilüfer, Aktopraklık Höyük", in. *Odrysses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu* (eds. M. Şahin, S. Sevim, D. Yavaş), Ankara, 433-444.
- KASAPOĞLU, B. E., (2015). "Parion Güney Nekropolisinden Omurgalı İki Lahit ve Buluntuları", in. *Parion Kazıları 10. Yıl Armağanı* (eds. C. Başaran, V. Keleş), İstanbul, 99-116.

- KASAPOĞLU, H., (2012). "Nekropol", in. *Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion* (ed. C. Başaran), İstanbul, 107-135.
- KASAPOĞLU, H., (2015). "İlk On Yıllık Veriler Işığında Parion Güney Nekropolisi Arkaik Dönem Kremasyonları ve Urneleri", in. *Parion Kazıları 10. Yıl Armağanı* (eds. C. Başaran, V. Keleş), İstanbul, 117-131.
- KAUFMANN, F. M., STAUBER, J., (1992). "Poimaneion Bei Eski Manyas? Zeugnisse und Lokalisierung Einer Kaum Bekannten Stadt", *AMS*, 8. 43-85.
- KAYA, E., TAN, T., (2005). "Kyzikos Antik Kenti Metroon Kurtarma Kazısı", *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 45-54.
- KILIÇ, S., (2008). "The Early Bronze age Pottery in Northwest Turkey in Light of Results of a Survey Around the Marmara Sea", in. *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and Early Bronze Age* (eds. H. Erkanal, et al.), Ankara, 275-283.
- KOÇAK-YALDIR, A., (2009). *İ.Ö. Yedinci ve Altıncı Yüzyıllarda Daskyleion'un Ticari İlişkileri* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İzmir.
- KOÇAK-YALDIR, A., (2010). "Daskyleion'dan Ele Geçen Bir Grup Lydia Seramiği ve Kentin Lydia Bağlantıları Üzerine Gözlemler", *Arkeoloji ve Sanat*, 133, 1-12.
- KOÇAK-YALDIR, A., (2011). "Daskyleion'da Doğu Yunan ve Doğu Yunan Etkili Seramik İthalatı", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 85-100.
- KOÇAK-YALDIR, A., (2011). "Imported Trade Amphoras in Daskyleion from the Seventh and Sixth Centuries BC and the Hellespontine-Phrygia Route", *WorldA*, 43-3, 364-379.
- KOÇHAN, N., MERAL, K., GÜNEŞ, F., (2009). "Kyzikos 2007 Yılı Kazıları", *30. KST*, 1. Cilt, 163-176.
- KOÇHAN, N., MERAL, K., HAS, A. C., TERCANLIOĞLU, A., (2016). "Kyzikos 2014", *37. KST*, 1. Cilt, 433-444.
- KOÇHAN, N., MERAL, K., HAS, A. C., TERCANLIOĞLU, A., (2017). "Kyzikos 2015", *38. KST*, 1. Cilt, 223-232.
- KOÇHAN, N., MERAL, K., MOTOR, H., GÜNEŞ, F., (2008). "Kyzikos 2006 Yılı Kazısı", *29. KST*, 1. Cilt, 11-20.
- KOÇHAN, N., MERAL, K., MOTOR, H., HAS, A. C., (2011). "Kyzikos, 2009", *32. KST*, 1. Cilt, 188-199.
- KOÇHAN, N., MERAL, K., (2010). "Kyzikos 2008", *31. KST*, 2. Cilt, 51-62.
- KOÇHAN, N., MERAL, K., (2012). "Kyzikos 2010", *33. KST*, 1. Cilt, 257-270.
- KOÇHAN, N., MERAL, K., (2013). "Kyzikos 2011", *34. KST*, 2. Cilt, 337-346.
- KOÇHAN, N., MERAL, K., (2014). "İkinci Dönem Kyzikos Kazıları", in. *Arkeoloji Bölümü 40. Kuruluş Yılı Armağanı* (eds. H. Kasapoğlu, M. A. Yılmaz), 229-254.

- KOÇHAN, N., MERAL, K., (2014). "Kyzikos Kazısı 2012", 35. *KST*, 1. Cilt, 376-387.
- KOÇHAN, N., MERAL, K., (2015). "Kyzikos 2013", 36. *KST*, 1. Cilt, 191-202.
- KOÇHAN, N., (2002). "Kyzikos'tan Bir Heykel", *AnadoluAraş*, 10, 375-380.
- KOÇHAN, N., (2004). "Arganoutlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı", in. 60. *Yaşında Fahri Işık'a Armağan; Anadolu'da Doğdu* (ed. T. Korkut), İstanbul, 423-426.
- KOÇHAN, N., (2006). "Kyzikos'tan İki Heykeltıraşlık Eser", in. *Anadolu Arkeolojisine Katkıları: 65. Yaşında Abdullah Yaylalı'ya Sunulan Yazılar* (ed. T. Takaoğlu), İstanbul, 207-212.
- KOÇHAN, N., (2013). "Kyzikos, Hellespontus'da Bir Eyalet Merkezi", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 31, 69-91.
- KOENIGS, W., (1981). "Archaische Bauglieder aus Kyzikos", *AnSt*, 31, 121-128.
- KOHLER, E. L., (1980). "Cremations of the Middle Phrygian Period at Gordion" in. *From Athens to Gordion: The Papers of a Memorial Symposium for Rodney S. Young* (ed. K. De Vries), Philadelphia, 65-89.
- KOHLER, E. L., (1995). *The Gordion Excavations (1950-1973) Final Reports Volume II: The Lesser Phrygian Tumuli Part I: The Inhumations*, Philadelphia.
- KOPPENHÖFER, D., (2002). "Die Bronzezeitliche Troia VI-Kultur und ihre Beziehung zu den Nachbarkulturen", *StTroica*, 12, 281-396.
- KÖKER, H., (2003). "The Greek Coins from the 1952-3 Excavations at Cyzicus", *NumChron*, 2003, 385-392.
- KÖKTEN, H., (1994). "Balıkesir, Üçpınar Tümülüsü Araba Buluntuları Konservasyon Projesi", *11. AST*, 413-419.
- KÖKTEN, K., (1951). "1949 Yılı Tarih Öncesi Araştırmaları Hakkında Kısa Rapor", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3, 201-214.
- KÖRPE, R., (2010). *Akhaimenid Hâkimiyetinde Troas Bölgesi (M.Ö. 545-M.Ö. 334): Arkeolojik Veriler ve Antik Kaynaklar Işığında Tarihsel Kültürel Bir Değerlendirme* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi), İzmir.
- KÖSEKUL, Y., (1995). *Daskyleion Pişmiş Toprak Heykelcikleri* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara.
- KÜTÜK, S., (1995). "Balıkesir Üçpınar Tümülüsü", *Arkeoloji ve Sanat*, 69, 17-22.
- LAUBSCHER, H. P., (1963/4). "Zwei Neue Kouroi aus Kleinasien", *IstMitt*, 13/14, 73-87.
- LAWALL, M., (2002). "Ilion Before Alexander: Amphoras and Economic Archaeology", *StTroica*, 12, 197-243.
- MA, J., (2008). "Mysians on the Çan Sarcophagus? Ethnicity and Domination in Achaimenid Military Art", *Historia*, 57.3, 243-254.

- MAFFRE, F., (2006). "Phrygie maritime, Phrygie hellespontique, satrapie de Phrygie hellespontique face au Pseudo-Skylax § 93-96", *CollAn*, 5, 127-198.
- MALATYA, G. C., (2015). *Miletopolis Tarihi ve Sikkeleri* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul.
- MANGO, C., ŠEVČENKO, I., (1973). "Some Churches and Monasteries on the Southern Shore of the Sea of Marmara", *DOP*, 27, 235-277.
- MANSEL, A. M., (1946). "Mudanya Mezar Binası", *Belleten*, 10, 1-12.
- MANSEL, A. M., (1974). "Gemlik Tümülüs Mezarı", *Belleten*, 38, 181-189.
- MEIGGS, R., (1972). *The Athenian Empire*, New York.
- MELLAART, J., (1955). "Some Prehistoric Sites North-Western Anatolia", *IstMitt*, 6, 53-88.
- MELLINK, J. M., (1969). "Archaeology in Asia Minor", *AJA*, 73.2, 203-227.
- MELLINK, J. M., (1977). "Archaeology in Asia Minor", *AJA*, 81.3, 289-321.
- MENDEL, G., (1909). "Catalogue des monuments grecs, romains et byzantins du Musée Impérial Ottoman de Brousse", *BCH*, 33, 245-435.
- MENDEL, G., (1912). *Musées Impériaux Ottomans Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines I*, İstanbul.
- MENDEL, G., (1912). *Musées Impériaux Ottomans, Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines*, İstanbul.
- MERAL, K., (2003). *İonia Bölgesi Aslanları* (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), Erzurum.
- MERAL, K., (2004). "Kyzikos Kourosu", in. *60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan; Anadolu'da Doğdu* (ed. T. Korkut), İstanbul, 361-365.
- MERRITT, B. D., (1972). "The Tribute Quota List of 454-3 B.C.", *Hesperia*, XLI, 4, 403-417.
- MERKELBACH, R., STAUBER, J., (2001). *Steinepigramme aus dem griechischen Osten Band 2; Die Nordküste Kleinasiens (Marmarameer und Pontos)*, Leipzig.
- MERKER, G. S., (2000). *Corinth Volume XVII; The Sanctuary of Demeter and Kore, Part IV; Terracotta Figurines of the Classical, Hellenistic and Roman Periods*, New Jersey.
- MERT, İ. H., (2016). "Apollonia ad Rhyndakos'taki Girlandlı Friz Blokları", in. *Odrysses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu* (eds. M. Şahin, S. Sevim, D. Yavaş), Ankara, 533-542.
- MERT, İ. H., (2016). "Miletopolis Antik Kentinde Bulunan Mimari Bezemeli Yapı Unsurları", in. *Uluslararası III. Mustafakemalpaşa Sempozyumu* (eds. S. Sevim et al.), I. Cilt, Bursa, s.75-86.
- MERT, İ. H., (2018). "Prusa ad Olympum'dan (Bursa) Bir Oda Mezar", *International Journal of Social Inquiry*, 11.1, 203-254.

- MOORE-CROSS, F., (1966). "An Aramaic Inscription from Daskyleion", *BASOR*, 184, 7-10.
- MOTOR, H., (2010). *Bursa, Balıkesir ve Bandırma Müzelerindeki Kyzikos Sikkeleri* (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), Erzurum.
- MÜLLER, D., (1997). *Topographischer Bildkommentar zu den Historien Herodots: Kleinasien*, Berlin.
- NAUMANN, F., (1983). *Die Ikonographie der Kybele in der Phrygischen und der Griechischen Kunst* (IstMitt Beiheft, 28), Tübingen.
- NOLLÉ, M., (1992). *Denkmäler vom Satrapensitz Daskyleion; Studien zur greco-persischen Kunst*, Berlin.
- NOVRUZLU, A., (2016a). "Nilüfer-Gökçe Höyük, Tepecik Höyük Prehistorik Yerleşimleri", in. *Odrysses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu* (eds. M. Şahin, S. Sevim, D. Yavaş), Ankara, 541-562.
- NOVRUZLU, A., (2016b). "Mustafakemalpaşa ve Çevresi Bronz Çağı Seramikleri Işığında Kafkas Etkileri ve İlişkileri", in. *Uluslararası III. Mustafakemalpaşa Sempozyumu* (eds. S. Sevim et al.), I. Cilt, Bursa, 157-164.
- OGAN, A., (1936). "Eros ve Psykhe Figürlerini Havi Tunç Vazo", *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, 3, 83-89.
- OGAN, D., (2007). *M.Ö. 5. ve 4. Yüzyıllarda Daskyleion Satrap Saraylarının Mimari Buluntuları* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir.
- OKAN, E., (2013). "Çeşme Müzesi Ticari Amphoraları", *ADerg*, 18, 127-140.
- OKÇU, R., (2007). "Sikkeler Işığında Bursa İlindeki Antik Kentler", in. *Doğudan Yükselen Işık - Arkeoloji Yazıları* (eds. B. Can, M. Işıklı), İstanbul, 545-550.
- OYBAK-DÖNMEZ, E., AKYOL, A. A., İREN, K., (2014). "Daskyleion Kenti'nde Cehri Meyvesinin İzleri" *Aktüel Arkeoloji*, 38, 34-35.
- ÖNCÜ, F., (2012). *M.Ö. 6. Yüzyıl ile M.Ö. 4. yüzyıl Arasında Batı Anadolu'da Pers Satraplık Merkezleri Arasındaki Politik İlişkiler (Sardeis ve Daskyleion)* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara.
- ÖTÜKEN, S. Y., DURUKAN, A., ACUN, H., PEKAK, S., (1986). *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler IV*, Ankara.
- ÖTÜKEN, S. Y., (1990). "Karacabey İlçesindeki Tophisar Köyünün Ortaçağdaki Önemi ve Tarihi Eserleri", *Ege Üniversitesi Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, 4, 89-99.
- ÖTÜKEN, S. Y., (1996). *Forschungen im Nordwestlichen Kleinasien; Antiken und Byzantinische Denkmäler in der Provinz Bursa* (IstMitt Beiheft 41). Tübingen.
- ÖZBAL, R., GERRITSEN, F., ERDALKIRAN, M., ÖZBAL, H., (2015). "2013 Yılı Barcın Höyük Kazıları", *36. KST*, 1. Cilt, 615-630.

- ÖZBAL, R., GERRITSEN, F., ERDALKIRAN, M., ÖZBAL, H., (2016). "2014 Yılı Barcın Höyük Kazıları", 37. *KST*, 2. Cilt, 407-422.
- ÖZBAL, R., GERRITSEN, F., ERDALKIRAN, M., ÖZBAL, H., (2017). "2015 Yılı Barcın Höyük Kazıları", 38. *KST*, 3. Cilt, 17-32.
- ÖZBAL, R., GERRITSEN, F., (2011). "2009 Yılı Barcın Höyük Kazıları", 32. *KST*, 2. Cilt, 198-208.
- ÖZBAL, R., GERRITSEN, F., (2012). "2010 Yılı Barcın Höyük Kazıları", 33. *KST*, 4. Cilt, 155-166.
- ÖZBAL, R., GERRITSEN, F., (2013). "2011 Yılı Barcın Höyük Kazıları", 34. *KST*, 1. Cilt, 159-168.
- ÖZBAL, R., GERRITSEN, F., (2014). "2012 Yılı Barcın Höyük Kazıları", 35. *KST*, 1. Cilt, 471-485.
- ÖZBEK, M., ERDAL, Y. S., (2000). "Harekattepe Tümülüsünden Çıkarılan Kral İskeleti", 15. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 77-91.
- ÖZDOĞAN, M., GATSOV, I., (1998). "The Aceramic Neolithic Period in Western Turkey and in the Aegean", *Anatolica*, 24, 209-232.
- ÖZDOĞAN, M., (1986). "1984 Yılı Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları", 3. *AST*, 409-420.
- ÖZDOĞAN, M., (1989). "1987 Yılı Edirne ve Balıkesir İlleri Yüzey Araştırması", 6. *AST*, 571-590.
- ÖZDOĞAN, M., (1990). "1988 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları", 7. *AST*, 443-457.
- ÖZDOĞAN, M., (1991). "1989 Yılı Marmara Bölgesi Araştırmaları ve Toptepe Kazısı", 12. *KST*, 1. Cilt, 345-375.
- ÖZDOĞAN, M., (1992). "1990 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları", 9. *AST*, 405-423.
- ÖZDOĞAN, M., (1993). "Second Millenium of the Marmara Region", *IstMitt*, 43, 151-163.
- ÖZDOĞAN, M., (2000). "Taşlıcabayır Kazısı", in. *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi* (ed. O. Belli), İstanbul, 158-159.
- ÖZKAN, E., ÜNAL, F., (2003). "Hisar İçi Sondaj Kazıları", 13. *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 137-144.
- ÖZKAN, E., ÜNAL, F., (2009). *Hisarkeoloji; Bursa Hisar İçi Kazıları ve Ele Geçen Buluntular 2000-2009*, Bursa.
- ÖZKILINÇ, M., "Miletopolis Mezar Stellerinde Betimlenen Kadınlar ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları", in. *Uluslararası III. Mustafakemalpaşa Sempozyumu* (eds. S. Sevim et al.), I. Cilt, Bursa, 403-431.
- ÖZTÜRK, N., KAVAZ, B., (2010). "Zeytinliada Kazısı 2008 Yılı Çalışmaları", 31. *KST*, 1. Cilt, 493-510.

- ÖZTÜRK, N., KAVAZ, B., (2011). "Zeytinliada Kazısı 2009 Yılı Çalışmaları", 32. *KST*, 1. Cilt, 33-46.
- ÖZTÜRK, N., KAVAZ, B., (2012). "Zeytinliada 2010 Yılı Çalışmaları ve Arkeopark Projesi", 33. *KST*, 1. Cilt, 53-68.
- ÖZTÜRK, N., KAVAZ, B., (2013). "Zeytinliada 2011 Yılı Çalışmaları ve Arkeopark Projesi", 34. *KST*, 2. Cilt, 365-374.
- ÖZTÜRK, N., KAVAZ, B., (2014). "Zeytinliada 2012 Yılı Çalışmaları ve Arkeopark Projesi", 35. *KST*, 1. Cilt, 48-59.
- ÖZTÜRK, N., KAVAZ, B., (2015). "Zeytinliada 2013 Yılı Çalışmaları ve Arkeopark Projesi", 36. *KST*, 1. Cilt, 223-233.
- ÖZTÜRK, N., KIZILARSLANOĞLU, H. A., (2009). "Zeytinliada 2007 Yılı Kazı Çalışmaları", 30. *KST*, 2. Cilt, 1-12.
- PFUHL, E., MÖBIUS, H., (1977). *Die Ostgriechischen Grabreliefs I*, Mainz.
- PFUHL, E., MÖBIUS, H., (1979). *Die Ostgriechischen Grabreliefs II*, Mainz.
- POLAT, B. A., (2010). *Troas Bölgesi'ndeki Arkaik ve Klasik Dönem Yerleşmeleri: Kent Planlama ve Savnuma Sistemleri Açısından Bir İnceleme* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul.
- POLAT, G., POLAT, Y., YAĞIZ, K., ZUNAL, O., (2010). "Antandros 2008 Yılı Kazıları", 31. *KST*, 4. Cilt, 1-22.
- POLAT, G., (1991). *Daskyleion ve Çevresinden Ele Geçen Anadolu Satraplık Dönemine Ait Mezar Stelleri* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir.
- POLAT, G., (1998). *Anadolu Akhaemenid Dönemi Plastik Eserleri* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İzmir.
- POLAT, G., (2005). "Bir Anadolu-Akhaemenid Dönemi Ölü Kültü Geleneği: Tümülsüz Önünde Steller ve Seramoni Alanları", *Olba*, 11, 1-18.
- POLAT, Y., (1996). *Daskyleion'da Ele Geçen Gri Tek Renkli Seramiklerin Form Katalogu* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir.
- POLAT, Y., (2002). *Daskyleion'da M.Ö. 8.-5. Yüzyıllar Arasında Gri Seramik* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İzmir.
- PRETEUX, F., (2005). "Priapos Bébyrès dans la Propontide et les Détroits: succès d'un mythe local", *REG*, 118-1, 246-265.
- PSEUDO-SKYLAKS, (2012). "Pseudo-Skylax: Periplous", (çev. M. Arslan), *Mediterranean Journal of Humanities*, II/1, 239-257.
- RAMSAY, W. M., (1890). *The Historical Geography of Asia Minor*, London.
- REHM, A., (1958). *Didyma Zweiter Teil: Die Inschriften*, Berlin

- REINACH, S., (1901). "Un bas-relief inédit au Musée de Constantinople", *REG*, 14, 57, 127-137.
- RICHTER, G. M. A., (1931). "A Stand by Kleitias and an Athenian Jug", *BMetrMus*, 26, 289-294.
- RITTER, S., (2001). "Fremde Götter und Heroen in attischen Urkundenreliefs", *JdI*, 116, 129-162.
- ROHDE, E., (1955). "Vorlage und Bestimmung einiger unveröffentlichter Vasen", *AA*, 70, 94-126.
- ROODENBERG, J. J. (2008). "The Late Chalcolithic Cemetery", in *Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia, The Ilıpınar Excavations, Volume III*, (eds. J. J. Roodenberg S. Alparslan-Roodenberg), Leiden, 315-333.
- ROODENBERG, J. J. (ed.), (1995). *The Ilıpınar Excavations I; Five Seasons of Fieldwork in NW Anatolia 1987-91*, Leiden.
- ROODENBERG, J. J., ALPARSLAN-ROODENBERG, S. (eds.), (2008). *Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia, The Ilıpınar Excavations, Volume III*, Leiden.
- ROODENBERG, J. J., THISSEN, L. C. (eds.), (2001). *The Ilıpınar Excavations II*, Leiden.
- ROODENBERG, J. J., van AS, A., JACOBS, L., WIJNEN, M., (2003). "Early Settlement in the Plain of Yenişehir (NW Anatolia), The Basal Occupation Layers at Menteşe", *Anatolica*, 29, 17-59.
- ROODENBERG, J. J., (1992). "1990 Yılı Ilıpınar Kazıları", *13. KST*, 1. Cilt, 127-129.
- ROODENBERG, J. J., (1994). "1992 Ilıpınar Kazıları", *15. KST*, 1. Cilt, 171-176.
- ROODENBERG, J. J., (1997). "Ilıpınar Excavations 1995", *18. KST*, 1. Cilt, 49-52.
- ROODENBERG, J. J., (1998). "1996 Yılı Ilıpınar Kazı Sezonu", *19. KST*, 1. Cilt, 173-178.
- ROODENBERG, J. J., (1999). "Investigations at Menteşe Höyük in the Yenişehir Basin (1996-97)", *Anatolica*, 25, 21-36.
- ROODENBERG, J. J., (2000). "Ilıpınar Kazıları, 1998 Sezonu", *21. KST*, 1. Cilt, 129-132.
- ROODENBERG, J. J., (2002). "2000 Yılı Menteşe Kazı Sezonu", *23. KST*, 2. Cilt, 123-126.
- ROODENBERG, J. J., (2003). "2001 Yılı Ilıpınar Kazı Sezonu", *24. KST*, 1. Cilt, 461-464.
- ROOSEVELT, C. H., (2006). "Tumulus Survey and Museum Research in Lydia, Western Turkey: Determining Lydian-and Persian-Period Settlement Patterns", *JFieldA*, 31.1, 61-76.
- ROSE, C. B., KÖRPE, R., (2006). "The Granicus River Valley Survey Project, 2004", *23. AST*, 2. Cilt, 323-332.

- ROSE, C. B., KÖRPE, R., (2007). "The Granicus River Valley Survey Project, 2005", 24. AST, 2. Cilt, 67-78.
- ROSE, C. B., KÖRPE, R., (2008). "The Granicus River Valley Survey Project, 2006", 25. AST, 2. Cilt, 103-116.
- ROSE, C. B., KÖRPE, R., (2009). "The Granicus River Valley Survey Project, 2007", 26. AST, 2. Cilt, 343-356.
- ROSE, C. B., TEKKÖK, B., KÖRPE, R., (2007). "The Granicus River Valley Archaeological Survey Project 2004-2005", *StTroica*, 17, 65-150.
- ROSE, C. B., (2008). "Separating Fact from Fiction in the Aiolian Migration", *Hesperia*, 77.3, 399-430.
- RUSCHENBUSCH, R., (2003). "İlk Atina Deniz Birliğinde Tributum/Harç Miktarı ve Vatandaş Sayısı", (çev. A. Akalın), *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34, 149-173.
- SAMS, G. K. (2012). "Frig Tümülüsleri", in. *Frigler Midas'ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde* (eds. T. Tüfekçi-Sivas, H. Sivas), İstanbul, 244-257.
- SARI, D., (2011). *İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'nun Kültürel ve Siyasal Gelişimi* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul
- SARIKAYA, S., (2015). "Agesilaos'un Daskyleion Seferleri", *Phaselis*, 1, 199-219.
- SAYAR, M. H., (1998). *Perinthos-Herakleia (Marmara Ereğlisi) und Umgebung, Geschichte, Testimonien, Griechische und Lateinische Inschriften*, Wien.
- SCHEDE, M., MAKRIDİ, T., (1929). "Achäologische Funde; Türkei", *AA*, 44, 356-357.
- SCHWERTHEIM, E., (1978). "Denkmäler zur Meterverehrung in Bithynien un Mysien", in. *Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens, Festschrift für Friedrich Karl Dörner* (eds. S. Şahin, E. Schwertheim, J. Wagner), Leiden, 781-837.
- SCHWERTHEIM, E., (1980). *Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung Teil I: Grabtexte* (IK 18). Bonn.
- SCHWERTHEIM, E., (1983). *Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung Teil II: Miletopolis - Inschriften und Denkmäler* (IK 26). Bonn.
- SCHWERTHEIM, E., (1986). "Versteigerungslisten aus Kyzikos", *EpigrAnat*, 8, 9-14.
- SCHWERTHEIM, E., (1988). "Studien zur Historischen Geographie Mysiens", *EpigrAnat*, 11, 65-78.
- SEVİM, S., et al. (eds.), (2016). *Uluslararası III. Mustafakemalpaşa Sempozyumu*, I. Cilt, Bursa.
- SEVİNÇ, N., KÖRPE, R., TOMBUL, M., ROSE, C. B., STRAHAN, D., KIESEWETTER, H., WALLRODT, J., (2001). "A New Painted Graeco-Persian Sarcophagus from Çan", *StTroica*, 11, 384-420.

- SEVİNÇ, N., ROSE, C. B., STRAHAN, D., TEKKÖK-BİÇKEN, B., (1998). "The Dedetepe Tumulus", *StTroica*, 8, 305-327.
- SEVİNÇ, N., ROSE, C. B., STRAHAN, D., (1999). "A Child's Sarcophagus from the Salvage Excavations at Gümüşçay", *StTroica*, 9, 489-510.
- SEVİNÇ, N., ROSE, C. B., (1996). "A New Sarcophagus of Polyxena from the Salvage Excavations at Gümüşçay", *StTroica*, 6, 251-264.
- SEZGİN, Y., (2012). *Arkaik Dönem İonia Üretimi Ticari Amphoralar*, İstanbul.
- SNG Cop. *Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collections of Coins and Medals Danish National Museum* (ed. E. Munksgaard), Copenhagen, 1945.
- SNG von Aulock, *Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland, Sammlung von Aulock* (eds. P. Franke et al.), Berlin, 1957.
- SNODGRASS, A., (1977). *Archaeology and the Rise of the Greek State*, Cambridge.
- SNODGRASS, A., (1980). *Archaic Greece: The Age of Experiment*, Los Angeles.
- SNODGRASS, A., (2006). *Archaeology and the Emergence of Greece*, New York.
- SOURVINO-U-INOOD, C., (2005). *Hylas, the Nymphs, Dionysos and Others*, Stockholm.
- SPARKES, B. A., TALCOTT, L., (1970), *The Athenian Agora 12: Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C.*, Princeton.
- STESKAL, M., KARUL, N., REITER, J., REMBART, L., WINKLEHNER, T., "Die spätantik/frühbyzantinische Bebauung von Aktopraklık Höyük. Bericht über die Grabungen 2010", *ÖJh*, 79, 2010, 383-408.
- ŞAHİN, D., GÜLSEFA, G., (2017). "Bursa Tophane Seramikleri", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 77-101.
- ŞAHİN, D., (2016). "Apollonia ad Rhydakos Kentinin Tarihi ve Sikkeleri", in. *Odrysses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu* (eds. M. Şahin, S. Sevim, D. Yavaş), Ankara, 717-726.
- ŞAHİN, D., (2016). "Mustafakemalpaşa'da Bulunan Antoninus Pius Portresi", in. *Uluslararası III. Mustafakemalpaşa Sempozyumu* (eds. S. Sevim et al.), I. Cilt, Bursa, 165-172.
- ŞAHİN, I., (1998). *Lydia'da Küçük Yerleşimler* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi), İzmir.
- ŞAHİN, M., BERNS, C., (2014). "Bursa İli Yüzey Araştırması - 2012, İznik", *31. AST*, 1. Cilt, 49-60.
- ŞAHİN, M., MERT İ. H., ŞAHİN, D., (2010). "Keles Yüzey Araştırması, 2008", *27. AST*, 3. Cilt, 163-177.
- ŞAHİN, M., MERT İ. H., ŞAHİN, D., (2011). "Bursa ve Çevresi 2009 Yüzey Araştırması (Keles ve Orhaneli)", *28. AST*, 1. Cilt, 99-114.
- ŞAHİN, M., ÖZBEY, A. S., (2017). *Apollonia a. R. Araştırmaları I: Nekropol Kazıları 2016-2017*, Bursa.

- ŞAHİN, M., POLAT, Y., ZIMMERMANN, T., (2011). "Der Hafen von Kapanca - Ein Neuer Vorschlag Zur Lokalisation Der Stadt Caesarea Germanica", *Olba*, 19, 203-232.
- ŞAHİN, M., YAVAŞ, D., OKÇU, R., ŞAHİN, D., (2008). "İznik Yüzey Araştırması 2006", 25. *AST*, 1. Cilt, 11-26.
- ŞAHİN, M., (1999). "Miletupolis Adak Levhaları Üzerinde Apollon Kitharodos" *AnadoluAraş*, 15, 393-429.
- ŞAHİN, M., (2000). *Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları*, Ankara.
- ŞAHİN, M., (2009). "Görükle Mezarı Kurtarma Kazısı 2006 Yılı Sonuç Raporu", 30. *KST*, 4. Cilt, 25-38.
- ŞAHİN, M., (2012). "2010 Yılı Bursa İli Yüzey Araştırması Harmancık - Mudanya", 29. *AST*, 1. Cilt, 11-26.
- ŞAHİN, M., (2013). "Bursa İli Yüzey Araştırması - 2011 Mudanya - Harmancık", 30. *AST*, 1. Cilt, 101-114.
- ŞAHİN, M., (2014). *Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri - I; Olympos Araştırmaları (Keles-Orhaneli-Harmancık-Büyükorhan)*, Bursa.
- ŞAHİN, M., (2015). "Bursa İli Yüzey Araştırması - 2013", 32. *AST*, 1. Cilt, 117-134.
- ŞAHİN, M., (2016a). "2015 Yılı Nilüfer İlçesi Yüzey Araştırmaları", in. *Odrysses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu* (eds. M. Şahin, S. Sevim, D. Yavaş), Ankara, 735-766.
- ŞAHİN, M., (2016b). "Mustafakemalpaşa'da Antik Çağ Yol İzleri: Kestelek Kalesi ve Çömlekçikaya Kilisesi", in. *Uluslararası III. Mustafakemalpaşa Sempozyumu* (eds. S. Sevim et al.), I. Cilt, Bursa, 141-156.
- ŞAHİN, M., (2016c). "Bursa İli Yüzey Araştırması - 2014 İznik", 33. *AST*, 1. Cilt, 287-300.
- ŞAHİN, M., (2016d). *Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri - II; Nilüfer İlçesi 1. Kitap*, Bursa.
- ŞAHİN, M., (2017a). *Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri - III; Nilüfer İlçesi 2. Kitap*, Bursa.
- ŞAHİN, M., (2017b). "Bursa İli Yüzey Araştırması - 2015", 34. *AST*, 2. Cilt, 569-589.
- ŞAHİN, M., SEVİM, S., YAVAŞ, D., (eds.), (2016). *Odrysses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu*, Ankara.
- ŞAHİN, M., ÖZBEY, S., (2017). *Apollonia a. R. Araştırmaları 1: Nekropol Kazıları 2016-2017*, Bursa.
- ŞAHİN, R., (2016). "Miletopolis Mezar Stelleri ve Adak Levhalarında Tasvir Edilen Kaplar", in. *Uluslararası III. Mustafakemalpaşa Sempozyumu* (eds. S. Sevim et al.), I. Cilt, Bursa, 87-99.
- ŞAHİN, S., (1983). "Zwei Spätarchaische Grabinschriften aus Perinthos", *EpigrAnat*, 2, 77-80.

- ŞAHİN, S., (1984). "1982 Yılında Bithynia, Pamphylia ve Lykia'da Epigrafik ve Tarihi - Topografik Araştırmalar", *1. AST*, 83-86.
- ŞAHİN, S., (1985). "1983 Yılında Bithynia ve Lycia - Pamphylia'da Yapılan Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları", *2. AST*, 113-117.
- ŞAHİN, S., (1987). *Katalog der antiken Inschriften des Museums von İznik (Nikaia) / İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu II,3. Testimonia* (IK 10,3). Bonn.
- ŞARE-AĞTÜRK, T., ARSLAN, N., (2015). *A Terracotta Treasure at Assos*, İstanbul.
- ŞENOL, A. K. (2003). *Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları*, Ankara.
- TAKMER, B., AKDOĞU-ARCA E. N., GÖKALP-ÖZDİL N. (eds.), (2016). *Vir Doctus Anatolicus, Studies in Memory of Sencer Şahin*, İstanbul.
- TALBERT R. J. A. (ed.), (2000). *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, New York.
- TAN, T., (2011). *Eşenköy Tümülüsü ve Buluntuları* (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Çanakkale.
- TANRIVER, C., KÜTÜK, S., (1993). "The Katoikia of Daphnous and the Sanctuary of Apollon Daphnousios in the Territory of Apollonia Rhyndacum", *EpigrAnat*, 21, s.99-102.
- TANRIVER, C., (1994). "Kios'dan İki Yeni Mezar Steli", *ADerg*, 2, 119-120.
- TANRIVER, C., (2012). "The Cult of Theos Peismatene in Mysia", *EpigrAnat*, 45, 93-99.
- TAŞ, İ., (2007). "Hitit Metinlerinde Maşa Ülkesi", *Arkeoloji ve Sanat*, 125, 15-34.
- TEKİN, O., (2011). *Hellen ve Roma Tarihi*, Eskişehir.
- TEKİN, O., (2013). "Two Hellenistic Weights of Cyzicus from Dascylium", *Anatolia*, 39, 121-127.
- TEPEKÖY, A. İ., (2003). *Marmara Bölgesi Neolitik ve Kalkolitik Dönem Seramiği* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara.
- TERCANLIOĞLU, A., (2013). *Kyzikos Kentini Ziyaret Eden İngiliz Seyyahlar* (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Erzurum.
- THISSEN, L. C. (2008). "The Pottery of Phase VB", in. *Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia, The Ilıncın Excavations, Volume III*, (eds. J. J. Roodenberg S. Alparslan-Roodenberg), Leiden, 91-115.
- TOMAY, B., (2015). *Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü* (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bursa.
- TSETSKHLADZE, G. R., (2006). "Revisiting Ancient Greek Colonisation", in. *Greek Colonisation: An Account of Greek Colonies and Other Settlements Overseas Volume One* (ed. G. R. Tsetskhladze), Leiden, xxiii-lxxxiii.

- TUNA-NÖRLING, Y., (1999). *Daskyleion I: Die Attische Keramik* (ADerg 6). İzmir.
- TÜFEKÇİ-SİVAS, T., (1997). *Eskişehir, Afyonkarahisar, Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul.
- ÜNSAL, N. D., (2016). "Dorak Hazinesi ve Erken Tunç Çağı'nda Uluabat'tan Akdeniz'e İlişkiler Üzerine Düşünceler", in. *Odrysses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu* (eds. M. Şahin, S. Sevim, D. Yavaş), Ankara, 855-866.
- VAN AS, A., WIJNEN, M. H., (1995). "The Neolithic and Chalcolithic Pottery from Ilıpınar's Phases X-V: A Technological Study", in. *The Ilıpınar Excavations I: Five Seasons of Fieldwork in NW Anatolia 1987-91* (ed. J. J. Roodenberg), Leiden, 77-107.
- VARDAR, L. E., (1989). *Daskyleion-Ergili'de Bulunan Metal Taklidi Omphaloslu Kaplar ve Gri Seramik* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara.
- WADDINGTON, W. H. (1908). *Recueil général des monnaies grecques d'Asie mineure I*, Paris.
- WESTERMANN, W. L., (1921). "Land Registers of Western Asia under the Seleucids", *CIPhil*, 16, 12-19.
- WIEGAND, T., (1904). "Reisen in Mysien", *AM*, 29, s.254-339.
- YALÇIKLI, D., (2012). "Çanakkale İli, Yenice İlçesi ve Balıkesir İli, Gönen İlçesi Yüze Araştırması (2009-2010)", *29. AST*, 1. Cilt, 209-229.
- YALÇIKLI, D., (2013). "Çanakkale İli, Yenice İlçesi ve Balıkesir İli, Gönen İlçesi Yüze Araştırması (2011)", *30. AST*, 1. Cilt, 19-30.
- YALMAN, B., (1990). "Edincik-Zeytinbağı Levhalı Mezarları ve Buluntuları", *X. Türk Tarih Kongresi*, 1. Cilt, 397-413.
- YAMAN B., AKYOL A. A., ATAY Ç. (2014). "Daskyleion Kazısı Karbonize Ahşap Buluntuların Anatomik Teşhisi", *29. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 174-183.
- YAVUZ, E., (2014). *Kyzikos Hadrian Tapınağı 2010 Yılı Kazılarında Bulunan Define Sikkeleri* (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Erzurum.
- YAYLALI, A., BAŞARAN, C., KOÇHAN, N., (1992). "Kyzikos 1990 Çalışmaları", *13. KST*, 1. Cilt, 205-225.
- YAYLALI, A., ÖZKAYA, V., ÖZTÜRK, N., (2014). "Kyzikos İlk Dönem Kazıları", in. *Arkeoloji Bölümü 40. Kuruluş Yılı Armağanı* (eds. H. Kasapoğlu, M. A. Yılmaz), 13-29.
- YAYLALI, A., ÖZKAYA, V., (1993). "Kyzikos Arkeolojik Kazı Çalışmaları: 1991", *14. KST*, 2. Cilt, 223-245.
- YAYLALI, A., ÖZKAYA, V., (1994). "Kyzikos 1992 Kazı Çalışmaları", *15. KST*, 1. Cilt, 539-561.

- YAYLALI, A., ÖZKAYA, V., (1995). "1993 Kyzikos Kazısı Etkinlikleri" *16. KST*, 2. Cilt, 107-130.
- YAYLALI, A., ÖZKAYA, V., (1996). "1994 Kyzikos Arkeolojik Kazısı", *17. KST*, 2. Cilt, 311-335.
- YAYLALI, A., ÖZKAYA, V., (1997). "Kyzikos 1995: Arkeolojik Kazı Etkinlikleri", *18. KST*, 2. Cilt, 409-429.
- YAYLALI, A., ÖZKAYA, V., (1998). "Kyzikos 1996 Arkeolojik Kazıları", *19. KST*, 2. Cilt, 367-389.
- YAYLALI, A., (1991). "Kyzikos 1989 Yılı Çalışmaları", *12. KST*, 2. Cilt, 171-194.
- YAYLALI, S., (2005). "An Old Babyonian Cylinder Seal from Daskyleion in Northwestern Anatolia", *AncNearEastSt*, 42, 299-311.
- YILDIRIM, Ş., (2008). *Doğu Trakya'da Mezar Tepelerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi), Ankara.
- YILDIZHAN, H., (2008). *Erken Akhaemenid Dönemde Daskyleion* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi), İzmir.
- YILMAZ, Z., (1996). "Çakıllı Tümülüsü Kurtarma Kazısı", *7. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 105-130.
- YILMAZ, Z., (2001). "Kırklareli Müzesi Yündolan C Tümülüsü Kurtarma Kazısı", *11. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 71-77.
- YOUNG, R. S., (1981). *The Gordion Excavations Final Reports Volume I: Three Great Early Tumuli*, Philadelphia.

EK A. ÇİZELGELER

Yıl	Yürütücü	Kurum	Araştırma Başlığı	Konu	Bölge
1941	Friedrich Karl Dörner	Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi	Bithynia'dan Anıtlar ve Yazıtlar	Epigrafi Araştırmaları	Bursa Arkeoloji Müzesi ve Tirilye Beldesi
1942	Kurt Bittel	Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi	Küçük Asya Çalışmaları	Tarih Öncesi Araştırmalar	İnegöl Ovası ve çevresi
1949	İ. Kılıç Kökten	Ankara Üniversitesi	Tarihöncesi Araştırmaları	Tarih Öncesi Araştırmalar	Tüm bölge
1953	Kurt Bittel	Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi	Daskyleion'un Konumu	Daskyleion Araştırmaları	Satraplık merkezi Daskyleion
1953	Reşit Mazhar Ertüzün	Erdek Kaymakamlığı	Kapıdağ Yarımadası ve Çevresindeki Adalar: Tarih ve Arkeolojisi Üzerine Araştırmalar	Diğer Araştırmalar	Kyzikos ve çevresi
1955	James Mellaart	İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Ankara Şubesi	Tarih Öncesi Araştırmalar	Tarih Öncesi Araştırmalar	İznik, Yenişehir ve İnegöl Ovaları
1985	Thomas Corsten	Köln Üniversitesi	Kios Yazıtları	Epigrafi Araştırmaları	Kios ve çevresi
1989	Thomas Corsten	Köln Üniversitesi	Apameia (Bithynia) ve Pylai Yazıtları	Epigrafi Araştırmaları	Myrleia ve çevresi
2001	Reinhold Merkelbach Josef Stauber	-	Doğu Yunan Epigramları-2	Epigrafi Araştırmaları	Tüm bölge
1902-1910	Frederick William Hasluck	Atina İngiliz Okulu	Kyzikos: Tarihçesi, Kalıntıları ve Çevresindeki Kentler	Kyzikos Araştırmaları	Kyzikos ve çevresi
1904-1909	Gustave Mendel	Mecma-ı Âsâr-ı Atika Müzesi	Bursa'daki Osmanlı İmparatorluk Müzesi'nin Hellen, Roma ve Bizans Eserleri Katalogu	Diğer Araştırmalar	Bursa ve çevresi
1953-1959	Ekrem Akurgal	Ankara Üniversitesi	Kyzikos ve Ergili Araştırmaları	Daskyleion Araştırmaları	Kyzikos ve satraplık merkezi Daskyleion
1960-1967	David. H. French	İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Ankara Şubesi	Tarih Öncesi Araştırmalar	Tarih Öncesi Araştırmalar	İznik, Yenişehir ve İnegöl Ovaları
1968-1973	Cyril Mango Ihor Şevçenko	Dumbarton Oaks Research Library	Marmara Denizi'nin Güney Kıyılarından Bazı Kilise ve Manastırlar	Diğer Araştırmalar	Tüm bölge
1970-1987	Sencer Şahin	Münster Üniversitesi	Bithynia Araştırmaları	Epigrafi Araştırmaları	İznik Gölü ve çevresi
1973-2014	David. H. French	İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Ankara Şubesi	Roma Çağı'nda Küçük Asya'daki Yollar ve Mil Taşları	Epigrafi Araştırmaları	Tüm bölge
1980-1983	Elmar Schwertheim	Münster Üniversitesi	Kyzikos ve Çevresinin Yazıtları	Epigrafi Araştırmaları	Kyzikos ve çevresi
1982-1992	Margret Nollé	-	Satraplık Merkezi Daskyleion'un Anıtları	Daskyleion Araştırmaları	Satraplık merkezi Daskyleion ve çevresi
1982-1996	S. Yıldız Ötügen	Hacettepe Üniversitesi	Bursa Araştırmaları	Diğer Araştırmalar	Tüm bölge

Yıl	Yürütücü	Kurum	Araştırma Başlığı	Konu	Bölge
1987-1989	Mehmet Özdoğan	İstanbul Üniversitesi	Marmara Bölgesi Tarih Öncesi Araştırmaları	Tarih Öncesi Araştırmalar	Bandırma, Manyas ve Gönen ilçeleri
1987-halen	Jakob J. Roodenberg	Hollanda Tarih ve Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi	Doğu Marmara Bölgesi'nde Erken Tarım Toplulukları Araştırmaları	Tarih Öncesi Araştırmalar	İzmit ve Yenişehir Ovaları
1988-1997	Abdullah Yaylalı	Atatürk Üniversitesi	Birinci Dönem Kyzikos Kazıları	Kyzikos Araştırmaları	Kyzikos kenti
1988-2009	Tomris Bakır	Ege Üniversitesi	İkinci Dönem Daskyleion Kazıları	Daskyleion Araştırmaları	Satraplık merkezi Daskyleion
1991-1993	Thomas Corsten	Köln Üniversitesi	Prusa ad Olympum Yazıtları	Epigrafi Araştırmaları	Prusa ad Olympum ve çevresi
1993-1994	Cumhur Tanrıver	Ege Üniversitesi	Bursa Çevresinden Epigrafik Eserler	Epigrafi Araştırmaları	Bursa ve çevresi
2000-halen	N. Eda Akyürek-Şahin	Akdeniz Üniversitesi	Bithynia Bölgesi Epigrafik Araştırmaları	Epigrafi Araştırmaları	Bursa ve çevresi
2000-halen	Müze Müdürlüğü	Bursa Arkeoloji Müzesi	Bursa Hisar İçi Kazıları	Diğer Araştırmalar	Prusa ad Olympum kenti
2002-2016	Serdar Aybek	Trakya Üniversitesi	Apollonia ad Rhydacum Antik Kenti ve Uluabat Gölü Çevresi Yüzeysel Araştırması	Diğer Araştırmalar	Uluabat Gölü ve çevresi
2004-2007	C. Brian Rose	Pennsylvania Üniversitesi	Granikos Nehri Vadisi Yüzeysel Araştırmaları	Diğer Araştırmalar	Gönen ilçesi
2004-2008	Marie-France Auzépy	Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü	Güney Marmara Kıyılarındaki Bizans Manastırları Yüzeysel Araştırması	Diğer Araştırmalar	Bursa ve çevresi
2004-halen	Necmi Karul	İstanbul Üniversitesi	Aktopraklık Kazıları	Tarih Öncesi Araştırmalar	Aktopraklık Höyük
2006-halen	Nurettin Koçhan	Atatürk Üniversitesi	İkinci Dönem Kyzikos Kazıları	Kyzikos Araştırmaları	Kyzikos kenti
2006-halen	Mustafa Şahin	Uludağ Üniversitesi	Bursa Kültür Envanteri Yüzeysel Araştırmaları	Diğer Araştırmalar	Bursa ve çevre ilçeleri
2007-2013	Nurettin Öztürk	Atatürk Üniversitesi	Erdek-Zeytinliada Kazıları	Diğer Araştırmalar	Erdek-Zeytinliada
2009-2011	Derya Yalçıklı	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	Çanakkale İli, Yenice İlçesi ve Balıkesir İli, Gönen İlçesi Yüzeysel Araştırması	Tarih Öncesi Araştırmalar	Gönen ilçesi
2009-halen	Kaan İren	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	Üçüncü Dönem Daskyleion Kazıları	Daskyleion Araştırmaları	Satraplık merkezi Daskyleion

Çizelge 2.1. Araştırma Tarihçesi Kronolojisi

İl-İlçe	Adı	P	N	K	İTÇ	2. Bin	Ana Kaynaklar
Balıkesir-Manyas	Eşenköy	X					ÖZDOĞAN, M., (1989)
Bursa-Nilüfer	Görükle	OP					DİNÇER, B., (2014a)
Balıkesir-Manyas	Kaynarca	OP					DİNÇER, B., (2014a)
Bursa-Nilüfer	Aktopraklılık		SN	İK			KARUL, N.- AVCI, M. B. (2011), KARUL, N., (2013), KARUL, N., (2008)
Bursa-Orhangazi	Ilıpınar		SN	İK, SK	1-2-3		ROODENBERG, J. J., (1995), ROODENBERG, J. J. (2008)
Balıkesir-Bandırma	Musluçeşme		AN				ÖZDOĞAN, M., (1991), ÖZDOĞAN, M.- GATSOV, I., (1998)
Balıkesir-Gönen	Taraççı		X				ÖZDOĞAN, M., (1991)
Bursa-Karacabey	Tepetarla		X	X	X		ÖZDOĞAN, M., (1989), ÖZDOĞAN, M., (1991)
Balıkesir-Gönen	Tütüncüyolu-Üyücek		X	X	X	X	ÖZDOĞAN, M., (1989), ÖZDOĞAN, M., (1991)
Balıkesir-Gönen	Yılanlık		X	X			ÖZDOĞAN, M., (1991)
Balıkesir-Gönen	Arnavut Korusu			X	X		YALÇIKLI, D., (2012)
Balıkesir-Bandırma	Bardakçı Tepe			X	X	X	ÖZDOĞAN, M., (1989), ÖZDOĞAN, M., (1991)
Balıkesir-Gönen	Dereköy Mağaraları			X	X		YALÇIKLI, D., (2013)
Bursa-Orhangazi	Hacılar Tepe			SK	1-2-3	X	EIMERMANN, E., (2008)
Balıkesir-Gönen	Hamam Tepe			X	X		ÖZDOĞAN, M., (1991)
Balıkesir-Gönen	Höyüçük			X	X		ÖZDOĞAN, M., (1991)
Balıkesir-Bandırma	Karağağaçlar			X	X		ÖZDOĞAN, M., (1991)
Balıkesir-Bandırma	Akyarlar				X	X	BAKIR, T., (1988)
Bursa-Nilüfer	Alaaddinbey-Çayırköy				1-2-3	X	FRENCH, D. H., (1967)
Bursa-Osmangazi	Demirtaş-Tepecik				2		FRENCH, D. H., (1967)

İl-İlçe	Adı	P	N	K	İTÇ	2. Bin	Ana Kaynaklar
Balıkesir-Bandırma	Gök Tepe				X	X	BAKIR, T.- GÜRTEKİN-DEMİR, R. G.- TANRIVER, C., (2003)
Bursa-Nilüfer	Gökçeköy				X		ŞAHİN, M., (2016), NOVRUZLU, A., (2016)
Balıkesir-Gönen	Hasancık İni				X		YALÇIKLI, D., (2013)
Balıkesir-Gönen	Kale Tepe				X		ÖZDOĞAN, M., (1991)
Balıkesir-Gönen	Koca Tepe				X		YALÇIKLI, D., (2012)
Balıkesir-Manyas	Taşlıbayır				X	?	ÖZDOĞAN, M., (1989)
Balıkesir-Bandırma	Daskyleion					X	KOPPENHÖFER, D., (2002), YAYLALI, S., (2005)
Bursa-Mustafakemalpaşa	Yakupdede					X	AYBEK, S.- DREYER, B., (2016)
Bursa-Mustafakemalpaşa	Bekçikaya						Arazi Çalışmaları
Bursa-Osmangazi	Prusa ad Olympum				X	X	Müze Kazıları
Bursa-Karacabey	Gönü-Tepecik						<i>Prehistorik Çanak Çömlek</i> Arazi Çalışmaları
Bursa-Karacabey	Kayseri Çiftliği						<i>Prehistorik Çanak Çömlek</i> Arazi Çalışmaları
Balıkesir-Bandırma	Merinos Çiftliği						<i>Prehistorik Çanak Çömlek</i> Arazi Çalışmaları
Bursa-Mustafakemalpaşa	Miletopolis				X	X	Müze Kazıları
Bursa-Karacabey	Saraylar Tepe						<i>Prehistorik Çanak Çömlek</i> Arazi Çalışmaları
Bursa-Karacabey	Tepecik Çiftliği						<i>Prehistorik Çanak Çömlek</i> Arazi Çalışmaları, ÖZDOĞAN, M., (1989)
Bursa-Karacabey	Yolağzı Höyük						<i>Prehistorik Çanak Çömlek</i> Arazi Çalışmaları

OP: Orta Paleolitik, AN: Akeramik Neolitik, SN: Son Neolitik, İK: İlk Kalkolitik, SK: Son Kalkolitik, 1-2-3: İlk Tunç Çağı 1-2-3

Çizelge 3.1. Prehistorik Yerleşimler ve Dönemleri

Tarih	Olay	Mysler	Artake	Dolionlar	Phrygler	Zeleiahlar	Bithynler	Kaynak
1460-1282*	Hitit Seferleri	Maša? Bursa-Sakarya?***	Artukka?***	x	x	x	x	* TAŞ, İ, (2007), 3.1, 3.6 ** TAŞ, İ, (2007) *** ALPARSLAN, M., (2002)
?	Argonautlar	Kios civarı*	x	Arkontnessos'da**	x	x	x	Apollodoros Rhodios, Argonautika * I.1153 ** I.961
?	Mysler ve Teukrialıların Avrupa Seferi	Mysler	x	x	x	x	x	Herodotos VII.20
?	Phryglerin Anadolu'ya Gelişi	Olympos civarı	x	x	Thrakia	x	x	Strabon XII.8.3
		Kaikos Kaynağı			Olympos civarı			
?	Auge ve Telephos	Güney Mysia?	x	x	x	x	x	Pseudo-Apollodoros Bibliotekhe III. 9, 17-18, Hyginos Fabulae, 99-100.
1230-1180?*, 1183?*	Troia Savaşı	Khromos ve kahin Ennomos liderliğinde*** Telephos oğlu Eurypylos**** liderliğinde Aisopos nehri sınırı*****	x	x	Prokys ve Askanios liderliğinde***	Lykaon oğlu Pandaros liderliğinde**	x	* Troia VIIa Tabakası, DEMİR, F., (2001), dipnot 87 ** Eratosthenes, DEMİR, F., (2001), dipnot 88 FGrHist 241 F 1d *** Homeros II. 824/7, 858/9, 861/4 **** Pseudo-Apollodoros, Epitome V. 12. ***** Strabon XIII.1.2
?	Troia Savaşı Sonrası	Thebe Ovası, Güney Mysia			Kyzikos Dolayları			Strabon XIII.1.8

Tarih	Olay	Mysler	Artake	Dolionlar	Phrygler	Zeleiahlar	Bithynler	Kaynak
1120-1102?	Aiol Kolonizasyonu	Güney Mysia'dan? iç bölgeye* Daskleion yakınlarındaki Kyzikene**						* DEMİR, F., (2001), dipnot 34 FGrHist 327 F 17. ** Strabon XII.1.3
?	Lydlerin Güney Mysia'yı İstilas	Antandros'dan Teuthrania'ya kadar* Thebe Ovası** Myslerin kuzey, iç bölgelere göç etmesi*	x	x	x	x	x	* Skylax 98 ** Strabon XIII.1.8
560-546	Kroisos Hakimiyeti	Mysler	x	x	Phrygler	x	Bithynler, Thraklar?	Herodotos I.28
522-486	Darius I Dönemi	Mysia (ikinci hükümet) (100T)			Phrygia (üçüncü hükümet) (360T)		Asia Thrakları (üçüncü hükümet) (360T)	Herodotos III.90
479	Palataia Savaşı'nda Pers Ordusu'nun Arka Bölümü	Mysler			Phrygyler		Thraklar?	Herodotos IX.32
4. yüzyıl	Skylax'ın Tasviri	Olbia, Kallipolis, Kios sahil şeridi* Askania gölü çevresi**	Phrygia'da	x	Myrleia'dan Abydos'a kadar olan Hellen kentlerinin olduğu bölge* Askania gölü çevresi**	x	Sangarios'dan Olbia Körfezine*	* Skylax 92-94 ** Strabon XII.4.8

Çizelge 4.1. Tarihi Kaynaklara Göre Bölge Adlandırmaları ve Detayları

Tarih	Olay
546 öncesi	Lydia Krallığı hâkimiyeti
546	Hellespontos Phrygiası Satraplığı'nın kuruluşu ve Pharoukhos'un satraplık yönetimi
530	Mithrobates'in hyparkhos yönetimi
522	Mithrobates'in Oroites tarafından öldürülmesi ve Oroistes yönetimi
512	Dareios'un İskit Seferi ve arkasındaki kuvvetlerde Kyzikos tyranı Aristogoras
511	Otanes'in Propontis çevresindeki fetihleri
500	Megabazos'un satraplık yönetimi
499	İonia Ayaklanması
497	Ayaklanma sonrasında Hymaias'ın Kios'u ele geçirmesi
493	Finikeli Pers Donanması'nın Propontis seferi Artake ve Prokonnesos'un yakılması
492 öncesi	Kyzikos'un Oibares ile anlaşarak siyana son vermesi
492	Mardonios'un satraplık yönetimi
480	Kserkses'in Hellas Seferi sırasında Mysler'in piyade Propontis kentlerinin donanmada yer alması
479	Plataia Savaşı'nda Mardonios'un ordusunda Mysler'in piyade olarak görev yapması
	Megabates'in satraplık yönetimi
478	Attika-Delos Deniz Birliği'nin kurulması
	Pausanias'ın Hellen Donanması ile Hellespontos Seferi
477	I. Artabazos'un satraplık yönetimi
460	I. Pharnabazos'un satraplık yönetimi
449	Kallias Barışı ve denizlerdeki mutlak Hellen hâkimiyeti ve Perikles'in konseye daveti
440	Byzantion'un Atina'ya isyanının bastırılmasının ardından Bysbikos'un Byzantion elinden alınması
430	Pharnakes'in satraplık yönetimi
414	II. Pharnabazos'un satraplık yönetimi
413	Kyzikos'un Atina'ya isyanı
411	Kyzikos'un Atina hâkimiyetine girmesi
410	Kyzikos'un Pharnabazos ve Spartalı müttefikler tarafından alınması
	Kyzikos'un tekrar Atina hakimiyesine girmesi
407	Pharnabazos tarafından oyalanan Atina elçilerinin Kios'a bırakılması
401 öncesi	Mysialılar'ın Perslere isyanı ve Orontas'ın desteği

Tarih	Olay
401	Pharnabazos'un Onbinler ile olan savaşı
396	II. Agesilaos'un Asya Seferi ve Daskyleion çevresini yağmalaması
395	II. Agesilaos'un bölge çevresini tekrar yağmalaması, Kios'da konaklaması ve Miletouteikhos'u kuşatıp alamaması
394	II. Agesilaos'un geri çekilerek Spartaya dönüşü
386	Antalkidas Barışı ve kentlerin Persler'e geçişi
	I. Ariobarzanes'in vekâleten satraplık yönetimi
364	Kyzikos'un Persler tarafından kuşatılması ve Atinalı Timotheos'un yardımı
363	I. Ariobarzanes'in isyanı sonunda yakalanarak öldürülmesi
	II. Ariobarzanes'in Kios yönetimi
358	II. Artabazos'un satraplık yönetimi
337	II. Mithridates'in Kios yönetimi
336	Makedonlar'a karşı Persler'in Rhodoslu Memnon ile Kyzikos kuşatması
335	Kyzikos'un Parmenion tarafından Makedonların tarafında tutulması
334	Granikos Savaşı
	Daskyleion'un Parmenion tarafından alınması
	Kalas'ın satraplık yönetimi
327	Kalas'ın Bas ile savaşı ve ölümü
323	Leonnatos'un satraplık yönetimi
321	Arrhidaios'un satraplık yönetimi
319	Arrhidaios'un Kyzikos'u kuşatması
318	Antigonos'un Arrhidaios ve müttefiklerini yenmesi ve Antigonos yönetimi
315	Phoiniks'in satraplık yönetimi
310	Ptolemaios ve Phoiniks'in Antigonos'a isyanı, yenilmeleri ve sonrasında mutlak Antigonos yönetimi
302	Kios yöneticisi II. Mithridates'in Antigonos tarafından öldürülmesi
301	Ipsos Savaşı ve sonrasında Lysimakhos'un yönetimi

Çizelge 4.2. Tarihi Olaylar Kronolojisi

Yazıt	Yıl	Kyzikos		Miletou Teikhos		Myrleia (Brylleion)		Pythopolis		Tereia		Zeieia	
IG P 259	454/3												
IG P 261	452/1	[—]	[Κυ]ζικενοί										
IG P 263	450/49	[—]	[Κυζικεν]οί										
IG P 264	448/7												
IG P 265	447/6	4320d	Κυζικε[νοί]										
IG P 266	446/5												
IG P 267	445/4												
IG P 268	444/3												
IG P 269	443/2	9t	Κυζικενοί		X		X		X		X		X
IG P 270	442/1	9t	Κυζικ[ενοί]		X		X		X		X		X
IG P 271	441/0	9t	Κυζι[κενοί]									[—]	[Ζέ]λεια
IG P 272	440/39												
IG P 273	439/8	9t	[Κυζικενοί]										
IG P 277	435/4	[9t]	[Κυ]ζικε[νοί]		X		X		X		X		X
IG P 278	434/3												
IG P 279	433/2	9t	Κυζικ[ενοί]		X	3000d	Βρυ[λλεανοί]		X		X		X
IG P 280	432/1	9t	Κυζικενοί			[3000d]	Βρυλλεανο[ί]						
IG P 281	430/29	8t + 3500d 1920d	Κυζ[ικενοί] [Κυζικενοί]			3000d	Βρυ[λλεανοί]						
IG P 282	429/8	8t + 1680d 4320d	[Κυ]ζικε[νοί] Κυζικενοί										
IG P 283	428/7												
IG P 71	425/4	[20t]	[Κυζικενοί]		X	[—]	[Βρυλ]λειανοί	[—]	[Πυθοπολιται]	[—]	[Τ]ερεία παρὰ [Βρ]ύλλειον	[—]	[Ζέ]λεια
IG P 77	422/1							100	Πυθοπολιτα[ι]	[—]	[Τερεία παρὰ] [Βρύλλειον]		
IG P 285	421/0	[—]	[Κυζικεν]οί										
IG P 287	418/7	20t	Κυ[ζι]κενοί			[...]	[-]ΠΙΙν Βρυλλ[ιανοί]						
IG P 100	410/9			[—]	Μίλητο[τειχίται]								

X: Tam Korunmuş Hellespontos Listesi'nde Ismi Olmayan Kentler

Çizelge 6.1. Attika Delos Deniz Birliği'ne Tribute Miktarları
(IG P³, ATL, CORSTEN, T., (1985), (1987), (1988), FIGUEIRA, T., (1998), MEIGGS, R., (1972).)

Yerleşme	Sit Tarih	Karar Sayı	Derece	Dosya No
Badırğa - Solakçayır	25.12.2015	5247	3	-
Büyüksoğuklar - Koca Tepe	20.01.2011	6527	1	10.09.64
Dareion - Çiftekaya Tepe	2.12.1994	3796	1	16.00.1254
Daskyleion	22.04.1989	486	1	10.03.34
Daskyleion ad Mare	5.05.2006	1435	3	16.06.462
Dereköy - Asar Tepe	9.09.1999	7343	1, 3	10.09.42
Kalebayır	18.10.2012	1189	1, 3	10.13.27-28
Kios	10.03.1990	977	1, 2	16.01.01
Kyzikos	29.09.1989	734	1, 3	10.08.01
Merinos Çiftliği	27.07.2007	2802	1	10.03.51
Miletopolis	24.11.1996	5527	1, 3	16.07.06
Miletou Teikhos - Dedebayırı	8.03.2013	1686	3	16.04.41
Myrleia	24.01.1992	2271	1, 2, 3	16.06.01
Skylake - Çalılıburun Tepe	21.08.2015	4766	1	10.03.198
Şirinçavuş - Kaletepe	09.02.1991	1572	1, 2, 3	10.03.29
Tahtalı - Kaserea Germanike	10.09.1999	7380	1, 2, 3	16.00.1999
Thrakia Kome - Çalışkanlar	30.09.2006	1892	1	10.03.112
Tütüncüyolu-Üyücek	18.06.2003	2162	1	10.09.47
Yolağzı Höyük	25.06.1998	6513	1	16.04.68
Zealeia - Üvecik Tepe	22.10.1994	3697	1, 3	10.09.35

Çizelge 6.2. Yerleşmelerin Tescil Bilgileri (BKVKBK)

No	Adı	Lokalizasyon	8.	7.	6.	5.	4.
6.1.1.	Artaio Teikhos	Dedebayırı?*				E	
6.1.2.	Artake	Erdek			H?	AK-E	AK
6.1.3.	Besbikos	İmralı				AK-E	AK
6.1.4.	Dareion	Çiftekaya Tepe*		A**	A**	A**-E	A**
6.1.5.	Daskyleion ad Mare	Eşkel	AK?	A**	A**	A?-E	A
6.1.6.	Kios	Gemlik		AK?	?	AK-E	AK-E-N
6.1.7.	Kyzikos	Belkıs	AK?	A	A-AK-E-H-N	AK-E-N	AK-E-H-N
6.1.8.	Miletopolis	Melde			A	A-E?	A-E-N
6.1.9.	Miletou Teikhos	Dedebayırı*			A**	A**-E?	A**-AK-E
6.1.10.	Myrleia	Mudanya		A**	A**	A**A-E	A**-AK-N
6.1.11.	Plakia	Kurşunlu?				AK	N
6.1.12.	Pythopolis	Sölöz?				E	
6.1.13.	Skylake	Çalılıburun Tepe*			A**	A**-AK	A**
6.1.14.	Tereia	?				E	
6.1.15.	Zeieia	Üvecik Tepe	AK			E	A-AK-E-N
6.2.	Daskyleion	Ergili	A-AK?	A	A-E	A-AK-E-H	A-AK-E-H
6.3.1.1.	Baris	Bölge Dışında					
6.3.1.2.	Kaue	?					AK
6.3.1.3.	Pannukome	Bölge Dışında					
6.3.1.4.	Thrakia Kome	Çalışkanlar					A**
6.3.2.1.	Solakçayır	Badırğa					A
6.3.2.2.	Höyüçük	Bostancı					A**
6.3.2.3.	Koca Tepe	Büyüksoğuklar		A**	A**	A**	A**
6.3.2.4.	Buğday Tepe	Çamlıköy		A**	A**	A**	A**
6.3.2.5.	Asar Tepe	Dereköy				A**	A**
6.3.2.6.	Yakupdede Tepe	İncilipınar	?	A**	A**	A**	A**
6.3.2.7.	Kalebayır	Manyas		A**	A**	A**	A**
6.3.2.8.	Merinos Çiftliği	Bandırma			A**	A**	A**
6.3.2.9.	Kocabük Tepe	Orhaniye				A**	A**
6.3.2.10.	Kayrak Tepe	Subaşı			A**	A**	A**
6.3.2.11.	Tepecik Çiftliği	Sultaniye					A**
6.3.2.12.	File Tepe	Tahtalı					A
6.3.2.13.	Yer Tepe	Tepecik				A**	
6.3.2.14.	Tepetarla Höyük	Tophisar					A**
6.3.2.15.	Tütüncüyolu-Üyücek	Keçeler			A**	A**	A**
6.3.2.16.	Yolağzı Höyük	Yolağzı	?	A**	A**	A**	A**
TOPLAM			2+4	10+1	17+1	27	30

- A Arkeolojik
AK Antik Kaynak
E Epigrafik
H Heykel/Rölyef
N Numismatik
* Tez Kapsamında Önerilen
** Tez Kapsamında Tespit Edilen

Çizelge 6.3. Yerleşmelerin Dönemsel Tayinleri

No	İl	İlçe	Adı	Türü	Lokalizasyon	P	N	K	İTÇ	2B	D?	8Y	7Y	6Y	5Y	4Y	H	R	GA	O
37	Bursa	Karacabey	Hamidiye	Küçük Yerleşme	Karacabey														X**	
38	Balıkesir	Gönen	Hasancık İni	Mağara	Yörükkeçidere				X											
39	Bursa	Gürsu	Hisar Tepe	Kale	Ericek												X**			X**
40	Balıkesir	Gönen	Höyüçük	Küçük Yerleşme	Bostancı			X	X				?	?	?	X**	X			
41	Balıkesir	Bandırma	Höyük Tepe	Küçük Yerleşme	Bandırma														?	
42	Bursa	Orhangazi	Ilıpınar	Höyük	Orhangazi		X	X	X											
43	Balıkesir	Bandırma	Kale Tepe	Höyük	Şirinçavuş				X				X**	X**	X**	X**			X**	
44	Bursa	Mustafakemalpaşa	Kale Tepe	Kale	Keltaş															X**
45	Bursa	Mustafakemalpaşa	Kale Tepe	Kale	Körekem												?			
46	Balıkesir	Manyas	Kalebayır	Küçük Yerleşme	Manyas								X**	X**	X**	X**	X	X	X	
47	Bursa	Nilüfer	Kaleler	Küçük Yerleşme	Büyükbalıklı												X			X
48	Bursa	Mudanya	Kapanca Limanı	Küçük Yerleşme	Yalıçiftlik													X	X	
49	Balıkesir	Bandırma	Karaağaçlar	Höyük	Edincik			X	X					?						
50	Balıkesir	Gönen	Karaağaçpınar	Küçük Yerleşme	Havutça														X**	X**
51	-	-	Kaue	Kome	-											X	?			
52	Balıkesir	Manyas	Kaynarca	Bulutnu Alanı	Manyas	X														
53	Bursa	Karacabey	Kayrak Tepe	Küçük Yerleşme	Subaşı									X**	X**	X**				
54	Bursa	Karacabey	Kayseri Çiftliği	Höyük	Yolağzı				***		?						X**	X**	X**	
55	Bursa	Karacabey	Kışlalar	Küçük Yerleşme	Dağkadı															X**
56	Balıkesir	Manyas	Kilise Tepe	Küçük Yerleşme	Çamlıköy															X**
57	Bursa	Gemlik	Kios	Polis	Gemlik								?		X	X	X	X	X	X
58	Balıkesir	Gönen	Koca Tepe	Küçük Yerleşme	Büyüksoğuklar				X				X**	X**	X**	X**	X	X		
59	Bursa	Mudanya	Kocabük Tepe	Küçük Yerleşme	Orhaniye									X**	X**	X**	X**	X**	X**	X**
60	Balıkesir	Erdek	Kyzikos	Polis	Belkis							?	X	X	X	X	X	X	X	X
61	Balıkesir	Bandırma	Merinos Çiftliği	Küçük Yerleşme	Bandırma				***		?			X**	X**	X**				X**
62	Balıkesir	Bandırma	Merinos Çiftliği-3	Küçük Yerleşme	Bandırma															X**
63	Balıkesir	Bandırma	Merinos Çiftliği-4	Küçük Yerleşme	Bandırma												X**	X**	X**	
64	Bursa	Mustafakemalpaşa	Miletopolis	Polis	Melde				X**	X**				X	X	X	X	X	X	?
65	Bursa	Karacabey	Miletou Teikhos	Polis	Dedebayırı*									X**	X**	X**	X**	X	X**	X**
66	Balıkesir	Bandırma	Mollamezarı	Küçük Yerleşme	Dutliman												X**	X**		
67	Balıkesir	Bandırma	Musluçesme	Höyük	Aksakal		X													
68	Bursa	Mudanya	Myrleia	Polis	Hisarlık								X**	X**	X	X	X	X	X	X
69	Bursa	Karacabey	Nal Tepe	Küçük Yerleşme	Taşpınar														X**	
70	Bursa	Nilüfer	Oğlak Kale	Kale	Maksempınarı												X**			
71	-	-	Pannukome	Kome	Bölge Dışında											?	X			
72	Bursa	Mudanya	Papazharmanı	Küçük Yerleşme	Mesudiye										?	?	X**			

No	İl	İlçe	Adı	Türü	Lokalizasyon	P	N	K	İTÇ	2B	D?	8Y	7Y	6Y	5Y	4Y	H	R	GA	O
73	Bursa	Gemlik	Papuççu Dere	Küçük Yerleşme	Şahinyurdu													X**		
74	Balıkesir	Gönen	Paşacıftlık	Küçük Yerleşme	Paşacıftlık														X**	
75	Bursa	Karacabey	Plakia	Polis	Kurşunlu?										X	X	?	X	?	X
76	Bursa	Osmangazi	Prusa ad Olympum	Polis	Osmangazi				X**	X**	?	?	?	?			X	X	X	X
77	Bursa	Orhangazi	Pythopolis	Polis	Sölöz?										X		?	X	X	?
78	Bursa	Karacabey	Saraylar Tepe	Höyük	Fevzipaşa				***		?									X**
79	Balıkesir	Gönen	Sarı Tepe	Küçük Yerleşme	Körpeağaç															X**
80	Balıkesir	Bandırma	Skylake	Polis	Çalılıburun Tepe*						?			X**	X**	X**				X
81	Bursa	Nilüfer	Solakçayır	Küçük Yerleşme	Badırğa											X	X	X		
82	Balıkesir	Gönen	Taraççı	Höyük	Ayvalıdere		X													
83	Bursa	Nilüfer	Taşlık	Küçük Yerleşme	Büyükbalıklı															X**
84	Balıkesir	Manyas	Taşlıbayır	Höyük	Bölgeağaç				X	?	X									
85	Bursa	Karacabey	Tepecik	Küçük Yerleşme	Gönü				***		?				?	?	X			
86	Bursa	Karacabey	Tepecik Çiftliği	Küçük Yerleşme	Sultaniye				***		?					X**	X**	X**	X**	X**
87	Bursa	Karacabey	Tepetarla	Küçük Yerleşme	Tophisar		X	X	X							X**	X**	X**	X**	
88	-	-	Tereia	Polis	-										X					
89	Balıkesir	Bandırma	Thrakia Kome	Kome	Çalışkanlar											X**	X			
90	Bursa	Karacabey	Tophisar Kalesi	Küçük Yerleşme	Tophisar										?	?	X**			X
91	Balıkesir	Gönen	Tütüncüyolu-Üyücek	Küçük Yerleşme	Keçeler		X	X	X	X				X**	X**	X**				
92	Bursa	Mustafakemalpaşa	Yakupdede Tepe	Küçük Yerleşme	İncilipınar					X		?	X**	X**	X**	X**	X	X		
93	Bursa	Karacabey	Yanıklık	Küçük Yerleşme	Ekinli														X**	X**
94	Bursa	Mustafakemalpaşa	Yer Tepe	Küçük Yerleşme	Tepecik				?		?				?	?			X**	X**
95	Balıkesir	Gönen	Yılanlık	Höyük	Sarıköy		X	X												
96	Bursa	Karacabey	Yolağzı Höyük	Küçük Yerleşme	Yolağzı				***		?	?	A**	X**	X**	X**	X**	X**	X**	X**
97	Balıkesir	Gönen	Zeieia	Polis	Üvecik Tepe							X	?	?	X	X	X	X		

* Önerilen Lokalizasyon ** Tespit Edilen Dönemler *** Tespit Edilen Prehistorik Çanak Çömlek

Çizelge 6.4. Tüm Yerleşmelerin Dönemsel Tayinleri

EK B. RESİMLER

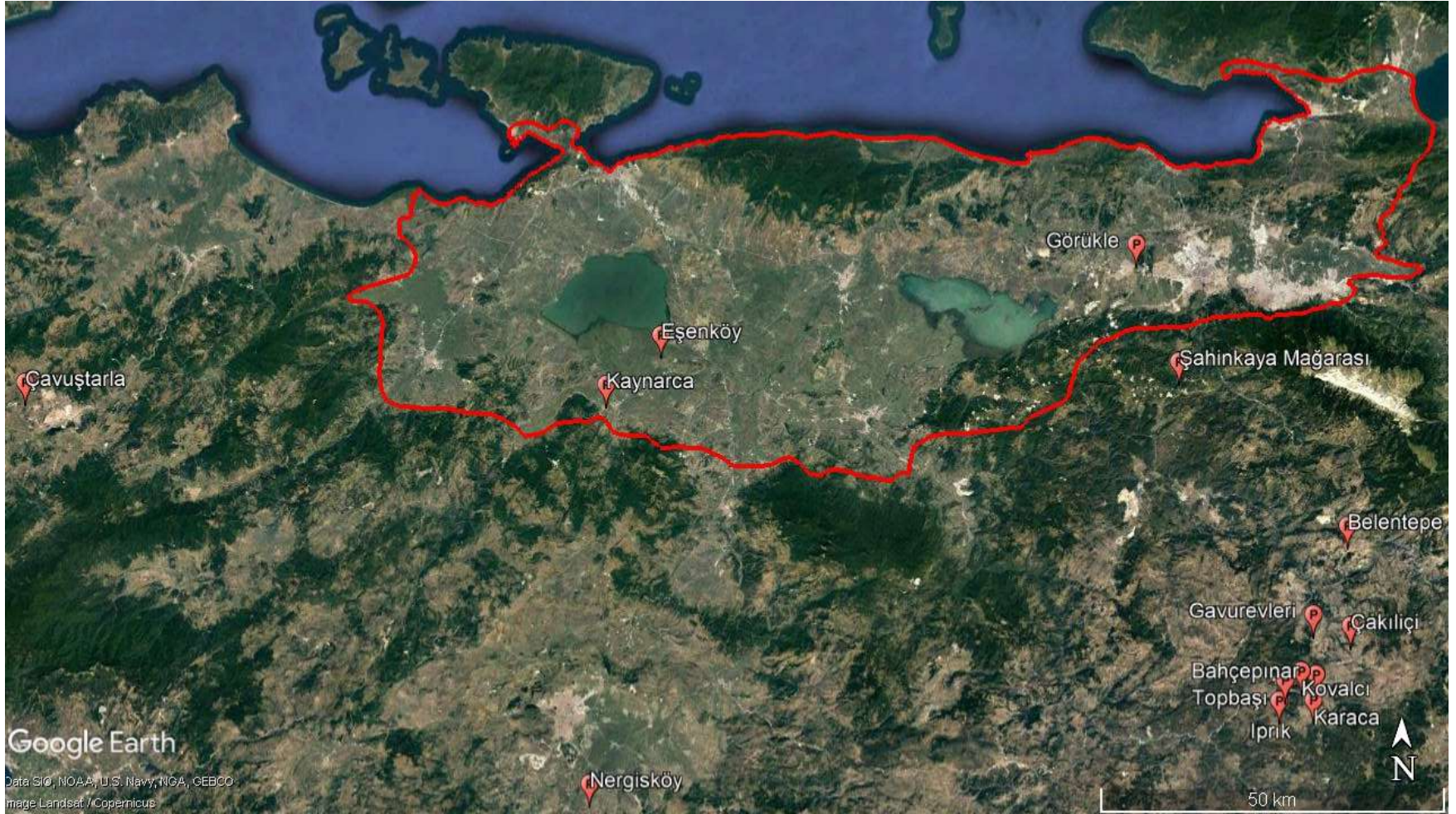

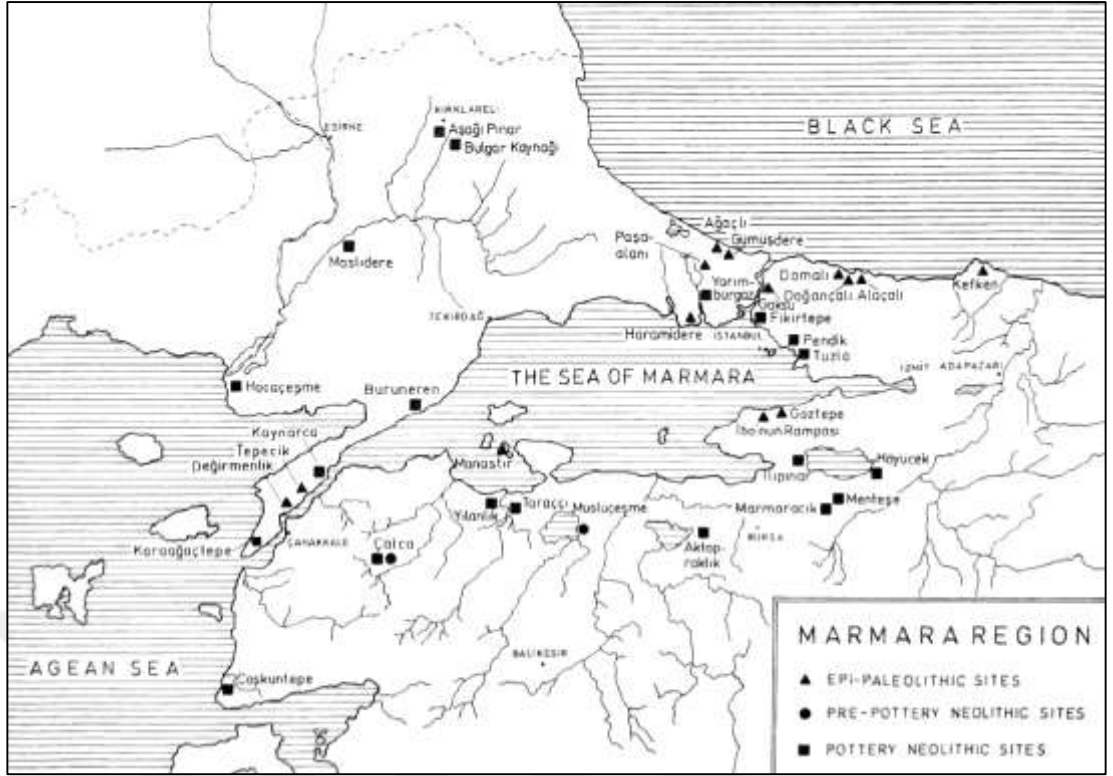
Resim 3.1. Nilüfer İlçesi Paleolitik Buluntu Yerleri (DİNÇER, B., (2017), Şek. 82)

Resim 3.2. Kaynarca Paleolitik Buluntuları (DİNÇER, B., (2014a), Fig. 4)

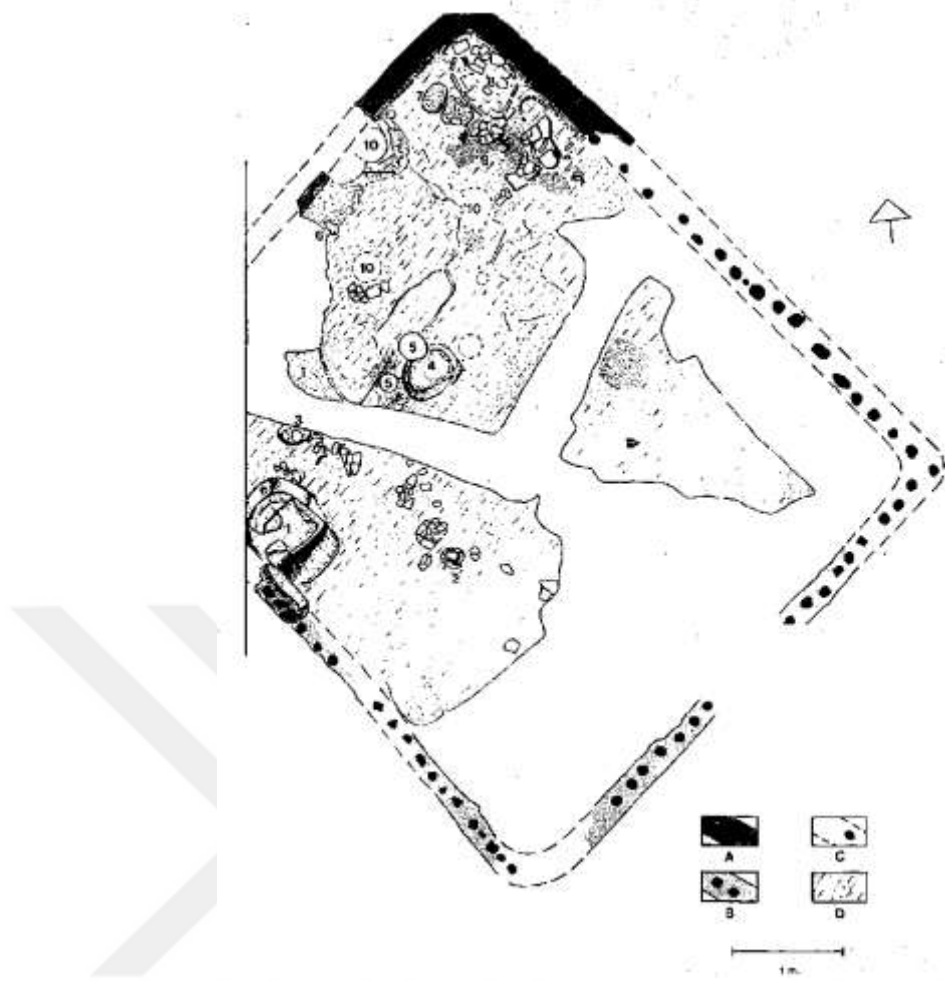
Resim 3.3. Araştırma Bolgesi ve çevresindeki Paleolitik Buluntu Noktaları
(Google Earth 2018, Turkiye Arkeolojik Yerleşmeleri)

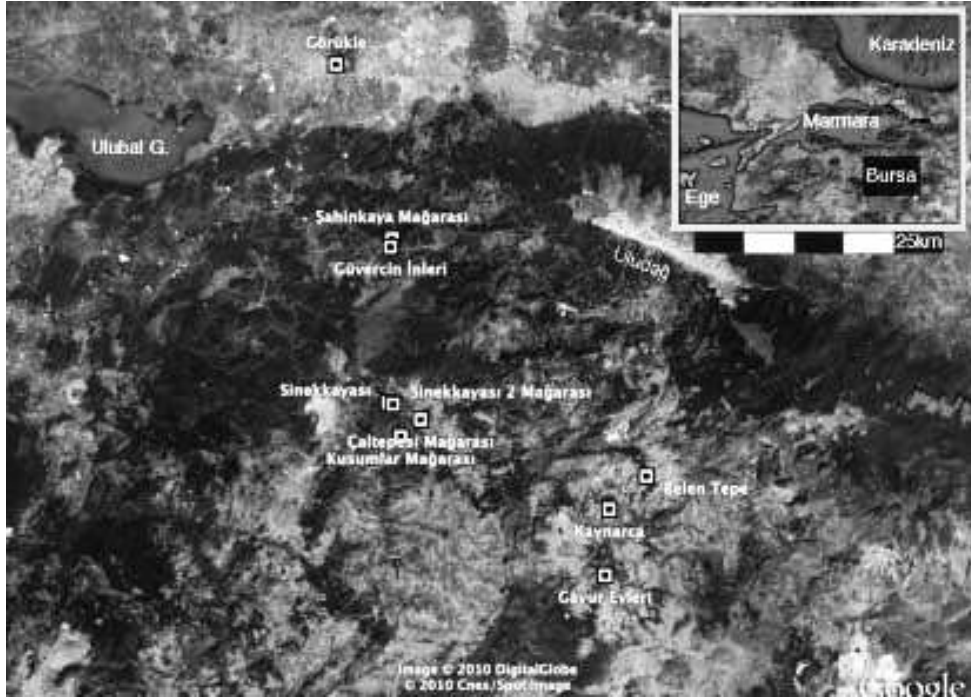
Resim 3.4. Tez Bölgesi ve Çevresindeki Akeramik Neolitik Buluntu Noktaları (ÖZDOĞAN, M.- GATSOV, I., (1998), Fig. 1a)

Resim 3.5. Aktopraklık Neolitik Dönem Monokrom Çanak Çömlekleri (KARUL, N., (2009), Res. 3)

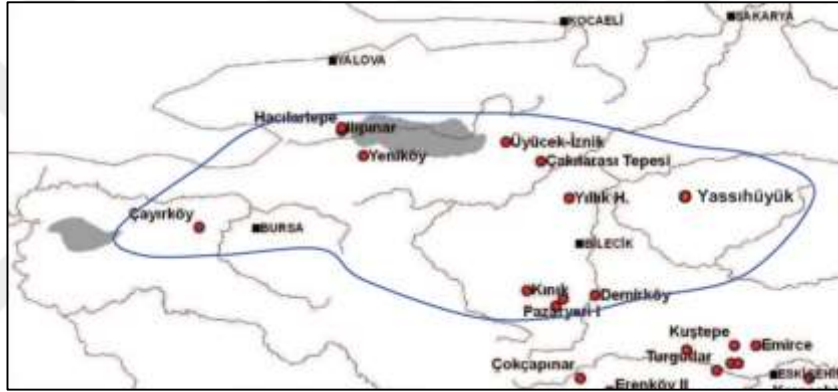
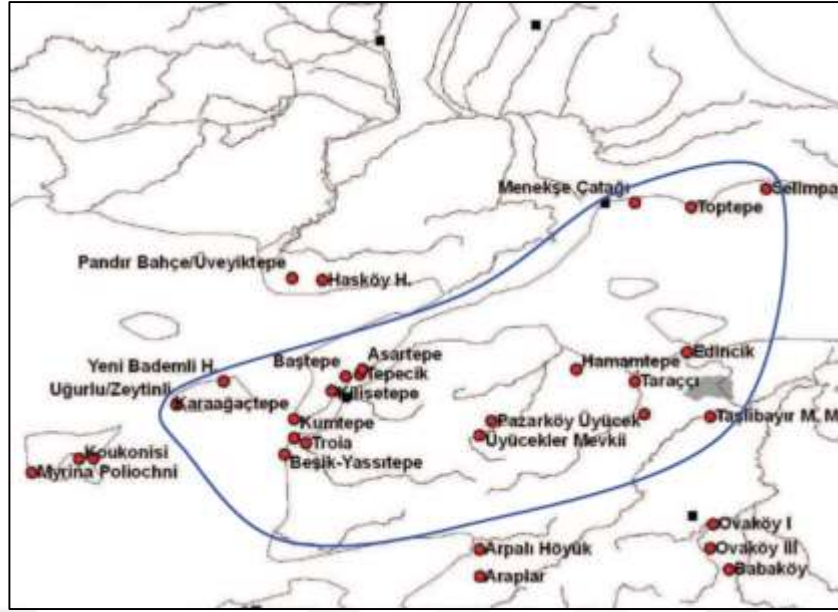
Resim 3.6. Ilıpınar X. Evre Yanmış Ev Planı (ROODENBERG, J. J., (1994), Res. 2)

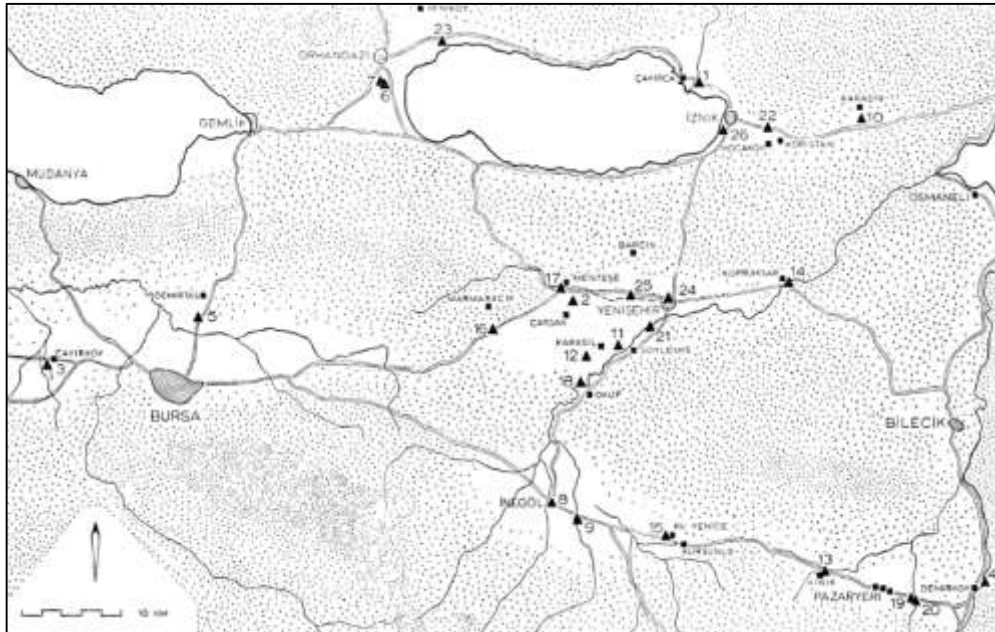
Resim 3.7. Dağlık Bursa Tarihöncesi Buluntu Yerleri (DİNÇER, B., (2010), Res. 1)

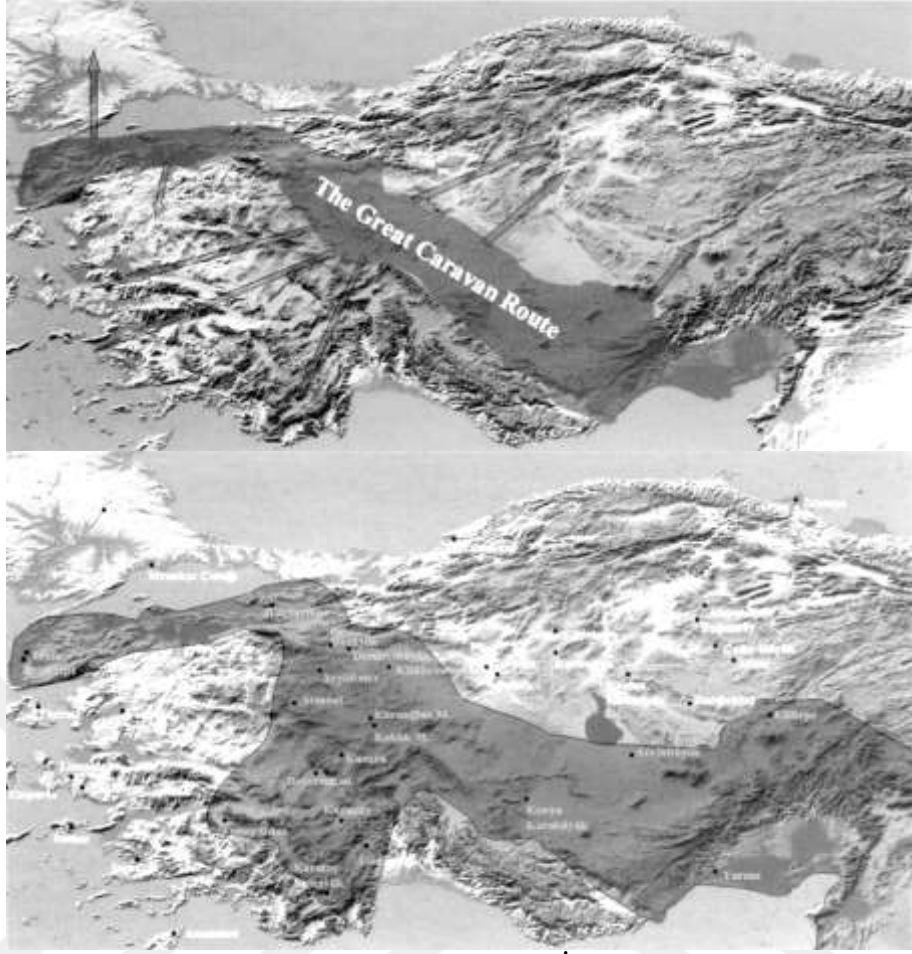
Resim 3.8. Aktopraklık B Kalkolitik Dönem Yapıları (KARUL, N., (2013), Res. 7)

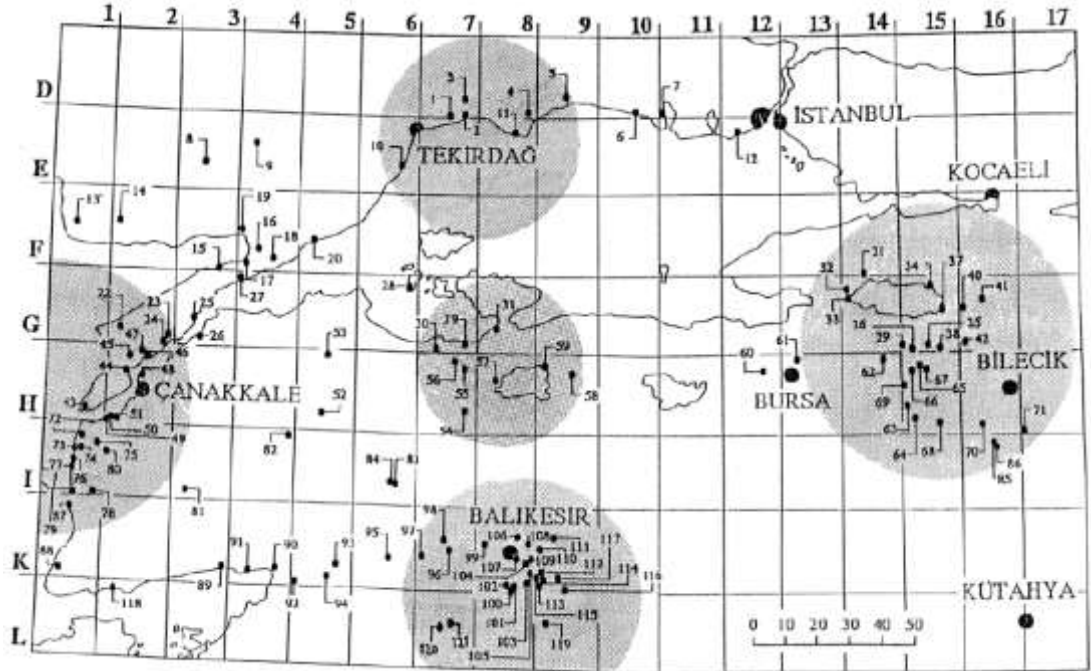
Resim 3.9. İTÇ IB Döneminde Troia ve Bithynia Kültürleri Yayılım Alanları (SARI, D., (2011), Lev. 29, 33)

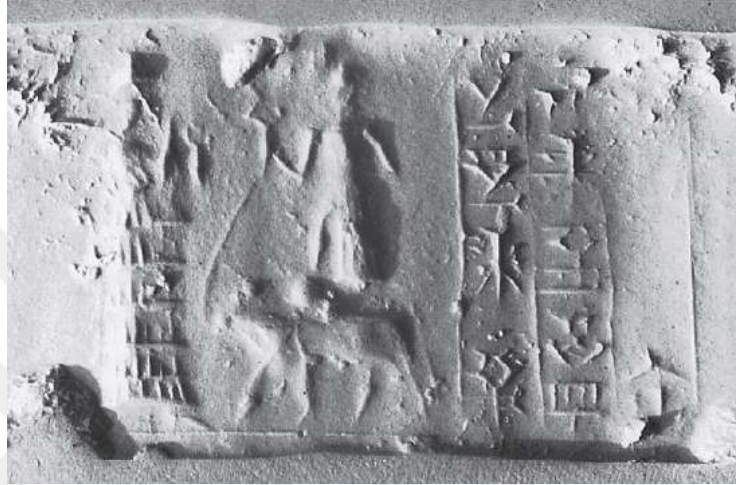
Resim 3.10. D. H. French Araştırmalarında İncelenen Yerleşmeler (FRENCH, D. H., (1967), Fig. 1)

Resim 3.11. Büyük Kervan Yolu ve İTÇ III Yerleşmeleri (EFE, T., (2007) Fig. 17a-b)

Resim 3.12. Marmara Çevresindeki İTÇ Yerleşmeleri (KILIÇ, S., (2008), Fig. 1)

Resim 3.13. Daskyleion'dan Bulunmuş Eski Babil Mührü ve Baskısı
(YAYLALI, S., (2005), Fig. 2)

Resim 3.14. Merinos Çiftliği Prehistorik Malzeme Yayılım Alanı
(Google Earth 2018)

Resim 3.15. Saraylar Tepe Prehistorik Malzeme Yayılım Alanı (Google Earth 2018)

Resim 3.16. Kayseri Çiftliği Prehistorik Malzeme Yayılım Alanı (Google Earth 2018)

Resim 3.17. Yolağzı Prehistorik Malzeme Yayılım Alanı (Google Earth 2018)

Resim 3.18. Gönü-Tepecik Prehistorik Malzeme Yayılım Alanı (Google Earth 2018)

Resim 3.19. Bekçikaya Prehistorik Malzeme Yayılım Alanı (Google Earth 2018)

Resim 3.20. Tepecik Çiftliği Prehistorik Malzeme Yayılım Alanı (Google Earth 2018)

Resim 3.21. Asar Tepe Uydu Fotoğrafi (Google Earth 2018)

Resim 3.22. Miletopolis Kenti Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)

Resim 3.23. Miletopolis Buluntusu İTÇ-OTÇ Geçiş Dönemi Gaga Ağızlı Testi
(Bursa Arkeoloji Müzesi 2006/72)

Resim 3.24. Prusa ad Olympum Kenti Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)

Resim 3.25. Prusa ad Olypium Buluntusu? Pasikion'un Mezar Steli ve Yazıtı (AKYÜREK-ŞAHİN, N. E., (2014), Fig. 1-2)

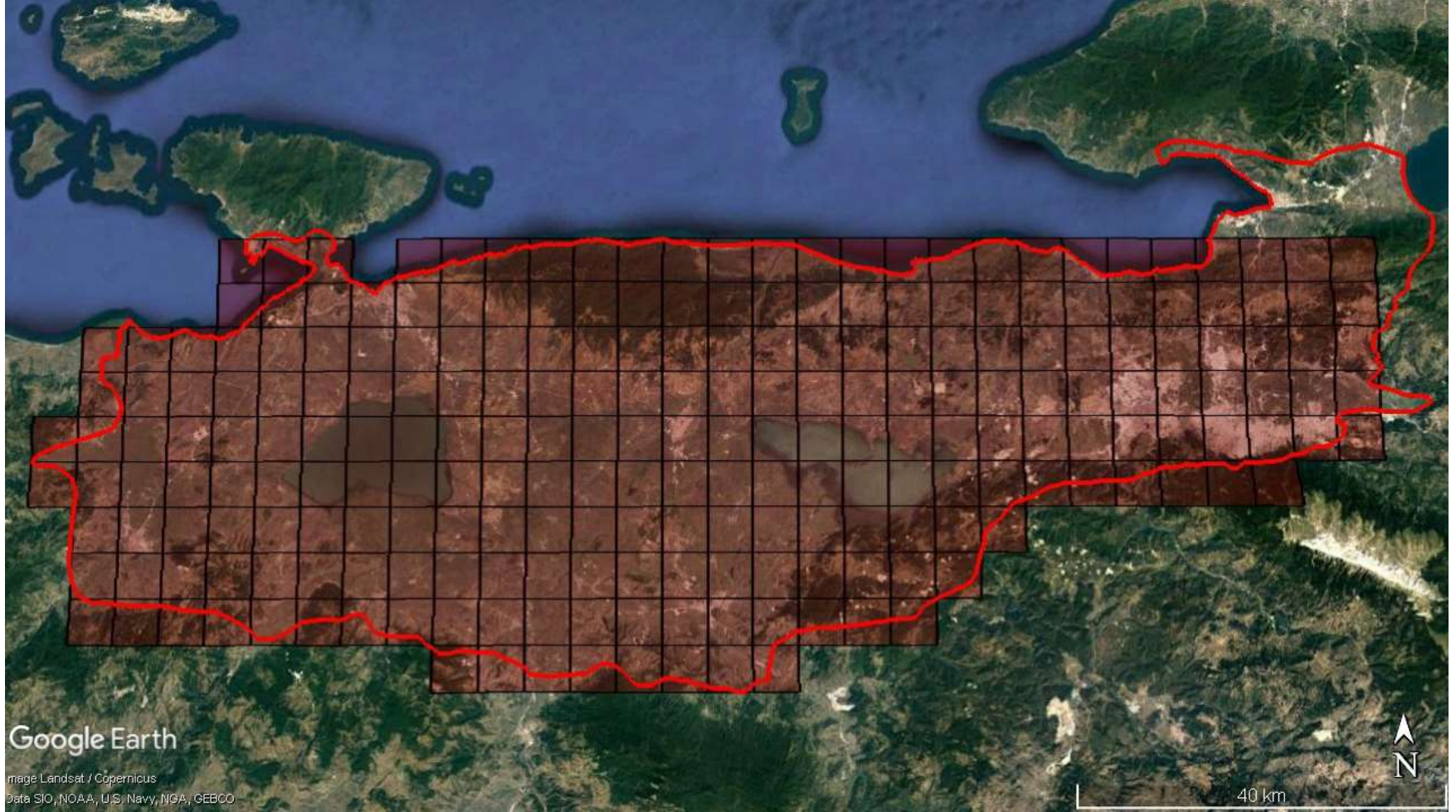
Resim 3.26. Prusa ad Olypium Buluntusu Çanak Çömler

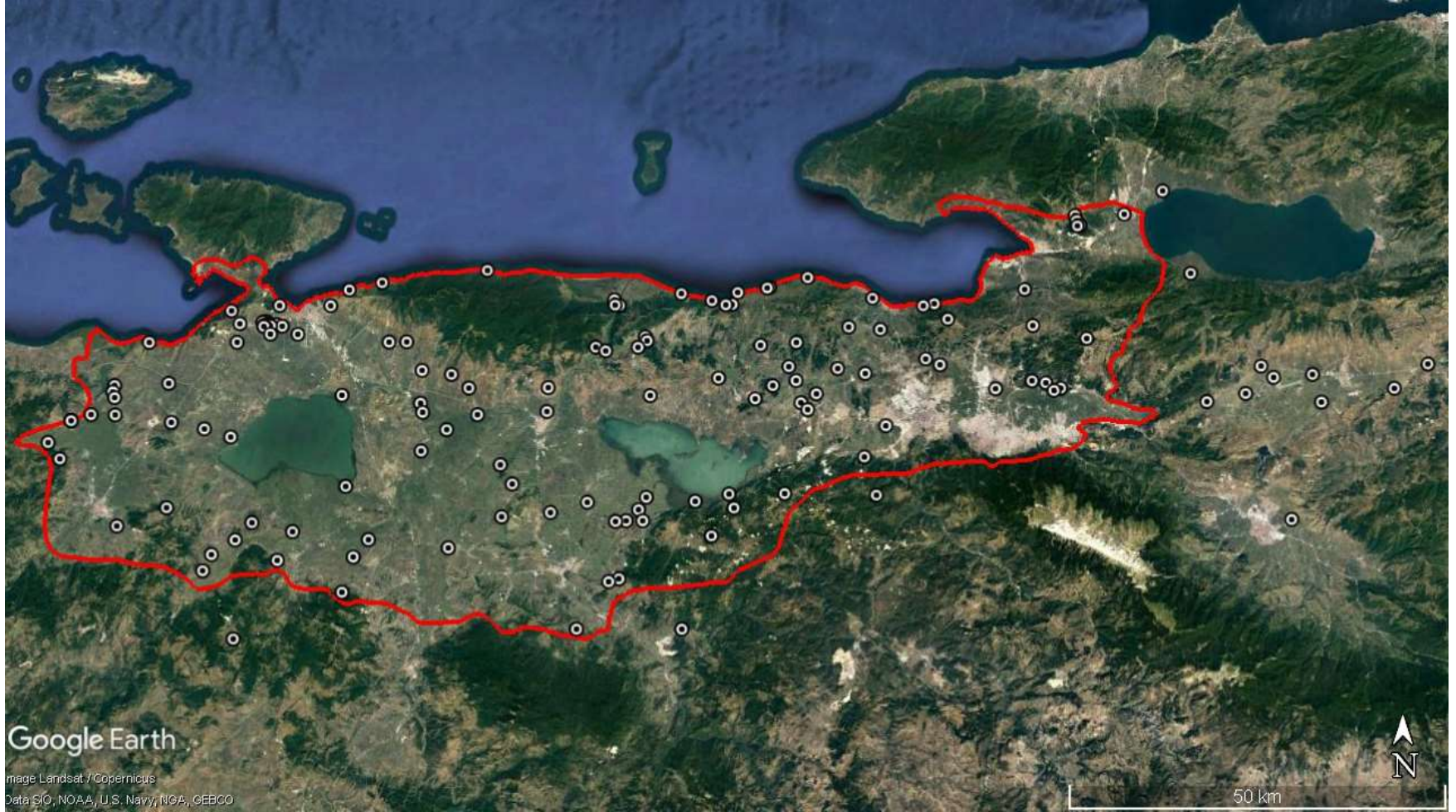
Resim 5.1. Bölgeyi Kapsayan 1:25.000 Ölçekli Haritalar (BKVKBK)

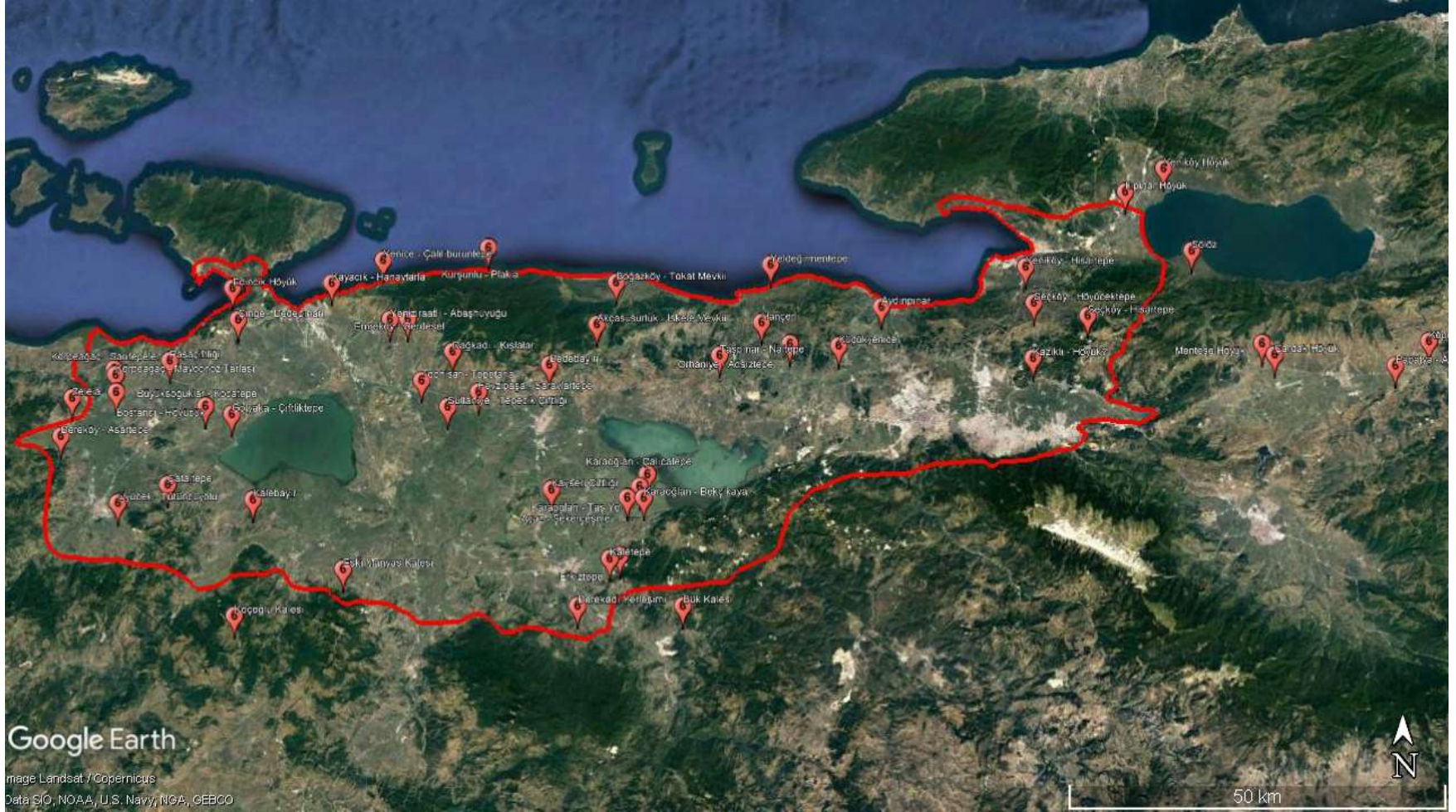
Resim 5.2. 1:25.000 Ölçekli Haritalardan Edinilen Muhtemel Yerleşmeler (Google Earth)

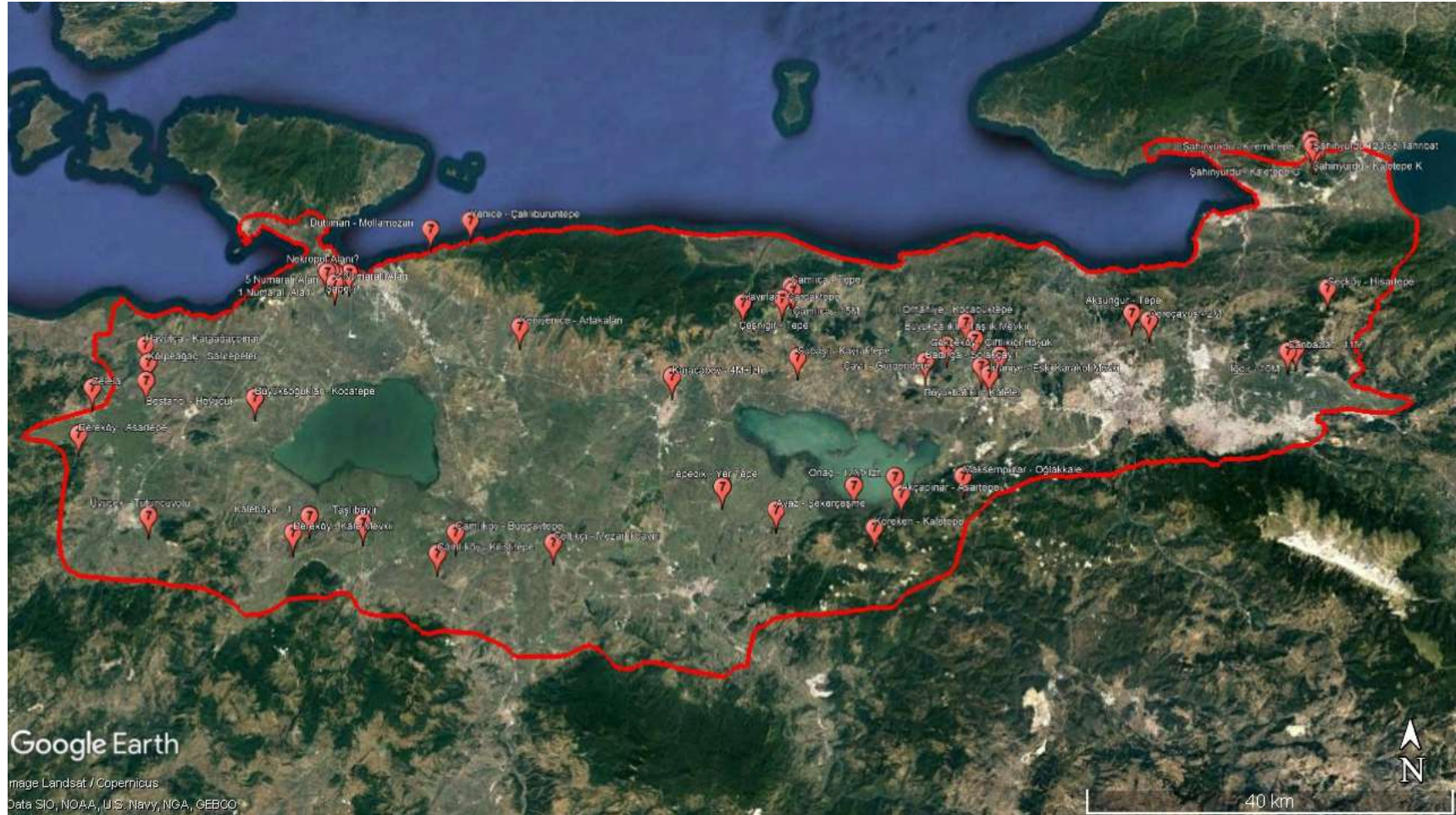
Resim 5.3. Dijital Tarama İçin 5x5 km² Grid Sistemi (Google Earth)

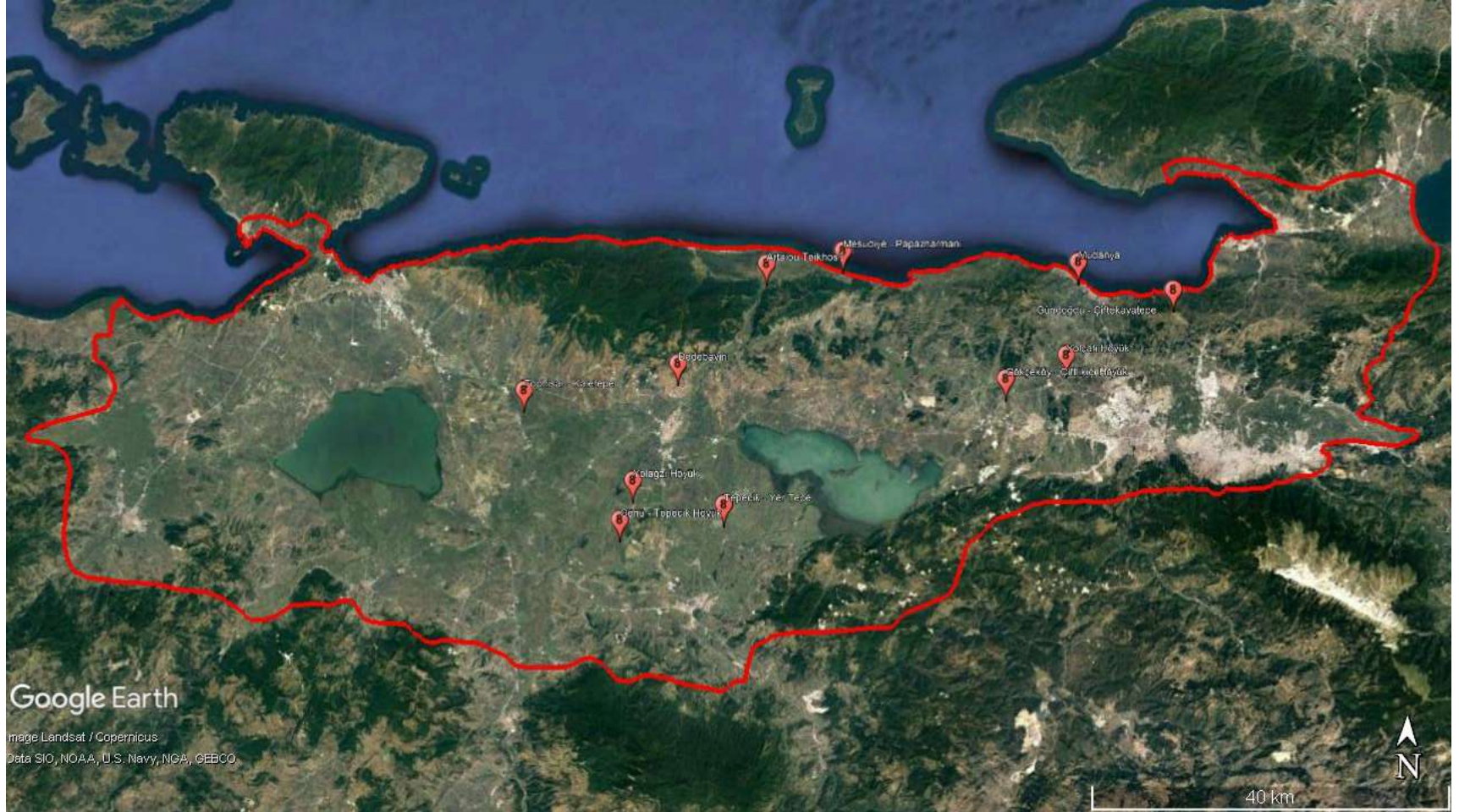
Resim 5.4. Arazi Çalışmaları Süresince Araştırılan Tüm Noktalar (Google Earth)

Resim 5.6. 2016 Sezonunda Araştırılan Tüm Noktalar (Google Earth)

Resim 5.7. 2017 Sezonunda Araştırılan Tüm Noktalar (Google Earth)

Resim 5.8. 2018 Sezonunda Araştırılan Tüm Noktalar (Google Earth)

Resim 6.1. Erdek İlçe Merkezi ve Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)

Resim 6.2. Erdek Kourosu

Resim 6.3. İmralı Steli (ÖTÜKEN, S. Y., (1996), Taf. 47.5)

*Resim 6.4. Sırakayalar Limanı ve Çiftekaya Tepe (Dareion?) Sit Sınırları
(Google Earth 2018, BKVKBK)*

Resim 6.5. Çiftekaya Tepe (Dareion?) Yüzey Seramikleri

Resim 6.6. Daskyleion ad Mare ve Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)

Resim 6.7. Daskyleion ad Mare Yüzey Seramikleri

Resim 6.8. Kios Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)

Resim 6.9. Atina-Kios? Steli (RITTER, S., (2001), Abb. 3)

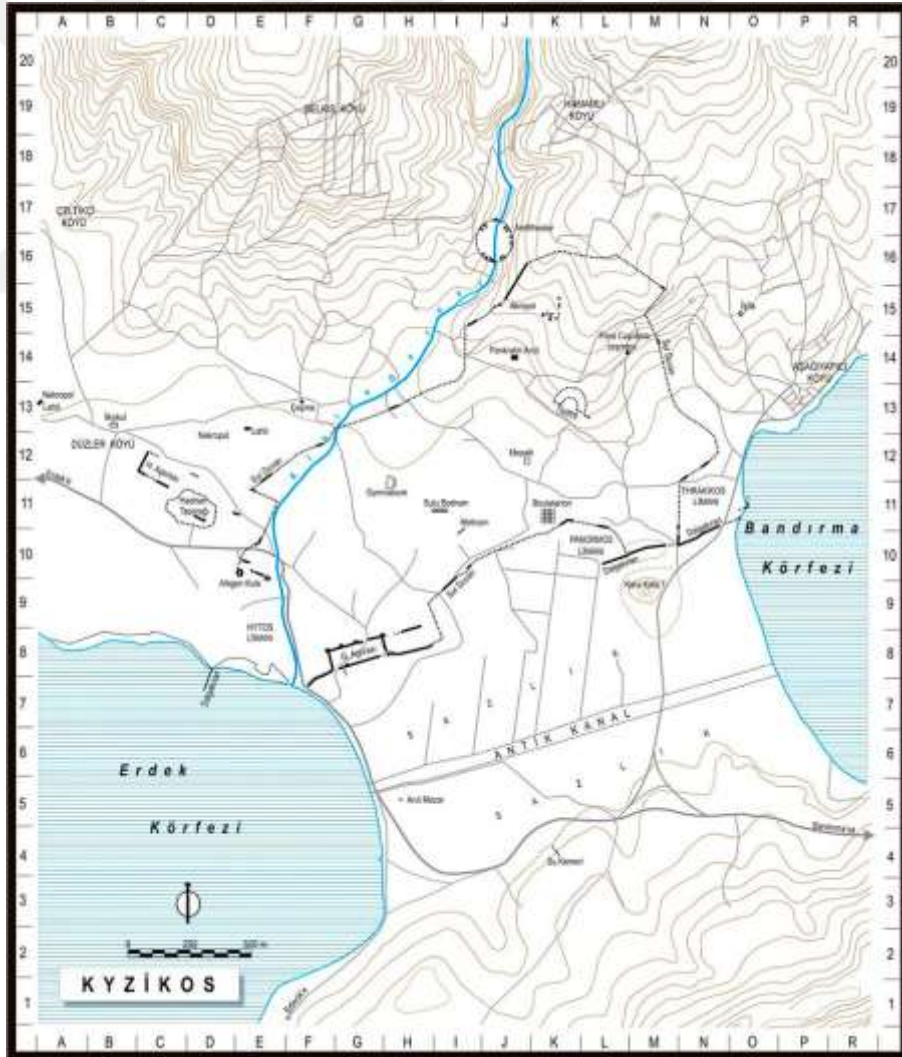
Resim 6.10. Kios Sikkelerinden Örnekler (BMC Bithynia Pl. XXVIII 7-14)

Resim 6.11. Kios Buluntusu Figürinler (Bursa Arkeoloji Müzesi)

Resim 6.12. Kyzikos ve Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)

Resim 6.13. Kyzikos Kent Planı (KOÇHAN, N.- MERAL, K., (2014), Res. 1)

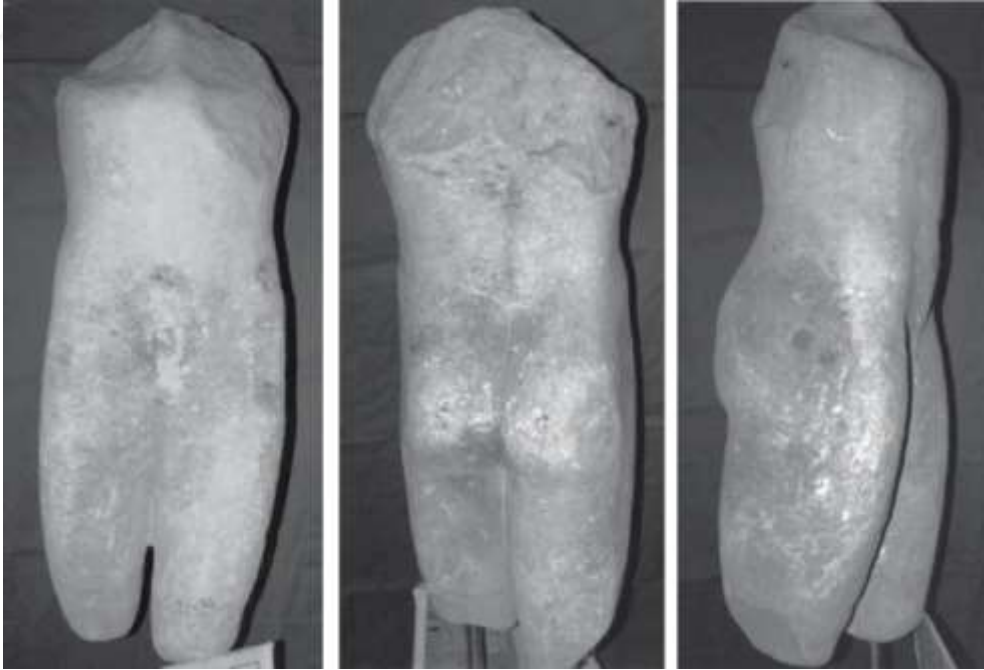
Resim 6.14. Kyzikos Elektron Sikkelerinden Örnekler (BMC Mysia Pl. VI 1-18)

*Resim 6.15. Kyzikos Gümüş ve Bronz Sikkelerinden Örnekler
(BMC Mysia Pl. IX 1-17)*

Resim 6.16. Kyzikos Kourosu İstanbul Arkeoloji Müzesi 5536
(LAUBSCHER, H. P., (1963/4), Taf. 32)

Resim 6.17. Kyzikos Kourosu Bandırma Müzesi 975 (MERAL, K., (2004), Res. 1-3)

Resim 6.18. Kyzikos Koresi (KOÇHAN, N., (2002), Res. 1)

Resim 6.19. Kyzikos Kabartmalı Sütun Tamburu (AKURGAL, E., (1965), 28.2)

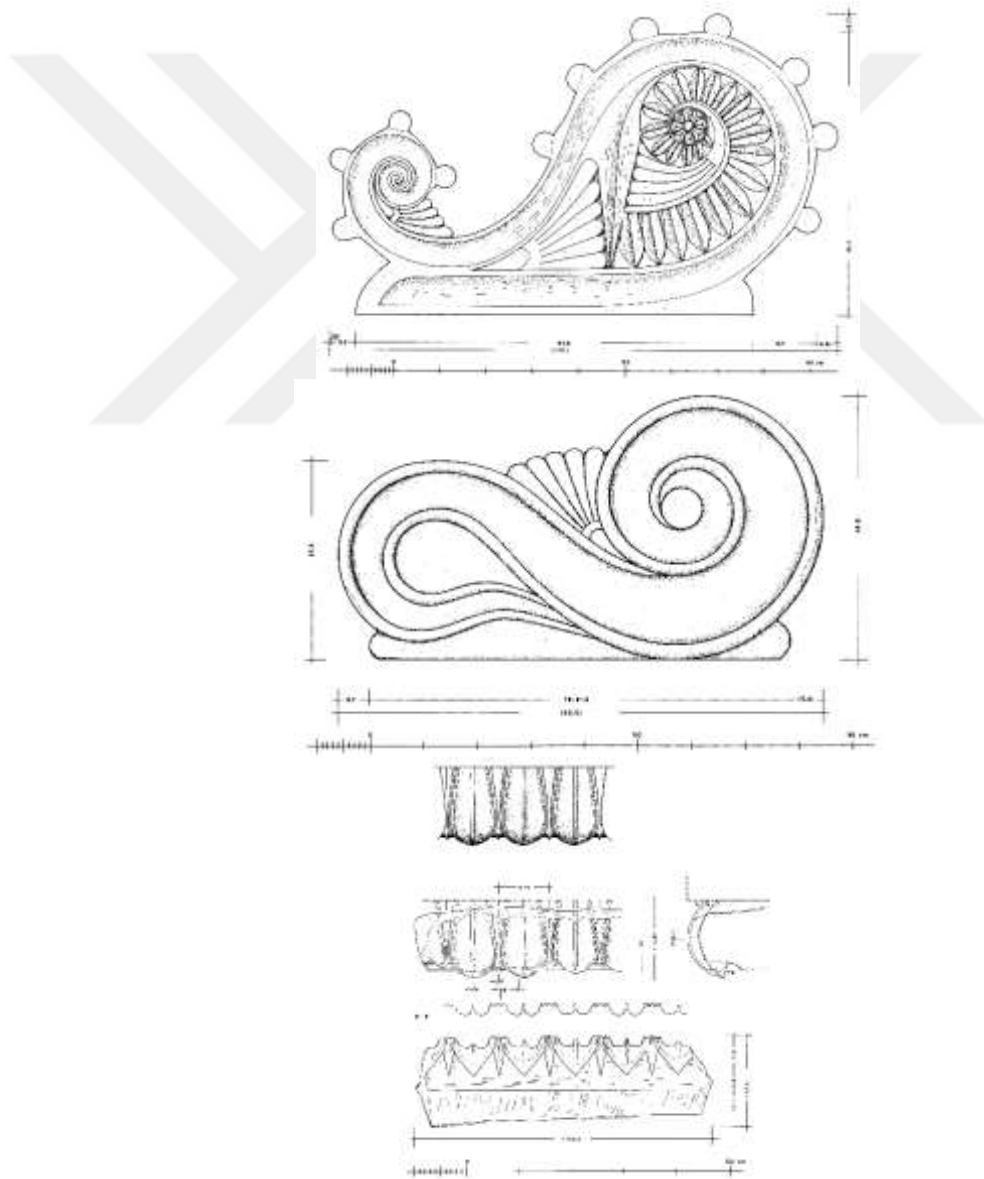
Resim 6.20. Kyzikos Biga Kabartması (MENDEL, G., (1909), Pl. VII.2)

Resim 6.21. Kyzikos Biga Kabartması Parçası (MENDEL, G., (1909), Pl. VII.1)

Resim 6.22. Kyzikos Aslan ve Boğa Kabartması
(HASLUCK, F. W., (1902), Pl. IV.2a)

Resim 6.23. Kyzikos Arkaik Mimari Parçaları (KOENIGS, W., (1981), Fig. 1-3)

Resim 6.24. Kyzikos Attik Stel Parçası (PFUHL, E.- MÖBIUS, H., (1977), Kat. 93)

Resim 6.25. Kyzikos Mezar Steli (AKURGAL, E., (1987), Tad. 116b)

Resim 6.26. Kyzikos Demetrios'un Mezar Steli
(PFUHL, E.- MÖBIUS, H., (1979), Kat. 1275)

Resim 6.27. Miletopolis ve Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)

Resim 6.28. Miletopolis Sikkelerinden Örnekler
(MALATYA, G. C. (2015), Kat. 1, 16, 25)

Resim 6.29. Miletopolis Buluntusu Seramikler (Bursa Arkeoloji Müzesi)

Resim 6.30. Akçakoyun - Dedeboyun (Miletou Teikhos?) Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)

Resim 6.31. Akçakoyun - Dedebayırı (Miletou Teikhos?) Yüzey Seramikleri

Resim 6.32. Myrleia ve Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)

Resim 6.33. Myrleia Sikkelerinden Örnekler (BMC Bithynia Pl. XXVIII 1-3)

Resim 6.34. Myrleia Akropolisi Yüzey Seramikleri

Resim 6.35. Plakia Sikkelerinden Örnekler
(SNG Cop. 545, Pecunem Auc. 21/202, CNG Elec. Auc. 288/200)

2/1

Resim 6.36. Çalılıburun Tepe (Skylake?) Uydu Fotoğrafı (Google Earth)

Resim 6.37. alıburun Tepe'den (Skylake?) Bulunmuş Plakia Sikkesi
(Alt: SNG Cop. 545)

Resim 6.38. alıburun Tepe (Skylake?) Yüzey Seramikleri

Resim 6.39. Zeleia'nın Lokalize Edildiği Üvecik Tepe (Google Earth)

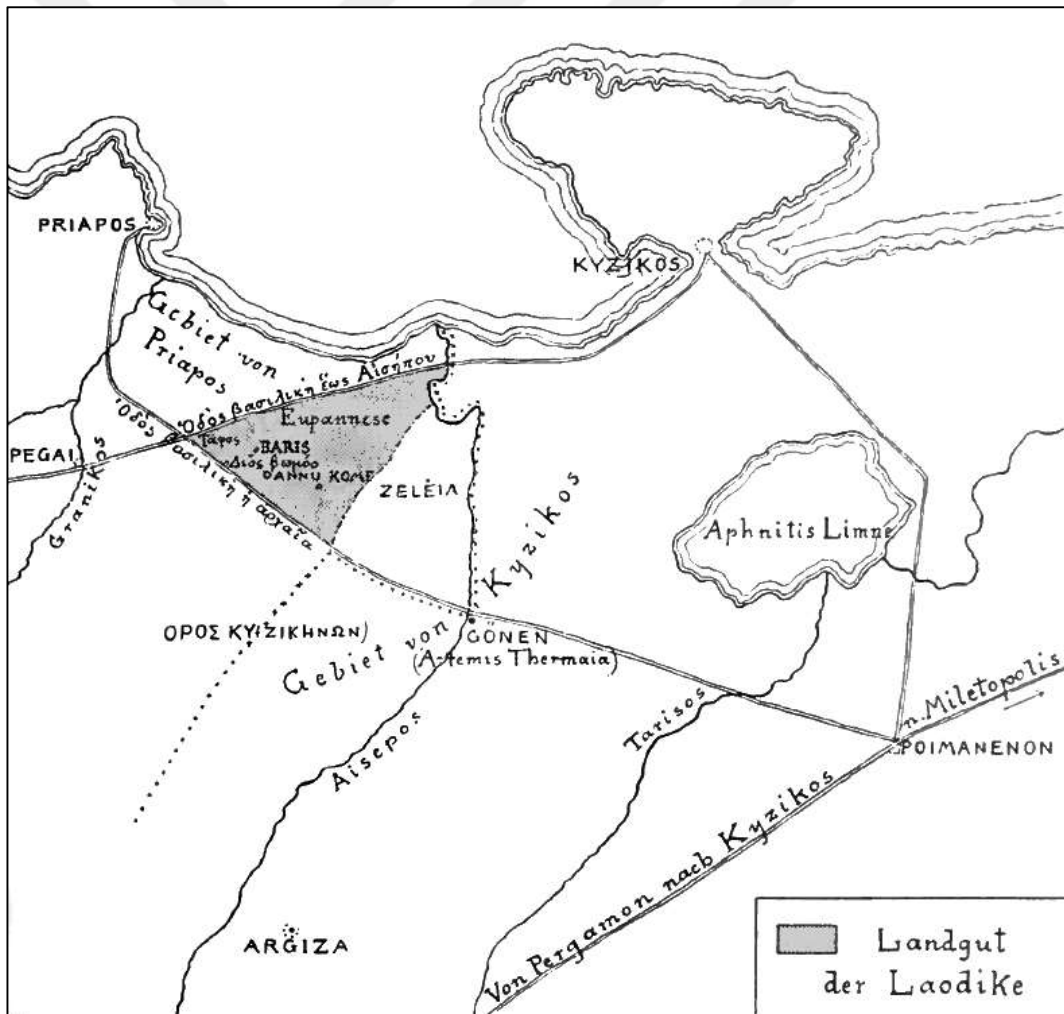
Resim 6.40. Zeleia Sikkelerinden Örnekler (SNG Cop. 501-503)

Resim 6.41. Üvecik Tepe Yüzey Seramikleri

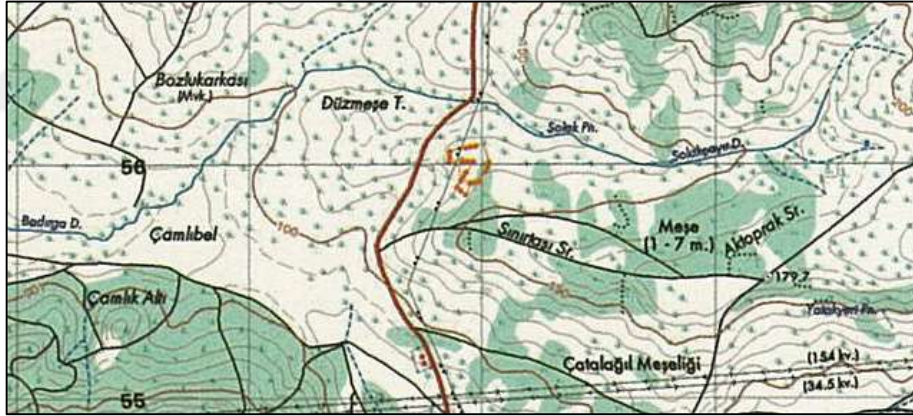
Resim 6.42. Daskyleion Uydu Fotoğrafi (Google Earth)

Resim 6.43. Didyma Yazıtında Tarif Edilen Arazinin Krokisi (WIEGAND, T., (1904), Abb. 14)

Resim 6.44. Thrakia Kome Zeus Khalazios Adak Steli
(HASLUCK, F. W., (1904), Fig. 1)

Resim 6.45. Badirga - Solakçayır Sit Sınırları (ŞAHİN, M., (2016a), Res. 13)

Resim 6.46. Badirga - Solakçayır 4. Yüzyıl Kantharos Kaidesi
(GÜLSEFA, G.- ÇITAKOĞLU, H., (2016), No. 2)

Resim 6.47. Bostancı - Höyük Uydur Fotoğrafi (Google Earth)

Resim 6.48. Bostancı - Höyük Yüzey Seramikleri

Resim 6.49. Büyüksoğuklar - Koca Tepe ve Sit Sınırları
(Google Earth 2018, BKVKBK)

Resim 6.50. Büyüksoğuklar - Koca Tepe Yüzey Seramikleri

Resim 6.51. Çamlıköy - Buğday Tepe Uydu Fotoğrafi (Google Earth, 2018)

Resim 6.52. Çamlıköy - Buğday Tepe Yüzey Seramikleri

Resim 6.53. Dereköy - Asar Tepe Uydu Fotoğrafi (Google Earth, 2018)

Resim 6.54. Dereköy - Asar Tepe Yüzey Seramikleri

Resim 6.55. İncilipınar - Yakupdede Tepe Uydu Fotoğrafi (Google Earth 2018)

*Resim 6.56. Ayaz Köyü Şekerpınar Mevkii'nden Bulunmuş Yazıt
(ÖTÜKEN, S. Y., (1996), Taf. 44.5)*

ULUABAT GÖLÜ ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI, 207
İNCİLİPİNAR KÖYÜ, YAPUDEDE TEPESİ GÜNEY YAMAÇ

Resim 6.57. İncilipınar - Yakupdede Tepe Yüzey Seramikleri
(AYBEK, S.- ÖZ, A. K., (2009), Res. 6)

Resim 6.58. Kalebayır ve Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)

Resim 6.59. Kalebayır YüzeY Seramikleri

Resim 6.60. Merinos Çiftliği ve Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)

Resim 6.61. Merinos Çiftliği Yüzey Seramikleri

Resim 6.62. Orhaniye - Kocabük Tepe Uydu Fotoğrafi (Google Earth 2018)

Resim 6.63. Orhaniye - Kocabük Tepe Yüzey Seramikleri

Resim 6.64. Subaşı - Kayrak Tepe Uydu Fotoğrafi (Google Earth 2018)

Resim 6.65. Subaşı - Kayrak Tepe Yüzey Seramikleri

Resim 6.66. Sultaniye - Tepecik Çiftliği Uydu Fotoğrafi (Google Earth 2018)

Resim 6.67. Sultaniye - Tepecik Çiftliği Klasik ve Hellenistik Yüze Seramikleri

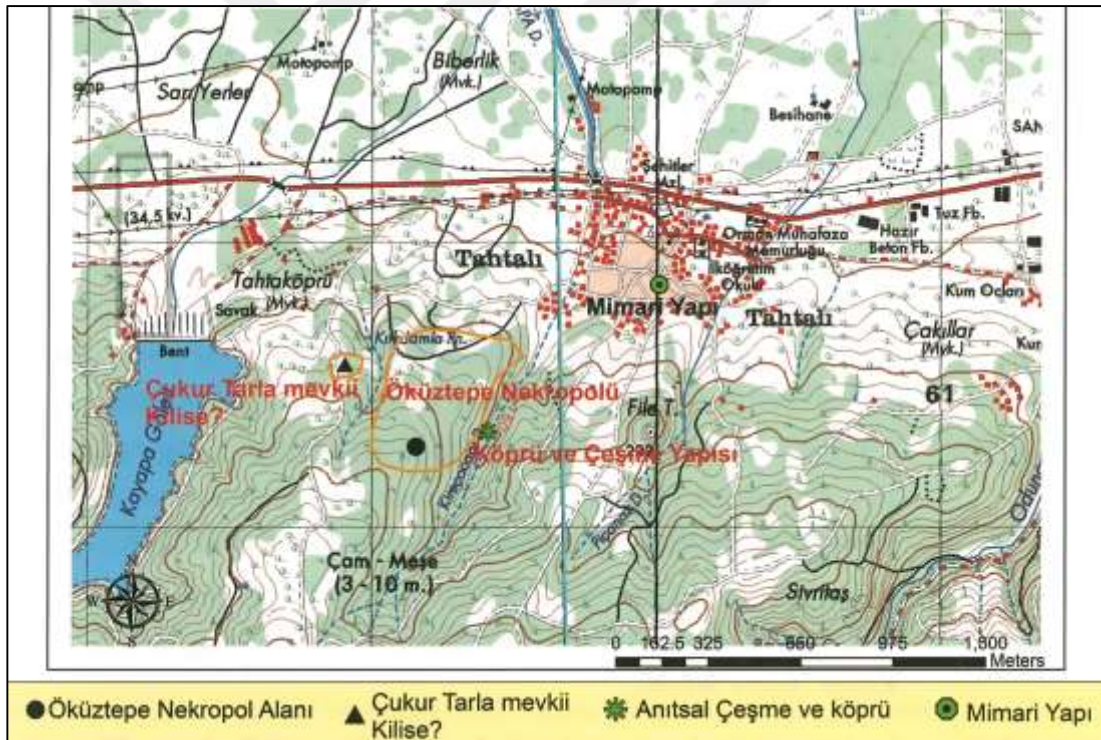
*Resim 6.68. Şirinçavuş Kale Tepe ve Yerleşmenin Sit Sınırları
(Google Earth 2018, BKVKBK)*

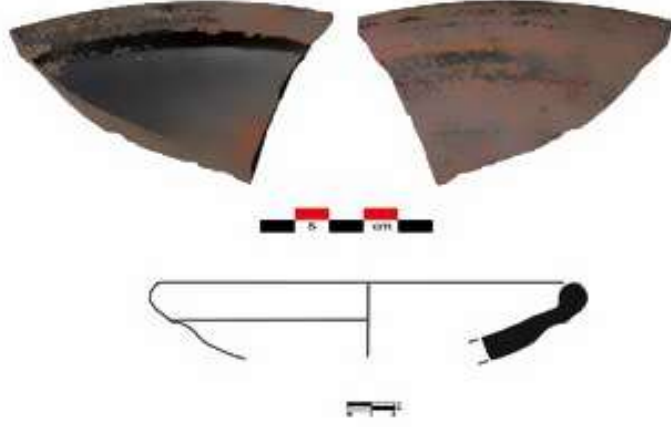
Resim 6.69. Şirinçavuş Kale Tepe Yüzey Seramikleri

Resim 6.70. Tahtalı - File Tepe ve Yerleşmenin Sit Sınırları
(Google Earth 2018, BKVKBK)

Resim 6.71. Tahtalı - File Tepe Yeni Teskillenen Alanlar
(ŞAHİN, M., (2016a), Res. 82)

*Resim 6.72. Tahtalı - File Tepe 4. Yüzyıl Tabak Parçası
(GÜLSEFA, G.- ÇITAKOĞLU, H., (2016), No. 2)*

Resim 6.73. Tepecik - Yer Tepe Uydu Fotoğrafi (Google Earth 2018)

Resim 6.74. Tepecik - Yer Tepe Yüzey Seramikleri

Resim 6.75. Tepetarla Höyük Uydu Fotoğrafi (Google Earth 2018)

Resim 6.76. Tepetarla Höyük Yüzey Seramikleri

Resim 6.77. Tütüncüolu-Üyücek Uydu Fotoğrafi (Google Earth 2018, BKVKBK)

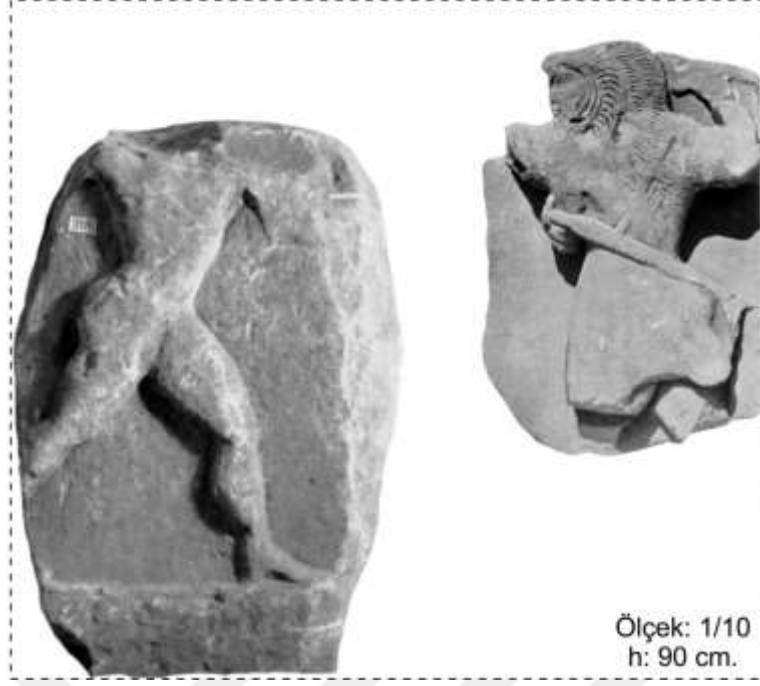
Resim 6.78. Tütüncüolu-Üyücek Yüzey Seramikleri

Resim 6.79. Yolağzı Höyük ve Sit Sınırları (Google Earth 2018, BKVKBK)

Resim 6.80. Yolağzı Höyük Yüzey Seramikleri

Resim 6.81. Edincik'ten Bulunmuş Arkaik Rölyefler
(Sol: Bursa Arkeoloji Müzesi 3115, Sağ: HASLUCK, F. W., (1902), Pl. IV.1)

Resim 7.1. Tepecik Tmls Mezar Odası
(İREN, K.- DOĞAN, Z.- ATAY, Ç., (2014), s. 52)

Resim 7.2. Tepecik Tmls Buluntusu Lydia Kandili ve Lydion
(İREN, K.- DOĞAN, Z.- ATAY, Ç., (2014), s. 54)

Resim 7.3. Yeniköy Bayırı Tümülüsü Buluntusu Lydion ve Alabastron (BAKIR, T.- GÜRTEKİN-DEMİR, R. G.- TANRIVER, C., (2003), Res. 5,6)

Resim 7.4. Eşenköy Tümülüsü Mezar Odası (TAN, T., (2011), Res. 4.22)

Resim 7.5. Eşenköy Tümülüsü Buluntuları (TAN, T., (2011), Res. 4.39-50)

Resim 7.6. Kocaresul Tmls Mezar Odası
(ÖREN, K.- YILDIZHAN, H., (2014), Res. 7)

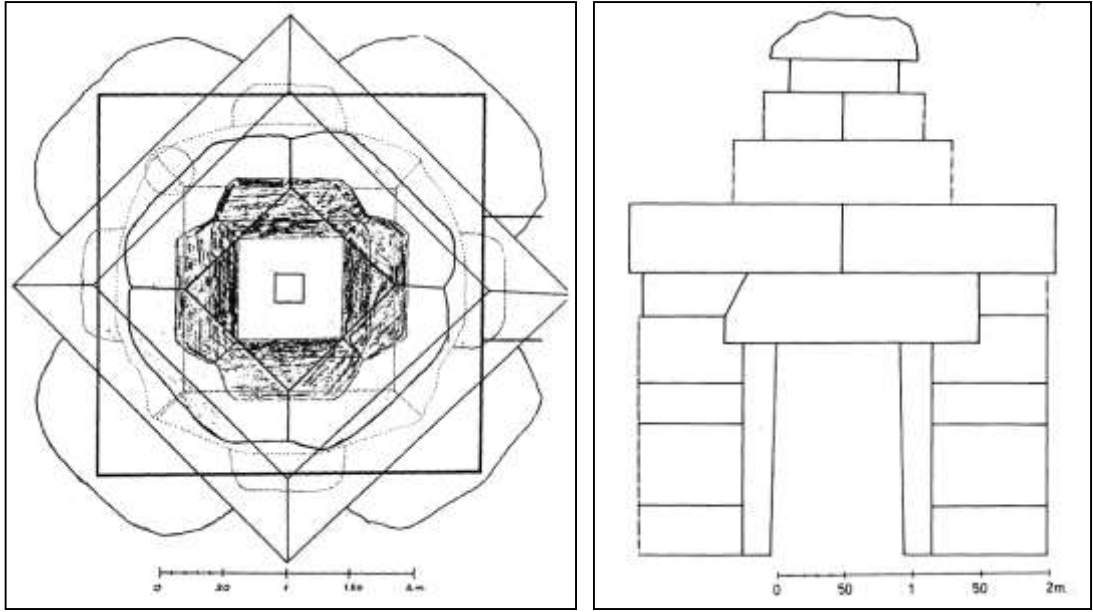
Resim 7.7. Kocaresul Tmls Buluntusu Attika Kyliksi
(ÖREN, K.- YILDIZHAN, H., (2014), Res. 9)

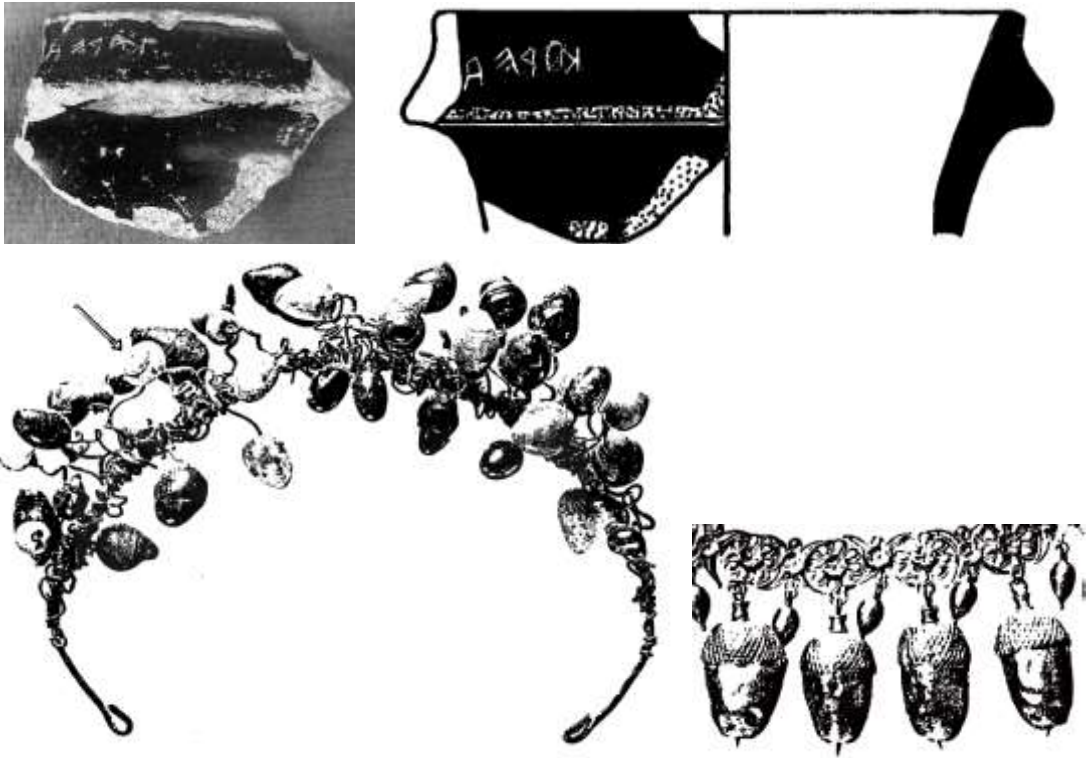
Resim 7.8. Kuru Tömölüsü Mezar Odası (İREN, K.- DOĞAN, T., (2012), Res. 7)

Resim 7.9. Kuru Tömölüsü Buluntuları (İREN, K.- DOĞAN, T., (2012), Res. 8)

Resim 7.10. Kösemtuğ Tümülüsü Mezar Odası Plan ve Batı Cephesi Çizimi
(ATEŞLİER, S., (1992), Şek. 1-2)

Resim 7.11. Kösemtuğ Tümülüsü Buluntusu Grafittolu Seramik ve Altın Takılar
(BAKIR, T., (2004), Res. 5, ATEŞLİER, S., (1992), Lev. 2a, 2c)

Resim 7.12. Kral Kyzikos Tmls Uydu Fotoğrafı (Google Earth)

Resim 7.13. Karadağ Tmls Uydu Fotoğrafı (Google Earth)

Resim 7.14. Çingne Tümlüsü Uydu Fotoğrafi (Google Earth)

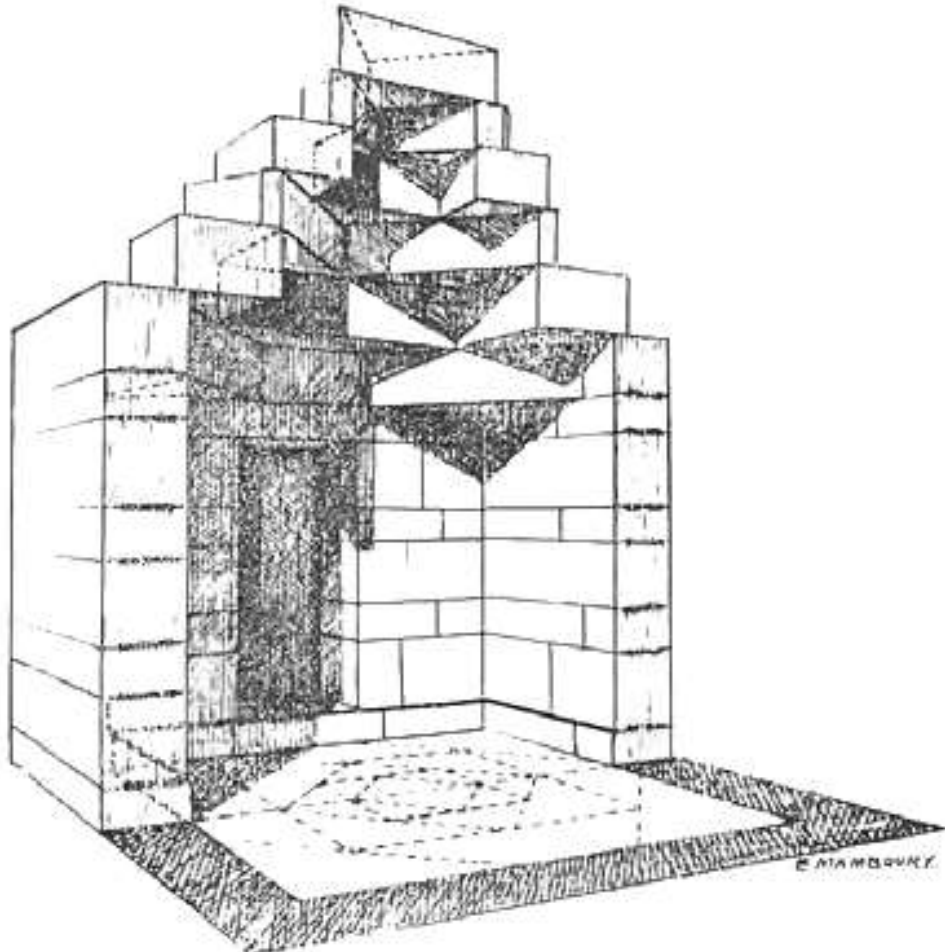
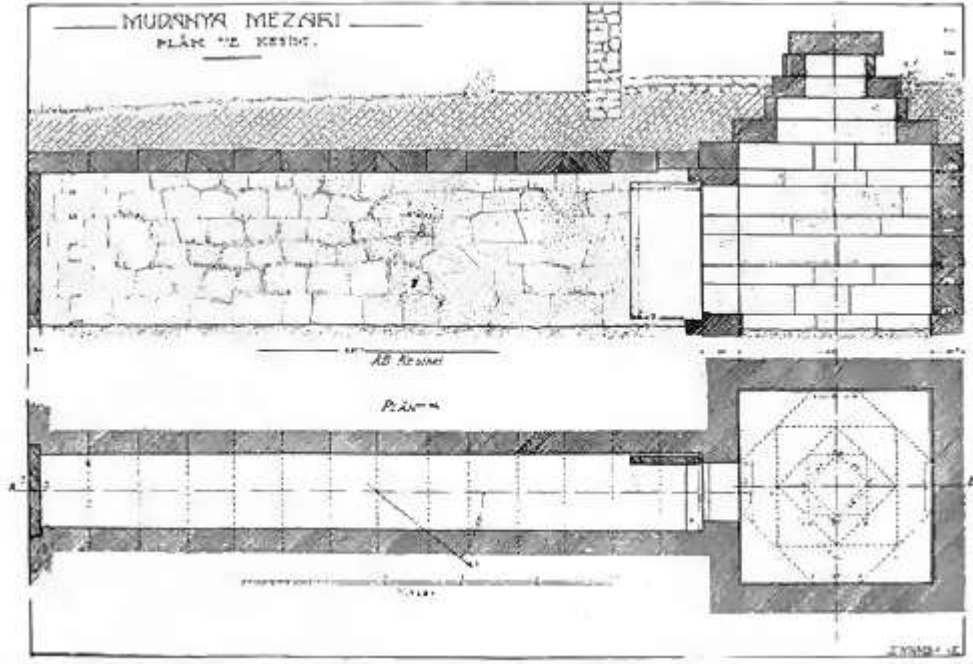
Resim 7.15. Çepni Tümlüsü Uydu Fotoğrafi (Google Earth)

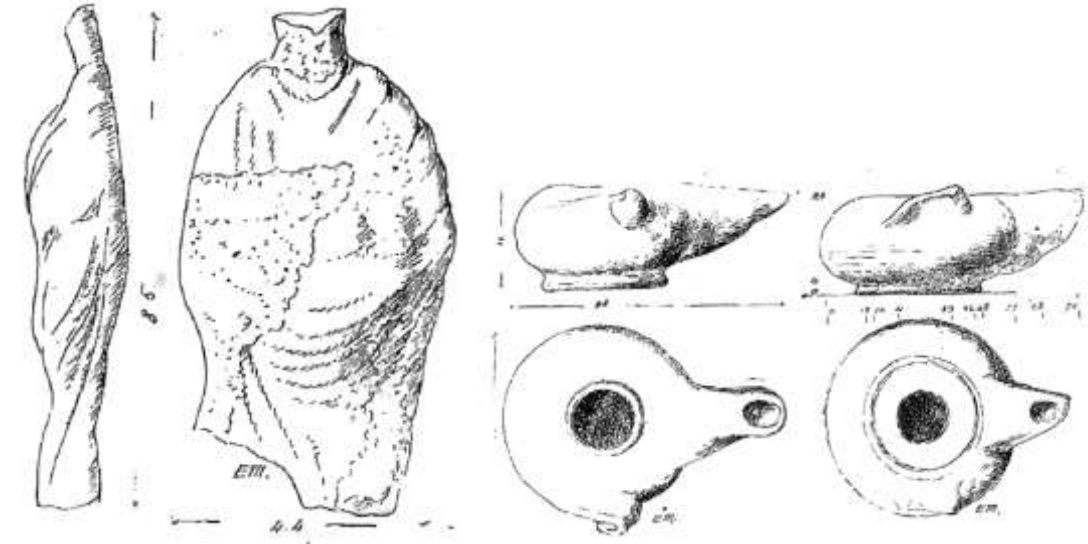
Resim 7.16. Duraköy-Höyükçük Tümülüsü Uydu Fotoğrafi (Google Earth)

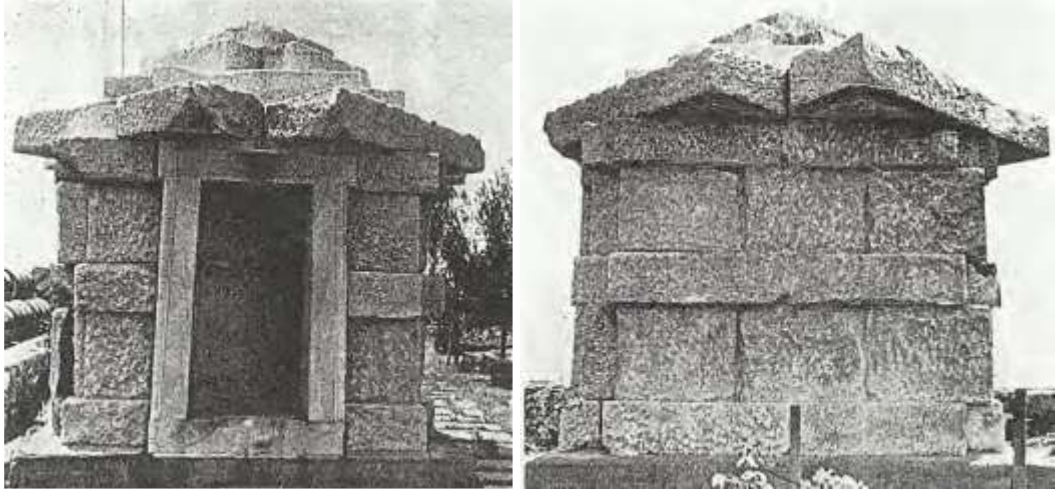
Resim 7.17. Duraköy Arkaik Aslan Heykeli

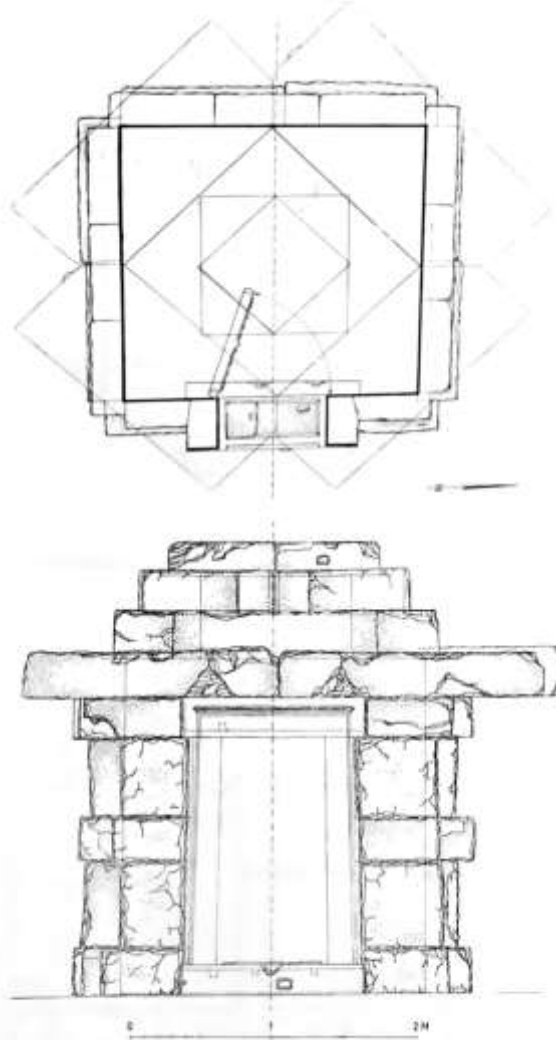
Resim 7.18. Mudanya Tmls Dromosu ve Mezar Odası Planı ve Kesitleri
(MANSEL, A. M., (1946), Res. 2-3)

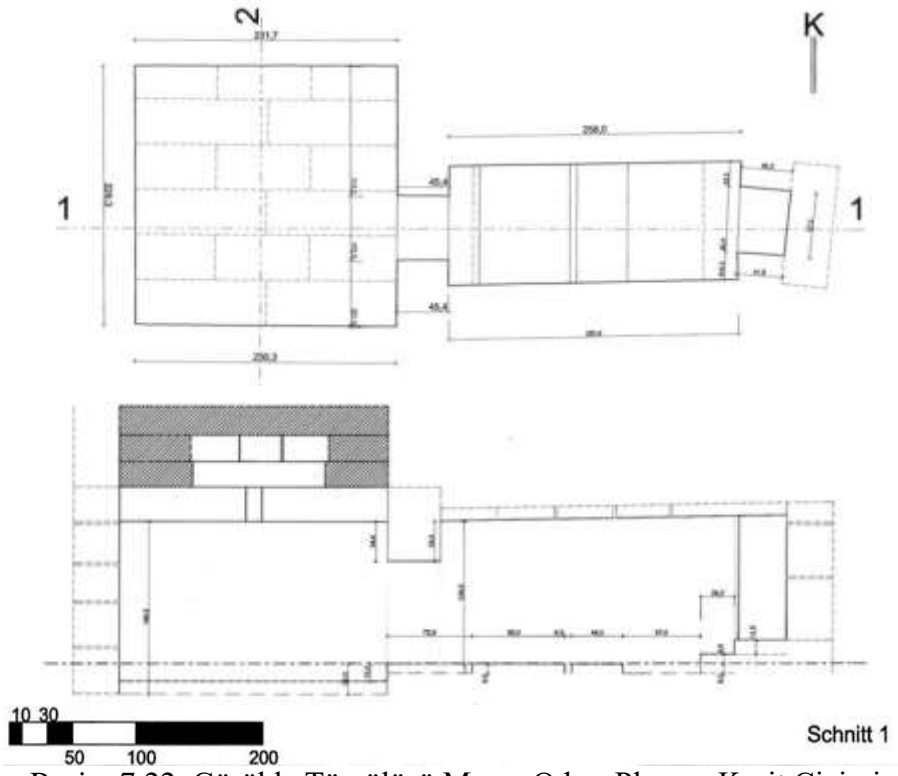
Resim 7.19. Mudanya Tümülsü Buluntuları
(MANSEL, A. M., (1946), Res. 10, 12, 14-16)

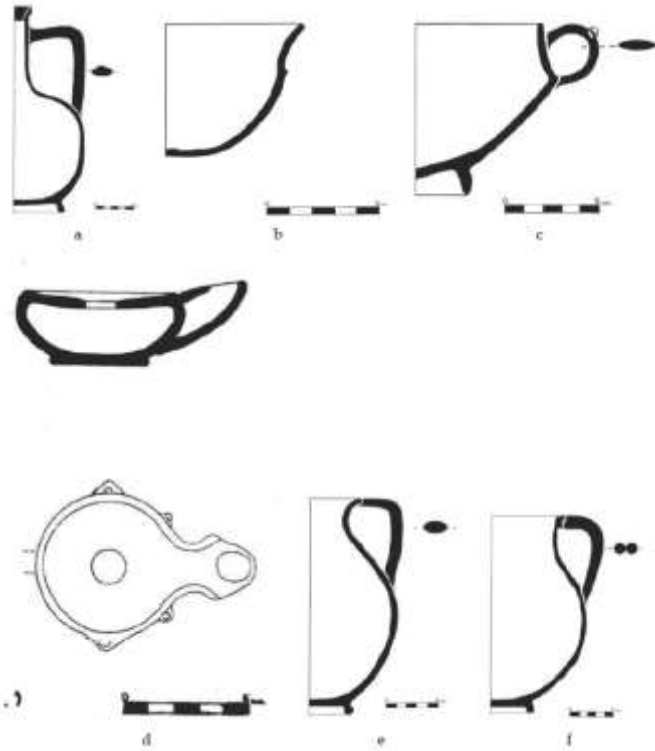
Resim 7.20. Gemlik Tmls Mezar Odası Doğu ve Kuzey Cephesi Fotoğrafları
(MANSEL, A. M., (1974), Res. 8a, 12a)

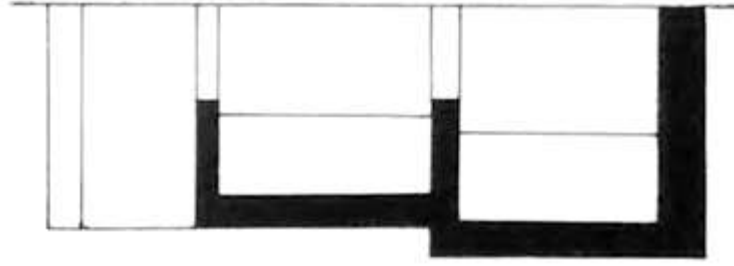
Resim 7.21. Gemlik Tmls Mezar Odası Planı ve Doğu Cephesi izimi
(MANSEL, A. M., (1974), Res. 4, 8b)

Resim 7.22. Görükle Tümüsü Mezar Odası Plan ve Kesit Çizimi
(ŞAHİN, M., (2009), Çizim 1-2)

Resim 7.23. Görükle Tümüsü Seramik Buluntuları Çizimi
(ŞAHİN, M., (2009), Çizim 5)

Resim 7.24. Bursa Tmls Mezar Odası (YALMAN, B., (2011), s. 33)

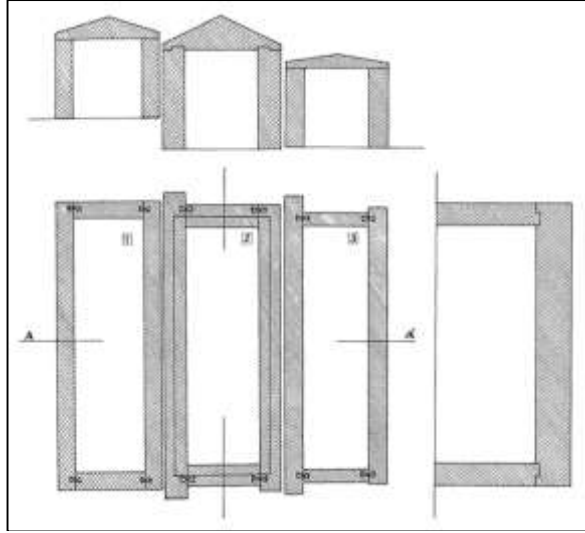
Resim 7.25. Bursa Tmls Buluntusu Lagynoslar
(ÖZKAN, E.- ÜNAL, F., (2009), s. 6)

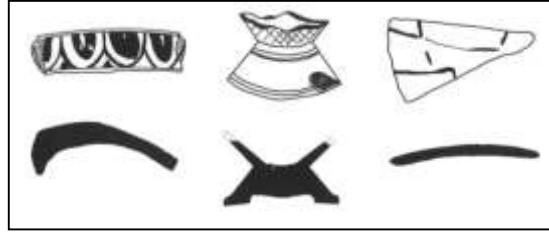
Resim 7.26. Daskyleion Kaya Mezar Dromosu
(İREN, K.- KARADAĞ, M.- KASAR, Ö., (2016), s. 6)

Resim 7.27. Daskyleion Kaya Mezar (İREN, K.- KASAR, Ö., (2014), Res. 14)

Resim 7.28. Edincik Mezarları Plan ve Kesit Çizimleri (YALMAN, B., (1990), Şek. 3)

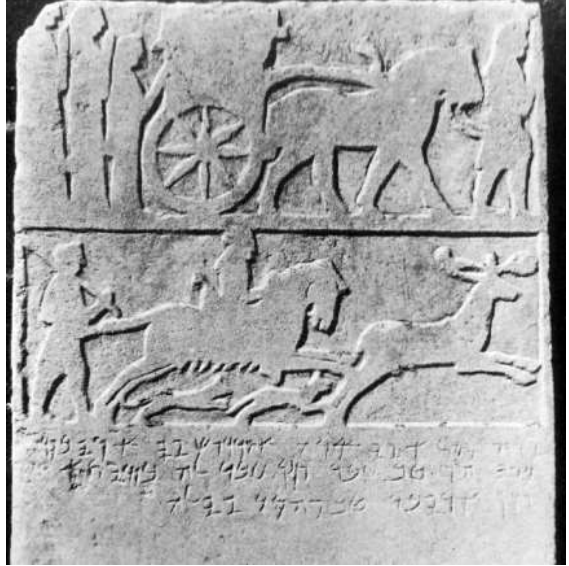
Resim 7.29. Edincik Mezarları Buluntuları (YALMAN, B., (1990), Şek. 6a-6c)

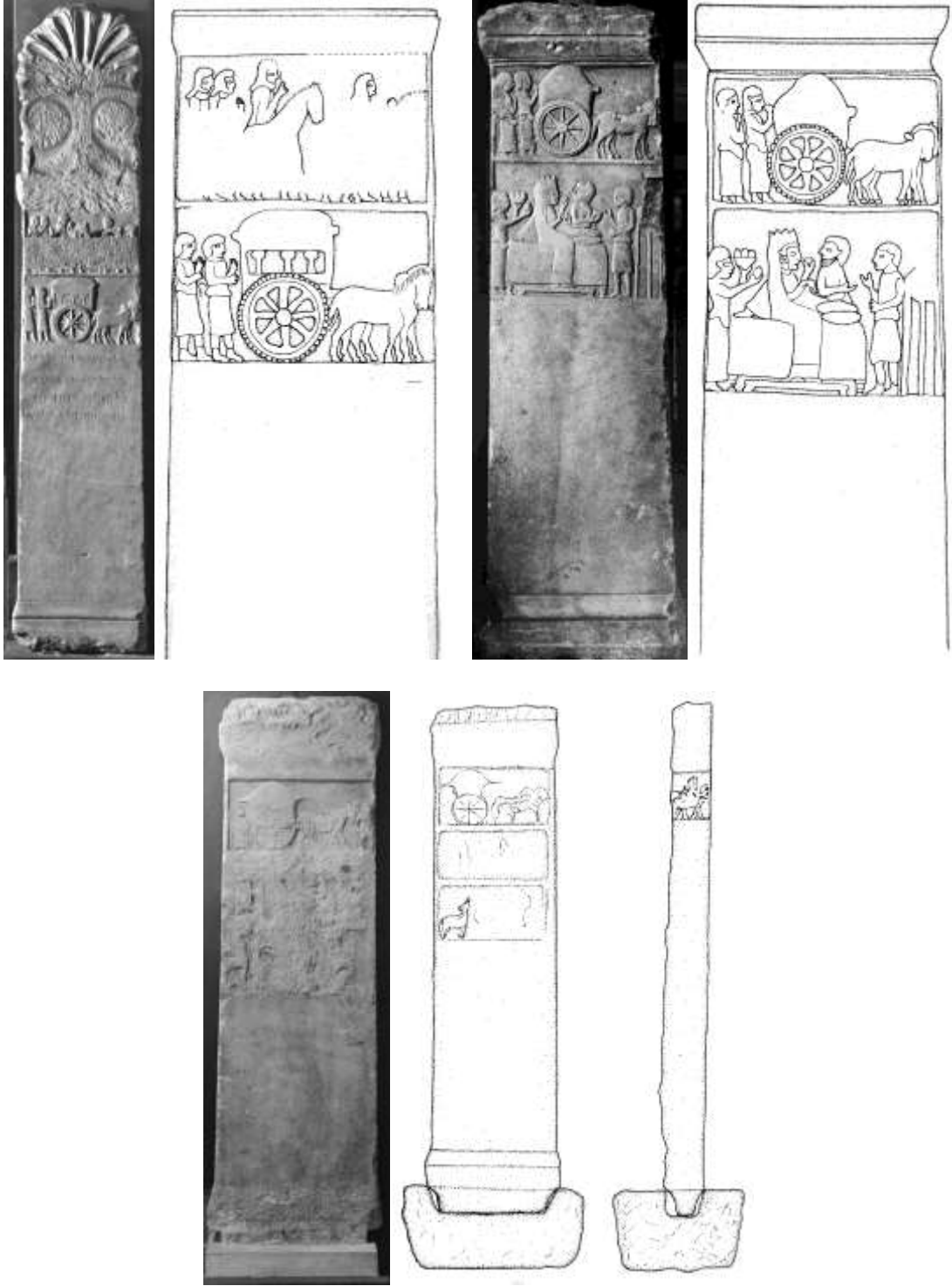
Resim 7.30. Çalışkanlar 1-2-3 Numaralı Mezarlar (KAYA, E.- TAN, T., (2006), Res. 10, 12, 8)

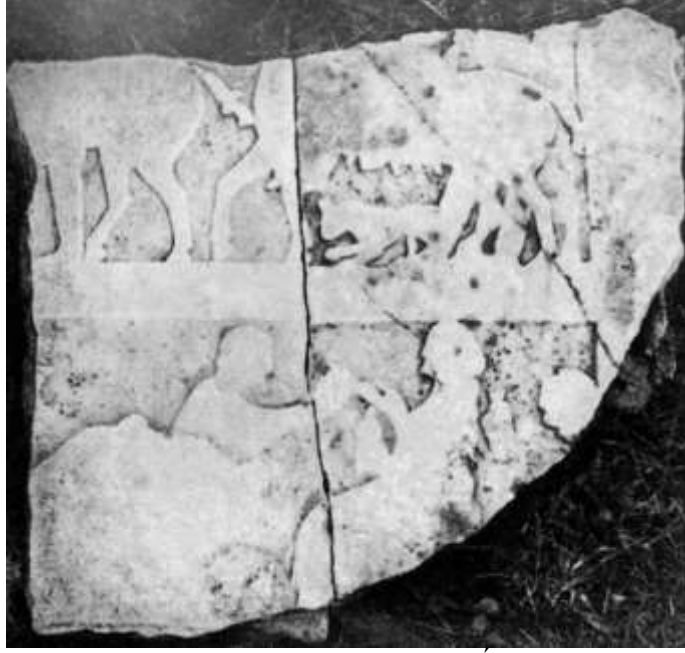
Resim 7.31. Çalışkanlar Mezar Buluntuları (KAYA, E.- TAN, T., (2006), Res. 19, 20, 23, 24)

Resim 7.32. Helva Tepe Steli (Bursa Arkeoloji Müzesi, NOLLÉ, M., (1992), Taf. 4)

Resim 7.33. Devşirme Kullanılmış Daskyleion Stelleri
(KARAGÖZ, Ş., (2014), Abb. 15a-b, 16a-b 17a, 18a-b)

Resim 7.34. Manyas-Dereköy Steli (NOLLÉ, M., (1992), Taf. 7a)

Resim 7.35. Çavuşköy Steli (NOLLÉ, M., (1992), Taf. 9)

Resim 7.36. Yeniyenice Frizi (NOLLÉ, M., (1992), Taf. 15a)

Resim 7.37. Eskiçatal Steli (PFUHL, E.- MÖBIUS, H., (1979), Taf. 188, Kat. 1271)

Resim 7.38. Yeni Bulunan Yolağzı Steli (AA'nın 12.10.2017 Tarihli Haber Ekleri)

Resim 7.39. Apollonia ad Rhydacum Civarında Bulunmuş Bronz Hydria
(DEVAMBEZ, P, (1937), Pl. XV)

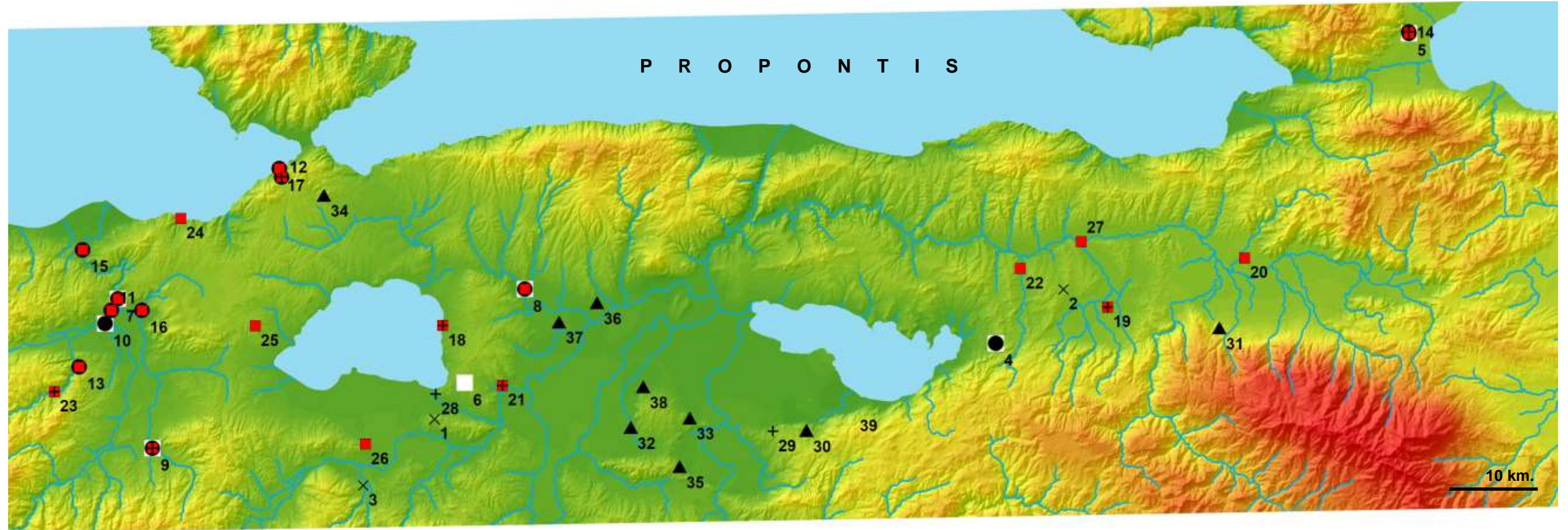

Resim 7.40. Mudanya-Dereköy Kaidesi (Bursa Arkeoloji Müzesi)

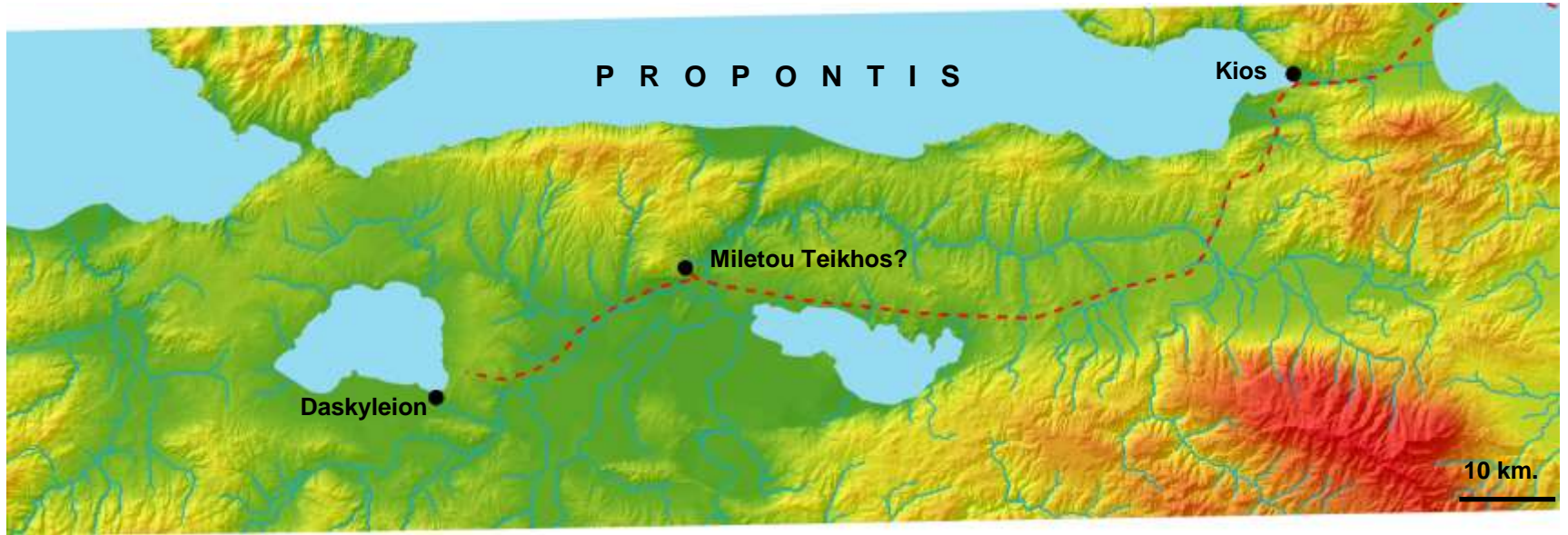
Resim 7.41. Harita Tepe Figürini (Bursa Arkeoloji Müzesi)

EK C. HARİTALAR

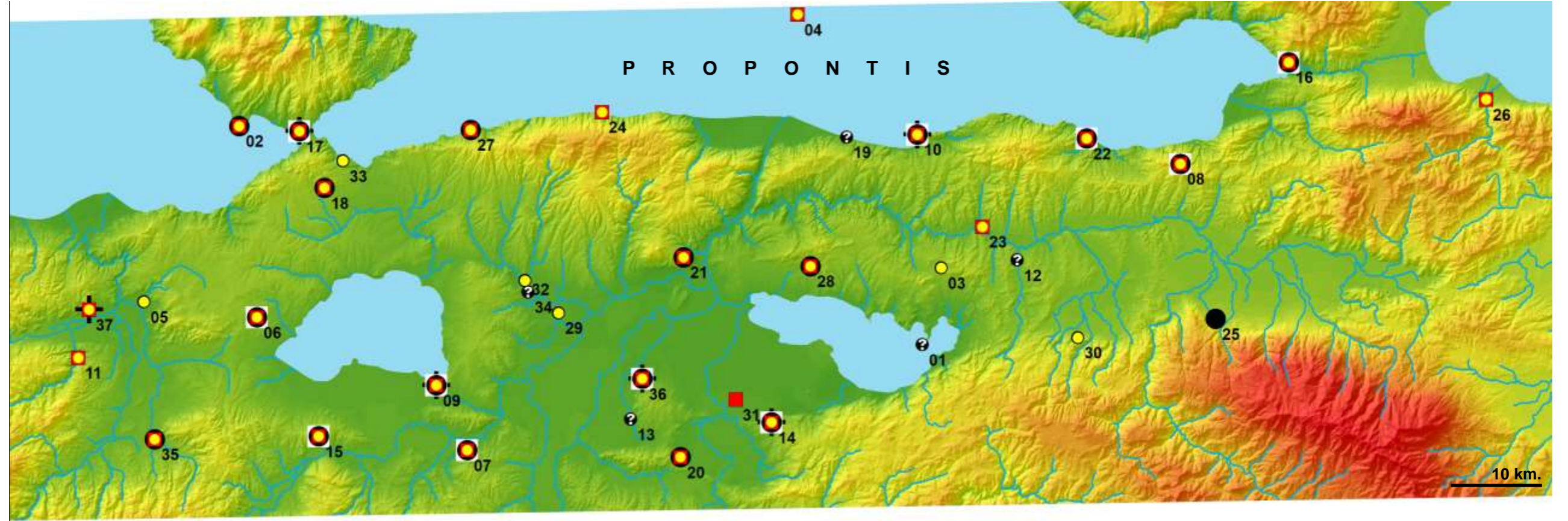

× Paleolitik Çağ	□ Neolitik Çağ	● Kalkolitik Çağ	■ İlk Tunç Çağı	+ M.Ö. 2. Binyıl	▲ Tez Kapsamında Keşfedilen Yerleşmeler
1 Eşenköy	4 Aktopraklık	11 Arnavut Korusu	18 Akyarlar	28 Daskyleion	30 Bekçikaya
2 Görükle	5 Ilıpınar	12 Karaağaçlar	19 Alaaddinbey-Çayırköy	29 Yakupdede Tepe	31 Prusa ad Olympum
3 Kaynarca	6 Musluçeşme	13 Dereköy Mağaraları	20 Demirtaş-Tepecik		32 Gönü-Tepecik
	7 Taraççı	14 Hacılar Tepe	21 Göktepe		33 Kayseri Çiftliği
	8 Tepetarla	15 Hamam Tepe	22 Gökçeköy		34 Merinos Çiftliği
	9 Tütüncüyolu-Üyücek	16 Höyücek	23 Hasancık İni		35 Miletopolis
	10 Yılanlık	17 Bardakçı Tepe	24 Kale Tepe		36 Saraylar Tepe
			25 Koca Tepe		37 Tepecik Çiftliği
			26 Taşlıbayır		38 Yolağzı
			27 Köpekköyler		39 Dorak

Harita 3.1. Bölgedeki Prehistorik Yerleşmeler

Harita 4.1. M.Ö. 395/4 yılında II. Agesilaos'un Muhtemel Geçiş Rotası

+ 8. Yüzyıl □ 7. Yüzyıl ● 6. Yüzyıl ■ 5. Yüzyıl ● 4. Yüzyıl

01 APOLLONIA AD RHYNDACUM
 02 ARTAKE
 03 Badırğa - Solakçayır
 04 BESBIKOS
 05 Bostancı - Höyüçük
 06 Büyüksoğuklar - Koca Tepe
 07 Çamlıköy - Buğday Tepe
 08 DAREION? - Çiftkaya Tepe
 09 DASKYLEION
 10 DASKYLEION AD MARE

11 Dereköy - Asartepe
 12 Gökçeköy - Çiftliği Höyük
 13 Gönü - Tepecik
 14 İncilipınar - Yakupdede Tepe
 15 Kalebayır
 16 KIOS
 17 KYZIKOS
 18 Merinos Çiftliği
 19 Mesudiye - Papazharmanı
 20 MILETOPOLIS

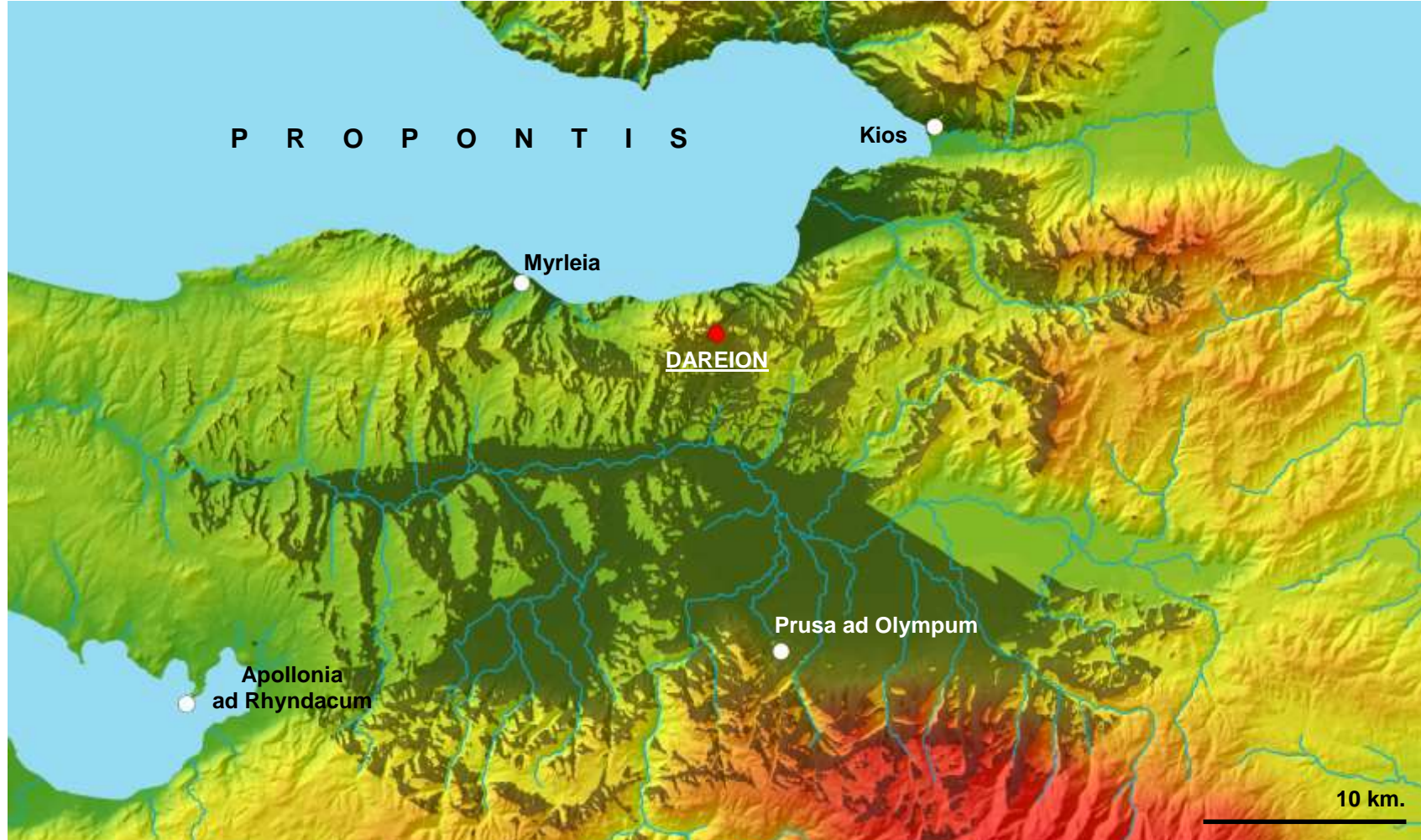
21 MILETOU TEIKHOS? - Dedeboyun
 22 MYRLEIA
 23 Orhaniye - Kocabük Tepe
 24 PLAKIA?
 25 PRUSA AD OLYMPUM
 26 Pythopolis
 27 SKYLAKE? - Çalılıburun Tepe
 28 Subaşı - Kayrak Tepe
 29 Sultaniye - Tepecik Çiftliği
 30 Tahtalı - File Tepe

31 Tepecik - Yer Tepe
 32 Tepetarla Höyük
 33 THRAKIA KOME
 34 Tophisar - Kale Tepe
 35 Tütüncü yolu - Üyücek
 36 Yolağzı Höyük
 37 ZELEIA

Harita 6.1. Yüzyllara Göre Yerleşmeler

Harita 6.2. Barrington Atlas Map 52'de Gösterilen Araştırma Bölgesi

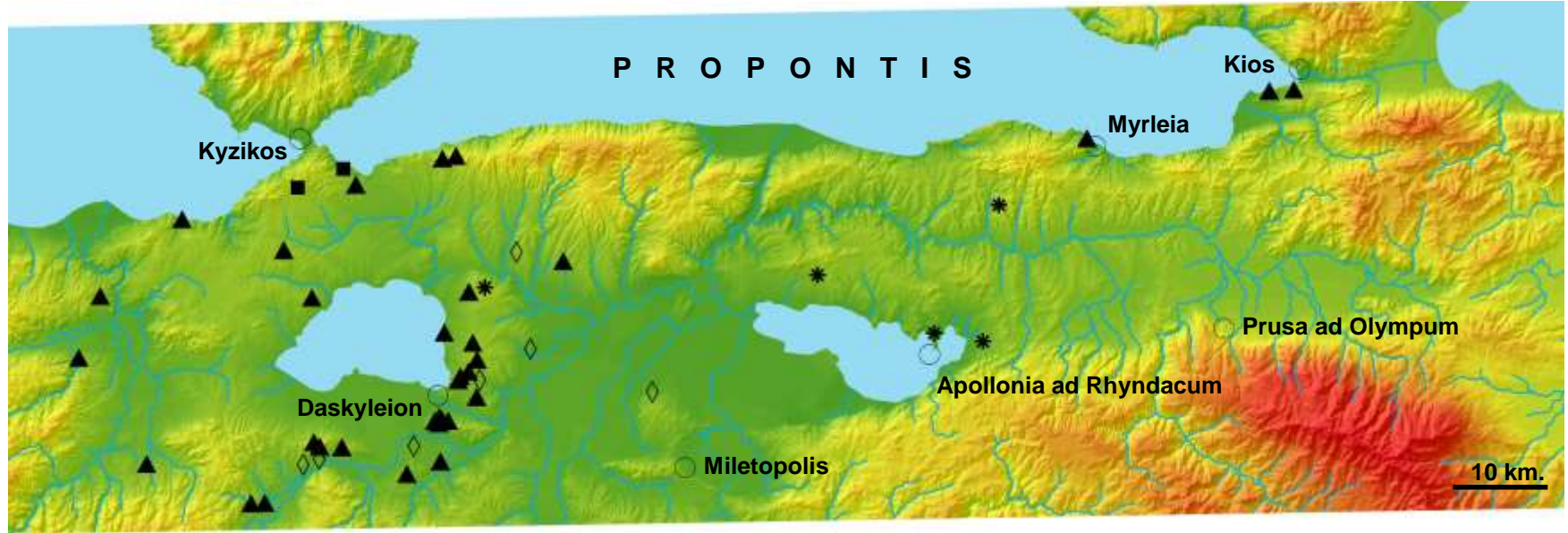
Harita 6.3. Çiftekaya Tepe'nin (Dareion) Görüş Menzili

P R O P O N T I S

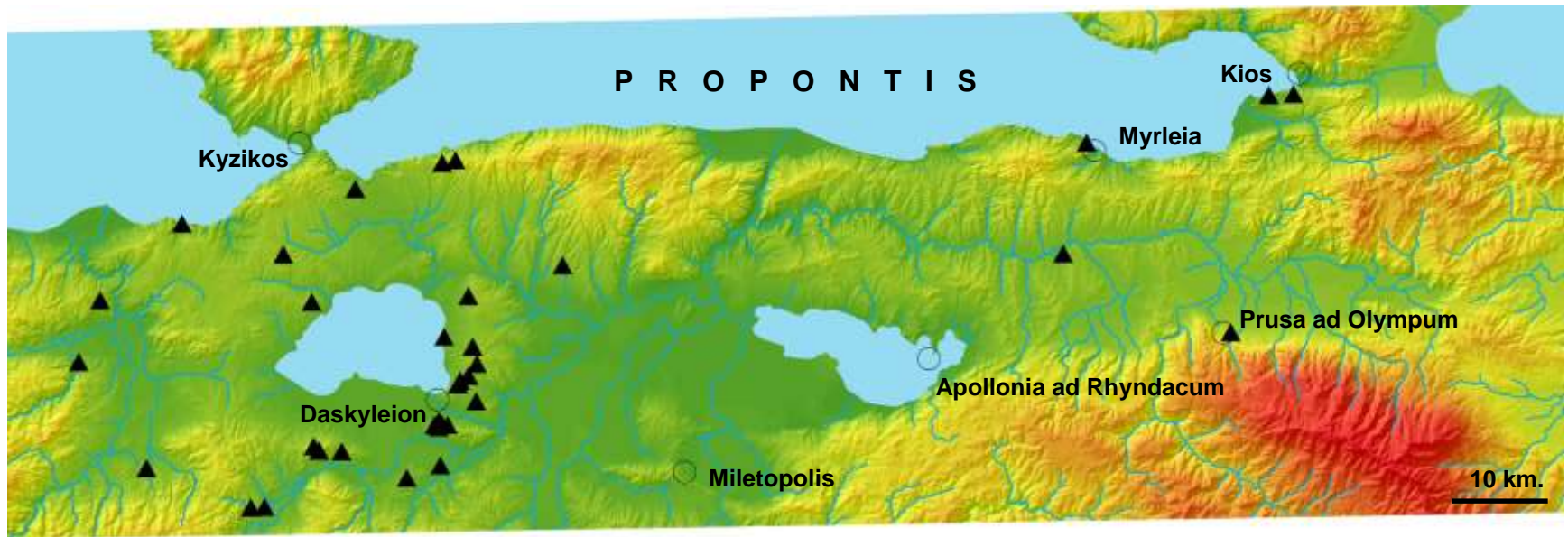
359

Harita 6.4. Dedebayırı'nın (Miletou Teikhos) Görüş Menzili

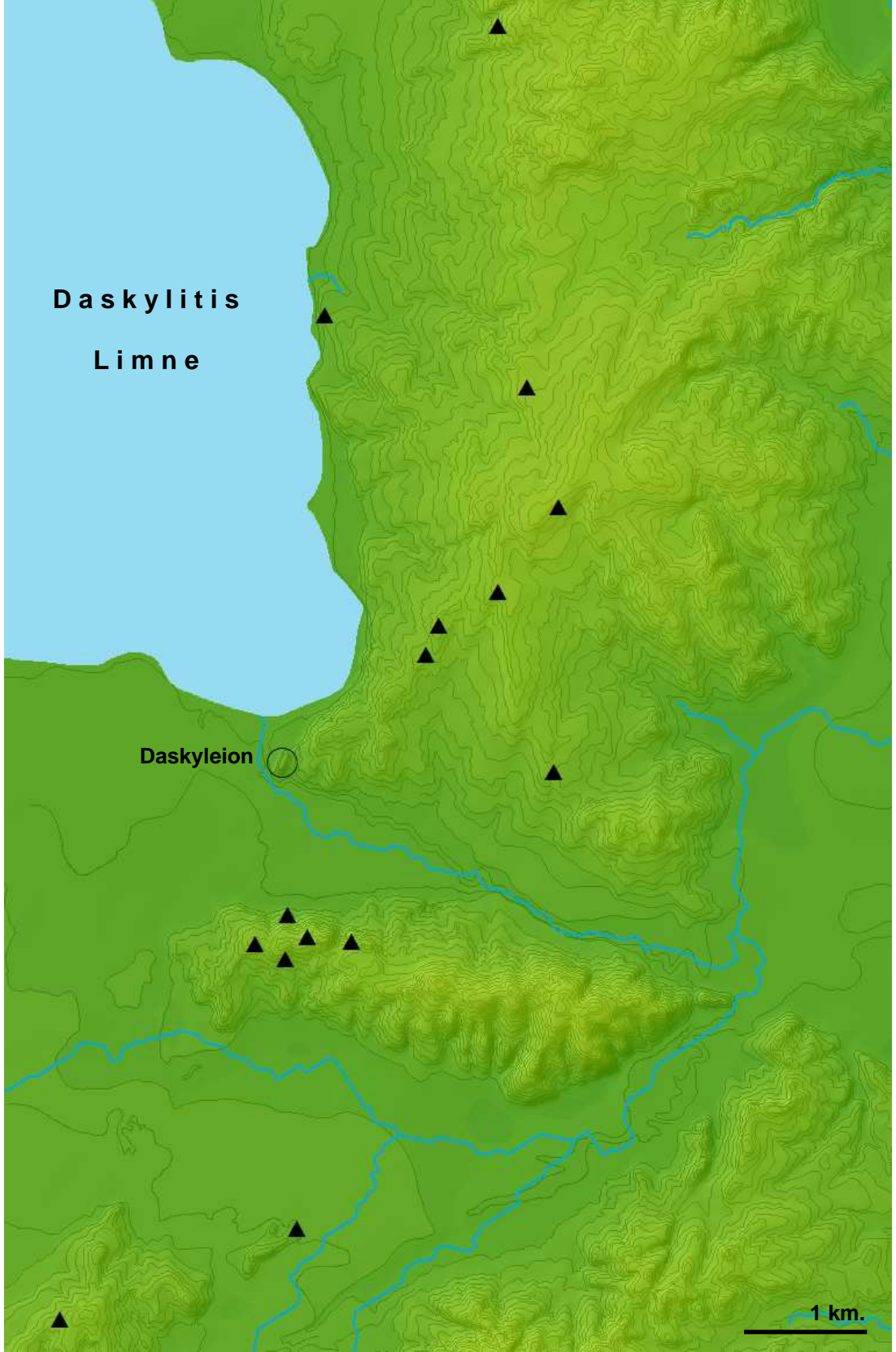

▲ Tümülüsler ■ Diğer Mezarlar ◇ Steller * Küçük Buluntular ○ Büyük Yerleşmeler

Harita 7.1. Bölgenin Mezar Tipleri ve Mezar Buluntuları

▲ Tümlüsler ○ Büyük Yerleşmeler
Harita 7.2. Bölgede Tespit Edilmiş Tümlüsler

▲ Tümülüsler ○ Daskyleion
Harita 7.3. Daskyleion ve Çevresindeki Tümülüsler

ÖZGEÇMİŞ

Öğrenim Bilgileri

Doktora (2012-2018): Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Prof. Dr. Zeynep ERDEM danışmanlığında, Propontis'in Güneydoğusunda M.Ö. 1. Bin Yerleşmeleri başlıklı doktora tezi.

Yüksek Lisans (2008-2011): Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Prof. Dr. Serdar AYBEK danışmanlığında, Metropolis'in Plastik Sanatlarında Tanrı ve Tanrıça Figürleri başlıklı yüksek lisans tezi.

Lisans (2004-2008): Trakya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Dr. İsmail FAZLIOĞLU danışmanlığında, 2007 Tios Kazısında, Akropol Sondajından Ele Geçen Oryantalizan, Arkaik ve Klasik Dönem Seramiklerinin İncelenmesi başlıklı lisans tezi.

Akademik Görevler

Araştırma Görevlisi (2014-2018): Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

Yayınlar

ATASOY, S., ERPEHLİVAN, H., "Filyos - Tios Kenti; İlk Yerleşme'ye Ait Keramik Buluntular", in. Şahin, I. (ed.), *İsmail Fazlıoğlu Anı Kitabı*, Edirne, 2012, s., 1-12.

Kazı ve Araştırmalar

2014-2016 yılları arasında, Prof. Dr. Turan EFE ve Dr. Deniz SARI başkanlığında, Bilecik İli Arkeolojik Yüzey Araştırması.

2013-2016 yılları arasında, Balıkesir Kuva-yi Milliye Müzesi başkanlığında, Dr. H. Murat ÖZGEN bilimsel danışmanlığında, Adramytteion Kazıları.

2014 yılında, Prof. Dr. Zeynep ERDEM başkanlığında, Gelibolu Yarımadası Yüzey Araştırması.

2013 yılında, Prof. Dr. R. R. R. SMITH başkanlığında yürütülen, Aphrodisias Kazıları.

2007-2012 yılları arasında, Prof. Dr. Serdar AYBEK başkanlığında, Metropolis Kazıları.

2006-2010 yılları arasında, Prof. Dr. Serdar AYBEK başkanlığında, Uluabat Gölü Çevresi Yüzey Araştırması.

2006 yılında, Kdz. Ereğli Müzesi başkanlığında, Prof. Dr. Y. Sümer ATASOY bilimsel danışmanlığında yürütülen, Filyos / Tios Antik Kenti Kazıları.